
CHARLES · WILLIAM · ELIOT
PRESIDENT OF HARVARD, 1869-1909
VE RI TAS
CHARLES · WILLIAM · ELIOT
COLLECTION
IN·HONOR·OF·HIS·NINETIETH·BIRTHDAY
MARCH 20TH 1924
EX DONO
HARVARD ALUMNI ASSOCIATION

NIEUWE BIJDRAGEN,

TER

BEVORDERING

VAN HET

ONDERWIJS EN DE OPVOEDING,

VOORNAMELIJK MET BETREKKING TOT DE

LAGERE SCHOLEN

IN HET

Koningrijk der Nederlanden,

VOOR HET JAAR

1869.

'S GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.
1869.

BLADWIJZER.

BOEKBEOORDEELINGEN.

A.

Aan de Redactie der Nieuwe Bijdragen. Bl. 107

Albada, (B. L. van) Het maatschappelijk leven. 673

Ange Huet, (Dr. J. L') De mensch in zijn bedrijf. 91

Anti-paedagogische (De) rigting der acte-examens bij het lager onderwijs. 291

B.

Bloemlezing uit Nederlandsche prozaschrijvers. 306

Broeder, (J. den) Rekenboek voor de lagere scholen. 1087

C.

Coronel, (Dr. S. Sr.) Leven en gezond zijn. 195

D.

Dekker, (D.) Verstaat gij ook wat gij leest? 104

G.

Gori, (G. T. N.) A. Rondelet, Grondtrekken der staatshuishoudkunde. 663

Groot, (D. de) Nederlandsche spraakleer. 1

H.

Hartog, (Mr. L. de) Thorold Roger's Handboek der staathuishoudkunde. 663

Helge, (J. E.) De plant. 5

Hofkamp, (K.) Vertellingen van een torenwachter. 202

Huber, (R.) Kennis der natuur. 96

J.

JONG VAN BEEK EN DONK, (Jhr. Mr. J. J. F. DE) Zijn wij practische philanthropen? Bl. 680

L.

LEOPOLD, (L.) Stofgoud. 202
———— Mosroosjes. 202
———— Bonte steenen. 202

M.

Meditatiën van een drentschen schoolmeester. I. 206

O.

Opmerkingen naar aanleiding van de beoordeelende aankondiging der brochure: de anti-paedagogische rigting der acte-examens bij het lager onderwijs. 751

P.

PICKÉ, (Mr. C. J.) Schets der algemeene geschiedenis. 1083

R.

RIJKENS, (R. R.), De reiziger. 202

S.

SCHUBERT, (F. L.) Het orgel. 480

V.

VELDERMAN, (G) Takken en bladeren. 306
———— VONDEL's Lucifer. 306

W.

WIJCK, (Prof. VAN DER) Zielkunde. 471

BLADWIJZER.

MENGELWERK.

B.

B., Leerlust of leerpligt? Bl. 147
B., Naar de speelplaats (vervolg). 1099
B., Natuur en opvoeding. 704
Buitenplaats (De) 313

G.

Geluk, (J.) De vorming en ontwikkeling van het schrift. 482

J.

Jansen, (A.) Een advies uit het Noorden. 1090

K.

Kinderlectuur. 27

M.

Meijer, (D. H.) Kijkjes in de onderwijzerswereld. IX. 9
——— ——— X. 130
——— ——— XI. 243
——— ——— XII. 344
——— ——— XIII. 511
——— ——— XIV. 612
——— ——— XV. 687
Milligen, (G. van) Toespraak bij de heropening der lessen aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Groningen, den 1 Sept. 1869. 761
Molema, (E.) Eenige bladzijden uit mijne 48jarige onderwijzers-loopbaan. 212

O.

Onderwijzers-gezelschap (Het). Bl. 589

R.

Roij, (J. J. Le) Aan de Redactie der Nieuwe Bijdragen. 256

S.

Schoolverzuim. 503
Schoolwet (De) in Beijeren. 723

V.

Venema, (G. A.) Circulaire aan de Gemeentebesturen, Plaatselijke Schoolcommissiën en onderwijzers in het vijfde schooldistrict van de provincie Groningen. 531
Voorlezing (Eene). 42
V. O. S., Ons leesonderwijs. 786

BLADWIJZER.

SCHOOLNIEUWS.

A.

Aalsmeer, Oosteinde. Zie Schoolgebouwen.

Amsterdam. Vierenzestigjarige schooldienst van den onderwijzer R. Bell. Bl. 440

Austerlitz. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer I. J. Gramser. 739

B.

Bell, (R.) te *Amsterdam*, viert zijne vierenzestigjarige schooldienst. 440

Benoeming van een hulponderwijzer ter kuste van *Guinea*. 360

Bergum, gemeente *Tietjerksteradeel*. Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. Bosma. 72

Boerkamp, (Dr. J. A. W.) te *Grave*, viert zijn vijfentwintigjarig schoolopzienerschap. 637

Bolhuis, (Mr. G. H. van) benoemd tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Utrecht*. 385

Boot, (H.) te *Nieuwer-Amstel*, viert zijne drieenveertigjarige schooldienst. 260

Bosma, (H.) te *Bergum*, gemeente *Tietjerksteradeel*, viert zijne veertigjarige schooldienst. 72

Braambeek, (H. J. van) te *Oostburg*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 546

Bruins, (L.) te *Koog a/d Zaan*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 441

C.

COEBERGH, (J. A. F.) benoemd tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict van *Zuidholland.* Bl. 1120

Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in eens ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven. 447

CORNELISSEN, (Mr. J.) op zijn verzoek eervol ontslagen als Schoolopziener in het zevende schooldistrict der provincie *Overijssel.* 1120

D.

DEVENTER, (A. M. E. VAN) benoemd tot Schoolopziener in het eerste schooldistrict der provincie *Utrecht.* 830

Drenthe. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 3de, 4de en 5de schooldistrict. 1119

E.

EELAART, (A. VAN DEN) te *Noordscharwoude*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 171

Examens.

Lijst der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar van 1869 examen afgelegd en de acten van bekwaamheid verkregen hebben. 391

——————— in het najaar van 1869. 1014

F.

FEENSTRA, (H. J.) verliest de bevoegdheid tot het geven van onderwijs. 1062

FLES, (Mr. F. J. A) op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolopziener in het tiende schooldistrict van *Noordbrabant.* 731

Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in *Gelderland.* 548

Franekeradeel. Verslag der schoolfeesten op 's Konings verjaardag. 262

Friesland. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 6de, 7de en 9de schooldistrict. 1119

G.

GASTMANN, (Dr. A. L.) op zijn verzoek, ontslagen als Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie *Noordholland*, en als Directeur der Rijks kweekschool voor onderwijzers te *Haarlem.* 167 en 168

Gelderland. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 2de en 5de schooldistrict. 1119

Gelderland. Zie Fonds, enz.
——— Zie Uitkeerings-contract.
Goes. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer W. SWART. Bl. 445
GRAMSER, (I. J.) te *Austerlitz*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 739
's Gravenhage. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer G. J. PONTIER. 645
's Gravezande. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer A. DE VLETTER. 983
GROENEWOUD, (H.) te *Heumen*, viert zijne veertigjarige schooldienst. 169
Groningen. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 1ste en 6de schooldistrict dezer provincie. 1119
Guinea (Kust van). Tot hulponderwijzer aangesteld P. S. HAMEL. 360

H.

Haarlem. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. SPAAN. 545
HEIDE, (D. L. VAN DER) benoemd tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te *Haarlem.* 168
Heumen. Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. GROENEWOUD. 169
Hoek. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer A. WAEIJHAERT. 365
HOIJTEMA, (Mr. W. J. VAN) op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolopziener in het eerste schooldistrict der provincie *Utrecht.* 830
Hoogland. Zie Schoolgebouwen.
Hoogwoud. Zie Schoolgebouwen.
HOOZE, (M.) te *Wissekerke*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 443

I.

Inspecteurs-vergadering 1869. 792

K.

KERSTENS, (Mr. A.) benoemd tot Schoolopziener in het tiende schooldistrict van *Noordbrabant.* 731
Kleverskerke, gemeente *Arnemuiden.* Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer K. J. G. VAN DE WAL. 174

Koog a/d Zaan. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer L. BRUINS. Bl. 441

Kweekschool voor onderwijzeressen te *Arnhem.* Toekenning eener Rijks-beurs. 539

L.

LANCEL, (J. P.) te *Leiden*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 1010

Leiden. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. P. LANCEL. 1010

LEIGNES BAKHOVEN, (Dr. G.) in leven Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Utrecht.* Hulde aan zijne nagedachtenis. 361

Limburg. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 1ste, 3de, 5de, 6de en 7de schooldistrict. 1119

M.

MEESTERS, (J. H. E.) benoemd tot Schoolopziener in het zevende schooldistrict der provincie *Overijssel.* 1120

Minister van Binnenlandsche Zaken. Verslag van den staat der lagere scholen in het Koningrijk der Nederlanden over 1867. 857

Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur betreffende het lager onderwijs over 1867. 997

MOENS, (A.) benoemd tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van *Zuidholland.* 167

N.

Nederlandsch-Indië. Zie Oproeping, enz.

Nibbixwoud. Zie Schoolgebouwen.

Nieuwer-Amstel. Drieenveertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. BOOT. 260

——————— Zie Schoolgebouwen.

Nieuw Helvoet. Zie Schoolgebouwen.

Noordbrabant. Verslag van het feest, gevierd ter gelegenheid van het 25jarig schoolopzienerschap van Dr. J. A. W. BOERKAMP, te *Grave.* 637

——————— Ontslag van den Heer Mr. F. J. A. FLES als- en benoeming van den Heer Mr. A. KERSTENS tot Schoolopziener in het tiende schooldistrict dezer provincie, 731. Herbenoeming van dien in het dertiende schooldistrict, 1009. Herbenoeming van die in het 4de, 7de, 8ste, 9de en 12de district. 1119

Noordholland. Ontslag van den Heer Dr. A. L. GASTMANN als- en benoeming van den Heer Dr. E. VAN DER VEN tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict dezer provincie, 167. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 6de, 9de en 10de district. Bl. 1119
———— Zie Vereeniging, enz.
Noordscharwoude. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer A. VAN DEN EELAART. 171
Normaallessen in *Noordbrabant.* 635, 1121
" " *Gelderland.* 67, 538, 1122
" " *Noordholland.* 68, 169
" " *Friesland.* 539 540, 1123
" " *Overijssel.* 360, 539, 980
" " *Groningen.* 1123
" " *Drenthe.* 361

O.

Oostburg. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. J. VAN BRAAMBEEK. 546
Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van onderwijzer in *Nederlandsch-Indië*, 540. Benoeming van onderwijzers. 1061
Ouwerkerk, in *Duiveland.* Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. SCHOO, Jzn. 68
Overijssel. Herbenoeming van den Schoolopziener in het derde schooldistrict dezer provincie, 831. Ontslag van Mr. J. CORNELISSEN als- en benoeming van den Heer Mr. J. H. E. MEESTERS tot Schoolopziener in het zevende schooldistrict dezer provincie, 1120. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 4de en 5de district. 1119

P.

Patent. Wijziging der wettelijke verordeningen op het regt van. 536
Pensioenen. 66, 168, 260, 359, 385, 538, 635, 731, 831, 979, 1121.
PONTIER, (G. J.) te *'s Gravenhage*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 645

R.

Rijkskweekscholen voor onderwijzers.
Ontslag van den Heer A. J. VAN WIJNGAARDT als- en benoeming van den Heer J. H. VAN DUINEN tot onderwijzer in het teekenen

aan de kweekschool te *Haarlem*, 67. Ontslag van den Heer Dr. A. L. GASTMANN als Directeur der kweekschool en benoeming van den Heer D. L. VAN DER HEIDE, 168. Ontslag van hulponderwijzers aan de leerschool, verbonden aan die kweekschool, 168. Oproeping van sollicitanten om als kweekeling te worden geplaatst aan de drie Rijkskweekscholen, 386. Benoeming van kweekelingen, 636. Ontslag en benoeming van een onderwijzer in het teekenen aan de kweekschool te *Haarlem*. Bl.1009

Rijssen. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer W. J. C. VAN WIJNGAARDEN. 268

Rotterdam. Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. SCHOLTEN. 437

S.

SCHERMER, (J. P. W.) op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolopziener in het vierde schooldistrict van *Zuidholland*. 359

SCHOLTEN, (H.) te *Rotterdam*, viert zijne vijftigjarige schooldienst. 437

SCHOO, Jzn., (H.) te *Ouwerkerk*, in *Duiveland*, viert zijne veertigjarige schooldienst. 68

Schoolgebouwen, enz.

Inwijding van het nieuwe schoolgebouw te *Aalsmeer*, Oosteinde. 1157

Inwijding der nieuwe school te *Hoogland*. 1065

Inwijding der nieuwe school in de Kerklaan te *Hoogwoud*. 72

Inwijding der nieuwe school te *Nibbixwoud*. 73

Inwijding der nieuwe school en onderwijzerswoning te *Nieuwer-Amstel*. 367

Inwijding van het nieuwe schoolgebouw te *Nieuw-Helvoet*. 1063

Inwijding der nieuw gebouwde Openbare school te *Venhuizen*. 73

Schoolonderwijzersgezelschappen.

Verdeeling der som voor dezelve toegestaan over het jaar 1869. 832

Algemeene vergadering van de onderwijzers in het negende schooldistrict van *Noordbrabant*. 833

Algemeene vergadering van het onderwijzersgeschap in het dertiende schooldistrict van *Noordbrabant*. 732

Achtste jaarlijksche bijeenkomst der onderwijzers in het vijfde schooldistrict van *Gelderland*. 732

Verslag van de wintervergadering der onderwijzersvereeniging in het tweede schooldistrict van *Zuidholland*. 269

Zomervergadering der onderwijzers in het tweede schooldistrict van *Zuidholland.* Bl. 980
Algemeene vergadering der beide afdeelingen van het duinkants-schoolonderwijzersgezelschap in het zesde schooldistrict van *Noordholland.* 734
Algemeene vergadering van onderwijzers in het achtste schooldistrict van *Noordholland.* 982
Vergadering der twee onderwijzersgezelschappen in het tweede schooldistrict der provincie *Utrecht.* 388
Drieentwintigste jaarlijksche vergadering van de gewestelijke vereeniging *Utrecht* van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap. 641
Achtste algemeene vergadering van het onderwijzersgezelschap in het tweede schooldistrict van *Overijssel.* 834
Vergadering van onderwijzers in het derde schooldistrict van *Overijssel.* 644
Veertiende algemeene vergadering der onderwijzers in het vierde schooldistrict van *Overijssel.* 737
Verslag van de jaarlijksche vrijwillige bijeenkomst van onderwijzers in *Drenthe.* 1124
Maandelijksche vergadering der onderwijzers in het eerste school-district van *Limburg.* 837
SPAAN, (J.) te *Haarlem*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 545
SWART, (W.) te *Goes*, viert zijne vijfentwintigjarige schooldienst. 445

U.

Uitkeerings-contract in *Gelderland.* 647
Utrecht. Benoeming van den Heer Mr. G. H. VAN BOLHUIS tot School-opziener in het vierde schooldistrict dezer provincie, in de plaats van Dr. G. LEIGNES BAKHOVEN, overleden, 385. Ontslag van den Heer Mr. W. J. VAN HOIJTEMA als- en benoeming van den Heer A. M. E. VAN DEVENTER tot schoolopziener in het eerste school-district dezer provincie, 830. Herbenoeming van de Schoolopzieners in het 2de en 5de district. 1119

V.

VEN, (Dr. E. VAN DER) benoemd tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict der provincie *Noordholland.* 167
Venhuizen. Zie schoolgebouwen.

onderwijzer der Openbare armenschool, 559. Tot onderwijzers aangesteld D. H. VAN ZUIJLEN en J. H. EGGELTE PZN., 848. Oproeping van sollicitanten naar eene Openbare tusschenschool. Bl. 1073
ANDERSON, (A.) te *Laag Soeren*, gemeente *Rheden*, overleden. 1070
ANDRIESSE, (K. J.) te *Workum*, overleden. 283
St. Annen, gemeente *Ten Boer*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. HEEMSTRA. 87
Annerveen, gemeente *Anlo*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 994. Tot onderwijzer aangesteld A. A. LUBBERS. 1174
Ansen, gemeente *Ruinen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1174
Arnhem. Opheffing eener Bijzondere dag- en kostschool voor jongens. 746 en 986
ARNOLD, (J. R.) aangesteld te *Harmelen*. 281
Assen. Oproeping van sollicitanten naar eene der Openbare scholen, 468. Tot onderwijzer aangesteld W. HOUWING. 567
ASSEN, (R. VAN) aangesteld te *Aalsum*, gemeente *Oostdongeradeel*. 853

B.

BAARS, (G. A.) te *Terwoude*, gemeente *Wonseradeel*, overleden. 84
BAKX, (A.) aangesteld te *Hoogeloon*, 745, te *Straten*, gemeente *Oirschot*. 1068
Beerta, Westeinde. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. NIEMEIJER. 465
BEIJERS, (P.) aangesteld te *Strijp*, gemeente *Leende*. 274
Bemmel. Opheffing eener Bijzondere school, 846. Oprigting eener dergelijke school. 986
Bergen op Zoom. Opening eener Openbare school in de buitenpoorterij. 275
Bergum, gemeente *Tietjerksteradeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. J. SMIDTS. 84
Berkel en *Rodenrijs*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 279. Tot onderwijzer aangesteld TH. VAN RIJN. 558
BEUNEN, (J. C.) te *Ohe* en *Laak*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1175
BOCHOVE, (P. VAN) aangesteld te *De Werken* c. a. 552
BOER, (S. DE) aangesteld te *Veendam*. 1080
BOERMA, (T.) aangesteld te *Makkum*, gemeente *Wonseradeel*. 185

BOEZEMAN, (A.) aangesteld te *Almelo.* Bl. 86
Borculo. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 372. Tot onderwijzer aangesteld D. J. MARSMAN. 651
Borne. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. DE PRIESTER. 990
BOS, (J.) aangesteld te *Gasteren*, gemeente *Anlo.* 1174
BOSKAMP, (H. A.) te *Elzen* en *Herike*, gemeente *Markelo*, overleden. 188
BOXEN, (E. VAN) te *Annerveen*, gemeente *Anlo*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 994
Boxtel. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 275, 369, 455. Tot onderwijzer aangesteld A. VAN HAEREN. 744
BRAAL, (C. E.) aangesteld te *Petten.* 1074
BRAUNIUS, (H. L.) aangesteld te *Oostwoud*, gemeente *Midwoud.* 561
Breda. Oproeping van sollicitanten naar de Bijzondere school van het Departement: *tot Nut van 't Algemeen*, 178. Tot onderwijzer aangesteld H. A. VETHAKE. 370
Brilenkamp, gemeente *Denekamp.* De Openbare school vacant, 993. Tot onderwijzer aangesteld L. J. WESTRIK. 1171
BRINKS, (W.) aangesteld te *Oosterboer*, gemeente *Meppel.* 88
BROUWER, (H. H.) te *Stadskanaal*, gemeente *Wildervank*, overleden. 286
BRUIN, (A. A. DE) aangesteld te *Nieuwer Amstel.* 181
BRUINING, (J. P.) aangesteld te *Nieuwerkerk a/d IJssel.* 557
BUIJS, (J.) aangesteld te *Kleverskerke*, gemeente *Arnemuiden.* 850

C.

CANNE, (C. D.) aangesteld te *Twijzelerheide*, gemeente *Achtkarspelen*, 185; te *Wons*, gemeente *Wonseradeel.* 1077
Colmschate, gemeente *Diepenveen.* De Openbare school vacant. 1079
CORPUT, (A. VAN DEN) te *Galder*, gemeente *Ginneken*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1069
COX-PRINCE (Mevrouw C. J.) aangesteld te *Amsterdam.* 849

D.

DAARNHOUWER, (A.) aangesteld te *Helder.* 377
Dalem, gemeente *Vuren.* De Openbare school vacant, 652. Tot onderwijzer aangesteld N. VOS, JZN. 987

DASSEN, (J.) aangesteld te *Schraard*, gemeente *Wonseradeel.* Bl. 1077
DAUTZENBERG, (J. W. W.) te *Tubbergen*, ontslagen. 1171
DELFOS, (F. C.) aangesteld te *Rotterdam.* 79
DERKS, (J. B.) aangesteld te *Mortel*, gemeente *Gemert.* 554
Deventer. Oprigting eener Bijzondere school. 1079
Dieren, gemeente *Rheden.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 845. Tot onderwijzer aangesteld J. A. SURINK. 1161
DIERMEN, (G. VAN) aangesteld te *Lemmer*, gemeente *Lemsterland.* 565
DIJK, (J. VAN) aangesteld te *Zilk*, gemeente *Noordwijkerhout.* 1072
DIJKEN, (H. W.) aangesteld te *Midwolde.* 466
DIJKSTRA, (E.) aangesteld te *Offingawier*, gemeente *Wijmbritseradeel.* 282
Dirkshorn, gemeente *Haringcarspel.* De Openbare school vacant, 460. Oproeping van sollicitanten, 655. Gehouden vergelijkend examen, 850. Tot onderwijzer aangesteld E. M. DREES. 1073
Doezum, gemeente *Grootegast.* Oprigting eener Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs. 285
DOKTER, (T.) te *Dragten*, gemeente *Smallingerland*, overleden. 185
Dragten, gemeente *Smallingerland.* Verslag van het vergelijkend examen, 185. Tot onderwijzer aangesteld J. POSTUMA. 282
DREES, (E. M.) aangesteld te *Dirkshorn*, gemeente *Haringcarspel.* 1073
Driebergen. Opheffing eener Bijzondere school. 752

E.

Echten, gemeente *Ruinen.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1175
Edam. Tot onderwijzeres der Openbare meisjesschool aangesteld Mejufvrouw J. E. HELMHOUT. 1074
Een, gemeente *Norg.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. JEURING. 286
EGGELTE, PZN., (J. H.) aangesteld te *Amsterdam.* 848
EIJCK, (H. H.) aangesteld te *Kerkrade.* 568
EIJKHOFF, (TH. VAN DEN) te *Mierlo*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 742
Eindhoven. De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. 76
Elen en *Rhaan*, gemeente *Hellendoorn.* De Openbare school vacant, 993, 1080. Tijdsbepaling van het vergelijkend examen. 1172

ELHORST, (H. J.) te *Eschmarke*, gemeente *Lonneker*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. Bl. 380

ELHORST, (W. F. G. L.) aangesteld te *Eschmarke*, gemeente *Lonneke*, 756. In functie getreden. 854

Elsen en *Herike*, gemeente *Markelo*. De Openbare school vacant, 188. Tijdelijke waarneming, 285. Tijdsbepaling van het vergelijkend examen, 381. Tot onderwijzer aangesteld W. STEIJN. 565

Elst. Oprigting van twee Bijzondere scholen. 847

Engelen. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 453. Nadere oproeping. 741

Enschede. De gesubsidiëerde Bijzondere school voor meisjes vacant, 756. Tot onderwijzeres toegelaten Mejufvrouw A. VISSCHER, 993. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes. 993

Ermelo. Opheffing eener Bijzondere school. 1071

Eschmarke, gemeente *Lonneker*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 380. Tot onderwijzer aangesteld W. F. G. L. ELHORST, 756. Infunctietreding. 854

Exmorra, gemeente *Wonseradeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld H. POSTUMA. 83

Ezinge. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. J. G. HEIMEL. 87

F.

Ferwoude, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. 84

FESTEN, (H. L.) aangesteld te *Heeswijk*. 553

FESTEN, (H. L.) te *Westerhoven*, eervol ontslagen. 743

Firdgum, gemeente *Barradeel*. De Openbare school vacant, 84. Verslag van het examen, 281. Tot onderwijzer aangesteld H. STERRINGA. 564

Franeker. De Openbare school voor jongens met die voor meisjes vereenigd vacant, 85. Tot onderwijzer aangesteld H. NAUTA. 186

G.

Gaast, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. 462

Galder, gemeente *Ginneken*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1069

Gasteren, gemeente *Anlo*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. BOS. 1174

GLASTRA VAN LOON, (J.) te *Stiens*, gemeente *Leeuwarderadeel*, ontslagen. Bl. 462
Geldrop. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1159
GOEMAN, (F. J.) aangesteld te *Wervershoof.* 655
GONDA, (J.) aangesteld te *de Lier.* 652
's Graveland. Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes, 459. Als onderwijzeres toegelaten Mejufvrouw J. C. NIEUWENHUISEN. 850
's Gravenhage. Tot onderwijzer aan eene der gemeente Armenscholen te *Scheveningen* aangesteld J. SCHIPPERS. 373
's Greveldvin Capelle. De Openbare school vacant, 77. Tot onderwijzer aangesteld W. G. TREFFERS. 650
GROENEVELD, (G.) aangesteld te *Amsterdam.* 848
GROOT, (J. DE) aangesteld te *den Ham*, gemeente *Aduard.* 285
Groote Lindt. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 80. Tot onderwijzer aangesteld J. P. VAN WOERKOM. 277

H.

Haaksbergen. Oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school. 86
HAAR, (J. VAN DER) te *Helder*, overleden. 82
HAEREN, (A. VAN) aangesteld te *Boxtel.* 744
den Ham, gemeente *Aduard.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. DE GROOT. 285
Hardinxveld. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school. 1072
Harmelen. De Openbare school vacant, 83. Tot onderwijzer aangesteld J. R. ARNOLD. 281
Hasselt. De gesubsidieerde Bijzondere school voor meisjes vacant. 1170
HASSELT, (L. J. VAN) te *Dieren*, gemeente *Rheden*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 845
HEEMSTRA, (J.) aangesteld te *St. Annen*, gemeente *Ten Boer.* 87
HEER (A. DE) te *Dirkshorn*, gemeente *Haringcarspel*, overleden. 460
HEEROMA, (F.) aangesteld te *Polsbroekerdam*, gemeente *Benschop.* 852
Heeswijk. De Openbare school vacant, 76. Tot onderwijzer aangesteld H. L. FESTEN. 553
HEESWIJK, („ VAN) te *Mortel*, gemeente *Gemert*, overleden. 273
Heidenschap, gemeente *Workum.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 282. Tot onderwijzer aangesteld R. ZIJLSTRA. 463

HEILIGER, (W.) aangesteld te *Lobith*, gemeente *Herwen* en *Aerdt*. 1163
HEIMEL, (P. J. G.) aangesteld te *Ezinge*. Bl. 87
Heinkenszand. Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzeres aan de op te rigten Bijzondere school. 461
Helder. Eene der Openbare scholen vacant, 82. Tot onderwijzer aangesteld A. DAARNHOUWER. 377
Hellendoorn. Als onderwijzer der niet gesubsidieerde Bijzondere school te *Nijverdal* opgetreden W. KRIJNEN, in de plaats van J. KARSIES. 566
Hellendoorn. De Bijzondere school te *Nijverdal* opgeheven. 188
HELMHOUT, (Mejufvrouw J. E) aangesteld te *Edam*. 1074
Helpman, gemeente *Haren*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 1080. Verslag van het vergelijkend examen. 1172
HEMMES, (G.) aangesteld te *Oude Pekel a*. 1080
HEMPEL, (W.) te *Exmorra*, gemeente *Wonseradeel*, overleden. 83
Hengelo. Oprigting eener Bijzondere school, 380. Voorloopige opheffing dier school. 854
Hessum, gemeente *Dalfsen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 186, 283. Verslag van het vergelijkend examen, 463. Tot onderwijzer aangesteld K. VAN NIFTERIK. 565
Heusdenhout, gemeente *Ginneken* en *Bavel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 370. Tot onderwijzer aangesteld G. A. TIMMER. 555
Hitzum, gemeente *Franekeradeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. TJALSMAN. 85
HOEK, (J.) aangesteld te *Oudorp*. 654
HOLST, (Mejufvrouw W. C.) aangesteld te *Amsterdam*. 375
Hoogeloon. Nadere oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 77. Tot onderwijzer aangesteld A. BAKX, 745. Nieuwe oproeping. 1068
HOUWEN, (F. J.) te *Midwolde*, eervol ontslagen. 189
HOUWING, (W.) aangesteld te *Assen*. 567
HUISMAN, (G. R.) te *Helpman*, gemeente *Haren*, eervol ontslagen. 1080

I.

IKINK, (H. F.) aangesteld te *Orthen*, gemeente *'s Hertogenbosch*, 272. Op zijn verzoek eervol ontslagen. 552

INGENHOVEN, (TH.) te *Heusdenhout*, gemeente *Ginneken* en *Bavel*, overleden. Bl. 370

J.

JAARSMA, (A. W.) aangesteld te *Rijperkerk*, gemeente *Tietjerksteradeel.* 463

St. Jacobi Parochie, gemeente *het Bildt.* De Openbare school vacant, 754. Tot onderwijzer aangesteld K. A. WEERSINGA. 991

JALVINGH, (R.) aangesteld te *Zwartsluis.* 187

JANSEN, (F.) te *Tzum*, gemeente *Franekeradeel*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 283

JEURING, (J.) aangesteld te *Een*, gemeente *Norg.* 286

JONG, (H. DE) aangesteld te *Stiens*, gemeente *Leeuwarderadeel.* 753

JONG, (R. DE) aangesteld te *Watergang*, gemeente *Landsmevr.* 1075

JONGEJAN, (P.) aangesteld te *Sloten.* 182

Joure, gemeente *Haskerland.* Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 85. Als onderwijzer opgetreden J. JAPIKSE. 564

K.

KAMBERG, (J. A.) aangesteld te *Katwijk a/d Rijn.* 1164

Kantens. De Openbare school vacant. 1172

KARSTEN, (J.) te *Assen*, eervol ontslagen. 468

Kamperveen. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1170

Katwijk a/d Rijn. De Openbare school vacant, 987. Tot onderwijzer aangesteld J. A. KAMBERG. 1164

KEMPER, (J.) aangesteld te *Stadskanaal*, gemeente *Wildervank.* 286

Kerkrade. Tot onderwijzer der Openbare school benoemd H. H. EIJCK. 568

KIEWIT DE JONGE, (J.) aangesteld te *Oudewater.* 1072

Kleverskerke, gemeente *Arnemuiden.* De Openbare school vacant, 750. Tot onderwijzer aangesteld J. BUIJS. 850

KLOKKE, (C. F.) te *Polsbroekerdam*, gemeente *Benschop*, eervol ontslagen. 543

Kloosterveen, gemeente *Assen.* De Openbare school vacant, 567. Tot onderwijzer aangesteld E. WIERING. 759

KOK, (E.) aangesteld te *Stellendam.* 748

KOKSMA, (F. F.) te *Mildam*, gemeente *Schoterland*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 755

Kolhorn, gemeente *Haringcarspel.* De Openbare school vacant, 655. Tot onderwijzer aangesteld J. van der Woude. Bl. 850
Korting, (C.) te *Wervershoof*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 377
Koten, (J. H. van) aangesteld aan de Bijzondere school op Nederlandsch *Mettray*, te *Rijsel*, gemeente *Gorssel.* 456
Kronenborg, (J. W.) te *Veendam*, overleden. 660
Kuiper, (W.) aangesteld te *Oosterwierum*, gemeente *Baarderadeel.* 283

L.

Laag Soeren, gemeente *Rheden.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1070
Lagemierde. Nadere oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 77. Verlenging van den termijn van aangifte, 275. Nadere oproeping. 755, 844
Lam, (J. F.) te *Odijk*, eervol ontslagen. 378
Lemmer, gemeente *Lemsterland.* Tot onderwijzer der Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs aangesteld G. van Diermen. 565
de Lier. Verslag van het vergelijkend examen naar de Openbare school, 557. Tot onderwijzer aangesteld J. Gonda. 652
Lobith, gemeente *Herwen* en *Aerdt.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 846. Tot onderwijzer aangesteld W. Heiliger. 1163
Loenen. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes, 378. Oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school voor jongens. 751
Lubbers, (A. A.) aangesteld te *Annerveen*, gemeente *Anlo.* 1174
Lubbers, (R.) te *Zweelo*, overleden. 286
Lubbers, (R.) aangesteld te *Zweelo.* 567
Ludwig, (A. W. H.) aangesteld te *Roosendaal.* 455

M.

Maarssen. Oprigting eener Bijzondere school voor uitgebreid lager onderwijs voor meisjes. 751
Maarsseveen. Oprigting eener Bijzondere school voor meisjes. 1076
Maasbommel, gemeente *Appeltern.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 78. Nadere oproeping, 372. Tot onderwijzer benoemd Th. Teunissen. 556
Makkum, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant, 84. Tot onderwijzer aangesteld T. Boerma. 184

MARSMAN, (D. J.) aangesteld te *Borculo.* Bl. 651
MARSMAN, (H.) te *Elen* en *Rhaan*, gemeente *Hellendoorn*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1080
De Meeden. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 188. Tot onderwijzer aangesteld H. DE RAAT. 466
MEERGARD, (J.) aangesteld te *Amsterdam.* 279
Meerland, gemeente *Midwolde.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld R. DE VRIES. 1173
MEIJER, (J. G.) te *Wanswerd*, gemeente *Ferwerderadeel*, overleden. 184
MEULEN, (H. V. D.) te *Gaast*, gemeente *Wonseradeel*, als hoofdonderwijzer afgetreden. 462
Midwolde. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 189. Tot onderwijzer aangesteld H. W. DIJKEN. 466
Mierlo. De Openbare school vacant, 742. Oproeping van sollicitanten. 1160
MIJZEN, (J.) te *Oostwoud*, gemeente *Midwoud*, overleden. 280
Mildam, gemeente *Schoterland.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 755
MOKKEN, (P.) te *Kamperveen*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1170
Mortel, gemeente *Gemert.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 273. Tot onderwijzer aangesteld J. B. DERKS. 554
Muggenbeet, gemeente *Steenwijkerwold.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1171
MUURKER, (J. G.) te *Meeden*, eervol ontslagen. 188

N.

NAUTA, (H.) aangesteld te *Franeker.* 186
Neede. Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 78. Nadere oproeping, 276. Als onderwijzer toegelaten H. K. VAN DER WOERDT. 651
St. Nicolaasga, gemeente *Doniawerstal.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 756
NIEMEIJER, (J.) aangesteld te *Beerta*, Westeinde. 465
Nieuw Borgvliet, gemeente *Bergen op Zoom.* Oproeping van sollicitanten naar de gemeenschappelijke Openbare school tusschen *Bergen op Zoom* en *Woensdrecht.* 1069

Nieuwer-Amstel. De Openbare school vacant, 82. Tot onderwijzer aangesteld A. A. DE BRUIN. Bl. 181
Nieuwerkerk a/d IJssel. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. P. BRUINING. 557
NITERIK, (K. VAN) aangesteld te *Hessum*, gemeente *Dalfsen.* 565
NIJBOER, (K.) te *Echten*, gemeente *Ruinen*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 1175
Nijkerk. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare armenschool. 1162
Noordwijkerhout. De Openbare school aan *de Zilk* vacant, 79. Verslag van het examen, 652. Tot onderwijzer aangesteld J. VAN DIJK. 1072
NUIJSINK, (G.) te *Rijsel*, gemeente *Gorssel*, overleden. 456

O.

Odijk. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 378. Nadere oproeping, 562. Tot onderwijzer aangesteld A. VAN PERNIS. 657
Offingawier, gemeente *Wijmbritseradeel.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 85. Tot onderwijzer aangesteld C. DIJKSTRA. 282
Ohe en *Laak.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. TH. SCHOFFELEN. 1175
Oijen. De Openbare school vacant, 75. Nadere oproeping van sollicitanten, 177. Tot onderwijzer aangesteld J. H. VAN DE POEL. 553
Oldelamer, gemeente *Weststellingwerf.* De Openbare school vacant, 755. Tijdsbepaling van het vergelijkend examen. 992
Oldetrijne, gemeente *Weststellingwerf.* De Openbare school vacant, 85. Tot onderwijzer aangesteld A. H. VEENBAAS. 185
OLIEMANS, (W.) te *Stellendam*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 278
Olst. Oprigting eener Bijzondere school. 1171
Ommen (ambt). De Openbare school aan de Nieuwe brug vacant, 757. Oproeping van sollicitanten, 1079. Oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. 854
Oosterboer, gemeente *Meppel.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld W. BRINKS. 88
Oostermeer, gemeente *Tietjerksteradeel.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. VISSER. 463
Oosterwierum, gemeente *Baarderadeel.* De Openbare school vacant, 86. Verslag van het vergelijkend examen, 186. Tot onderwijzer aangesteld W. KUIPER. 283

Oostwolderpolder, gemeente *Midwolde.* Oprigting eener Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Bl. 1173
Oostwoud, gemeente *Midwoud.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 280. Tot onderwijzer aangesteld H. L. BRAUNIUS. 561
Ootmarssum. Opheffing eener Bijzondere school voor meisjes. 284
Ophemert. De Openbare school vacant. 1071
Orthen, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant, 75. Tot onderwijzer aangesteld H. F. IKINK, 272. Op zijn verzoek eervol ontslagen en in zijne plaats aangesteld P. J. SCHRIJNEMAKERS. 552
Oude Pekela. De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant, 757. Tot onderwijzer aangesteld G. HEMMES. 1080
Oudewater. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, 747. Verslag van het vergelijkend examen, 988. Tot onderwijzer aangesteld J. KIEWIT DE JONGE. 1072
Oudorp. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 376. Verslag van het examen, 560. Tot onderwijzer aangesteld J. HOEK. 654
Oventje, gemeente *Zeeland.* De Openbare school vacant, 649. Tot onderwijzer aangesteld W. SCHIKS. 843.
Overlangbroek, gemeente *Langbroek.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1168

P.

PERNIS, (A. VAN) aangesteld te *Odijk.* 657
Petten. De Openbare school vacant, 850. Tot onderwijzer aangesteld C. E. BRAAL. 1074
POEL, (J. H. VAN DE) aangesteld te *Oijen.* 553
Polsbroekerdam, gemeente *Benschop.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 563. Tot onderwijzer aangesteld F. HEEROMA. 852
POORT, (D.) aangesteld te *Wildervanksterdallen*, gemeente *Wildervank.* 467
POPPEL, (M. H. VAN) aangesteld te *Reuver*, gemeente *Beesel.* 660
POSTUMA, (H.) aangesteld te *Exmorra*, gemeente *Wonseradeel.* 83
POSTUMA, (J.) aangesteld te *Dragten*, gemeente *Smallingerland.* 282
PRIESTER, (A. DE) aangesteld te *Borssele.* 990
PUNT, (H.) te *Borculo*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 372

R.

RAAT, (H. DE) aangesteld te *Meeden*. Bl. 466
Reuver, gemeente *Beesel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 381. Tot onderwijzer aangesteld M. H. VAN POPPEL. 660
Rheden. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld C. J. VAN SNOEKEVELD. 78
Riethoven. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 743. Nadere oproeping van sollicitanten. 1160
RIJN, (TH. VAN) aangesteld te *Berkel* en *Rodenrijs*. 558
Rijperkerk, gemeente *Tietjerksteradeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld A. W. JAARSMA. 463
Rijsel, gemeente *Gorssel*. Tot onderwijzer der Bijzondere school op Nederlandsch Mettray aangesteld J. H. VAN KOTEN. 456
Roosendaal. Twee Openbare scholen, eene voor gewoon en eene voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant, 77. Verslag van het examen voor laatstgemelde, 178. Nadere oproeping, 276. Tot onderwijzer aangesteld A. W. H. LUDWIG, 455. Tot onderwijzer in die voor kosteloos onderwijs aangesteld A. J. A. VERHAGEN. 1070
Rotterdam. Tot onderwijzer aan eene der Openbare scholen voor jongens voor meer uitgebreid lager onderwijs der 1ste klasse aangesteld F. C. DELFOS, 79. Oproeping van sollicitanten naar eene dergelijke school, 375. Verslag van het examen. 558
Ruitenveen, gemeente *Nieuwleusen*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 187, 284. Verslag van het vergelijkend examen, 463. Tot onderwijzer aangesteld G. B. STAAL. 565
RUITER, (H. J. DE) te *Warns*, gemeente *Hemelumer Oldephaert* en *Noordwolde*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1078

S.

SCHETS, (J. P.) aangesteld te *Zevenbergen*. 370
Schiedam. Tot onderwijzer eener school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens aangesteld A. F. H. TIJL. 847
SCHIEVINK, (H. K.) te *Oldelamer*, gemeente *Weststellingwerf*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 755
SCHIKS, (W.) aangesteld te *Oventje*, gemeente *Zeeland*. 843
SCHIPPERS, (J.) aangesteld te *Scheveningen*, gemeente *'s Gravenhage*. 373
SCHNEIDER, (G.) te *Dalem*, gemeente *Vuren*, op zijn verzoek, eervol ontslagen. 652
SCHOFFELEN, (J. TH.) aangesteld te *Ohe* en *Laak*. 1175

*

SCHOTTELNDREIER, (C. F.) te *Nijkerk*, op zijn verzoek eervol ontslagen. Bl. 1162
SCHRAARD, gemeente *Wonseradeel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 754. Tot onderwijzer aangesteld J. DASSEN. 1077
SCHRIJNEMAKERS, (P. J.) aangesteld te *Orthen*, gemeente *'s Hertogenbosch*. 552
SCHUITEMAKER, (A.) te *Oudorp*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 376
SCHUITEMAKER, (H.) aangesteld te *Wilnis*. 752
SELDAM, (M. N. TEN) aangesteld te *Amsterdam*. 279
Sloten. De Openbare school vacant, 82. Tot onderwijzer aangesteld P. JONGEJAN. 182
SMIDTS, (P. J.) aangesteld te *Bergum*, gemeente *Tietjerksteradeel*. 84
SNOEKEVELD, (C. J. VAN) aangesteld te *Rheden*. 78
STAAIJ, (J. VAN DER) te *Straten*, gemeente *Oirschot*, eervol ontslagen. 845
STAAL, (G. B.) aangesteld te *Ruitenveen*, gemeente *Nieuwleusen*. 565
Stadskanaal, gemeente *Wildervank*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. KEMPER. 286
Staphorst. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1171
Steenwijk. Opheffing en oprigting eener gesubsidieerde Bijzondere school. 1172
STEIJN, (W.) aangesteld te *Elsen* en *Herike*, gemeente *Markelo*. 565
Stellendam. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 278, 374. Tot onderwijzer aangesteld C. KOK. 748
STERRINGA, (H.) aangesteld te *Firdgum*, gemeente *Barradeel*. 564
Stiens, gemeente *Leeuwarderadeel*. De Openbare school vacant, 462. Tot onderwijzer aangesteld H. DE JONG. 753
Stoppeldijk. De Openbare school vacant, 83. Tot onderwijzer aangesteld P. STROECKEN. 183
Straten, gemeente *Oirschot*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 845. Tot onderwijzer aangesteld A. BAKX. 1068
Strijensas. De Openbare school vacant. 81
Strijp, gemeente *Liende*. Oproeping van sollicitanten naar de nieuw opgerigte Openbare school, 76. Tot onderwijzer aangesteld P. BEIJERS. 274
STROECKEN, (P.) aangesteld te *Stoppeldijk*. 183
STROECKEN, (P.) te *Reuver*, gemeente *Beesel*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 381

STRINK, (J. A.) aangesteld te *Dieren*, gemeente *Rheden*. Bl. 1161
SWARTWOLD, (R.) te *Oudewater*, overleden. 747

T.

TERBORGH, (J. F.) te *Geldrop*, overleden.* 1159
TEUNISSEN, (TH.) aangesteld te *Maasbommel*, gemeente *Appeltern*. 556
TIJL, (A. F. H.) aangesteld te *Schiedam*. 847
Tilburg. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. 75
TIMMER, (G. A.) aangesteld te *Heusdenhout*, gemeente *Ginneken en Bavel*. 555
TIMMER, (J.) aangesteld te *Wanswerd*, gemeente *Ferweradeel*. 658
Tirns, gemeente *Wijmbritseradeel*. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 282. Tot onderwijzer aangesteld H. VISSER. 463
TJALSMA, (P.) aangesteld te *Hitzum*, gemeente *Franekeradeel*. 85
TREFFERS, (W. G.) aangesteld te *'s Greveldnin Capelle*. 650
Tubbergen. De Openbare school vacant. 1171
Twijzelerheide, gemeente *Achtkarspelen*. De Openbare school vacant, 84. Tot onderwijzer aangesteld C. D. CANNE, 185. De Openbare school vacant. 1169
Tzum, gemeente *Franekeradeel*. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld P. VRIJBURG. 283

U.

ULLMANN, (J.) aangesteld te *Veendam*. 659

V.

Varsseveld, gemeente *Wisch*. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school. 1163
VEENBAAS, (A. H.) aangesteld te *Oldetrijne*, gemeente *Weststellingwerf*. 185
Veendam. Verslag van het vergelijkend examen naar de Openbare school aan de Kleine Laan, 467. Tot onderwijzer aangesteld J. ULLMANN, 659. De Openbare school aan den Middenweg vacant, 659. Verslag van het vergelijkend examen, 758. Tot onderwijzer aangesteld S. DE BOER, 1080. Oproeping van sollicitanten naar de op te rigten school voor meer uitgebreid lager onderwijs, 1081. Verslag van het nader afgelegd examen. 1173
Velddriel, gemeente *Driel*. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school. 277

VERHAGEN, (A. J. A.) aangesteld te *Roosendaal.* Bl. 1070
VERHEUGT, (P.) aangesteld te *Zes Gehuchten.* 743
VERMEULEN, (R.) aangesteld te *Workum.* 463
VERPOORTEN, (D.) te *Wilnis*, overleden. 461
VETHAKE, (H. A.) aangesteld te *Breda.* 370
VIANEN, (C.) aangesteld te *Zeeland.* 75
VISSER, (H.) aangesteld te *Tirns*, gemeente *Wijmbritseradeel.* 463
VISSER, (J.) aangesteld te *Oostermeer*, gemeente *Tietjerksteradeel.* 463
Vlissingen. Opheffing en oprigting eener Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. 750
VOS, JZN. (N.) aangesteld te *Dalem*, gemeente *Vuren.* 987
VRIES, (R. DE) aangesteld te *Meerland*, gemeente *Midwolde.* 1173
VRIJBURG, (P.) aangesteld te *Tzum*, gemeente *Franekeradeel.* 283

W.

WAARDENBURG, (J. VAN) aangesteld te *Alem*, gemeente *Alem*, *Maren* en *Kessel.* 741
WAARDENBURG, (L.) te *Alem*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 453
Wageningen. Opheffing eener Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes. 746
WAL, (K. J. G. VAN DE) te *Kleverskerke*, gemeente *Arnemuiden*, overleden. 750
Wanswerd, gemeente *Ferwerderadeel.* De Openbare school vacant, 184. Verslag van het examen, 564. Tot onderwijzer aangesteld J. TIMMER. 658
Warns, gemeente *Hemelumer Oldephaert* en *Noordwolde.* Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 1078
Watergang, gemeente *Landsmeer.* Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld R. DE JONG. 1075
Waver, gemeente *Ouder-Amstel.* Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere school, 376. Als onderwijzer toegelaten K. VAN DEUKEREN. 849
WEERSINGA, (K. A.) aangesteld te *St. Jacobi Parochie*, gemeente *het Bildt.* 991
De Werken c. a. Oproeping van sollicitanten naar de opgerigte tweede Openbare school, 176, 278. Tot onderwijzer aangesteld G. VAN BOCHOVE. 552

Ververshoof. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 377. Tot onderwijzer aangesteld F. J. GOEMAN. Bl. 655
WESTERBEEK, (P.) te *Staphorst*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1171
Westerhoven. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school. 743
WESTRIK, (L. J.) aangesteld te *Breklenkamp*, gemeente *Denekamp*. 1171
WIERING, (E.) aangesteld te *Kloosterveen*, gemeente *Assen*. 759
WIJERS, (D. C.) te *Overlangbroek*, gemeente *Langbroek*, overleden. 1168
Wildervanksterdallen, gemeente *Wildervank*. De Openbare school vacant, 286. Tot onderwijzer aangesteld D. POORT. 467
WILLEMSE, (W.) te *Ophemert*, op zijn verzoek eervol ontslagen. 1071
Wilnis. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 461. Tot onderwijzer aangesteld H. SCHUITEMAKER. 752
WINCKLER, (W.) te *Tirns*, gemeente *Wijmbritseradeel*, overleden. 282
Winterswijk. Oprigting eener Bijzondere school. 372
WOERKOM, (J. P. VAN) aangesteld te *Groote Lindt.* 277
Wons, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant, 84. Oproeping van sollicitanten. 754. Tot onderwijzer aangesteld D. C. CANNE. 1077
Workum. Oproeping van sollicitanten naar de Armenschool, 283. Tot onderwijzer aangesteld R. VERMEULEN. 463
WOUDE, (J. VAN DER) aangesteld te *Kolhorn*, gemeente *Barsingerhorn.* 850

IJ.

IJsselsteijn. Oproeping van sollicitanten naar de gesubsidieerde Bijzondere dag- en avondschool voor meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes. 753

Z.

Zaandam. Oproeping van sollicitanten naar eene Openbare school voor gewoon- en meer uitgebreid lager onderwijs. 1167
Zeeland. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld C. VIANEN. 75
Zelhem. Oprigting eener Bijzondere school. 556
Zes gehuchten. De Openbare school vacant, 77. Nadere oproeping van sollicitanten, 369. Tot onderwijzer aangesteld P. VERHEUGT. 743
Zevenbergen. Tot onderwijzer der Openbare school aangesteld J. P. SCHETS. 370
ZIJLSTRA, (R.) aangesteld te *Heidenschap*, gemeente *Workum.* 463
ZUIDHOF, (D. E.) te *Kantens*, op verzoek eervol ontslagen. 1172
ZUIJLEN, (D. H. VAN) aangesteld te *Amsterdam.* 849

Zutphen. De Bijzondere meisjesschool opgeheven. Bl. 651
ZWAAGSTRA, (J. R.) te *St. Nicolaasga*, gemeente *Doniawerstal*, ontslagen. 756
Zwartsluis. De Openbare school vacant, 86. Tot onderwijzer aangesteld R. JALVINGH. 187
Zweelo. Oproeping van sollicitanten naar de Openbare school, 286. Tot onderwijzer aangesteld R. LUBBERS. 567
ZWIJZE, (H.) te *Ruitenveen*, gemeente *Nieuwleusen*, overleden. 187

BOEKBEOORDEELINGEN.

Nederlandsche Spraakleer, door D. DE GROOT, Leeraar aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Groningen. Arnhem, J. VOLTELEN. 1869.

Openbaart zich in onzen tijd op bijna elk gebied van kennis en wetenschap een streven naar degelijkheid en volledigheid, toch is er bijna geen vak, dat in deze eeuw meer de belangstelling heeft opgewekt, meer zich heeft uitgebreid en ontwikkeld, dan de taalstudie. Is dit waar in het algemeen, voor Nederland is het zoo in het bijzonder. De liefde voor zijn taal en letterkunde is bij den Nederlander van voorheen niet groot geweest en zij laat bij de massa nog veel te wenschen over. De koopmansgeest onzer vaderen heeft de beoefening der talen van andere volken op hooger prijs gesteld dan die der moedertaal: men zag er voordeel in den vreemdeling te gemoet te komen met de taal zijns lands, en den raad van BILDERDIJK in den wind slaande: „Stort brein en boezem uit in 't goud der moederspraak," leerden ze gaarne des buitenlanders taal, wanneer deze maar zijn goud in hunne kisten uitstorten wilde. Deze voorkomendheid aan de eene, en de geringe ingenomenheid met hunne eigen spraak bij den Nederlander aan de andere zijde, waren oorzaak, dat het nederlandsch buitenaf volstrekt niet geëerd en nog minder beoefend werd. Hoevele „JOOSTEN"

zijn er nog, die hoog loopen met de taal onzer zuidelijke naburen, door BILDERDIJK niet zeer hoffelijk genoemd:

„Verfoeilijk Fransch, alleen den duivel waard,
„Die, met uw neusgehuil, zich meester maakt van de aard,"

en die even dom als laag zich niet schamen met verachting te spreken over de rots-klots-hotserige taal hunner vaderen!

Met vreugde moet dus elke poging begroet worden, welke ondernomen wordt om ons taalonderwijs op te beuren, aangenamer te maken, degelijker te doen worden. —De onderwijzer der jeugd is geroepen, de liefde voor onze rijke, schoone, buigzame, krachtige taal bij het aankomend geslacht op te wekken. Daartoe zal het in de eerste plaats wel noodig zijn met haar op een goeden voet te verkeeren en haar niet zoo wat, zoo van hooren zeggen, onzeker te kennen, en wenscht hij daartoe te geraken, dan zal beoefening der taal een zijner hoofdwerkzaamheden moeten zijn.

De bedoeling van den schrijver van bovengenoemd werk met de uitgave was nuttig te zijn voor den toekomstigen en nog jeugdigen onderwijzer, door hem een handleiding bij zijn taalstudie te geven, welke de kennis der moedertaal te gelijk kon vermeerderen en de liefde aanwakkeren. Wij gelooven, dat wij hem geluk mogen wenschen met dezen welgeslaagden arbeid, die zeker niet overtollig is, al matigt zich de schrijver niet het air aan van „in een lang gevoelde behoefte te voorzien." —Voor den tegenwoordigen stand van het taalonderrigt was het leerboek van MULDER verouderd en op sommige punten te onvolledig. —Het schoone werkje van Dr. KERN, hoe goed ook voor het onderwijs, hoe geschikt om een goeden grond te leggen, geeft den eenigszins gevorderde, den zelfoefenaar, niet genoeg; terwijl het niet eens aanspraak kan maken op den naam van „Spraakleer." Het handboek van Dr. BRILL, uitvoerig en uitmuntend als het is, mag, om zijne uitvoerigheid en om

de manier van inrigting, — in één woord, om zijn wetenschappelijken vorm — minder geschikt geacht worden voor jonge taalbeoefenaars.

Indien wij ons niet vergissen, dan heeft de schrijver de uitvoerige duidelijkheid van Dr. BRILL trachten te vereenigen met de eenvoudigheid van Dr. KERN, en iets beters willen leveren dan MULDER, — in allen gevalle een boek voor de volksschool. Hij wijkt dan ook van den gáng der wetenschappelijke behandeling af, en begint meer practisch, na een rijke inleiding, met de leer van den zin. Waar iets belangrijks is mede te deelen, dat òf niet regtstreeks tot het onderwerp behoort òf aan de les een te geleerde plooi zou geven, wordt dit aangebragt aan den voet der pagina, zoodat rijkdom van stof en eenvoudigheid niet met elkander in tegenspraak komen.

De leer van den volzin wordt uitvoerig en met zorg behandeld. In den zin leert men eerst de kracht van het woord kennen, even als men den mensch het best leert kennen te midden van zijn gelijken. Daar ontdekt men zijn kracht, en zoo leert men den zin, de ware beteekenis en de betrekkelijke waarde van het woord. Voor den leerling is deze wijze van taalstudie dan ook aangenaam en opwekkend, omdat zij ontwikkelt.

Des schrijvers bedoeling was het blijkbaar niet alleen taalkennis te bevorderen, maar ook liefde op te wekken voor hetgeen in de moedertaal is geschreven. Aan aanhalingen uit onze vaderlandsche schrijvers ontbreekt het dan ook niet; doch de meesten onderscheiden zich door spartaansche kortheid. Wil men door deze aanhalingen den onderwijzer alleen aanleiding geven tot het spreken over den auteur, die als autoriteit wordt geciteerd, dan zijn ze voldoende; maar voor den zelfoefenaar zijn ze al te kort afgeknipt, en door te groote opeenhooping te vermoeijend.

Het ontbreekt echter niet geheel en al aan tamelijk lange en zeer goed gekozen verzen en perioden, o. a. in de rubriek: Opgaven ter zinsontleding. Gelukkig heeft de schrijver geene al te groote ruimte voor dit onderwerp afgezonderd. Het extra groote nut zien wij er ook niet van in. Dat de zinsontleding toch, gelijk wel beweerd wordt, zou dienen om iemands woorden beter te leeren verstaan, schijnt zeer verdacht; men kan toch zeer goed de kracht van uw woorden wegen, de beteekenis uwer uitdrukkingen vatten, de bedoeling van uw zeggen begrijpen, zonder daarom juist nog te onderscheiden of gij drie of meerledige perioden hebt geschreven of gesproken. Wie zal, bij de eerste kennismaking met een gedicht van BEEST, TEN KATE, HOFDIJK of een ander, dadelijk gaan onderzoeken, of de eerste volzin is uitgebreid, bevestigend, stellig, eenvoudig, bedrijvend, tijdbepalend, bijwoordelijk, enz. enz.? Toch ongetwijfeld niemand. In stede van het vers te ontleden, laat hij er zich door medeslepen, prikkelt het zijn gevoel, kortom, speelt het over hem den baas, vóór hij het nog onder zijn anatomisch mes heeft gebragt; en de gymnasiast, door zijn leeraren dikwijls in allerlei anatomische bezwaren gewikkeld en bij wien men dus teregt de meeste belangstelling in dit vak zou zoeken, hij geniet de rijmelarij van den „Schoolmeester," zonder zelfs te willen weten of die „keur van uitgelezen onzin" wel eens vatbaar is voor de kunstbewerkingen der zinsontleding.

Het verwonderde ons, in hetzelfde twaalfde hoofdstuk, handelende over de grammatische figuren, geen meer uitgebreide voorbeelden aan te treffen. Volgens ons bescheiden gevoelen zouden vele en uitgebreide voorbeelden hier geheel op hun plaats zijn geweest. Wat LULOFS voor zijn studenten noodig achtte, kan voor aankomende onderwijzers niet nutteloos zijn.

Het is onze wensch, dat dit boek het zijne doe voor de ontwikkeling van onderwijzers en kweekelingen. Dat het in den kring dier jongelieden sterk getrokken zal worden, staat bij ons vast; het is toch geheel voor hen geschreven en zij hebben gebrek aan te gelijk geschikte en onderhoudende handboeken. Het gebruik van dit werk kan met volle regt bijzonder worden aanbevolen; de rijkdom en volledigheid, de degelijke wijze van behandeling, — o. a. vestigen wij de aandacht op de zeer naauwkeurige en uitvoerige beschouwing der naamvallen, — pleiten voor de bruikbaarheid; de gebruiker zal zelden te vergeefs een of ander punt zoeken.

De schrijver en den Heer VIERSEN komt de eer toe van naauwgezetheid in hun werk. Wij herinneren ons niet fouten ontmoet te hebben; de uitgever heeft voor een net uiterlijk en een helderen druk op flink papier gezorgd. Verdere aanbeveling willen wij achterwege laten, gedachtig aan het Engelsche spreekwoord:

„Not too much of a good thing."

De plant. Leesboek voor de hoogste klasse der lagere school, door J. E. HELGE. Uitgegeven van wege het *Nederl. Onderw. Genootschap.* Amsterdam, C. L. BRINKMAN, 1867.

Wanneer wij de aankondiging van dit werkje ondernemen, vervullen wij een pligt, die reeds langen tijd, althans reeds verscheidene maanden op ons rustte. Maar was er geen reden om huiverend het werk der recensie te laten liggen, waar het gold een boekje als *de Plant?*

Stelt u voor, wij begonnen volgens onze overtuiging het

werk aan dit schoolboek te koste gelegd, te prijzen; wij spraken aldus:

„Wil men een bewijs, dat ons schoolwezen, inzonderheid het onderrigt in de lagere school vooruitgaat, wij geven hem bovengenoemd schoolwerkje in handen. Wat voorheen behandeling heette der natuurkennis, kan zulks bezwaarlijk heeten; althans het onderrigt in zoogenoemde natuurlijke historie was al tamelijk nutteloos. Het gaf eene indeeling der dieren en planten in klassen, orden en familiën; het noemde de namen van de hoofdsujetten in elke klasse en orde, gaf van enkelen een gedaantebeschrijving, eene eigenaardigheid, ja, waar het geen onpas gaf, eene anecdote ten beste, *et voilà tout!*

„Thans is de leerling der lagere school, door kennismaking met de Schetsen van Dieren en Planten, in de tweede klasse reeds in kennis gebragt met de inrigting van plant en dier, door een beschouwing van enkele, bij het kind zeer bekende voorwerpen. Bij de Schetsen hield de schrijver zich nog altijd eenigszins aan de oude methode; hier wordt de leerling der hoogste klasse reeds beter ontwikkeld, reeds de wetenschap een schrede nader gebragt. De planten toch worden in dit uitstekend schoolboek volgens haar leven, in volgorde van de deelen, beschouwd. De inleiding beschouwt de kiem, vervolgens worden behandeld: wortels, stengels, knoppen, bladeren, het inwendige der plant; waarmede de plant zich voedt; hoe de plant zich voedsel verschaft; welke stoffen in de plant voorkomen; hoe de plant groeit; hoe de plant zich vermenigvuldigt; de vrucht; het zaad. Op 30 pagina's vinden wij houtsneden, die onverbeterlijk juiste afbeeldingen verschaffen, soms velen op ééne bladzijde bij elkander. Door *zulk* een methode, door *zulke* boeken blijft dat woord: „Kennis der Natuur," in de wet geen praatje, geen tweelingzuster van

dien verschoveling op de lijst der noodige vakken, die arme, bij niemand bekende en daarom ook bij geen mensch beminde „Vormleer," die zoo het heet, aan ieder ander vak geparenteerd is en van wie elke familie zegt: van *ons* geen nicht!

„Door HELGE is de „Kennis der Natuur" geworden een leervak. Zijn eerste cursus sluit aan dezen tweeden, en weten de knapen onzer scholen reeds wat dit leerboek bevat, hoe gemakkelijk zal het hun vallen, de lessen in de botanie op de hoogere burgerschool te volgen."

Maar wanneer ik in zoodanige bewoordingen, dus met volle erkentenis van de waarde des werks, ga spreken, welligt wordt dan Ref. door het een of ander lid onzer volksvertegenwoordiging in éénen adem genoemd met dr. JONCKBLOET, dr. VAN VLOTEN, ten bewijze dat de openbare school onveilig wordt gemaakt voor degenen, welke gelooven „dat de leer gaat boven de natuur." Men zal, met zulk een beoordeeling en met het werkje van HELGE in de hand, onwederlegbaar aantoonen, dat de materialistische strekking van het middelbaar onderwijs reeds wordt voorbereid op de lagere openbare scholen, ja, dat gezegde strekking, onder voorwendsel van „Kennis der Natuur" te onderwijzen, reeds bij onze kinderen van tien tot veertien jaren wordt gelegd tot een grond voor die verderfelijke rigting, welke beweert: „Natuur gaat boven de leer," die alzoo wetenschappelijkheid wil, ten koste der openbaring.

Wie zou gaarne het gevaar loopen van door zulk een geagiteerd en agiteerend kamerlid uit een district van de zelfkant des lands besproken te worden? Wie zou er gaarne medepligtig aan worden, het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap op één lijn te zien stellen met dat fameus ondeugend verbond van illuminaten, dat onder de vlag vaart: „tot Nut van 't Algemeen?" Wie zou er toe bij-

dragen willen, den onderwijzers *en gros*, benevens hun Genootschap, de beschuldiging op te laden, dat zij zijn propagandeurs in de dienst van den boozen tijdgeest, die het toelegt op den ondergang der geopenbaarde godsdienst, ja van de maatschappelijke orde en zedelijkheid in het leven?

Wij loopen niet gaarne dat gevaar, — worden in dezen niet gaarne medepligtig, — wenschen daartoe niet bij te dragen, en daarom zeggen wij goed noch kwaad van dit boekje, maar zijn zoo vrij de openbare zoowel als bijzondere onderwijzers op zijn bestaan opmerkzaam te maken.

MENGELWERK.

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

IX.

EEN PATRIOT EN EEN ORANJEKLANT.

> 't Oranje-liedje kan geen kwaad!
> 't Had lange niet geklonken;
> Toen sprongen gloed en vonken
> In eens tot vlammen uit op straat

Alles moet vergeten en vergeven zijn! Dit was de algemeene ontboezeming der vaderlandslievende mannen, die, tijdens de laatste dagen der fransche overheersching onder Napoleon, zich vereenigden om middelen te beramen, ten einde het diep vernederd Nederland op nieuw op te heffen en als een vrij onafhankelijk rijk onder de vrijverklaarde landen van Europa te doen schitteren.

Die hartelijke en welgemeende ontboezeming vond weêrklank bij het volk, dat maar al te zwaar had geboet voor de binnenlandsche beroerten der vorige eeuw. Wel haakte men naar verlossing en vrijheid; maar de vrijheidsboom van 1795 was vergeten. De gedachten aan de partij-oproeren, schier in elke gemeente tusschen heethoofdige patriotten en koppige oranjeklanten, waren meer dan voldoende om een digten en dikken sluijer te werpen over dat droef verleden, en vele goedgezinden vernietigden bij de naderende

verlossing alle herinneringen, teekens, versierselen, platen, prenten, schotschriften, couranten, pamfletten, enz. om niet meer te blozen over vroegere woestheid en brooddronkenheid. Zij wilden alleen nu alle gedachten en alle krachten wijden aan de pligten van een wreedzaam burger in het naar vrijheid hakende vaderland.

Het is, alsof dat alles vergeten en vergeven tot op den huidigen dag nog voorduurt, niet alleen in min belangrijke, maar ook in meer gewigtige herinneringen. Zelfs onze hedendaagsche geschiedschrijvers leveren belangrijke historische studiën over bijna elk tijdvak van de vaderlandsche geschiedenis, behalve van het leven en den tijd van Prins WILLEM V.

Het is niet te ontkennen, dat vele onlusten, in dien tijd ontstaan, aan belagchelijke en kleingeestige drijverij moet worden toegeschreven en een geschiedschrijver zich gemelijk terugtrekt, als hij de dwaasheden en nietigheden van zijn volk moet beschrijven. De kinderachtige redenen, welke dikwijls tot volksbeweging aanleiding gaven, de verachtelijke middelen, waar zelfs hooggeplaatsten zich van bedienden om door volksrumoer op het kussen te geraken, inderdaad, het is niet te verwonderen, dat de nederlandsche geschiedschrijver, zoo even nog zich verlustigende in den schitterenden bloeitijd van onze magtige republiek met een pennegekrabbel of wat over die ellendige twisten heenstapt, om u in eens te verplaatsen op het oogenblik, waarin Prins WILLEM V te Scheveningen in een visscherspink stapte om het vaderland te ontvlugten, dat weldra overstroomd werd door duizenden Franschen, die ons onder de schoonste leuzen *vrijheid*, *gelijkheid en broederschap* gouden bergen beloofden.

Maar dat men in onzen tijd, in vele opzigten gelijk aan de dagen der vorige eeuw, dat oproerig tijdvak in de geschiedenis nog als een gesloten boek beschouwt, verdient

wel eenige verwondering. Alle familiën, alle bibliotheken en verzamelingen van oudheden hebben toch niet alle teekens, versierselen, platen, prenten, schotschriften, couranten, pamfletten, enz. vernietigd? Of hebben de vaderen, ten einde alles te vergeten, de ketenen door de Franschen gesmeed om hun vrijheid en onafhankelijkheid te vernietigen, na hun verlossing geslagen om de oorkonden welke hun dwaasheden, twisten en oproeren meêdeelen? Of weten wij niet, dat elk tijdvak in de geschiedenis voor de nakomelingschap een leermeester is en ons als in een spiegel zien laat, welke vruchten de vrede, welke droomen de tweespalt opleveren?

Zoo zaten wij ons in de geschiedenis der vorige eeuw te verlustigen. We worstelden de nietige oorzaken van onze nederlandsche volksberoeringen door, om den draad der historie stevig vast te houden. Eensklaps werd onze aandacht bezig gehouden door een schoolmeesters intrigue, die wij uit de geschiedenis van een bijzondere gemeente in aanteekening bewaarden en nu als een kijkje, maar in de lijst van dien tijd, u wenschen meê te deelen.

In het landstadje Boele was er op den 19den Januarij van het jaar 1786 eene ongewone drukte. De herbergen waren met boeren en burgers bezet.

Wat vooral groote bedrijvigheid bijzette was het toeval, dat juist op dien dag de groote en jaarlijksche markt gehouden werd. Vooral daarom stroomden vele levenslustige boeren het stadje binnen en waren voorbereid op den strijd, die zij zeker verwachtten.

Sedert eenige maanden hadden de Staten, beducht voor de aanvallen, waarmede ons land van de zijde der oostenrijksche regering bedreigd werd, vooral op voorstel van Gouda, o. a. met eenparigheid van stemmen, het oefenen

in den wapenhandel der ingezetenen van kleine steden en ten platten lande bevolen. Onmiddellijk was er ook gelast, dat onvermogende ingezetenen, ten koste van het land, van geweren moesten worden voorzien. Ingevolge dezen last schreven gecommitteerde raden den geregten van kleine steden en dorpen aan, binnen acht dagen de manschappen, van achttien tot zestig jaar oud, op te geven, die in staat zouden zijn de wapenen te dragen, ten einde zij zich in den wapenhandel zouden oefenen. Ook werden er onder-officieren naar onderscheiden plaatsen gezonden om de inwoners in den wapenhandel te onderwijzen.

Deze ongewone maatregel zou zeker bij ieder goedkeuring en ondersteuning gevonden hebben, waren de Nederlanders niet sedert een aantal jaren verdeeld in twee partijen, die in de geschiedenis bekend zijn onder den naam van patriotten en oranjegezinden. Bovengenoemd besluit der Staten tot eene algemeene wapening ging vergezeld met den zeer bepaalden wensch van vele gecommitteerden, dat: er van nu aan zulke krachtige maatregelen genomen mogten worden, dat de uitvoerende magt, vooral gedurende den oorlog, in haar natuurlijke ondergeschiktheid aan de souvereine gehouden werd. In dezen wensch zagen de Prinsgezinden een beleediging, die noodzakelijk op eene algemeene wapening moest terug werken.

We zullen „de Doelen" binnengaan, waar de burgers de groote zaal bezet hadden om Mr. Kanthoef te hooren, die in het stadje Boele sedert eenige jaren het ambt van franschen schoolmeester vervulde en vooral om zijn patriottische gevoelens bij de oranjegezinden in groote verdenking stond. Van den vacantiedag, ter oorzake van den marktdag, maakte hij gebruik om de burgers voor zijn denkbeelden te winnen. Laten wij hem hooren, nu hij de volgende redevoering tot zijn hoorders rigt:

„Er heerscht door ons gemeenebest eene al te hevige „gisting in de gemoederen. De gevoelens zijn al te veel „verdeeld. Sommigen klagen over te veel slapheid in het „beijveren van herstel in vele zaken; terwijl anderen daar „al te veel drift in meenen te bespeuren.

„Een groot geluk voor ons gemeenebest, dat de voor„naamste mogendheden en vooral de naburige hoven een „groot belang er bij hebben, dat onze Republiek aanwezig „blijft en bloeit en dus ook dat de eendragt en inwendige „rust in de vereenigde Nederlanden hersteld worden.

„Willen wij echter een regt begip hebben van onze vrij„heden, dan moeten we een regte kennis hebben van de „fondamenteele of wezenlijke constitutie der Republiek en „derzelver volstrekt noodzakelijke vereischten.

„In geen welgeregelden staat kan noch mag der souvereine, „d. i. de wetgevende magt, ondergeschikt zijn aan de uit„voerende magt. In een monarchie zelfs is het immers een „tegenstrijdigheid te stellen, dat de monarch ondergeschikt „zou kunnen zijn aan den president zijner hooge geregts„hoven of aan den generaal zijner legers. Te stellen, „dat zulk eene ondergeschiktheid in onze Republiek regt„matig zou kunnen plaats hebben, is mede, volgens de „gronden van het staatsregt, een tegenstrijdigheid, die „tegen alle grondregels eener veilige en gezonde staatkunde „indruischt.

„Immers, als de opperste of wetgevende magt onderge„schikt is aan de uitvoerende magt, dan is zij juist daar„door niet meer een ware souvereine, dat is opperste magt. „Haar titel van wetgevende of souvereine magt is dan lou„ter bedrog of waan.

„De gezonde staatkunde vordert, dat de wetgevende en „uitvoerende magt van een volk, indien het ooit een goede „en veilige regeering zal hebben, wezenlijk en zooveel

„mogelijk persoonlijk, onderscheiden zijn. Indien toch, „b. v., in onze provinciën de president der hooge geregts„hoven, te gelijk, evenveel op wat wijze of uit welke „inrigtingen, de wetgevende magt zoodanig afhankelijk van „zich heeft, dat deze niets tegen zijn wil durft doen, dan „is de regeering van elke provincie elk oogenblik in „gevaar een despotieke en willekeurige regeering te „worden.

„Derhalve, indien onze Republiek een ware Republiek „en een wel ingerigte maatschappij zal zijn, dan moeten „de opperste wetgevende magten der provinciën, dat is de „Heeren Staten, van niemand afhangen dan van God en „het volk, dat is van eed en pligt. Dan moeten die opper„ste magten geenszins in eene of openlijke of bedekte onder„danigheid staan onder den stadhouder, die de president, „en dus het eminente hoofd is der hooge geregtshoven „en tevens de kapitein-generaal des legers en de admi„raal-generaal der vloot. In deze hooge ambten staat „zijne Doorluchtige Hoogheid in eene afhankelijke onder„geschiktheid onder de wetgevende, dat is de opperste „magten.

„Nademaal uit veelvuldige ondervinding onwedersprekelijk „blijkt, dat, zoodra de regenten direkt of indirekt door den „Stadhouder worden aangesteld, de leden daardoor in eene „ondergeschiktheid van den Stadhouder geraken, zoo is het „om de rust van ons Gemeenebest en om onze vrijheid ein„delijk eens te hopen, dat Z. D. H. moge inzien dat Z. D. H. „de provinciën en steden herstelle in het bezit van alle oor„spronkelijke regten en privilegiën, welke den grondslag „uitmaken van de nederlandsche constitutie. De Algoede „verlichte zijn verstand en bewege zijn hart tot zulk een „heilzame inwendige herstelling der republiek; opdat nu ein„delijk, na zoo velerlei rampen, de eendragt en inwendige rust

„der republiek op een vasten voet hersteld worden" (1).

Deze toespraak van Mr. KANTHOEF hebben we opzettelijk meêgedeeld, om u met de heerschende begrippen van dien tijd bekend te maken. De taal van Mr. KANTHOEF was de taal van een patriot. Zijn gevoelens werden door vele regenten gedeeld, die er dan ook op uit waren, alle regeeringsbestellingen en ambtsbegevingen, welke langzamerhand in de magt van den Stadhouder waren geraakt, naar de oude privilegiën te herstellen.

Van daar de verdeeldheden, partijschappen en onlusten. De eene partij hield zich vast aan bovenstaande begrippen; de Oranje-partij daarentegen wenschte den prins de Opperste Magt in alles toe te vertrouwen, ook als dit in strijd was met de bestaande gewoonten en voorregten der steden en provinciën.

Mr. KANTHOEF had eerst in de laatste jaren partij gekozen en was nu een warm patriot. Hij bezat uiterlijke welsprekendheid genoeg om in het stedeke Boele opgang te maken. Vooral door zijn invloed waren de Burgemeesters en Vroedschappen er toe overgegaan, tot de begeving van de ambten geen nominatiën van den Prins-Stadhouder of iemand anders te verwachten, maar alle betrekkingen overeenkomstig de handvesten, privilegiën en octrooijen van de stad door regtstreeksche aanstelling te vervullen.

Dit besluit, hoewel door een groote meerderheid goedgekeurd, vond echter bij alle burgers geen goedkeuring. Zoodra de laatsten door oranjestrikken, oranjeliederen en beweging bij dag, avond en nacht de patriotten verontrustten, werd weldra van de pui van het stadhuis afgelezen,

---

(1) Zie over dit onderwerp de *Nieuwe Nederlandsche jaarboeken*, 1784. Over het volgende ook: *Beknopte historie der onlusten in het Vaderland*, en enkele couranten van dien tijd.

dat niemand uiterlijke partijliederen en teekenen dragen mogt. Nu werd de ontevredenheid heviger. Bakker VOOGT bakte op St. Nicolaas en Kersmis groote poppen, zoowat in de gedaante van duivels en gaf er den naam van patriotjes aan, die echter nimmer uit den winkel gingen, voordat ze met een streep oranjepapier versierd waren. Geheele scharen van het gemeen togen met deze poppen juichend langs de straten en bragten niet zelden een serenade bij Meester WIELKENS, den stadsschoolmeester, met wien wij thans kennis zullen maken.

Toevallig waren in Boele twee schoolmeesters en twee dominé's. Meester WIELKENS, de schoolmeester van de armenschool en de voorlezer in de kerk waren met Ds. SPRONG warme oranjegezinden; terwijl Ds. BENDER als een patriot bekend stond. Uit deze bijzonderheid kan men reeds opmaken, dat deze toevallige verdeeling der partijen onder mannen, die zulk een geduchten invloed uitoefenen op het volk, allernadeeligst moest werken op de rust en de vrede der burgerij.

Mr. WIELKENS miste de talenten van Mr. KANTHOEF, dien hij dan ook verachtte met een verachting, waarmede de eene schoolmeester den ander plagen kan. Hij kon niet dulden, dat die „fransche monsieur" zoo hoog werd geschat en bij de vroedschap zooveel ingang vond. Waarin Mr. WIELKENS echter meester was, dat ontbrak Mr. KANTHOEF. De eerste was behendig, slim, maar berekende de gevolgen niet, die uit de eene of andere daad konden voortkomen, als hij er zijne aanvankelijke plannen maar door verwezenlijkt zag. Zoo had hij bakker VOOGT op de St. Nicolaaspatriotjes opmerkzaam gemaakt, wel wetende dat het gemeen bij zulke feestavonden elke gelegenheid aangrijpt, om door rumoer en geschreeuw beweging en ontsteltenis te veroorzaken. Het gejuich: *de Prins er boven, dat zullen we loven,*

de Staat er onder, *anders haal jeluí den d......!* was en bleef een herhaald refrein, dat vooral voor de woningen van Mr. KANTHOEF, van Ds. BENDER en van sommige Schepenen schreeuwend en dreigend herhaald werd. Gelukkig bleef het toen bij dreigen en schreeuwen, en trokken de belhamers moê en beschonken weêr naar hun woningen, om voor een volgende gelegenheid hunne overige krachten te sparen.

Tot hiertoe had Mr. WIELKENS zich altijd bij volksopschuddingen achterwege gehouden, overtuigd dat Burgemeesteren van Boele den moed hadden, de oude regten der stad te handhaven tegenover de langzaam ingewortelde gewoonten, om in alles den Prins-Stadhouder te kennen, en wel maatregelen zouden nemen om bij het eerste openbaar verzet de oproerigen bij den arm te nemen, te doen vonnissen en de stad uit te bannen.

Juist op den marktdag, toen Mr. KANTHOEF in de *Doelen* tegenover zijne aanhangers de zoo even afgeschreven toespraak hield, zat Mr. WIELKENS in de oranjesocieteit. Op dit oogenblik scheen er bij hem een geduchte omkeering plaats gegrepen te hebben. Ds. SPRONG was den vorigen zondag met een oranjestrik versierd op den kansel verschenen, had in scherpe taal de handelingen van de Burgemeesters en de vroedschap gegispt, wekte de gemeente op om zich tegen die aanmatingen te verzetten en vooral de wapenoefening, zoo als ze door de stedelijke regeering voorgeschreven was, na te laten. Het volk moest, volgens zijne inzigten, liever eene oranjewapening zamenstellen, ten einde den Prins en de Staten van dienst te zijn.

Nu bleef Mr. WIELKENS niet langer in het geheim een oranjegezinde, maar zat als een opregte oranjeklant in de oranjesocieteit met enkele vrienden, om den binnenkomenden een staatkundige geloofsbelijdenis af te vragen. Hij vergde

van elk, die inkwam, te zeggen, wat hij was, prinsgezind of patriot. Zij, die tot de oranjepartij behoorden, werden met een oranjelint aan den hoed versierd, hun namen door Mr. WIELKENS op een lijst geschreven en voor den schoorsteen opgehangen.

Onder deze partij behoorden vooral vele boeren, die ter markt kwamen en zeer veel bezwaar hadden in de wapenoefening, die zij als eene ongehoorde nieuwigheid veroordeelden. Weldra groeide de massa aan en toen er eenige honderden bijeen waren en alleen door brandewijn of bier of door oproerige gesprekken opgewonden raakten, togen de oranjeklanten met Mr. WIELKENS aan het hoofd langs straat en gracht naar het front voor het stadhuis, waar eene openbare loting en inschrijving voor de wapenoefening zou plaats grijpen.

Wel mag het hoogst onbedachtzaam genoemd worden, dat de magistraat onvoorzigtig genoeg was om in deze onrustige dagen de inschrijving voor de wapenoefening, die vooral bij de boeren zooveel ontevredenheid verwekte, op den woeligen jaarmarktsdag te houden.

Honderden stemmen, dreigend en schreeuwend, gingen er op, zoodra mannen en jongelingen zich lieten opschrijven. Bedaarde waarschuwingen mogten niet baten, en toen Schout BEVERNINK's rijtuig naderde, werd onmiddellijk door het volk de koets tegengehouden, de paarden met oranjestrikken versierd, de Schout uit het rijtuig getrokken, met oranjelinten omhangen en als in triomf door de stad gedragen, onder het zingen, neen, onder het uitgillen van: *Oranje boven, de patriotten onder!* enz.

De massa groeide aan. Mr. WIELKENS dacht aan niets anders dan aan de zegepraal van zijne partij, in elk geval berekende hij de ernstige gevolgen niet, die uit zulk een volksopstand konden voortkomen. Hij was brutaal genoeg om

aan de woning van Ds. BENDER een beschreven papier te hechten, waarop in groote duidelijke letters te lezen stond: „*Wat beteekent de wapenoefening? Dient deze om het Land te beschermen of te beveiligen? Geenszins; maar wel om den Prins en zijn aanhang te dwarsboomen en te plagen. — Weg met de Patriotten!*"

De burgerwacht kwam wel op de been, maar was te gering in getalsterkte om met gunstig gevolg de steeds aangroeijende massa tot staan te brengen, uit elkander te jagen en den Schout te verlossen.

Eindelijk zond men naar de naburige grootere gemeente om ondersteuning, die weldra het vrijkorps zond, bekend als de schrik der oproermakers en rustverstoorders.

Honderden gewapenden traden dan ook op den middag Boele binnen en trokken naar de oranjesocieteit, waar de oranjemannen zoowel boven als beneden, zoowel voor de straat als in den tuin, met geschreeuw en bedreigingen onder drinken en klinken elkander bescheid bragten.

Naauwelijks werd het wapengekletter gehoord, of velen zochten hun heil in een goed heenkomen; maar onder enkelen werd ook Mr. WIELKENS gevat, die benevens eenige boeren door het vrijkorps gevangen gehouden en zwaar geboeid naar het blokhuis gevoerd werd.

De nederlaag van Mr. WIELKENS en zijn partij deed Mr. KANTHOEF juichen. Onmiddellijk verzamelde hij velen zijner aanhangers en bragt hun wenschen tot de Overheid, dat de regeering der stad, volgens het oude voorregt zou veranderd en na die verandering een vast reglement beraamd worden, waardoor de aanstelling der regenten aan de burgerij gebragt en de oprigting van een collegie van gecommitteerden uit de burgerij ingevoerd zoude worden.

Reeds op den vijfden Februarij werden alle burgers bij openbaren trommelslag in alle wijken der stad door een

geregtsbode en op magtiging van den magigstraat opgeroepen, om tegen den volgenden dag, des morgens ten 11 ure, vóór het stadhuis te verschijnen.

Het stadhuis werd op den zesden Februarij al vroeg in den morgenstond op bevel van den magistraat bezet met een wacht van dertig gewapende burgers, met een officier aan hun hoofd. Ten negen ure werd de kerkklok geluid en ten 10 ure, toen het gelui ophield, werd nog eens door de tamboers de vergadering „geslagen," waarna de zes geconstitueerden op het uitstek van het stadhuis verschenen, en wel met den secretaris der stad.

De eerste vraag was: of de burgers van voornemen bleven hun goedkeuring te hechten aan de verandering der regeering?

Een luid ja! werd bij herhaling gehoord.

Hierna werden de Schepenen gekozen, in den eed genomen en gehuldigd. Daarna werd hun verzocht de Burgemeesters te kiezen. Dit gedaan zijnde, werden ook dezen aan het volk voorgesteld, hetwelk zijn goedkeuring daarover door een luid *hoezee!* te kennen gaf.

Na deze plegtigheid ging de burgerij uiteen. De raad had tevens besloten, God openlijk voor deze gebeurtenis te danken en tegelijk te smeeken, dat de stad en de burgerij in alle opzigten Gods zegen en gunstige bescherming over deze daden mogten blijven ondervinden. Voorts werd den predikanten door een besluit van den magistraat gelast, voortaan in hunne openbare gebeden, aanstonds na de regeering der stad, ook aan het collegie der gecommitteerden uit de burgerij te gedenken (1).

---

(1) Ds. Bender had zijn geheele leerrede ingerigt om deze echtpatriottische overwinning te verheerlijken, naar aanleiding van

Dit was de zegepraal van het patriottisme.

De nationale of burger-wapenoefening had weldra in Boele plaats. Verscheidene weken hielden de oranjegezinden zich stil. Mr. WIELKENS was nog altijd in de gevangenis en zijn ambt stond door een ander vervuld te worden. De ongewone rust der oranjemannen verwekte juist bij de triomfeerende partij groote ongerustheid.

Het was de vijfde Maart, drie dagen vóór den verjaardag van den Prins-stadhouder, een dag, op welken de dolle ijveraars voor den Prins, onder het voorwendsel van vreugdebedrijven, onrust, wanorde en allerlei baldadigheden pleegden. Op het voetspoor van de Staten besloot de regeering van Boele een publicatie bekend te maken en aan al de hoeken der straten en grachten aan te doen plakken, waarin ten strengste, ja zelfs „*naar eisch van zaken met straffe des doods*" verboden werd: „het uitsteken der vlaggen, het illumineeren, het dragen van teekenen of leuzen van partijschap, bijzonder oranjekokardes, strikken, linten, doeken, enz."

Het scheen, dat Mr. KANTHOEF deze publicatie alleen voor de oranjemannen geschreven achtte. Hij althans kwam ter wapenoefening met een zwarte kokarde en met een zilveren penning van ongewone grootte op de linkerborst, waarop een keeshondje, dat als het ware victorie blafte.

Ds. SPRONG kon het minst deze buitensporige patriottische willekeur verzetten. Nog altijd hoopte hij op verandering van regeering en op afdoende maatregelen der oranjepartij op den naderenden achtsten Maart.

Een lasterlijk gerucht, even listig als boosaardig uitge-

Spr. XIV: 34: Geregtigheid verhoogt een volk; maar de zonde is een schandvlek der natiën.

Ds. SPRONG zeide alleen in zijn gebed het besluit van den magistraat woordelijk op.

strooid door oranjeklanten, diende hem om zijn aanhang op tegenweer te doen bedacht zijn en hun woede tot verbittering te doen stijgen. Weldra heette het namelijk in Boele, dat er zeven schepen met patriotten verwacht werden, die in de stad zouden komen om alle prinsgezinden te vermoorden, zonder de vrouwen of kinderen te verschoonen; dat zij bij gedanen eed de hervormde godsdienst zouden uitroeijen, en de roomsche en arminiaansche godsdienst zouden invoeren. Dit alles, gaf men voor, zou men ontdekt hebben in de boeken en papieren van het genootschap, dat in de Doelen vergaderde.

Ds. SPRONG en zijn aanhang zorgden er voor, dat dit boosaardig gerucht onder de boeren op het platte land verspreid werd.

Men kan nagaan, dat deze valsche en opgerakelde beschuldiging onder de oranjegezinden groote ontsteltenis veroorzaakte, zoodat de magistraat verpligt werd een publicatie af te kondigen, dat de stedelijke regeering, als lieden van eer, verklaarde, dat de oude constitutie met den stadhouder in al zijn waardigheden aan het hoofd, zou gehandhaafd worden en niemand, van welke partij ook, eenig leed te duchten had.

De achtste Maart brak aan. De burgers, die aan de wapenoefening deel namen, stonden reeds vroeg in de Doelen gereed om uit te trekken en de rust in de stad te bewaren. Ds. SPRONG had een vlag uitgestoken, maar werd gedwongen, die weêr op te rollen en in te halen. De toeloop van boeren was buitengemeen, alhoewel op dezen dag niets bijzonders zou plaats hebben. Velen liepen gearmd en hand aan hand al zingende door de stad, in en uit de herbergen, tot dat zij op den middag, ziende dat de burgers zich stil hielden, van plan waren weer dorpwaarts te gaan, ten einde daar ongehinderd van hunne oranjegezindheid blijken te geven.

Juist waren velen gereed te vertrekken, toen er een

jagt te Boele aankwam, waarin een gezelschap van jongens en meisjes uit een der naburige steden, die hier eenige uren wilden doorbrengen. Deze paartjes zongen allerlei liedjes, en daar dit gezang in de ooren der boeren onbekend klonk, beweerden zij, dat er patriottische liedjes gezongen werden. Hierop werd het gezelschap nagejouwd en gedreigd. Zoodra het gemeen deze beweging merkte, naderden mannen, jongens en vrouwen en begonnen hunne oranjeliederen aan te heffen. Dit was juist van de gading der boeren, die er toch voor gekomen waren om eens uit te spatten.

De massa groeide aan en naderde het blokhuis. Zat Mr. Wielkens hier nog niet altijd gevangen? Deze gevangenis werd bestormd, en vóór de schutters bijeen waren om geweld met geweld te keeren, was Mr. Wielkens uit zijn gevangenschap verlost en liep hij, als hoofd van den optogt, al schreeuwende en dreigende vooruit.

Indien de menigte geweten had, welk gevaarlijk persoontje zij in haar midden had opgenomen, welligt was Mr. Wielkens niet verlost geworden en buiten de gelegenheid gebleven zoo veel gruwelen uit te voeren. Indien men hem op dat oogenblik flink onder de oogen had kunnen zien, dan zou men in dat bleeke gelaat eene ontembare woede gelezen hebben. Hij had noode den last en de ellende der gevangenschap gedragen; maar het gevaarlijk plan gevormd om bij de eerste gelegenheid de beste zooveel vernedering op zijn vijanden te verhalen.

„De prinsenvlag, de prinsenvlag!" schreeuwde het volk, dat in aantal langs zoo grooter werd en weldra staken reeds enkele vreesachtige burgers de oranjevlaggen uit, om elke baldadigheid en plundering te voorkomen. Dat gaf de massa moed. De gemoederen, zoolang aan het gisten, zouden nu eenige bevrediging genieten. De muitzucht kon met eenigen kans van welslagen haar rol beginnen te spelen. De menigte

groeide in getale aan, werd oproeriger. Eerst ging men me eenige zachtmoedigheid te werk om de patriotten te tergen om, als dezen zich uitlieten, met woede aan te vallen. Doo onderscheiden vrienden werd sterke drank uitgedeeld om d gevaarlijke bende uit en van hunne huizen te weren.

Nu eenmaal de geesten door den drank opgehitst raakten, toog Mr. WIELKENS met zijn aanhang verder, schelde bij de leden der regeering en bij verscheiden hoofden van het genootschap van wapenoefening aan, begeerde drank en eischte, dat allen op de gezondheid van den Prins zouden drinken.

Mr. KANTHOEF zeide: dat hij niet gedwongen wilde wezen, dreigde de menigte, indien zij hem met geweld wilde dwingen en liet zijn geladen geweer zien, om zoo mogelijk onder de massa schrik te verspreiden.

De al te gevaarlijke houding van Mr. KANTHOEF viel juist in den smaak van Mr. WIELKENS. Diens woede over de houding van zijn collega was door de gevangenzetting toegenomen. Plotseling rukten enkelen de steenen uit de straat en wierpen die in de glazen.

Ondertusschen was er bereids alarm geslagen, de burgerkompagniën kwamen in de wapens, ten einde de muiterij te beteugelen. Dan de boeren, geholpen door het gemeen, vielen de schutters aan, die het huis van Mr. KANTHOEF bezetten. Deze, door de ondersteuning zich sterk wanende, schoot onder den hoop en trof zoo wel, dat een der plunderaars dood ter aarde viel. Dit baarde voor een oogenblik zulk een schrik, dat de menigte uit elkander stoof en velen vlugtten. Doch zij keerden met verdubbelde woede terug, bestormden het huis van Mr. KANTHOEF, liepen de deur open en begonnen nu een vernieling aan meubelen en huisraad, welke vernieling ook in andere woningen herhaald werd, tot dat de regeering door ondersteuning van buiten het geweld kon

keeren, vele oproermakers gevangen namen en voor den nacht de rust der stad herstelden. Mr. WIELKENS was te zoek, had welligt een goed heenkomen gezocht, werd later bij verstek veroordeeld; maar de geschiedenis, voor zoo ver ik dit kon opsporen, zwijgt verder *en* van hem *en* van zijn collega KANTHOEF.

Reeds den volgenden dag deden B. en W. een zeer nadrukkelijke publicatie afkondigen.

In deze publicatie betuigden zij, dat zij de onlusten met bittere droefheid vernomen hadden. Vooral betreurden zij de toenemend verschillende denkwijzen der burgers en de daaruit voortspruitende oneenigheden; dat het voor de rust der gemeente gevaarlijk was het zaad van tweedragt te zaaijen, door schimpliederen te zingen, zamenrottingen te houden, brutaliteiten te plegen, beleedigingen aan stille burgers te doen, schotschriften en oproerige gedichten te verspreiden, en daarenboven een versierden, onwaarachtigen en godslasterlijken eed uit te strooijen. Dat nimmer zulk een eed gedaan was; maar dat zij zich op het plegtigste verbonden hadden, de ware christelijke godsdienst, welke zij, benevens de burgerlijke vrijheid, hielden voor de onschatbare vastigheden van Neêrlands staatsgebouw, met allen ijver, ernst en nadruk te zullen handhaven, behoudens een billijke vrijheid van godsdienstoefening van andere gezindheden.

Na 1787 kwam door tusschenkomst van de Pruisen de oranjepartij op het kussen en vlugtten naar België en Frankrijk enkele patriotten, die zegevierend in 1795 met de Franschen terug kwamen.

Nog zijn de stormen van den strijd niet bedaard. Somwijlen schijnen de treurige dagen van de vorige eeuw, al is het onder andere vormen, terug te keeren.

Geen wapenen, listen of schrandere ontwerpen kunnen

baten, indien onwankelbare eendragt ontbreekt. Men vleit zich vruchteloos, dat alle gevaar voorbij is en dat iedereen kan eischen en doorzetten, wat hij verkiest.

Is ons vaderland ons heilig en dierbaar? Willen wij handhaven wat de vaderen roemrijk gesticht en door bloedige oorlogen verkregen hebben? Dan moeten vooral wij, mannen uit het volk, levende te midden en arbeidende aan de ontwikkeling van het volk, uit al ons vermogen medewerken tot de bevordering van onwankelbare burgerlijke eendragt.

Reeds meermalen heeft een verstandig woord, te juister tijd en te regter plaats gesproken, wonderen gedaan; reeds dikwerf heeft een krachtig voorbeeld de menigte tot navolging bewogen.

Wat waar is, dat overtuigt ten laatste zelfs de hardnekkigste eigenzinnigheid, en niemand kan op den duur datgene weêrstaan, waarvan hij in zijn gemoed niet kan ontveinzen, dat het regt en goed is.

Hier sticht broodnijd, dáár de eerzucht, ginds de hoogmoed, elders de baatzucht tweedragt tusschen burgers. Godsdiensthaat en secteliefde werken de verdeeldheid in de hand. De waardige H. ZSCHOKKE zegt ergens: „Wanneer een volk rijp is tot deszelfs volslagen ondergang, zoo geeft het een teeken daarvan aan de naburige landen door deszelfs inwendige verdeeldheid, waardoor het zich zelf in het verderf stort."

Laten wij ons spiegelen aan het verleden. Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.

Hoe kunnen wij de burgerlijke eendragt bevorderen? Zij ontstaat van zelve, indien wij slechts de hinderpalen, die haar belemmeren, uit den weg ruimen.

Kinderlectuur.

« Koek en banket of brood. »

Hoe kinderen zoowel als, of nog ligter dan volwassenen, door verkeerde lectuur kunnen bedorven worden, daarvan hebben de dagbladen ons onlangs nog een sprekend voorbeeld vermeld. Alleen door het lezen van *rooverromans* waren n. l. een paar kinderen van goeden huize in Engeland tot het bedrijven van vele wandaden en gruwelen vervallen. Is dit voorbeeld al eenigszins sterk gekleurd, — zijn er misschien bijoorzaken verzwegen, — en heeft het wegens verschil met onzen volksaard hier minder waarde ter waarschuwing, toch valt het niet te ontkennen, dat *kinderlectuur* een krachtigen invloed op de jeugdige harten kan hebben, zoowel ten goede als ten kwade.

Zou men dit over het algemeen wel genoeg inzien? Neen, wij meenen te mogen verzekeren, dat velen er te weinig of in het geheel geen acht op slaan, er geen zorg voor dragen deze gewigtige zaak naar behooren te regelen. Nemen wij, om ons daarvan te overtuigen, slechts een kijkje in huis en school.

Er wordt tegenwoordig veel gelezen; van tijd tot tijd meer. Opzettelijk zijn velen leden van leesgezelschappen; anderen maken geregeld gebruik van leesbibliotheken. Couranten, weekbladen en tijdschriften van onderscheiden soort vindt men in zeer vele huisgezinnen. Er wordt veel aan besteed te zorgen, dat de meerbejaarden geen gebrek aan lectuur hebben.

Zorgt men ook zoo voor de kinderen des huizes? Neen, met eenige gunstige uitzonderingen wordt daaraan zelfs weinig gedacht. Op verjaardagen en bij andere gelegenheden

koopt men wel een enkel prenteboek voor hen, doch meestal geeft men meer uit voor speelgoed. Ook op den inhoud van dit prenteboek wordt veelal te weinig acht geslagen. Zijn er slechts fraaije platen in, dan onderstelt men, dat de inhoud ook wel goed zal zijn. Men ziet niet in, dat schadelijke lectuur somtijds door partijen opzettelijk wordt binnengesmokkeld door middel van schitterende banden en prachtvolle platen. Dat de onnoozele jeugd argeloos aanvalt op zulke *vergulde pillen*, — om ze nu eens zoo te noemen, — dit is geen wonder; maar moest men zich niet vooraf overtuigen wat de inhoud er van is, alvorens ze aan kinderen in handen te geven? Al zijn intusschen die prenteboeken onschadelijk of wel zeer voordeelig, de kinderen lezen ze meermalen binnen een week of in nog korter tijd door. Zijn ze regt mooi, dan worden ze nog somtijds herlezen; doch dit geschiedt zelden en duurt kort, zoodat zij meestal zonder lectuur zijn; want om daarin geregeld te voorzien door het aanschaffen van *Bato*, *Mentor*, *Kinder-Courant*, enz., dit geschiedt geenszins in alle huisgezinnen, ofschoon zulks hoogst wenschelijk zou zijn, dewijl dezen volkomen naar hun behoeften zijn ingerigt en hen bestendig nuttig en aangenaam bezig kunnen houden. Het zou beter zijn, iets minder voor speelgoed, en meer voor zulke geschikte kinderlectuur uit te geven. Immers, hoe gaat het nu toe in huisgezinnen, waar men dit niet doet? Dat de kinderen ook gaarne lezen in plaats van zich werkeloos te vervelen, dat zij des te meer lust hierin gevoelen, nu zij zien dat volwassenen het ook doen, dit behoeft geen betoog; de gewone zucht tot navolging is hiertoe meestal reeds genoeg, ook al is de leeslust overigens niet zoo buitengewoon groot. Als het kind het spelen moede is, dan moge het voor korten tijd in werkelooze rust nederzitten, toch duurt het niet lang, of het neemt voor lectuur, wat er voor de hand

ligt. Het leest: *de Dageraad*, *de Kerkelijke courant*, *Asmodé*, *de Heraut*, *roovergeschiedenissen*, *romans van allerlei soort*, en meer soortgelijke, voor kinderen geheel ongeschikte, ja niet zelden hoogst verderfelijke boeken, die hun smaak bederven en hun hart zeer bezoedelen, in stilte nog lang daarna als vergiften voortwerken en hun ziel evenzeer met een geestelijken dood dreigen, als die van bekwame giftmengers dit zelfs na vele jaren aan het ligchaam doen.

Zeg niet, dat ik hier met te gloeijende kleuren schilder. Weet gij dan niet, dat het kind eene even gloeijende verbeeldingskracht bezit, terwijl die der meerbejaarden reeds als onder asch bedolven, slechts gloort en nu en dan opglimt? Als gij het kind vertelt van roovers en spoken, meent gij dat het zal slapen zonder er van te droomen? Gelooft gij niet, dat het ook buiten den slaap die tooneelen voor zijn verbeelding roept? Kunt gij hieraan twijfelen, dan hebt gij uwe eigen jeugd te veel vergeten. Welke droomen, welke gedachten moeten er dus al niet omgaan in de ziel van het kind, dat alzoo gelezen heeft over liefdesavonturen en andere zaken, waarvan het in boeken voor meerbejaarden las, maar die voor zijn jaren als onder een heiligen sluijer moesten bedekt blijven?

De hersenen en het gemoed van kinderen, die zoo maar rijp en groen verslinden zoo als het hun voorkomt in de lectuur, die onder hun bereik komt, — broeinesten moeten het immers worden voor onzedelijkheid en allerlei inwendig bederf, broeinesten, waarvan mijn pen weigert den inhoud te schetsen, en die ieder lezer zelf nadenkend gelieve in te vullen.

Wat baat de beste opvoeding, wat het voorbeeldigst onderwijs, zoo men alles laat verpesten en bederven door deze bron van onreinheid, waaruit het kind meent te mogen en moeten putten, omdat het ledigheid schuwt en werkzaamheid bemint?

Ouders en onderwijzers, draalt toch niet met de handen ineen te slaan ter reiniging dezer vuile bron, dezer poel van verderf en ellende. Het is inderdaad een *Augiasstal*, en er zijn *Herculessen* noodig om dien te zuiveren; maar mag zulks langer uitgesteld worden? Mag dit, nu men beseft hoe *volstrekt noodig* dit is? Gewis niet.

Wie zal het eerst daartoe handen aan den ploeg slaan? Ouders en volwassen huisgenooten komen hier wel het eerst in aanmerking; maar of zij, zelfs bij den besten wil, wel genoegzaam bekwaam er toe zijn, dit valt zeer te betwijfelen. *Een* voornaam middel hebben zij wel in hun magt: een middel dat in dezen op den voorgrond staat, n. l. te zorgen, dat kinderen geen vrijen toegang hebben tot de lectuur voor volwassenen of meerbejaarden. Dit kan krachtig werken om het kwaad voorloopig te stuiten.

Er behoort evenwel meer te geschieden. Men doet niet genoeg door gebruik te maken van evengenoemd middel, zonder iets anders er voor in plaats te stellen. Het kind gevoelt in ledige oogenblikken nog altijd *behoefte* aan lectuur of uitspanningsbezigheid. Vervult men deze niet, doemt men het kind tot geheele en volstrekte werkeloosheid, dan kweekt men gewis traagheid aan. Was het dit slechts alleen, neen: meestal vervalt het tot andere openlijke of geheime zonden; want volstrekt *niets doen* is voor gezonde kinderen eene *onmogelijkheid*. Het spreekwoord: „ledigheid is de wortel van alle kwaad," of: „ledigheid is des duivels oorkussen," is nog veel meer waar in de kinderwereld dan in die der meerbejaarden. De levendige geest des kinds kan bezwaarlijk geheel rusten of werkeloos zijn. Uitspanning moge voor meerbejaarden somtijds den zin hebben van uitrusten van vermoeidheid, van wezenlijke ontspanning en volkomen rust ter verkrijging van nieuwe kracht; zoo is het zelden bij kinderen. Voor hen bestaat uitspanning

meer in afwisseling van inspanning. Is het ligchaam vermoeid en afgemat, dan zoekt het kind herstel bij geestesinspanning. Is de geest vermoeid, dan tracht het kind nieuwe kracht te vinden door inspanning van het ligchaam, hetzij door spel of door wandelen en andere vrije beweging. Juist daarom is het zoo woelziek, zoo als men het wel noemt. Een ziekte is dit evenwel niet, zoo zij niet overdreven werkt. Zij verdient dien naam dan niet; want het is niets anders dan de natuurlijke zucht tot afwisselende bezigheid.

Onlangs zag ik, hoe een zeer vlijtige jongen werkte, toen hij geheel vrij was van alle banden en bepalingen of verpligtingen. Hij had een teekening onder handen, en werkte daaraan met bijzonder veel lust en belangstelling, ook dewijl het een fraai stuk was en het hem buitengemeen goed gelukte. Nu zou menigeen denken, dat hij er onophoudelijk aan werkte, zich den tijd niet gunde op te zien of zich met iets anders te bemoeijen. Misgeraden: hij deed het zóó geenszins. Zelden zat hij langer dan vijf à tien minuten stijf te teekenen. Dan sprong hij tusschenbeide eens op om zijn werk in de verte of op eenigen afstand te bekijken, om zich eens uit te rekken, dewijl zijn rug pijnlijk werd van het stijf zitten en voorover buigen, om eens uit te zien of rond te springen, ten einde nieuwe kracht voor zijn werk te verzamelen, en na korten tijd ijlde hij weder om op nieuw het teekenwerk te vervolgen. Hij vertelde mij: „zie nu moet ik dezen boom maken; nu eerst den stam afgewerkt." Pas was deze beschaduwd en in bijzonderheden nagemaakt, of hij stond op om zijn werk op eenigen afstand te beschouwen, te vergelijken met het voorbeeld, er over te oordeelen, en na te gaan of er nog iets aan haperde. Terstond daarna zette hij zich neder om een paar takken af te maken; en eer de bladeren er aan kwamen,

sprong hij overeind, maakte een paar gymnastische toeren, en ging toen zitten om verder te teekenen.

Op deze wijze werkte hij voort. Ik vroeg hem, of hij niet al te dikwijls van zijn werk ging. Het antwoord was: „neen, zóó wordt het juist het fraaist. Als ik het wèl vlijtig, maar bij perceeltjes en zonder overhaasting zóó doe, wordt de teekening veel beter, dan wanneer ik er onafgebroken aan voortwerk, gelijk ik op de teekenles wel moet doen. Wat ik zoo te huis in volkomen vrijheid zoo ongedwongen afwerk, wordt veel fraaijer, dan hetgeen ik bij mijn teekenmeester doe. Hij zegt het zelf ook; maar begrijpt niet hoe dit mogelijk is, en ik durf het hem niet zeggen; maar ik geloof, dat wij ons bij hem half blind turen en niet genoeg op ons gemak zitten en werken zoo als het best is."

Ik geloof, dat hij gelijk had. Uit traagheid of woelziekte zocht hij die afwisseling niet; want aan wezenlijke vlijt en lust ontbrak het hem in geenen deele. Hij volgde slechts den natuurlijken weg, zoo als deze hem vrij van dwang werd aangewezen.

Dat dit ook bij meerbejaarden in zekere mate het beste is, dit verzekerde mij onlangs een ander, zeer bekwaam teekenonderwijzer. Hij sprak: „ofschoon mijn pijpje mij bij mijn vrij huiswerk meermalen uitgaat, en ik er daarom dikwijls afmoet om een lucifer te ontsteken, toch geloof ik, dat mijn werk er beter door wordt, dan wanneer ik zonder rooken er al te stijf en langdurig aan zit te werken."

Raadplegen wij onze eigen ondervinding, dan zullen wij moeten toestemmen, dat ook in andere bezigheden, die onze bijzondere aandacht en belangstelling vorderen of trekken, onwillekeurig zulk eene afwisseling van in- en ontspanning van geest en ligchaam ons beheerscht, en het werk des te beter doet slagen, al is dit dan bij de jeugd het sterkst. Verzetten wij ons te veel tegen dezen natuurtrek, zooals

wij het wel mogen noemen, dan zien wij meermalen een slechter resultaat van ons werk, dan wij meenen te mogen verwachten. Menigeen, die b. v. een zeer fraaijen brief wilde schrijven, beklaagde zich, dat deze gedeeltelijk of geheel mislukte, ondanks alle groote zorg en vlijt.

Uit dit oogpunt nu den aard van inspanning en uit- of ontspanning beschouwd, valt onze aandacht des te sterker op het beeld van de spreuk: „de boog mag niet altijd gespannen zijn." Niet waar? Kan de boog wel te dikwijls ontspannen worden? Behoudt hij niet des te meer zijn veerkracht? Is het nuttig en noodig hem langer te spannen dan eigenlijk vereischt wordt? (Dat overdrijving wispelturig zou maken; dit hier tusschen twee haakjes).

Een noodzakelijk kwaad moge men het noemen, dat men dien trek tot afwisselende inspanning bij de jeugd niet altijd en niet genoegzaam kan inwilligen; doch valt hierop na overweging van het bovenstaande niet veel af te dingen? *Een kwaad* is het, dit valt niet meer te ontkennen; of het *noodzakelijk* is, hieraan valt grootelijks te twijfelen. Het veld onzer beschouwing breidt zich uit dit oogpunt zeer ver uit; veel verder dan wij ons aanvankelijk hadden voorgesteld. Immers, het geldt nu alle afwisseling van in- en ont- of uitspanning der jeugd, zoowel ter school als te huis, zoowel bij leeren als bij spelen.

Vestigen wij nu in het algemeen een blik op de school, zonder de leervakken afzonderlijk te beschouwen, dan valt er in dezen reeds veel op te merken. Vergelijkt nu eens de wijze, waarop men daar uren lang werkzaam is, met de manier op welke de jongen, zoo even voorgesteld, zijn teekenwerk afmaakt. Welk een verbazend onderscheid! Niet waar? Het schijnen wel twee tegengestelde uitersten te zijn, geheel tegenstrijdig en onvereenigbaar. Zelfs de jongste leerlingen mogen zich naauwelijks bewegen, zijn als het ware

aan hun zitplaatsen gekluisterd; alleen aan hun werk mogen zij denken; aan spel en ontspanning kan hier niet gedacht worden, want dit strijdt met orde en inspanning, zegt men.

Misschien loopt gij ons reeds vooruit, lezer! en werpt dit geschrijf ter zijde als onwaard om verder gelezen te worden, zeggende: „het is immers eene ongerijmdheid, de kinderen ter school zoo vrij te laten werken, als dien jongen bij het te huis afmaken van zijn teekenwerk."

Nu, dit willen we niet geheel tegenspreken; maar ter wille en ten beste der schooljeugd, verzoeken wij u nog eens geduldig te lezen en te overwegen, wat wij met lijf en ziel zoo innig gaarne voor die lieve, onschuldige kinderen willen bepleiten. Kort en goed zullen we dit trachten te doen.

Kijk, als men mij nu eens geheel alleen baas liet om, zonder gebonden te zijn aan wetten èn verordeningen, aan gewoonten en gebruiken, aan schooltijden en speeltijden en wat dies meer zij, dus om geheel alleen heerschend met dat kleine volkje om te springen zoo als het mij goeddacht, dan zou ik op deze wijze met hen schoolhouden. Bij het begin der les zou ik zeggen: om mij te kunnen verstaan en begrijpen, zult gij eenigen tijd moeten zwijgen en hooren. Hebt gij iets te vragen, omdat ik het niet duidelijk genoeg maak, of om andere dringende redenen, geeft dan een teeken door het opsteken der hand, en ik zal je verlof geven en naar je hooren; en zoo zou ik een kwart- of halfuur met hen voortwerken, maar volstrekt niet langer; want in dien tijd kan men al vrij wat afdoen, als het als van een leijen dakje loopt. Langer volstrekt niet, zei ik, want als het zoo lang heeft geduurd en zij goed opgelet hebben, dan verzeker ik u, dat ze vermoeid zijn. Dan mag de boog niet langer gespannen blijven, en dan zeg ik, terwijl ik hun vlijt prijs: „staat nu op, en terwijl wij vijf

minuten naar de speelplaats gaan om wat buitenlucht in te ademen, moogt gij daar spelen wat u goeddunkt." Of ze dan ook zuinig met den tijd zijn en vrij wat afdoen. Zij beraden zich zeer kort wat er gespeeld zal worden, en het spel is soms al geëindigd, eer de tijd om is. Er is geen tijd genoeg om één nieuw spel te beginnen; maar om hun te geven, wat hun toch zoo degelijk toekomt, zingen we nu een vroolijk lied, terwijl we op de maat daarvan de speelplaats rondwandelen en eindelijk de baan veranderen ten einde „regts om keert" te maken en in de school naar de zitplaatsen te marcheeren.

Nu fonkelen de vroolijke oogjes zoo lustig om weêr aan het leeren te gaan, dat er geene aansporing noodig is, en in een wip, reeds eer ik op mijn gewone standplaats voor de klasse sta, zitten ze als muisjes zoo stil te leeren, om te hooren wat zij nu voor hun geest zullen ontvangen, nadat het ligchaam reeds naar rust verlangt; want gelijk eerst het spel ontspanning was na het leeren, zoo is thans het leeren weder ontspanning na het spelen.

Veel moeite kost het niet, hen nu een half uur lang te onderrigten in een ander leervak. Voor orde en stilte hierbij dragen zij reeds zorg, zonder er toe aangespoord te worden; want het schijnt wel alsof zij, als van zelf, begrijpen, dat het noodig is, zich gemeenschappelijk daaraan te onderwerpen, om alzoo, onder het inspannen van den geest, nieuwe kracht te verzamelen voor inspanning des ligchaams. Regt vruchtbaar is dan ook het onderrigt, dat zij nu van mij ontvangen, en hoogst voldaan daarover gaan ze met mij naar de speelplaats, om zich daar toe te leggen op gymnastische oefeningen ter ontwikkeling hunner ligchaamskrachten, terwijl de ziel zich ontspant om kracht te verkrijgen voor een volgende les.

Na verloop van een kwartier begeven zij zich weder

binnen de school en op hun gewone zitplaatsen. Vermoeid naar het ligchaam, toonen zij nu zeer veel lust de beurt te gunnen aan den geest. Zoo wordt beurtelings de ééne koord gespannen, terwijl de ander zich ontspant. Geen wonder, dat zij ook deze les met echte belangstelling ontvangen, terwijl zij zorgen, geen tijd te verliezen door wanorde, maar toonen in te zien, dat niets mag hinderen aan deze werkzaamheden. Zij werken dan ook zoo lustig, dat er van het hiervoor bestemde half uur nog wel een half kwartier overblijft. Die winst voeg ik terstond bij het kwartier, dat hun als loon door mij is toegedacht. Wij verlaten de school en nemen een wandeling in de vrije natuur. Zij vinden daar rupsen en vlinders, kevers en wormen, bloemen en planten enz. van allerlei soort. Men vraagt mij om verklaring daarvan. Dit wordt uitgesteld, totdat we weder in de school zijn, en elk neemt mede derwaarts, wat zijne aandacht heeft getrokken. In de school teruggekeerd, rust men uit van de wandeling, terwijl men zich des te vlijtiger inspant om de verklaring te hooren van al wat men heeft te vragen over de voorwerpen die men heeft medegenomen. Niet zelden bijft er nog iets over ter behandeling voor een volgende les.

In de gewone schooluren doen wij alzoo zelfs meer af, dan de tafel van werkzaamheden vordert. Men is evenmin vermoeid als bij den aanvang der les. Spoorde de maag niet aan om eenig voedsel te gebruiken, dan zouden wij zoo wel den geheelen dag kunnen voortwerken.

Vraagt gij, waar dan de vrije uren voor den onderwijzer in de speeluren der leerlingen blijven? Het spreekt van zelf, wij mengen dit alles door elkander, en elk deel komt aan zijn beurt, even als een geneesmiddel, waarvan b. v. ieder uur iets wordt gebruikt, en dat men alleen door dwazen in eens zou zien opnemen.

Na den eten zou ik op dergelijke wijze schoolhouden onder beurtelingsche en nog andere verschillende afwisselingen van bezigheden voor ziel en ligchaam, om beiden alzoo harmonisch te ontwikkelen. Wat baat het toch, veel voor het een te gewinnen, als het andere des te meer schade er bij moet lijden.

Dat mijn school op deze wijze niet zou ledig loopen wegens verlies van leerlingen, dat zij misschien te klein zou worden wegens groote aanwinst, hierop ben ik tamelijk gerust, wat mijne leerlingen betreft, en zoo hunne ouders willen gelooven wat zij betuigen. Dat dan ook de overheid de wet dienovereenkomstig zal wijzigen, wie zou daaraan twijfelen? En gij, onderwijzer! waarom zoudt gij niet op deze wijze willen handelen? Zoowel voor uw leerlingen als voor uzelven zoudt gij er immers zeer veel bij winnen. Niet alleen zijn *zij* te beklagen, als ze zoo uren achtereen meêdogeloos worden overspannen en afgemat; maar ook *u* beklagen wij niet minder. Zóólang achtereen *goed* te onderwijzen; het is veel te zwaar en te moeilijk. Dat gij bij het einde van een zoo langdurige les ontzettend afgemat zijt, dit zal niemand betwijfelen, die ooit onderwijs heeft gegeven. Het is bijna geen menschenwerk, dat men op den duur kan volhouden.

Men heeft onlangs bij den buitengewoon warmen zomer van regeeringswege de gewone leeruren ginds en elders verkort; doch nog veel noodiger zou het zijn, te verbieden langer dan een half of drie-vierde uur onafgebroken te onderwijzen ter ontwikkeling van den geest, zonder verpoozing door iets ter ligchaams ontwikkeling.

Doctoren en apothekers mogten dan klagen, alle overigen zouden juichen over de schoone gevolgen dezer verandering, zoowel ouden als jongen.

In plaats van nu verder dit wijduitgestrekte veld van onderwijs en opvoeding te beschouwen aangaande al de leer-

vakken of middelen ter geestesinspanning, en der oefeningen, welke kunnen strekken ter ontwikkeling van het ligchaam, zullen wij thans ons alleen bepalen bij de lectuur voor kinderen, zoowel ter school als te huis.

Onder lectuur verstaat men somtijds alleen de uitspannings-lectuur; doch wij zullen er hier al de leesstof onder verstaan, die er voor de jeugd in onderscheiden opzigten noodig is.

Van een juiste keuze der leesstof hangt zeer veel af ter ontwikkeling en vorming der jeugd, veel meer dan men over het algemeen schijnt te gelooven. Ook de vorming van den *smaak voor het schoone en goede* hangt grootendeels van deze keuze af. Door een verkeerde keuze kan die smaak zeer bedorven worden, tot groot nadeel voor *verstandelijke*, *zedelijke* en *godsdienstige vorming*. Het is hiermede, ten aanzien van den geest, gelijk met de keuze der spijzen voor den ligchaamswelstand. Voedt men zich met brood, aardappelen en anderen dagelijkschen kost, die er opzettelijk toe schijnt te moeten dienen en een smaak heeft, die niet ligt walgt, dan blijft men meestal gezond; maar zoo men dikwijls in plaats daarvan koek en banket gebruikt, zal men niet alleen ligtelijk de maag bederven, doch ook zijn gezondheid verwoesten. Eveneens is het met de leesstof, die men bezigt. Zij kan als het ware een *gezond voedsel* voor den geest zijn; maar ook uit haren aard strekken tot *bederf van den smaak* en tot *verpesting der ziel.* Dat op die keuze dus zeer naauwkeurig dient gelet te worden, dit behoeft gewis geen verder betoog. En toch wordt dit dikwerf schandelijk verzuimd, als ware het een zaak van *zeer gering belang*. Meestal laat men de keuze van lectuur maar zorgeloos over aan *het toeval*, vooral *te huis;* en geen wonder dat zulks dan meermalen tot veler bederf uitvalt. Ook *ter school* let men hierop dikwijls weinig.

Is de smaak onbedorven, dan gevoelt de lezer behoefte aan langzaam en aandachtig lezen, aan volkomen verstaan en begrijpen, aan herlezen en steeds opmerkzamer overpeinzing van den inhoud, evenals de maag bij vertering van gezonde, eenvoudige en krachtige spijzen. Let slechts op het jonge kind, dat nog maar ter naauwernood zijne eerste lesjes kan lezen. Het zal gaarne over *elk woord* met u willen spreken en u opheldering vragen, waar zulks noodig is, zoo gij u slechts bereidvaardig er toe toont. Het zal niet rusten, zoolang er nog *iets* onduidelijks in is overgebleven. Heeft het *alles* volkomen begrepen, dan zal het zelfs meermalen die les herlezen en u door zijn gesprek toonen, het zeer goed te verstaan, zóó dikwijls zelfs, dat het eindelijk de les van buiten kent. Is *zulk* lezen geen *goed* lezen? Zal het niet *weldadig* voor het kind zijn, indien de inhoud *geschikt* is en overeenkomstig zijn behoeften?

Ongelukkig is het evenwel, dat velen dit goede somtijds *uitroeijen* in plaats van het *in stand te houden;* dit doen zij immers, wanneer zij niet meer gewillig antwoorden op de vragen naar ophelderingen, niet gaarne spreken over de beteekenis van het gelezene, zich den tijd daartoe niet gunnen, evenmin als om het kind uit te lokken tot nadenken en zamenspraak over den inhoud. Op die wijze leidt men het kind er toe onnadenkend als in den sleur te lezen, zonder den inhoud te *verstaan*, te *begrijpen* en te *gevoelen.* Welk nut kan *zulk* lezen voor verstand en hart te weeg brengen? Immers, volstrekt *niets.* Al leest het kind veel, al is het zeer bedreven in het werktuigelijke der leeskunst, anderen mogen door aanhooren er iets van begrijpen, doch het kind, eenmaal aan dit sleurwerk gewoon, *verstaat zich zelven niet.*

Gelukkig, dat niet allen zoo verkeerd handelen, maar *blijven* vorderen dat het kind *weet* wat het leest. Al leest

en herleest het dan slechts *weinig*, het zal er *groot* voordeel van trekken en ook tot nut zijn van den aanhoorder. Zorgt men nu verder voor een goede keuze van leesstof, dan blijft de zaak in het reine en de smaak voor het schoone en goede zal meer en meer bevestigd worden, om weldadig te werken op uit- en inwendige belangen en omstandigheden.

Wat nu die *keuze* van leesstof betreft, zij vordert een *meer ernstige* overweging dan velen gelooven. Geeft men te veel *romantische* verhalen, al heeten ze ook *zedelijke* vertellingen, dan bederft men niet alleen den *smaak*, gelijk de *maag* door te veel koek en banket; maar men *overprikkelt* ook de reeds zoo levendige, weelderige, voor uitspattingen zoo ligt vatbare verbeeldingskracht der jeugd, en het *kan* niet anders, of ook in later jaren zal de nadeelige invloed daarvan voortwerken, ja, krachtig aansporen tot *overdrijving*, *dweeperij*, het *bouwen van luchtkasteelen*, het *vormen van hersenschimmen*, het *scheppen van idealen* en andere niet zelden *hoogst verderfelijke* rigtingen en afwijkingen van den eenig waren en goeden weg. *Mag* men daar *zóó los* over heen loopen? *Legio van onheilen en jammeren*, geen denkbeeldige, maar wezenlijke kunnen, ja zullen daaruit voortkomen; want, bij eenig nadenken en bij tamelijke ondervinding beseft men, dat ze er reeds dikwijls uit *zijn* ontstaan. Om dit alles door voorbeelden te bewijzen, hiertoe ontbreekt ons tijd en ruimte, en het zou ons te langwijlig maken; daarom alleen dit volgende.

Wanneer het kind *veel* leest, geschreven in *wegslependen*, *boeijenden*, *romantischen* en *opgesierden* vergulden toon, stijl en vorm, dan wordt zijn nieuwsgierigheid naar den *afloop* van het verhaal of de geschiedenis somtijds zóó geprikkeld, dat het alle verstandelijke en zedelijke toepassingen, die er zijn ingetrokken, maar *overslaat*, als ware *dezen* de aan-

dacht niet waard. Het vervalt dan tot de verschrikkelijke *ziekte der leeswoede*, die geheel ongeschikt maakt voor ernstige overweging van meer gewigtige zaken, die vijandig maakt van nuttige studie, ernstige oefening en geduldige toepassing. *Wee*, en nog eens *wee*, den ongelukkigen, die in deze strikken alzoo door hun *alles* verslindend veellezen en vluglezen vervallen. Hun levensgeluk zal er voor altijd door bedorven worden; te meer, omdat zij alles *saai* noemen, wat zou kunnen dienen hen van dezen weg des verderfs terug te voeren.

Kan er te huis en ter school, ja overal, wel ernstig genoeg tegen dit groote kwaad gewaakt worden? Neen. En toch geschiedt dit, helaas! slechts zoo zelden.

Openlijk gedoogt men het onnadenkend; zelfs vindt men het regt mooi, als men het kind bezig ziet met lezen, waarbij *tranen* het zien en *snikken* het spreken beletten. Men vindt er zich door gestreeld, dat het kind *zooveel gevoel* heeft; maar men moest weenen over zulke overprikkeling van het gevoel, waardoor het kind zoo sentimenteel wordt, dat de kwade gevolgen onberekenbaar zijn. Zulk banket (om het eens zoo te noemen, met terugblik op ons vorig beeld), hoe ook verguld en opgesierd, kunnen volwassenen ter naauwernood *verdragen;* voor kinderen, knapen, jongelingen, meisjes en jonge maagden is het, als het ware, een doodelijk venijn, een langzaam werkend maar zeker vergif.

En toch noemt men zulke pennevruchten dan *regt schoon*, prijst ze anderen aan, met te zeggen: „*ze kunnen niet met* DROOGE OOGEN *gelezen worden?*

Kunt gij, ouders en onderwijzers! met DROOGE OOGEN dit bovenstaande lezen en ernstig overwegen, zonder het voornemen op te vatten tegen dit bederf van uw panden te waken en te strijden? Diep zouden we u en hen

dan beklagen. Neen, dat kunt gij niet; want gij hebt hen te lief om dit te doen, al dwaaldet gij tot nu toe ook te goeder trouw.

Ook voor u nog een woord ten slotte, opvoeders, voogden, allen die met kinderen in aanraking, met zorg of toezigt op hun vorming belast zijt! Al wordt de *Nieuwe Bijdragen* niet in wegslependen, romantischen toon geschreven, gij zult er evenwel gewis toch aandachtig in lezen en niets overslaan? Anders zal dit werk weinig baten, en *gij* lijdt dan ook aan de bovengenoemde verpestende kwaal. *Mogt dit onwaar zijn!*

Een voorlezing.

Mijne Heeren!

Zoo als u allen reeds genoegzaam bekend zal zijn, heeft het voorstel van het gezelschap *de Marne* de strekking, tot afschaffing der vergelijkende examens te geraken. Volgens geleidenden brief zouden de onderwijzers zich met zoodanig verzoek regtstreeks tot de regeering of tot de schoolbesturen wenden, onder dien verstande, dat bij eventueele herziening der onderwijswet ook in die voordragt wierde opgenomen wijziging van art. 22, alin. 1. *De Marne* heeft ook aan ons gezelschap zijn bezwaren in eenige punten, behoorlijk toegelicht, medegedeeld, met vriendelijk verzoek deze zaak in onze vergadering te bespreken, en kon het zijn, mede te werken tot het door hen gestelde doel. Door *Oosterambt* is met de meeste bereidvaardigheid aan die uitnoodiging voldaan. Zoo spoedig mogelijk zijn de leden tot een buitengewone vergadering opgeroepen, en dezen hebben ook bijna eenparig aan die oproeping gehoor gegeven. Inmiddels

was echter reeds het lot der wetsvoordragt beslist. Een paar dagen te voren had de Minister van Binnenlandsche Zaken in de Kamer de verklaring afgelegd, van oordeel te zijn, dat bij een goede, regtvaardige uitvoering der wet geen verandering wenschelijk was, en men van hem geen voordragt tot herziening mogt verwachten. De erfenis van het vorige Ministerie werd alzoo niet aanvaard: het wetsontwerp werd ingetrokken. Al onze leden begrepen, dat een adres om het voorstel tot verandering van art. 22 aan de ingediende wetsvoordragt toe te voegen, geheel nutteloos zou zijn en dus achterwege moest blijven. De zaak zelve kwam echter allen belangrijk genoeg voor, om daaromtrent in nadere gedachtenwisseling te treden: den uitslag hiervan wenschte ik u mede te deelen.

Om alles met orde en onpartijdigheid te doen plaats hebben, werd er na afloop der gehouden discussiën een commissie van drie personen benoemd, bestaande uit de leden R. Vorenkamp, H. Mulder de Vries en mijn persoon, ten einde nader een meer of minder uitvoerig schriftelijk verslag op te maken van hetgene bleek het gevoelen der vergadering te zijn. Die commissie is bijeen geweest, en heeft mij opgedragen, het gevoelen van ons gezelschap te uwer kennis te brengen: de vergadering heeft dien maatregel genomen, om daardoor het debat bij deze gelegenheid welligt eenigszins te bekorten. Ik ben alzoo de rapporteur van het gezelschap *Oosterambt*, wat niet zeer gelukkig uitkomt, aangezien het gebleken is, dat ik met mijn gevoelen omtrent art. 22 in Oosterambt geheel alleen sta. En toch hebben alle geopperde bezwaren mijner collega's uit de Marne en Oosterambt mij niet kunnen overtuigen; nog blijf ik beweren: de wet moet ook in dezen onveranderd blijven.

Hiermede zou ik mijn verslag kunnen eindigen: gij zult er reeds uit vernomen hebben, hoezeer ook de leden van

Oosterambt tegen de vergelijkende examens gestemd zijn. Gij kunt het nader uit het schriftelijk advies van een der commissie-leden opmaken, waarin o. a. voorkomt: „Het voorstel zelf werd evenwel toen door ons gezelschap wat inhoud en strekking aanbelangt, met algemeene stemmen, op 1 na, met blijdschap begroet en aangenomen, en besloten, dat te kennen zoude worden gegeven, dat *Oosterambt* adhaesie schenkt aan het voorstel." 1). Ik constateer, dat dit lid hier de tolk was der meerderheid. De vergadering heeft echter aan mijn bedenkingen welwillend het oor geleend, en mij het regt gegeven, zoowel het gevoelen der overgroote meerderheid als dat der nietsbeteekenende minderheid voor u bloot te leggen, alsmede, dit te doen op een wijze als mij goeddacht. Hiervan heb ik gebruik gemaakt, waardoor dit rapport de strekking heeft, zoo goed wij het kunnen, het voor en tegen der vergelijkende examens in het licht te stellen, zoo veel in ons vermogen is, tot een weldoordacht verstandig besluit mede te werken. Wat hier alzoo verder wordt aangevoerd vóór het behoud der vergelijkende examens en tegen de afschaffing er van, neem ik geheel voor mijn rekening; niemand buiten mij mag eenige uitdrukking geweten worden.

De meerderheid heeft zich geheel met de punten 1—4 en 6 kunnen vereenigen, en met dat, wat zij er aan heeft toegevoegd, komen al die bezwaren op de volgenden neder:

1. De examens zijn ongeschikt voor het doel, waarvoor ze zijn ingesteld. Men kan er wel eenigermate uit te weten komen, wie het vlugste stelt en spreekt, wie de meeste zaken weet; doch men zal er niet altijd uit kennen den degelijken, helderdenkenden man, en nog minder den regt geschikten onderwijzer, den man, die geduld, volharding, aanleg voor en ijver bij zijn werk, liefde voor zijn vak heeft.

2. Zij zijn schadelijk voor het onderwijs. De onderwijzer

offert zijn school op aan zijne examenstudiën. Die veel studeert voor examens, doet dit minder voor de school. Een onderwijzer moet niet alleen vooruit kunnen komen door veel te weten, maar door te toonen een echt, goed, practisch onderwijzer te zijn; en zoolang de vergelijkende examens bestaan is dit onmogelijk. Voorts wordt, door vele examens bij te wonen, veel tijd aan de school ontroofd.

3. Ze zijn onbillijk voor den onderwijzer. Andere betrekkingen, bijv. aan de Burgerscholen, worden zonder vergelijkend examen vervuld; het diploma is daar voldoende. Een onderwijzer, die geheel voor zijn school leeft, daarvoor werkt en studeert, kan veelal niet, maar hij, die minder zich om zijn school bekommert, doch er steeds op uit is zich goed voor een examen te praepareeren, kan wèl vooruitkomen. Bovendien veroorzaken zij den onderwijzer veel onkosten, en is daarom een onderwijzer op een kleine plaats eindelijk genoodzaakt er geheel van af te zien.

4. Zij zijn belemmerend èn voor de Gemeentebesturen èn voor de onderwijzers. Personen, waaruit men liefst een keuze zou doen, komen dikwijls niet op het examen, of, zoo dit wèl het geval is, niet in aanmerking. De Gemeentebesturen zijn dus alligt genoodzaakt voor den geschiktste den veelweter te nemen, en zoo valt de keus veelal geheel anders uit dan men verwacht had. Vooral ook voor den meer bejaarden onderwijzer zijn ze belemmerend. Die in eenige jaren niet gesolliciteerd heeft, die den rijpen mannelijken leeftijd bereikt heeft, waagt zich noode aan zoodanigen strijd. Hoe degelijk en geschikt hij zijn mag, de gemeente kan hem niet benoemen; de vergelijkende examens zijn in dezen eene onoverkomelijke hinderpaal.

5. De vergelijkende examens zijn onnoodig. De acte van hoofdonderwijzer is voldoende waarborg voor zijn bekwaamheid. Is deze waarborg niet voldoende, men rigte de pro-

vinciale examens zóó in, dat zij dit kunnen zijn 8). De betrekking van onderwijzer is zóó openbaar, dat niemand in den blinde behoeft rond te tasten om een goed onderwijzer te kiezen.

6. Ze zijn in vele gevallen, ten minste voor het oog der wereld, vernederend. Vooral wanneer het geldt een reeds gevestigden hoofdonderwijzer, die eenige malen niet op de nominatie komt.

7. De vergelijkende examens zijn niet bevorderlijk voor de beoefening der wetenschap. Die de wetenschap niet lief heeft om haar zelfs wille, maar haar alleen gebruikt als middel tot promotie, zal zich, als hij zijn doel heeft bereikt, niet verder om haar bekommeren.

Ziet hier op welke gronden *de Marne* en *Oosterambt* de vergelijkende examens hebben veroordeeld, en verlangen dat de bedoelde bepaling uit de wet worde verwijderd.

Wat punt 5 der missive betreft: eenstemmig was men van gevoelen, dat dit niet als motief kon gelden. De kinlijke bezorgdheid van de onderwijzers ten opzigte der schoolopzieners scheen hun hier te onpas; hebben deze autoriteiten grieven, zij kunnen ze zelven ter kennis van de regeering brengen.

Wij zouden al aanstonds met de voorstellers kunnen instemmen, indien zij alleen de slecht of onvoldoend afgenomen examens op het oog hadden: de afschaffing daarvan zouden wij ook alleszins wenschelijk rekenen. Maar zij willen het geheele voorschrift uit de wet geligt hebben, en daarvoor in de plaats vrije benoeming door den Gemeenteraad, met overleg van Schoolopziener en Inspecteur. Waarom wij ons in geenen deele met dit voorstel kunnen vereenigen, zal later aangetoond worden. Voorshands blijven wij bij de bewering, dat de vergelijkende examens dienen behouden te blijven, mits zij naar alle eischen, die billijkheid en regt-

vaardigheid hun kunnen stellen, werden ingerigt en afgenomen. Hieraan willen wij de bezwaren der voorstellers toetsen.

Zij zeggen: op een vergelijkend examen kan men wel eenigermate te weten komen wie het vlugste stelt en spreekt, wie de meeste zaken weet, doch men zal er niet altijd uit kennen den degelijken, helderdenkenden man, en nog minder den regt geschikten onderwijzer, den man, die geduld, volharding, aanleg en ijver bij zijn werk, liefde voor zijn vak heeft.

Als deze redeneering doorging, zou men niet bij magte zijn gewaar te worden, door middel van een examen, wie zich het best, gemakkelijkst uitdrukt, wie het meeste weet, want dat eenigermate sluit alle vertrouwen op den genomen maatstaf uit. Wij moeten hiertegen opkomen, ofschoon wij toestemmen, dat dit niet in zóó korten tijd kan geschieden, als men soms aan de sollicitanten gunt 2). In plaats van een half of ¾ uur, geve men 2, 3 uur, naar gelang van den omvang der opgaaf. Bedoelt men met vlug stellen alleen de capaciteit om in weinig tijds een lang opstel te kunnen maken, en zal de lengte van het stuk een maatstaf van beoordeeling worden, dan berust dit op een dwaling. Wij gelooven niet, dat een examinator ooit zoo dwaas geweest is, alleen de lengtemaat hier toe te passen: hij zal den inhoud raadplegen, alsmede of de zaken in den meest gepasten vorm zijn voorgedragen; niet de quantiteit, maar de qualiteit neemt hij in aanmerking, natuurlijk altoos: hoe rijker van inhoud, hoe fraaijer, correcter stijl, des te hooger waarde aan het stuk zal worden toegekend. Geeft men zich den noodigen tijd, dan kan men ook bepaald uitvorschen niet alleen wie het *meeste* weet, maar ook *hoe* hij het weet; of die zaken bloot een eigendom zijn van het geheugen, dan of zij dit ook zijn van het verstand. Een examen, dat alleen

den veelweter aan het licht brengt, deugt tot niets, evenm
als een veelweter voor het onderwijs deugt; zijn magazi
is wel met goede waar opgevuld, maar het ligt alles op e
door elkander; wil hij de klanten bedienen, dan moet h
eerst alles onderst boven halen, en onder het zoeken gaa
de goede vrienden vertrekken. Alzoo, en dit zeggen ook d
voorstellers, is de degelijke, helderdenkende man wèl doc
een vergelijkend examen aan te wijzen, en onzes inzien
is dit geen klein voordeel. Maar men wil ook den reg
geschikten onderwijzer, den man, die geduld, volharding
aanleg voor en ijver bij zijn werk, liefde voor zijn val
heeft.

Iedere vacante gemeente tracht natuurlijk den allergeschikt
sten, allerbekwaamsten, allergeduldigsten, allervolhardendsten
kortom allervolmaaksten onderwijzer aan zich te verbinden;
dat is niet veel, maar men geeft ook niet veel. Dat stre
ven is loffelijk, het slagen echter hoogst moeilijk, ja onmo-
gelijk. Noch een uitgebreid examen, noch het strengste
lokale onderzoek kunnen hier zekerheid geven. Op de eene
standplaats kan een onderwijzer al die eigenschappen aan
den dag leggen; op eene andere zal hij er een groot gedeelte
van kunnen verliezen. Wie bijv. in een kleine school uit-
muntend op zijn plaats is, zal in een talrijke school geheel
*mis*plaatst kunnen zijn en omgekeerd. Wie in een drent-
sche gemeente met ijver en liefde voor zijn vak bezield is,
bij dien kan in Groningen die ijver en die liefde voor een
goed deel verflaauwen, en later in Friesland weêr met
nieuwe kracht te voorschijn treden.

Een gemeente kan vooraf onmogelijk bepalen, welke
onderwijzer haar best voegt, en, wat hier vooral niet over
het hoofd gezien mag worden, ook op den duur het best zal
voldoen. Hierbij in aanmerking genomen het derde punt
van *de Marne*, waarbij men de acte-examens voldoende keurt,

voor bekwaamheid, dan zou ook ten opzigte van geschiktheid alle verder onderzoek overbodig zijn.

Het tweede punt noemt de vergelijkende examens schadelijk voor het onderwijs om de boven reeds opgenoemde redenen. Er is veel tegenstrijdigs en onbepaalds in het betoog van deze stelling. Men zet als regel voorop: Die veel studeert voor examens doet dit minder voor de school; doch daar er geen regel zonder uitzondering is, wordt toegegeven, dat er zijn, die veel studeeren en niet alleen voor examens, en toch modellen zijn van goede, practische onderwijzers. Dezen hebben den prikkel om op vergelijkende examens uit te blinken ook niet noodig voor hun studie, en ook met het oog op hen, zegt *de Marne*, aarzelen wij niet te beweren, dat een onderwijzer niet alleen moet vooruit kunnen komen door veel te weten, maar door te toonen een echt, goed, practisch onderwijzer te zijn, en zoolang de vergelijkende examens bestaan is dit onmogelijk. Er zijn dus, die veel werk van studie, ook met het oog op de af te leggen examens maken, en toch aan den voornaamsten eisch voldoen, nl. geschiktheid en liefde voor het onderwijs, die sieraden zijn van den onderwijzersstand. En dat in weêrwil der vergelijkende examens! Wezenlijke studie, en hiermede zullen gewis allen instemmen, is bevorderlijk voor de intellectueele ontwikkeling: het werken altijd met het oog op de examens kan geen studie genoemd worden 3): *de* wetenschap te beoefenen, is studie, niet hier en daar een stap te doen op het onmetelijke veld van kennen en weten, of den reeds afgelegden weg telkens en telkens weêr af te wandelen. Bij goed ingerigte examens is dit ook geenszins een vereischte, en daarom behoeven zij dus bij niemand zijn steeds voortgaande ontwikkeling in den weg te staan. Behalve het door *de Marne* aangevoerde, is er wel op gewezen, hoe het onderwijs er door leed, doordien vele jongelieden onder den schooltijd

ter sluiks repeteerden. Dit is ongetwijfeld zeer laakbaar; maar is het dan een noodzakelijk kwaad? ook al de schuld der vergelijkende examens? Het middel achten wij zóó ontoereikend voor het doel, dat wij het ieder onvoorwaardelijk zouden ontraden, ook al bleven de vergelijkende examens op dezelfde leest geschoeid 4). Wat aanbetreft het menigvuldig verloopen der school door het reizen naar examens: dit bezwaar zou grootendeels opgeheven worden, indien de onderwijzers beter werden bezoldigd; dan zou die wolfshonger naar voordeeliger betrekkingen voor goed gestild zijn, ook in dit geval ten bate van het onderwijs. Een algemeen petitionnement tot verhooging der jaarwedden zou, na gewenscht succes, de grieve wegnemen, wat, volgens onze meening ook bij het vervallen der vergelijkende examens wel eens niet het geval kon worden.

3. „Ze zijn onbillijk voor den onderwijzer, omdat andere publieke betrekkingen zonder vergelijkend examen vervuld worden: het is een last, die alleen den openbaren onderwijzer drukt.

„Ze zijn onbillijk, omdat de ware onderwijzer, die alleen voor zijn school leeft en studeert, daarom bij examens minder in aanmerking kan komen.

„Ze zijn onbillijk, omdat ze vernederend zijn.

„Ze zijn onbillijk, omdat de onkosten aan het solliciteeren verbonden, velen van eene voortdurende mededinging terughouden." Alzoo, vierdubbel onbillijk. Het is waar: om lid van een of ander regterlijk collegie te worden is het diploma van Mr. in de regten voldoende; om notaris te worden dat van candidaat-notaris; om leeraar aan de burgerschool te worden, acte A of B van verschillende vakken; ontvangers der rijksbelastingen hadden ook dat zelfs vóór 1848 niet noodig. Men beroept zich ook op de predikanten. Is dat wel regt? Vroeger toch was het zoogenaamde proefpreeken in

gebruik, dat nu nog alleen aan proponenten is toegestaan. Komt er een kleine plaats vacant, dan verzoekt een zeker, soms een groot aantal, hun gaven voor die gemeente te laten hooren. De kerkeraad telt de beschikbare beurten, en die zich eerst hebben aangeboden, worden toegelaten: die eerst komt, die eerst maalt. Onderwerpen die heeren zich ook niet aan een vergelijkend examen? Voorheen was een zware zangstem de voornaamste aanbeveling bij de keuze van een koster-onderwijzer, en thans nog is een heldere, welluidende preekstem de beste gave, welke men in een predikant verlangt.

Neemt men bij de beoordeeling ook degelijkheid en lust en liefde voor de evangeliedienst in aanmerking? Dit moet natuurlijk buiten rekening blijven, omdat de proponent er nog geen blijken van heeft kunnen geven. Den proponenten wordt dus een zeer eenzijdig examen afgenomen, en door wat slag van examinatoren! En dit niet alleen: ook de toevallige omstandigheden van voor- of namiddagbeurt, het eerst of het laatst preeken enz. doen hier veel af. Omdat nu van die heeren geen vergelijkend examen, op de wijze als dit bij de onderwijzers der lagere school plaats heeft, geëischt wordt: is dit nu een bewijs, dat zij ook voor ons als verouderd te beschouwen zijn? Met evenveel regt zou men kunnen beweren, dat ook bij de beroeping van een predikant soortgelijk examen als verpligtend wierd ingesteld 5). De betrekkingen van regter, notaris, ontvanger zijn van geheel anderen aard dan die van onderwijzer: wij kunnen hier slechts den openbaren onderwijzer bij den leeraar der burgerscholen vergelijken. De burgerschool heeft nog zijn proeftijd niet volbragt: wie zegt het ons, of bij blijvend of zelfs toenemend personeel de vergelijkende examens niet wenschelijk zouden zijn?

Wat het tweede argument aangaat; hierbij behoeven wij

niet ten tweeden male stil te staan; alleen de uitdrukkingen: de ware onderwijzer, die geheel voor zijn school leeft, daarvoor werkt en studeert, komt ons minstens overdreven voor: er zijn ons nog nooit zulke wezens voorgekomen, ja wij ontkennen het bestaan er van, om de doodeenvoudige reden dat zij niet natuurlijk zijn. Op PESTALOZZI'S, FRANCKE'S, BASEDOW'S enz. kan men zich niet beroepen: zij leefden, werkten, studeerden voor eene idée 6); wel tot heil der menschheid en uit de edelste aandrift: niet aldus de onderwijzers van de tweede helft der 19de eeuw. *Zij* zochten de quadratuur van den cirkel, en hebben zij niet deze gevonden, al zoekende hebben zij toch menige andere ontdekking opgedaan; *wij* behoeven niet te zoeken, maar slechts toe te passen. Een heilige, onweêrstaanbare, innerlijke aandrang roept en vormt de onderwijzers niet meer: indien allen hun levensgeschiedenis ernstig willen raadplegen, zal daarin niets van roeping en zending voorkomen. En het is ook waarlijk al mooi genoeg, als elk onzer naar waarheid kan getuigen: ik ben met mijn betrekking tevreden en vervul met opgewektheid mijn pligt.

De vergelijkende examens zijn vernederend. „Komt", zoo redeneert *de Marne*, „een onderwijzer niet in aanmerking, dan moet hij zich het vernederend oordeel van het publiek getroosten: gij zijt te ligt bevonden, en kunt niet tegen uw collega's opwegen." Maar naar het domme, onkundige publiek luistert toch geen verstandig mensch, ook geen verstandig onderwijzer: dát oordeel is als van een blinde over de kleuren. Is hij degelijk, de examinatoren zullen het wel hebben opgemerkt: reeds bij een volgende keer haalt hij de schade ligt in: is hij niet degelijk, op sommige punten zwak, welnu, hij spanne al zijn krachten in om het ontbrekende aan te vullen. In dezen zijn de vergelijkende examens een spoorslag tot bestendige zelfoefening 7).

„De vergelijkende examens zijn onbillijk, omdat zij vele uitgaven vereischen, meer dan velen onderwijzers voegt, die dus eindelijk met sollicitèren ophouden."

Men appliceere het reeds genoemde radicale middel van tractementsverhooging, of, indien men voor zoo'n snooden maatregel terugdeinst, vergoede het gemeentebestuur de reispenningen.

4. „De vergelijkende examens zijn belemmerend èn voor de gemeentebesturen, èn voor de onderwijzers: veelal meer een hinderpaal dan een hulpmiddel om een goede keuze te doen." Dit kunnen wij *wel* beamen, wanneer men die examens verkeerd inrigt, partijdig, slordig afneemt; maar geenszins, indien zij aan alle eischen van een degelijk onderzoek voldoen. Dan toch durft ieder bekwaam onderwijzer er zich aan onderwerpen, dan kan hier geen sprake zijn van waaghalzerij, dan is er slechts courage, tijd en een beetje geld toe noodig. Onzes bedunkens is zulk een examen voor het gemeentebestuur een uitmuntend hulpmiddel om een goede keuze te kunnen doen, het zal zulk een moeilijk werk aanmerkelijk verligten. Zonder een examen zullen zich de sollicitanten bij oneindig grooter getalen aangeven: van alle kanten zal men zijn *geloofsbrieven* inzenden niet alleen, maar ook legio van getuigschriften het eene fraaijer van inhoud dan het ander. Burgemeester en wethouders kunnen zich dan amuseeren met de lecture van zulk een pak; en was daaruit nog eenige wetenschap ten opzigte der adspiranten op te doen, het zou zijn nut hebben, doch dit is immers niet zoo. Het moeilijkste van het geval is echter, dat men zich naauwkeurig naar elken sollicitant moet informeeren omtrent alle punten door *de Marne* opgegeven; men behoort zich zóó te vergewissen, dat het onderzoek aan geene enkele bedenking meer onderhevig is; men wil immers den bekwaamste en geschiktste? En dan zie ik in mijn verbeelding de wijze

besturen onzer liefelijke dorpen, uitmuntende door broederlijke eensgezindheid, met de handen in het haar zitten, peinzende op hun afgelegden eed. Nu stellen wij ons voor, dat zij, en wel in de meeste gevallen, een blinden greep zullen doen, of, dat de partijschap hen zal helpen bij het formeeren van een twee- of drietal. Een vergelijkend examen daarentegen wijst een voldoend aantal bekwame en geschikte personen aan, waaruit de keuze *moet* geschieden: de zifting langs dezen weg vinden wij edeler, dan volgens de willekeur eener vrije stemming, omdat zij regtvaardiger is.

Wat het vijfde punt betreft, dit heeft ons gezelschap met algemeene stemmen buiten effect gesteld.

Punt 6 noemt „de vergelijkende examens onnoodig, de gemeente heeft in de acte van hoofdonderwijzer genoegzamen waarborg voor de bekwaamheid van den adspirant." Een voorstander der afschaffing bouwt hierop dit syllogismus: wat niet noodig is, is onnut; wat onnut is, is ballast en wordt buiten boord geworpen 9): de vergelijkende examens zijn onnoodig en moeten dus afgeschaft worden. Als het nu maar met den minor in den haak is, is alles in orde. Laat ons zien. Iemand heeft op 23jarigen ouderdom de hoofdonderwijzersacte niet zonder lof verkregen, en is dus in staat geacht de vakken van *a*—*i* te onderwijzen. Die persoon komt op een kleine plaats, of liever in het algemeen op een dorp, waar lezen, schrijven en rekenen sterk op den voorgrond staan; waar aan vormleer, taal en aardrijkskunde weinig, aan algemeene geschiedenis niets kan gedaan worden. Zijn inkomen laat niet toe, boeken aan te koopen, die hem op de hoogte van zijn vak kunnen houden. Als hij nu 23 jaren op zijn lauweren rust, dan zal hij op 46jarigen ouderdom niet meer in staat zijn aan de behoeften van een groote welingerigte lagere school te voldoen: zijn vroeger opgedane kennis, minus hetgeen hem vergeten is, zal daartoe

gansch niet toereikend zijn 10). Hij heeft zich echter gedurende al dien tijd getrouw van zijn pligt gekweten, heeft veel tact om met groote en kleine menschen om te gaan, heeft zich in ruime mate het vertrouwen en de achting zijner gemeenteleden verworven. Wil nu het geval, dat hij op zulk een plaats veel vermogende relaties heeft, dan wordt het oog op zijn persoon gevestigd, en zijn benoeming is dus verzekerd. De rangexamens geven dus den bedoelden waarborg niet; in dat geval, zegt *de Marne*, behoort men ze zóó in te rigten, dat zij zulk een waarborg opleveren. Indien men daartoe kans ziet en den weg aanwijst, hoe met die examens te handelen, willen wij al onze bedenkingen ter zijde stellen en met de voorstellers aandringen op de afschaffing der vergelijkende examens: tot hiertoe zien wij de uitvoerbaarheid er niet van in. Een ander voorbeeld. In sommige gemeenten speelt een familie of een enkel persoon zoo wat den baas. Die familie of die persoon zou gaarne een onderwijzer bezitten, die het fransch kan onderwijzen. Een school voor voortgezet lager onderwijs op te rigten, zou wenschelijk wezen; maar kost veel geld. Onder de sollicitanten is er echter één, met eene acte voor die taal; door dien persoon te benoemen zou men op goedkoope manier in de bestaande behoefte voorzien. Men kiest hem zonder naar het overige te vragen. Volgens ons gevoelen zijn de vergelijkende examens wel degelijk noodig om zulke verkeerde handelingen tegen te gaan. Ziet hier onze aan- en opmerkingen tegen de door *de Marne* gestelde punten. Daarentegen kunnen wij ons geheel met het door den Minister gegeven antwoord vereenigen en willen dit ook op art. 22 der wet toegepast hebben. De wet is goed, indien zij maar goed wordt uitgevoerd. Aan te wijzen, hoe er verbetering in de vergelijkende examens te brengen zijn, ligt niet op onzen weg: wij zijn echter van gevoelen,

zelschap zou het verkieselijker voorkomen den Raad in het geheel niet te binden, maar hem in de keuze geheel vrij te laten, en kunnen beamen, wat een der leden onzer Commissie hieromtrent aanvoerde: Hem, die beweert, dat de gemeentebesturen incompetent zouden zijn tot het doen eener goede keuze, voegen we toe: het is hun door de wet opgedragen, dat zij zich op de hoogte brengen, en kunnen of willen zij dit niet, laat ze dan met hun gemeente door schade en schande wijs worden, of nog liever, laat de wet de benoeming aan andere meer deskundigen in handen geven.

Mijne Heeren! aan alle dingen komt een eind, en dat is goed ook; want anders zou ik u tot in het oneindige vervelen, wat op dezen feestelijken dag in het geheel niet te pas komt: ten slotte moet ik echter den wensch uitdrukken, dat het der vergadering moge behagen te besluiten om het voorstel der *Marne* tot afschaffing der vergelijkende examens vooreerst te laten rusten.

Eindelijk, de vergel. examens hebben er toe medegewerkt om den onderwijzer in de oogen van het publiek te verheffen 11).

Het is van algemeene bekendheid, met hoeveel minachting de geleerde, de gegradueerde stand op ons corps neêrzag, en ook nog wel neêr ziet. Menig vergelijkend examen heeft zoodanige personen totaal bekéerd, en het lijdt bij ons geen twijfel, of die examens zullen het middel zijn om bij het beschaafde en geletterde publiek de positie te veroveren, waarop elk degelijk onderwijzer aanspraak heeft.

A A N T E E K E N I N G E N.

1). Opmerkelijk voorwaar, dat op een zamenkomst te Veenklooster van den 8 Augustus ll. 28 deelgenooten der

vijfjarige onderwijzers-vereeniging eenparig stemden vóór het behoud der vergelijkende examens. Naar hun gevoelen „waren dezen verre weg het geschiktste middel, om den onderwijzer op een gepaste wijze te bevorderen, en voor een vacante plaats op de beste wijze een bekwamen en geschikten onderwijzer te vinden. Het afschaffen der vergelijkende examens zoude 'men, niettegenstaande al hun gebreken in de toepassing, als een ramp aanmerken, zoo lang men geen weg kent, waardoor een regtschapen en degelijk onderwijzer beter gekend en bevorderd kan worden."

Men zoude bij zulk eene eenparigheid van opinie den persoonlijken invloed des Schoolopzieners (Dr. GLEUNS), onder wiens leiding genoemde zamenkomst plaats had, in rekening kunnen brengen; doch hiertegen moet ik aanmerken: 1°. dat zulks weinig vereerend zou zijn voor het zelfstandig oordeel van den onderwijzer en 2°. dat den leden, bij wijze van een rondgezonden programma, tijd was gegeven om het voor en tegen nopens de vergelijkende examens behoorlijk te overwegen en alzoo tot een beredeneerde slotsom te geraken.

2). Dat ook niet alle heeren Schoolopzieners van dit gevoelen vreemd zijn, is op verschillende plaatsen feitelijk gebleken. Men vermeent op die wijze den man van degelijke en grondige kennis des te beter in de gelegenheid te stellen, zich gunstig van den meer vluggen, maar ook meer oppervlakkigen of *den man van het oogenblik* te onderscheiden. Het ware te wenschen, dat zulke voorbeelden welhaast niet meer tot de zeldzaamheden behoorden.

3). Deze stelling moest zelfs een mijner collega's beamen, die op legio vergelijkende examens doorgaans gelukkig was en telkens met het oog op zulk een examen studeerde of

eigenlijk *zich dresseerde*. Hij verklaarde, dat het toeval hem daarbij wel eens gediend had, maar ook meermalen had hij het tegendeel ondervonden. In allen gevalle, zeide hij, had die speculatie-studie voor zijne intellectueele ontwikkeling hem weinig gebaat: 1°. daar de massa van zaken, met zulk een doel in het geheugen opgestapeld, niet behoorlijk konden verwerkt en alzoo ten eigendom gemaakt worden, alzoo haast zoo schielijk vervlogen als ingepompt: *zoo gewonnen zoo geronnen*, en 2°. daar zijn lust voor eigenlijke studie op die wijze gansch niet bevorderd was.

Dit alles zamengenomen had zulk een afrigten veeleer een gevoel van zelf*beschaming* dan van zelf*voldoening* bij hem achtergelaten; daar hij openhartig bekende, zich zoodoende tot een schooljongen te hebben verlaagd, die vóór den dag van het publieke examen de daarvoor verkregen vraagstukken — zij het dan ook met weêrzin — had van buiten geleerd.

Zóó nagenoeg, natuurlijk met toenemende bewustheid, dacht ik van mijne eerste onderwijzers-jaren af; waarvan het gevolg was dat ik, zoo veel ik mij herinneren kan, nimmer op die klip ben verzeild, waarover ik mij van achteren nooit beklaagd, nog minder geschaamd heb.

4). Volgens mijne ervaring waren de onderwijzers, die zich van zulk een schandelijk middel bedienden, niet van de knapsten; dat ze evenmin door beroepstrouw konden uitmunten, spreekt van zelf.

5). Toegestemd, dat de onderwijzers op dit punt bij de predikanten achterstaan, moet ik nogtans vragen, of genen ook daarin met dezen wenschen te deelen, dat ze voor geen betere standplaats benoembaar zijn dan na twee jaren aan een gemeente verbonden te zijn geweest. Ik geloot met

wijlen Brugsma, dat het driftig jagen naar bevordering bij vele jeugdige onderwijzers alleszins afkeuring verdient.

6). Hierbij dachten wij als onwillekeurig aan het getuigenis der redactie van het tijdschrift „Pestalozzi," nopens Brugsma: „Laat ons trachten, datgene steeds meer ten uitvoer te brengen, wat Brugsma door zijn voorbeeld toonde en door zijn lessen bij monde en geschrifte leerde. Laat ons werkzaam zoeken te wezen, zoo als hij in zijn lang leven altijd was. Laat ieder voor zich trachten te worden, wat hij bij zijn begrafenis gezegd is geweest te zijn: *de Pestalozzi van Nederland*, ja meer dan Pestalozzi; wijl deze de gave miste, om uit te voeren wat hij dacht, en Brugsma zijn pestalozzische denkbeelden in zijn werk toepaste niet alleen, maar ook in zijn werk wederom de rijke bron had, waaruit hij nieuwe denkbeelden putte."

7). In een mijns inziens zeer gepaste vraag op een vergelijkend examen, over opvoeding en onderwijs, kwam het woord *biographie* voor. Onder de sollicitanten waren er, die bij deze vraag met de handen in het haar zaten; daar hun de beteekenis van dat woord niet wilde invallen.

Ze gingen echter op het avontuur af aan het schrijven; doch bekwamen natuurlijk voor hunne antwoorden (=adakadabra!) *nul* op het proces-verbaal.

Hadden wij het geweten, zeiden ze met de monniken, dan waren wij er vrij wat beter afgekomen; zeer waarschijnlijk, getuigde één van hen, was ik dan mede op het zestal gekomen.

Waarom vroegt gij niet aan den heer Schoolopziener naar de beteekenis van dat vreemde woord? Ik vertrouw, dat Z.W.Ed. u hierin wel ter wille zou geweest zijn.

Ja, wat zullen wij daarop zeggen? Eensdeels wilden en

durfden wij onze onkunde niet belijden, en ten anderen kwam ons — ongelukkig genoeg! — voor den geest de rare historie over de vraag op een vergelijkend examen onder een anderen schoolopziener: „wat is legerkoren?"

Maar hier was immers niet de vraag: „wat is biographie?" En al zou ik in een jeugdig onderwijzer het minder verschoonlijk achten, zulks niet te weten, dan wat legerkoren is; men mogt echter van een schoolopziener, die den lof heeft van regt practische vragen op een vergelijkend examen op te geven en daarenboven zijne onderwijzers humaan behandelt, aannemen, dat hij de beteekenis van het woord *biographie* bij al de sollicitanten veronderstelde, zonder hun daarom een kleine ongetrouwheid van het herinneringsvermogen hoog aan te rekenen.

8). Hier lees ik: „de acte *is* voldoende waarborg," enz. en onmiddellijk daarop: „Is deze acte *niet* voldoende." Hoe, vroeg ik, „voldoende" en te gelijk „onvoldoende", hoe rijmt dat?

Aan dubbelzinnigheid is hier niet te denken; de fout ligt dus, dunkt ons, in den vorm. De bedoeling zal zijn: „de acte *moet* voldoende zijn, zij *behoorde* het te wezen. Daar zij dit niet werkelijk is enz., moesten de provinciale examens voortaan zoo ingerigt worden, dat zij het *konden* wezen.

Als nu de inrigting der acte-examens zoodanig *kon* zijn, dat dezen een voldoenden waarborg konden geven van bekwaamheid; waar van daan komt het dan, dat men nog zoo ver niet is?

Eenvoudig daarvan, dat het hier een doel geldt, dat men wel van lieverlede *naderen*, maar nimmer *bereiken* kan, zoolang de onderwijzers onvolkomen, zwakke menschen blijven zullen.

9). Deze bewering laten we liefst geheel voor rekening van den schrijver. Bedoelt hij hier de afschaffers in het algemeen? Dan moet ik hem tegenspreken. Van daag b. v. is hier schoolfeest, door den nieuwen hoofdonderwijzer aan zijn leerlingen verstrekt. Ik zie vlaggen uit de gebouwen wapperen. Maar dewijl dezen juist niet noodig zijn: is daarom de driekleur hier als onnut te achten en moet ze gevolgelijk afgeschaft worden? Wie zou dat beweren? En de afschaffers — onnoozel genoeg voorwaar — zouden zulk een drogreden te baat nemen, om een goede zaak voor te staan?

Bedoelt echter de steller *zekeren* afschaffer, een individu, dan zou men hieruit immers evenmin een gevolgtrekking tot de voorstanders der afschaffing *in het algemeen* kunnen afleiden, als dat men uit *één grijze kraai* mag besluiten, dat het *winter* moet zijn.

De stelling: *wat niet noodig is, is verwerpelijk*, bewijst *te veel* en daarom — niets. De sterke drank, als volksdrank, is niet verwerpelijk — zoo redeneert de afschaffer, — alleen wijl hij *onnoodig*, maar omdat hij te gelijk *hoogst verderfelijk* is.

Ook de afschaffer beaamt het spreekwoord: „schik u naar het gebruik, zoo lang er geen kwaad in steekt," — maar.... en wat er meer volgt.

10). Hier komt mij voor den geest het volgende geval: Zeker onderwijzer van omstreeks 40 jaren, die, ingevolge een vergelijkend examen een zeer goede plaats had verkregen, vond ik, als toeschouwer, op een vergelijkend examen, en, over zijn rug ziende, las ik de door hem geschreven verklaring: „Deze geschiedenis is mij onbekend."

Dit was zijn antwoord op de vraag: *Een opstel over Gideon.* Ik stond verbaasd; want niet zonder reden had ik goede verwachting van zijn werk.

Ook met de overige vraagstukken, b. v. over de wiskundige aardrijkskunde, kon hij niet vooruit.

Hij kwam dan ook niet op de nominatie. Zouden de vergelijkende examens hier ook al de zondebok moeten zijn? Wat zou men van een hoofdonderwijzer denken, als hij bleek, van graaf Floris den vijfden niets te weten? Wij stellen dezen als proef voor de vaderlandsche geschiedenis nagenoeg op één lijn met Gideon voor de bijbelsche geschiedenis.

11). Dit zal, dunkt ons, des te meer het geval zijn, wanneer den kandidaten behoorlijk tijd wordt gegeven, om de vraagstukken meer volledig uit te werken. Op die wijze wordt de knappe, degelijke man meer openbaar.

Op de vraag aan zekeren geleerde van beroep, dien ik kort na een gehouden examen ontmoette, welken indruk het schriftelijk werk der onderwijzers bij hem had achtergelaten, was zijn antwoord: „over het geheel heeft de uitslag mijn verwachting overtroffen; en dit zou ongetwijfeld nog meer het geval zijn, wanneer bij dat onderzoek meer tijds ter bewerking wierd gegund.''

„Mij dunkt,'' merkte een ander geleerde aan, „zij hadden den tijd, waarin ze nu een opstel moeten afwerken, wel noodig, om het onderwerp naar eisch te overwegen, vóór zij de pen op het papier zetten. Met toepassing op de adspiranten schijnen heeren schoolopzieners het spreekwoord: „bezint eer gij begint,'' om te keeren.''

Neen, niet alleen de hoofdonderwijzers zeggen daar *amen* op, maar ook het beschaafd publiek kan zich met dat gevoelen vereenigen.

Over het geheel zou het een belangrijke verbetering in de vergelijkende examens mogen heeten, indien men het voorstel van den hoofdonderwijzer Jansen daarbij meer in

praktijk bragt: „Dat examen zou zich kunnen bepalen tot een of meer opstellen over leerplan, klassificatie, leergangen en andere zaken, die op het onderwijs betrekking hebben. Hierbij zou men nog twee opstellen kunnen opgeven over geschiedenis, het eene pragmatisch, het andere onderwijskundig te laten behandelen.

„Na afloop van dit theoretisch examen kon men de kandidaten proeven laten geven van practische geschiktheid, door ze beurtelings in alle klassen der vacante school onderwijs te laten geven in de verschillende leervakken."

ERRATA.

In het December-nommer 1868 der *N. Bijdr.* zijn de volgende zinstorende drukfouten ingeslopen:

Blz.	1094,	regel	3 v. b.,	*staat:*	aan,	*lees:*	van.
„	1094	„	11 v. o.,	„	voor haar	„	voortaan.
„	1095	„	9 v. b.,	„	1,300,000	„	1 : 300,000.
„	1095	„	11 „ „	„	1,100,000	„	1 : 100,000.
„	1095	„	12 „ „	„	Sydoursche	„	Sydowsche.
„	1095	„	2 v. o.,	„	Sinkarak	„	Sinkarah.
„	1096	„	7 „ „	„	digt	„	dik.

SCHOOLNIEUWS.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 985 *van den vorigen jaargang.*)

Bij Kon. besluit van den 5 Januarij 1869, n°. 17, is pensioen verleend:

aan J. H. VAN DEN BOS, gewezen hoofdonderwijzer te *Roosendaal*, ten bedrage van *f* 723;

aan J. ACQUOY, gewezen hoofdonderwijzer te *Amsterdam*, *f* 1200;

aan HERM JAN EVERTS, zich noemende en schrijvende HERM JAN WESTERHOF, gewezen hoofdonderwijzer te *Hessem*, gemeente *Dalfsen*, *f* 256;

aan HENDRIK HENDRIKS, zich noemende en schrijvende HENDRIK BOSMA, gewezen hoofdonderwijzer te *Bergum*, gemeente *Tietjerksteradeel*, *f* 457;

aan J. DE GRAAFF, gewezen hoofdonderwijzer te *de Zilk*, gemeente *Noordwijkerhout*, *f* 141.

Benoeming van onderwijzers voor de dienst in Nederlandsch-Indië.

Bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën, van den 14 December 1868, litt. A^pi, n°. 37,

zijn: 1°. de hoofdonderwijzers F. B. NUNNINK, P. INKLAAR, G. J. SIEVERDINK, G. KOLDEWIJN, H. J. ZUIDERHOEK, A. J. GOUKA, H. R. A. VECHTMANN, J. J. FONTEIJN, N. STARK, M. VALK Lzn., D. WESTHOFF en D. M. KRUSEMAN, en 2°. de hulponderwijzers P. H. A. STEENBEEK, C. A. VALK, W. F. G. L. HAANSTRA, A. BOMMEL en J. KNAAP, gesteld ter beschikking van den Heer Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch-Indië* om te worden benoemd, die onder 1°. vermeld tot onderwijzers der tweede klasse en die onder 2°. tot onderwijzers der derde klasse voor de dienst daar te lande.

RIJKSKWEEKSCHOLEN VOOR ONDERWIJZERS.

Bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 23 December 1868, n°. 241, 5de afd., is aan den Heer A. J. VAN WIJNGAERDT, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als tijdelijk onderwijzer in het teekenen aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te *Haarlem*. In zijne plaats is, bij beschikking van genoemden Minister, van den 15 Januarij 1869, n°. 197, 5de afd., benoemd de Heer J. H. VAN DUINEN, te *Amsterdam*.

NORMAALLESSEN.

GELDERLAND.

Door het met gunstig gevolg afleggen van het examen als hulponderwijzer door H. DALHUISEN, kweekeling bij de normaallessen te *Arnhem*, is eene Rijkstoelage van *f* 250 's jaars vacant gekomen.

Overeenkomstig den uitslag van het gehouden vergelij-

den Heer Inspecteur getuigden luide van de hoogschatting, welke de feestvierende onderwijzer bij het schooltoezigt heeft verworven. Treffend was de warme hulde, door den Heer B. G. VAN DER HAVE zijnen vroegeren leermeester gebragt, toen hij hem namens oud-leerlingen eene chaise longue, eene speeltafel, een met zilver gemonteerden cigarenstander en een prachtig album met de portretten der gevers aanbood.

De President was vervolgens de tolk der hoogachting van den kerkeraad en van kerkvoogden en notabelen bij het presenteeren van een keurig stel glaswerk voor den jubilaris bestemd. Hierna werd het woord verleend aan den voorzitter van het onderwijzersgezelschap *Duiveland*, die zijnen ambtsbroeder namens de leden des gezelschaps een massief zilveren inktstel vereerde. Roerend was de taal waarmede deze wakkere nestor der onderwijzers van dit district, die onlangs zelf zijn 50jarig jubilé vieren mogt, de Heer DE GRAAFF, van *Bruinisse*, den feestvierende hulde bragt. Vereerend waren ook de woorden waarmede de voorzitter van het Departement *Duiveland* der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* hem complimenteerde, en hem toezegging deed van de zilveren medaille, welke hem door die maatschappij was toegekend.

De rustende onderwijzer W. TOP, van *Zierikzee*, bragt daarna eene welgemeende hulde aan zijn veeljarigen vriend, toen hij hem een viertal voorwerpen in zilver presenteerde, welke uit de bijdragen van den oud-Schoolopziener Jhr. Mr. M. J. SCHUURBEQUE BOEIJE, den fungerenden Schoolopziener Dr. P. J. ANDREÆ, de hoofdonderwijzers van *Zierikzee* en verscheidene ambtgenooten uit *Schouwen* waren aangeschaft. Streelend was ook voor den Heer SCHOO het eenvoudige opschrift, dat genoemde oud-Schoolopziener gesteld had op zijn hem bij deze gelegenheid toegezonden

portret. De vroegere kweekeling van den Heer SCHOO, C. HEULE, thans zijn hulponderwijzer, bood daarop namens jongere leerlingen, met eene zeer gepaste toespraak, eene zilveren tafelschel ten geschenke, en nadat nog een paar andere cadeaux namens enkele leerlingen waren vereerd, werd de reeks waardig besloten met de opdragt van twee fraaije en keurig omlijste kopergravures en een fraaijen spiegel, den jubilaris door een bevriend gezin toegeschikt. Zeker de prijs van al die geschenken gold voor den ontvanger niet het hoogste; maar als zoo van alle zijden de offers vloeijen, en eene kleine gemeente zulke milde gaven brengt, dan spreekt dit zoo sterk van de algemeene ingenomenheid, dat de verslaggever meende dit in het licht te mogen stellen.

Nadat de diepgeroerde onderwijzer zijn dankbaar gevoel had lucht gegeven, werd het locaal door de aanwezigen verlaten, en een uur later schaarden 80 à 90 gasten zich om den disch, waarop inmiddels een keurig collation werd aangerigt. Dat het daar niet aan warme toespraken, aan geest en scherts ontbrak, laat zich ligt begrijpen bij de opgewekte stemming, die nog verhoogd werd door het gezang van eenige hulponderwijzers onder leiding van den Heer KARREMAN.

Ondertusschen toonde de menigte, die het schoolgebouw omringde, hare opgewonden blijdschap door honderden eereschoten en het branden van vreugdevuren.

Het geheel maakte een indruk, die niet ligt zal vergeten worden door iemand, die aan het feest mogt deelnemen, en strekt der gemeente *Ouwerkerk* evenzeer als haren onderwijzer tot eer.

F R I E S L A N D.

Vierde schooldistrict.

Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. Bosma, *te* Bergum, *gemeente* Tietjerksteradeel.

Bergum, gemeente *Tietjerksteradeel.* Den 30 December 1868 was voor den Heer H. Bosma, hoofdonderwijzer alhier, een ware feestdag. Wegens veertigjarigen diensttijd eervol uit zijne betrekking ontslagen, werd hem, benevens andere cadeaux, door leerlingen en oud-leerlingen een prachtige fauteuil, als symbool van welverdiende rust, ten geschenke aangeboden, terwijl het onderwijzers-gezelschap *Tietjerksteradeel*, waarvan hij een tal van jaren het voorzitterschap bekleedde, hem uit ware hoogachting en vriendschap eveneens een kostbare fauteuil vereerde. Moge de waardige Bosma, aan de zijde zijner geachte gade, nog vele jaren zijn welverdienden rusttijd genieten.

S C H O O L G E B O U W E N.

N O O R D H O L L A N D.

Achtste schooldistrict.

Hoogwoud. De nieuwe school in de Kerkelaan werd den 10 November 1868 ingewijd. Bij deze plegtigheid voerden de Districts-Schoolopziener, de Burgemeester, de hoofdonderwijzer en een van de leden van den Raad achtereenvolgens het woord. Toepasselijke zangen van de leerlingen wisselden die toespraken af. De schooljeugd werd in de oude school onthaald, terwijl aan de genoodigden eenige ververschingen in de nieuwe school werden aangeboden.

Nibbixwoud. De nieuwe school werd 3 December 1868 door het hoofd van het Bestuur, met eene toespraak, aan den hoofdonderwijzer in gebruik gegeven. Na den Burgemeester spraken de Schoolopziener en de hoofdonderwijzer. De kinderen vierden na afloop der inwijding feest in de oude school. De Gemeenteraad en de Schoolopziener werden op het raadhuis onthaald.

Tiende schooldistrict.

Venhuizen. Den 4 Januarij j. l. vierde deze gemeente een heugelijk feest, daar op dien dag de nieuw gebouwde Openbare school plegtig werd ingewijd. Het heerlijke weder, de geestdrift der ingezetenen, blijkende uit het wapperen der vaderlandsche driekleur en uit de aanwezigheid van vele ouders en belangstellenden, alles werkte mede om de feestelijkheid van deze inwijding te verhoogen. Die geestdrift der ingezetenen werd niet minder opgewekt bij het aanschouwen van de vrolijke en toch ordelijke rei van kinderen, bijna allen van vlaggetjes voorzien, toen die onder de leiding van hunne onderwijzers, des voormiddags ten 11 ure, uit de oude school naar het nieuwe locaal heentrokken, alwaar zij door het Gemeentebestuur en eenige genoodigden werden ontvangen. Groot was de indruk toen de hoofdonderwijzer C. Schuitemaker met zijne leerlingen een lied aanhief tot bede en dank, toen met diep gevoel door de kinderen werd gezongen:

„Liefd'rijk Vader, die van boven
Ook op kind'ren nederziet
Gij, Gij hoort hun danken, loven,
Ook hun toon versmaadt Gij niet!... enz.

Die indruk werd ook nog verhoogd door de hartelijke en gepaste toespraken van den Burgemeester en den oud-Burgemeester, van den Predikant, den hoofd- en den hulponderwijzer, welke toespraken op aangename wijze door het welluidend gezang der schooljeugd werden afgewisseld. Opwekkend mogt het aanschouwen heeten van een 230tal dag- en avondscholieren, omgeven van zeer vele ouders en belangstellenden, die op ondubbelzinnige wijze hunne deelneming toonden in het voorregt, hun door de zorg van het Bestuur geschonken, door het stichten van een schoolgebouw, dat door ruimte en doelmatige inrigting uitmunt en naar ieders overtuiging een sieraad en een zegen voor de gemeente kan genoemd worden. Vrolijk werd het feest voor de kinderen besloten bij een gul onthaal, terwijl de leden van het Bestuur ten huize van den hoofdonderwijzer met eenige vrienden zich aan een eenvoudigen disch vereenigden, waar het genot niet weinig verhoogd en veredeld werd door de overtuiging: wij hebben een goed werk verrigt, dat kan strekken tot welzijn onzer gemeente, tot heil der jeugd.

SCHOOLBERIGTEN.

Januarij 1869.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

II Distr. J. H. A. Diepen, te *Tilburg.*

OISTERWIJK. Aan de Openbare school is de betrekking van hulponderwijzer vacant wegens het eervol ontslag den Heer P. J. VAN BESOUW verleend. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, zoo spoedig mogelijk, te wenden, in persoon of met vrachtvrijen brief, tot den Burgemeester der gemeente. De jaarwedde bedraagt *f* 300.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

IV Distr. J. Dijkhoff, te *Lithoijen.*

OIJEN. De Openbare school vacant. *Sept.* 1868.

ZEELAND. Op den 9 December 1868 had alhier het vergelijkend examen plaats ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer. Slechts drie sollicitanten waren opgekomen, met name CORNELIS VIANEN, hulponderwijzer te

Doornenburg, gemeente *Bemmel*; JACOBUS BAIJENS, hoofdonderwijzer te *Deursen*, *c. a.* en J. A. DEN HAZELAAR, hoofdonderwijzer te *Handel*, gemeente *Gemert*. Uit de door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, opgemaakte voordragt, werd den 17 December 1868 door den Raad eerstgenoemde tot hoofdonderwijzer benoemd.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch*.

EERDE, gemeente *Veghel*. In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*, te *Eindhoven*.

STRIJP, gemeente *Leende*. Bij Raadsbesluit van den 28 September 1868 is in het gehucht *Strijp* eene nieuwe Openbare school gesticht, waarop, krachtens besluit van Heeren Gedeputeerde Staten, d.d. 9 November j. l., art. 20 der wet op het lager onderwijs zal worden toegepast tot 1° Januarij 1874; zoodat, tot dit tijdstip aan het hoofd daarvan een hulponderwijzer mag worden geplaatst. Vrije woning met tuin, eene vaste jaarwedde van *f* 325 en een veranderlijk inkomen van 20 cent per maand van elken leerling, die de avondschool bezoekt, zijn de voordeelen, aan deze onderwijzersbetrekking verbonden. Bevoegden, die genegen zijn hiernaar te dingen, wenden zich vóór den 20 Februarij e. k., onder overlegging der vereischte stukken, tot den Burgemeester.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven*.

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. J. P. van Blarkom,
te *Eindhoven*.

HOOGELOON. Den 3 December j. l. had het vergelijkend examen plaats ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs. Naar aanleiding van den uitslag van het examen, afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door den Heer P. J. Loos, hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs te *Bladel*, werd één van de twee sollicitanten voorgedragen. De Gemeenteraad heeft echter zwarigheid gemaakt om tot eene benoeming over te gaan, op grond van art. 22, 1ste lid, der wet van 13 Augustus 1857 meer keus en eene nieuwe oproeping van sollicitanten verlangende, welke oproeping bij deze geschiedt.

LAGEMIERDE. Bij gebrek aan sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs heeft de Gemeenteraad de jaarwedde verhoogd met *f* 25 en is deze alzoo vastgesteld op *f* 425, terwijl de termijn tot aangifte is verlengd tot en met den 20 Februarij e. k.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg*.

GINNEKEN en BAVEL. De betrekking van hulponderwijzer, in de kom der gemeente, vacant. *Dec.* 1868.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te *Breda*.

'S GREVELDUIN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom*.

ROOSENDAAL. Twee Openbare scholen, eene voor gewoon

lager onderwijs en eene voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

GELDERLAND.

I Distr. J. C. Velhake, te *Arnhem.*

RHEDEN. Bij besluit van den Gemeenteraad, van den 22 December j. l., is tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd de Heer C. J. VAN SNOEKEVELD.

V Distr. Dr. L. Lasonder, te *Groenlo.*

NEEDE. Door de benoeming van den Heer A. H. NIJLAND tot leeraar aan de Hoogere burgerschool te *Hoorn* is de betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant geworden. Zij, die daarnaar willen dingen, gelieven zich ten spoedigste in persoon of met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Heer M. C. SOETERS, te *Neede.* Bekwaamheid tot het geven van onderwijs in muziek en zang zal tot aanbeveling strekken.

VII Distr. A. M. van Voorthuijsen, te *Nijmegen.*

ECK en WIEL, gemeente *Maurik.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te *Nijmegen.*

MAASBOMMEL, gemeente *Appeltern.* Ten gevolge de benoeming van den hoofdonderwijzer A. W. STELLWAGEN tot leeraar aan de Hoogere burgerschool te *Zierikzee* is de Openbare school vacant. Sollicitanten gelieven zich ten spoedigste aan te melden bij den Burgemeester der gemeente, bij wien zij de noodige inlichtingen omtrent de voordeelen, aan de betrekking verbonden, kunnen bekomen.

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. Aan de school van het Departement *Nijmegen* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, worden gevraagd drie hulponderwijzers: een geëxamineerd in het Duitsch en Fransch, op een salaris van *f* 475; een geëxamineerd in het Fransch, op een salaris van *f* 425 en een op een salaris van *f* 300.

De school wordt bezocht door ongeveer 200 leerlingen. Als directeur is werkzaam de Heer G. Japikse, hoofdonderwijzer. Hij wordt bijgestaan door 6 hulponderwijzers en 2 kweekelingen. De dagelijksche schooluren zijn des voormiddags van 9 tot 12, en des namiddags van 1½ tot 4 uur. Avondschool wordt er niet gehouden. Brieven vrachtvrij aan den Heer A. M. van Voorthuijsen.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden*.

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug*. 1868.

IV Distr. *J. P. W. Schermer*, te *Leiden*.

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

V Distr. Dr. *M. C. Mensing*, te *Rotterdam*.

ROTTERDAM. Op den 21, 22 en 23 December j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan eene der jongensscholen voor meer uitgebreid lager onderwijs der 1ste klasse. Van de 22 sollicitanten naar deze betrekking werd er door 7 kennis ge-

geven dat zij door ongesteldheid of andere redenen verhinderd waren het examen bij te wonen, zoodat op 21 December j. l. het examen met 15 candidaten is aangevangen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door zijnen Ambtgenoot in het elfde district, alsmede door de Heeren G. VAN MILLIGEN, L. B. FIKKERT, L. J. C. LUDOLPH, allen hoofdonderwijzers alhier en den Heer ALEX. W. HEIJBLOM, leeraar aan de Vormschool voor onderwijzers, ten overstaan van Burgemeester en Wethouders, terwijl enkele leden van den Raad en eene commissie uit de Plaatselijke Schoolcommissie mede tegenwoordig waren. De voordragt naar aanleiding van dit examen door Burgemeester en Wethouders en den Schoolopziener opgemaakt, bestond uit: 1°. F. C. DELFOS, onderwijzer eener Bijzondere school voor lager en middelbaar onderwijs alhier; 2°. A. J. M. Vos Mz., hulponderwijzer te *Haarlem* en 3°. G. GROENEVELD, onderwijzer te *Zaandam.*

Op den 31 December daaraanvolgende is door den Gemeenteraad uit deze voordragt benoemd de Heer F. C. DELFOS.

VI Distr. Dr. *C. J. Vaillant*, te *Schiedam.*

GROOTE LINDT, eiland *IJsselmonde.* Met 1 April 1869 is de Openbare school vacant. Aan de betrekking van hoofdonderwijzer is verbonden, behalve vrije woning en tuin, een tractement van *f* 640. Sollicitanten naar deze betrekking worden uitgenoodigd, zich, met overlegging van de vereischte stukken, vrachtvrij aan te melden bij den Burgemeester der gemeente vóór den 15 Februarij 1869.

De dag van het vergelijkend examen zal later aan de sollicitanten worden bekend gemaakt.

VIII Distr. Dr. J. C. van Deventer, te *Dordrecht.*

STRIJENSAS, gemeente *Strijen.* De Openbare school vacant. *April* 1868.

IX Distr. Mr. J. R. Hoolboom, te *Leerdam.*

GORINCHEN. Tot eersten hulponderwijzer aan de Openbare burgerschool voor jongens is benoemd de Heer J.. M. Elshout, hulponderwijzer te *Amsterdam.*

GORINCHEM. Aan dezelfde school verlangt men een tweeden hulponderwijzer, geëxamineerd in de Fransche taal, terwijl meer aanteekeningen, vooral die van de wiskunde., tot aanbeveling zullen verstrekken. De jaarwedde bedraagt *f* 250, boven gratis genot van kost, inwoning en gewone verpleging ten huize van den hoofdonderwijzer.
Sollicitanten worden verzocht, brieven en stukken vrachtvrij in te zenden aan het Gemeentebestuur te *Gorinchem.*

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft, in zijne zitting van den 23 December 1868, benoemd: tot derde hulponderwijzers aan de Openbare tusschenscholen A. H. Moen en H. Kroonder; tot derde hulponderwijzers aan de Openbare armenscholen H. J. IJseninckhuijzen, P. Duin en J. H, Gaarenstroom.

AMSTERDAM. Eene Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs der eerste klasse voor meisjes vacant. *Dec.* 1868.

AMSTERDAM. Twee Openbare armenscholen vacant. *Nov.* 1868.

I Distr. Mr. J. Jäger, te *Amsterdam.*

NIEUWER-AMSTEL. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

SLOTEN. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

V Distr. Dr. A. L. Gastmann, te *Haarlem.*

HAARLEM. Tot hulponderwijzer in de Stadsschool litt. C is benoemd J. W. TE KOLSTÉ, te *Amersfoort*, en in de Stadsschool litt. D J. SOELLAART, te *Haarlem.* Beiden zijn 4 Januarij j. l. in dienst getreden.

VII Distr. P. J. Heijning, te *Helder.*

HELDER. Den 12 Januarij 1869 overleed de verdienstelijke hoofdonderwijzer, tevens directeur der normaallessen alhier, de Heer JACOB VAN DER HAAR, in den ouderdom van 68 jaren, waardoor de betrekking van hoofdonderwijzer aan eene der Openbare lagere scholen vacant is. In de tijdelijke waarneming wordt voorzien.

HELDER. Aan de Openbare lagere scholen in deze gemeente worden 2 of 3 hulponderwijzers gevraagd, op eene jaarwedde van *f* 375, met uitzigt op verhooging. Sollicitanten worden verzocht de bij de wet gevorderde stukken vóór den 25 Februarij 1869 vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn.*

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1868.

ZEELAND.

I Distr. Dr. H. Polman Kruseman, te *Middelburg.*

WISSEKERKE. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd C. N. DE BESTE.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg.*

St. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth, te *Hulst.*

HONTENISSE. Ten gevolge het aan den hulponderwijzer M. Verhappen, op diens verzoek, eervol verleend ontslag, zal met ingang van 1°. Februarij e. k. de betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school te *Lamzwaarde* komen te vaceren. Sollicitanten naar deze betrekking worden verzocht brieven en stukken vóór 10 Februarij e. k. vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester der gemeente *Hontenisse.*

STOPPELDIJK. De Openbare school bij de Veerstraat vacant. *Nov.* 1868.

WESTDORPE. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

UTRECHT.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein, te *Utrecht.*

HARMELEN. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

FRIESLAND.

II Distr. J Noijon, te *Harlingen.*

EXMORRA., gemeente *Wonseradeel.* De betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school door het overlijden van den Heer W. Hempel opengevallen zijnde, werd tot vervulling dezer vacature op den 1 December j. l. een vergelijkend examen gehouden. Van de 5 sollicitanten waren

4 opgekomen, die, naar gelang der verkregen punten, in deze volgorde op de voordragt zijn geplaatst: D. C. CANNE, hulponderwijzer te *St. Jacobi-parochie;* H. POSTUMA, hulponderwijzer te *Ternaard;* D. H. KLOPSTRA, hulponderwijzer te *Bergumerheide;* R. ZIJLSTRA, hulponderwijzer te *Oudega.* Uit deze voordragt heeft de Gemeenteraad benoemd H. POSTUMA.

FERWOUDE, gemeente *Wonseradeel.* Door het overlijden van G. A. BAARS, die reeds voor eenigen tijd wegens ziels- en ligchaamszwakte zijn ontslag als hoofdonderwijzer had aangevraagd, is de Openbare lagere school vacant geworden.

FIRDGUM, gemeente *Barradeel.* De betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school staat met 1 Februarij e. k. open te vallen door de benoeming van P. J. SMIDTS te *Bergum.*

MAKKUM, gemeente *Wonseradeel.* De betrekking van hoofdonderwijzer der eerste burgerschool is door het benoemen van R. LEOPOLD te *Zaandijk* opengevallen.

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

IV Distr. Dr. *Th. Sprée,* te *Veenwouden.*

BERGUM, gemeente *Tietjerksteradeel.* Door den Gemeenteraad is tot hoofdonderwijzer der Openbare school voor lager onderwijs benoemd P. J. SMIDTS, hoofdonderwijzer te *Firdgum.*

V Distr. Mr. *Ph. van Blom,* te *Heerenveen.*

TWIJZELERHEIDE, gemeente *Achtkarspelen.* De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

VI Distr. Jhr. Mr. *F. H. van Beyma thoe Kingma*, te *Heerenveen*.

OLDETRIJNE, gemeente *Weststellingwerf*. De Openbare school vacant. *Oct.* 1868.

VII Distr. *M. L. van de Woestijne Voerman*, te *Joure*.

JOURE, gemeente *Haskerland*. Door vertrek van den Heer J. A. M. VAN DER BURGH naar *Noordwijk*, zal met de maand April aanstaande openvallen de betrekking van hoofdonderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Wie aangaande deze betrekking inlichtingen mogten verlangen of daarin wenschen op te treden, gelieven zich met vrachtvrije brieven te wenden tot den Burgemeester van *Haskerland*, te *Joure*.

VIII Distr. Mr. *J. J. Bolman*, te *Sneek*.

OFFINGAWIER, gemeente *Wijmbritseradeel*. Door de benoeming van den hoofdonderwijzer P. TJALSMA te *Hitzum*, is de Openbare school den 15 Januarij j. l. vacant geworden. De voordeelen, aan de onderwijzersbetrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde uit de gemeentekas van *f* 450 benevens het genot van vrije woning en tuin.

IX Distr. Mr. *K. Banga*, te *Harlingen*.

FRANEKER. De Openbare school voor jongens, met die voor meisjes vereenigd, vacant. *Sept.* 1868.

FRANEKER. Aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

HITZUM, gemeente *Franekeradeel*. De hoofdonderwijzersbetrekking der Openbare lagere school is vervuld door de

benoeming van PIETER TJALSMA, hoofdonderwijzer te *Offingawier*.

OOSTERWIERUM, gemeente *Baarderadeel*. De Openbare school vacant. *Dec*. 1868.

OVERIJSSEL.

II Distr. Mr. *A. van Naamen van Eemnes*, te *Zwolle*.

ZWARTSLUIS. De Openbare school vacant. *Oct*. 1868.

III Distr. Mr. *R. C. Nieuwenhuijs*, te *Deventer*.

WIJHE. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd G. SIEMERINK.

IV Distr. *T. de Voogt*, te *Oldenzaal*.

HAAKSBERGEN. Den 4 Januarij 1869 heeft de hoofdonderwijzer der Openbare school, A. J. SCHILDERMAN, met inachtneming der voorschriften van de wet, eene gesubsidieerde Bijzondere school geopend ten behoeve van kinderen, die in de fabriek arbeiden. Deze school wordt aanvankelijk iederen avond, behalve Zaturdags, van 8 tot 9½ ure gehouden.

VI Distr. Mr. *L. J. van Riemsdijk*, te *Ommen*.

HARDENBERGH (ambt). Te *Heemse*, in deze gemeente, heeft een geheel nieuw en goed schoollocaal het oude gebrekkige vervangen.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo*.

ALMELO. Tot hoofdonderwijzer der niet gesubsidieerde Bijzondere school van het Departement der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, is benoemd A. BOEZEMAN, hulponderwijzer te *Arnhem*.

GRONINGEN.

II Distr. C. *Römelingh*, te *Westerzand.*

EZINGE. Ter vervulling van de hoofdonderwijzersplaats werd hier den 29 December j. l. een vergelijkend examen gehouden, waaraan 12 van de 17 sollicitanten, die zich hadden aangegeven, deelnamen. De Gemeenteraad heeft, in zijne vergadering van den 9 Januarij 1869, tot hoofdonderwijzer benoemd den Heer PETRUS JOHANNES GIJSBERTUS HEIMEL, thans in gelijke betrekking te *den Ham*, gemeente *Aduard*, zijnde n°. 1 van de voordragt.

V Distr. Dr. *G. A. Venema*, te *Groningen.*

ST. ANNEN, gemeente *Ten Boer.* Op den 19 December j. l. had het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, vacant geworden door het overlijden van J. BOERMA. Er hadden zich 14 sollicitanten aangegeven; 8 namen aan het examen deel. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer G. RIJKENS, hoofdonderwijzer te *Garmerwolde.* Na afloop van het examen werden door Burgemeester en Wethouders van de gemeente *Ten Boer*, in overleg met den Schoolopziener, op de voordragt geplaatst de drie sollicitanten, die de meeste goedkeurende punten op zich hadden vereenigd, en wel: 1. JAN HEEMSTRA, hulponderwijzer te *Leek;* 2. HARM HAAK, hulponderwijzer te *Winschoten;* 3. FREDERIK NIEMEIJER, hulponderwijzer te *Stadskanaal.* Uit dit drietal heeft de Raad van de gemeente *Ten Boer*, bij zijn besluit van den 28 December j. l., tot hoofdonderwijzer van de Openbare school te *St. Annen* benoemd JAN HEEMSTRA.

DRENTHE.

V Distr. Dr. P. Hofstede Crull,
te *Meppel.*

OOSTERBOER, gemeente *Meppel.* Het vergelijkend examen had den 18 December j. l. plaats. Acht onderwijzers hadden zich aangegeven; opgekomen waren: W. BRINKS, W. HEETJANS, J. VAN VEEN, J. VAN DER WOUDE, J. ELLERBROEK, G. VAN DALEN, M. IJPMA; de vier eerste hulponderwijzers te *Wildervank*, *Meppel* en *Ruinerwold*; de de drie anderen aan het hoofd van scholen te *Zuidveen*, *Wijster* en *Steenwijksmoer*. De vier eerste zijn voorgedragen; de eerste, WILLEM BRINKS, is den 28 December benoemd.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

D. DE GROOT, *Nederlandsche Spraakleer*. . . . Bl. 1

J. E. HELGE, *De plant* . . . . — 5

MENGELWERK.

Kijkjes in de onderwijzerswereld. IX. . . . . . . — 9

Kinderlectuur . . . . — 27

Eene voorlezing . . . . — 42

SCHOOLNIEUWS.

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . — 66

Benoeming van onderwijzers voor de dienst in Nederlandsch-Indië . . . . — 66

Rijkskweekscholen voor onderwijzers. . . . . . . — 67

NORMAALLESSEN. Gelderland . . . . — 67

„ Noordholland . . . . — 68

ZEELAND. *Tweede schooldistrict.*

Veertigjarige schooldienst van den hoofdonderw. H. SCHOO JZ., *te* Ouwerkerk, *in* Duiveland . . . . — 68

FRIESLAND. *Vierde schooldistrict.*

Veertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. BOSMA, *te* Bergum, *gemeente* Tietjerksteradeel . . . . . Bl. 72

SCHOOLGEBOUWEN.

NOORDHOLLAND. *Achtste schooldistrict* . . . . . — 72

" *Tiende schooldistrict.* . . . . . — 73

SCHOOLBERIGTEN *van Januarij* 1869 . . — 75

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

Arend (Dr. J. P.), Algemeene geschiedenis des vaderlands van de vroegste tijden tot op heden. Voortgezet door Mr. O. van Rees en Dr. W. G. Brill. 3de deel. 5de stuk, 1ste afl. Met platen, kaarten en portretten. Amsterdam, C. L. Schleijer en Zoon. Imp. 8⁰. . . . . . . *f* 0.50

Brill (Dr. W. G.), Voorlezingen over de geschiedenis der Nederlanden. Leiden, E. J. Brill. 8⁰. 2de deel. 1stuk . . . . *f* 1.40

Bruin (Servaas de), Nieuw engelsch woordenboek in 2 deelen (I. Engelsch-Hollandsch, II. Hollandsch-Engelsch), waarbij in deel I achter ieder woord aanschouwelijk de uitspraak. Naar de beste bronnen bewerkt. Veel gewijzigde en vermeerderde tweede druk. Leiden, D. Noothoven van Goor. 4de afl. . . . . *f* 0.40

—— De fransche taal alleen door zelfonderricht. 18de brief (Les 35 en 36) van den volledigen leercursus in brieven om zonder onderwijzer, uitsluitend door eigen oefening, gemakkelijk en spoedig de fransche taal volgens de regelen der spraakkunst en den beschaafden omgangstoon te leeren schrijven en spreken. Naar den 12den druk der methode Toussaint-Langenscheidt voor Nederlanders bewerkt. Zutphen, P. Bz. Plantenga. Roy. 8⁰. . . . . *f* 0.60

Doorenbos (Dr. W.), Handleiding tot de geschiedenis der letterkunde, vooral van den nieuweren tijd. Amsterdam, Gebr. Kraay. Deel. I. 8⁰. . . . . *f* 2.25

Droogleever Fortuijn (L.), Theoretische en praktische handleiding tot het dubbel-boekhouden, benevens formulieren van in den handel het meest voorkomende boeken en documenten en eene verklaring van gebruikelijke termen. Arnhem, D. A. Thieme. Postf . . . *f* 2.40

Herinneringen aan B. Brugsma. Overgedrukt uit Pestalozzi, tijdschrift voor onderwijs en opvoeding. Groningen, P. Noordhoff. 8⁰. . *f* 0.50

Hofkamp (K.) en C. F. Haarman, schrijfcursus-oefeningen tot het verkrijgen van eene nette en duidelijke schrijfhand. 1ste stukje. Voor de laagste klasse der volksschool. Groningen, J. B. Wolters. Kl. 4⁰. *f* 0.25

Huizinga (Dr. D.), Handleiding bij het eerste onderwijs in de scheikunde aan burgerscholen. Groningen, P. Noordhoff. Postf. . . . *f* 0.75

Kaart (Nieuwe zeer uitvoerige) der Nederlanden. Ten gebruike van den handel en op scholen. 2de verbeterde druk. Amsterdam, G. L. Funke. In plano *f* 0.30, gevouwen in linnen omslag *f* 0.50; als voren en op linnen geplakt. . . . . *f* 0.65

Koot (A.), Schoolplaten ten gebruike bij het onderwijs in dier- en plantkunde, onder voorlichting en toezigt van Dr. D. Lubach en Dr. D. J. Coster, en uitgegeven van wege het Nederlandsch onderwijzersgenootschap. Amsterdam, C. L. Brinkman. Aflev. 10 . . . *f* 2.00

Koster (H.), Leesboekje om eerstbeginnenden spoedig in het lezen t oefenen 1ste stukje. (Daar ben ik!) 4de druk. Meppel, H. ten Brin Kl. 8º. . . . . ƒ 0.0

——— Hetzelfde. 2de stukje. (Wat zeg je nu?) Als boven . ƒ 0.07½

——— Hetzelfde. 5de „ (Houd maar moed!) 3de druk. Al boven. . . . . ƒ 0.11½

——— Hetzelfde. 6de stukje. (Nu ben ik blij, hoezee!) Als bov. „ 0.11½

Krecke (Dr. F. W. C.), Beginselen der algemeene natuurkundige aardrijkskunde. 5de verb. druk. Met 4 kaarten. Leiden, D. Noothoven van Goor. Post 8º. . . . . ƒ 0.75

——— Handboek der algemeene natuurkundige aardrijkskunde. 5de verbeterde druk. Met 4 kaarten. Als boven . . . . . ƒ 3.10

Kuijper (J.). Gemeente-atlas van Nederland, naar officiële bronnen ontworpen. Leeuwarden, Hugo Suringar. 4º. oblong. Afl. 30 en 31. ƒ 1.95

Motley (J. L.), De opkomst van de Nederlandsche republiek. 2de afd. Geschiedenis van de Vereenigde Nederlanden, van den dood van Willem den Eersten tot het Twaalfjarig bestand. 5de deel, 2de aflev. 's Gravenhage, W. P. van Stockum. Roy. 8º. ƒ 1.10. Hetzelfde in postformaat . . . . ƒ 0.80

Nieuwenhuis' woordenboek van kunsten en wetenschappen, herzien, omgewerkt en vermeerderd tot verspeiding van kennis en bevordering der beschaving onder alle standen, door Nederl. geleerden. 10de deel, 15de afl. Leiden, A. W. Sijthoff. Gr. 4º. ƒ 0.60. Het 10de deel compleet. . . . . ƒ 9.00

Reinders (J. M.), Theoretische en praktische fransche spraakkunst naar Plootz Elementar-Grammatik bewerkt, ten dienste van scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs en van de voorbereidende klasse der hoogere burgerscholen. Leiden, Firma van den Heuvell en van Santen. Postf. . . . . ƒ 0.80

Rogge (H. C.), Geographie van Europa. Amsterdam, Y. Rogge. Post 8º. . . . . ƒ 0.90

Schlosser (F. C.), Geschiedenis der achttiende en negentiende eeuw (tot op den ondergang van 't fransche Keizerrijk). 2de druk. Geheel herzien door P. van Os. Nieuwe (titel) uitgave. 7de en 8ste afl. Amsterdam, K. H. Schadd. 8º. Deel I . . . . ƒ 0.40

Wenken bij het rekenen uit het hoofd voor de lagere scholen, door een hoofdonderwijzer. Hilversum, Joh. Geradts en Comp. Kl. 8º. ƒ 0.30

Witmond (J.), Verhalen uit den vreemde oververteld aan de Nederlandsche jeugd. I. Een rijk kersfeest. Haarlem, W. J. Kat. 24º. . ƒ 0.10

Witte (H.), De plant. Groningen, J. B. Wolters. Postf. . . . „ 3.00

Voor lager en middelbaar onderwijs

is bij DE ERVEN F. BOHN, te Haarlem, uitgegeven:

Allereerste beginselen der aardrijkskunde voor de scholen, 11de druk, verbeterd en vermeerderd door P. H. Witkamp. ƒ 0.10

N. ANSLIJN, Nzn., **Nieuw Spel- of Leesboekje,** 6 stukjes en Bijvoegsel op het 1ste stukje.

Alle stukjes kosten $7^1/_2$ cent, behalve het in tweeën gesplitste 1ste stukje, dat 10 cent compleet kost, terwijl het 1ste gedeelte *afzond.* à 5 en het 2de ged. *afzond.* à $7^1/_2$ cent geleverd wordt.

BARBIEUX, Prof. H., **Le Livre des Demoiselles.** Fransch Leesboek voor Meisjesscholen, aanbevolen door Mej. H. J. Schubertz, *Directrice der Meisjesschool voor Middelbaar onderwijs te Haarlem*, 1ste cursus . . . . ƒ 0.60

BECKER, K. F., **Algemeene geschiedenis,** verkort door A. Doijer Tzn., 4 deelen, 5 stukken . . . . . ƒ 6.90

COSIJN, Dr. P. J., **Cacographie.** Ten gebruike bij het Middelbaar onderwijs . . . . ƒ 0.60

——— **Vergelijkende spraakleer** der Nederlandsche, Hoogduitsche en Engelsche talen. . . . . ƒ 1.10

——— **Nederlandsche Spraakkunst** met oefeningen. 2 stukken, elk à . . . . ƒ 0.70

Het 3de (*Syntaxis*) is ter perse.

Deutsch-Holländisches Wörter- und Gesprächbuch, zum Gebrauch für Anfänger. Empfohlen von L. Obermüller, 140 blz. . . . . ƒ 0.40

DINGEMANS, B., **Geschiedenis** der Engelsche Letterkunde . . . . ƒ 2.00

GEERLIGS, G. H., **Rekenkundige voorstellen** voor de Lagere scholen. 2 stukjes. 3de verbeterde druk . . . ƒ 0.30

——— **Oefeningen** met getallen. 3 stukjes. Ieder. „ 0.06

——— **Taalkundige oefeningen** voor de Lagere scholen. 2de druk . . . . ƒ 0.12

GUNN, C. H., **Manual** of modern English Prose and Poetical literature (with biographical notices) 2 stukken, elk. . ƒ 0.70

HARTMANN, J. J. F., **Inleiding** *tot de beoefening der Hoogduitsche taal*, bevattende beginselen der taal, met opstellen over elken regel in het Hoogd. en Nederd., benevens eene verzameling van anecdoten, met oefeningen in het spreken en eene volledige woordenlijst. . . . . ƒ 0.70

Handboekje bij het aanschouwelijk onderwijs omtrent voorwerpen van Natuur en Kunst in de Bewaarscholen. . . *f* 0.40

Handelscorrespondenz (Deutsche). Mit Erläuterungen von S. SUSAN . . . . *f* 0.80

HEUSDEN, Dr. A. A. VAN, Handboek der aardrijkskunde, staatsinrigting, staatshuishouding en statistiek van het Koningrijk der Nederlanden, 2 deelen . . . . *f* 6.10

Het Iste deel *afzonderlijk* *f* 2.50; het IIde *afzond.* *f* 3.60.

JANSEN, J. F., Boekje tot oefening in het lezen, 7 stukjes, 2de druk. Prijs van het 1ste en 2de boekje 5 cent, en van het 3de tot 7de boekje 10 cent ieder.

JORISSEN, Theod., Schets der Algemeene geschiedenis. *f* 1.50

KUIJPER, Ez. T., Natuurlijke historie der Zoogdieren voor de scholen, 3de druk, herzien door Dr. D. LUBACH . . *f* 0.35

———— **Natuurlijke historie** der Vogels, Visschen, Kruipende dieren, enz. voor de scholen, 3de druk, herzien en veel vermeerderd door Dr. D. LUBACH. . . . . *f* 0.35

LION, Iz. J., De Wet op het Lager onderwijs, volledig verklaard en toegelicht . . . . *f* 1.95

LOGEMAN, W. M., Natuurkundige stellingen, 3 stukken. Het Iste en IIde elk à *f* 0.60, het IIIde *f* 0.90

OBERMÜLLER, L., Leitfaden beim Unterricht in der Literatur-geschichte; zugleich Repetitionsbuch . . . . *f* 0.90

PRINSEN, P. J., Leesboek voor minder gevorderde kinderen, 10de druk . . . . *f* 0.12

———— **Leesboek** voor jonge kinderen, 15de druk . „ 0.15

———— **Gemakkelijk leesboek** voor kinderen van de laagste klasse, 20ste druk . . . . *f* 0.20

———— **Leesboek** voor gevorderde kinderen. 10de dr. „ 0.20

Programmata voor de Examens, volgens de wet op het Lager onderwijs van den 13 Aug. 1857. *Met de wijzigingen in Oct.* 1865. *f* 0.06

SUSAN, S., Handbuch der modernen Deutschen Prosaisten, mit biographisch Literarischen Erläuterungen. . . . . *f* 0.70

VEEGENS, D., Bloemlezing uit Nederlandsche Prozaschrijvers. 5 stukk. (van SPIEGHEL tot ALBERDINGK THIJM). *f* 2.15

Het vijfde stukje onder den titel van: **Bloemlezing** uit Nederlandsche Prozaschrijvers van den jongsten tijd . . *f* 0.45

VEN, Dr. E. v. d., De beginselen der Kosmographie. . . . . *f* 1.90

VINK, K. H., Oefeningen ter toepassing van de Regels der Engelsche taal . . . . *f* 0.75

WINKLER, T. C., Korte natuurl. historie der **Planten.** „ 0.30

———— Korte natuurl. historie der **Delfstoffen** . . „ 0.30

[274]

Middelbaar en Lager onderwijs.

Bij TEN BRINK & DE VRIES, te Amsterdam, is verschenen en alom verkrijgbaar:

De DERDE, VERBETERDE DRUK van

J. WALTMAN,

PRAKTISCHE OEFENINGEN VOOR HET ONDERWIJS IN DE ALGEBRA,

voor Gymnasiën en Instituten.

Prijs 65 cents.

Antwoorden op idem, prijs 35 cents.

De TWEEDE veel VERMEERDERDE DRUK van

R. VAN DE WEERD,

VERZAMELING VAN BEPALINGEN, REGELS EN VOORSTELLEN UIT DE

Algemeene Rekenkunde en Algebra,

naar E. HEIS.

EERSTE STUK, prijs . . . . *f* 1.25.
TWEEDE STUK, „ . . . . „ 1.25.

Antwoorden op het 1ste en 2de stuk ieder 35 cents.

Dit degelijke werk is reeds op verschillende inrigtingen van onderwijs ingevoerd.

VRAAGSTUKKEN

OVER

NATUUR- en WERKTUIGKUNDE.

EERSTE STUK, Prijs 30 cts.

Antwoorden op idem, prijs 30 cts.

telde vraagstukjes die in een groot aantal scholen, ook als schriftelijke oefening, voordeelig kunnen dienen.

(*De Toekomst. Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs*, n°. 12.)

H. KROEZE RAMAKER, **Leesboekje** voor eerstbeginnende leerlingen, welke volgens de leerwijze van den Heer P. J. PRINSEN onderwezen worden.

Eerste stukje,	39ste druk.	*f* 0.06^{5}.	Tweede stukje,	42ste druk.	*f* 0.07^{5}.
Derde „	38ste „	„ 0.07^{5}.	Vierde „	35ste „	„ 0.10.
Vijfde „	18de „	„ 0.15.	Zesde „	13de „	„ 0.15.

Deze herdrukken zijn door den Heer W. DEGENHARDT met zorg herzien, en ingericht volgens de regeling der spelling van Dr. te Winkel.

T. KNUIVERS, **Geschiedenis des Vaderlands** tot op onze tijden, ten behoeve van meer gevorderde leerlingen ingericht. *Veertiende druk* . . . . *f* 0.35

De onpartijdigheid, waarmede deze geschiedenis is geschreven, is steeds door allen erkend. [295]

Bij S. E. VAN NOOTEN, te Schoonhoven, is heden uitgegeven:

ZINSONTLEDING.

Een Handboek voor Onderwijzers en Leerlingen,

door J. H. VAN DALE.

212 bladz. — Prijs *f* 1.—.

☞ Dit **HANDBOEK**, in één deel compleet, is eene verkorting van het gunstig bekende **LEERBOEK** (in 3 deelen) van denzelfden schrijver. 't Zal vooral onderwijzers aan **Kweek- en Normaalscholen**, en **Leeraren** aan **Hoogere Burgerscholen** bij hun onderwijs uitnemenden dienst kunnen bewijzen, waarom hun vooral de kennismaking er meê wordt aanbevolen. [296]

HANDBOEK

DER

VOLKSNATUURKUNDE,

door S. L. BRUG.

Een deel van 400 pagina's, compres gedrukt in postformaat.
Prijs *f* 1.25.

Verkrijgbaar bij de uitgevers C. L. SCHLEIJER en ZOON, te Amsterdam, en verder alom. [297]

KLAAS
DE NACHTWACHT.

LEESBOEK VOOR DE VOLKSSCHOOL.

DOOR

J. F. JANSEN.

Prijs 25 cts. — Te Utrecht, bij S. FOLKERS,
welke mede heeft uitgegeven:

DE ZEE.

LEESBOEK VOOR NEDERLANDSCHE KNAPEN EN MEISJES.

door J. F. JANSEN. — 30 cents. [302]

BOEKBEOORDEELINGEN.

De mensch in zijn bedrijf. Hollandsche bewerking van E. ABOUT's A B C du travailleur, door Dr. J. L'ANGE HUET. Amsterdam, G. L. FUNKE. 1869.

In het Julijnommer van den jaargang 1861 van dit tijdschrift is een opstel van Ref.'s hand geplaatst, getiteld: „De staathuishoudkunde in de lagere school." Daarin trachtte hij het hooge belang aan te toonen van die wetenschap voor den onderwijzer, opdat deze, zelf heldere begrippen hebbende verkregen omtrent maatschappelijke toestanden en de wetten der zamenleving, die begrippen in zijn onderwijs overgiete in zijn leerlingen. Van wetenschappelijke methode kan bij dat onderwijs, zoo min als ooit in de lagere school (behoeft het nog gezegd te worden?) spraak wezen; maar zullen eenmaal de wanbegrippen en vooroordeelen, die nog maar al te zeer onder het volk heerschen, wijken: wanbegrippen en vooroordeelen, niet minder schadelijk voorzeker dan de vrees voor eclipsen en kometen, dan zal bij de jeugd moeten worden begonnen, dan heeft de volksonderwijzer alweêr aan een belangrijke roeping te voldoen.

De tegenwoordige tijd brengt ons gedurig weder de berigten van *grèves* of *strikes*, en wij zien er het treurige

bewijs in, dat de werklieden, die daar aan meêdoen en er natuurlijk in de eerste plaats zelven de slagtoffers van worden, geen flaauw begrip hebben van de werking en het onmisbare der kapitalen, niet het minste denkbeeld van de wetten, die de regeling der dagloonen beheerschen.

Nog is de tijd niet voorbij, waarin men klaagt over den onbelemmerden uitvoer en daardoor soms stijgenden prijs onzer eigen producten, nog — en waren het de minder ontwikkelden maar alleen — roept men vaak om bescherming, fulmineert tegen de vrijheid van beweging en tegen hoeveel soms nog meer!

We verheugen er ons van harte in, dat de middelbare school krachtig er toe zal bijdragen, om onder de meer beschaafde standen der maatschappij zuivere volkshuishoudkundige begrippen te verspreiden; zoodat wij immers met regt mogen hopen, dat na een niet lang tijdsverloop, allen, die tot het beslissen in regeeringsdaden in land, gewest of gemeente zullen worden geroepen, door verouderde en onhoudbaar bevonden sustenuen den vooruitgang niet zullen tegenwerken. Maar voldoende is dit niet. Ook de mindere, die door zijn toestand in de maatschappij alleen tot volgen en gehoorzamen is veroordeeld: het is van belang, dat deze vrede leere hebben met zijn staat, en de regte middelen kennen om dien te verbeteren. Hij moet leeren inzien, dat alleen beter kennen en kunnen hem waardiger diensten aan de maatschappij kan doen bewijzen en aanspraak geven op hooger loon, het eenige middel alzoo is om zijn positie te verbeteren; dat sparen kapitaalvorming is, en onafhankelijk maakt; dat zonder de bespaarde kapitalen in de hand zijner patronen zijn toestand allerellendigst zou wezen, en zijn smalen op de rijken onregtvaardig, ondankbaar is. Hij moet verder leeren inzien, dat zijn razen op de invoering van nieuwe werktuigen onzinnig is; en hoe-

veel nog daarenboven zouden wij hier kunnen bijvoegen, indien we niet slechts wilden aanstippen.

Hoe zullen nu eens betere en zuiverder denkbeelden onder het volk algemeen worden, indien niet de onderwijzer zich mede geroepen gevoelt die denkbeelden zich eigen te maken en te verspreiden? „Dus alweder een nieuw vak, waarmede gij de hersenen van den onderwijzer wilt bezwaren, van wien toch reeds zoo veel wordt gevorderd; misschien wel een verpligt examen in de staathuishoudkunde in het verschiet!" Och! met groote woorden is al zooveel bedorven, en al die klagten over de hoog opgeschroefde eischen aan den onderwijzer hebben in ons oog veel van die „groote woorden" weg. Wij eischen, en wij meenen er volle regt toe te hebben, dat de onderwijzer een beschaafd ontwikkeld mensch zij. Van een beschaafd ontwikkeld mensch eischen wij, dat hij geen vreemdeling zij in de verschijnselen der zamenleving, in het dagelijksch leven. Een heldere blik daarin is ons meer waard, dan tal van namen of jaartallen; wij geven er gaarne een reeks van de oo- of zooveelste orde voor present.

Het is thans niet de tijd en de plaats op dit thema door te redeneeren. Eerlang hopen wij het uitvoeriger in dit tijdschrift te bespreken. Voor den nadenkende meenen wij genoeg te hebben gezegd.

Deze ietwat uitvoerige beschouwing vloeide ons uit de pen, na de belangstellende lezing van het boven aangekondigde werkje. E. ABOUT, ook aan vele lezers der *N. Bijdr.* uit zijn vroegere geschriften zeker niet geheel onbekend, gaf vóór eenigen tijd zijn *A B C du travailleur* uit. De nederlandsche (immers liever dan hollandsche) bewerker, zegt er van in zijn korte voorrede: „Zelden zal men ernstige kennis in onderhoudender vorm zien medegedeeld, dan in dit boekje van E. ABOUT," en uit een der voor-

naamste engelsche bladen haalt hij een zinsnede o
dit werkje aan, waarin het genoemd wordt „amu
dan de beste romans van denzelfden schrijver."

Wij zouden ons niet zoo gehaast hebben met het
van een verslag dezer hollandsche (zegge nederlan
bewerking, indien wij niet volkomen instemden m
gunstige oordeel. Met onverdeelde ingenomenheid h
wij het gelezen en de helderheid bewonderd, waarme
verschijnselen in de zamenleving, de wetten die de
brenging, het kapitaal, de ruiling, de loonen, en
heerschen, worden verklaard.

De vorm is ABOUT waardig. Het boekje is zoo
houdend geschreven, dat men het nergens onvoldaan
hand legt of over dorheid van behandeling klagen za
deed ons leed, dat de schrijver niet ook een hoofdstu
belastingen heeft ten beste gegeven. Wij begrijpen, da
als niet regtstreeks tot zijn doel behoorende, strikt ge
hier kon worden gemist; maar geheel misplaatst zo
toch niet zijn geweest, en wij hadden hem er gaarn
prettig over hooren keuvelen.

De bewerking verdient allen lof. Wanneer wij bet
dat wij door stijl of taal er niet aan werden her
geen oorspronkelijk werkje vóór ons te hebben, dan
zeker geen schrale loftuiting, en zij is ten volle ve

Een enkel verkeerd gebruik van „om" willen wi
niet te hoog aanrekenen. Het is „zijn streven gewe
zoo min mogelijk van het oorspronkelijke af te wijk
tevens een zoo hollandsch-mogelijk boekje te leveren
daar, dat hier en daar fransche voorstellingen (w
schrijft de Heer l'A. H. hier fransche en ginds Eng
bladen en Fransche omwenteling? Men moet, ook b
gebruiken van majusculen immers consequent zijn), t
helderiug bestemd, doch die in 't Hollandsch een

opheldering zouden noodig gehad hebben, door andere vervangen zijn." Wie zou dit niet goedkeuren? Een „bewerking" eischt dit immers; anders zou zij zich met den nederiger naam „vertaling" moeten tevreden stellen. Maar juist omdat hier geen vertaling maar een bewerking is geleverd, hadden we wel gewenscht, dat de Heer H. nog een weinig verder hierin ware gegaan en zich minder conscientieus aan het oorspronkelijke had gehouden. Zal het *A B C du travailleur* ook een „A B C van den nederlandschen werkman" kunnen heeten (en dat zal toch wel het doel van den bewerker zijn, al veranderde hij den titel), dan moet deze ook voorbeelden hebben uit zijne eigen omgeving en het had zeker niet veel moeite gekost, om maar iets te noemen, uit de geschiedenis onzer eigene tarieven even sterk sprekende voorbeelden aan te halen als uit die der Franschen.

Nog iets. De Heer ABOUT schreef voor den werkman; en ofschoon, door de voortreffelijke methode en den boeijenden stijl, zijn werkje zich ook regt aangenaam door hooger ontwikkelden lezen laat, zoo heeft hij nergens zijn hoofddoel uit het oog verloren. Dat had de nederlandsche bewerker evenmin mogen doen. Hij had geen fransche uitdrukkingen, als „*ancien régime*," onvertaald mogen laten. Onze werkman verstaat dat niet. De meer ontwikkelde maar in de oude talen niet bedrevene houdt niet van een boek met latijnsche of grieksche citaten; geef den werkman er geene in het fransch, dat hij niet geleerd heeft, en dat hij, strikt genomen, niet behoeft te leeren; er is nog zooveel anders, dat dringender voor hem is. Wie echt populair wil schrijven, moet wel niet zich van de platte volkstaal bedienen: het „jij" en „jou" beleedigt den man uit de minder bevoorregte standen, maar met gezond verstand begaafd. Wat hij wenscht is, dat men geen zoogenaamde stadhuiswoorden bezige, waarvan hij de beteekenis niet vat. Geef hem wat te denken, trek

hem tot u op; maar kies uw woorden uit een hem bekenden vocabulaire; dat is o. i. het gansche geheim van het populaire.

Maar deze opmerkingen getuigen alleen van onze groote belangstelling, doen in niets aan de waarde van het werkje te kort. Wij wenschen het in iedere volksbibliotheek. Daar is het uitnemend op zijn plaats. In de schoolbibliotheken, waar men zoo gelukkig is die te bezitten, mag het, dunkt ons, niet ontbreken. Maar hoofdzakelijk was ons doel de aandacht der onderwijzers er op te vestigen. Willen zij zien, hoe men over schijnbaar afgetrokken zaken echt populair, d. i. eenvoudig en helder kan praten, het A B C van ABOUT zal het hun leeren, als zij het nog niet mogten kunnen.

Wie onder hen zich nog niet veel met de staathuishoudkunde mogt hebben bemoeid, meenende dat deze niet op den weg van den lageren onderwijzer lag, hij leze en herleze dit boekske, en zegge ons of er niets — of er niet veel bruikbaars in is voor de school en .... voor het leven.

De Heer FUNKE heeft eer van de uitvoering, maar liet ons, helaas! weêr in het onzekere omtrent den prijs. Hoe dikwijls zullen wij den HH. uitgevers nog moeten verzoeken dien steeds, al is het met potlood, op den omslag der voor ons bestemde exemplaren te schrijven?

Kennis der Natuur. Een leesboek voor de scholen, door R. HUSEN, hoofdonderwijzer te Utrecht. Met 66 figuren. Kampen, G. PH. ZALSMAN. 1866.

Men zal zich herinneren, dat er in een oud verhaal van griekschen oorsprong melding gemaakt wordt van onderscheidene geleerden, allen op den weg naar den tempel des

roems; ieder hunner voerde de bewijzen zijner geleerdheid en wijsheid met zich. Sommigen zeulden op wagens een vracht folianten mede; anderen hadden een bultzak op den rug, waarin ze hun geschriften hadden verzameld; één echter had slechts een enkel dun boekje bij zich. Maar toen het gezelschap den tempel des roems was genaderd, bleek het, dat dit éène boekje keur van levenswijsheid bevatte, zoodat het den auteur de deuren des tempels opende, terwijl de anderen werden veroordeeld tot het lot der vijf dwaze maagden.

Aan dit uitstekende boekje werden wij herinnerd door het leesboek van den heer HUSEN.

„Zóó voortreffelijk?" Neen; wel bevat dit leesboek vele zaken in een kort bestek; zelfs mag men zich teregt afvragen, hoe de schrijver de gansche natuurwetenschap, met physica, astronomie, botanie, zoölogie en mineralogie incluis, zoo *en bagatelle* heeft kunnen behandelen; maar het boekje vol zuivere levenswijsheid is het toch niet.

Wij dachten aan de *Leekedichtjens* van DE GÉNESTET, waarvan ieder beschaafd denkend Nederlander een exemplaar op den boekenhanger en Ref. op zijn schrijftafel heeft staan, om zich zoo nu en dan eens den geest te verfrisschen, wanneer soms aanhoudende werkzaamheden hem hebben afgemat.

Onder die *Leekedichtjens* is dat beteekenisvolle vierregelige versje:

„Mijn wetenschap en mijn geloof,
„Die leven saam en .... stoeien!
„Het is een lust om aan te zien,
„Zoo'n recht geloovig knoeien."

Dat „regt geloovig knoeien" hebben wij in den heer HUSEN betreurd. Dat soms een of andere catechiseermeester, die op zijn best de natuur met DOMBEIJ „een heel nuttige

instelling" noemt, maar geen *kennis* aan de natuur heeft uitvallen tegen wetenschappelijke ervaring durft onderneme wij moeten het zijner domheid wijten. Maar een nederland onderwijzer te zien knutselen als een geestelijke broeder België of Frankrijk..... het is vreemd, het verwondert

Afgaande op den doorgaanden stijl van het boekje, zoud wij bijna tot de meening komen, dat de auteur een andere paedagogische overtuigingen had dan thans.

De eerste woorden van het voorberigt geven zoo tamelij terug de bedoeling, waarmede het zonderlinge pengewro ter wereld is gebragt: „In de lagere school kan th moeilijk een boekje over de kennis der natuur ontbreken. Men wil toch niet den naam hebben van achter den tijd te komen! De schrijver verklaart onmiddellijk na boven zegde ontboezeming, dat de natuur „de trouwe predik van Gods macht, wijsheid en genade" is. (Op blz. 141 hij wel „van vergeving en genade spreekt ons de natu niet"; maar op het dualistische standpunt van den heer H die wetenschap en geloof *par force* wil vereenigen, scha dat niet; een weinig tegenspraak kan er wel door!)

„*Zonder er naar gezocht te hebben*, bood zich hier en d als van zelf de geschikte gelegenheid aan, om van Hem getuigen, die naar des Christens heilige overtuiging h „Woord" is, waardoor de hemelen gemaakt zijn," zegt d schrijver. Wij willen nu eens niet op de dwaasheid komen van hier, zeer te onpas, te gewagen van het „Woord" e aldus te laten blijken, dat men de leer der Gnostieken toegedaan; maar wij willen tegenspreken, dat de schrijv „zonder gezocht te hebben" getuigd heeft van Hem, en Waar hij toch over God spreekt, is het meestal om d leerling, volgens het door den heer H. aangenomen stelse te vertellen, wat de natuur ons *niet* leert. Hoe zoo iets n gepast of ongezocht mag heeten, begrijpe wie het vatten kan

Onder anderen is het slot, dat een soort van gemoedelijke toepassing moet verbeelden, het vreemdste poespas, dat ergens te lezen is, en waaruit 's mans groote verlegenheid duidelijk blijkt. Kennis der natuur, Grooten Schepper, Schriften des Bijbels, Golgotha, genade Gods in Christus, Wonderen, 's Heeren erbarming, en een *onbewegelijk* koninkrijk Gods, al deze begrippen aan elkander geregen geven zoo wat de idée's aan, welke de auteur noodig achtte ten slotte als een *ragoût* op te disschen. Als daar nu iets moois in stak, wij zouden het heusch zeggen; als de jongens er schik in konden hebben, wij zouden zulke meditatiën kunnen goedkeuren; wanneer ze geschikt waren eene overtuiging te vestigen of (was zij verkeerd) te schokken, wij zouden de aanwending recommandeeren; maar zelfs wanneer wij ons op het standpunt des schrijvers plaatsen, zien wij niet in, dat men door zulke onzamenhangende, aan de ziel ontwrongen uitboezemingen iets uitvoert.

De almagtige God *is* groot; maar men leert hem niet kennen, eerbiedigen en bewonderen door huichelend nageklap; alleen door hem na te speuren in zijn werken, door hem te aanschouwen in zijn harmonische schepping, door zich een belangstellend beschouwer te betoonen van zijn grootsche natuur.

Tot welke bizarre vreemdigheden iemand al kan komen, wanneer hij zijn moreelen mensch heeft gewrongen in het harnas der leerstelligheid, leeren wij uit het voorberigt: „de vermaningen der Schrift verpligten ons tot de beoefening van de kennis der natuur." Och, beste heer HUSEN, wij willen nu eens niet leerstellig twisten; maar geloof ons: God is niet ijverzuchtig in dien zin, dat hij ons laat ordonneeren: bestudeer de natuur; God-zelf spreekt tot ons *in* de natuur. En indien het zoo ware, dat de mensch door den Bijbel kon verpligt worden tot natuurstudie, dan wordt dit gebod toch

niet volbragt door de meesten van hen, die zeggen, de Schrift tot een leiddraad voor handel en wandel te nemen. Onze goed ouderwets gereformeerde boeren, die te midden der natuur leven, beschouwen de voorwerpen der natuur meestal door het glas van Plutus, en wij vreezen, dat zij, die meenen de natuur te leeren kennen door dit leesboek, dezelfde toekomst te gemoet gaan.

Nu eens houdt zich de schrijver aan de woorden des Bijbels, dan weêr kettert hij er danig op los.

„In den beginne schiep God (1) den hemel en de aarde, en in zes dagen heeft hij de aarde toebereid tot eene woonplaats voor menschen en dieren," staat blz. 9.

Ferm! secuur bijbelsch. Het is zoo: *theologie* en *geologie* zijn in verschil ten opzigte van het tijdsverloop der scheppingsgeschiedenis, maar in zulke gevallen wint het altijd de theologie. Die andere legt men de hand op den mond; het geloof verzet bergen, — bergen van wetenschappelijke bezwaren. De vervolgers van Galileï waren ook zeer wetenschappelijk regtzinnig en geloofden ook aan een *onbewegelijk* koningrijk Gods, gelijk ze daarom ook eene onbewegelijke aarde verkozen te hebben (2).

---

(1) Dit moet toch zijn „het Woord."

(2) Daar de heer Husen zijn bijbelteksten als bewijsstukken voor natuurwetenschap boven alles stelt, ook boven de resultaten door Humboldt en anderen verkregen, had hij, om die „zes dagen" een weinig te rijmen met de wetenschap, wel naar een tekst kunnen rondzien, die den concilianten dienst bewees van die jaren wat uit te rekken. Welnu, weet de schrijver dan niet, dat daar een tekst is, die luidt: „Duizend jaren zijn bij Hem als één dag, en één dag als duizend jaren"? Deze tekst levert het onomstootbaar bewijs, dat de schepping althans 6000 jaren duurde. Wij voegen er nog een drietal nullen bij, en komen zoo al nader tot het wel ongeloovig, maar meer ware begrip van het tijdperk der schepping. In de lagen der aarde schreef *God-zelf* de geschiedenis der schepping; wie nu geloovig is, miskenne dat schrift niet en stelle het vooral niet beneden *de Schrift.*

Maar nu, blz. 98, wordt gezegd: „De slangen hebben geene pooten," Waarom hier niet bijgevoegd: „die hebben ze wegens haar zonden verloren in het paradijs"? Dit toch zou strooken met Gen. III, gelijk de schepping in zes dagen tijds accordeert met Gen. I, zoo als men zegt.

Ten gevolge het vasthouden aan bijbelsche uitlegging wordt in dit leesboek gezegd (het kan volstrekt geen wetenschappelijke stelling zijn, want dan moet men redenen voor zijn bewering kunnen aanvoeren), dat deze rassen „hoewel ze in aanleg, karakter, zeden en gewoonten verre uiteenloopen" van één en hetzelfde ouderpaar afstammen.

Heel geloovig, maar zeer onwaar. Het bestaan der wetenschap moet eenvoudig geloochend worden, om zoo iets te durven zeggen. Dr. VOGT! Op den heer HUSEN wijzende zegt de geloovige: „Meer dan VOGT is hier!" Maar dan het uitsterven van de Papoea's en het langzaam verdwijnen der Roodhuiden? *Dwaasheid* al dat wetenschappelijke voor den geloovige, hij houdt er zich niet aan. Hoe zou anders in dit geval de tekst behouden blijven: „Gelijk de zonde door een mensch enz."; en hoe zou dan, door eigenwillig den klemtoon op het lidwoord te leggen, de bloedtheorie van sommige christensecten kunnen bewezen worden? Om *het stelsel* moet de mensch ook „langzamerhand meer verdorven en ligchamelijk ontaard worden". Of gevonden beenderen van oermenschen doen zien, dat in den voortijd van het menschdom de exemplaren van ons geslacht naar het ligchaam nog maar zeer dierlijk ontwikkeld waren, dat hun schedels zeer lage voorhoofden en dikke wallen boven de oogen vertoonden, — of de bijbel al leert, hoezeer de menschen in den tijd van MOZES en veel later ook naar den geest nog geheel barbaren, ruwe menschenslagters waren, en wij onze zeden en wetten als schoon en verheven, als blijken van vooruitgang van de maatschappij in humaniteit mogen aan-

voeren, wanneer die worden vergeleken met die van Grieken, Egyptenaren en Israelieten, het zou *qua* geloovig mensch volstrekt niet gekleed staan de meening aan te kleven, dat het menschdom zedelijk zich ontwikkelt en dus moreel beter wordt.

Dat wij op deze wijze spreken naar aanleiding van HUSEN's boekje, komt hier van daan, dat de auteur iets op den titel van zijn werk heeft vergeten. Wij lezen daar: „Een leesboek voor de scholen"; dit had moeten zijn: „voor de bijzondere, christelijk-nationale scholen." Had er dat op gestaan, zoo ware ons oordeel geweest: „Het eerste gedeelte, physica, gaat zeer wel; wat er verder volgt is òf opnoeming van voorwerpen òf onzin," en dan hadden we nog op het standpunt van den schrijver gestaan. Thans zeggen wij alleen: „*voor de scholen onbruikbaar*"; want wil men wetenschap, hetzij systematisch of meer populair en rapsodistisch onderwijzen, toch moet men wetenschappelijk blijven.

Hoe „ongezocht" de schrijver gelegenheid vindt te getuigen van „het Woord" dat alles geschapen heeft, zien wij blz. 124: „Eene andere familie is die der lelieachtige. Hiertoe behooren de leliën, de tulpen en andere prachtige bloemsoorten. De leliën waren in het Oosten zeer beroemd. Onze Heere JEZUS wees in zijne gesprekken op hare pracht en schoonheid. Vooral neemt de palmen-familie een aanzienlijk deel der afdeeling in." (Dezen laatsten zin laten wij op de vorigen volgen, ten einde aan te toonen, hoe *geleidelijk* dit leerboek is en wat het eigenlijk *leert*).

Wanneer er eens een herdruk van het boekje mogt komen, wenschen wij, in het belang der zielerust van de geloovige kinderen, dat een fout op blz. 92 verbeterd worde. Naast het prentje van zijn karikatuur, den aap, wordt de mensch genoemd „de heer der schepping." *Dat* is alleen het „Woord", en alzoo is die uitdrukking voor kinderen af te

keuren. In de vergelijking met den mensch wordt de aap genoemd „de meest ontwikkelde diersoort.” Dat is geloovig-wetenschappelijk.

Gelukkig, dat kinderen van geloovigen niet leeren denken als ze iets lezen, althans niet worden geanimeerd om te onderzoeken; want:

„Kritiek mag alles onderzoeken;
„Want grensloos is haar regtsgebied:
„Zelfs d'inhoud der gewijde Boeken,
„Alleenig maar 't *kritiekste* niet;

anders konden ze het den meester wel eens lastig maken, wanneer ze daar lezen blz. 85: „Ik loof u, o God! omdat ik op eene heel vreeselijke wijze wonderbaarlijk gemaakt ben (Ps. 139: vs. 14).” Indien nu zoo'n bengel eens zeide: „Och meester, vertel ons daar nu eens iets van, van dat wonderbaarlijke, van die *heel vreeselijke* wijze waarop men ons heeft gemaakt.” Wat zou de meester doen? Die tekst is dan ook geheel zonder eigenlijke bedoeling, maar zeer onvoorzigtig daar geplaatst.

Op blz. 78 zal de lezer een aandoenlijk bewijs vinden van 's auteurs piëteit. Worden opgenoemd de voornaamste beenderen in 's menschen ligchaam. Bij die aan den romp wordt opgenoemd „het *heiligbeen* onder aan den romp,” en het woord *heiligbeen* staat daar alleen cursief. De geloovige schrijver had nu ten minste wel mogen zeggen, waarom een been, in een zoo verdachten hoek gevonden wordende, nu juist dien naam draagt; zeer waarschijnlijk zou hij dan eene andere uitlegging gegeven hebben dan wij.

Wij nemen afscheid van dit wonderlijk schoolboek, dat gefabriceerd werd met het doel: de natuur zoowat te rijmen met de schriftuur. Wij wenschen van harte, dat de schrijver later eens iets beters moge leveren en dat de scho-

lieren zich met de zeer goed uitgevoerde prentafbeeldingen mogen amuseeren, ten einde zich daardoor althans goede voorstellingen te leeren vormen van de voorwerpen der natuur.

Verstaat gij ook, wat gij leest? Vragen en oefeningen op het gebied der Nederlandsche taal, ten behoeve van de verstgevorderde leerlingen eener lagere school, en van kweekelingen en hulponderwijzers: door D. Dekker, hoofdonderwijzer te Beemster. (te) Amsterdam, (bij) Schalekamp, van de Grampel en Bakker. Prijs?

Niemand zal ontkennen, dat het onderwijs in de nederlandsche taal gedurende het laatste twaalftal jaren reuzenschreden heeft afgelegd op den weg van vooruitgang. Bepaalde men zich vroeger tot het van buiten leeren van een gansche reeks van taal- en spelregels; pompte men de jeugdige hersenen vol met benamingen en bepalingen: eene even vervelende als onvruchtbare studie; nu is dit anders geworden. Verreweg de meesten onzer onderwijzers zullen zich minder bezwaard gevoelen, als hun leerlingen eens een *letter* te veel of te weinig bezigen, dan wanneer zij bij het spreken of schrijven van een verkeerd *woord* gebruik maken. Zij stellen er meer prijs op, dat de kinderen bij het lezen de *gedachten* eens schrijvers ontdekken, dan dat zij argusoogen hebben voor onwillekeurig of met voordacht gemaakte spel- of taalfouten.

Men versta ons wèl! Wij willen niet beweren, dat het eene onverschillige zaak is of onze leerlingen al of niet zonder fout schrijven; integendeel, wij stellen hoogen prijs op de juiste toepassing van de regels der woordgronding en der spelling; maar *wat het zwaarst is, moet het zwaarst*

wegen; de hoofdzaak van ons taalonderwijs moet wel degelijk zijn: kennis van de beteekenis en kracht van woorden en uitdrukkingen.

Met ingenomenheid begroeten wij daarom elke poging, die tot bereiking van dit doel wordt aangewend. Als zoodanig kondigen wij aan de verschijning van het werkje, waarvan wij hierboven den wel wat weelderigen titel hebben afgeschreven.

In zijn voorberigt wijst de Heer DEKKER op het verschijnsel, dat van de zoo veelvuldig voorkomende gelegenheid „om door lectuur voedsel voor verstand en hart te ontvangen, nog veel te weinig gebruik wordt gemaakt," hetgeen daaraan wordt toegeschreven, dat „men niet verstaat, wat men leest, zich dus spoedig verveelt en 't boek onvoldaan ter zijde legt." Het taalonderwijs moet dit gebrek verhelpen. Bij de oefeningen in het lezen kan zulks vooral met vrucht geschieden. „Het is noodig," zegt de Heer D. iets lager, „dat men den leerling over minder voorkomende woorden en woordverbindingen ondervraagt, dat men hem opmerkzaam maakt op de verschillende beteekenissen die ze kunnen hebben, dat men hem naar de reden vraagt, waarom in dezen of genen zin juist *dat* woord op *die* plaats gebezigd is, enz. enz."

Maar hoewel iedere leesles van zelve aanleiding geeft tot dergelijke bespreking, heeft de Heer D. het noodig geoordeeld eene afzonderlijke handleiding uit te geven, bevattende „een aantal vragen en opgaven naar aanleiding van stukken uit onze hedendaagsche en vroegere dichters en prozaschrijvers, en ter afwisseling oefeningen ter toepassing van het geleerde in de Nederlandsche spraakkunst."

Hierbij heeft hij niet alleen het oog op het jeugdige publiek dat onze lagere scholen bevolkt; ook voor kweekelingen en hulponderwijzers heeft hij zijn werkje bestemd.

En hoe heeft nu de schrijver zich van zijn taak gekweten? Naar onze meening op uitnemende wijze.

De eerste opgaven vallen bepaaldelijk onder het bereik van de leerlingen onzer hoogste klasse. Het zijn oefeningen voor het gebruik van zelfst. naamw., ook van dezulken, die in verschillende beteekenissen voorkomen. De verdeeling der werkwoorden in gelijkvloeijende en ongelijkvloeijende, aanvulling van onvoltooide zinnen, verklaring van spreekwoorden, opmerkingen over de meervoudsvorming, ontleding van een paar zinnen. Verklaring van onduidelijke woorden en uitdrukkingen, uitlegging van vreemde woorden, van bastaardwoorden, van de meest gebruikelijke verkortingen, liggen daarna aan de beurt. Talrijke aanhalingen uit dichters en prozaschrijvers geven aanleiding tot bespreking van hetgeen moeilijk te verklaren is.

Inderdaad, wij zouden verlegen staan, indien men van ons eene opgave van den rijken inhoud vergde.

Moge het aangekondigde werkje over het algemeen voor de lagere school wel wat hoog gaan, voor hen, die *ex professo* of louter uit liefde voor onze taal daarin dieper willen doordringen, zal het van zeer veel nut zijn.

Vooral hun, die zich voorbereiden voor een hoofd- of hulponderwijzersexamen, bevelen wij het met warmte aan. Zij zullen er aanleiding in vinden hunne aandacht te vestigen op zaken, waaraan dikwijls niet wordt gedacht.

Zonder voorbehoud zeggen wij dus: de Heer Dekker heeft het onderwijs en den onderwijzers een grooten dienst bewezen.

Henri.

Aan de Redactie der Nieuwe Bijdragen (1).

I.

Op den 21sten December zag de *Theoretische en practische handleiding tot het dubbel-boekhouden*, door L. Droogleever Fortuijn, het licht en reeds in de aflevering van de *Nieuwe Bijdragen* ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding, van die zelfde maand lezen wij een beoordeeling van dat werk.

Wij kunnen niet ontveinzen, dat wij hierdoor eenigszins verrast werden, daar wij niet zóó spoedig een beoordeeling verwachtten; en de nieuwsgierigheid drong ons, die vlugge recensie eens in te zien. Maar thans werden wij niet minder verrast; want niet, zoo als wij konden verwachten, lazen wij een beoordeeling, die ons bekend maakte met het goed- en afkeurend oordeel van den recensent, maar die ons waarlijk ergerde:

1°. door den inhumanen toon;

2°. door de verregaande oppervlakkigheid;

3°. door volledig gebrek aan kennis van het vak, dat in dat werkje wordt behandeld, en

4°. door de valsche voorstelling, die recensent ons van het werk geeft.

Wij bevinden bij de oplettende herlezing, dat zijne aan-

---

(1) Toen ons in den loop der maand December van een geachte zijde een beoordeeling werd toegezonden van het werk van den Heer Droogleever Fortuijn, meenden wij geen zwarigheid te moeten maken haar op te nemen. Na de plaatsing ontvingen wij van drie verschillende zijden aanmerkingen op die recensie.

Om der onpartijdigheid wille deelen wij thans het schrijven van twee, die hunne aanmerkingen motiveerden, in zijn geheel hier mede.

Februarij 1869. DE REDACTIE.

merkingen, op grond waarvan hij het boek zeer afkeurt ongegrond en onkundig zijn, en toch zóó zijn voorgesteld, da zij die het boek niet kennen, geneigd moeten zijn er geloof aa te hechten; waarom wij onmiddellijk besloten daartegen on stem te verheffen en alzoo de vier bovengenoemde punte te motiveeren; terwijl wij daarna den indruk willen we geven, dien het werk van den Heer DROOGLEEVER FO TUIJN op ons heeft gemaakt.

Hoe de R. in de aanhaling van den titel van het wer spreekt van een „eerste stuk", begrijpen wij niet. Bij d eerste inzage is het voor een kenner reeds duidelijk, da het werk compleet is. Het is niet in gedeelten verkrijgbaa geweest, en de uitgever heeft verzekerd, geen stuk va het werk ter beoordeeling te hebben ingezonden. Wij moe ten dus aannemen, dat dat „eerste stuk" een vergissing i Maar gesteld, dat er een eerste stuk van dit werk beston bij wien zou het dan opkomen, naar een gedeelte h geheel te beoordeelen? Men zou even goed een oordeel ov een roman van zes deelen kunnen uitspreken, wanneer d vijf laatsten nog niet het licht zagen.

Recensent's aanhef „alweder een leerboek ten dienste b middelbaar onderwijs," tusschen aanhalingsteekens geplaatst doet vermoeden, dat de titel aangeeft, voor wie bij voorke dit boekje bestemd is. Dit is niet zoo; zoodat deze versl ten aardigheid in het water valt en dus onaardig wordt.

R. geeft een lijst van schrijvers, die over dat vak, naa zijn zeggen, *volledige*, *beknopte* en *zakelijke* handboeken hebben geschreven: een lijst, die hij nog met eenige namen zou kunnen verrijken. Niettegenstaande dat, heeft hij *al zoo lang* gezocht naar een beter. Wij hopen aan te toonen, dat de R. de door hem genoemde goede boeken ten hoogste slechts bij name kent.

De beoordeelaar behoort tot dat gedeelte van het lezend

publiek, dat meent, dat de inleidingen niet voor hem zijn geschreven; want deze inleiding, die èn sleutel op het werk is èn hoogstbelangrijk, gaat hij eenvoudig onopgemerkt voorbij en begint met stil te staan bij de woordenlijst „als zijnde het begin van het werk." Wij veronderstellen dus, dat R. die inleiding gemakshalve maar niet heeft opengesneden.

Wij willen dan kortelijk nagaan in hoeverre de grove aanmerkingen, die R. op eenige woorden heeft, grond bevatten, waaruit tevens o. i. blijken zal, dat hij geen begrip van den handel heeft; hetgeen toch mogt verondersteld worden van iemand, die de verklaring beoordeelt van termen, die in den *handel* gebruikelijk zijn. Ja hij vermoedt zelfs niet, dat er mogelijkheid bestaat, dat de handel sommige woorden in ruimere of andere beteekenissen gebruikt dan de wet.

Abandonnement. De schrijver geeft twee beteekenissen van dat woord, die ons beiden zijn voorgekomen.

R. zegt, dat dit woord slechts in één beteekenis wordt gebruikt en voert aan:

„Ander abandonnement is er niet." Wij kunnen R. verzekeren, dat er wèl ander abandonnement is. De handel permitteert zich dat, zonder dat de wet het voorschrijft.

Acceptatie is, volgens den S., een geacccepteerde wissel.

R. weêrspeekt dit en voert ter verdediging daarvan aan art. 208 wetboek van koophandel, waarin van geene acceptatie wordt gesproken, maar wel van een promesse. De beteekenis van *promesse* kan R. iets verder in de woordenlijst vinden, en een voorbeeld van een promesse op pagina 10 van de formulieren.

Het schijnt dus, dat hij er een wetboek op eigen hand op na houdt. Volgens R. ontbreekt aan eene acceptatie zoowel trekker als betrokkene; van wien moet de houder dan beta-

ling verlangen? Welligt herinnert hij zich een promesse wel eens als acceptatie te hebben hooren bestempelen, en somwijlen geschiedt dit ook; maar bij een beoordeeling behoort men geen koe een *ezel* te noemen.

Agio. Klaarblijkelijk heeft S. een beknopte verklaring van sommige woorden gegeven en lag het niet in zijn plan een *Verhandeling* daarover te schrijven. Was dit zijn bedoeling geweest, dan zou hij, dunkt ons, ook over „Agio" tot in de kleinste bijzonderheden hebben uitgeweid.

De vraag was dus niet, of S. *alle* beteekenissen van *Agio* had opgegeven, maar wèl of die, welke hij gaf, juist is. En juist is zij.

Bank. Inrigting ter bevordering van geldverkeer. Eene *algemeene* bepaling door den S. gegeven, die juist is.

Om welke reden R. meent, dat als men over *bank* spreekt, men dan toch wel over geene andere spreekt dan de *Nederlandsche* en dus een speciale bank bedoelt, weten wij niet. Als de schrijver de „Nederlandsche bank" bedoeld had, en dus ééne uit velen, dan zou hij zulks geschreven hebben.

Wanneer een woord in meerdere beteekenissen wordt gebruikt en men vindt goed slechts ééne er van aan te stippen, dan zal het wel eene *algemeene* bepaling moeten zijn en niet eene uitzondering; en de Nederlandsche bank maakt eene uitzondering op de banken in het algemeen. Het schijnt aan Rec. echter geheel onbekend te zijn, dat er behalve de „Nederlandsche" nog andere banken bestaan.

De S. geeft een verklaring van „*Bank*", en „tegenwoordig wordt meestal onder den naam van *de Bank* bij uitnemendheid verstaan eene instelling, die de verrigtingen van *disconto-*, *deposito-* en *circulatie-bank* vereenigt" (1). Alzoo eene inrigting ter bevordering van geldverkeer.

(1) Zie *Handboek van Praktische Staathuishoudkunde*, door Mr. S. Vissering. 310.

Bankbreuk. (Enkele) Rec. werpt den schrijver, naar aanleiding van de verklaring van dit woord, een grove, ongepaste en als ons wetboek goed is, onjuiste aanmerking naar het hoofd, waaruit wij weder moeten aannemen, dat hij een wetboek op eigen hand heeft. Immers in de door hem aangegeven artikelen is sprake van buitensporige uitgaven voor zijn huishouding, die wij *verkwisting* noemen; van aanzienlijke verliezen ondergaan door spel en door gewaagde ondernemingen, hetgeen een gezond brein *windhandel* heet, en eindelijk van het te voorschijn brengen van boeken die ongeregeld zijn gehouden, hetwelk door ons als *nalatigheid* wordt aangemerkt.

Waarin heeft de schrijver dan toch gefaald? Wat hij zegt, is waar.

Bankroet. De S. geeft naar ons oordeel een juiste verklaring van dat woord, in welke beteekenis het alleen in den handel wordt gebruikt. R. geeft naar aanleiding daarvan eene opmerking, die onlogisch is en waarvan wij niet weten, hoe hij er aan komt. Gelukkig citeert hij geen artikel van de wet en in *ons* wetboek wordt het woord „bankroet" nergens genoemd.

Onlogisch is Recensent's opmerking; de lezer oordeele zelf. Hij zegt: „Elk koopman, die zijn betalingen staakt, is derhalve bankroet en *bijgevolg* strafbaar;" dat woord *bijgevolg* heeft hier geen zin. Verwart R. ook bankroet met „enkele of bedriegelijke bankbreuk?"

Boekhouder van schepen. Tot ons genoegen heeft R. zich zelf in deze aanmerking overtroffen. Dat verheugt ons te meer, omdat de lezer zal zien, dat dit de eenige van de door hem gemaakte aanmerkingen is, die waar is. De S. heeft gezet: „*gemeen overleg*," en het moet zijn: „*gemeene toestemming*."

Dispache. De Recensent keurt de verklaring van dit woord

af en zegt, dat een dispache alleen kan plaats hebben bij „Avary-Gros." Deze schrandere aanmerking heeft geen grond; want het tegendeel wordt op geene enkele plaats in het boek beweerd.

Giro. Als R. eenigszins in den handel bekend was, zou hij weten, dat de verklaring, aan dit woord door den S. gegeven, volkomen juist is.

Hypotheek. De logische gevolgtrekking van den R. begrijpen wij niet; wij willen dus den lezer over de juistheid daarvan laten oordeelen.

S. zegt: „Hypotheek is recht op onroerende goederen, om daarop de voldoening eener verbindtenis te verhalen," hetgeen volgens R. hetzelfde wil zeggen als: „bevoorrechte schuld op onroerende goederen is een hypotheek." Op dezelfde gronden zou men kunnen zeggen; een mensch is een dier en dus is een dier een mensch.

Maar wij stappen met den Recensent van de „verklaring" af. Het bovenstaande zal voldoende wezen om aan te toonen, dat hij oordeelt, en wel met een buitengewone frechheit (zoo als de Duitschers zeer karakteristiek zeggen) over zaken, waarvan hij een geheel verkeerd denkbeeld heeft. Immers de 338 woorden, waarvan hij er 10 afkeurt, om daaruit de conclusie te trekken, dat de overige 328 evenmin deugen, geven hem aanleiding te beweren, dat de woordenlijst is *slordig* en *onbruikbaar;* dat hij niet gelooft, dat iemand, die met handelstermen bekend is, haar ten gebruike zal aanraden en dat, wie haar raadpleegt en op haar vertrouwt, bedrogen zal uitkomen. Zijn oordeel er over is afkeurend.

Wiens oordeel? Wel dat van dien *kenner*, die blijkens het hierboven aangehaalde toont, letterlijk niets van handelstermen te verstaan, maar toch den moed heeft te trachten een blaam te werpen op een werk, dat zich in

menig opzigt zeer gunstig van andere dergelijke werken onderscheidt; van een, die op 10 woorden aanmerkingen maakt, waarvan er een, zegge „één" gegrond is, als men daarbij nog wel over het hoofd gelieft te zien, dat hij een verkeerd wetsartikel aanhaalt en, in plaats van het door hem genoemde, art. 326 bedoelt.

Op de degelijkheid van de beoordeeling is dus wel iets af te dingen; maar gesteld, dat die woordenlijst niet in alle opzigten voldeed, dan nog geldt het een bijzaak, een toevoegsel aan de handleiding.

De taak die wij ons gesteld hebben is hoogst onaangenaam, en ons zou bijna de lust vergaan, het overige geschrijf van R. te behandelen, ware het niet, dat hij over „dubbel-boekhouden" zoo vermakelijk onzinnig redeneert, dat hij beter zou gedaan hebben OUDSHOFF of DINGER te bestudeeren, dan naar een betere handleiding te verlangen.

Wij gaan dus nu over tot de behandeling zijner aanmerkingen op het gedeelte, dat het boekhouden betreft.

§ 1. R. verklaart de bedoeling van deze § niet te begrijpen, en verschilt daarin alzoo van eenige eerstbeginnende leerlingen, wien wij deze § ter verklaring voorlegden. Verlangt R. dan, dat door den schrijver in acht regels zal gezegd worden, wat bijv. OUDSHOFF in circa 80 pagina's kwarto en DINGER in 111 pagina's octavo beschrijft?

Wij zijn volkomen tevreden met des schrijvers verklaring.

§ 3. „Dubbel-boekhouden is de eenige *methode* van boekhouden." Daartegen moet R. ten sterkste opkomen.

Wij zijn het met den schrijver volkomen eens. Enkel-boekhouden is willekeurig. Wij hebben kooplieden aangetroffen, die enkel-boekhielden, waaronder zij verstonden een slordig dagboek, dat bijna onleesbaar was; noemt R. dat ook een *methode* van boekhouden? Voorbeelden daarvan zijn bij menigte aan te wijzen, waarvoor wij den leergie-

rigen Recensent aanraden zich tot curatoren in faillissementen te vervoegen, opdat hij daarvan overtuigd worde.

Maar hij had ons een dienst bewezen met gronden aan te geven, waarom volgens hem het „dubbel-boekhouden" zoo maar in eens niet deugt voor kleinhandelaars, winkeliers fabrikanten, enz. enz.

Het beduidt niets zoo iets te beweren; maar het is noodig dat met gronden te staven en ziedaar een moeilijkheid, die R. ook heeft ingezien. Daarom heeft hij de motiveering eenvoudig weggelaten.

R. laat in dien zelfden zin er op volgen, dat het alleen goed is voor *groothandelaars* en het *daarom* koopmans-boekhouden heet. Vindt ge dat niet uitstekend geredeneerd, lezer?

Is een kleinhandelaar of een winkelier dan geen koopman? De beoordeelaar schijnt dit niet te weten; waarom hem wordt aanbevolen den 1sten titel van het Wetb. v. Koophandel te lezen en te onthouden, waarna hij beter dan nu zal weten, wie kooplieden zijn.

§ 8. De S. zegt: „Men schrijft de posten in het memoriaal naar de orde des tijds."

R. zegt daarop: „Neen, dat doet men niet, want men *moet* boeken: „van dag tot dag in volgorde des tijds." Wat beduidt die schrandere opmerking? Begrijpe wie het kan; wij vatten den fijnen zet niet. Zou R. ook uit „zoo als zij het eerst voor den geest komen" opvatten, dat als den koopman een post van 20 Januarij vóór een van 8 Januarij voor den geest komt, hij eerst dien van 20 en daarna dien van 8 Januarij boekt? Zou R. *naar orde des tijds* gelijk stellen met *naar orde van het geheugen* en waarlijk niet vatten, dat hier „zoo als zij het eerst voor den geest komen". op den stijl ziet?

R. zegt, dat het model van een memoriaal, zoo als de S. het geeft, in strijd is met de wet en daarin geen ver-

schillende posten bij elkaar mogen gevoegd worden. R. toont het niet te weten.

Noch ons Wetb. v. Kooph., noch de regelen van het dubbel-boekhouden en nog veel minder die van het gezond verstand verbieden het.

Daarop maakt hij eene aanmerking die, gesteld dat al het overige van zijn beoordeeling blijken gaf van zijn practische kennis, alleen reeds voldoende zou bewijzen, dat hij nooit in praktijk een memoriaal onder de oogen heeft gehad; voor de curiositeit willen wij zijne aanmerking hier laten volgen:

„Schrijver vindt het zeer onpractisch, alles te schrijven in één memoriaal, wanneer de zaken van eenigen omvang zijn."

R. zegt daarop: „Dat kan waar zijn; maar de italiaansche, die *eenige* methode, vordert het toch en de wet gebiedt het."

R. heeft art. 6 van het Wetb. v. Kooph. weder niet goed gelezen; er staat: dat de koopman verpligt is *dagboek* te houden, en dat vat hij op, alsof er stond: *een dagboek* (1).

Is het nu te veel gewaagd te beweren, dat R. in de verte geen idée heeft van de wijze van boekhouden in den handel? Er zijn kantoren, waar tien bedienden tegelijkertijd bezig zijn met dagboek houden, en nu verlangt hij, dat er geregeld „negen" ledig zitten; want dan mag er geen afzonderlijk kasboek zijn, of inkoopboek, of verkoopboek, enz. enz., maar alles moet in één boek worden geschreven. Kent R. een zaak van eenige uitgebreidheid, waarin geen afzonderlijk kasboek wordt gehouden? Waarlijk, indien de wet

(1) Zie Wetb. v. Kooph. door C. L. Schuller en Mr. H. Waller, art. 6, aant.: „De koopman vermag dit dagboek in zoovele deelen te splitsen, als de omvang zijner zaken vordert."

zulke dwaasheden voorschreef, de koopman zou zich wel wederspannig moeten toonen en er zich niet aan storen. *Dagboekhouden* is niet het houden van uitsluitend *één* dagboek; evenmin als door *boekhouden* verstaan wordt het houden van slechts *één* boek.

De Recensent, die zulke opmerkingen maakt, durft nog wel beweren *kenner van het vak* te zijn.

Volgens R. is de verklaring van *debet* en *credit* niet goed; want S. heeft alleen personen op het oog en niet goederen of zaken. Hij ziet volkomen voorbij het onderscheid tusschen enkel- en dubbel-boekhouden, als hij zegt: „Als A. 200 balen koffie koopt, dan is hij die debet aan den verkooper."

Juist de behandeling en verklaring van het ontstaan der zakelijke rekeningen, die de S. geeft, is van onschatbaar veel waarde en zoo helder en juist, als ze in geen der leerboeken te vinden is.

De beoordeelaar heeft het echter, en dit is niet onnatuurlijk, niet begrepen, en zegt, dat als de koopman koffie koopt, niet hij, maar de *koffie* schuldig is, en dientengevolge heeft de verkooper het bedrag daarvoor niet te vorderen van den kooper, maar van de *koffie*. Daaruit volgt dan ook dat, wanneer R. een biefstuk koopt, de restaurateur het geld daarvoor niet te vorderen heeft van hem; maar van *biefstuk*, en als R. een jas koopt van zijn kleermaker, deze niet een kwitantie zal uitschrijven op R. maar op jas. [Die beschouwing van Recensent is helder als kristal, vindt gij niet lezer?] Is er nog meer noodig om aan te toonen, dat R. geen flaauw idée van dubbel-boekhouden heeft?

Het model van het journaal draagt, helaas! de goedkeuring van R. niet weg. „Het is èn te omslagtig, èn te onduidelijk." Hieruit blijkt wederom, dat hij de inleiding niet heeft gelezen; anders zou hij gezien hebben, dat van de

ar soorten van journaalposten er slechts één is, die omagtiger is, dan volgens de tot nu toe gevolgde wijze, terijl de drie overigen allen eenvoudiger zijn; bovendien zijn *allen* duidelijker. Wij kunnen R. verzekeren, dat op eerdere kantoren deze wijze van journaliseeren wordt geolgd, en zulks nog zal toenemen ondanks zijne afkeuring.

Hij vervolgt:

„Volgens den schrijver, § 14, wordt het journaal alleen a het verloopen der maand bijgeschreven. Soms ja geschiedt at; maar die methode is ongeschikt voor een grooten hanel; zij is overigens niet accuraat. Door dat maandelijksch urnaliseeren, dat is: wanneer men de posten van één ort bij elkander voegt, kunnen dikwijls abuizen, enz. ontaan. Wij zijn meer van de leer: wat gij heden doen unt, stel dat niet uit tot morgen."

R. weet het niet. Hij zegt: „Soms ja geschiedt dat," terijl de praktijk leert, dat daarvoor gelezen moet worden: Soms ja geschiedt dat *niet.*"

Hetgeen daarop volgt, is ongemotiveerd en geheel en al njuist. Wat eigenlijk een journaal is, schijnt R. niet duilijk te wezen en hij heeft van dat maandelijksch journalieren blijkbaar de opvatting, alsof het de bedoeling deshrijvers is, dat de boekhouder gedurende een geheele maand ets doet, om dan eens spoedig dat journaal af te roffelen. as dat het geval, dan zou de mogelijkheid bestaan, dat eensent's zeggen waarheid bevatte: „dat daardoor dikjls abuizen ontstaan."

Wij kunnen ons zijn hier ongepaste leer moeilijk anders rklaren.

R. verlangt een grootboek te zien gehouden op de wijze, door den schrijver wordt aanbevolen in § 15. Aan dat langen kan hij zelf voldoen, door het werkje, dat hij „kenner van het vak" beoordeelt, eenige bladen verder

op te slaan, waar hij achter het journaal een groo[...] vindt van 46 folio's, dat hij niet eens schijnt te he[...] bemerkt.

R. keurt de rekeningen van „diverse debiteuren en [...] diteuren af, maar schijnt voor het gemak het *waaro*[...] heim te houden; terwijl wij zijn vraag: „of iemand d[...] boekhouden wetenschappelijk behandelt, zulks kan d[...] willen beantwoorden met deze wedervraag: Of een [...] geborene in allen ernst een eigen oordeel kan vellen [...] de kleurschakeering van een schilderij?

Nu volgt er weder eene aanmerking, die wij ver[...] niet te begrijpen.

De schrijver zegt:

„Hoogst afkeurenswaardig is het herstellen van fo[...] door contraposten, eensdeels, omdat dit slechts in [...] weinige gevallen kan worden toegepast, anderdeels, o[...] het aanleiding geeft tot grove onduidelijkheid."

Waarop R. aanmerkt: „1°. Noch het een, noch het [...] is waar." (Sic). „Het ristorneeren is het eenige midde[...] abuizen te herstellen," en begrijpt niet dat, als er va[...] contrapost spraak is, dit alleen betrekking heeft op [...] journaal en het grootboek, terwijl als er in het me[...] een fout is gemaakt, ter herstelling daarvan niet een co[...] post, maar een nieuwe post wordt ingeschreven en de [...] tieve doorgehaald. Daardoor verkrijgt men geen „tussch[...] regels," terwijl doorhalingen niet zijn verboden in de we[...] In het journaal en grootboek behoeft men geen nieuwe post te maken, maar kan men het foutieve doorhalen e[...] door een tusschenregel aangeven, hoe het wezen moet want nergens in de wet (en dit behoorde R., die blijkbaa[...] zoo goed daarin te huis is (Sic), toch te weten) word[...] voorgeschreven op welke wijze men die boeken moet in[...] schrijven, tot het houden waarvan niemand verpligt is. He[...]

del van Recensent's contraposten is nog al belagchelijk en ar hij beweert, dat alle fouten door contraposten *kunnen* n *moeten* hersteld worden, zal het ons aangenaam zijn eens vernemen, hoe de contraposten er zouden moeten uitzien n de volgende foutieve inschrijvingen:

1°. In het grootboek is de Heer A. gedebiteerd voor 200 in plaats van voor *f* 100, terwijl de post in het ournaal goed is.

2°. In het grootboek is een rekening gecrediteerd voor 50 minder dan de journaalpost aanwijst.

3°. In het journaal komt een post voor, waarin het berag van de debiteurs *f* 400 grooter is dan dat van de rediteurs.

4°. In een journaalpost is het debetbedrag *f* 80 kleiner an het creditbedrag.

Contraposten zullen toch, even als gewone posten, wel en gelijk bedrag debet als credit moeten aanwijzen; anders luit de proefbalans niet.

De R. besluit zijn beoordeeling van het werk van den Heer Droogleever Fortuijn door te zeggen: „dat het em niet mogelijk was, als kenner van het vak en als voorstander van goed onderwijs, eene andere recensie te leveren," terwijl hij eindigt, na *niets* goeds van het werk gezegd te hebben, „dat de liefde bij hem in vele opzigten heeft gezegepraald over den geesel der tucht."

Deze hatelijke opmerking willen wij niet kwalificeeren en laten dit aan het oordeel onzer lezers over.

Zoo hebben wij ons dan om verschillende redenen genoopt gevoeld tegen den anoniemen beoordeelaar te strijden, en wij zijn overtuigd, dat wij eigenlijk aan zijn geschrijf te veel eer bewezen; maar waar de beoordeelaar ons tot zwijgen drong, daar drong de beoordeeling ons tot spreken.

R.'s naam is ons onbekend en wij raden hem aan dien ook

niet bekend te maken; terwijl niemand van ons zal ver-
langen, dat wij verder notitie van hem nemen, waaraan
wij ons ook zullen houden. Nog één vraag echter:

Is het nobel iemand hatelijkheden toe te sturen en
werk te bemorsen, zonder voor zijn naam te durven uitkomen?

Thans willen wij den indruk weêrgeven, dien de
leiding op ons heeft gemaakt.

Nu en dan waren wij reeds in de gelegenheid, ons
over een en ander uit te spreken, en willen dus nu
zakelijk datgene behandelen, wat ons het belang
voorkomt.

O. i. is S. er in geslaagd, van de voornaamste
een veel korter en vollediger verklaring te geven, dan
wij in andere handboeken aantreffen.

Wij kunnen hun, die reeds met het boekhouden be-
zijn, niet genoeg aanbevelen, vóór alles oplettend de
leiding te lezen, ten einde een goed begrip te krijgen
de redenen, waarom S. in sommige gevallen van de tot
toe gevolgde wijze is afgeweken. Juist het voorbijgaan
inleiding zou oorzaak kunnen zijn, dat velen bij de eer-
lezing een verkeerd oordeel over het werk zouden uitspreken.

Naar ons oordeel geeft S. voor die afwijkingen
duidelijke en gegronde redenen, dat ieder, die niet volstrekt
hecht aan aangenomen vormen, zonder dat daarvoor bepaald
grond bestaat, volkomen met hem zal instemmen.

Het theoretisch gedeelte is beknopt, maar niettemin vol-
ledig en zakelijk. In korte woorden heeft S. alles gezegd
wat er van te zeggen is. Vergelijken wij dit gedeelte bij
dat van andere handleidingen, dan merken wij op dat, waar
andere schrijvers zich van de voornaamste zaken afmaken
door eenvoudig te zeggen: „zoo moet het gedaan worden,"
en verlangen dat wij, zonder daarvoor gronden of goed

gronden te ontvangen, hen daarin zullen volgen, wij bij den S. van alles het *waarom* vinden. Het wordt tijd, dat ook bij het boekhouden het aannemen op gezag plaats make voor het gezond verstand.

S's verklaring van *debet* en *credit* is juist, en teregt heeft hij hier bijzonder gedrukt op den regel, dat ieder die voor *eigen rekening* ontvangt of uitgeeft, *debet* of *credit* wordt. Dit is eene opmerking, waarop nooit genoeg is gelet, en die toch waarlijk vooral voor leerlingen van veel belang is.

Over de beschrijving van memoriaal, journaal en grootboek volgens den S. hebben wij reeds hierboven ons goedkeurend oordeel aangestipt.

Wat wij ook te vergeefs bij anderen zoeken, maar wat hier zeer duidelijk is aangegeven, zijn de gevallen waarin de zakelijke rekeningen worden gedebiteerd en gecrediteerd. Even als in het geheele boek, schijnt ook hier „kort maar krachtig" de leus van den S. te zijn geweest, zeer ten voordeele van zijn werk. Vooral munt door helderheid uit zijn verklaring omtrent den aard en het debiteeren en crediteeren der „*verlies- en winst-rekening.*" Wij erkennen gaarne, nimmer een dergelijke verklaring van „verlies en winst" gelezen te hebben; lees daarover andere schrijvers en gij zult zien, dat zij juist met deze rekening geen weg weten, en uit hunne ellenlange redeneeringen kan men duidelijk opmerken, dat zij zichzelven niet voldaan hebben.

De uiteenzetting van de „kapitaal-rekening" is nieuw en spreidt een geheel ander en klaarder licht over vele voorname punten in het boekhouden. Als men haar leest, kan men zichzelven niet vergeven van niet reeds lang op die beschouwing te zijn gekomen. Immers, wanneer men de kapitaal-rekening begrijpt als de vertegenwoordigster van den koopman, zal men nooit een juiste verklaring kunnen geven van alle andere zakelijke rekeningen, als: cassa, goederen, enz. die toch,

en ieder zal dit toestemmen, werkelijk den koopman vertegenwoordigen, daar men in dat geval tot geen ander resultaat kan komen, dan bij boeking van het kapitaal denzelfden persoon *„in dezelfde kwaliteit"* te gelijk te debiteeren en te crediteeren, en dit gaat toch niet.

Des S. theorie is in vele belangrijke opzigten oorspronkelijk en buitengewoon duidelijk; wij hebben daarop geene aanmerkingen.

Zij verdient naar ons oordeel den voorrang boven alle andere tot nu toe bestaande theoriën; de redenen daarvoor vermeenen wij hierboven voldoende te hebben aangegeven.

Het practische gedeelte is goed bewerkt.

Het memoriaal bevat een groote verscheidenheid en een keur van posten; zoowel de zeer weinig als de meest voorkomende gevallen zijn er voldoende in te vinden; terwijl, voor zooveel wij kunnen nagaan, bij alle zaken de juiste conditiën zijn aangegeven.

Op een post, die bij het oplettend nagaan onze aandacht trok, willen wij als een bijzonderheid wijzen, omdat de S. zich daarin als practicus doet kennen. Wij bedoelen: post 19 Februari (bladz. 11), waar een foutieve rekening van J. Bos over 150 vaten reuzel is geboekt, en welk abuis geredresseerd wordt door den post van 21 Mei op bladz. 44. Zulk een geval komt meermalen voor, en wij vinden het dus zeer practisch ook daarvan een voorbeeld te geven. Op bladz. 50 ziet men duidelijk, hoe deze post in het journaal wordt behandeld.

Uit het memoriaal is het journaal zeer net bewerkt; terwijl het dit voor heeft bij andere handleidingen, dat men de aanteekeningen dadelijk vindt onder iederen post, waarop ze betrekking hebben.

Men zal het gemak hiervan boven het verwijzen naar een ander gedeelte van het boek, zoo als dit hiervóór

meestal is geschied, dadelijk inzien. De inrigting van het journaal, door den S. voorgesteld, bespraken wij reeds vroeger. Dat het, vooral bij het inschrijven van het grootboek veel gemak geeft, is onwedersprekelijk.

Het grootboek is beknopt en gemakkelijk ingerigt en voldoet geheel aan de eischen. Het bijschrijven van tegenovergestelde debiteurs en crediteurs is reeds lang genoeg als onnuttig verklaard, zoodat S. die dan ook wijselijk heeft weggelaten.

Velen kunnen maar niet besluiten in het grootboek alleen het hoognoodige te zetten en meenen, dat de koopman alle ophelderingen in dat boek moet kunnen vinden. Zelfs al houdt men het grootboek nog zoo omslagtig, dan is dit onmogelijk; maar gesteld het ware zóó, dan is het raadplegen van het grootboek zeer af te keuren, omdat:

1°. het grootboek eene overgehaalde kopie is van het memoriaal en er dus tweemaal gelegenheid is geweest op te merken, of men door fouten van het origineel is afgeweken; en

2°. het grootboek in den regel 2 of 3 maanden ten achteren is.

Het grootboek, zoo als het in de Handleiding voorkomt, geeft ook een gemakkelijk overzigt, daar op iedere folio slechts één rekening staat; hetgeen zeker te verkiezen is boven andere grootboeken, als voorbeelden gegeven, waar men soms een aantal rekeningen op één folio vindt.

Ten slotte geeft S. eenige formulieren van in den handel gebruikelijke documenten, onder anderen van rekeningen-courant met verschillende intrest-berekeningen, waarin opmerking verdient, dat de roode cijfers werkelijk met *rooden* inkt zijn gedrukt, iets waartegen de meeste drukkers opkomen. De heer Thieme is dan ook in dit geval alle anderen in ons land vóóruit en de duidelijkheid is daardoor niet weinig bevorderd. Evenzoo is het *accept* van een wissel

dwars door den wissel heen gedrukt en ook dit verdient lof. Immers is het voor den leerling noodzakelijk te weten, op welke plaats de acceptant gewoon is het accept te stellen.

En hiermede gelooven wij genoegzaam verklaard te hebben, hoe wij over het werk van den heer DROOGLEEVER FORTUIJN oordeelen. Het geheel is net bewerkt, waarvoor tevens den uitgever alle eer toekomt.

In allen gemoede kunnen wij het boek aan ieder, die een handleiding voor het „dubbel-boekhouden" verlangt, en bijzonder aan hen, die in deze wetenschap onderwijs geven, dringend aanbevelen.

Rotterdam, 23 Januarij 1869.

W. LAMMERINK,

Boekhouder en onderwijzer in het boekhouden.

II.

Aangenaam werd ik verrast, toen ik in de December-aflevering der *Bijdragen* reeds een boekje vond aangekondigd, dat weinige dagen te voren was uitgekomen. Ik bedoel de *Handleiding tot het dubbel-boekhouden*, van L. DROOGLEEVER FORTUIJN. Wij zijn in ons vaderland niet gewoon zoo spoedig aankondigingen van boeken te zien, dat daardoor alleen mijn verrassing volkomen gemotiveerd werd. Jammer is het, dat die prettige toestand, waarin men door aangename verrassingen gebragt wordt, zoo kort van duur was en voor — nu het voorbij is durf ik het bekennen — boosheid plaats maakte. Zoodra mijn toorn bedaard was, stelde ik mij ten pligt een naauwkeurig onderzoek in te stellen, of ik te regt abnormaal geworden was. De wijze waarop het bovengenoemde werkje wordt aangekondigd,

wekte mijn boosheid op reeds om den toon, die er in wordt aangeslagen; maar ook door de ontdekking, dat men, om welke reden dan ook, onkiesch genoeg was slechts het *eerste stukje* der Handleiding aan te kondigen. Schrijver en uitgever wilden het boek slechts *in zijn geheel* doen beoordeelen: van daar, dat op den rug van dat eerste stuk te lezen staat, dat het *niet in den handel* komt, doch alleen ter kennisneming aan HH. docenten wordt toegezonden. Een boek dat niet in den handel is, is geen publiek eigendom en kan dus, zonder de regelen der kieschheid te schenden, in het openbaar niet worden beoordeeld, veel minder veroordeeld op zulke gronden, als de R. van deze Handleiding daartoe heeft.

Toen ik echter naauwkeuriger doorliep en vergeleek met de Handleiding en met de wet, toen stierf mijn boosheid bij gebrek aan voedsel en kreeg ik medelijden met den man, die gewaagd had voor recensent te spelen en zoo deerlijk de plank missloeg. Dezelfde liefde, die hem er toe dreef die aankondiging van het boekje te geven, wekt ook mij op zijn fouten openbaar te maken voor de lezers der *Bijdragen*, die welligt niet allen in de gelegenheid zijn, door vergelijking van de veroordeeling met de Handleiding en met de wet, de *onjuistheid* van de eerste te zien.

Dat de vriend, voor wien ik het opneem, toevallig mijn neef is, zal me toch niet ten kwade worden geduid; en wie op dien grond vrees voor mijne onpartijdigheid mogt koesteren, dien geef ik ernstig en in gemoede den raad zelf te vergelijken.

Ik heb voornamelijk het oog op die plaatsen in het boek, waar de aankondiger zich op de wet beroept en beweert dat het daarmeê in strijd is.

Abandonnement. Ik weet niet, of dit woord in den handel voor *boedelafstand* wordt gebezigd; maar wanneer beweerd

wordt, dat boedelafstand niet door kooplieden kan worden gedaan, toont men de wet niet te kennen. Voldoende blijkt het reeds uit art. 720 Wetb. v. Burg. Regtsv. „Indien de verzoeker (om het voorregt van boedelafstand) tot den boedelafstand wordt toegelaten, benoemt de regtbank bij hetzelfde vonnis een of meer curators, ten einde de roerende en onroerende goederen van den schuldenaar te verkoopen en den boedel tot effenheid te brengen. Indien de schuldenaar *tot den handelstand behoort*, worden te dien aanzien de voorschriften van den 1sten titel van het 3de boek van het Wetb. v. Kooph. gevolgd en *indien hij geen koopman* is, die van den laatsten titel van dit boek."

Er is, voor zoover mij bekend is, nooit aan de duidelijkheid van dit art. getwijfeld. Ik kan hier geen verhandeling over boedelafstand schrijven; maar merk alleen nog op, dat in den Code Napoléon, zoowel als in den Code de Commerce en in den Code de Procédure Civile, bepalingen omtrent boedelafstand voorkomen. De eersten zien op niet-kooplieden, de tweeden óp kooplieden, de laatsten alleen op de formaliteiten. Daarin was het dus beter geregeld dan bij ons, waar „het geheele onderwerp wordt behandeld in den tegenwoordigen titel (de 3de van het 3de boek van Burg. Regtsv.), de zaak zoowel als de vorm; *wij hebben geen bijzondere voorschriften voor den boedelafstand van* kooplieden, *doch het middel wordt* voor allen *geregeerd door dezelfde bepalingen*, behoudens het voorschrift van art. 720" (hierboven reeds aangehaald). (Mr. A. de Pinto, *Handl. tot het Wetb. v. Burgerl. Regtsv.*, 2de dr., bladz. 824.)

Acceptatie. Ik zou wel eens eene acceptie willen zien „zonder trekker of betrokkene." Er wordt naar art. 208 Wetb. v. Kooph. verwezen en daar wordt van een „orderbriefje of promesse aan order" gesproken, maar van acceptatie in de 3de afd van den 6den titel van het 1ste boek

Wetb. v. Kooph. „van het accepteeren van wisselbrieven", waaruit voldoende blijkt, dat de definitie van den S. juist is. Ik weet wel, dat velen het onderscheid tusschen *acceptatie* en *orderbriefje* niet kennen; maar iemand, die hoogwijze aanmerkingen wil maken, moest het weten.

Bankbreuk (Enkele). Wanneer R. de wet van 10 Mei 1837 (*Staatsblad* n°. 21) *goed* kende, zou hij het hier vertelde wel binnen hebben gehouden. De wet noemt verschillende gevallen op, waarin de koopman als enkel bankbreukig *zal*, anderen waarin hij als zoodanig *kan* worden vervolgd. De schrijver brengt die verschillende gevallen tot drie rubrieken, te weten:

1. Verkwisting. „Indien de uitgaven, voor zijn huishouding gedaan, worden geoordeeld buitensporig te zijn." (Art. 2, 1°., der wet.)
2. Windhandel. „Indien het blijkt, dat hij door het spel, of door gewaagde en louter van het toeval afhankelijke ondernemingen, aanzienlijke verliezen heeft ondergaan." (Art. 2, 2°., der wet.)
3. Nalatigheid. „Indien de gefailleerde koopman de vereischte verklaring (art. 765 Kooph.) niet heeft afgelegd; indien hij wettig opgeroepen (art. 790 en 798 Kooph.), niet verschenen is; indien hij geen boeken overeenkomstig de wet hield." (Art. 3 der wet.)

Toont deze classificatie onbekendheid met de wet? of is de aanmerking een proeve van naauwkeurige wetskennis?

Boekhouder van schepen. De S. zegt dat, zonder gemeen overleg van alle reeders, niemand dan een reeder tot boekhouder van het schip mag worden benoemd. Er wordt op aangemerkt, dat voor *overleg* in de wet *toestemming* staat, hetgeen iets anders is.

De aankondiger citeert echter art. 526 in plaats van 326; en dit is geen drukfout in de *Bijdragen*, maar in de uitgave der wetboeken onder toezigt van Mr. A. Oudeman, van 1855. Iemand die zóó recenseert als dit stukje toont, mag zulke abuizen niet hebben.

Hypotheek. „Recht op onroerende goederen om daarop de voldoening eener verbindtenis te verhalen." Dat deugt niet, zegt R.; want dan zou elk privilegie op onroerend goed een hypotheek zijn. Ik erken, beter was geweest: *zakelijk regt op mij.* Dan zou het regt der aanmerking vervallen zijn. Toch is zij nog niet juist; want art. 1180 Burg. Wetb. geeft van privilegie deze definitie: „regt *door de wet*, toegekend aan den eenen schuldeischer boven den anderen, alleen uit hoofde *van den aard der schuld.*" Hypotheek wordt daarentegen *door den schuldenaar* toegekend, zonder dat de *aard der schuld* in aanmerking komt.

§ 8. (Het memoriaal.) „model is in strijd met de wet: er *mogen* geen posten worden bijeengevoegd."

Ik zou wel eens willen weten, waar de aankondiger de opmerking van daan haalt, dat het bijeenvoegen van posten in strijd is met de wet. Het art. waarop hij zich ten deze wil beroepen is niet te gissen, maar ook niet te vinden.

„Eén memoriaal vordert de wet," zegt R.

Art. 6, Wetb. v. Kooph. zegt: Elk koopman is verpligt *dagboek te houden.* Dit beteekent iets anders dan *één dagboek te houden.*

§ 22. Alweêr blijkt het, hoe bekend R. met de Wet is uit de bewering, dat *doorhalingen* in art. 6 verboden zijn; had hij door zijn noot iets meer doen uitkomen dan zijn wetenschap, dat er een Dalloy, een *Weekbl. v. h. Regt*, *Bijd. v. R. en W.* bestaan, hij zou althans eenig blijk hebben gegeven van de aankondiging te hebben gedaan om de wille van de zaak. Hier althans had hij gelegenheid

een gegronde aanmerking te plaatsen. Doorhalingen zijn niet verboden, maar „tusschenregels" wel. Wanneer dus de S. in deze § aanraadt boven de doorhaling te zetten hoe het moet wezen, dan komt het mij voor, dat hij in strijd met de wet is; alleen echter voor zooveel aangaat het memoriaal, het door de wet gevorderde boek. In de „zoodanige verdere boeken, als in den handel gebruikelijk zijn, doch waarvan het houden door de wet niet geboden wordt" (art. 6 Kooph.) is de raad van den S. geoorloofd.

Slechts in zeer enkele gevallen heb ik den aankondiger gelijk of half gelijk kunnen geven. De lezers mogen oordeelen, of die enkele bijzonderheden het harde, liefdelooze oordeel regtvaardigen. Ik neem deze gelegenheid waar om op een vergissing van den S. te wijzen op pag. 9 van de „formulieren": regel 6 en volgg. v. o. „Een wissel kan mij". De wissel die Zondags vervalt, wordt Maandags gepresenteerd, art. 154 Kooph. en bij niet-betaling Dingsdags geprotesteerd; art. 179 Kooph.

Met de plaatsing deze regelen in het eerste nommer der *Bijdragen* zal de redactie zeer verpligten

Gouda, 16 Januarij 1869.

Haar dienstwilligen dienaar,
Mr. J. Fortuin Droogleever.

MENGELWERK.

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

X.

EEN MARTELAAR VOOR DE KLANKMETHODE.

De wereld wil bedrogen zijn; of wij haar echter mogen bedriegen is eene andere vraag.
M. LEOPOLD.

Het is meer dan veertig jaar geleden, dat op een helderen namiddag van den laatsten dag in de septembermaand een jongeling van ruim twee en twintig jaar den openbaren weg naar het welvarende dorpje Osteria insloeg. Hij had een reiszak op den rug. De reistassen van onzen tijd waren destijds eene onbekende weelde. Al waren dezen echter werkelijk in gebruik geweest, de jongeling, die daar ging, had ze zeker in zijne eenvoudigheid als te deftig en zwierig beschouwd. Zijn kleeding had er dan ook een nog veel stijver figuur bij gemaakt. De lange zwarte jas tot bovenaan vastgeknoopt, de zwarte broek, uit welker pijpen een paar stevige vetlederen laarzen kwamen kijken, dat baardelooze lange gezigt, men zou zoo gezegd hebben, dat die jongeling gebroken had met zijn jaren, en nu reeds als ernstig en bejaard u te kennen wilde geven, dat zijn leven geen lachje verdragen, zijn gezindheid geen jokkernij dulden kan. Hij slaat juist zijn sterk sprekende oogen op. Wat een hoog voorhoofd, welke flinke trekken in het ge-

laat; enkele lijnen laten zich goed zien, nu hij het gebogen hoofd opheft en onder een zware zucht zijn blaauwe oogen naar den blaauwen hemel rigt, als om verademing te zoeken bij de ernstige gedachten, die hem thans bezig houden. Laten we met hem kennis maken. De jongeling is Mr. LUCTOR, die morgen zijn betrekking van onderwijzer der gemeenteschool te Osteria zal aanvaarden. Hij had enkele weken geleden de overwinning behaald bij het vergelijkend examen en nog grooter overwinning bij het psalmgezang in de dorpskerk.

Naauwelijks in het bezit van den tweeden rang en voor de eerste maal in het strijdperk, was hij de gelukkige, die met den palmtak zegevierend huiswaarts toog.

Of het zijne eigenliefde niet streelde, of hij niet een weinigje van dat trotsch mannelijk gevoel in zich voelde werken, dat al te stout was voor zijn jaren! Of hij niet met opgeheven hoofd in zijn woonplaats terug kwam en leermeester en vrienden en ouders de blijde boodschap bragt, dat hij tot onderwijzer van Osteria voorgedragen en reeds benoemd was!

Zijn leermeester ELU, een man grijs in jaren en grijs in kennis, schudde LUCTOR herhaaldelijk de hand, als een bewijs van blijde deelneming. Hij had slechts één ding te betreuren, namelijk van naderende scheiding. Van jongs af had hij LUCTOR geleid, gevormd en tot op dezen oogenblik in zijne openbare school der stad werkzaam gezien.

LUCTOR stond bekend als een heldere kop en in wien een hart klopte even rond als open. Één ding was bij hem vooral merkbaar, en hiermede zou hij heel wat te worstelen hebben. Wat kwaad was, noemde hij kwaad, al getuigde de geheele wereld, dat er toch nog iets goeds onder school. Wat nuttig en goed was, moest behartigd, moest vastgehouden, moest verdedigd worden, al was het, dat iedereen

hem tot toegeven en schipperen aanspoorde. Eenmaal had men hem bij een schip, dat tegen den wind in begon te laveeren, bepaald en onderrigt, hoe menigmaal uitnemende plannen op deze wijze door het vaarwater van het tegenstribbelend maatschappelijk leven een veilige haven moesten bereiken.

Dat voorbeeld had hem inderdaad getroffen; maar Mr. [illegible], de man, die hem goed en wijs en bekwaam gemaakt had, zeî zoo: „Jongen, LUCTOR, let eens op de lui, die laveeren zelfs bij gunstigen wind; waarachtig: door gemakzucht gedreven komen ze eerst dan in de haven, als de anderen reeds lang weêr vertrokken zijn en hun goederen komen tot schade der belanghebbenden te laat aan de markt. Laveeren! Beste LUCTOR, daar is al wat lamlendigs door in de wereld gebragt. Dat men schippert en leutert met koopmansgoederen, welnu, de rijst en suiker, al komen er eenige dagen of weken later, zullen evenwel en misschien voor hooger prijs afgezet worden, zoodat de koopman bij dat talmen nog wint; maar, ziet ge, LUCTOR! laveeren in de schoolmeesterswereld, schipperen met wat we goeds en groots en edels kunnen stichten, neen; de hemel beware u: niet links, noch scheef, maar regt op het doel aan! Laveeren goed vertaald is: de menschen naar den mond praten. LUCTOR, als spreken kwaad, groot kwaad kan, laveer dan nog niet, maar .... zwijg."

Een dergelijke geest was Mr. LUCTOR van jongs af ingeblazen. Die geest doortintelde zijn gansche ziel. Die geest had hem bekwaam gemaakt, had hem de wetenschap en de waarheid en het goede doen zoeken. Die geest woonde en werkte nog in hem. Niemand zou dat onder die lange jas gezocht, niemand in dat lang, bleek, baardeloos gelaat gelezen hebben, al spraken de blaauwe oogen van levenskracht en levensmoed.

En toch, al tjilpten de vogels hun najaarslied in de boo-

men boven LUCTORS hoofd, en al togen duizenden mugjes ten dans bij dat vogelenconcert, en al lichtte de lieve zon op zijn weg en warmde ze den dampkring, nu hij zijne ouders, zijn leermeester, zijn vrienden, zijn vaderstad, allen die hem lief waren, verlaten had en geheel alleen in den vreemde zijn huis en zijn werk zou vinden; nu hij van leiding en raad beroofd geroepen was in Osteria anderen te leiden en te raden, was het hem wel wat angstig. Nog nooit had hij zich op iets schroomvalligs betrapt en nu had hij moeite zijn tranen terug te dringen.

Geen wonder ook. Opgevoed en gevormd in een groote bloeijende handelstad, wierp hij zich vrijwillig uit dat woelige stadsleven onder het boerenvolk, dat hij slechts bij enkele marktdagen in het voorbijgaan zoo wat gezien had. Hij herinnerde zich die enkele blijken van bekrompenheid der Osteria's, die bouwvallige hutten van leem tusschen enkele steenen huizen hier en daar verspreid. Er zou, ging hij zijn verleden vergelijken met het tegenwoordige of liever met zijn naderende toekomst, heel wat moeten vergeten worden; hij zou zich heel wat moeten wennen, om weêr even lustig in en uit te gaan.

Één gedachte maakte hem vroolijk en moedig. De kinderschoenen waren eenmaal verwisseld voor die eens jongelings; nu zou hij als een man op zijn post moeten staan en van zich weg doen, al wat eens kinds was. Rustte nu voortaan op hem een groote verantwoording, bij de rigtige vervulling mogt hij immers op goedkeuring hopen! En waarom zouden we het verzwijgen: hij was nog jongeling genoeg om niet te denken aan den schitterenden prijs van den roem, die zelfs de oude wijsgeeren kon vroolijk maken als kinderen.

LUCTOR stond reeds eerder op de dorpsbrug, dan hij had berekend. Duizenden gedachten waren als het ware met

zijn verschillende gewaarwordingen ten kamp getogen, zoo-
dat hij naar zijn wil en lust te vroeg in Osteria aankwa
Te vroeg?

Het was namiddag. De boeren waren te veld, rooide
aardappelen, plukten appelen in den boomgaard of zate
bij hun koeijen om ze te melken. Ginds prijkte de dorp
toren en liet den vergulden haan in de stralen der langza
dalende zon glimmen en glinsteren. Aan de eene zijde za
hij, te midden van het dorp en naast de kerk, de pastori
waarin hij een Paracleet, een trooster hoopte te ontmoete
Aan de andere zijde zag hij een oud huis met een ou
lang gebouw er naast, onooglijk, verveloos, en alles zo
kaal en digt gesloten; het was of er de dood heerscht

Mr. Luctor werd daar gewacht, om er licht en leve
in te brengen. Hij zag het schoolhuis en het schoolgebou

Gij weet het reeds, waarde lezer! Mr. Luctor was gee
man van laveeren, hij ging regt op zijn doel aan. Bij ee
der buren haalde hij den sleutel, ontsloot zijn woning
wierp de luiken open en schoof de ramen op, om er onmi
dellijk licht en frissche lucht in te brengen. De drie koffe
en het eenvoudige ameublement waren spoedig door hem gera
geerd. Nu even in de school. Dien grooten ouden stoel, m
die klep op de leuning, zal hij maar op zolder deponeere
Oude meester Jan, zoo als de Osteria's den overled
schoolmeester noemden, had wel, zoo dacht Luctor, d
gemakkelijke meubelstuk ter erfenis voor zijn opvolger b
stemd; maar deze had nog te veel jong bloed om er nu
reeds gebruik van te maken. Aan een jongen zittenden
meester in de school had Mr. Elu, en met hem ook Mr. Luctor, den dood gezien. Wat er later kon en moest gebeuren, als de leden stram, de haren grijs, het bloed trager, het staan te moeilijk en het loopen bijna onmogelijk werden, zou de jongeling dan wel bepalen.

Juist stond hij gereed zijne opwachting bij Burgemeester en Dominé te maken, toen enkele boeren, ouden en jongen, de school instormden en overal zochten naar den grooten wijden stoel met de leuningklep.

Mr. LUCTOR was nog te deftig stadsmeester, om de komst der boeren aan eigenbelang toe te schrijven. Hij verheugde zich, dat dit volkje een blijk van belangstelling gaf, nu de nieuwe meester eindelijk ten anker gekomen was. Hij begon dan ook van belangstelling en hartelijke deelneming te spreken, toen er een uit den hoop op hem aankwam en wel wat in brutalen vorm de volgende woorden toeduwde:

„'t Is alles mooi, mester, wat je daar gezeid hebt. Maar weet u, 't is zaterdagavond, de smid scheert zoo slecht.... Waar is de scheerstoel? Meester JAN verdiende op zijn verloren zaterdagavond nog een aardig stuvertje geld. Dáár staat KLAAS met de scheerkwast. Hij zal ons wel inzeepen. Vat jij 't mes; denk je, dat we gezamelijk den scheerstoel uit meesters nalatenschap voor niemendal gekoft hebben? Hij staat al te duidelijk op uw rekening en met scheren kunt ge hém overnemen voor hetzelfde prijsje!"

Mr. LUCTOR stond verbluft, nu hij, nog altijd droomende in zijn wereld der idealen, eensklaps en op zulk een ruwe wijze in de werkelijke wereld van het boerenvolk geworpen werd. Wat zou hij antwoorden? Hij begon zelfs voor enkele gezigten bevreesd te worden. Een oogenblik dacht hij er aan, met enkele woorden zich bij de scheergasten te verontschuldigen; maar als een bliksemstraal schoten de raadgevingen van Mr. ELU hem vóór den geest: „niet laveeren, niet schipperen, niet de lui naar den mond praten. Spreken als het moet, zwijgen als het kan!"

Inmiddels was het aantal vermeerderd met een hoop baardelooze dorpsjongens en meisjes, die al lagchende en fluisterende aan den ingang den afloop bespiedden.

Mr. LUCTOR sprong op een der tafels, rigtte zich zoo lang hij was en flink in de hoogte en hield, terwijl allen op hun beurt verbaasd stonden, nu de meester niet ging scheren, de volgende toespraak:

„Mijne vrienden, wel moet uw teleurstelling groot zijn, maar de mijne niet minder. Toen de gemeente mij tot onderwijzer koos, koos ze mij immers niet tot uw scheerder. In dat vak ben ik onbekwaam, en slechts zoo ver er in gevorderd, dat ik mijn eigen gelaat wat opknappen kan. Indien ik nu u ging schrappen en snijden, dan zoudt gij immers over mijne onbehouwenheid ontevreden wezen? En dat op den eersten dag! Ik ben geroepen om oud en jong, allen die willen, door onderwijs op te knappen, dat is beter dan door scheerzeep. En dat ik dat doen zal en doen wil: ga maar in de banken zitten, we zullen onmiddellijk beginnen. De school is een plaats waar onderrigt gegeven en ontvangen wordt, en ik zal die inrigting niet verlagen tot een scheerderswinkel."

Dit kras epistel maakte, dat de Osteria's hals over hoofd de vlugt namen en bij den smid hun verbazing lieten blijken over LUCTORS woorden. „De nieuwe meester was een mannetjeskerel, die niet met zich zou laten sollen. De vent kan praten als BRUGMAN," was het algemeene gevoelen.

LUCTOR was op maandagmorgen bij tijds in school, en had bereids de hoogst gebrekkige tafels, banken en borden zoo gerangschikt, dat de naderende leerlingen vreemd opkeken en niet wisten, waar hun plaats te vinden. De groote lessenaar met bank, de zetel van ouden meester JAN, was echter tot aller verwondering ook verdwenen en velen lieten merkbare zuchtjes hooren, tengevolge waarvan de kleinen nu eenigermate vrijer begonnen adem te halen. Die geduchte lessenaar immers stond ongunstig in hun levens-

boek aangeschreven. Hij was het kantoor, alwaar ze de bestraffing moesten afhalen.

Meester LUCTOR werd door niemand ingeleid; hij diende dus zichzelven in te leiden. En dat deed hij even hartelijk als kinderlijk. Het onderrigt nam een aanvang; de toestand van het onderwijs werd nagegaan; er werd kennis gemaakt met de leerlingen en de wijze van Mr. JAN's handelen opgespoord.

De methode van LUCTOR's voorganger, als Mr. JAN er nog een methode op nahield, verschilde zoo merkbaar van het plan van LUCTOR, dat hij spoedig van de noodzakelijkheid overtuigd werd, onmiddellijk zijne eigen leerwijze, zonder verder onderzoek te doen, te volgen.

De eerste dagen van LUCTOR's werkzaamheid zullen we niet beschrijven. Hij merkte weldra, dat hij met allerlei bezwaren in de school zou moeten worstelen. De geringe ontwikkeling der leerlingen, vooral de wanorde die er telkens dreigde terug te komen, de invloeden, die zijn handelingen tegenwerkten, maakten hem menigmaal treurig. Maar als hij dan in de eenzaamheid de pen op het papier zette om zijn waardigen leermeester en vriend ELU met zijn bezwaren bekend te maken en van dezen weder een onderrigtend en bemoedigend antwoord terug ontving, werd hij op nieuw opgewekt op den goeden weg voort te gaan. Om LUCTOR zelven te hooren en nog even met ELU verder kennis te maken, moeten we u een paar brieven uit dezen tijd mededeelen. LUCTOR schreef na enkele weken van zijn verblijf in Osteria den volgenden brief aan Mr. ELU.

Osteria, 5 December 18 . . .

Waarde Leermeester en Vriend.

De Osteria's, groot en klein, vieren heden avond feest. Onze straat is verlicht en de bakkers en winkeliers hebben onder de

luifels van hun woningen hun St. Nicolaas uitgestald. De herbergen weêrgalmen van het geschater der paartjes, die zitten te drinken, loopen te zingen of onvermoeid aan het dansen zijn, zoodat de glazen in de looden raampjes rinkelen.

Wat is hier alles voor mij vreemd en ongewoon. Het dorpsleven moge veel aanlokkelijks hebben; veel wat ik vroeger in de stad niet waardeerde, begint mij hier te ontbreken. Wat mij vooral ontbreekt is een vriend, aan wien ik mij geheel kan aansluiten en aan wien mijn gansche ziel zich zou kunnen openbaren. Dan toch zou ik vragen, waarom mijn rusteloos streven, ten einde het onderrigt aan een noodige ontwikkeling en vorming te doen beantwoorden, zoo weinig ingang en ondersteuning in Osteria vindt.

Gij kent mij en dan zult ge ook wel kunnen nagaan, dat ik mij niet in het *Hanenboek* en dergelijke boeken meer kan vinden. Daar er van nieuwe boeken nog geen spraak mogt zijn, omdat de ouders blijkbaar van elke nieuwigheid een afkeer hebben, gebruik ik het bord en krijt, om het leeren lezen door middel van de klankmethode smakelijk te maken. De vorderingen zijn dan ook merkbaar en het middel om het aanschouwingsvermogen der kleinen te oefenen, levert dan ook de wel te verwachten gunstige resultaten op. De kinderen beginnen al een weinig te praten en een enkele bezit den moed soms van iets, wat onduidelijk schijnt, opheldering te vragen.

Tot mijn groot verdriet echter moet ik in de gemeente, zelfs bij mannen van wie ik dit het minst zou verwacht hebben, een klimmende ontevredenheid ondervinden. „Men klaagt over „nieuwmodische nesten, die de kinderen bederven," over „stadskunsten, die tot verderf der kinderen strekken," dat „Mr. JAN veertig jaar achtereen de oude manier volgde en zij allen er groot en oud mee geworden zijn, en al die nieuwigheden alleen dienen om de jongens en meisjes tot wijsneuzen te maken," enz. enz.

Ik ben elken dag er op voorbereid, dat de storm van een algemeen verzet tegen mij zal losbreken en soms denk ik aan de genoegelijke dagen onder uw leiding doorgebragt. Daarom schrijf ik u, wel overtuigd, dat gij wel zult willen antwoorden.

Na hartelijke groete,

Uw jeugdige vriend,

LUCTOR.

Het antwoord van Mr. ELU:

Beste LUCTOR.

Na de lezing van uw brief vroeg ik dadelijk: Is mijn jonge vriend van plan in Osteria alleen met het verstand en de inlichtingen van Mr. ELU te rade te gaan? Ik toch kan mij immers in het dorpsleven onmogelijk verplaatsen, daar ik altijd in een stad ben werkzaam geweest. Vooral kan ik de hoogte van de ontwikkeling der Osteria's niet bevroeden. Wel ben ik overtuigd, dat gij met moeilijkheden van allerlei aard zult te worstelen hebben; maar dit mag u van het goede en nuttige niet terug houden.

Mijn jongen! Gij moet u een weinigje gaan behelpen met mijn schoolmeesters politiek. Hebt ge al kennis gemaakt met den dominé, burgemeester, dokter, ontvanger, met de leden van den kerkeraad en van het gemeentebestuur? Weet ge wel, dat onbekend onbemind maakt?

Uw altijd scherpziend oog zal toch wel opgemerkt hebben, uit welken hoek de oppositie komt opzetten. Hebt gij die lastige stemmen al tot zwijgen gebragt door vriendschappelijke bezoeken? Uw liefde voor uw werk waarborgt mij, dat gij tegen die moeite niet zult opzien en uw welbespraaktheid verzekert mij, dat gij elk gezocht argument wel flink uit den weg zult weten te ruimen. Denk er aan, dat elke nieuwigheid, vooral in de school in onze dagen van overgang, door belangstellenden en ook door bedilzuchtigen streng wordt beoordeeld, en wij verpligt zijn voor de goede zaak een veroordeeling te verdragen, zonder aan de eene zijde door noodelooze hardheid of doordrijverij ergernis te geven, en aan de andere zijde door een dwaze toegeeflijkheid op den weg van ware ontwikkeling en vorming terug te keeren.

Lees deze weinige regelen meer dan eenmaal; overweeg elke vraag en vooral het slot; doe dan wat uw gezond verstand u gebieden zal, en komen zwarigheden u op uw pad bemoeilijken, schrijf mij spoedig, ik heb altijd goeden raad voor u ten beste.

Uw vriend,

ELU.

Mr. LUCTOR was na de ontvangst en lezing van Mr. ELU's brief onmiddellijk begonnen met vernieuwde bezoeken bij velen van de Osteria's, en met eerste bezoeken bij eenigen, die zich op het gebied van het onderwijs nog al lieten gelden. Hij deed echter de droeve ervaring op, dat zijn voorganger den invloed en de achting voor het onderwijs geheel verspeeld had. Jaren zouden er moeten heengaan, eer een tamelijke waardeering van het volksonderwijs in Osteria vruchten beloofde. De burgemeester had hem aangespoord, de zaken niet zoo ernstig op te nemen en zich bij de oude sleur te houden; want dat het volk al pruttelende de kinderen, tot groot ongerief van Mr. LUCTOR's beurs, naar andere gemeenten zou zenden. De dokter had hem aangespoord zonder om te zien door te tasten, aangezien zijn stelregel was, dat zachte geneesheeren de wonden gevaarlijker maakten. De dominé had een verbazenden afkeer van nieuwe methodes en noemden ze „de duivels in kerk en staat." De ontvanger zei niets, alleen dat Mr. LUCTOR te zorgen had voor een tijdige voldoening der belasting; want dat hij niet van plan was dezelfde lasten te dragen, waarmee hij met Mr. JAN te worstelen had gehad. Wat het onderwijs betrof, dit behoorde volstrekt niet tot zijn departement; ieder had maar te zorgen, dat zijn zaak niet „op sloffen" ging.

Er waren enkele maanden voorbij. Mr. LUCTOR werkte ijverig door. Hij ging den koninklijken weg van vooruitgang, altijd ietwat voorzigtiger dan tot hiertoe. Hij had zelfs in min belangrijke dingen wijselijk toegegeven en zich in ondergeschikte punten laten vinden. Nog altijd duurde de strijd tegen Mr. LUCTOR's leesleerwijze voort. Vooral de invoering van nieuwe leesboekjes had hier en daar groote ergernis verwekt. Ds. BOSCH behoorde onder de opposanten

zoo vroeg, hoe hij en duizenden vóór en met hem tot zulk een hoogte in de kerk gestegen zouden zijn, indien de spelkunst niet voldoende was.

Zulk een opposant was voor Mr. LUCTOR vooral gevaarlijk, omdat de man, van wien hij de krachtigste ondersteuning verwacht had en die grooten invloed op het volk uitoefende, nu tegenover hem stond.

Dokter SYCOMA, die wel om zijn kunde geroemd werd, maar om zijn mindere regtzinnigheid in verdenking stond, ondersteunde Mr. LUCTOR, verdedigde diens leerwijze en prees de naauwgezette pligtsbetrachting van den nieuwen onderwijzer.

De ondersteuning van die zijde was voor Mr. LUCTOR juist verderfelijk. Nu begon men ook Mr. LUCTOR van onregtzinnigheid te verdenken, vooral nadat Dokter SYCOMA in eene opgewonden stemming, ten aanhoore van de geheele kerkvergadering, na een warme improvisatie tot de zeker wat al te ver getrokken conclusie kwam, dat „alle menschelijke plagen, zoo als oorlog, hongersnood, pest, heksenprocessen en kettergerigten, het menschdom geen grootere onheilen hebben aangebragt dan het spellen!" (1)

Dat ging te ver. Mr. LUCTOR moest ter verantwoording geroepen worden. Tot veler ergenis had een der schrandere boeren de ontdekking gedaan, dat de schoolboeken, welke Mr. LUCTOR in de school had ingevoerd, in Groningen gedrukt waren, een plaats, die bij de kerkelijk-regtzinnigen van die dagen het meest in verdenking stond.

Ds. BOSCH behoorde nog tot de weinige overgebleven geestverwanten van SCHOKTINGHUIS, die om zijn vijf dierbare Nieten, een kerkelijke vermaardheid heeft verkregen.

(1) Ook de Heer B. BRUGSMA wijst op een dergelijke te ver gedreven bewering in zijn *Kort Overzigt* (zie aldaar 2de druk, bladz. 138).

Ook zijn stellingen vatte hij zamen in: *Ik wil niet, ik kan niet, ik weet niet, ik heb niet en ik deug niet.*

Wat zou Mr. LUCTOR dan willen, kunnen, weten, deugen en hebben? Het ware beter, dat dit jonge mensch, heilige bewegingen des harten, door eerbied en schaamte inzonk in zijn zondige nietigheid!"

Weldra werd Mr. LUCTOR dan ook vóór de kerkvergadering te Osteria geroepen.

Nu stonden allen gereed den jongen man aan te vallen. Niemand was er, die zijn partij koos. Ieder had wat in midden te brengen en toen hij, door de kracht der innerlijke overtuiging sterk, op enkele aanmerkingen van Ds. Bosch vroeg: „In welk opzigt de leer der belijdenisschriften der kerk in verband stond met het spellen, als een middel te leeren lezen?" en Ds. BOSCH hierop een antwoord schuldig bleef, brak de storm der hartstogtelijke ingenomenheid met het oude standpunt los, en Mr. LUCTOR werd na ernstige waarschuwingen en bedreigingen de deur gewezen.

Verslagen en getroffen trad Mr. LUCTOR in zijn woning. Ook daar had hij niemand, die hem troosten en bemoedigen kon. De ernstige vraag: of hij moest toegeven of stil en bedaard zijn weg gaan, werd voor hem inderdaad een levensvraag. Juist was het zijn beurt om op de eerstvolgende pas opgerigte onderwijzersvergadering een redevoering te houden. Was het wonder, dat hij tot onderwerp koos: „De klankmethode, als middel om te leeren lezen", en daarin betoogde, dat deze leerwijze natuurlijker, eenvoudiger en gemakkelijker was.

De leden vonden de redevoering „magtig interessant; er waren prachtige beschouwingen" in; LUCTOR had voldoende zijn onderwerp bewezen. Niemand had eenige aanmerking; maar ... maar sommigen achtten het doorvoeren van deze methode in hun dorpsscholen als hoogst gevaarlijk voor....

hun beurs. De oudere collega's waren grijs geworden met „de spelkunst;" ze wilden „om des vredes wil bij het spellen leven en sterven." Een dezer maakte ten slotte de [illegible]erking: „dat al die nieuwmodische dingen de menschen [illegible]e wijs bragten."

De schoolopziener spoorde echter aan zich niet aan de oude sleur te houden en zeide, dat een wakker onderwijzer zich nimmer uit kleingeestigheid, noch uit gemakzucht, moest laten terughouden van het onderwijs aan de eischen des tijds te doen beantwoorden.

Hiermede was echter in Osteria tusschen de gemeente en den onderwijzer geen wapenstilstand gesloten. Het bleek weldra, dat het feitelijk verzet in kracht toenam, aangezien Mr. LUCTOR stil zijn gang ging.

„Die greuningsche boekskens," zeiden de boeren, „bedurven de kinderen ganschenal."

Nu men op MR. LUCTOR'S handel en wandel als lid der burgerlijke maatschappij niets aan te merken wist, begon men op zijn nieuwmodischen hoed en gekleurde broek te vitten. Tot overmaat van smart begon mevrouw Natuur ook meê te doen, teekende een baard op LUCTOR'S gelaat en de man, die al eenigen tijd het een en ander had weggeschrapt, liet eindelijk zoo iets regelmatigs en mannelijks vrijelijk groeijen tot groote ergenis der vrome gemeente, die in „zoo'n biesteren baerd," geen welbehagen schiep.

Wat voor MR. LUCTOR allergevaarlijkst was: hij zocht en vond omgang bij DR. SYCOMA, een man, wel wat afdoende in daad en woord, maar tevens een man, die in het volksonderwijs den magtigsten hefboom zag om domheid en onbeschaafdheid te weren.

Mr. LUCTOR was ook verliefd geraakt en wel op een dochter van zijn grootsten tegenstander. Die liefde werd beantwoord. „Dat," dacht LUCTOR, „was voldoende." Maar

hij rekende niet op de onverzettelijkheid van een vader, die in zijne onnoozelheid een der waardigste mannen, die voor het onderwijs veel goeds en groots beloofde, van gruwelijke ketterijen verdacht.

Naauwelijks was dan ook de teedere betrekking bekend, of LUCTOR werd elke gelegenheid tot nadere kennismaking en alle hoop op vereeniging ontnomen.

Het was, alsof de jongeling zijn leed verzetten wilde in nog grooter ijver. — Die toenemende ijver bragt hem ten val.

De ouders merkten de vorderingen hunner kinderen, en ze hoopten juist te kunnen klagen over te weinig vooruitgang. Nu begonnen velen door schandelijke plagerijen LUCTOR het leven ondragelijk te maken.

Zoodra de zomer voorbij was en de veldarbeid minder werd, kwamen de groote leerlingen weêr ter school. Hoe Mr. LUCTOR anders hopend naar die vermeerdering van zijn leerlingen had omgezien, beefde hij nu voor dat onheilspellende oogenblik terug.

Des Zondags kreeg hij van den kansel menigen schimpscheut, langs den openbaren weg werden hem al te veel scheldwoorden toegeduwd en de jongens, door den afkeer der ouders gevoed, maakten hem de schoolorde onmogelijk.

Vriendelijke woorden, een hupsche behandeling, toegeven zooveel hij kon, niets mogt baten.

Moest hij klagen? Waar? Het scheen, dat gansch Osteris besloten had hem het leven bitter te maken. Maanden hield hij vol. Men kon het aan zijn gelaat zien, dat zulk een strijd hem bang en zwaar werd. Hij werd mager, bleeker en lusteloozer. Men zag hem van nu aan alleen in de kerk, in de school of in zijn huis. Het schoolhuis werd weder gelijk aan een sterfhuis. De gordijnen bleven onopgerold. Het was, alsof Mr. LUCTOR door menschenvrees was aangetast.

En toch hielden de plagerijen aan. En toch hoorde hij des Zondags van den kansel en in het gebed opwekkingen en vermaningen tot bekeering, en nog altijd werd hij bij veranderingen van kerkbesturen tot verantwoording geroepen. Eensklaps moest hij het kerkelijk huwelijk van Emma Halsma met Willem Koter afkondigen. Dat was te veel om te dragen. Hij had bij al het verdriet wel de kracht van een leeuw noodig, en hij was nu inderdaad zoo klein als een kind. Hij begon in de eenzaamheid te peinzen over het blij verleden bij Mr. Elu, en bragt dit in vergelijking met zijn treurig heden. Zoo kon het niet blijven. En toen Mr. Elu hem onverwachts bezocht en zag, hoe de schooljongens zich brutaal verzetten tegen de bevelen van Mr. Luctor, en gansch Osteria in opstand was tegen zijn jongen vriend, ging hij verdrietig heen en onderrigtte: doe het haastig en kom!

Mr. Luctor's plan was gerijpt. Hij mogt en kon niet langer blijven. Zijn gang naar de raadskamer en naar de kerkeraadskamer viel hem zwaar. Hij nam zijn ontslag. Zes weken nog zou hij op Osteria vertoeven, dacht hij. Dit nieuws ging van huis tot huis. De indruk was verschillend. Sommigen werden gepijnigd door zelfverwijt, vooral toen zij vernamen, dat Mr. Luctor ernstig ziek was geworden. Dit pijnigend zelfverwijt sprak nog sterker, toen Dr. Sycoma in de gemeente verspreidde, dat Mr. Luctor's ziekte onherstelbaar was en de jonge man, op wiens leven en leer niets te zeggen viel, door de vromen om zijne onschuldige klankmethode was doodgemarteld.

Hoe spoedig Mr. Elu ook terug kwam, hij kwam altijd te laat om zijn jongen vriend nog te spreken. Het was hem alleen vergund het stoffelijk overschot grafwaarts te geleiden.

Nieuwsgierigen waren er op den godsakker genoeg. Belangstellenden weinig. Naauwelijks had de grafbewaarder

het lijk in de groeve doen dalen, of Mr. Elu sprak „Hier rust een jongeling, die vol levenslust naar Osteria trok om met zijn groote talenten te woekeren en het volks-onderwijs te doen bloeijen. Men begreep hem niet en men vertrouwde zijn handelingen niet, of men wilde hem niet begrijpen of vertrouwen. Hij had Osteria tot grooten zegen kunnen zijn. Nu zijn geest te magtig en onafhankelijk was en Osteria dien kloeken geest niet dragen kon, is het taai verpligt, den al te vroeg gesloopten tempel op den akker des vredes een herberg te gunnen. Heb ik de gemeente menigmaal zulk een jeugdigen geest benijd, nu benijd ik haar de eer der bewaring van een stoffelijk omhulsel, waarin ik een der vlijtigste en braafste jongelingen herkende. Mr. Luc-tor, wel worsteldet gij om den goeden prijs! Uwe asch ruste dan na zoo veel strijd ook zacht!"

Klaagt niet: *de dagen van ouds waren beter dan de tegen-woordige;* want gij zoudt niet wijselijk klagen.

Laat de worsteling van Mr. Luctor ons ten spiegel zijn; overtuigd, dat de tegenwoordige bescherming van den Staat ons voldoende waarborgen oplevert, dat het verzet van an-dere magten ons het leven althans zoo bitter niet maken zal.

Maar dit verpligt ons, nu we minder te vreezen hebben dan Mr. Luctor, en meer ondersteuning mogen verwach-ten, onverdroten te arbeiden aan volksontwikkeling en volksbeschaving, en dwaze volksmeeningen te breidelen door de innige kracht der waarheid, die haar hechtsten steun vindt in de wetenschap.

Leerlust of leerpligt?

Om de leerlingen goede vorderingen te doen maken, is het van groot belang den leerlust op te wekken en te versterken. Vele onderwijzers kwijten zich met ijver van die taak, en het gelukt dikwijls zeer naar wensch. Geen wonder; want, zijn de kinderen gezond naar ziel en ligchaam, dan ligt het geheel in hunnen aard, gaarne iets te willen leeren. Zij zijn reeds overtuigd, dat zij nog zeer weinig weten, en meerbejaarden veel meer kennen en kunnen dan zij. De zucht tot navolging en het verlangen ook eenmaal volwassen te worden, sporen hen tot leerlust aan; en zoo zij slechts behoorlijk worden aangemoedigd, zal die lust niet ligt verflaauwen, maar steeds aanwinnen. Is de toon van omgang en onderrigt waarlijk goed, dan zal men voor hen geen buitengewone prikkels behoeven om dien lust gaande te houden. Alleen voor ziekelijken naar het ligchaam en verwaarloosden of bedorvenen naar de ziel zijn buitengewone middelen noodig om hun traagheid tegen te gaan, uit te roeijen, den leerlust op te wekken en te vermeerderen.

Dewijl men ter school ook leerlingen van deze laatste soort aantreft, is ligt in te zien, dat men tevens die buitengewone middelen tot opwekking van den leerlust daar behoeft. Over deze gewone en buitengewone middelen, die men deswege ter school bezigt, zullen wij straks nader handelen. Eerst nog eenige meer algemeene opmerkingen hierover.

Het is zeer verkeerd, den leerlust onbepaald te prikkelen. Velen zien dit voorbij. Zij schijnen te meenen, dat deze lust nooit te sterk kan worden, nimmer te vroeg en te veel kan opgewekt en aangekweekt worden. Dit is een dwaling. Te ver getrokken of overdreven deugd ontaardt ligt

in ondeugd of wordt ten minste schadelijk. Immers, is overdreven zuinigheid niet hetzelfde als gierigheid? Is overdreven standvastigheid niet eenigszins of geheel gelijk aan onbuigzaamheid, stijfhoofdigheid en halstarrigheid? Zoo kan te ver getrokken weetgierigheid gelijk worden aan nieuwsgierigheid, en overdreven leerlust kan aanleiding geven tot dwaze overspanning en afmatting, of andere nadeelige rigtingen aannemen.

„*Men kan nooit te veel leeren,*" hoort men dikwijls zeggen. „*Het kan altijd te pas komen,*" voegt een ander er bij. „*Ik heb nooit iemand zich hooren beklagen, dat hij te veel geleerd had*", merkt nog een derde aan.

Eigenlijk zijn dit slechts magtspreuken. Jammer, dat zij dikwijls als geijkte spreekwoorden vertrouwd worden, dat men ze een onbepaald gezag toekent, en op rekening daarvan zich vrij aan overdrijving overgeeft.

Niettegenstaande het burgerregt, dat men aan deze gezegden schenkt, durven wij volkomen het tegengestelde daarvan beweren en verklaren: *Men kan ligt te veel leeren; het komt niet altijd te pas, maar wel somtijds te onpas; meermalen hoort men iemand zich beklagen, dat hij te veel geleerd heeft.* Hoe vreemd dit ook moge klinken, bij ernstige overweging zal men het gewis toestemmen.

Zij, bijv. op wie de spreuk: „twaalf ambachten, dertien ongelukken," kan toegepast worden, zij bewijzen ontegenzeggelijk, dat zij *te veel* geleerd hebben. Hadden zij slechts één ambacht en dit *goed* geleerd, zij zouden meer, iets beters dan slechts één *ongeluk* overgehouden hebben. Zij zullen u verzekeren, dat zij veel geleerd hebben, dat hun niet te pas is gekomen. Ook zullen zij zich beklagen, dat zij te veel geleerd hebben, en daardoor niet goed genoeg wat eigenlijk noodig en nuttig voor hen zou geweest zijn.

Deze waarheden zijn van toepassing op al wat er te

leeren valt, ook ter school en voor de jeugd. Indien gij den leerlust bij het kind zóó versterkt, dat het wel gaarne alles wil leeren wat er te leeren is, zou dit niet nadeelig, niet gevaarlijk voor het kind kunnen worden? Gewis, in vele opzigten.

Stel u een gezonden, sterken en lustigen jongen voor, met rozen op de wangen, om het nu eens zoo te noemen. Hij gaat op zijn tijd ter school, doet er zijn pligt, en zoodra de les geëindigd is, kunt gij hem op de speelplaats vinden, waar hij zich evenzeer, zoo niet nog meer, bevlijtigt als in de school. Bleef hij zoo voortgaan, dan zou hij een krachtig, flink en bekwaam man kunnen worden. Niet waar? Maar reken nu eens, dat zijn leerlust door ouders en onderwijzers zóó sterk geprikkeld, ja overprikkeld wordt, dat hij eigenlijk met het leeren begint te dwepen. Hij offert er zelfs zijn speeluren aan op, en een paar jaar later zijn de rozen van zijn wangen verdwenen, ze zijn bleek, hij is tenger geworden, eet weinig, slaapt niet gerust en droomt veel, vooral over zijn leerwerk. In één woord, als hij zóó voortgaat, zal hij een regt bekwaam man worden, maar véél te zwak, om lang en veel tot nut van zich zelven en anderen werkzaam te blijven.

Wat dunkt u? Hebben zijne ouders en meesters tot zijn geluk gewerkt? Heeft hij reden hun dankbaar te zijn voor het zóó sterk prikkelen van den leerlust? Helaas, neen! Hadden zij ook den speellust evenzeer geprikkeld, hij zou een ander, beter, gelukkiger man zijn geworden.

Een andere jongen gaat dagelijks vlijtig ter school, maakt daar goede vorderingen en bezoekt even getrouw de speelplaats. Hij is altijd gezond en wel tevreden, en zijne ouders en meesters prijzen hem. Ook zijn grootvader is zéér over hem voldaan. Hij beloont hem voor zijn vlijt door fraaije geschenken, belooft hem nog fraaijer, zoo hij op die wijze

voortgaat met leeren, en boezemt hem het vaste geloof in, dat men nooit te veel kan leeren. Nu geeft de jongen zich dan ook geheel daaraan over; hij wil alles leeren, waartoe hij gelegenheid vindt. Het is hem niet genoeg, slechts te leeren wat ter school van hem gevorderd wordt, hij toont ook lust om andere zaken te leeren. Hij ontvangt les in het teekenen, muziek, de zangkunst, gymnastiek, dansen, schermen, vreemde talen enz. Hij bezoekt de werkplaatsen van uurwerkmakers, goud- en zilversmeden, schrijnwerkers, timmerlieden, benevens onderscheiden fabrieken, om van alles een algemeen begrip te verkrijgen; zijne ouders en zijn grootvader zijn rijk, en zij offeren hun geld gaarne op, als het is om hem iets te leeren.

Konden zij nu ook maar tijd en kracht voor hem koopen, dan was de zaak in orde; doch dezen zijn voor geen geld te bekomen. Hij moet dus tevreden zijn met het deel, dat hij daarvan bezit.

Nu valt ligt te berekenen, dat deze jongen bij de grootste vlijt en de vlugste vermogens toch onmogelijk dat alles naar behooren kan afwerken, en in al die vakken goed bedreven worden. Het blijft alles halfwerk. Bij slot van rekening kent hij zeer veel, doch alles onvolkomen; zoodat hij er weinig of geen dienst van kan hebbben om voor zich zelven en anderen nuttig te zijn.

Zijn grootvader heeft dan zeer te goeder trouw gedwaald, en hem op een verkeerden weg gebragt. Als deze jongen zijn leerjaren achter den rug heeft, zal hij zich gewis beklagen, dat hij te veel heeft geleerd, veel dat overtollig was of althans niet zoo gelijktijdig met goed gevolg kon beoefend worden, dat hij daardoor zijn tijd en krachten te zeer versnipperd heeft, en bij al zijne inspanning en belangstelling toch slechts half of gekrekkig kent, wat het noodigst mogt gerekend worden.

Aan dit voorbeeld zien wij, dat men wel degelijk te veel kan leeren, en het beter is iets minder te leeren, doch dit dan genoegzaam volkomen. *Weinig* en *goed* is immers beter dan *veel* en *gebrekkig*. Zoo is het hier, zoo is het meestal.

Misschien zegt men hier, dat ik het voorbeeld te sterk gekleurd heb, dat deze jongen wel wat minder vakken gelijktijdig had kunnen leeren. Opzettelijk heb ik het zoo sterk gekleurd, om het kwaad te doen uitkomen, en tevens het gevolg er uit af te leiden, dat de jongen zooveel kon en mogt leeren als met zijn vermogens en zijn tijd overeenkwam. In de berekening hiervan mag men echter wel zeer behoedzaam zijn, en het is een te gewigtige zaak, om er zoo maar los overheen te stappen. Doet men dit laatste, dan kan men leergierige kinderen ligt bederven. Als zij nog jong zijn, moeten zij niet te veel gelijktijdig beoefenen. Ik durf mij hier beroepen op de ondervinding van anderen, of menig kind, dat vroeger ter school uitmuntende vorderingen maakte, niet gestuit werd door privaatlessen of ander onderwijs er bij te ontvangen, en of de nadeelige invloed hiervan niet bij velen zeer spoedig bleek, al deden de ouders het met een goed oogmerk en al waren de kinderen er zeer mede ingenomen.

Uit al het bovenstaande volgt dus, dat het zeer goed is den leerlust op te wekken en gaande te houden, maar dat men er tevens voor moet zorgen, dat het kind zich niet overspanne. Van de bepaling der juiste grenzen in dezen hangt zeer veel af, ja, zelfs het gelukken en mislukken van het geheele werk.

Dit moet niet alleen ten opzigte der geheele school, maar ook omtrent elken leerling op zichzelven in acht genomen worden; want zij zijn, wat leerlust betreft, zeer ongelijksoortig, niet zelden moeilijk geheel gelijk te stellen. Een

bekwame arts zal zich niet ligt bedienen van universeele geneesmiddelen, die voor zeer vele kwalen probatum heeten; want bij naauwkeurig onderzoek is dit eene onwaarheid, met zichzelve in strijd. Wat voor den eenen patiënt goed is, kan voor den anderen zeer nadeelig zijn. Zoo moet de onderwijzer er ook over denken in het gebruik der middelen ter onderhouding van den leerlust. Moet hij al van universeele middelen gebruik maken, dan behoort hij er toch op te letten, welke uitwerking zij hebben op elk kind in het bijzonder, en is het noodig, dan moet hij zulks door andere of afzonderlijke middelen wijzigen. Ziet hij bijv. dat het middel te zwak is voor den trage, dan moet hij voor dezen een sterker aanwenden! Bespeurt hij daarentegen, dat een ander kind zich overspant, dewijl het middel er te krachtig op werkt, zoodat het zich geen behoorlijke ont- en uitspanning gunt, zijn gezondheid en goeden aanleg er door in gevaar komen, dan moet hij een middel er tegen gebruiken door het te waarschuwen en tot uitspanning aan te moedigen, gelegenheid er toe te geven of zulks aan te raden. Bemerkt hij, dat de ouders te goeder trouw het kind overspannen door gelijktijdig bijzonder onderwijs, dan behoort hij dezen dit onder het oog te brengen, en doet hij dit op de regte wijze, dan zullen zij dankbaar zijn wenk aannemen en ter harte nemen. Hieruit blijkt tevens, dat school en huis niet geïsoleerd mogen zijn, maar in verband tot elkander behooren te zijn en te blijven.

Beschouwen wij nu de gewone en buitengewone middelen, in dit opzigt ter school in gebruik.

Voor onbedorven kinderen zal het meestal genoeg zijn, zoo men het onderwijs uitlokkend weet in te rigten en te veraangenamen, ook door behoorlijke afwisseling, terwijl men hen tevens aanmoedigt door hun bewijs van tevredenheid en gevoel van zelfvoldoening te geven.

Hiertoe is vooreerst noodig, dat de toon van omgang en onderrigt minzaam, opgeruimd en voorkomend zij. Is de onderwijzer stroef, knorrig, verdrietig en terugstootend, dan zullen de leerlingen weinig of geen leerlust toonen, hoe goed het onderwijs overigens ook moge zijn. Toont hij zich vriendelijk, vroolijk en gedienstig, dan zal hij niet alleen de vlijtigen, maar dikwijls zelfs de tragen uitlokken tot leerlust.

Ten anderen moet het werk niet te moeilijk zijn en ongemerkt opklimmen. Kan men het zoo gemakkelijk inrigten, dat de leerlingen zeer weinig hulp behoeven, maar zonder deze alleen door eigen kracht het werk kunnen verrigten, dan geeft dit hun streelende zelfvoldoening, en zij worden hierdoor sterk aangemoedigd. Stelt men het werk te moeilijk in, zoodat het hun krachten te boven gaat, dan zal dit hun den lust benemen, en al verleent men hun genoegzame hulp om de zwarigheden te overwinnen, het zal hen toch ontmoedigen, dat zij uit zichzelven zoo weinig vermogen en zooveel hulp behoeven. Klimt het werk te spoedig, als met sprongen, op, dan dooft men den leerlust uit; want de leerlingen zullen veel hulp noodig hebben, niet genoeg uit zichzelven vermogen en te weinig satisfactie ondervinden, bij het sterk gevoel hunner ongenoegzaamheid en zwakheid.

Dat er ten derde behoorlijke afwisseling noodig is, dit is zeer natuurlijk. Hoe goed en aangenaam het werk ook moge zijn, zoo het te lang duurt, wordt het voor kinderen eentonig en vervelend. Zij kunnen niet zoolang achtereen met hetzelfde werk bezig zijn. Hoe jonger zij zijn, des te meer afwisseling behoeven zij. Voldoet men hieraan niet, dan vermindert de leerlust, omdat men dien eigenlijk overspant. Men zij hierbij op zijn hoede tegen een ander, tegenovergesteld uiterste; want wisselt men te veel en te

spoedig af, dan kweekt men wispelturigheid en men versnippert den lust en de krachten der leerlingen.

Als vierde vereischte hierbij, noemden wij, dat men den leerling tot leerlust moet aanmoedigen door hem te betuigen of te doen zien, dat men tevreden over hem is. Dan alleen kan hij zelfvoldoening gevoelen en hierdoor aangemoedigd worden. „Wat? Moet men den leerling steeds prijzen? Zal dit hem niet hoogmoedig maken?" Zoo vraagt men hier misschien reeds. Het verwondert ons geenszins. Wij weten, dat velen op grond dezer bedenking zóó afkeerig van prijzen zijn, dat zij het nooit of althans uiterst zelden doen. Hierdoor dooven zij den leerlust uit, zelfs bij het uitmuntendst onderwijs. Gelooft vrij, onderwijzers! dat de leerling, bij al wat hij doet, uw goedkeuring hoopt te verwerven, misschien alleen of hoofdzakelijk omdat hij u lief heeft, en u zoo gaarne wil verblijden. Is het dan geen harde teleurstelling, indien het daarvan nimmer eenig blijk ontvangt, en zich vruchteloos daartoe zoo loffelijk beijvert? Kunt gij denken, dat hij zich uw goedkeuring alleen tracht te verwerven om er zich trotsch op te verheffen? Zoo gij dit kunt meenen, kent gij de kinderlijke onschuld nog niet. Indien gij op de regte wijze uw tevredenheid toont, behoeft gij geenszins te vreezen, dat hij hoogmoedig zal worden. Het is hem niet er om te doen een lange lofrede van u te hooren, die hem zal doen blozen. Een goedkeurend lachje, een minzaam hoofdknikje, een enkel „zie zoo!" bij het welgelukken van zijn werk, dit is hem reeds genoeg; ja, zoo hij op uw gelaat kan lezen, dat gij tevreden over hem zijt, is zijn doel bereikt, zijn wensch vervuld, en hij zal zich tot voortdurenden leerlust aangespoord gevoelen, niet alleen wegens eigen zelfvoldoening, maar ook en vooral uit genegenheid voor u. Hebt gij regt en reden die geringe goedkeuring te weigeren? Zou dit een bewijs uwer liefde

zijn? Neen, de zaak zóó beschouwd, zult gij dit gewis gaarne doen, en gij zult ondervinden, dat de leerlust niet zoo verflaauwt als voorheen, maar meer bestendig blijft en in kracht toeneemt.

Zegt niet, dat gij geen tijd hebt om zoo dikwijls uw tevredenheid te toonen; want het neemt geen noemenswaarden tijd, en al nam het meer, zoudt gij dien beter kunnen besteden? Al zijt gij wegens zorgen, ongesteldheid of andere oorzaken minder opgeruimd en lustig, toch moet gij uzelven geweld aandoen om tevreden te schijnen; toch moogt gij niet verzuimen den leerling die satisfactie te geven, welke hem zoo billijk toekomt en zooveel goeds vermag.

Maakt gij op bovenstaande wijze een getrouw gebruik van dit hoofdmiddel, dan zult gij weinig behoefte aan andere middelen gevoelen. De eerstbeginnenden, op die wijze behandeld, zullen meestal bestendig toonen, hieraan genoeg te hebben tot opwekking en onderhouding of versterking van den leerlust, en dit zal bij volgende klassen zoo blijven of nog meer het geval worden. Verreweg het grootste gedeelte uwer leerlingen zal toonen, geen anderen prikkel te behoeven, en hun voorbeeld zal zóó weldadig werken op de enkele lusteloozen en tragen, dat dezen hun gebrek allengs meer afleggen, en zich eindelijk geheel naar dezen algemeenen geest leeren schikken.

Dat dit voorbeeld der goeden dikwijls meer vermag dan het gezag of de drang des onderwijzers, hiervan zagen wij meermalen schoone en overtuigende voorbeelden. Wij plaatsten dikwijls trage leerlingen opzettelijk tusschen zeer vlijtige, en het duurde gewoonlijk niet lang, of dezen oefenden blijkbaar grooten invloed ter verbetering op de eersten, zoowel door hun voorbeeld als door hun raad en aansporing. Van week tot week werden die tragen vlijtiger, en er waren zelden andere middelen tot hun verbetering noodig. Het

is eigenlijk geen wonder, dat de vlijtigen zoo krachtig [illegible] hen werkten. Het is zeer natuurlijk. Immers, die vlijtigen waren geenszins er mede tevreden, wanneer de trage [illegible] voor hen was. Zij toonden hem zoo lang hunne ontevredenheid, dat hij rustiger werd, en eindelijk wisten zij hem [illegible] meer en meer over te halen hun voorbeeld te volgen, terwijl zij hem daarna regt vriendelijk aanmoedigden [illegible] lustig te werken, gelijk zij deden.

Dubbel ongelukkig is het derhalve, dat dit hoofdm[illegible] in zoo veel scholen slechts zeer onvolkomen en gebrekkig wordt aangewend. Het bewijs hiervoor vindt men daarin, dat er bovendien nog vele andere middelen ter opwekking van den leerlust worden gebezigd. Men zou dezen minder, ja, misschien in het geheel niet behoeven, zoo evengenoemd hoofdmiddel in volle kracht werd in het werk gesteld.

Het belang der zaak noopt ons om, eer wij over de andere middelen spreken, een kijkje in de school te nemen, en te zien, waaraan het in dezen hapert.

Wij treden daartoe de school van A. binnen. Op zijn onderwijs en de inrigting zijner school valt niets van belang aan te merken. Hij toont een bekwaam onderwijzer te zijn. Er wordt vlijtig gewerkt. De leerlingen maken goede vorderingen. Het onderwijs wordt door niets gestoord, en er wordt met den tijd loffelijk gewoekerd. Intusschen is het den kinderen aan te zien, dat zij alleen uit noodzaak zoo vlijtig werken, en dit slechts doen, om vrij van straf te blijven, en niet verhinderd te worden bij het einde der les naar de speelplaats te gaan; want is men te kort gekomen in het afwerken zijner taak, dan moet men nablijven om het werk te verbeteren. Zij werken dus niet uit vrijen lust, maar uit dwang. De reden van dit gebrek ligt in den toon van omgang. Er bestaat in dit opzigt een te groote afstand tusschen A. en zijn leerlingen. Hij is te deftig, gestreng

en ongenaakbaar, zoodat er geen vertrouwelijke omgang, geen hartelijke toon wordt gevonden. Hoe zal hij op die wijze den leerlust opwekken door het hoofdmiddel, dat wij hebben aangewezen? Dit is hier onmogelijk. De leerlingen werken niet uit zucht om hem te verheugen of zijn goedkeuring te verwerven, en de onderwijzer denkt er zelfs niet aan hun zijn tevredenheid te toonen en hen aan te moedigen door zelfvoldoening. Dat zij hun pligt hebben gedaan blijkt alleen daaruit, dat zij geen straf ontvangen. Deze drijfveer tot werken, alleen wegens pligt of door noodzaak, is voor de tragen dan ook dikwijls ongenoegzaam. Om niet altijd door straf te noodzaken, bezigt A. dan ook nog andere middelen, die meer den schijn van uitlokking of aanmoediging hebben, maar inderdaad minder te verkiezen zijn dan wezenlijke straf, zoo als ons zal blijken, wanneer wij dezen later opzettelijk beschouwen.

In de school van B. zien wij de zaak beter in werking. Hij gaat zeer vriendelijk, nederig en voorkomend met zijn leerlingen om; onderwijst hen op den regten toon, weet hen daardoor zeer goed uit te lokken, en is geenszins ongenaakbaar voor hen, zoodat zij vrij om hulp en teregtwijzing durven vragen. Zij houden dan ook veel van den man, die hen zoo minzaam behandelt en hen toont lief te hebben. Gaarne zouden zij hem door hun vlijt verheugen en zijn goedkeuring verwerven; doch zij gevoelen zich te zwak daartoe, want slechts zelden gelukt hun dit. Immers, bijna al wat hun als taak wordt opgegeven, is zoo moeilijk, dat zij zonder zijn hulp er niets van kunnen maken. Dit gevoel van onmagt onderdrukt bij hen geheel of grootendeels den leerlust, dien zij gewis zouden toonen, zoo de taak meer berekend was naar hun krachten. Dit ontneemt hun den moed, ontrooft hun alle satisfactie, en bij gebrek aan aanmoediging zijn zij meer geneigd tot werkeloosheid

dan tot leerlust. Zoo kan een enkel gebrek al het overi hoe goed het ook zij, geheel bederven. Nam B. dit geb weg, hij zou het hoofdmiddel ter opwekking van den l lust voortreffelijk zien werken, en geene andere midd behoeven, zelfs zelden voor de tragen, gelijk wij r hebben aangewezen.

Zien wij thans in de school van C., dan leeren wij de als een zeer geschikt onderwijzer kennen, en op zijn w zijn moeilijk aanmerkingen te maken. Zie die leerlin daar eens lustig met hun werk beginnen. Zij spreken vrijmoedig met hem, en hij beantwoordt hun vragen liefderijk, alsof men een vader tot zijn kinderen hoort sp ken. Meer dan noodig is vragen zij volstrekt niet; men kan uit hunne oogen lezen, dat het hen streelt, zoo hem kunnen verrassen door het zonder zijn hulp te do Dit gelukt hun aanvankelijk ook zeer goed, dewijl het w gemakkelijk is en ongemerkt opklimt, waardoor er wei teregtwijzing of hulp noodig is. Reeds een half uur hebb zij zoo gewerkt op een wijze, die onze hoogste goedkeuring verdient, en ons in het minst niet heeft verveeld. Maar nu zien wij op de tafel van werkzaamheden, dat dit werk een geheel uur moet duren. Wij zouden liever eenig ander vak zien beginnen, ook om de leerlingen; want wij vreezen, dat zij het op die wijze niet kunnen volhouden. Het blijkt ook weldra, dat onze vrees niet ongegrond is. Slechts eenige minuten later zien wij den lust reeds eenigszins bij sommigen verflaauwen, een kwartier later toonen bijna allen zich te afgemat om zoo lustig voort te werken als bij het begin; en bij het einde van dit uur is aller lust en kracht zoozeer verminderd of afgetobd, dat men op hun gezigten kan zien, hoezeer zij verlangen naar verpoozing en afwisseling. Dit geschiedt dan nu ook. Zij zingen een vroolijk lied, en mogen daarna een kaart der provincie nateekenen, waartoe

hun weder een geheel uur tijds wordt gegund. Men kan zien, dat zij nu nieuwen lust en genoegzame kracht hebben verzameld. Zij vatten deze taak zoo ijverig aan, dat het een lust is het te zien. Het gaat zoo vlijtig, dat zij binnen een half uur het werk bijna gereed hebben. Er valt nog wel iets op te sieren of te verbeteren; doch de lust neemt met elk kwartier weder af, en na verloop van het geheele uur heerscht er bijna algemeene lusteloosheid en werkeloosheid. Zoo sukkelt men de schooluren door, bij beurtelingschen vooruitgang en achteruitgang; en dat dit geringe vordering bij veel tijdverlies veroorzaakt, is ligt te berekenen. En dat alleen, omdat er *uren* op de tabel staan in plaats van *halve* uren? Liet C. ons even baas er van, wij zouden dit gemakkelijk veranderen, door elk vak wekelijks tweemaal zoo dikwijls te nemen en niet langer dan één half uur te laten duren; dit komt in hoeveelheid op hetzelfde uit. Welk een geringe moeite, niet waar! En door dit eenvoudige middel zou de school van C. een toonbeeld worden, waar de zaken steeds vooruitgaan, de leerlust op de edelste en beste gronden gekweekt, en alle minder edele middelen overtollig zouden zijn.

Wij bezoeken vervolgens de school van D., en vinden ook deze voortreffelijk ingerigt. Het onderwijs wisselt behoorlijk af, der leerlingen taak is gemakkelijk en klimt langzaam op. Is er verklaring, teregtwijzing of hulp noodig, dan vraagt en geeft men die op een toon, die niets te wenschen overlaat, en waaruit duidelijk blijkt, dat de onderwijzer de welmeenende vriend en leidsman zijner leerlingen is, en zij hem hartelijk beminnen. Er wordt op de beste wijze en regt vlijtig gewerkt; doch de lust daartoe wordt alleen onderhouden op grond van orde, tucht en pligt. Er heerscht geen vrijwillige leerlust, die zelden of nooit verflaauwt; want de leerlingen worden er niet toe aangemoe-

digd, al is hier alles voorhanden wat er toe noodig is. zouden terstond gereed zijn den onderwijzer met lust geheel vrijwillig door vlijt te verheugen, gesterkt door voldoening over het welgelukken van hun werk; doch toe hebben zij volstrekt geen gelegenheid, omdat Dr. verklaard vijand van prijzen, hun nimmer met een of wenk te kennen geeft of hij over hen voldaan is; weten er niets van of hij tevreden, dan of hij onte over hun werk is. Hoe zullen zij dan aanmoediging en voldoening gevoelen, en zich daardoor tot leerlust laten sporen? Bij den besten wil en de grootste genegenheid is en blijft dit hun toch onmogelijk, zoo als elk gewis toestemmen.

Kon D. er slechts toe besluiten, dien bepaalden keer tegen het prijzen in zoo verre te wijzigen, dat hun die goedkeuring schonk, welke hun zoo billijk toek en zoo krachtig kan aanmoedigen, hij zou ras ondervind dat zij den leerlust meer als *neiging* dan als *pligt* besch den, en hij hen op geenerlei wijze behoefde te noodza gelijk hij thans wel moet doen.

Zoo kan eene enkele dwaling of overdrijving het goe tegenwerken of de aankweeking daarvan als in de verstikken. Bezochten wij nog meer scholen, wij zoud zelden een aantreffen, waar dit niet het geval is. Het spreek van zelf, dat men op die wijze wel door buitengewone mid delen den leerlust moet opwekken en gaande houden.

Sommigen doen dit door er louter een pligt van te maken en op grond van gehoorzaamheid te vorderen, dat de leer ling ijverig werke. Als het niet anders kan, is dit goed; maar dan verdient het niet den naam van *lust*. Heeft men lust tot iets, dan moet er vooraf begeerte of neiging toe bestaan, en zoo de kracht niet te kort schiet, zal de lust niet ligt verminderen, maar bij behoorlijke aanmoediging

...ds aanwinnen. Is dit niet ver te verkiezen boven pligt? ...e toch steunt meer op drang, dwang of noodzaak, is ...der vrijwillig dan lust, en vermindert meestal bij ver...king of verdwijning dezer drijfveeren. Moogt gij dan ...al noodzaken tot datgene, waartoe gij den lust kunt op...wekken, onderwijzers? Neen, als gij dit bedenkt en gij uw ...eerlingen waarlijk bemint, dan zult gij toestemmen, dat ...het onbillijk, onredelijk, ja noodelooze dwang is. Al moet ...gij den tragen somtijds noodzaken, gij moogt het de ove...rigen niet doen, zonder eerst het meer edele middel met ...kracht en volharding te hebben aangewend. Zoudt gij zelf ...wel gaarne zoo iets ondervinden? Zoo men b.v. dagelijks ...en wachter bij u in de school plaatste, om toe te zien of ...gij uw pligt deedt, zoudt gij dit goedkeuren? Zoudt gij ...niet zeggen: „wacht met dien dwang, totdat hij noodzakelijk ...blijkt te zijn."? Maakt hieruit nu vrij de slotsom op, en gij zult niets meer behoeven om dit middel buiten werking te stellen, zoo veel en zoo dikwijls het mogelijk is.

Anderen trachten den leerlust op te wekken en te vergrooten, door de leerlingen tegen elkander te laten wedijveren. Vrij algemeen maakt men van dit middel gebruik, om daarnaar de zitplaatsen der leerlingen in elke klasse of afdeeling te regelen. De kinderen stellen er dan ook gewoonlijk groot belang in, welke zitplaats hun ten deel valt. Komen zij vooraan, dan rekenen zij zich dit meestal tot groote eer, vinden er zich zeer door aangemoedigd, en verheffen zich meermalen trotsch daarop. Treft hen een minder gunstig lot, zoodat zij bijna of geheel achteraan moeten zitten, dan vinden zij zich ontmoedigd en teleurgesteld, en de leerlust verflauwt. Dit middel was ook reeds onder de vorige schoolwet en zelfs vóór de schoolverbetering vrij algemeen in zwang. Wekelijks en op andere vaste tijden werd er alzoo genummerd, zoo als men dit noemt.

Gewoonlijk wedijverde men op deze wijze door kustmati schoonschrift, ook wel door verbetering van een foutief o stel of door eenig ander leervak. Thans handelt men vel wege nog alzoo, en men beschouwt dit als een zeer geo loofd middel, komt zelfs niet op het denkbeeld hieraan t twijfelen of dit nader te onderzoeken.

Het valt evenwel spoedig in het oog, dat het onregtvaa dig is en meer schade dan voordeel geeft. Men laat d vluggen en de zwakken tegen elkander wedijveren, als wa men er zeker van, dat zij gelijke vermogens bezitten. I dat billijk? Men weet het immers wel anders. De kinder bezitten zeer ongelijke vermogens. Al doen de vluggen we nig hun best, toch winnen zij meestal den wedstrijd, en behouden den voorrang in zitplaatsen. Al spannen de zwak ken zich zeer sterk in; al overspannen zij zich bijna of ge heel, toch baat dit meestal niets, en zij blijven achteraa zitten. Moet dit hen niet zeer ontmoedigen en den lust doen verflaauwen? Zij toch verdienen meer aanmoediging en goedkeuring dan de eersten, die zich minder behoeven in te spannen, omdat zij tamelijk zeker van de overwin ning zijn.

Wie zal, na overweging van dit alles, nog beweren, dat dit middel billijk en regtvaardig is? Wie zal niet toestem men, dat het alleen voor de middelmatigen onschadelijk, maar voor de anderen verderfelijk en nadeelig is? De zwak ken verliezen den moed en den lust, terwijl de vluggen te veel op hun lauweren leeren rusten, zich minder inspan nen dan zij kunnen, en het loon ontvangen, dat hun eigen lijk niet, anderen wèl toekomt.

Wil men al, om elk een plaats aan te wijzen, een wed strijd houden, dan vergelijke men elk kind, om het zoo eens te noemen, slechts met zichzelf en niet met an ren. De zwakke, die zich dubbel inspant en beter s

dan men van hem kon verwachten, al is zijn werk minder goed dan dat des vluggen, behoort vooraan geplaatst te worden. Dan zal de wedstrijd hem aanmoedigen en zijn lust vermeerderen. De vlugge, die zich minder inspant dan hij kan, zijn werk slechter maakt dan men van hem mogt verwachten, behoort achteraan te zitten, opdat hij leere inzien, beter gebruik te moeten maken van zijne uitmuntender vermogens.

Op deze wijs kan men dit middel bij alle leervakken gebruiken; doch dan moet niet alleen de vlijt tot maatstaf ter beoordeeling strekken, maar nog meer moet het gedrag daarbij in aanmerking worden genomen. Anders brengt men het kind op een zeer verkeerden en hoogst gevaarlijken weg. Het zal het met zijn gedrag zoo naauw niet nemen, maar wèl voor vlijtig leeren zorgen. Wijzer worden schijnt hem dan genoeg, al strekt dit geenszins om beter te worden. Is dit de ware weg tot geluk? Neen, tot ongeluk, tot vorming van schrandere booswichten.

Al wil men nu dit alles er bij in acht nemen, toch verdient dit middel nog geen zoo onbepaalde aanbeveling, als bovenvermeld hoofdmiddel. Durft gij, onderwijzers! verzekeren, dat gij bij zoodanigen wedstrijd volkomen juist en regtvaardig zult en kunt oordeelen, als hadt gij de krachten en vermogens der onderscheiden leerlingen op een schaal gewogen? Neen, zóó volkomen juist kunt gij dit nooit weten. Het is voor den allerbekwaamste zelfs onmogelijk. Men zal bij de grootste behoedzaamheid en onpartijdigheid nog ligtelijk mistasten in de beoordeeling en beslissing van den wedstrijd.

Neemt gij in aanmerking, dat het derhalve hoogst moeilijk is met juistheid en strikte regtvaardigheid over uw leerlingen te oordeelen, vooral bij onderlinge vergelijking, dan make dit u dubbel voorzigtig daarin; het spore u aan,

om ook in andere opzigten, waarbij gij moet oordeelen of beslissen, dit in acht te nemen. Nog beter is het, elke gelegenheid tot zulk oordeelen zooveel mogelijk te vermijden, en de zaken zóó in te rigten, dat dit zelden noodig is. Dit zal u dan ook geneigd maken van dit middel ter opwekking van den leerlust afstand te doen.

Gij vraagt misschien, hoe gij dan uwen leerlingen hun zitplaatsen moet aanwijzen; niet waar? Hiertoe staan verschillende wegen open. Vooreerst kunt gij hen plaatsen naar rang van hun ouderdom, òf naar het getal schooljaren, òf naar den tijd waarop zij in de klasse of afdeeling zijn gekomen. Gij kunt daarbij ook tot maatstaf nemen, wie zich het minst schuldig maken aan te laat komen of aan schoolverzuim gedurende elk kwartaal of eenig ander tijdperk. Dit laatste zal groot voordeel geven en een zwarigheid verminderen, waarover thans teregt velerwege wordt geklaagd. Als vaste wet moet dit evenwel niet ingesteld worden; opdat gij het regt behoudt van dezen regel af te wijken, wanneer zich redenen daartoe voordoen, wanneer gij b. v., gelijk wij boven aanwezen, een trage tusschen een paar vlijtigen wilt plaatsen. Zoo kan men ook een zwakke tusschen een paar vluggen zetten of een zeer vlijtige en brave in rangorde verhoogen. Het is wel zeer goed, daarvan niet altijd redenen te geven, en den leerlingen te leeren, bescheiden genoeg te zijn er niet naar te vragen, doch steeds te vertrouwen, dat al zijn maatregelen een nuttig doel voor hun geluk hebben. Naar goedvinden kan men hiervan afwijken, en men loopt minder gevaar in hun oog eene onregtvaardigheid te begaan.

Eenige onderwijzers trachten op den leerlust te werken door het uitreiken van belooningen. Voorheen werden er jaarlijks openbare examens en prijsuitdeelingen gehouden. Het is goed, dat men dezen bijna overal, misschien zelfs aller-

wege heeft afgeschaft. Zij deden meer na- dan voordeel. Terwijl zij sommigen trotsch maakten, werden anderen wangunstig. Moedigden zij al den een aan tot leerlust, zij ontmoedigden daarentegen vele anderen, die dikwijls teregt reden tot klagen hadden. Het verband tusschen huis en school leed er meermalen zeer veel door, en er ontstond niet zelden verwijdering en wantrouwen tusschen ouders en onderwijzers. Geen wonder, dat dit het geval werd. Passen wij hierop toe, wat wij zoo even aanmerkten omtrent het beslissend oordeel des onderwijzers bij onderlinge vergelijking zijner leerlingen, dan wordt het genoegzaam duidelijk, dat dit middel niet deugde, en men teregt besloot tot afschaffing.

Thans vindt men nog vele scholen, waar kaartjes als bewijzen van vlijt en goed gedrag worden uitgereikt, die dan later tot maatstaf dienen ter toewijzing van getuigschriften of andere vereerende onderscheidingen. Dit middel is in plaats gesteld voor de openlijke prijsuitdeelingen. Het is in zooverre beter, dat men daarbij niet behoeft uit te gaan van onderlinge vergelijking en dus minder wangunstig maakt. Evenwel is het uit een ander oogpunt af te keuren, n.l. hieruit, dat het den leerling te zelfzuchtig maakt, wanneer hij zoo voor elke deugd, als het ware, terstond betaling van zijn loon ontvangt. Zóó kweekt men eigenbaat. Het kind zal bij elke goede daad vooraf het loon berekenen, en zonder uitzigt daarop geen lust tot deugd gevoelen. Van zulke loontrekkende dienaars valt voor het vervolg weinig goeds te verwachten. Alleen hij, die de deugd bemint en beoefent wegens haar schoonheid, zal braaf handelen, al heeft hij geen uitzigt op loon en al moet hij somtijds zelfs met ondank zich tevreden stellen. Hij alleen zal een waarlijk braaf mensch worden, die tot nut van zichzelven en anderen wil werken.

Zulke menschen kweekt men niet door deze en andere beloouingsmiddelen, wèl door het hier aangeprezen hoofdmiddel ter opwekking en versterking van den leerlust, den lust niet alleen om wijsheid, maar ook om deugd te leeren. Dit is het eenige hoofddoel, dat de school zich mag voorstellen. Alleen wanneer men bovenstaande wenken ter harte neemt, kan zij dit doel bereiken, en zij zal dan beantwoorden aan haar verhevene bestemming.

Heeft men in onzen tijd, bij het opofferen van zooveel schatten voor scholen en onderwijzers, geen regt dit meer te vorderen dan voorheen? En waarom zouden de onderwijzers dit niet kunnen en willen?

B.

SCHOOLNIEUWS.

Benoeming van den Heer A. Moens *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van* Zuidholland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 17 Februarij 1869, nº. 16, met ingang van 1 Maart daaraanvolgende tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict der provincie *Zuidholland* benoemd den Heer A. Moens, te *'s Gravenhage*, zulks in de plaats van den Heer Dr. G. van Wieringhen Borski, overleden.

Ontslag van den Heer Dr. A. L. Gastmann *als- en benoeming van den Heer* Dr. E. van der Ven *tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict van* Noordholland.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 27 Januarij 1869, nº. 8, met ingang van 1 Februarij daaraanvolgende, den Heer Dr. A. L. Gastmann, op zijn verzoek, ontslagen uit zijne betrekking van Schoolopziener in het vijfde schooldistrict van *Noordholland*, en, bij besluit van den 30 Januarij 1869, nº. 24, mede met ingang van genoemd tijdstip, tot zijn opvolger benoemd den Heer Dr. E. van der Ven, te *Haarlem*.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 66.)

Bij Kon. besluit van den 7 Februarij 1869, n°. 11, is pensioen verleend:

aan J. JANSEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Heeswijk*, ten bedrage van *f* 250.

RIJKSKWEEKSCHOLEN VOOR ONDERWIJZERS.

Benoeming van den Heer D. L. VAN DER HEIDE *tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te* Haarlem.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 13 Februarij 1869, n°. 15, met ingang van 1°. April eerstkomende, tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te *Haarlem* benoemd den Heer D. L. VAN DER HEIDE, hoofdonderwijzer te *Breda*, ter vervanging van den Heer Dr. A. L. GASTMANN, bij Koninklijk besluit van den 27 Januarij 1869, n°. 8, op zijn verzoek ontslagen.

Bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 1 Februarij 1869, n°. 253, 5de afd., is op hun verzoek eervol ontslag verleend aan J. SWART en P. JONGEJAN als hulponderwijzers bij de leerschool, verbonden aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te *Haarlem*, eerstgenoemde met ingang van 16 Februarij en laatstgemelde met ingang van 1 Maart daaraanvolgende.

NORMAALLESSEN.

NOORDHOLLAND.

Ten gevolge het overlijden van den hoofdonderwijzer J. VAN DER HAAR, te *Helder*, zijn, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 18 Februarij 1869, n°. 193, 5de afd., de normaallessen aldaar verbonden aan de school van den hoofdonderwijzer H. DAARNHOUWER en is tot medeonderwijzer bij genoemde normaallessen aangewezen de hoofdonderwijzer P. VAN VARIK, te *Helder*.

GELDERLAND.

Tiende schooldistrict.

Veertigjarige schooldienst van den hoofdonderwijzer H. GROENEWOUD, *te* Heumen.

Op Zaturdag, den 16 Januarij dezes jaars, vierde de gemeente *Heumen* een heugelijk feest. In het smaakvol versierde locaal der Openbare school, waar buiten de driekleur wapperde, werd de veertigste verjaring der benoeming aan die school van den hoofdonderwijzer H. GROENEWOUD herdacht. Van wijd en zijd waren oud-leerlingen, vrienden en bekenden toegestroomd om het feest te helpen vieren; anderen hadden door het zenden van hun photographisch portret, van een hartelijken brief, of op andere wijze van hunne erkentelijkheid, liefde en belangstelling doen blijken. Allen in de gemeente, oud en jong, arm en rijk, katholiek en protestant, hadden hun penningske bijgedragen om den algemeen beminden jubilaris, door een prachtig en doelmatig geschenk, hunne hoogachting te toonen, en alles was aan-

gewend om hem en zijn gezin een regt genoegelijken dag te bezorgen.

Om 11 uur vereenigde men zich in het schoollocaal, waar den jubilaris door den Burgemeester, door den Predikant, door den Schoolopziener en door zijn ouden vriend M. Kalf, gepensioneerd hoofdonderwijzer te *Leur* en Voorzitter van het 1ste onderwijzers-gezelschap gevestigd te *Wijchen*, de geschenken onder de hartelijkste toespraken werden aangeboden. De Schoolopziener stelde hem namens den Minister van Binnenlandsche Zaken en den Inspecteur van het lager onderwijs in *Gelderland* een paar prachtboekwerken ter hand.

Zigtbaar aangedaan dankte de jubilaris, in een sierlijk uitgewerkte rede, allen voor de getoonde belangstelling en geuite wenschen. Een vierstemmig gezang door de leden van het onderwijzersgezelschap aangeheven, en eenige zangstukjes door de schooljeugd uitgevoerd, besloten dit gedeelte van het feest.

Aan den eenvoudigen maar keurig gedekten disch, waar men weldra, na eene korte tusschenpozing, gezellig bijeen zat, heerschte gepaste en ongedwongen vrolijkheid. Menige heildronk werd er uitgebragt en daarbij niemand vergeten. Tot laat in den avond bleef men prettig te zamen, en zeer zeker zal die dag bij de feestgenooten een hoogst aangename herinnering nalaten, te meer, omdat die feestviering de ondubbelzinnigste blijken droeg van de gelukkige overeenstemming en verdraagzaamheid die tusschen de verschillende godsdienstige gezindheden in deze gemeente geheerscht heeft en er nog heerscht.

Behoeven wij hier nog bij te voegen, dat der schooljeugd ook in ruime mate de gelegenheid werd geschonken, in de algemeene vreugde deel te nemen.

NOORDHOLLAND.

Zesde schooldistrict.

Vijf en twintigjarige schooldienst van den onderwijzer A. v. d. Eelaart, *te* Noordscharwoude.

Den 8 Januarij j. l. was een ware feestdag voor de gemeente *Noordscharwoude:* de waardige èn algemeen geachte onderwijzer A. v. d. Eelaart vierde zijne 25jarige ambtsbediening. Reeds in den vroegen morgen had *Noordscharwoude* een feestelijk aanzien door het wapperen van Neêrlandsch geliefde driekleur, zoowel van de openbare gebouwen, als van alle huizen der ingezetenen.

Tegen 10 ure des voormiddags begaven zich de leerlingen en de genoodigden naar het schoollocaal, dat eenvoudig, doch zeer net versierd was. Nadat men eenigen tijd te vergeefs gewacht had op de komst van den Heer Pastoor, die zich uit hoofde van ongesteldheid liet verontschuldigen, gingen twee HH. hoofdonderwijzers den jubilaris van zijne woning afhalen, geleidden hem naar het schoollocaal, alwaar hij onmiddellijk begroet werd door een gepast gezang der leerlingen, onder leiding van den hulponderwijzer J. Brands. Nu nam de Heer C. Kroon, Burgemeester der gemeente, het woord, wenschte in hartelijke en sierlijke taal den getrouwen onderwijzer geluk met het feest van den dag, en eindigde met den jubilaris namens de geheele gemeente een cadeau aan te bieden, waartoe zoowel R. Katholieken als Protestanten hadden bijgedragen, dat sierlijkheid met degelijkheid vereenigt en bestaat uit een mahonijhouten boekenkast met 10 dito stoelen en 2 fauteuils, benevens een album, met de namen der gevers. Volgens het programma zou nu de Heer Schoolopziener spreken, doch daar deze verhinderd was, om des morgens aan de

plegtigheid deel te nemen, maar des avonds het feest met zijne tegenwoordigheid vereerde, ontving de jubilaris nu de gelukwenschen van de gezamenlijke hoofd- en hulponderwijzers van Duinkants-onderwijzers-gezelschap, oostelijke afdeeling, bij monde van den Heer J. v. Amstel, welk gezelschap den jubilaris met medewerking van den Schoolopziener, een fraaije voltaire aanbood.

Tot afwisseling werd door de leerlingen gezongen en nu trad een van hen, de jonge Heer v. Bommel vooruit, feliciteerde den jubilaris, tevens uit naam zijner medeleerlingen en bood hem een kristallen suikermand met zilveren hengsel en dito bokaal aan, dat geheel en al bekostigd was uit de spaarpotten der leerlingen. Nadat nu nog door de vorige en tegenwoordige predikanten, de Heeren Immink en Buis, een hartelijk woord tot den jubilaris gerigt was en de laatste hem, namens het gezelschap *Eloquentiae Sacrum*, een prachtig theeservies met schenkblad had vereerd, bedankte de jubilaris, maar werd door aandoening dikwerf belet voort te gaan. Toch werd ieder der aanwezigen door zijn hartelijk woord ten innigste getroffen, en toen eindelijk de leerlingen hun slotzang hadden gezongen, werden zij door den jubilaris tegen den volgenden dag verzocht om dit feest in de school te vieren, terwijl hun inmiddels eenige versnapeningen werden toegediend.

Nu werd de jubilaris naar het raadhuis geleid, waar hem de genoemde cadeaux getoond werden. Hier uitte de kweekeling Smit een erkentelijk woord van gelukwensching en bood den jubilaris, namens zijne medekweekelingen, een sierlijk sigarenstel met toebehooren aan, waarna de gezamenlijke kweekelingen in een krachtig gezang den jubilaris hun heil- en zegenbede toezongen.

Vervolgens gingen de genoodigden met den jubilaris naar zijne woning, alwaar hem nieuwe verrassing beidde. Eenige

oud-kweekelingen deden hunne felicitatie vergezeld gaan van eene fraaije bronzen tafellamp, en onderscheiden leden zijner familie en vrienden boden hem verschillende geschenken aan.

Van 12 tot 5 ure was de gelegenheid verder aangeboden den jubilaris te feliciteren; daarna vereenigden zich de genoodigden in het fraaije en voor heden versierde locaal van den Heer P. DE GEUS Dz., welwillend aan den jubilaris voor deze gelegenheid afgestaan. Hier wachtte hun een rijk voorziene en smaakvol versierde disch. Groot was de tafelvreugde, vooral ook verhoogd door fraaije toasten op den jubilaris, zijne familie, het onderwijs, de gemeente *Noordscharwoude*, Koning en Vaderland, enz. enz., door gepaste en vrolijke tafelzangen en door ernstige en luimige bijdragen.

Eerst op ver gevorderd uur scheidde men, met de innige overtuiging, dat men thans niet slechts een hoogst aangenamen dag doorgebragt had, maar ook, dat, waar onderwijzer, gemeentebestuur en ouders der leerlingen zoo eendragtig zamenwerken als te *Noordscharwoude*, waar op dezen dag door allen de ondubbelzinnigste blijken van gegeven waren, daar ook het onderwijs de schoonste vruchten geeft.

Dat die geest daar steeds heersche en de edele VAN DEN EELAART nog langen tijd gespaard blijve, niet slechts voor zijne familie, maar ook voor het onderwijs en voor de gemeente *Noordscharwoude*.

Den volgenden dag was er een regt prettig kinderfeest. Ook de leerlingen werden door den jubilaris rijkelijk onthaald, en met gepaste spelen, onder leiding van vele belangstellenden, werd deze dag doorgebragt, die bij de leerlingen zeker langen tijd in aangenaam aandenken zal blijven.

ZEELAND.

Eerste schooldistrict.

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer K. J. G. VAN DE WAL, *te* Kleverskerke.

Kleverskerke, gemeente *Arnemuiden.* Den 13 Februarij j. l. vierde de onderwijzer K. J. G. VAN DE WAL den gedenkdag van zijne vijftigjarige schooldienst te *Kleverskerke.* Wegens het gebrek aan een geschikt locaal te dezer plaats had de jubilaris van den Gemeenteraad de beschikking gekregen over het raadhuis te *Arnemuiden*, welks ruime zaal ter naauwernood het groot aantal opgekomen gasten kon bevatten. Te 12 ure, na de aankomst van den Inspecteur en den Districts-Schoolopziener, werd de door eene commissie afgehaalde onderwijzer in het voorportaal van het raadhuis door de schooljeugd begroet met een voor deze gelegenheid vervaardigd lied. Daarna werd hij in de zaal achtereenvolgens toegesproken door den waarnemenden Burgemeester (de Burgemeester zelf werd door een sterfgeval in zijne familie verhinderd tegenwoordig te zijn), den Voorzitter van het departement *Middelburg* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, den predikant der Hervormde gemeente te *Kleverskerke*, enz. Behalve een geschenk in geld van Rijkswege en eene medaille van de zoo evengenoemde maatschappij, ontving de jubilaris nog een aantal geschenken en andere bewijzen van erkenning zijner verdiensten, zoo als van de Districts-vereeniging der onderwijzers, en van het onderwijzersgezelschap *Walcheren*, van het gemeentebestuur en van eenige ingezetenen van *Arnemuiden* en van *Kleverskerke*, waarvoor de diepgeroerde grijsaard in korte, uit het volle hart opgekomen woorden, zijn innigen dank betuigde. Ook door het uitsteken van

vlaggen aan de openbare gebouwen, de woningen en de in de haven liggende visschers-vaartuigen hebben het gemeentebestuur en de bewoners van *Arnemuiden* hunne ingenomenheid met de feestviering aan den dag gelegd. Het feest werd besloten met een eenvoudigen, doch welvoorzienen maaltijd, waaraan, behalve de bovengenoemde autoriteiten, door een zeer groot aantal ambtsbroeders van den jubilaris werd deelgenomen, en waarbij hem nog menige toast en heilwensch werden toegebragt.

SCHOOLBERIGTEN.

Februarij 1869.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

OISTERWIJK. Aan de Openbare school de betrekking van hulponderwijzer vacant. *Jan.* 1869.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. *J. Ringeling*, te *'s Hertogenbosch.*

DE WERKEN c. a. Door den Gemeenteraad is, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, besloten tot het oprigten eener tweede Openbare school. Het nieuw gebouwde en in vele opzigten doelmatig ingerigte schoollocaal benevens de onderwijzerswoning zullen weldra voltooid zijn. Sollicitanten voor de betrekking van hoofdonderwijzer worden uitgenoodigd zich, vóór of op 20 April e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte

stukken, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. De voordeelen zijn: *a.* eene jaarwedde van *f* 600 en *b.* eene vrije woning met tuin.

IV Distr. *J. Dijkhoff*, te *Lithoijen.*

OIJEN. Andermaal worden sollicitanten voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school opgeroepen. De voordeelen, aan die betrekking verbonden, zijn: 1°. eene vaste jaarwedde van *f* 500; 2°. eene nette woning met tuin, en 3°. eenige kleine baten p. m. *f* 60 's jaars. De termijn tot aangifte is verlengd tot 15 Maart e. k.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*,
te *Eindhoven.*

STRIJP, gemeente *Leende.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*,
te *Eindhoven.*

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

LAGEMIERDE. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg*.

BREDA. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere niet gesubsidieerde school van het Departement *Breda* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* is vacant geworden. Aan dien post is verbonden: 1°. vrije woning; 2°. eene vaste jaarwedde van *f* 400 en 3°. een veranderlijk inkomen van *f* 10 voor elken leerling, dien de school boven de dertig telt (ze wordt gemiddeld door 240 leerlingen bezocht), terwijl het daarenboven den hoofdonderwijzer vergund kan worden, ten hoogste zes leerlingen der school bij zich in den kost te hebben. Onverminderd de stukken, bedoeld in art. 21 der wet op het lager onderwijs, wordt vereischt het bezit van acten voor wiskunde, Fransch, Hoogduitsch en Engelsch.

Sollicitanten wenden zich zoo spoedig mogelijk, met overlegging der vereischte stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven, tot den Hoogleeraar A. A. VAN HEUSDEN, te *Breda*.

GINNEKEN en BAVEL. De betrekking van hulponderwijzer, in de kom der gemeente, is vervuld door de benoeming van CHRISTIAAN COPPENS, hulponderwijzer te *Dommelen*.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te *Breda*.

'S GREVELDUIN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom*.

ROOSENDAAL. Den 22 en 23 December j. l. heeft alhier het vergelijkend examen plaats gehad ter vervulling der school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Van de drie opgekomen candidaten konden er slechts twee op de voordragt gebragt worden. De Raad heeft daaruit geen keuze

willen doen; eerlang zal er dus tot eene nieuwe oproeping worden overgegaan.

ROOSENDAAL. De Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

GELDERLAND.

V Distr. Dr. L. Lasonder, te *Groenlo.*

NEEDE. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. A. M. van Voorthuijsen, te *Nijmegen.*

ECK en WIEL, gemeente *Maurik.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

IX Distr. Mr. W. J. Triebels, te *Nijmegen.*

MAASBOMMEL, gemeente *Appeltern.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

X Distr. F. H. W. Kuijpers, te *Nijmegen.*

NIJMEGEN. Aan de school van het Departement *Nijmegen* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, worden gevraagd drie hulponderwijzers: een geëxamineerd in het Duitsch en Fransch, op een salaris van *f* 475; een geëxamineerd in het Fransch, op een salaris van *f* 425 en een op een salaris van *f* 300.

De school wordt bezocht door ongeveer 200 leerlingen. Als directeur is werkzaam de Heer G. JAPIKSE, hoofdonderwijzer. Hij wordt bijgestaan door 6 hulponderwijzers en 2 kweekelingen. De dagelijksche schooluren zijn des voormiddags van 9 tot 12, en des namiddags van 1½ tot

SLOTEN. Den 13 en 14 Januarij j. l. had het vergelijkend examen plaats ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs. Van de 56 sollicitanten, die zich hadden aangemeld, zijn er 26 opgekomen. Op den tweeden dag is het examen met 11 candidaten voortgezet. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de Heeren F. J. EIJZENDOORN en C. H. M. VIERHOUT, in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders en enkele leden van den Raad. De voordragt door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, opgemaakt, bestond uit: 1°. W. KAT, hulponderwijzer aan de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs te *Edam;* 2°. K. H. A. HEEROMA, hulponderwijzer aan de Openbare school te *Schagen;* 3°. F. VREUGDENHIL, hulponderwijzer aan de Openbare tusschenscholen te *Amsterdam;* 4°. H. HEIJMAN, hulponderwijzer aan de Openbare school te *Zaandam;* 5°. P. JONGEJAN, hulponderwijzer aan de Rijkskweekschool te *Haarlem.* De sub 4 en 5 vermelde candidaten verkregen gelijk aantal punten, zoodat het lot de plaatsing op de aanbevelingslijst heeft beslist.

Bij Raadsbesluit van den 22 Januarij is de Heer P. JONGEJAN benoemd.

VII Distr. *P. J. Heijning*, te *Helder*.

HELDER. Eene der Openbare scholen vacant. *Jan.* 1869.

HELDER. Aan de Openbare lagere scholen hulponderwijzersplaatsen vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. *J. Gerdenier*, te *Hoorn*.

WERVERSHOOF. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Oct.* 1868.

ZEELAND.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg.*

St. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth, te *Hulst.*

HONTENISSE. Bij Raadsbesluit van den 23 Januarij j. l. is tot hulponderwijzer aan de Openbare lagere school te *Lamswaarde*, met ingang van 1 Februarij j. l., benoemd J. VAN BEKKUM, hulponderwijzer te *Amersfoort*, en zulks ter vervanging van M. VERHAPPEN, aan wien, op zijn verzoek, eervol ontslag is verleend.

STOPPELDIJK. Op den 26 Januarij j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad ter vervulling van de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school bij de Veerstraat. Drie sollicitanten hadden zich voor dit examen aangemeld. A. MES, hoofdonderwijzer te *Tongeren*, gemeente *Boxtel*, J. H. R. VAN DER PUTTEN, hulponderwijzer te *'s Gravenhage*, en P. STROECKEN, hoofdonderwijzer te *Reuver*, gemeente *Beesel.* Het examen werd afgenomen door den Districts-Schoolopziener, bijgestaan door den Heer H. VAN WIJNGAARDEN, hoofdonderwijzer te *Axel.* Na afloop daarvan zijn de drie sollicitanten door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Districts-Schoolopziener, in de volgende orde op de voordragt geplaatst: 1°. J. H. R. VAN DER PUTTEN, 2°. P. STROECKEN en 3°. A. MES. Bij besluit van den Gemeenteraad, van den 9 Februarij j. l., is P. STROECKEN tot hoofdonderwijzer der gemelde school benoemd.

WESTDORPE. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

UTRECHT.

V Distr. Jhr. Mr. *J. G. Bosch van Drakestein*, te *Utrecht.*

HARMELEN. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

FRIESLAND.

II Distr. *J Noijon*, te *Harlingen.*

FERWOUDE, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

FIRDGUM, gemeente *Barradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

MAKKUM, gemeente *Wonseradeel*, Den 16 Januarij j. l. werd alhier het vergelijkend examen gehouden ter vervulling der hoofdonderwijzersbetrekking bij de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. Van de 6 sollicitanten waren slechts 4 opgekomen, die naar de bij het examen verkregen punten in de volgende orde op de voordragt werden geplaatst: 1°. TONNES BOERMA, hulponderwijzer te *Buitenpost;* 2°. KLAAS JELLEMA, hoofdonderwijzer te *Gorredijk*, 3°. GEERT KLUNTER, hulponderwijzer te *Loppersum;* 4°. J. M. GROES, hoofdonderwijzer te *Bellingwolde.* Uit deze voordragt is vervolgens door den Gemeenteraad benoemd TONNES BOERMA.

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Mr. *L. W. van Kleffens*, te *Oenkerk.*

WANSWERD, gemeente *Ferwerderadeel.* Door het overlijden van J. G. MEIJER, hoofdonderwijzer der Openbare

school, is die betrekking vacant. De hulponderwijzer E. KNOOP is belast met de tijdelijke waarneming der school.

V Distr. Mr. Ph. van Blom, te *Heerenveen.*

DRAGTEN, Noorderdwarsvaart, gemeente *Smallingerland.* Voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, opengevallen door het overlijden van den Heer F. DOKTER, werd op den 5 Februarij j. l. een vergelijkend examen gehouden. Uit de elf opgekomen sollicitanten is het volgende viertal opgemaakt: R. VAN ASSEN, hulponderwijzer te *Dockum;* J. POSTHUMA, hulponderwijzer te *Lippenhuizen;* J. VAN DER LEEST, hulponderwijzer te *Franeker*, en W. DE OUDE, hulponderwijzer te *St. Anna-parochie.*

TWIJZELERHEIDE, gemeente *Achtkarspelen.* Na vergelijkend examen voor de Openbare school, gehouden te *Buitenpost*, den 14 Januarij 1869, is een drietal opgemaakt, waarop geplaatst zijn: C. D. CANNE, hulponderwijzer te *St. Jacobiparochie;* R. ZIJLSTRA, hulponderwijzer te *Oudega*, en W. BÖTEL, hulponderwijzer te *Hoogezand.* Uit deze voordragt is door den Gemeenteraad, bij besluit van den 21 Januarij j. l., tot hoofdonderwijzer benoemd C. D. CANNE, in te gaan den 15 Februarij 1869.

VI Distr. Jhr. Mr. F. H. van Beyma thoe Kingma, te *Heerenveen.*

OLDETRIJNE, gemeente *Weststellingwerf.* Na vergelijkend examen is tot hoofdonderwijzer benoemd ANNE HANZES VEENBAAS, tijdelijk met de waarnemening der school belast.

VIII Distr. M. L. van de Woestijne Voerman, te *Joure.*

JOURE, gemeente *Haskerland.* De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant, *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. J. J. Bolman, te *Sneek.*

OFFINGAWIER, gemeente *Wijmbritseradeel.* De Open bare school vacant. *Jan.* 1869.

IX Distr. Mr. K. Banga, te *Harlingen.*

FRANEKER. Door den Gemeenteraad is benoemd tot hulponderwijzer bij de Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs A. BRANDES, hulponderwijzer te *Harderwijk* en tot hoofdonderwijzer der vereenigde Openbare lagere school voor jongens en meisjes H. NAUTA, hulponderwijzer te *Zaandam.*

OOSTERWIERUM, gemeente *Baarderadeel.* Het vergelijkend examen voor de vervulling der hoofdonderwijzers-betrekking bij de Openbare lagere school heeft den 1 Februarij j. l. plaats gehad. Daarna zijn aan den Gemeenteraad voorgedragen: R. VAN ASSEN, hulponderwijzer te *Dockum*; W. KUIPER, hulponderwijzer te *Hindeloopen*; W. H. DE OUDE, hulponderwijzer te *St. Anna-parochie*; J. V. D. LEEST, hulponderwijzer te *Franeker*; G. KUIPER, hulponderwijzer te *Harlingen*, en A. ROORDA, hoofdonderwijzer te *Kollumerpomp.*

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff, te *Zwolle.*

HESSUM, gemeente *Dalfsen.* De hoofdonderwijzer R. JALVINGH, benoemd tot hoofdonderwijzer aan eene Openbare school te *Zwartsluis*, heeft zijn eervol ontslag verkregen, met ingang van 15 Maart e. k. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, onder overlegging der noodige bewijsstukken en verdere certificaten, bij vrachtvrije brieven, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente en zulks vóór

van 10 April e. k. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: jaarwedde van *f* 400, vergoeding voor gemis van vrije woning *f* 100; de toelage van *f* 25 voor een kweekeling zal, wanneer er geen kweekeling werkzaam is, ten voordeele van den hoofdonderwijzer komen. Ingeval de te benoemen hoofdonderwijzer dit verlangt, zal in den loop van het volgend jaar eene onderwijzerswoning worden gebouwd. Het vergelijkend examen, waarvan de dag later zal worden bepaald, zal plaats hebben in de Openbare school te *Dalfsen* tegelijkertijd met dat naar de school te *Ruitenveen*.

RUITENVEEN, gemeente *Nieuwleusen*. Door het overlijden van den hoofdonderwijzer HERMANNUS ZWIJZE is de Openbare school vacant. Sollicitanten worden verzocht zich bij vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester der gemeente *Nieuwleusen*, vóór den 10 April e. k. Aan deze betrekking is verbonden een tractement van *f* 400, met vrije woning (nieuw gebouwd) en tuin. De toelage van *f* 25 voor een kweekeling komt, wanneer er geen kweekeling werkzaam is, ten voordeele van den hoofdonderwijzer. (Voor het vergelijkend examen zie hierboven.)

In de waarneming is voorzien door de aanstelling van een hulponderwijzer.

II Distr. Mr. A. van Naamen van Eemnes, te *Zwolle*.

ZWARTSLUIS. Op 13 Januarij j. l. had het vergelijkend examen plaats tot vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school aan de Nieuwe Sluis, vacant door het eervol ontslag aan J. A. SMIT op zijn verzoek verleend. Van 46 sollicitanten hebben 21 aan het examen deelgenomen. Bij een maximum van 53 punten verkregen R. JALVINGH, te *Hessum*, 37 punten; W. HEET-

JANS, te *Meppel*, 35½; J. KALVERKAMP, te *Smilde*, 34; H. KROES, te *Blokzijl*, 32.

Uit dit viertal heeft de Gemeenteraad, den 9 Februarij j. l., R. JALVINGH tot hoofdonderwijzer benoemd.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te Almelo.

DIEPENHEIM. Tot tweeden hulponderwijzer aan de Openbare school is benoemd H. NIJHOFF, te *Almelo*.

ELZEN en HERIKE, gemeente *Markelo*. Den 7 Februarij j. l. overleed H. A. BOSKAMP, hoofdonderwijzer der Openbare school te *Elzen* en *Herike*, waardoor die betrekking vacant is geworden.

HELLENDOORN. De hoofdonderwijzer der Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs te *Nijverdal*, J. KASSIES, heeft wegens vertrek naar elders zijne betrekking neêrgelegd.

GRONINGEN.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te Groningen.

MEEDEN. Door verleend eervol ontslag aan den ijverigen hoofdonderwijzer J. G. MUURLING, die eerst te *Nieuwe Pekel-A* (middelste verlaat) en sedert November 1828 aan de Openbare school alhier zijne krachten aan het heil der jeugd heeft gewijd, zal deze school met 1^{en} Mei aanstaande vacant worden.

Hoofdonderwijzers, die naar deze betrekking willen dingen, worden uitgenoodigd zich met de daartoe vereischte stukken vrachtvrij aan te melden bij den Burgemeester der gemeente *Meeden*, vóór of op den 5 Maart aanstaande. De voordeelen, aan de betrekking van hoofdonderwijzer alhier verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 650, met inbegrip van vergoeding voor het gemis van woning. De te benoe-

een onderwijzer is verpligt lid te worden van het provinciaal weduwen-, weezen- en ondersteuningsfonds ingevolge de klasse der school. Het vergelijkend examen zal gehouden worden op Woensdag den 10 Maart e. k. des morgens te 9 uur en vervolgens.

MIDWOLDE. Met den eersten Mei e. k. zal aan den verdienstelijken hoofdonderwijzer F. J. HOUWEN eene eervolle rust ten deel vallen en alzoo de Openbare school vacant worden. Na sedert Mei 1819 achtervolgens aan het hoofd der Openbare scholen te *Rolde*, provincie *Drenthe*, en daarna te *Noordbroek*, werkzaam te zijn geweest, stond genoemde onderwijzer van 1827 tot nu toe onafgebroken met goed gevolg aan het hoofd der school alhier.

Ter vervulling der vacature worden hoofdonderwijzers uitgenoodigd zich, met vrachtvrije brieven, en onder overlegging der noodige stukken, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente *Midwolde* vóór of op den 10 Maart aanstaande. De voordeelen, aan de betrekking van hoofdonderwijzer verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 700, benevens *f* 100 voor het gemis van woning en tuin. De te benoemen onderwijzer is verpligt lid te zijn van het provinciaal weduwen-, weezen- en ondersteuningsfonds voor de klasse waartoe de school behoort. Het vergelijkend examen zal plaats hebben in het schoolgebouw te *Midwolde* en aanvangen op Woensdag den 17 Maart e. k. des morgens te 9 uur.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

Dr. J. L'ANGE HUET, *De mensch in zijn bedrijf*. Bl. 91
R. HUSEN, *Kennis der natuur* . . . . — 96
D. DEKKER, *Verstaat gij ook, wat gij leest?* . — 104
Aan de Redactie der Nieuwe Bijdragen . . . . — 107

MENGELWERK.

Kijkjes in de onderwijzerswereld. X. . . . . . . — 130
Leerlust of leerpligt? door B. . . . . — 147

SCHOOLNIEUWS.

Benoeming van den Heer A. MOENS *tot Schoolopziener in het tweede schooldistrict van* Zuidholland. . . — 167
Ontslag van den Heer Dr. A. L. GASTMANN *als- en benoeming van den Heer* Dr. E. VAN DER VEN *tot Schoolopziener in het vijfde schooldistrict van* Noordholland. . — 167
Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad nº. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . — 168
Rijkskweekscholen voor onderwijzers. . . . . — 168
Benoeming van den Heer D. L. VAN DER HEIDE *tot Directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te* Haarlem. — 168
NORMAALLESSEN. Noordholland. . . . . — 169

GELDERLAND. *Tiende schooldistrict.*

Veertigjarige schooldienst van den hoofdonderw. H. GROENEWOUD, *te* Heumen . . . . Bl. 169

NOORDHOLLAND. *Zesde schooldistrict.*

Vijf en twintigjarige schooldienst van den onderwijzer A. V. D. EELAART, *te* Noordscharwoude . . . . — 171

ZEELAND. *Eerste schooldistrict.*

Vijftigjarige schooldienst van den onderwijzer K. J. G. VAN DE WAL, *te* Kleverskerke . . . . — 174

SCHOOLBERIGTEN *van Februarij* 1869. . — 176

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

Abeleven (Th. H. A. J.), Eerste grondbeginselen der plantenkunde, voor leerlingen van de lagere klassen der scholen voor middelbaar onderwijs. Tiel, H. C. A. Campagne. Postf. . . . . *f* 2.60

Coronel (Dr. S. Sr.), Leven en gezond zijn. Een leesboek voor de hoogste klasse der lagere school. Haarlem, de Erven F. Bohn. Kl. 8º. *f* 0.20

Geschiedenis (De) van ons vaderland van de vroegste tijden tot op heden. Met een voorwoord van W. J. Hofdijk. 101ste—104de afl. (7de deel, blz. 65—192; plaat 30 en 31). Amsterdam, F. C. Bührmann. 8º. Per afl. *f* 0.40; per plaat *f* 0.10.

Heremans (J. F. J.), Nederl.-Fransch en Fransch-Nederl. woordenboek. Deel II. 10de afl. Antwerpen, 's Bosch, J. P. van Dieren en Cº., Henri Bogaerts. Imp. 8º. . . . . *f* 0.50

Historie (Natuurlijke) van Nederland. 28ste en 29ste afl. De Flora van Nederland. Amsterdam, G. L. Funke. 8º. Per aflev. . . . *f* 0.90

Katz Jz. (S.), Handboek der welsprekendheid. Gids en leiddraad bij de beoefening der redekunst. Naar de beste bronnen bewerkt en met voorbeelden uit Nederl. schrijvers opgehelderd. Amsterdam, Kröber, Heijbroek en Hötte. Postf. . . . . *f* 2.50

Kennis is macht. Tijdschrift voor de kennis van den tegenwoordigen tijd. 1ste aflev. Zutphen, P. Plantenga Bz. Roy. 8º. Per jaarg. van 12 afl. . . . . *f* 3.00

Hetzelfde onder den titel van: Supplement-bladen op de algemeene Nederl. encyclopedie. Tijdschrift voor de kennis van den tegenwoordigen tijd. Als boven.

Leesboek voor meisjes-scholen. Haarlem, de Erven F. Bohn. Postf. *f* 0.50

Lobatto's leerboek der rechtlijnige en bolvormige driehoeksmeting. 3de druk, bewerkt en vermeerderd door Dr. P. van Geer. Met uitslaande platen. 2de stuk. Schoonhoven, S. en W. N. van Nooten. 8º. *f* 0.95

Maatjes (A. B.), Littérature de l'enfance; choix de morceaux, destinés à l'usage des écoles, classes moyennes et inférieures. 2me partie. 4me édition. Amsterdam, J. H. Gebhard en Cº. 12º. . . *f* 0.60

Perponcher's (De) onderwijs voor kinderen, herzien door Mr. J. van Lennep. Goedkoope (titel-)uitgaaf. 1ste afl. Amsterdam, Gebr. Kraay. 12º. . . . . *f* 0.25

Compleet in 6 maandel. aflev.

N. Bijdr. Ond. Febr. 1869.

Rogge (H. C.), Geographie van Europa. Amsterdam, IJ. Rogge. Postf. . . . . f 0.

Schmal (J.), De kleine manufactuurwinkel. Leesboekje. Utrecht, S. Folkers. Kl. 8⁰. . . . . f 0.

Snellen van Vollenhoven (Mr. S. C.), Gedaantewisseling en levenswijze der insekten (1ste afdeeling van „De natuurhistorische bibliotheek"). 1ste aflev. Haarlem, A. C. Kruseman. Roy. 8⁰. . . . . . . f 0.
Compleet in 10 maandel. aflev.

Streckfuss (A.), De geschiedenis der wereld aan het volk verhaald. Naar het Hoogd. bewerkt door B. ter Haar Bz. 29ste afl. Leiden, v. d. Heuvell en van Santen. 8⁰. . . . . f 0.

Swartwolt (R.), Rekenboekje voor lagere scholen. N⁰. 1. (Hoofdregels in geheele getallen). 2de druk. Utrecht, S. Folkers. Kl. 8⁰. . f 0.

Uilkens, De volmaaktheden van den Schepper in zijne schepselen beschouwd tot verheerlijking van God en tot bevordering van nuttige natuurkennis. Herzien en op de tegenwoordige hoogte der wetenschap gebragt door Prof. F. Kaiser, Dr. E. M. Beima, Prof. C. J. Matthes enz. 30ste—31ste aflev. Leeuwarden, G. T. N. Suringar. Roy. 8⁰. Per aflev. . . . . f 0.

Veenendaal (J. H.), De sollicitant. Verzameling van 500 arithmetische en algebraïsche voorstellen, gedurende de laatste jaren opgegeven bij verschillende vergelijkende en rang-examens voor hoofdonderwijzers. Gerangschikt en met antwoorden voorzien. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. Postf. . . . . f 0.7

Vegt (W. J. van der), Keur van nuttige en aangename verhalen voor de jeugd. 6de druk. Herzien door J. G. Vriese. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. Kl. 8⁰. f 0.30

Woordenboek (Aardrijkskundig en statistisch) van Nederlandsch Indië, bewerkt naar de jongste en beste berichten. 3de deel. 14de aflev. Amsterdam, P. N. van Kampen. Imp. 8⁰. . . . . f 1.25

Vaderlandsche geschiedenis en Aardrijkskunde.

H. HEMKES, Kz. **Vaderlandsche geschiedenis.** Een Lees- en Leerboekje voor kinderen. *Achtste druk.* Naar de eischen des tijds geheel omgewerkt en verbeterd . . . *f* 0.30

H. HEMKES, Kz. **Korte schets der vaderlandsche geschiedenis.** Een school- en leesboekje voor jonge kinderen. *Vierde druk* . . . . *f* 0.20

P. JANSZ. **Vaderlandsche geschiedenis voor kinderen** van 8 tot 11 jaren. Een leesboek voor de scholen. *Vijfde druk.* Met een kaartje. . . . . *f* 0.30

J. KWANTES. **Beknopt overzigt der geschiedenis van ons Vaderland**, van den vroegsten tijd tot op onze dagen. *Vijfde, verbeterde druk*, door D. W. BOSCH Dz. *f* 0.60

P. JANSZ. **Vaderlandsche aardrijkskunde**, onderhoudend medegedeeld aan kinderen van 8 tot 11 jaren. Een leesboek voor de scholen. *Derde druk.* Nagezien en verbeterd door H. HEMKES, Kz. Met een kaartje . . . . . *f* 0.30

J. F. JANSEN. **Zuid-Holland.** Leesboek ten dienste van het Lager onderwijs . . . . *f* 0.25

De uitgever S. E. VAN NOOTEN.

[306]

Bij J. K. STEENHOFF, te Leiden, ziet het licht:

Taalkundig Woordenboek

OP DE WERKEN VAN

P. C. HOOFT,

ter aanvulling en verbetering van het **Uitlegkundig Woordenboek** op HOOFT, uitgegeven door de 2de klasse van het voormalig Kon.-Ned. Instituut. Van wege de *Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden*, bewerkt

door A. C. OUDEMANS, Sr.

Eén deel van ruim 500 bladz. in gr. 8°. Prijs *f* 3.—. [307]

Nieuwe schoolboeken.

Bij TEN BRINK & DE VRIES, te Amsterdam, is va
de pers gekomen en in alle boekwinkels verkrijgbaar:

Uit de Kinderwereld.

EEN LEESBOEK VOOR DE MIDDELSTE KLASSE DER VOLKSSCHOOL,

DOOR **J. W. LEONHARD,**

Hoofdonderwijzer te Amsterdam.

Prijs 25 cents.

Dit boekje bevat 30 korte verhaaltjes tot **oefening in d** **natuurlijken leestoon**, waarin de jeugd tevens niet **all** voorbeelden van goede hoedanigheden ter navolging vindt, **maar** met voorzigtigheid gewezen wordt op de gevaren **van verkeerde** gingen en gewoonten.

Keur

UIT DE

HONDERDTALLEN

DER

LEERZAME VERHALEN VAN C. SCHMID.

Leesboek voor de scholen,

door A. A. HOLST,

Hoofdonderwijzer te Amsterdam.

Prijs 30 cents.

Meermalen werd de wensch geuit naar eene **Bloemlezing** uit de **drie Honderdtallen** van SCHMID, ten einde alzoo, in den vorm van een gewoon leesboek, de schoonste verhalen van den geliefden schrijver bijeen te hebben.

Om hieraan te gemoet te komen, werd tot de uitgave van bovengenoemde **Keur** besloten, mede ten gebruike van die scholen, waar men meent, om een of andere reden, de **Honderdtallen** in den *bestaanden vorm* niet te kunnen gebruiken, en toch zoo veel goeds en schoons ongaarne wil missen. Het 1ste, 2de en 3de **Honderdtal**, *blijven op dezelfde wijze als vroeger verkrijgbaar.*

HH. onderwijzers kunnen op *franco* aanvrage een present-exemplaar bekomen. [308]

kelde vraagstukjes die in een groot aantal scholen, ook als schriftelijke oefening, voordeelig kunnen dienen.

(*De Toekomst. Tijdschrift voor opvoeding en onderwijs*, n°. 12.)

H. KROEZE RAMAKER, Leesboekje voor eerstbeginnende leerlingen, welke volgens de leerwijze van den Heer P. J. PRINSEN onderwezen worden.

Eerste stukje,	39ste druk.	*f* 0.06⁵.		Tweede stukje,	42ste druk.	*f* 0.07⁵.	
Derde „	38ste „	„ 0.07⁵.		Vierde „	35ste „	„ 0.10.	
Vijfde „	18de „	„ 0.15.		Zesde „	13de „	„ 0.15.	

Deze herdrukken zijn door den Heer W. DEGENHARDT met zorg herzien, en ingericht volgens de regeling der spelling van Dr. te Winkel.

T. KNUIVERS, Geschiedenis des Vaderlands tot op onze tijden, ten behoeve van meer gevorderde leerlingen ingericht. *Veertiende druk* . . . . *f* 0.35

De onpartijdigheid, waarmede deze geschiedenis is geschreven, is steeds door allen erkend. [309]

Bij den boekhandelaar W. N. C. ROLDANUS, te Rotterdam, en verder alom, is te bekomen:

H. Hemkes, Kz.

HANDLEIDING VOOR KWEEKELINGEN,

aankomende en jeugdige

ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

Prijs *f* 1.80.

VIERDE,
naar de wet op het Lager Onderwijs van 13 Augustus 1857 gewijzigde en vermeerderde druk.

Zie de uitvoerige, zeer gunstige beoordeeling van dit werk in de *N. Bijdr.* 1863, n°. 2. [310]

Bij TEN BRINK & DE VRIES, te Amsterdam, zijn uitgegev[en] en in alle boekwinkels door het geheele Rijk verkrijgbaar:

H. ALTMANN, Michiel Adriaansz. de Ruiter, Leesboek voor de scholen. 3de DRUK . . . . f 0.2

Dr. G. VAN WIERINGHEN BORSKI, Geschiedenis des Vaderlands, Leesboek voor de scholen. 3de DRUK . . . . f 0.3

——— God in de Natuur en in den Mensch. Leesboek voor de scholen, naar GUMAL en LINA van K. F. LOSSIUS. 5de DRUK. . . . f 0.3

A. A. HOLST, Schetsen en verhalen uit de Geschiedenis van Ons *Vaderland*. Leesboek voor de scholen. Eerste reeks. 11de DRUK. f 0.3

——— Idem. Tweede reeks. 5de DRUK . . . . „ 0.4

——— Beknopte Nederl. spraakleer. 2de veel vermeerderde dru[k]. (Stelsel van Dr. TE WINKEL) . . . . f 0.3

——— Overzigt van de Algemeene geschiedenis en de Geschieden[is] der wereld. 2de verb. druk . . . . f 0.1

——— Kleine Nederl. spraakleer. 6de DRUK . . . . „ 0.0

——— Kort begrip der Aardrijkskunde. 6de DRUK. „ 0.0

——— Overzigt der Bijbelsche geschiedenis. 2de DR. „ 0.0

——— Overzigt van de Geschiedenis des vaderlands. 6de DR. „ 0.0

——— Kleine Rekenkunst. 3de DRUK . . . . „ 0.0

In en Buiten de school, Leer- en leesboekje voor de scholen . . . . f 0.1

J. DE KEIJZER, Nieuwe Nederlandsche Chrestomatie, of voorbeelden van schrijfstijl in proza en poëzie. 8ste DRUK, herzien door A. A. HOLST. . . . . f 0.4

——— Fabelen en vertellingen. Leesboek voor de scholen. 6de DRU[K] f 0.3

J. MARS Jzn., Gods wijsheid en goedheid in de schepping. Leesboek over verschillende natuurk. onderwerpen. 8ste druk. f 0.3

W. G. MEULEVELT, Beknopt, chronologisch overzigt der Algemeene geschiedenis. 2de veel verm. en verb. druk . . . . f 0.3

——— Handboekje der Spelling en Spraakkunst voor de lagere scholen. (Stelsel van Dr. TE WINKEL) . . . . f 0.1

Handboekje, voor de leerlingen der lagere scholen; bevattende het wetenswaardigste over *Spraakleer*, *Geschiedenis*, *Aardrijkskunde*, *Rekenkunst*, *Natuurkunde* enz., 7de veel verm. en verb. druk, met *afbeeldingen* . . . . f 0.3

Leerboekje, voor de leerlingen der lagere scholen. 2de verm. druk. Met een plaatje . . . . f 0.2

C. SCHMID, Bijb. verhalen voor kinderen, O. T. 7de DRUK. „ 0.30

——— Idem. N. Test. 5de DRUK . . . . „ 0.30

——— Eerste *Honderdtal*. Leerzame verhalen. Leesboek voor de scholen. 19de DRUK. . . . . f 0.30

——— Tweede *Honderdtal*. Leerz. verhalen. 16de DRUK . „ 0.30

——— Derde *Honderdtal*. Leerz. verhalen. 5de DRUK . . „ 0.30

K. M. Akademie te Breda.

Badon Ghyben, Beginselen der Stelkunst, 7de druk.
—— Beginselen der hoogere Stelkunst, 4de druk . . . .
—— Beginselen der Meetkunst, 5de druk . . . .
—— Beginselen der hoogere Meetkunst, 3de druk . . . .
—— Kort begrip der hoogere Meetkunst, 2de druk . . . .
—— Gronden der beschrijvende Meetkunst, 2de druk . . .
—— Beginselen der Differentiaal- en Integr.-rekening, 2de dr.

Brand Eschauzier, Manuel de langue et de littérature çaises, tome I, contenant la grammaire, et tableau historique littérature française, 3e éd. . . . . ƒ

Burgersdijk, Handleiding tot de beoefening der planten met atlas . . . . ƒ

Heusden, (van) Handl. tot de Aardrijkskunde, 6de druk .
—— Handleiding tot de kennis der Nieuwe Geschiedenis. Eerste 3de druk . . . . ƒ
—— Tweede deel. 3de druk . . . .
—— Derde deel. 2de druk . . . .

Hollander, (de) Handleiding bij de beoefening der land- en kunde van Ned. Oost-Indië. Eerste deel. 2de omgew. uitgave
—— Tweede deel . . . .

Kempees, Wiskundige constructiën tot oefening in het teekenen . . . . ƒ

Kuijper, Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche Letterkunde, 5de druk. . . . . ƒ

Meursinge, Handl. bij het onderwijs in de Scheikunde. .
—— Handl. bij het onderwijs in de Natuurkunde . . . . . .

Sanders, The rudiments of english grammar and a sketch of litterature, with extracts from approved authors. . . . . ƒ

Schlegel, Handl. tot de beoefening der dierkunde, 2 dln.

Verzameling van Wiskundige tafelen, 2de druk. . . . .

Weiffenbach, Leitfaden zum Unterricht in der deutschen und Literatur, 1e Th. Sprachlehre, 3e Auflage . . . . . ƒ

BOEKBEOORDEELINGEN.

Leven en gezond zijn. Een leesboek voor de hoogste klasse der lagere school, door Dr. S. Sr. Coronel. Haarlem, de Erven F. Bohn. 1869. Prijs 20 cts.

De naam van Dr. C. heeft in ons vaderland, en onder de onderwijzers niet het minst, een uitmuntenden klank. Wie onder dezen kent zijn *Bewaarschool* niet, waarin hij zoo krachtig partij trekt tegen de ellendige holen, die nog, en dat wel in de hoofdstad, als kinderbewaarplaatsen heeten te dienen, maar alleen kunnen strekken om de kleinen naar ligchaam en ziel te verpesten. Dr. C. toont bij elke mogelijke gelegenheid, dat hij de nieuwe rigting der geneeskunde met hart en ziel is toegedaan, en het voor haar een schooner en verhevener taak acht mede te werken om de gezondheid te bewaren, dan het verbroken evenwigt en de storingen in het organismus van het menschelijk ligchaam te herstellen; dat hij aan de hygiène den voorrang toekent boven de therapie. Is het wonder, dat wij met ingenomenheid een werkje, voor de school bestemd en met zijn naam prijkende, ter hand namen. Voor ons behoefde de schrijver in zijn „Voorrede" geen verontschuldiging te maken, omdat hij het waagt „bij de veelheid en verscheidenheid der *verplichte* leervakken, waarmede gezegd wordt de lagere

school *overladen* te zijn, haar met nog een enkel te ver-meerderen en te verlangen, dat onderwijzers en leerlingen opgewektheid gevoelen, de studie daarvan *vrijwillig* op te nemen." De schrijver bedoelt met dat nieuwe leervak zoo als uit den titel genoegzaam reeds blijkt: de *Gezondheidsleer*.

Wij voor ons houden het er echter voor, dat de schrijver zich vergist, wanneer hij hier van een *nieuw* leervak spreekt. Als studievak voor den onderwijzer is het dit stellig niet. De paedagogiek immers is een, ja wij mogen toch wel zeggen, *het* vak bij uitnemendheid voor den opvoeder en onderwijzer; en zoolang de ligchamelijke opvoeding naast de zedelijke tot zijn levenstaak zal behooren, zoolang zal de gezondheidsleer voor hem geen gesloten boek mogen zijn; en zoo is het immers door alle opvoedkundigen begrepen. Het kan zijn, dat er een tijd was, en werkelijk is die er geweest, waarin de taak der opvoeding zeer eenzijdig werd opgevat, waarin alle kracht werd gelegd op de ontwikkeling van den geest en die van het ligchaam slechts met een stiefmoederlijke zorg zich tevreden moest stellen. Maar die tijd is immers voorbij. De groote uitbreiding die het gymnastisch onderwijs reeds heeft verkregen en, het kan niet missen, nog veel meer krijgen zal, getuigt immers van het steeds levendiger worden van het bewustzijn, dat de geest een krachtig orgaan voor zijne onbelemmerde werking behoeft, dat alleen in een gezond ligchaam een gezonde ziel kan wonen.

Mij dunkt dus, dat de onderwijzer, die zijn roeping begrijpt, niet aangespoord behoeft te worden om van de kennis der gezondheidsleer zijn studie te maken. Maar al kon hij in dat opzigt zijn roeping miskennen, dan nog zou hij zich van die studie niet ontslagen mogen rekenen, want immers ook voor de leerlingen kan hier van een *nieuw*

leervak moeilijk spraak wezen. Of noemt art. 1 der wet van 13 Augustus 1857 onder letter *h* niet het onderwijs in de beginselen van de kennis der natuur? En zou daartoe niet behooren de kennis der voornaamste organen van het menschelijke ligchaam? Ons dunkt, het ligt voor de hand, dat het kind voornamelijk op zijn eigen ligchaam, zijne eigen levensverrigtingen worde gewezen, en hoe zal dit geschieden, zonder dat de onderwijzer gedurig opmerkzaam maakt op hetgeen de geregelde werking der verschillende functiën kan storen, voor zoover dit namelijk onder der kinderen bevatting ligt? Wij houden ons dan ook overtuigd, dat door de meeste onderwijzers het leervak, onder letter *h* bedoeld, niet anders wordt opgevat, en dat men ook bij dit onderwijs van het naastbijliggende dient uit te gaan. Wij erkennen gaarne, dat die methode niet consequent is toe te passen; dat eenige noties van elementaire physica moeten voorafgaan. Het is hier echter de plaats niet, den door ons gewenschten leergang voor het onderwijs in de natuurkennis in het breede uiteen te zetten. Voor ons tegenwoordig doel moge het genoeg zijn er op te hebben gewezen, dat, hetgeen de schrijver met zijnen arbeid bedoelt, niet iets nieuws is, maar dat de behoefte aan hetgeen hij wil, door den nederlandschen onderwijzer wel degelijk wordt gevoeld, en dat, misschien nog niet overal voldoende, wij willen het aannemen, maar toch wel in zekere mate in die behoefte wordt voorzien. Dat de schrijver ook niet het eerst in die rigting voor de lagere school heeft gearbeid, kan o. a. blijken uit het werkje van Helge, *de mensch*, om van anderen te zwijgen. Wij herinneren hierbij alleen nog, dat de titel „Leven en gezond zijn" zelfs niet voor de eerste maal vóór een populair boekske is geplaatst. In 1854 immers schreef de maatschappij, die nog altijd, vooral op het gebied van het onderwijs, met volle regt „de loffelijke" wordt genoemd,

een prijsvraag uit, waarbij zij verlangde: „eene *gezondheidsleer* in den vorm van een *leesboek voor de hoogste klasse der volksscholen*," en in het begin van 1858 zond zij daarop het bekroonde antwoord van Dr. H. VAN CAPPELLE in het licht, onder den titel: „*Leven en gezond zijn.* Volksboek voor de school en het huisgezin."

Hoe dit echter zij, geen schrijver heeft het monopolie van een titel voor zijn boek, en wanneer het werkje overigens voortreffelijk is, daar moge de schrijver zich hebben vergist in de meening van aan een dringende, nog onbevredigde behoefte te voldoen; zijn boekje heeft daarom niet minder reden van bestaan. Waarover zou men tegenwoordig schrijven, indien men alleen onderwerpen mogt aanroeren, waarop nog de aandacht van geen enkelen schrijver is gevallen! Om de eerste regelen der voorrede meenden wij het bovenstaande niet te mogen terug houden. Er worden toch zoovele scheeve voorstellingen omtrent ons volksonderwijs dagelijks vernomen, en als goede munt gretig ingewisseld. Komen zij van de zijde van onkundigen, en dragen zij den stempel der onbekooktheid op het voorhoofd, dan zal wel een zwijgen onder het ophalen der schouders de verstandigste partij zijn, in de hoop, dat die onverstandige oordeelvellingen geen gehoor zullen vinden en op den gezonden zin der natie zullen afstuiten. Maar waar meer invloedrijken te goeder trouw dwalen — en de humane toon van den schrijver bewijst, dat dit met hem het geval is — dan is het de pligt der kritiek, de eer van ons volksonderwijs op te houden en den dwalende in te lichten.

Doch wij moeten ons oordeel over het werkje zelf van den Heer C. uitspreken, en dan doet het ons waarlijk leed, dat wij na de lezing en herlezing er van niet meer die ingenomenheid er mede kunnen betuigen, als waarvan wij bij den aanvang van dit opstel hebben gesproken.

De schrijver heeft de leerstof, die hij in de school zoo zeer wenscht behandeld te zien, gegoten in den vorm van een leesboek. Die vorm is zeker niet onvoorwaardelijk af te keuren. Wij hebben leesboeken over geschiedenis, over land- en volkenkennis, over natuurkunde, over cosmographie, over volkshuishoudkunde, over landbouw enz. en waarom niet ook over gezondheidsleer? Alle leerstof leent er zich zeker niet even goed toe, bijv. de rekenkunde, en toch heeft men ook daarmede de proef genomen. Met welken uitslag is bekend. De gezondheidsleer stellen wij met de laatste echter niet geheel op ééne lijn. Zij kan er zich misschien toe leenen; maar een leesboek moet een *lees*boek zijn, dat wil zeggen: het moet voldoen aan al de eischen, die wij met volle regt aan een leesboek mogen stellen. En die eischen zijn: duidelijke voorstelling der behandelde zaken bij vloeijenden stijl. Een *lees*boek moet dienen om te leeren *lezen*, dat is het *hoofd*doel; bij het leesonderrigt rigt e keus der leesstof zich naar een *neven*doel. Nu zij men, dunkt ons, voorzigtig welk nevendoel men aan het hoofddoel vastknoopt; want waar het eerste belemmerend werkt op het bereiken van het laatste, daar moet men zich wachten die beiden te verbinden. Dat eerste kan dan bij andere methode op zijn beurt hoofddoel worden, maar moet niet als leesoefening worden binnengesmokkeld. En na de proeve van Dr. Coronel en ook die van Dr. van Cappellen, welke laatste wij echter hooger stellen om zijn vorm dan de eerste, beginnen wij het er voor te houden, dat de gezondheidsleer niet geschikt is om die in den vorm van een leesboek in de school te brengen. En waarom niet? De gezondheidsleer vereischt natuurlijk eenige kennis — ten overvloede blijkt het voor hem die het niet reeds wist, uit de beide werkjes — van het menschelijke ligchaam. Het geraamte, de spieren, de zenuwen, de zintuigen, de huid, de spijsverterings- en

ademhalingsorganen, die allen moeten worden verklaard en besproken. Behalve dat sommigen dier onderwerpen zich voor eene vloeijende leesles slecht leenen, vereischen zij zooveel toelichting en opheldering van de zijde des onderwijzers, door het vertoonen van platen, of liever nog van voorwerpen, aanschouwelijk gemaakt, dat er voor het *lezen*, het vlug en vaardig en in den juisten toon leeren lezen geen tijd over blijft. Wij voor ons, en een veeljarige ondervinding geeft ons eenig regt een oordeel uit te spreken, zijn vast overtuigd, dat de leesles, *lees*les moet zijn en blijven. Verklaring en toelichting van voor de kinderen niet geheel duidelijke zaken moet er mede gepaard, d. w. z. er aan voorafgaan, dat spreekt van zelf. Maar waar die verklaring het leesuur schier inneemt en hoofdzaak wordt, daar leeren de kinderen niet *lezen*, daar krijgen ze geen smaak in het lezen, daar lezen ze na het verlaten der school niet meer en missen ze dat uitmuntende middel tot hun verdere ontwikkeling, bestemd anders om hen tot hunne eigen onderwijzers te maken. Wij nemen daarmede de uitsluitende toediening van zedelijke verhaaltjes niet in bescherming, welke ligt verteerbare kost misschien reeds zoovele oppervlakkige verslinders van onbeteekenende romannetjes heeft gevormd; maar moet men dan altijd ook juist overdrijven? Den man van studie raden we aan, nu en dan zijn geest te verfrisschen door de lectuur van eenig bellettristisch werk; afwisseling zal voor kinderen nog wel te meer noodig mogen heeten. Grepen uit de geschiedenis, biographiën, en die immers willen we alleen voor de lagere school, grepen uit de kennis van landen en volken, natuurbeschrijvingen kunnen met verhalen en eenvoudige bespiegelingen uitmuntende leesstof opleveren; en onze schoollitteratuur heeft voortreffelijke werkjes in die rigting aan te wijzen.

Wij waren opzettelijk eenigszins uitvoerig in onze be-

schouwing minder van, dan wel naar aanleiding van het boekje van Dr. C., omdat we gaarne aan dien stortvloed van leerboeken, in den vorm van leesboeken vermomd, een einde zagen, en naar ons vermogen er aan medewerken om den stroom te leiden in de rigting, die wij uit overtuiging voor de ware houden.

De schrijver heeft echter regt er op, dat wij ons min gunstig oordeel staven door aanhaling uit zijn boekje. Wij slaan op blz. 4:

„Het beendergestel of het geraamte dient tot steun van de weeke deelen of spieren, die zich daaraan hechten en waardoor de verschillende bewegingen plaats hebben. Men verdeelt het geraamte en zijne omhulsels in drie deelen: het hoofd, den romp en de ledematen. Het hoofd wordt door de schedelbeenderen, die de hersenen bevatten en de aangezichtsbeenderen, waaraan de kaak- en halsspieren zijn gehecht, gevormd. De romp bestaat aan den hals van achteren uit zeven halswervels (1). Die wervels zijn door kunstige gewrichten (2) met vliezige deelen (banden) bevestigd, en zoodanig bewegelijk, dat het hoofd alle mogelijke bewegingen op den romp kan maken, maar slechts ten halve om de as van den zevenden wervel kan draaien."

En zoo gaat het voort. Waarlijk die „opeensomming" (opsomming) is niet alleen „*schijnbaar* dor" (*wij* onderstrepen), maar zij is het *inderdaad*. In een *leer*boek kunnen wij ze laten gelden, in een *leesboek* vinden wij ze ten eenenmale misplaatst. En die dorheid maakt de opsomming voor leerlingen, zelfs van de hoogste klasse eener lagere school, ongeschikt. Wij willen ook daar zoodanig *leerboek* niet; maar

(1) Wat wervels zijn wordt niet gezegd.

(2) Aan den onderwijzer wordt overgelaten te verklaren, wat gewrichten zijn.

wij willen de levende stem van den onderwijzer, die vertelt, aanschouwelijk maakt, voorteekent, laat zien; dan kunnen we hopen en verwachten, dat de leerlingen er wat van opnemen en meêdragen, niet wanneer zij te hooi en te gras uit het leesboek iets moeten putten.

Als enkele proefjes van ietwat slordigheid van stijl teekenden wij op blz. 40: „Men vermijde ook *om* niet geheel droog linnengoed aan te trekken," en op pag. 47: „Boter in verschen toestand onder het voeder gemengd, verhoogt zeer de *spijsvertering*. Gebraden of ranzige boter stoort echter spoedig de *spijsvertering.*"

Op blz. 23 moet in „ontvangt wederkeerig van dat bloed een deel van zijne koolstof," voor *zijne koolstof* zeker wel *zijn koolzuur* worden gelezen.

De goede bedoeling is niet voldoende om een bruikbaar werkje voor de school te leveren. Wij gelooven, dat de lauweren voor den Heer C. elders te plukken zijn.

---

1. *Stofgoud.* Weinig en veel, saamgelezen van eigen en vreemden bodem ten dienste der volksschool, door L. Leopold, onderwijzer aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Groningen. Vierde, vermeerderde en verbeterde druk. Groningen, J. B. Wolters. 1868. Prijs *f* 0.30.
2. *Mosroosjes.* Weinig en veel, saamgelezen van eigen en vreemden bodem ten dienste van de middelste of hoogste klasse eener volksschool, door denzelfde. Derde, vermeerderde druk. Bij denzelfde. 1868. Prijs *f* 0.20.
3. *Bonte steenen.* Weinig een veel, uit de werken van nederlandsche schrijvers samengebracht tot een leesboek voor het jonge Nederland, door denzelfde. Bij denzelfde. 1869. Prijs *f* 0.30.

4. *Vertellingen van een' torenwachter.* Een leesboek voor de hoogste klasse der volksschool, door K. HOFKAMP, hoofdonderwijzer aan de leerschool, verbonden aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Groningen. Tweede, vermeerderde druk. Bij denzelfde. 1868. Prijs *f* 0.30.

5. *De reiziger.* Aardrijkskundige beschrijvingen en schilderingen. Leesboek voor de hoogste klasse der lagere school, door R. R. RIJKENS, leeraar aan 's Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Groningen. Bij denzelfde. 1868. Prijs *f* 0.30.

Wij voegen deze vijf werkjes bij elkander. Waarom? Omdat zij ons door denzelfden uitgever ter beoordeeling zijn toegezonden? Omdat zij allen afkomstig zijn van onderwijzers aan de kweekschool te Groningen verbonden? Wel eenigszins; maar toch ook nog om iets anders. Hebben wij in de voorafgaande recensie onze meening over leesboeken gezegd, en uiteengezet hoe wij ze *niet* wenschten, wij hebben hier een vijftal voor ons liggen, zoo als wij ze wel begeeren. De reden zal, na het daar aangevoerde, genoegzaam voor de hand liggen. Omtrent een drietal heeft de ondervinding reeds voldoend uitspraak gedaan. Het *Stofgoud*, de *Mosroosjes* en de *Vertellingen van een' torenwachter* beleven respectievelijk reeds een vierden, derden en tweeden druk. Zijn wij wel onderrigt, dan is van de laatsten ook de derde reeds ter perse. Terwijl het een zeldzaamheid is, dat een lees- *alias* leerboek zich in een tweeden druk mag verheugen, is het verschijnsel zeker opmerkelijk genoeg, dat de oplaag dezer leesboeken zoo spoedig na hun verschijning (1) reeds was uitgeput.

(1) De voorrede vóór den eersten druk van *Stofgoud* was gedateerd Januari 1866, die van de *Mosroosjes* Mei 1866 en die van de *Vertellingen van een' torenwachter* 20 November 1867.

Wij zien er het bewijs in, dat velen onzer ambtgenooten eenstemmig met ons denken.

Wij mogen die werkjes dan ook reeds als bekend vooronderstellen en wenschen ze alleen nog menigen herdruk toe. Ze zijn het overwaardig. Verscheidenheid van inhoud, van smaak getuigende keus der stukken in ongebonden en gebonden stijl leverde de Heer LEOPOLD, keur van soms roerende, altijd boeijende en nuttige vertellingen de Heer HOFKAMP.

De graagte waarmede *Stofgoud* en *Mosroosjes* zijn ontvangen, hebben den Heer L. zeker genoopt (ofschoon hij het ditmaal niet in een voorrede zegt), nog weder iets samen te lezen, en nu alleen uit de werken van nederlandsche (1) schrijvers, terwijl hij vroeger ook op vreemden bodem zocht. De titel „*Bonte steenen*" zegt genoeg wat we hier ontvangen, en wij getuigen gaarne, dat ook in dit boekje de keus met smaak is geschied. Met genoegen merkten we op, dat het den Heer L. vergund werd een fragment uit TOLLENS' *Overwintering op Nova Zembla* over te nemen. Er blijkt uit, dat de Heer SURINGAR te Leeuwarden toch niet de grimmige „stokbewaarder" is, waarvoor een bekende ex-professor hem herhaaldelijk zoo liefelijk heeft uitgemaakt. Er zal misschien eenig verschil zijn geweest tusschen de manier van vragen des Heeren L. en die des Hoogleeraars. In allen gevalle hebben we nu gegronde hoop, dat in nog uit te komen bloemlezingen de naam van onzen volksdichter niet zal worden gemist.

Wij durven aan de *Bonte steenen* ook herhaalde uitgaven voorspellen.

Blijft ons nog over n°. 5, *De Reiziger*, door den Heer

(1) De vlaamsche broeders SNIEDERS, DAUTZENBERG, CONSCIENCE enz. daaronder gerekend.

Rijkens. Ook met dit leesboek zijn we hoogelijk ingenomen. Hoe: het is immers een leesboek over de aardrijkskunde? dus een vermomd *leer*boek? Neen lezer! dat is het niet, althans niet in den zin van het gros der boekjes van die cathegorie. De leesstof is genomen uit het gebied der aardrijkskunde; maar het dient niet om de aardrijkskunde als zoodanig te doen leeren. Het levert beschrijvingen en schilderingen van landen en steden, van natuurverschijnselen, van wouden, van den oever der zee, enz. Nu verplaatst het leesboek de jeugdige lezers in ons eigen vaderland, hetzij te Amsterdam of op Marken, op onze duinen of in eene noordbrabandsche boerenwoning. Dan weder voert het hen naar Java, Sumatra, Borneo of Nederlandsch Guijana. Later doet het hen België doorreizen, waarbij Seraing en de grot van Han en een steenkoolmijn worden beschreven. Engeland, Duitschland, Zwitserland, Spanje, Rusland enz. worden niet vergeten en wanneer wij zeggen, dat de togten worden gedaan aan de hand van J. A. van der Aa, Dr. J. ten Brink, Dr. v. Hoëvell, Conscience, Dautzenberg, Heine, Dr. J. J. van Oosterzee, Andersen, om niet allen op te noemen, dan zal men, op den klank dier namén afgaande, wel bemerken, dat de vervaardiger keurig is geweest bij zijn ter markt gaan.

Een leesboek als dit, waarin de leerlingen aanschouwen wat er in verschillende streken is te zien en op te merken, is iets anders dan een *leer*boek van de soort, zoo als wij er reeds te velen hebben. Dit vinde zijn weg en zijn plaats in de school; het is waard onder de uitstekenden te worden gerangschikt.

Meditatiën van een drentschen schoolmeester. I. Te Assen, bij DE ERVEN D. H. VAN DER SCHEER. 1869.

Overpeinzingen van een schoolmeester, van een minimumonderwijzer, van dat ras, dat tot schande van nederlandsche gemeentebesturen nog, helaas! niet is opgeruimd! Meditatiën van een man, die met ongeveer *f* 300 's jaars, benevens een gratificatie van 6 mud wolkammers, 4 voer zodden, vier paar klompen en nu en dan een pot met karnemelk rond komen moet met een vrouw en zeven kinderen! Als het waar is, dat broodzorgen de pijnlijkste zijn en den geest het meest ter neder drukken, dan verwacht men hier zeker een extract van neêrgedruktheid, bekrompenheid, wrevel, bitterheid, hier en daar overgaande in wat menschenhaat. Maar wij zijn onbillijk, wij hebben nog één emolument vergeten: de zevenmaal twee kwartjes, die „moeder haar liefste kind" bij zeer plegtige gelegenheid in de hand „douwde."

Mij dunkt, lezer! nu ge weet, uit welk hoofd deze meditatiën zijn gesproten, voelt ge weinig lust er kennis mede te maken. Indien ge onderwijzer zijt, en niet behoort tot die gelukkigen, die een loon ontvangen eenigszins althans geëvenredigd aan de belangrijke diensten, die zij in ruil voor dat loon aan de maatschappij bewijzen; indien ge bij ondervinding weet wat het zegt een beschaafd man te zijn en niet de behoeften te kunnen bevredigen, welke die beschaving u leerde gevoelen, o! dan weet ge ook bij ervaring, wat pijnlijks en grievends er in dien toestand is. Den vroeden mannen, die, in den gemeenteraad gezeten, het in hun hand hebben een lichtstraaltje te werpen in uw bekommerd gemoed, hun wenschen wij toe één dag slechts zich in uw toestand te verplaatsen, te gevoelen wat gij gevoelt, wanneer ge met een bezwaard hart den schooldrempel overschrijdt,

en met een opgeruimd gelaat u moet vertoonen voor uw leerlingen, hun verstand moet ontwikkelen, hen ontbolsteren, hun ligtzinnigheid bedwingen en hun kinderlijk onverstand leiden met onuitputtelijk geduld en onverstoorbare kalmte. O, wij zijn er zeker van, ze zouden anders over uw werk en uw behoeften oordeelen. Ach, men werpe ons niet tegen, dat vraag en aanbod ook hier den marktprijs regelen. We weten het wel, we kennen die wetten. Op industriëel en commerciëel gebied laten wij ze gelden; ook daar huldigen we het *laissez aller* als het alleen ware beginsel. Maar spreek toch van die wetten niet op een gebied waar zij niet gelden, niet gelden kunnen, waar ons geheele gemoed tegen die wetten opkomt. En wilt ge eene eenvoudige opheldering, waarom die wetten hier niet van toepassing zijn? Gij, die zweert bij de volkshuishoudkundige wetten, weet ge niet, dat er naast den marktprijs een natuurlijke staat? „O zeker," zegt ge, „die prijs is de som van al de voorschotten voor de productie noodig. Om dien natuurlijken prijs beweegt zich de marktprijs en deze kan zich van genen tijdelijk vrij ver verwijderen; maar als men maar niet in zijn wijsheid een handje gaat helpen, dan komt alles van zelf teregt." Juist zoo. Zoo is het. Maar waar is de natuurlijke prijs van den schoolmeester? Breng ze onder cijfers, zoo ge kunt, zijne uren van studie onder zeer gebrekkige leiding met nog gebrekkiger hulpmiddelen soms, de zelfverloochening die van hem geëischt werd, den eenigszins onnatuurlijken toestand waarin hij zich verplaatst zag, van het oogenblik af dat hij als kweekeling niet meer knaap mogt zijn met de knapen. Zijn waardigheid zou er onder geleden hebben. En zoo ge dat niet onder cijfers brengen kunt, dan mist uw marktprijs een grondslag; dan is hij willekeurig.

„Maar dat is hij niet," is uw antwoord, „want immers het aanbod laat zich niet wachten. Noem ons de school die

vacant blijft, omdat geen sollicitanten zich aanbieden. Tegen eene enkele maal, dat slechts één of weinigen zich opdoen, staan de tientallen over, waaruit meestal de keus kan worden gedaan."

Wij hebben uw tegenwerping voorzien, Edelachtbare Heeren, die de koorden der beurs stevig vasthoudt, niet omdat *gij* uw penningen ook daarin hebt gestort, maar alleen uit liefde voor uw gemeentenaren. Wij verzekeren u, beknibbelt de tractementen uwer onderwijzers nog met vijftig gulden 's jaars, zoo gij durft, en toch zult ge er vinden, die een plaats in uw schoolhuis en vóór uw schoolbanken zullen wenschen in te nemen. Maar weet ge, wat ge bewerken zult? Ge zult den zedelijken invloed niet verhoogen van den man die dien invloed zoozeer behoeft, om uw gemeente zedelijk en maatschappelijk te verheffen. Gij zult den „fatsoenlijken hongerlijder" — schaam u, Nederland! dat ze er zijn onder uwe onderwijzers — berooven van zijne energie en gij zult bovenmenschelijke geestkracht van hem eischen, om uw kinderen tot degelijke en zelfstandige menschen te vormen. Wilt ge weten, wat ge bewerken zult? Dat het peil der beschaving onder de onderwijzers natuurlijk dalen *moet*, dat steeds minder jongelingen van zekere beschaving zich zullen wijden aan het *lager* onderwijs. Of het onderwijs, of de toekomst van ons vaderland er beter bij varen zal?

Maar gij geeft u nog niet gewonnen. Nog wilt ge de koorden niet een weinig vieren; want alleen de buitenverschansingen zijn ingenomen. Gij zit nog veilig achter uw hoofdwal. Want immers, gij bestrijdt ons nog met onze eigen wapenen. Wij zagen u wel hoofdschuddend en triomfantelijk glimlagchen, toen wij daar op oeconomisch gebied verdwaalden en over natuurlijken en marktprijs redeneerden. Gij voert ons tegen: „wijs mij de som der productiekosten van

een regter, een dominé, gij kunt het evenmin; maar zeker zijn ze onevenredig hooger dan die van den onderwijzer, en worden die bezoldigd naar hun maatschapelijken stand, of moeten ook zij het zeer zuinigjes overleggen, willen zij rondkomen met hetgeen het ambt hun geeft? En toch was er aan beiden nog nooit gebrek, en wij hebben niet vernomen, dat de regtsbedeeling of de evangelieprediking nog leden onder de te karige bezoldiging."

Wat ge zegt, is, voor een deel althans, waar; want ons ontbreken de gegevens om te beoordeelen, of de herderlijke arbeid ooit geleden heeft onder het schrijven om den broode, waartoe de studeerkamer in de pastorie misschien wel eens is gebruikt; wij willen aannemen, dat die arbeid even goed wordt verrigt, niettegenstaande de leeraar herhaaldelijk zijn gemeente verlaat en rondreist om lauweren (en immers lauweren alleen?) voor zijn welsprekendheid in te oogsten. Hij heeft althans een surrogaat: de klagten gestapeld op het hoofd van den armen schoolmeester, die de godsdienstige opleiding schandelijk verwaarloost en der kerk het werk maar niet uit de hand wil nemen.

„Maar waarom zijn er beschaafden, hoogstaanzienlijken zelfs, die begeeren naar die ambten; en waarom zouden ze dan niet evenzeer verkiezen zich te wijden aan de roeping, die gij onderwijzers zelven, tot walgens toe soms, als zoo edel en verheven pleegt af te schilderen?"

Meent gij het in ernst? Den achtbaren regter hebt ge er toch zeker maar voor de leus bijgenoemd. Maar den prediker? Zoudt ge hem waarlijk gelijkstellen met uw schoolmeester, hem, den man met toga en baret, onder plegtige inzegening en handenoplegging onder u ingeleid, hem, wiens woord nog als orakel geldt, en wiens genadige hoofdknik nog door zoo velen op prijs wordt gesteld; zoudt ge hem waarlijk gelijkstellen met den man, dien de onver-

standige moeder de les meent te mogen lezen over een dubbel verdiende tuchtiging van haar bedorven kindje? Ziet ge den aureool dan niet, die nog straalt om het hoofd van den verkondiger des goddelijken woords? En zoo ge dien wel ziet, dan zult ge begrijpen, waarom er zijn die zich voor een tijd (in de hoop immers op standverbetering) ontberingen getroosten, of uit eigen fondsen het ontbrekende willen aanvullen, alleen om dien aureool ook om hun eigen hoofd te zien schitteren.

Of het echter niet beter ware, indien financiëele redenen niet behoefden te wegen bij de keus van een werkkring, is eene andere vraag. Wij zouden den godsdienstleeraars van harte het gunnen, dat zij niet buiten hunne *eigenlijke* roeping om den tijd moesten uitkoopen, ten einde den hunnen te geven wat hun noodig is.

Doch, vraagt gij, waartoe al die uitweiding? Is het om ons verschoonend te stemmen tegenover het geschrijf van den drentschen schoolmeester? Om ons voor te bereiden op de weinig opbeurende lectuur van eenige bladzijden, geschreven door een zwartgalligen minimum-lijder? Geenszins, waarde lezer. Wel willen wij u aanmoedigen tot lezen. Gij behoeft niet te vreezen, dat de goede man u met *zijn* klagten zal lastig gevallen. Wij hebben het gedaan voor hem en voor zoo velen, die met hem in hetzelfde geval verkeeren. Hij daarentegen zal u een blik doen slaan in zijn liefdevol hart; hij doet u kennis maken met een man die „door in alles poëzie te brengen, zich wel eens voor eenige oogenblikken rijk kan maken," al „schudde menig dorpeling het hoofd over de opgewondenheid en de verbeelding van een man, die maar even „rond kan komen" en zonder geld zich in het dagelijksch leven zóó deed gelden."

En wat geeft hij te lezen? Vooreerst een blik in zijn intime leven, waaruit een weldadige adem, die der liefde,

n tegenwaait; een beschouwing over het Drenthe van 1660 en van heden; een blik op hetgeen die provincie nog behoeft, en wat er tot ontwikkeling harer bewoners nog kan worden verrigt.

Wat wij met onze, misschien wel wat uitvoerige, aankondiging wenschen te bereiken: den onderwijzer, die ons persoonlijk onbekend is (zijn naam heeft hij ons verzwegen; waarom? Hij behoeft zich zijn meditatiën niet te schamen), maar dien wij om zijn toon lief hebben gekregen, aan te moedigen, het niet bij n°. 1 te laten; hij schrijft te goed, dan dat hij niet meermalen reeds zou hebben gepeinsd.

En gij, lezers! moedigt gij uw drentschen collega aan door zijn meditatiën te koopen; welligt werkt gij er toe meê, dat nog iets anders dan de gratis wolkammers en karnemelk komen op de tafel van het negental.

MENGELWERK.

Eenige bladzijden uit mijne 48jarige onderwijzers-loopbaan.

door E. Molema,
rustend onderwijzer te Oostwold.

1. MIJN ZEVENJARIG VERBLIJF TE EUVELGUNNE.

Het jeugdig paar had in de maand Januarij 1821 de eenvoudige onderwijzerswoning, zijnde met het schoolvertrek onder één dak, betrokken. Buiten kerkelijke betrekking moest de kleine huishouding alleen leven van de schoolgelden van omstreeks vijftig leerlingen. Wij konden dus niet zingen: „wat is 't vooruitzigt schoon!" En toch was er veel meer opklimming tusschen mijn ondermeesters- en onderwijzers-positie dan sedert de invoering der nieuwe schoolwet bij mijn meeste collega's het geval is; want een onderwijzers-inkomen van drie honderd gulden vóór vijftig jaren was meer, dan het minimum van vier honderd gulden voor den hoofdonderwijzer in onze dagen bedraagt.

Daar kwam bij, dat mijn vrouw en ik weinig behoeften hadden, dat men op mijn nieuwe standplaats heel goedkoop leven kon, dat mijn wederhelft even goed als ik de kunst verstond „de tering naar de nering" te zetten, dat wij

hoopten, binnen weinige jaren het nederige Euvelgunne met een betere plaats te zullen verwisselen.

En niettegenstaande dit alles zag ik reeds in de eerste weken van ons huwelijk nu en dan mijn vrouw ietwat bekommerd en niet zonder medelijden aan. Zij was zoo rijk in mijn bezit en de toekomst beloofde wat beters. Maar ik dacht: indien de fortuin mij eens ongunstig ware, zoodat wij hier een aantal jaren moesten blijven en intusschen ons gezin met kinderen wierd gezegend (1).

In spijt van zulke donkere wolkjes, die zich tusschen mijn gelukszon en ons huwelijksbootje plaatsten, aanvaardde ik met lust en moed de school, die ik nu *mijne* school mogt noemen. Huiselijke zorgen bleven daar buiten; ik had een tamelijk vast besluit genomen, binnen de schoolmuren geheel voor mijn leerlingen te leven. De nakoming hiervan was te gemakkelijker, daar het aantal niet al te groot en toch, ook groot genoeg was om mij geheel daarbij te bepalen; zoodat ik mijn krachten niet behoefde te overspannen, terwijl ik, om zoo te spreken, ook geen tijd had,

---

(1) „Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht." Dit spreekwoord zij een welmeenende waarschuwing, om niet in ernst naar een vrouw om te zien, eer men in staat is een huisgezin fatsoenlijk te onderhouden. Een hulponderwijzer, die als zoodanig van zijne inkomsten ruim kon leven, wordt hoofdonderwijzer onder het genot van *f* 400 traktement. Hij huwt eene onbemiddelde vrouw. Treurig contrast van zijn hulponderwijzers-jaren met zijn *schijnbare* bevordering. En wordt hij eens, tot overmaat van ongeluk, gezegend met eene onnoozele, slordige of verkwistende vrouw — hoe donker grijnst hem dan de toekomst aan! Hoe veel geestkracht wordt er onder zulke omstandigheden vereischt, om hoofd en hart op de regte plaats te zetten en te houden bij zijn studie en bij zijn onderwijs.

Waarlijk, wij vreezen, dat de meesten onzer jeugdige ambtsbroeders zulk een harde proef niet zouden kunnen doorstaan.

mijn gedachten van het onderwijs te laten afzwerven (1).

Al dadelijk voerde ik de klankmethode in, of liever volgde ik bij het aanvankelijk leesonderwijs het voorbeeld van mijn twee naaste voorgangers, BRUGSMA en HARDENBERG. Het doel van het lager onderwijs, gelijkmatige en alzijdige ontwikkeling van verstand en hart, met andere woorden: ware menschenvorming voor het leven, stond mij tamelijk helder voor den geest. Al wat daaraan niet bevorderlijk of voor dat doel zelfs hinderlijk kon zijn, was in

---

(1) „Helaas, dat zwerven der gedachten!" Om hiervoor in de school bewaard te blijven, is het niet alleen genoeg, dat de onderwijzer van het gewigt zijner betrekking doordrongen zij; hij moet het zich door opzettelijke en gestadige oefening tot een gewoonte trachten te maken. Ik durf dit mijn jeugdigen collega's in het bijzonder en uit eigene ervaring aanraden. Maar dan moet het ons ook ernstig om de zaak te doen zijn. Gewis ook in dezen doet aanhouden verkrijgen, wordt de gewoonte als een tweede natuur. En hoe zeer komt deze tweede- aan onze eerste natuur te baat, indien wij het, met Gods hulp, zoo ver gebragt hebben, dat wij ook onder velerlei zorgen en bezwaren nogtans bij ons schoolwerk mogen zeggen: „Kinderen, daar hebt ge mij, niet bij stukken en brokken, maar geheel en al!"

Op het gevaar af, dat men mij van grootspraak zou kunnen verdenken, waag ik het echter hier een paar zinsneden uit „Mijn afscheidswoord aan Finsterwold" af te schrijven: „Van nature en uit beginsel een voorstander des vredes, heb ik nimmer een proces getart of uitgelokt; maar ik heb het gewigt daarvan goedsmoeds gedragen en verdragen, in spijt van het zwaard van DAMOCLES, dat, aan een dunnen draad bevestigd, boven mijn hoofd hing; want God schonk mij kracht naar kruis. Zou ik Hem daarvoor niet innig danken, dat genoemd zwaard mij niet in de school vervolgde en mij, zooveel ik mij herinneren kan, geen uur van de nachtrust ontroofde?"

Van een verstrooidheid, die het gevolg is van gebrek aan beroepsijver, gepaard met losheid van karakter — daarvan willen we hier niet eens spreken.

mijn oog contrabande. Maar een zeventienjarig jongeling, wien het evenzeer aan practische als aan theoretische opleiling ontbrak, hoeveel gevaar liep hij, in de keuze der niddelen en de regte toepassing daarvan te dwalen!

Zoo begreep het ook, en teregt, mijn schoolopziener, pro-essor TH. VAN SWINDEREN. Deze verlangde mij daarom te spreken aan zijn huis te Groningen, nadat ik nog maar korten tijd had schoolgehouden. „MOLEMA," zeide hij, „daar gij nog zoo jong zijt en dus weinig ondervinding hebt, zoo wou ik u aanraden, uw onderwijs in te rigten op den voet van uw voorganger of in het spoor te blijven, dat hij u gebaand heeft." Zonder mij lang te bedenken, was mijn antwoord, dat ik, uit hoofde mijner jongheid en onbedrevenheid, gaarne van meerbejaarde collega's wilde leeren; dat ik tot mijn leedwezen echter moest verklaren, des professors raad niet te mogen volgen, daar de school te Euvelgunne, mijns inziens, in een slechten staat was en ik de ouders vrij algemeen over het onderwijs van mijn voorganger hoorde klagen.

Zulk een vrijmoedig antwoord mishaagde den schoolopziener; schielijk brak hij het onderhoud met mij af, vast meer denkende dan hij zeide. Door deze verklaring haalde ik mij aanvankelijk zijn ongenoegen op den hals, daar hij, zoo als ik later te weten kwam, veel met HARDENBERG's onderwijs op had, en hij mij dus te goeder trouw diens voorbeeld had aangeprezen.

Ziedaar, lezer, een staal van jeugdig onverstand, uit gebrek aan menschenkennis. Neem gij de *heele* spreuk: „wees opregt als de duiven, maar voorzigtig als de slangen" in acht, en niet alleen het *eerste* lid, zoo als *ik* deed (1).

---

(1) „Het komt er minder op aan *wat*, dan wel *hoe* men iets zegt." Zeker vorst riep twee zijner hovelingen bij zich, om hunne opinie

Ik werd lid van het Helper-onderwijzersgezelschap, bestaande uit onderwijzers in en bij Groningen. De maandelijksche vergaderingen van dit gezelschap werden om beurten gehouden, en gingen gepaard met schoolbezoek. Na den afloop der les moest de plaatselijke schoolhouder zich voor een poos absenteeren; intusschen vroeg de voorzitter bij de leden rond om advies over het geziene schoolwerk. Na zijn terugkomst deelde deze de slotsom daarvan mede, zoo noodig gemotiveerd, doch altijd op bescheiden, broederlijke wijze.

Dat dit schoolbezoek voor mijn practische vorming nuttig was, behoef ik wel niet te zeggen; te meer kon ik daarvan profiteeren, daar het Helper-gezelschap zeer goede schoolmannen telde, bijv. B. BRUGSMA, R. G. RIJKENS, om nu van anderen maar te zwijgen.

Ik kreeg alras bij ouders en leerlingen een goeden naam en mogt mij alzoo bij toeneming in het vertrouwen van beiden verheugen, hetwelk natuurlijk voor mij een spoorslag moest zijn, mij meer en meer dat vertrouwen waardig te maken.

Hoe de schoolopziener over mij en mijn werk dacht, hiervan een paar bijzonderheden. In een schriftelijk verslag wegens zijn schoolbezoek schreef hij onder anderen:

---

nopens een voor hem teedere, netelige zaak te vernemen. A. sprak ronduit naar zijne overtuiging, zonder eenige verbloeming of verzachting, vast meenende, dat het den vorst, even als hem zelven bovenal, ja alleen om de waarheid te doen was. Hij had echter buiten den waard gerekend. De vorst, vergramd over zulk een majesteitsschennis, liet hem ter dood brengen. Het advies van B. kwam wel in de hoofdzaak met dat van A. overeen; doch hij had daarbij 's vorsten verhevenheid tegenover zijne eigen nietigheid in het oog gehouden, en daarom werd B. op een vorstelijke wijze beloond. — Doch deze anecdote had ik in der tijd nog niet gelezen.

„Er werd goed op de leesteekens gelet. Maten en gewigten wel bekend. De kinderen zongen lief. Er lagen nog eenige papiertjes op den grond.” Aan zijn huis kreeg ik een vrij scherpe berisping, t. w. dat ik mij te veel met studiën bezig hield, die voor mijn vak niet te pas kwamen en dat de school daarbij lijden moest. Waarschijnlijk dacht hij hierbij aan een paar hoogdravende opstellen van mijn hand, en in een tijdschrift opgenomen. Met eenige fierheid merkte ik daartegen aan, dat ik alles, wat ik uit de boeken opdeed, poogde dienstbaar te maken aan mijn vorming als onderwijzer en opvoeder. Ik had zelfs de stoutheid, mij te vergelijken bij een vlinder die, over de bloemen zwevende, uit die allen, de vergiftige niet uitgezonderd, het gezonde honigsap weet af te zonderen en hiermede den korf te verrijken. Deze verklaring, hoewel in alle opregtheid gedaan, beviel den professor in het geheel niet; hij bleef bij zijn gevoelen en liet mij gaan met de ietwat strakke vermaning, voortaan niet zooveel geleerdheid over de baan te halen.

Ik moet openhartig bekennen, dat de schoolopziener niet geheel en al ongelijk had; want de rustende vijfenzestiger ziet uit andere oogen dan de wel ijverige en met zijn beroep ingenomen, maar toch ook dweepende jongeling van achttien of twintig jaar. Nogtans wantrouwde ik het oordeel van den schoolopziener, doch niet zoo zeer om zijn beoordeeling nopens mijn wijze van studie *op zichzelve*, maar om den strakken *toon*, waarop hij sprak en den niet minzamen blik, dien hij mij daarbij toewierp. De herinnering aan een vroegere woordenwisseling tusschen ons beiden gaf voedsel aan dat wantrouwen, zoodat ik des schoolopzieners handelwijze aan vooringenomenheid en partijdigheid tegen mij meende te moeten toeschrijven.

Om de waarheid te zeggen, had ik van des professors

bekwaamheid om de gehalte eener school te beoor[...] geen hoog denkbeeld opgevat, wijl zijn schoolbezoek [...] ligchamelijk, maar in plaats van kort en scherp, [...] vliegend en oppervlakkig mogt heeten. Daarbij bereed[...] zoo als men het noemde, zijn stokpaardjes, wat zijn [...] stelingen ook zeer goed schijnen geweten te hebben, [...] meer partij konden dezen daarvan trekken, wanneer het [...] is, gelijk men zeide, dat zij vooraf van des professors [...] verwittigd werden (1).

Stil en rustig vervolgde ik mijn doel: een goede, [...] lijke school, en betrad daarbij mijn eigen weg, terw[...] ondertusschen vlijtig bestudeerde „VISSER's bekroonde [...] handeling over de volstrekt noodzakelijke kundigh[...] enz. De lessen op de hulpschool bij BRUGSMA waren [...] daartoe ook niet weinig dienstbaar. Wat deze mondeling [...] schriftelijk met ons behandelde over onderwijs en opvo[...] en *zoo* als hij het deed, was juist geschikt mijn [...] tot bespiegeling, wijsgeerige en dichterlijke vlugt te [...]

---

(1) Een dezer gunstelingen en schoolman van naam stond of [...] onder den schooltijd niet zelden te schrijven, terwijl de hulp[...] wijzer alleen onderwees. Maar geen nood; zoodra de schoolop[...] in de nabijheid was, werd meester gewaarschuwd. Een, twee, drie, waren de papieren in den lessenaar geborgen; de professor [...] den meester druk aan het schoolwerk en hij was daarover, [...] gewoonte, hoogst voldaan.

Verre van ons, dat wij zijn haastig schoolbezoek zouden toeschrijven aan gebrek aan belangstelling, veeleer daaraan, dat de professor een man was van de klok, die wegens zijn veelvuldige werkzaamheden de oogenblikken tellen moest. Desniettemin blijft het waarheid, dat een schoolopziener, die geen tijd kan vinden de scholen van zijn ressort met bedaarde naauwgezetheid te inspecteeren, maar bij dit onderzoek meer als per stoom te werk moet gaan, voor zijne eervolle betrekking grootendeels, zoo niet geheel, verloren is.

en en mij op het practische gebied der prozaïsche werkekheid over te voeren, ja, om zoo te spreken, mijne over-even en nevelachtige phantasiën met opzigt tot de lagere hool aan teugels te binden, of de wieken mijner verbeelng te besturen, zonder die te knakken. Ofschoon maar einige jaren ouder dan ik, was hij juist de man, die mij s van uit de wolken tot de aarde wist te doen afdalen mij in een goeden zin tot het inzigt bragt: „Niet daar ven, hier *beneden* is het."

De lezer ziet hieruit, hoeveel ik als schoolman aan BRUGSMA te danken had, juist op een leeftijd, dat ik zulk een leidende hand niet alleen behoefde, maar tevens genoeg ontwikkeld was om zijn wenken en zijn onderwijs behoorlijk te verstaan, hoog te schatten en op mijn school in toepassing te brengen.

Nu zal ik kortelijk verhalen, hoe het er in mijne eerste onderwijzersjaren toeging met mijn wetenschappelijke ontwikkeling. Ik had groote behoefte aan de noodige leerboeken en mijne inkomsten waren te klein, die te koopen. Te meer nog moest ik mijne uitgaven bekrimpen, toen mijn vrouw reeds in het eerste jaar van ons huwelijk (1821) kwam te overlijden en mij één zoon naliet, dien ik niet lang daarna bij mijn schoonouders moest uitbesteden voor *f* 75 's jaars. Nu was goede raad duur; maar ik vond een redmiddel in het schrijven van eenige schoolboekjes, waarvan het eerste was: „De Nieuwe kindervriend," en schafte voor het honorarium mij studieboeken aan. Op die wijze kwam ik van lieverlede in het bezit van BEIJER's „Handleiding voor den nederlandschen stijl," VAN DER PALM's „Bijbel voor de jeugd," VAN KAMPEN's „De aarde in haren natuurlijken toestand," ROLLIN en THAILLÉ's „Geschiedenis der wereld," in twaalf deelen, „Wat is Logica?" en WALCH's „Wiskundige aardrijksbeschrijving."

Ook dominé VAN SENDEN, toenmalig predikant te Middelbert, waartoe Euvelgunne kerkelijk behoort, heb ik voor mijn studie veel te danken. Hij gaf mij les in het hoogduitsch en leende mij boeken. In het voorbijgaan zij gezegd, dat ik benevens R. BRUININGA, die de school voor zijn vader te Middelbert waarnam en later zijn opvolger werd, door VAN SENDEN privaatles kreeg in de waarheden van de godsdienst, volgens het vraagboek van EGELING: „De weg der zaligheid." Ik las het daarbij behoorende handboek van denzelfden schrijver. Genoemde BRUININGA en ik werden door VAN SENDEN in ons kerkelijk lidmaatschap plegtig bevestigd. Ik kwam geregeld bij hem ter kerk en behalve de godsdienstige stichting, die ik daarbij genoot, hebben zijn preêken niet weinig bijgedragen tot uitbreiding en verheldering van mijn denkbeelden nopens de christelijke godsdienst, maar tevens tot zuivering van mijn smaakgevoel. Wekelijks kwam hij te Euvelgunne en hield met de gehuwden leer-katechisatie in de school. Dan mogt ik een uurtje onder een kop thee zijn gezelschap genieten en telkens leerde ik uit zijn gesprekken.

Wanneer prof. T. A. CLARISSE de avonddienst zou vervullen in de Martini-kerk, ried VAN SENDEN mij soms aan, om mede dien kanselredenaar te hooren. Op onze terugwandeling zeide hij met hooge ingenomenheid wegens het gehoorde: „dat mag eerst preêken heeten!" En ik stemde zulks van ganscher harte toe. Zoo herinner ik mij nog in het bijzonder met uitstekend genoegen n°. 3 van CLARISSE's, en door zijn vader J. CLARISSE in 1829 uitgegeven leerredenen, naar Handelingen 17 : 28*b*: „De mensch is Gods geslacht." En geen wonder; want ook uit een paedagogisch oogpunt beschouwd vond die rede weêrklank in mijn binnenste.

Uit het bovenstaande blijkt genoeg, hoeveel ik voor mijne

eigen verstandelijke vorming te danken heb aan zulke degelijke mannen, als VAN SENDEN en BRUGSMA. Maar toch kan ik hier onmogelijk zwijgen van een eenvoudig en ongeletterd burgerman, die twee kinderen bij mij op school had. Hij was kuiper van naam en beroep beide. Waren VAN SENDEN en BRUGSMA, waardige vertegenwoordigers van kerk en school, mijn hooggeachte leermeesters, KUIPER was in den volsten zin des woords mijn *vriend* en een voorbeeld van stille huiselijke deugd. Het was een mijner aangenaamste ontspanningen hem te bezoeken. Hij had een helder denkend hoofd, maar was ook een echt christen en, als zoodanig, een uitstekend burger.

De voorbeeldige vlijt en gehoorzaamheid zijner kinderen op de school, waarvan zij omstreeks een kwart uurs verwijderd waren, gepaard met een zedig, ordelijk gedrag daarbuiten, hadden mij reeds bij voorraad doen vermoeden, dat hier een goede huiselijke opvoeding mijn onderwijs in de hand werkte. En zoo bevond ik het inderdaad.

KUIPER maakte mij voor het eerst bekend met GELLERTS zedelessen, die tot zijn geliefkoosde lectuur behoorden. Hij begreep dit werk niet alleen zeer goed; maar wat hem daarin wel het meest boeide en waarom hij het zijn *tweeden bijbel* noemde, was niet de duidelijke, populaire en hartelijke voordragt zoo zeer, maar zulks in verband met de practische strekking op de toepassing op hart en leven, die in al de voorlezingen zoo heerlijk doorstraalt. Hij had het in het bijzonder ingezien, hoe GELLERT elke godsdienstige waarheid, iedere leerstelling zoodanig ontwikkelde, van dien kant wist te beschouwen, dat ze vruchtbaar moest zijn ter veredeling en volmaking van den geheelen mensch. Stellingen, die met 's menschen zedelijke vorming in geen blijkbaar verband stonden, beschouwde hij als bijzaak.

Op dit punt was hij echter ook zeer verdraagzaam omtrent

andersdenkenden, die b. v. te goeder trouw beweerden, dat sommige verborgenheden in de godsdienst, al waren het ook tegenstrijdigheden, nogtans tot de fondamenteele leerstukken behoorden, met wier aanneming of verwerping het christendom staan of vallen moet.

Zulk een minzaam en tevens mannelijk karakter, zoowel bezadigdheid en kalmte van ziel bij onwrikbaarheid van beginselen, die bescheidenheid, gepaard met een vrijmoedigheid, die alle slaafsch gezag verworpen heeft, dien ook moed, behoudens betamelijk gevoel van zelfwaarde; in het kort wie in de jaren der karaktervorming, waarin ik mij bevond, een vriend vindt, die al de genoemde eigenschappen in zich vereenigt en die daarenboven van een gerijpte levenservaring *kan* en *wil* mededeelen, om den jeugdigen, nog zwakken en vaak slingerenden vriend te raden, te bemoedigen, te waarschuwen en te troosten, — die heeft een *schat* gevonden.

Nog dikwijls staat het beminnelijke beeld van den reedslang ontslapene voor mijn verbeelding. God weet het, hoevaak ik in sombere, donkere dagen in die herinnering meer steun en opbeuring heb gevonden, dan ik zelfs uit de beste boeken kon halen.

Zijn voorbeeld in alle christelijke en maatschappelijke deugd heeft zulke diepe sporen in mijn ziel gegrift, dat het mij nog op mijn vergevorderde jaren als een hoogere geleigeest blijft vergezellen en niet dan met mijn jongsten ademtogt, zoo ik hoop, mij zal verlaten. Dat zulk een vriend mij eenige jaren achtereen, toen ik aan zulk een leidsman op de baan mijner zedelijk-godsdienstige vorming bijzondere behoefte had, mogt ter zijde staan, daarin erken ik de hand eener albesturende Voorzienigheid. Zoo niet *hier*, waarin zou ik dan die hoogere vaderhand van mijn hemelschen opvoeder tasten en voelen, die dengenen, welke Hem lief-

hebben alle dingen doet medewerken ten goede? (1)

---

(1) Waar een huisvader als Kuiper zijn kinderen nog meer door oorbeeld dan door leering tracht op te voeden, daar wordt den nderwijzer zijn taak ligt en aangenaam. Deze mag echter nimmer alatig zijn, met zijne t'huis verwaarloosde, bedorven leerlingen de aden van deugd en godsvrucht in het hart te strooien, meenende, dat ij ook bij zijne ijverigste pogingen toch maar op rotsen zou ploegen. Uit een ander huisgezin, waar de opvoeding der kinderen wel en tegenvoeter van die bij Kuiper mogt heeten, waar vader en oeder dagelijks voorgingen in razen, schelden en vloeken, had ik ok twee leerlingen, een jongen en een meisje, beiden zeer traag van evatting. Hoewel zij geringe vorderingen maakten in het leeren, aren zij echter vlijtig en gehoorzaam, zoodat ik, den aanleg in anmerking nemende, reden had met hen voldaan te zijn. Hunne nvatbaarheid kwam ik met geduld en zachtheid te gemoet, wat mij te ligter viel, daar ik hen van wege volslagen gebrek aan opvoeding met een oog van medelijden aanzag. Het meisje, omstreeks lertien jaar oud, werd eens door doodelijke krankheid aangetast, gepaard met hevige en aanhoudende pijnen. Zij was daaronder echter til en onderworpen, zoodat zelfs geen klagt, laat staan een norrend woord, over haar lippen kwam. De moeder gaf haar deswege aar verwondering te kennen en vroeg haar, hoe zij onder al dat ijden zoo geduldig en gelaten kon blijven. „Moeder!" antwoordde et meisje, „meester heeft ons op school verhaald, hoe oneindig eel Jezus geleden heeft uit liefde voor de menschen en dus ook oor mij, niettegenstaande hij heilig en onschuldig was; en ik, ie wel vaak tegen God heb gezondigd, zou ik dan klagen en morren n mijn lot?"

Laat ons steeds bedenken, dat kinderen, die slechts *ligchamelijke* uders hebben, maar gelukkig in den onderwijzer een *geestelijken* ader aantreffen, diens leer en voorbeeld zelfs wel eens hooger leeren chatten dan andere leerlingen, die een goede huiselijke opvoeding nogen genieten.

Mag men in zulk een geval niet zeggen, dat het licht der school ij de schaduw van het huis voor sommige kinderen te liefelijker afteekt, zoodat het hunne harten voor den onderwijzer geheel winnen kan?

Heb ik tot hiertoe zoo veel lichtpunten aangehaald, die mij op mijn eenzaam en doornig pad te Euvelgunne mogten verkwikken en opheffen, nu moet ik meer in het bijzonder van de schaduwzijden gewagen.

Ten gevolge van het overlijden mijner vrouw, moest ik eigen huishouding opgeven. Ik verhuurde de onderwijzers woning en nam zelf kost en inwoning bij mijn naaste buurlieden, zijnde een paar oude menschen, die, bij het bezit van eigen woning en een tuin, er een koe, een varken en een schaap op hielden en daarbij eenigen onderstand genoten, het zij van de kerk, het zij van particulieren — dat weet ik zelf niet meer, — van de woning kon het met regt heeten: „Arm en needrig is mijn hutje."

Mijn kostheer, die aan een borstkwaal sukkelde en verschrikkelijk hoesten en opgeven moest, liep op twee krukken en droeg een driekanten hoed, naar de oude snede, benevens een waaibroek, die echter ook nog door enkele welgestelde boeren werd gedragen. Zijn vrouw was erg kortzigtig. „Beiden," hoogst eenvoudige, dood onkundige lieden, „konden mede van mijn kostgeld eten," zoo zeiden de menschen, en een ander kosthuis was er voor mij niet.

Hier kwam bij, dat mijn kostvrouw bij de etenstafel zeer goed het betere van het mindere wist te onderscheiden en wel zoodanig, dat zij doorgaans, n. l. met *mij*, aan het beste eind kwam, terwijl niet zelden de oude man zich met een schralere bedeeling moest vergenoegen.

Gij ziet, dat zulk een verblijf voor mij al weinig aantrekkelijks had, zoodat ik van lieverlede naar een ander kosthuis uitzag. Eindelijk ontfermde een boer zich over mij en verleende mij kost en inwoning. Dat mogt een kapitale verbetering voor mij heeten! Hier deelde ik in een goeden boerenpot. Hier had ik een ruim vertrek om te studeeren.

Hoe goed echter deze menschen mij ook behandelden

ader mijn kostgeld te verhoogen, ik had bedroefd weinig ı hun gezelschap. De vrouw kon' niet lezen of schrijven. ar man rookte, na geëindigd dagwerk, zijn eindje pijp, t over elkaâr geslagen armen, terwijl vrouw en meiden ı het spinnewiel zaten. De knechten, mede bij den haard eten, namen zelden een boek ter hand. Tot ontspanning atste ik mij wel eens een uur in dien kring, en het was goed, dat ik hun daarmeê pleizier deed; want dan moest hun iets voorlezen of verhalen. Het is waar, al leerende rt men *zelf;* maar hoe ver stond zulk een gezelschap ıeden dat van KUIPER!

Niet lang echter mogt ik in mijn nieuwe kosthuis blijven. jn kostheer zeide mij den koop op; „want," zeide hij, e menschen zeggen, dat ik BERENDOOM en MENJE, bij e ik eerst was gehuisd geweest, het brood uit den mond ot, en dien naam wil ik niet hebben." Wat ik daartegen k mogt inbrengen, vergeefs. Ik *moest* tot mijn vorig kost- is terugkeeren.

Dat mogt een eentonig, eenzaam, stil leven heeten, wel chikt om een jong mensch, als ik was, triestig te maken; meer, daar ik uit neiging meer tot eenzaamheid dan tot huizigheid overhelde.

Ik moest en mogt wel studeeren en onder zulke omstandig- len werd ik daartoe te meer gedrongen; want waar zou anders in mijn vrije uren mijn troost zoeken? Wel is ar, kon ik mij, zoo vaak ik wilde, door het bezoeken jner familie verfrisschen; doch hiervan maakte ik slechts ı spaarzaam gebruik, voornamelijk omdat ik *na* zulk eene vlugt mij te Euvelgunne nog *minder* te huis gevoelde.

Door overgeving aan een zittend leven, waarvan ik in jne „Inleiding" bereids gewaagde, ontwikkelden zich bij i de beginselen van eene onderbuikziekte, die hand over nd toenam en mij niet zelden naar ligchaam en geest,

lust en kracht ontroofde (1) en eigenaardig voedsel gaf zwaarmoedige, droefgeestige denkbeelden.

Mijn geneesheer ried mij, veel beweging te nemen, „wandelen is niet genoeg," zeide hij, „maar *loopen*, *dagelijks loopen* tot vermoeijens toe, zoo als hij zelf deed, *dat* was de boodschap."

Paardrijden en houtzagen zouden voor mij probatum zijn. Ik moet bekennen, dat ik zijn raad in der tijd veel te weinig heb opgevolgd. Soms dreef de last der onderbuiks-spanning en verstopping mij naar buiten en deed mijn schreden verhaasten; maar als de pillen haar werking hadden gedaan en de bui vooreerst overgedreven was, ging ik weêr mijn ouden gang, waarvoor ik vooral op meer gevorderde jaren zwaar heb moeten boeten (2).

---

(1) Jeugdige ambtgenooten vooral! neemt deze mijn waarschuwing ter harte. Men vraagt in onzen tijd van u zoo veel, dat velen uwer het studeeren zoo aanleggen, alsof gij nu de verderfelijke dwaling op u zelven moet toepassen: „de knaap moet een jongeling, de jongeling een man in kennis en verstands-ontwikkeling zijn." En niettegenstaande leert gij uwen scholieren, „dat alleen in een gezond ligchaam een gezonde, krachtige ziel kan wonen." Kunt gij dan ook zeggen: „Ziet maar eens op mij!?" Ik vrees, dat dat woord in den mond van de meesten uwer een wanklank moet heeten. „Daar heb je het nu al, CHRISTOFFEL!" zeide ik bij mij zelven, „je bent een letterkundige met een wat prikkelbaar zenuwgestel en een zwakke maag, en je hebt gegeten, alsof je achter den ploeg moest; je hebt je twee weken lang als een jongen van zestien jaren aangesteld" — hoewel hij lang reeds grootvader was —; „je bent vroeg opgestaan en laat naar bed gegaan; en het gevolg er van is, dat je, even als een zieltje zonder zorg, in veertien dagen het kapitaal levenskracht, dat veertien weken had moeten duren, verbruikt hebt. Je kunt geen ijzer met handen breken, CHRISTOFFEL!" En laat mij er bijvoegen: „dat kunt gij, jeugdige onderwijzer, *ook* niet."

(2) Hoe veel meer en beter had ik op mannelijken leeftijd kunnen

Intusschen moest ik al vroeg naar beter standplaats uitzien. Indien ik hierin slagen mogt, dacht ik, en mijn levensweg naar evenredigheid zonniger werd, zou die booze kwaal wel langzamerhand van mij wijken. Van achteren zie ik het klaar in, dat die berekening niet zou zijn opgegaan.

Nu ben ik gevorderd tot de *vergelijkende examens*. In het geheel heb ik vijftienmaal gesollicitеerd: zesmaal kreég ik n°. 1, tweemaal n°. 3, eenmaal n°. 6, driemaal n°. 2; van twee dier examens heb ik van mijn nommer niets met zekerheid vernomen en wegens Euvelgunne heb ik in de „Inleiding" reeds gewag gemaakt.

„Behooren die vergelijkende examens tot de schaduwzijden van uw verblijf te Euvelgunne?" vraagt nu welligt deze en gene lezer met verwondering. Gij zult het later hooren en moogt dan zelf oordeelen, in hoe ver ik gelijk heb.

In plaats van redeneering volge hier vooreerst het afschrift van een brief, door mij ontvangen op twintig-jarigen ouderdom.

„*Assen*, 28 Nov. 1823.

Geachte Vriend!

„Ik kan uwen wensch, om uwen brief beantwoord te zien, niet onvervuld laten, ofschoon ik niet in staat ben, u eenigen troost mede te deelen. De stukken, betrekkelijk

---

studeeren, had ik in mijn jongelingsjaren naar eisch voor den welstand des ligchaams zorg gedragen. Maar wat wisten onderwijzers toen ook van de gymnastiek? In frissche uren van studie komen wij hiermede veel verder, dan in heele dagen van drukkende ligchaamsongesteldheid, wanneer men ook naar den *geest* slechts over een *half* of een *kwart leven* beschikken kan. Spaart alzoo uw krachten en legt daarvan behoorlijk op voor later jaren. Gij verzamelt u op die wijze een kapitaal voor den geest, dat de heerlijkste vruchten voor de toekomst moet afwerpen.

het examen te Rolde, zijn aan den Minister opgezonden, en daaruit kan deze zien, dat gij de eerste door mij opgegeven zijt, doch dat de ingezetenen van Rolde liever VEENEKAMP hebben, omdat hij meer jaren heeft en zijne manier van onderwijzen en kinderen te behandelen hun meer bekend is dan de uwe (1). Nu moet de Minister decideeren. Wil hij den ingezetenen pleizier doen, zoo als gewoonlijk het geval is, dan geeft hij autorisatie op VEENEKAMP; zoo niet dan op u. Ik kan in dat geval niets meer doen; omdat er zoo weinig verschil tusschen u en VEENEKAMP is. . . . .

„Ik was er boos over, dat VEENEKAMP, daar hij pas Borger had, om Rolde solliciteerde en, zoo ik dat met billijkheid had kunnen doen, dan had ik hem afgelaten van de lijst dergenen, die ik als de bekwaamsten opgaf; maar juist die onpartijdigheid, die gij in mij gelieft te roemen, gebood mij, tegen wil en dank hem mede op te geven (2), vooral om de schriftelijke beantwoording der zes u bekende vragen, waarin hij ook u overtrof.

„Ik heb medelijden met uw lot; dat heb ik ook met het lot van onderscheidene anderen, die te Rolde waren. Het is voor mij in zulk een geval altijd zeer grievend, de talenten

(1) VEENEKAMP en acht van zijn mededingers hadden even veel punten bekomen. Dit negental kwam dus het naast bij n°. 2. Was het wonder, dat VEENEKAMP op het drietal kwam?

(2) Daar deedt gij wel aan, heer schoolopziener! Maar uw ambtgenoot STERINGA KUIPER dan, destijds predikant te Rhoden? Deze had het vergelijkend examen te Peize afgenomen. Z. W. E. liet mij, ten gevolge daarvan, door prof. VAN SWINDEREN uitnoodigen, om mij ook voor de school te Rolde aan te geven. Dat gaf mij hoop; want ik meende dat ook Rolde tot het ressort van STERINGA KUIPER behoorde. Dit was echter zoo niet; laatstgenoemde was toeschouwer bij het examen te Rolde, en juist een van zijne onderwijzers, n. l. VEENEKAMP, maaide mij het gras voor de voeten weg.

en bekwaamheden van zoo velen te zien, zonder hen te kunnen bevorderen; overtuigd te zijn, dat velen der sollicitanten verdienen de vacante plaats te erlangen, en tevens de gedachte te hebben, dat één slechts die krijgen kan en de anderen, allen ongetroost, zullen moeten heêngaan (1). Doch dat is niet anders.

Wat u betreft, wanneer gij volhardt in het voortzetten der vorming en ontwikkeling van uwe vermogens en in het aanwenden van uwe verkregene kundigheden ten nutte der u toevertrouwde jeugd, dan is er geen twijfel aan, of gij krijgt nog eens eene goede plaats. Verbeid dien tijd geduldig, met vertrouwen op God. Gij geniet de achting van brave en kundige menschen, en hunne aanbeveling zal zeker eenmaal door de goddelijke Voorzienigheid gezegend worden. Vertrouw daarop en houd moed, dien gij zoo noodig hebt, zult gij niet op dezelfde hoogte blijven staan, of achteruit geraken, en die, godsdienstig volgehouden, niet beschaamd maakt.

Wees inmiddels verzekerd van mijne toegenegenheid, met welke ik mij heilwenschend noem

Uwen vriend

G. Benthem Reddingius."

Bovenstaanden brief heb ik meermalen met dankbare tranen besproeid; hij werd voor mij een talisman, die mij voor verregaande neêrslagtigheid en werkeloosheid bewaarde en mij dikwijls moed en hoop heeft ingestort; zulks was hij mij te meer, wijl het beminnelijke beeld van den menschlievenden Reddingius, zijne innemende persoonlijkheid, waarvan zijn woorden het getrouwe afdruksel mogen heeten,

(1) Te Rolde moesten vier en dertig onderwijzers ongetroost heêngaan; want er waren 35 sollicitanten opgekomen.

mij daarbij voor de verbeelding stonden. „Edele menschenvriend," zoo sprak ik dan wel eens in mijzelven, „kondt gij uit zaliger gewesten op ons nederzien, hoe zoudt gij u verblijden, als gij zaagt, welk een heilrijke uitwerking uw vaderlijk schrijven ook nog na uwen dood op mij had, hoe uw woorden mijn ziel verkwikten en opbeurden gelijk dauwdruppen de kwijnende en verschroeide plant.

Een paar jaren later was ik mede-sollicitant om de vacante school te Hoogkerk. Dat ik bij het vergelijkend examen en een daarmeê verbonden proefles voor de hoogste klasse (1) de bijzondere goedkeuring van den schoolopziener mogt wegdragen, blijke onder anderen daaruit, dat hij mij onder vier oogen zeide, dat het voor deze keer niet zou lukken (2), dat hij echter bij de eerst daaropvolgende gelegenheid aan mij denken zou.

Die gelegenheid was de vacature te Kommerzijl. Daar *heeft* hij dan ook aan mij gedacht, doch als aan iemand, die n°. 1 in den weg stond. Hoewel ik, n°. 2, met een groote meerderheid van stemmen werd benoemd, wist de schoolopziener nogtans te bewerken, dat niet *ik*, maar n°. 1 de plaats kreeg.

Nu kon ik niet langer zwijgen. Niet minder verontwaar-

---

(1) Tot onderwerp voor een proefles viel mij ten deel Ps. 1, doch denkelijk maar voor een gedeelte.

(2) „Het zou voor deze keer niet lukken," zei de schoolopziener; want uit genegenheid voor den ouden onderwijzer, die overleden was, en bij de goede verwachting, die men bereids nopens diens jeugdigen zoon had opgevat, zou deze benoemd worden.

Die zoon, in wiens onderwijs Hoogkerk sinds veertig jaren mag deelen, heeft aan die goede verwachting overvloedig beantwoord. Moge hij nog verscheiden jaren met lust en ijver zijn post kunnen waarnemen!

digd dan bedroefd over zulk eene inconsequentie, wendde ik mij tot den Minister met onderstaand adres, waarbij ik ongelukkig meer met mijn hart dan met het koele verstand te rade ging, zoodat ik al weder, als vroeger, er te weinig aan dacht, met de *opregtheid* der *duiven*, de *voorzigtigheid* der *slangen* te paren.

„Sire!

EVERHARDUS HELMERS MOLEMA, schoolonderwijzer te Euvlegunne, provincie Groningen, nadert eerbiedig Uwe Majesteit met onderdanig verzoek, van hem in eene zaak van belang, waarin hem groote onbillijkheid is aangedaan, regt te verschaffen.

Adressant is den zevenden Junij van het loopende jaar te Kommerzijl met een en dertig tegen vijf stemmen benoemd als onderwijzer. Gerust op de wettigheid dier benoeming, wachtte hij slechts op de vereischte autorisatie van Z. Exc. den Minister. Een paar weken later echter vernam Adressant met zekerheid, dat de schoolopziener TH. VAN SWINDEREN tegen die verkiezing eene nota had ingediend bij Z. Exc. den Gouverneur dezer provincie.

Zoo groot Adressant's verwondering hierover was, zoo weinig vreesde hij, dat des schoolopzieners poging met een gewenschten uitslag zou bekroond worden.

Nogtans is hij te weten gekomen, dat er in plaats van *hem*, autorisatie is verleend tot aanstelling van VRIEMOEDT, thans onderwijzer te Dorkwert.

Zeker is Uwe Majesteit van de ware toedragt der zaak niet verwittigd, anders kon, volgens inzigt van Adressant, diens verkiezing onmogelijk voor nietig zijn verklaard.

Op welke gronden de schoolopziener zich voor gezegden VRIEMOEDT heeft geïnteresseerd, kon Adressant niet van Z. W. Ed. zelven vernemen, zoo als hij anders zou beproefd

hebben; wijl Z. W. Ed. zich voor verscheidene weken en verre van huis bevindt.

Zooveel is Adressant echter gewaar geworden, dat de schoolopziener zich *daarop* grondde, dat VRIEMOEDT bij het vergelijkend examen de *meeste kundigheden* had aan den dag gelegd. Maar mag Adressant dan niet op gelijken grond van achteren eene keus doen tusschen de scholen te Rolde en Warfhuizen, op welke plaatsen hij de eerste was bij het examen? Hiervan heeft hij eene schriftelijke verklaring van schoolopziener REDDINGIUS en eene mondelinge van diens ambtgenoot VAN CLEEFF.

Ook heeft Adressant om de school te Bosum gesolliciteerd, waarvan hij zoo veel is te weten gekomen, dat hij ten minste met een der anderen het meest heeft voldaan. En echter heeft een derde dien post gekregen.

Hetzelfde onregt heeft Adressant ondervonden te Hoogkerk, waar prof. TH. VAN SWINDEREN zelf schoolopziener is. De toen aldaar benoemde onderwijzer had voor eene matige school in Friesland bedankt, omdat, zoo als hij zelf heeft betuigd, Hoogkerk hem vooraf was beloofd. Adressant maakte den schoolopziener de bescheidene aanmerking, dat men zoodoende andere sollicitanten kon ontmoedigen en dat Z. W. Ed., die toch *aller* belang moest behartigen, daartegen behoorde te waken. Z. W. Ed. scheen te blozen en maakte zich schielijk van Adressant af. Dat deze anders, zoo wat de theorie als praktijk van het onderwijs aangaat, bijzonder heeft voldaan, hiervan heeft Adressant eene schriftelijke getuigenis van Z. W. Ed. Ook bij eene vroegere gelegenheid te Niehove voegde deze ongevraagd Adressant toe: „het kan niet goed anders."

Op welke gronden overigens Z. W. Ed. zich tegen Adressant moge verklaard hebben, kan deze niet weten, hoezeer hij dit ook wenschte. Op zijn zedelijk gedrag zal Z. W. E.

wel geene aanmerking gemaakt hebben. Mogelijk op zijn onderwijs. — Indien dit al eens zoo ware, wat Adressant naauwelijks durft denken, dan moge het volgende beslissen, of dit een grond of slechts een voorwendsel kon zijn. Het getal schoolpligtigen te Euvelgunne is beneden de twintig, en Adressant heeft des zomers tusschen vijftig en zestig leerlingen, welke deels te ver van de dorpsscholen verwijderd zijn, doch van welken ook niet weinigen uit andere scholen zijn overgekomen. Adressant mag zich verheugen in de algemeene tevredenheid en achting in zijn ressort, welks ingezetenen bij onderscheidene gelegenheden ook aan die van Kommerzijl de beste getuigenis wegens hem hebben gegeven. Te Ten Boer, Warfhuizen of Leegkerk ware hij hoogstwaarschijnlijk benoemd, was het niet, dat op ieder dezer plaatsen een collatie bestond. Deze dorpen zijn digt bij of niet te ver van Euvelgunne gelegen, zoodat de belanghebbenden genoeg met zijne school bekend waren of *konden* zijn. Te Kommerzijl heeft de schoolopziener zelf verklaard, dat de aldaar vertoonde praktijk van Adressant die van VRIEMOEDT aanmerkelijk overtrof. Zijn W. Ed. heeft voldoende getuigenis van hem gegeven. Adressant heeft een zeer goed getuigschrift van hem in handen, en eindelijk, hebben, daags vóór de benoeming, zes Kommerzijlsters de school van Adressant bezocht.

Dat verder des schoolopzieners handelwijze willekeurig is, moge het volgende bewijzen: te Hoogkerk en Niehove hield hij eene rede tot de ingezetenen, waarin hij niet sprak, van den *kundigste* te verkiezen — *alle* sollicitanten, zeide hij, waren *bekwaam genoeg* voor die scholen, — maar wel om op het *braaf*, *zedelijk gedrag* en *goed schoolhouden* te letten (n. b. te Niehove heeft hij Adressant ernstig aanbevolen). Hiervan sprak Z. W. Ed. te Kommerzijl met geen enkel woord, maar hij drong er alleen op aan den *kundig-*

ste te kiezen, welke eenige keeren herhaalde waarschuwing hij aankle nde met de bedreiging, dat, zoo men een anderen verkoos, hij zich daartegen zou aankanten.

Behalve dat zulk een handelwijs onmogelijk strooken kan met den wil van Uwe Majesteit; wat mag Z. W. Ed. toch wel bewogen hebben, zoo oneenparig en willekeurig te handelen? — Bijzondere belangstelling in het lot van VRIEMOEDT? Doch daarvan is Adressant bij vroegere gelegenheden nimmer gebleken. De verdiensten van VRIEMOEDT? Maar te Niehove en Hoogkerk had Z. W. Ed. immers ondervonden, dat Adressant veel beter examen deed dan VRIEMOEDT.

Waarschijnlijk kan het volgende tot opheldering dienen: Te Groningen is een school onvervuld, die VRIEMOEDT ten deel moet vallen. De schoolopziener ziet er echter liever een anderen geplaatst, gelijk genoegzaam bekend is, en dien Adressant met name zou kunnen noemen. De vervulling dier school is door Z. W. Ed. uitgesteld tot den tijd toe, dat een benoeming te Kommerzijl haar beslag zou gekregen hebben: dit heeft R. G. RIJKENS, onderwijzer te Groningen, in 't Helper onderwijzers-gezelschap openlijk gezegd. Z. W. Ed. heeft den onderwijzer te Niehove, TIMMER, ernstig ontraden van te Kommerzijl te solliciteeren, schoon hij vroeger het tegendeel had gedaan. Niehove, digt bij Kommerzijl gelegen zijnde, had men hier een gunstig oog op TIMMER, wijl deze er van nabij bekend was, dit heeft TIMMER zelf met blijken van verwondering aan Adressant verhaald. Zonder twijfel vindt hij in de uitkomst de oplossing van dit raadsel.

Nog neemt Adressant de vrijmoedigheid, Uwer Majesteit open te leggen een vermoeden, dat VRIEMOEDT vóór het vergelijkend examen te Kommerzijl de opgaven zou hebben in handen gehad. De gedeeltelijke gronden hiervoor liggen in de hier volgende feiten opgesloten. VRIEMOEDT heeft

de vraagstukken verwonderlijk naauwkeurig uitgewerkt, veel beter dan Adressant. Hij had slechts ruim de helft van den tijd, die zijn mede-sollicitanten was vergund tot het oplossen der rekenkunstige en algebraïsche voorstellen, daar hij twee kunstmatige schriften schreef in plaats van één, en echter was hij de eenige, die alle voorstellen zonder eenige fout heeft opgelost. In de uitwerking eener denkbeeldige reis door het westerkwartier heeft hij de windstreken — waarin men zich in den vreemde anders zoo ligt vergist — de rigting der verschillende plaatsen zoo juist aangewezen, dat onderwijzer KRUIZINGA van Grijpskerke, waartoe Kommerzijl kerkelijk behoort, Adressant heeft verklaard, dit zoo niet voor de vuist te kunnen doen, niettegenstaande deze aldaar eenige jaren heeft gewoond en er zeer bekend is.

Zoo vaak VRIEMOEDT vroeger met Adressant geëxamineerd werd, stond deze boven hem en dat verscheidene malen als: te Euvelgunne, ten Boer, Hoogkerk, Niehove en te Rolde. VRIEMOEDT getuigt zelf, dat hij het tegen Adressant niet houden kan, en zoo zeggen alle onderwijzers, die hen beiden kennen.

Adressant is er verre af, dat hij met aanvoering van bovenstaande feiten het oogmerk zou hebben, den schoolopziener hier een zware schuld aan te tijgen; maar dit is genoeg openbaar, dat des schoolopzieners klerk telkens voor elken sollicitant de vraagstukken afschrijft, en kan die klerk niet met een of ander dier sollicitanten in een naauwe betrekking staan? Men zegt, dat hij een vriend is van VRIEMOEDT. Hoe het zij, *zeker* is het, dat VRIEMOEDT een geboren Groninger is, eenige jaren aldaar ondermeester was en nog dagelijks in de stad komt.

Eindelijk acht Adressant het noodig, op zijn geweten te betuigen, dat Z. W. Ed. een ongegrond vooroordeel en een

onregtmatigen wrok jegens hem koestert. Om hier maar iets te zeggen; hoe is het anders te verklaren, dat Z. W. Ed. tot onderscheiden personen, die ik al weêr bij name zou kunnen noemen, met lof van hem gesproken heeft; dat hij hem ongevraagd en met vriendelijken blik toevoegt: „ik zal u niet tegenwerken?" Dit was toen Adressant Z. W. Ed. om een getuigschrift verzocht voor Kommerzijl. Hij zeide n. l.: „dat hebt gij daar niet noodig, omdat ik er persoonlijk kom."

En evenwel is het Z. W. Ed., die Adressant een goed bestaan ontwringt!

Adressant was van oordeel, dat hij eenige — hoewel niet de sterkste — bijzonderheden moest aanvoeren; wijl hij dit noodzakelijk achtte om de onregtmatige behandeling, hem aangedaan, eenigszins in haren omvang Uwer Majesteit te doen inzien.

Mogt Uwe Majesteit van een of ander nader bewijs verlangen, Adressant is ten allen tijde bereid dat te geven.

Adressant heeft zijn zaak zelf verdedigd: eensdeels, daar geen ander zulks gevoegelijk voor hem kon doen en ten andere, wijl hij niet bij magte is aan een regtsgeleerde zijn moeite te betalen.

Zoo zeer zulk eene onderneming met de neiging van Adressant in strijd is, evenzeer acht hij zich — daar het niet slechts zijn belang, maar ook zijn goeden naam geldt, — thans als *mensch*, als *onderwijzer* en als *vader* verpligt, zich eerbiedig tot Uwe Majesteit te wenden, tot wier onverwrikte regtvaardigheid hij zijne toevlugt neemt en van welke hij vertrouwt, dat hij bewaard zal blijven, door het grievendst hartzeer, niet ontijdig ten grave te dalen, waarvoor alleen de godsdienst van Jezus hem tot hiertoe krachtdadig heeft bewaard."

1824 of 25. E. Molema.

De Minister stelde mij in het ongelijk. Hoe dat wezen kon? De reden is eenvoudig en natuurlijk, doch tevens van zulk een aard, dat ik bij het vernemen van die neêrlaag onwillekeurig mij de woorden herinnerde: „vest op prinsen geen vertrouwen; zoudt ge uw heil op menschen bouwen?" — Ingevolge van dien uitslag stond ik voor een leugenaar en lasteraar te boek. Op een maandelijksche vergadering te Groningen warrschuwde prof. VAN SWINDEREN zijne onderwijzers tegen dien MOLEMA, die zulk een adres durfde schrijven. Gelukkig was ik bij die gelegenheid niet tegenwoordig. Ik mag dat gordijn echter voor mijn lezers niet verder ophalen, maar betuig bij dezen, dat ik volle vergiffenis schenk wegens ondervonden schending van vriendschaps-trouw, helaas — uit zwakheid!

Waar nu heên? De toekomst was voor mij donkerder dan immer. Wel vernam ik van tijd tot tijd, dat althans sommigen mijner ambtsbroeders mijn waarheidsliefde niet durfden betwijfelen en dat het publiek mij, niettegenstaande mijn geduchte vernedering, als een soort van martelaar voor de waarheid beschouwde. Daar echter de provinciale commissie van onderwijs zich in den persoon van den professor als een eenig man beleedigd achtte, stond ik voortaan bij dit gansche ligchaam met een zwarte kool aangeteekend, zoodat, naar men zeide, in dien raad besloten was, dat men mij in mijn bevordering naar vermogen zou tegenwerken. En alzoo, naar het scheen, van God en menschen verlaten, kwam de vreeselijke gedachte bij mij op, dat ik welligt levenslang aan Euvelgunne zou geketend zijn, gelijk PROMETHEUS aan de rots.

In 1827 ontving ik echter een brief van collega KRUIZINGA, van Grijpskerk, van dezen inhoud: „of ik wel gezind was naar Enum verplaatst te worden." Dat Enum was wel een klein, maar romanesk dorpje, voegde hij er bij. Ik

zou dan maar naar KUIPERS te Zeerijp gaan, die mij wel nader zoude inlichten. KRUIZINGA en KUIPERS, de laatste gewezen onderwijzer te Enum, hadden het doel, mij onder de vleugels van een anderen schoolopziener te verplaatsen, t. w. WESTENDORP, die, zoo als ik uit een goede bron vernam, mij *niet* ongenegen was.

Ik solliciteerde dan ook te Enum. Goedsmoeds ging ik op reis om het vergelijkend examen te ondergaan. Mijn beide natuurlijke onderdanen hielden zich goed; doch ze moesten aan gene zijde van Loppersum ondervinden, dat „het kleitrappen een kunst is,” zoo als schoolopziener RUTGERS plagt te zeggen. Daar ging het niet zoo zeer *langs*, maar tot *aan* en *verre over* de enkels *door* den weg, die veel op een bakkersdeeg geleek dat, in plaats van iets aantrekke*lijks* te bezitten, zoo veel aantrekkings*kracht* had, dat ik nu en dan schier gevaar liep zonder laarzen weder boven te komen. Eenige malen moest ik gaan zitten in het lange, natte gras langs de sloot. Genoeg: op de plaats mijner bestemming aangekomen, geleek ik veel op een slijkgraver en viel afgemat op een stoel neder.

Enumers, die dit lezen, zullen wel denken, welk een verandering! welk een vooruitgang! Nu gaan wij op ons gemak op sloffen, waar men voorheen moeilijk met hooge, stevige laarzen door kon waden.

De jeugdige sollicitanten om een betere betrekking zullen hier welligt een vergelijking maken tusschen de onderwijzers van vóór 40 jaren en nu! Hoe is hun thans de weg gebaand, om in elke wetenschap snelle vorderingen te maken en zich tot degelijke schoolmannen te vormen!

Beseft en waardeert dat voorregt, jeugdige ambtsbroeders, wie het aan lust en aanleg voor uw vak niet ontbreekt!

Het is waar, dat er in onzen tijd zeer veel meer van u wordt geëischt dan in mijn jongelingsjaren, zoodat aan-

vraag en aanbod — om mij van een staathuishoudkundig beeld te bedienen — als voorheen weêr in evenwigt zijn; en toch moet ik bekennen, dat ik meermalen den heimelijken wensch in mij voelde opwellen: ware ik in plaats van in 1803 in 1843 geboren (1)!

Nu mijn avondmaal. Sinds mijn ontbijt had ik dien dag niet gegeten. Van mijn vermoeijenis bekomen, deed de holle maag haren eisch; mij hongerde zeer. De prikkel werd mij te sterk, zoodat ik de verzoeking niet kon weêrstaan van den kastelein een warmen maaltijd te vragen, bestaande uit Hoogelandster aardappels en vleesch. Helaas, de natuur ging weêr boven de leer!

Ik haalde mij op die wijze een onrustigen slaap op den hals. Foei, dacht ik bij mijn opstaan, hoe zal ik nu een goed examen doen?

Het viel nogtans gelukkig meê, ik kreeg n°. 1; doch ik vertrouw, dat mijn jeugdige collega's beter dan ik toen deed, vóór een vergelijkend examen in 't oog zullen houden:

Een matig avondmaal bij een verkwikt ontwaken
Zal u het moeilijk werk des daags veel ligter maken.

Toen zich op den dag van het examen een adder onder het riet openbaarde, om, tegen de opinie van ingezetenen en

(1) Het is echter waar, dat er onder de wet van 1857 betrekkelijk veel meer adspiranten om de hulp- of hoofdonderwijzers-akte worden afgewezen, dan het geval was onder de wet van 1806 om den derden en tweeden rang, en dat er bij de sollicitanten naar een vacante school een even groot verschil bestaat onder de nieuwe als onder de oude wet ten opzigte van het maximum en minimum der behaalde punten. Niet geheel ten onregte heeft men dus wel eens gevraagd: hoe kon die en die eene akte van bekwaamheid bekomen?

Doch zoo voortkeuvelende, zou ik schier vergeten, dat ik alleen spreek tot zulke ambtsbroeders, die lust en aanleg voor hun vak bezitten.

schoolopziener, n°. 2 ten koste van mij op te heffen, h
WESTENDORP gezegd: „Dat gebeurt in der eeuwigheid niet!"

Ik werd dan benoemd tot onderwijzer en koster te En
en kreeg alras den beroepsbrief.

„Het scheiden doet wee" — ik beken het — was onw
in mijn geval met betrekking tot Euvelgunne; alleen w
het waar ten opzigte van mijn vriend KUIPER. D
woonde aan het Damsterdiep, waarlangs mijn inboedel t
scheep vervoerd werd. Intusschen moest ik wegens e
ongesteldheid een nacht bij KUIPER overblijven. Dat ik d
met de teederste zorg werd behandeld, spreekt van zelf.
Men vreesde, dat ik onder zijn dak zou bezwijken.

Ik mogt echter de reis hervatten, waarvan ik mij verder weinig of niets kan herinneren, dit alleen, dat ik half dood, half levend te Enum ben aangekomen.

Vóór ik van woning verwissel, moet ik nog melding maken van mijn wedervaren op den dag van het vergelijkend examen voor de school te Pieterburen. Als adspirant was ik bij tijds opgekomen. De schoolopziener VAN CLEEFF zocht mij al schielijk op en verhaalde mij onder vier oogen, dat mijn mede-sollicitanten mij niet tot het examen behoefden toe te laten, wijl er één stuk aan mijn papieren ontbrak. Ik wist niet anders, of die waren volledig en — ik kan het niet ontveinzen — daar kwamen twee vragen bij mij op, wie weet of de overige sollicitanten van dat abuis iets afweten? Neemt de schoolopziener misschien een voorwendsel te baat, om mij van de lijst der sollicitanten door te schrappen? Ik gaf ZWED. ten antwoord: hij mogt die zaak bij de mede-sollicitanten door hoofdelijke stemming laten beslissen. De schoolopziener keurde zulks goed, verwijderde zich en kwam binnen een kwartier terug met het berigt, dat ik met eenparige stemmen was — gewezen van de hand.

Behalve wat de lezer bereids van mijn verhouding tot de

provinciale schoolcommissie weet, moet ik hier nog aanmerken: 1°. dat de provisioneele waarnemer der school te Pieterburen, JELTES, door de stemhebbenden was gepredestineerd, en 2°. dat, hoewel het getal sollicitanten om deze reden reeds klein was, ieder mededinger van JELTES er één telde. Dat JELTES geëngageerd was met de weduwe van zijn voorganger was wind op zijn molen.

Nu had ik dien dag vrij spel; waarom de schoolopziener mij verzocht hem bij het nazien der stukken een handje te helpen. Daar is echter weinig of niet van gekomen.

Liever liep ik af en aan in de herberg om te zien en te hooren, wat daar zoo al vertoond en gesproken werd. Daar vond ik onder anderen MARTEN DOUWES TEENSTRA, met eenige boeren om de tafel gezeten, die hij onthaalde op zijn geestige invallen, vrijzinnige stellingen en kwinkslagen. Men scheen de uitingen van den zeer bespraakten en schranderen toongever in gezelschappen voor orakels te houden, althans naar mijn waarnemingen; want ik had mij mede in den kring geplaatst en een poos aandachtig geluisterd en rondgezien. Het bleek, dacht ik, zoo klaar, dat TEENSTRA's vrienden op al zijn redenen ja en amen zeiden. Zulks moest den spreker wel aanmoedigen, die dan ook zoo ver ging, dat hij een voorspreker werd van het grove materialisme: daar was geen wezenlijk onderscheid tusschen zedelijk goed en kwaad; daar was geen persoonlijk voortbestaan na den dood des ligchaams en een staat van vergelding na dit leven was een verdichtsel. Niemand, die den spreker ook maar éénmaal tegenviel; men scheen met zijn stellingen in te stemmen, als of het axioma's waren.

Dat kon ik niet langer uitstaan (1). Niet zoo zeer om

(1) Hier moet ik mijnen ambtsbroeders waarschuwen, in soortgelijk geval zich niet door gemoedsdrift te laten wegslepen, om voor

TEENSTRA tot andere gedachten te brengen, dan wel om den overigen wenken te geven, die hen tot zelfdenken mogten uitlokken, waagde ik het, natuurlijk op eerbiedigen afstand en vragenderwijze, de stellingen of eigenlijk magtspreuken van TEENSTRA zoo niet te wederleggen, die dan ten minste te betwijfelen. Zoo kwam het tusschen ons beiden tot een levendigen woordenstrijd, die omstreeks een half uur zal geduurd hebben.

Tot mijn vreugde kon ik aan de ongelukkige jabroers merken, dat ze in hun hart begonnen te wijfelen omtrent de gevoelens van TEENSTRA; immers hun blikken, bij afwisseling op TEENSTRA en op mij geslagen, toonden niet onduidelijk, dat ze heimelijk bij zichzelven vroegen: wie van beiden zou gelijk hebben? En dat was mij genoeg. TEENSTRA deed gedurende ons gansche gesprek mij de eer aan, bedaard te blijven en mij humaan te behandelen.

Bij het scheiden drukte hij mij vriendelijk de hand met de uitnoodiging, hem, wanneer ik ten zijnent mogt komen, vooral te bezoeken.

Die eer mogt mij niet te beurt vallen. Toen ik zijn doodsberigt las, dacht ik onwillekeurig: dus, TEENSTRA, tot wederziens in eene andere wereld!

En hiermede aan mijn lezers: tot wederziens!

---

de waarheid in het strijdperk te treden; wijze behoedzaamheid zij ons daarbij ernstig annbevolen. Wachten wij ons, blijkbaar *onze paarlen voor de zwijnen te werpen* en ons van wapenen te bedienen, die wij niet genoegzaam kennen of die wij niet goed weten te hanteeren; maar dan ook mag geen valsche schaamte, geen laffe vrees ons terughouden, onze heiligste overtuigingen, die met 's menschen vorming en volmaking in het naauwste verband staan, moedig te verdedigen.

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

XI.

ONZE WEERBAARHEID.

Eeuwen geleden was er een magtig koningrijk. Honderd duizenden menschen bragten er bedrijvigheid, leven en beweging in. Binnen zijn muren weergalmden feest- en vreugdestemmen; de wetenschap en de kunsten waren er zeer bemind en werden er door de jongelingschap en de grijsaards beoefend. Een rij van de edelste mannen, die het vaderland groote en gewigtige diensten bewezen hadden, werden in dankbare nagedachtenis gehouden en hun voetstappen werden gedrukt door een niet minder groot aantal uitverkorenen onder de jongelingschap.

Dat koningrijk was zeer uitgestrekt. Duizenden steden, dorpen, vlekken en burgten kon men in zijn gebied tellen. Ook de koophandel bragt er bedrijvigheid en leven in. Honderd duizend schepen van hazelaar en biezen gebouwd, werden binnen weinige jaren beschikbaar gesteld om de kusten der zeeën te bezoeken. Schier overal heerschten bedrijvigheid en leven. De steden en burgten werden versterkt

door muren van ongewone dikte, voorzien van torens, poorten en grachten. Er werden paleizen van marmer opgetrokken en tempels verrezen er, ongewoon en fraai, waar een talrijke schaar tot de vereerenswaardige pligten van dezelfde godsdienst te zamen kwamen. Van welke zijde men dit koningrijk ook binnen trok, overal zag men bebouwde landerijen, drukke wegen of digt opeengebouwde woningen. Indien men destijds gezegd had: „Dat koningrijk zal binnen weinige jaren, althans binnen eene eeuw verwoest zijn, de bewoners, millioenen in getal, zullen door woeste benden worden overvallen en zij, dan weêrloos, zullen zich laten martelen, dooden of gevangen nemen om als slaven verkocht te worden. Dat groote en magtige koningrijk zal dan eenzaam en verlaten gelijk zijn aan een puinhoop. De paleizen zullen ineengestort en de marmeren zuilen zullen verbrijzeld worden. Dan zal het overschot der paleizen van de koningen slechts holen voor wilde dieren zijn, en de akelige stilte des grafs zal eindelijk volgen op de luidruchtige beweging van duizendmaal duizenden. De vruchtbare velden zullen vernield, de oogsten verwoest en de talrijke kudden zullen vermoord of geroofd zijn. Dan zal uw thans schitterend koningrijk niets anders dan een verlaten oord van grafplaatsen zijn en de grond slechts heester- en alsemstruiken opleveren."

Ongeloofelijk en verschrikt zouden ze ons, ongeluksprofeten, voor zulk een ellendig beeld aan de toekomst ontleend, bespotten, beschimpen of door overtuigende redenen trachten te betoogen, dat onze profetie in volkomen strijd was met de naakte geschiedenis van vóór eeuwen, toen de eerste grondslagen van hun magtig koningrijk gelegd werden. Zij zouden ons wijzen op de magt van vereenigd zamenwerken, op de millioenen die het vaderland liefhadden en dienden, op de eensgezindheid des volks om elken

vijand van buiten bij het indringen mannelijk te keeren. Zij zouden ons wijzen op hun poorten, wallen, grachten, veilige havens, waarin een gansche zeemogendheid geborgen kon worden.

Wij, die duizenden jaren zelfs na hen leven, weten, naar luid der historie, dat zooveel schoons en grootsch is verwoest, vernield en vergaan. Inderdaad, dat magtige koningrijk heeft sedert eeuwen opgehouden te bestaan. En vraagt gij: Hoe komt het, dat zoovele tempels zijn verbrijzeld, dat de paleizen zijn ineengestort, dat vele kunsten en wetenschappen zijn verloren gegaan?

Wat moet ik hierop antwoorden? Dit: dat de vijanden het koningrijk hebben overrompeld? Maar dan merkt ge teregt aan: waarom hadden de millioenen dan geen rappe vuisten om zich in den strijd te verdedigen? Of wil ik mij redden door u te herinneren, dat de vergankelijkheid veel doet veranderen en vergaan? Maar dan zijt ge wederom gereed met uwe aanmerking, of de nakomelingschap geen moed en kracht genoeg bezat om het groote en goede werk te onderhouden?

Sommigen letten alleen bij het lezen der historie op de mededeeling der geschiedschrijvers: „en het groote, bloeijende koningrijk viel op dien en dien dag, door dien en dien bevelhebber." Alsof met deze bijzonderheid tevens vermeld is, welke oorzaken aanleiding gaven tot den val van het magtige rijk.

Laat de geschiedenis der oudheid ons niet in het duister, dan zullen we in staat wezen reeds vroeger de oorzaken van het verval en den ondergang des rijks op te sporen. Wie zou dan menigwerf zich niet verwonderen over de schijnbaar nietige redenen, die de vernieling van zooveel schoons en roemrijks bewerkten!

Het eenvoudige, geringe kan soms groote dingen tot stand brengen; maar wederom kunnen die groote dingen door eenvoudige oorzaken, al is het langzaam, vernield worden.

Even als de namen en daden der helden, die den roem des rijks hielpen vestigen, onsterfelijk zijn, evenzoo wordt de nagedachtenis vervloekt van hen, die zooveel schoons en nuttigs lieten of hielpen verwoesten.

Er is uit den alouden tijd toch nog een magtig koningrijk door de vaderen als eene erfenis aan ons achtergelaten, dat wij verpligt zijn, zoo mogelijk verbeterd, aan de nakolingschap over te leveren.

Dat koningrijk heeft geen sterkten met torens en poorten, heeft geen marmeren zuilen en paleizen, maar is zonder grens.

Het is het koningrijk van het Denken!

De menschen zochten al vroeg naar een middel om aan dat koningrijk goede onderdanen te bezorgen en er stonden mannen op om door onderrigt dat koningrijk uit te breiden.

Onder die helden waren martelaars, die voor hun edel streven met ondank beloond en ter dood gedoemd werden.

Men beschuldigde hen, dat zij de goden gelasterd hadden.

Zoo werd door de hand der priesters, die naast de waarheid ook de liefde moesten prediken, de ellende grooter; want de edele denkers werden gevangen gezet en bespot en de wereld van de fijnste vernuften beroofd.

Er is nog een ander koningrijk, ook al zonder muren en wallen. De vijanden kunnen er elk oogenblik hun krachten aan wagen; want dat koningrijk ligt open en bloot.

Het is het koningrijk der Waarheid.

Groote denkers, heroën op het gebied der wetenschap, hebben getracht binnen haar tempel door te dringen; maar

als ze dan openbaarden wat eenvoudigs en schoons zij daar binnen ontdekt en gezien hadden, werden ze, wie zou zulks kunnen gelooven? door de priesters ter verantwoording geroepen, en bij onverwrikt vasthouden aan hetgeen zij waarachtig gezien en ontdekt hadden, werden zij gevangen, gemarteld en gemoord. Zoo werden de edelste dienaars van een magtig koningrijk, dat nog altijd herberg en bestendiging zoekt, te midden van den schoonsten arbeid verhinderd dat magtige rijk op de wereld uit te breiden.

En is nog een ander koningrijk, ook al zonder burgten en havens, zonder kasteelen en vlekken.

Het is het koningrijk der Liefde.

Voor dit koningrijk zijn soms de eenvoudigste burgers de beste onderdanen. Hiertoe worden zij niet uitsluitend geroepen, die het diepste denken of die de wereld met een waarheid verrast hebben; maar van den nederigste tot den hoogstgeplaatste toe, ieder kan er naar roeping en levensrigting een apostel in worden.

Jammer slechts, dat de menschen het stichten van dat koningrijk onmogelijk maken. Dubbel jammer, dat wij alwederom onder de priesters, die beweren gezanten van dat rijk te zijn, zoovelen aantreffen, die zijn dienaars verdacht maken.

Deze drie rijken maken een schoon geheel, dat bestand is tegen de aanvallen van domheid, leugen en liefdeloosheid. Zij steunen en sterken elkander, en als het eene lijdt, lijden de anderen mede.

Om de vestiging van die rijken is er al wat gestreden op de wereld! Er is, om aan die magtige rijken de zegepraal te verschaffen, wat onderzocht, wat gedacht, maar ook wat geleden!

Eindelijk, hoe zusterlijk die drie magten met elkander konden omgaan, heeft de wereld ze van elkander gescheiden. Welligt dat het nu beter gaan zou.

Men noemde van dien tijd af de dienaars van het eerste koningrijk: filosofen, wijsgeeren. Die van het tweede koningrijk: natuurkundigen, wiskundigen, historieschrijvers, enz. Eindelijk die van het derde koningrijk: godsdienstleeraars.

De onverbiddelijke geschiedenis heeft echter bewezen, dat die scheiding ook al geen nut doet; want de kampioenen vallen nu elkander in hun rijk aan.

Dien aanval kunnen de filosofen verdragen; want worden ze betrapt op ééne onlogische gedachteontwikkeling, dan moeten ze zich gewonnen geven.

Dien aanval kunnen de natuurkundigen, wiskundigen en historieschrijvers, enz. evenzoo verdragen; want de onomstootelijke waarheid duldt geen zijsprongen en is voor de dienaars van dat koningrijk als axioma.

Waren nu de dienaars en priesters van het derde koningrijk maar eenvoudig gebleven bij hun schoone roeping van het rijk der liefde uit te breiden, dan was vóór eeuwen reeds de liefelijke vrede geteekend geweest tusschen de verkondigers en dienaars der verschillende rijken; maar daar ze door hoogmoed, waarlijk geen kleed voor de priesters van het laatste en grootste en magtigste koningrijk, verblind, alles aan zich cijnsbaar wilden maken, hebben ze het gewaagd zonder ware wijsbegeerte hun filosofie aan den man te brengen, en alsof hun beschouwing de alleen mogelijke was, dulden ze nu geen beschouwingen, hoe eenvoudig en helder ook, na hen. Ook hebben zij de brutaliteit gehad, der eenvoudige menigte, van wie zij zich altijd bedienden, te beduiden, dat alle wiskundige resultaten en natuuronderzoekingen en historiebeschouwingen, zonder

den stempel van hun goedkeuring weg te dragen, in strijd is met *de waarheid.*

Die heerschappij over de geesten van de herauten op het gebied van de gedachte en van de waarheid heeft wat tranen gekost en wat ellende gesticht en wat groots en roemrijks vernield. Gevangenissen en martelvuren werden opgerigt door...... Ongelukkige priesters van het derde koningrijk! Wat edels en grootsch hebt gij verwoest en vernield. Waarom hebt ge u niet binnen de perken slechts van *uw* gebied bewogen en de mannen van het denken en van de waarheid trachten te winnen door de liefde voor de liefde! Dit toch was uw roeping. Niemand eischte van *u* een nieuwe gedachte. Wildet ge niet denken? In godsnaam dan goed; maar vernielt dan uw eigen koningrijk niet door uw liefdeloosheid. Wilt ge of duldt ge geen onderzoek op natuurkundig of historisch gebied? Welnu, waarom liet ge anderen de vrijheid van onderzoek niet en maaktet gij u boos, tot dat gevangenis en marteltuig u dienen moesten om te zegevieren, ... als priesters der liefde toch niet!

Eertijds, toen de kerk heerschte te midden van ruwheid en domheid, werd zij als draagster der gedachte, der waarheid en der liefde beschouwd. Och, had ze dit nimmer verbeurd! De kerk stichtte scholen. Uit die scholen traden langzamerhand mannen op, die op wetenschappelijk en filosofisch gebied der kerk ontwassen waren en de wereld met nieuwe waarheden bekend wilden maken. Dit begeerde en verlangde de kerk niet. De wetenschap moest haar dienen. Zij toch kon geen dienares der wetenschap zijn. Zij was de draagster der waarheid. Wat buiten haar omging was leugen.

Dat gaf alweder strijd. Sommige hoogescholen ontworstelden zich aan de knellende magt der kerk en verkondigden waar-

heden aan elk gebied ontleed, zoo zelfs, dat de kerk op haar grondslagen geschokt werd.

Dat gaf verkettering, verdoeming en veroordeeling.

Nog altijd was de ontwikkeling der jeugd in de magt der kerk. Die ontwikkeling liet echter bij toeneming van kennis en beschaving veel te wenschen over.

Ook de geschiedenis van ons vaderland predikt dit op elke bladzijde.

Men zou verwacht hebben, dat de kerk, na een tachtigjarige worsteling in protestantschen vorm zegevierende, de magt in handen houdende, gedreven in haar strijd om vrij onderzoek, ook voor de kerk verstandigen zou gevormd hebben, om dan met regt met haar grootsten apostel te kunnen getuigen: *Als tot verstandigen spreek ik. Oordeelt gij wat ik zeg.* Maar ellendig was en bleef de vorming der jeugd tot in het laatst der voorgaande eeuw, toen de vrijheid langzamerhand veld won en de heerschzucht der kerk slag op slag ontving.

Er werd een beroep gedaan op het nederlandsche volk buiten de kerk om. De maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* werd gesticht. Die maatschappij aanvaardde de taak, die eeuwen aan de kerk was toevertrouwd. Zij zocht het volksonderwijs te verbeteren, en aangezien de kerk door haar geschiedenis bewezen had, dat zij niet geschikt of berekend was voor de taak der volksopvoeding door volksonderwijs, of althans het regt daartoe door verzuim verbeurd had, riepen de edelste mannen van dien tijd de ondersteuning van den staat in, om de kinderen als toekomstige burgers naar eisch en pligt te doen ontwikkelen en beschaven.

Nu moest de geschiedenis maar leeren, in welke handen het volksonderwijs beter toevertrouwd was, in die van de kerk of in die van den staat.

Inderdaad, hoe eervol die roepstem om ondersteuning voor

den staat ook was, bij de verdeeldheid onder zijn burgers moest hij er op bedacht zijn, de verschillende magten, in hem levende en werkende, niet te trotseeren. En daar was hij bedacht op.

Welke magten vraagt gij?

Herinnert u onze beschouwing van de drie magtige koningrijken, waarvan de laatste heerschappij wilde voeren over de eersten en de laatste, opgelost in de kerk, de twee eersten wilden dooden of magteloos maken.

Ontwikkelt, gebood de staat.

En er werden scholen opgerigt om de kleinen te leeren denken.

Onderwijst in de wetenschap, gebood de staat.

En de scholen werden dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling door het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden.

Ergert niet, schreef de staat voor.

En onder het aanleeren van gepaste kundigheden zijn allen, die hiertoe geroepen zijn, verpligt en gehouden om, door den geest der liefde gedrongen, niemand om zijn godsdienstige begrippen te ergeren.

Alzoo is de volksschool geroepen wederom harmonie te brengen tusschen de dienaren van de drie magtige rijken, die geroepen schijnen om de wereld te beheerschen en de menschheid gelukkig, wijs en deugdzaam te maken.

Is het wonder, dat H. Zschokke ergens zegt: „Van de onderwijzers verwacht ik de verbetering der menschheid?"

Sedert ruim een halve eeuw heeft dat onderwijs ontelbare zegeningen verspreid. Op nieuw heeft de staat, op zijn schoon voetspoor voortgaande, zich groote opofferingen getroost, om langs zoo meer het onderwijs aan zijn roeping te doen beantwoorden. Nu hij trotsch op zijn paleizen, waar de jeugd onderwezen wordt, wijzen kan en hij dui-

zenden schats opgeofferd heeft om de wetenschap tot een algemeen goed te maken, beginnen de kerkelijken te schreeuwen en eischen, dat de magt van het onderwijs aan hen worde verleend. Zij willen op nieuw de teugels van dat door hen verbeurde bewind in handen hebben.

Waarom, zoo vragen wij, hebt gij geen beter zorg gedragen voor uw kweekeling, zoodat de staat dezen, bedorven en veronachtzaamd, als zijn pleegkind aanvaarden moest?

Nu de staat de kostelijkste parel voor een volk uit uw kerkelijk slijk gered en deze gezuiverd en veredeld heeft, zoodat ze nu als een van de grootste waarde fonkelt en schittert aan de vorstelijke kroon van WILLEM III, wilt gij ze als een oud eigendom weder van de kroon des Konings wegrukken, om er uw confessie of mijter meê te versieren, welligt om later in de gelegenheid te wezen, die parel op nieuw verwaarloosd in het slijk te werpen.

Wilt ge misschien ook onze flinke woningen in kostersdoovekoolhokken herscheppen of onze vorming te niet doen, ten einde, even als vroeger, afgeleefde kleedermakers en schoenpoetsers tot schoolmeesters te kunnen promoveeren?

De onderwijzers, losgemaakt van de knellende banden van kerkelijken dwang en priesterheerschappij, gevoelen zich vrij en onafhankelijk en herdenken met blijdschap den dag, waarop zij door den staat geroepen werden het volksonderwijs te doen bloeijen voor de maatschappij en niet voor deze of gene secte.

Inderdaad, een zegen voor ons vaderland dat, terwijl de kerkelijken hun aanval wagen en ons rijk met bommen en granaten bestoken, er mannen, de edelste vernuften, de waardigste burgers, opstaan om dat kerkelijk gerammei zoo mogelijk onschadelijk te maken.

En die mannen zijn er in groot getal in ons vaderland.

Zoo schrijven de HH. Bestuurders der genoemde maatschappij:

„In den jongst verloopen tijd is van vele zijden de toeleg zigtbaar, om de weldadige vrucht van het verleden te niet te doen. Eene kerkelijke beweging, overal elders gerigt tegen de neutrale school, heeft zich ook hier te lande geopenbaard." Iets verder: „Wij zien hoe de zaden van wrevel en ontevredenheid worden uitgestrooid dáár, waar enkel ingenomenheid en dankbaarheid moesten wonen; wij zien, hoe de steeds luider en stouter toon, waarop enkele woordvoerders hunne grieven doen hooren, bij velen de vrees doet ontstaan, dat de opgewekte volksbeweging de burgers van Nederland dreigt te berooven van hetgeen voor hen en hunne kinderen eene levensbehoefte mag heeten!"

Op de krachtige roepstem dier maatschappij hebben zich duizenden in vergaderingen ruiterlijk tegen de kerkelijken verklaard, daar waar dezen de openbare school vernietigen of krachteloos maken willen. Er werd zelfs in Gouda door de waardigste en invloedrijkste ingezetenen een kiesvereeniging tot stand gebragt, die zich tot hoofddoel stelt: „De handhaving der openbare school; haar te verdedigen tegen alle zijdelingsche en regtstreeksche aanvallen, de hoofdtaak."

In het antwoord van het departement *Gouda* aan het Hoofdbestuur der maatschappij lezen wij deze behartenswaardige woorden: „Waar wij in de kreten tegen de openbare school, tegenwoordig van enkele kanten aangeheven, niets anders dan pogingen zien door deze en gene afdeeling der kerk, of liever door heerschzuchtigen en drijvers daartoe behoorende, in het werk gesteld, om verloren invloed op en heerschappij over de volksschool te herwinnen, — — — daar juichen wij het van ganscher harte toe, dat gij de moeilijke taak op u genomen hebt, daartegen alle opregte voorstanders van volksverlichting, volksbeschaving en volksgeluk te waarschuwen!"

Mannen van naam stonden op om het volksonderwijs en de volksonderwijzers in bescherming te nemen tegen de verdachtmaking van godsdienstloosheid. En ons hart is brandende in ons voor het waarachtige en heilige! Er is gezegd — en dat is onze roem — „De nederlandsche volksonderwijzers zijn waarlijk flinke, deugdzame mannen!" Er is gezegd: „Er heerschen grover ondeugden onder sommige mannen, die het roer van de kerk in handen willen houden, dan onder de mannen uit het volk, die met ons uitmuntend volksonderwijs belast zijn." — Wij godsdienstloos! — Als we morgen naar de pijpen van de kerkelijken dansen, dan zijn we in hun oog de vroomste, ootmoedigste en godsdienstigste mannen. Bah! Ik huiver voor die vroomheid, voor zulk een ootmoed, voor dergelijke godsdienstigheid!

De staat heeft ons losgemaakt van het gezag en de plak der kerk, en waar een vrije constitutie en waar vrije volksvertegenwoordigers de heerschzucht van den staat onmogelijk maken, daar zijn we immers liever onafhankelijke burgers van den staat, dan als onmondige kinderen van de kerkelijken beschouwd te worden.

Vóór mij ligt: *Een pleidooi voor de gemengde lagere school*, door M. P. Wolters. Vóór mij ligt: *Eene levensvraag voor de Natie*, van Mr. J. Domela Nieuwenhuis. Vóór mij ligt: *De vrije Volksschool*, van Mr. C. W. Opzoomer. En wie heeft niet gelezen de belangrijke artikelen in *de Gids* van Prof. Buijs, van den waardigen Lamping, enz.? Wie heeft niet de krachtige stem toegejuicht, welke Prof. de Bosch Kemper in de Tweede Kamer en in zijn *Volksblad* deed opgaan?

Mr. J. Domela Nieuwenhuis roept het volk te wapen! „Het geldt de toekomst onzer kinderen," zegt hij, „de toekomst van het vaderland. Het geldt een heilige zaak, die zeer zeker tot geen onderwerp van partijstrijd moest

worden verlaagd. Waakt dus, waar uw tegenstander zeer zeker niet slaapt; schaart u om de banier, op nieuw door de MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN omhoog gehouden."

En die we het eerst moesten genoemd hebben: den Nestor, den verdienstelijken redacteur van *de Wekker*, die jaren geleden reeds de verdediging van wat ons allen dierbaar is zoo schitterend aanving en voortzette, alsof hij voorzag, hoe warm de strijd over ons dierbaar kleinood worden zou.

Laten wij echter de verdediging van de schoone parel aan des Konings kroon niet aan die edele mannen alleen overlaten. Zij verlangen — en zij hebben regt dit te eischen — onze medewerking. Zullen wij het bombardement op kerkelijke wijze onverschillig aanzien, of zullen we als weerbare mannen het ons toevertrouwd kleinood beschermen tegen leugen en laster?

Niemand is in staat zich op leugen en verdachtmaking luisterrijker te wreken, dan wij.

Wij zullen onverdroten onzen weg gaan. We zullen als mannen op onzen post staan en met ijver werkzaam zijn om onderdanen te vormen voor het koningrijk der Gedachte, der Waarheid en der Liefde. Dan kunnen onze verdedigers met zekere trotschheid op ons wijzen.

Begrijpt ge, waarom ik in den aanvang een gevallen koningrijk schetste?

Indien de nakomelingschap moest melden, dat onze bloeijende inrigtingen tegenover de magt der kerkelijken kwijnden, door onze gemakzucht, nalatigheid, onverschilligheid en laauwheid.....; Maar neen, de hoop des vaderlands zullen we niet vernietigen! De verwachtingen der edelsten van ons geslacht zullen we niet teleurstellen. En terwijl zij onze zaak als hun zaak verdedigen, zullen we ons verweren,

door onze talenten, persoonlijkheid en godsdienstzin. — Ziedaar *onze* weerbaarheid, die elken aanval kan trotseeren.

Wij willen vrije scholen, de school ja, van den Staat,
Waar ieder voor zijn kindren kan vinden hulp en baat.
Wij willen daar niet scheiden, niet Roomsch en Protestant,
Want allen zijn wij burgers van 't zelfde vaderland;
Een land dat veeltijds mannen, nooit slaven heeft gevoed;
Een land, voor Jood en Christen, en wijsgeer altijd goed;
Een land, dat niet mag worden tooneel van godsdiensthaat,
Die zich door woord noch handdruk, door niets verzoenen laat! (1)

Aan de Redactie der Nieuwe Bijdragen.

Bij het doorlezen der recensie van HUSEN'S „*Kennis der Natuur*," voorkomende in het Februarijnummer dezer Bijdragen, kwamen mij, hoe weinig ik ook met HUSEN'S beschouwingswijze ben ingenomen, toch onwillekeurig de regelen van BYRON voor den geest, waar hij tot Recensenten sprekende, zegt:

„Fear not to lie, 't will seem a lucky hit;
Shrink not from blasphemy, 't will pass for wit;
Care not for feeling—pass your proper jest,
And stand a critic, hated yet caress'd."

Om mij slechts bij één punt te bepalen: wie of wat geeft

---

(1) Deze dichtregelen zijn ontleend aan de krachtige en schoone redevoering, getiteld: *Een pleidooi voor de gemengde lagere school* door W. P. WOLTERS. Uitgegeven bij IJ. ROGGE, te Amsterdam. Prijs *f* 0.25.

Recensent het regt, maar zoo apodictisch neêr te schrijven: „heel geloovig, *maar zeer onwaar*," op HUSEN's bewering; daargelaten 's mans gronden waarop hij zulks zegt, dat de verschillende rassen van één en hetzelfde ouderpaar zouden afstammen, terwijl (zeker als bewijs, bij gebrek aan beter, voor dat gezegde) de naam van Dr. VOGT u tegenblinkt?

Brengt Rec. hier het jurare in verba magistri in toepassing, waarom dan niet liever den naam van DARWIN, den grooten magister zelfs van VOGT, gekozen?

Of moest die naam, die nog op aller lippen zweeft en in ieders ooren ruischt, die voor den eenvoudige zooveel groots insluit, een soort van bangmakerij verbeelden, om den vermetele, die het anders mogt gewaagd hebben bedenkingen te maken, door dien tooverklank hiertoe voor goed den moed te benemen?

Intusschen geloof ik, dat VOGT, hoe innig hij doordrongen zij van het gegronde van zijn of liever van DARWIN's stelsel, toch niet geheel het hypothetische, dat er in gelegen is, over het hoofd ziet.

Doch de discipel heeft hier weder den meester overtroffen!

Niet ten onregte zegt COWPER:

> „Where men of judgment creep and feel their way,
> The positive pronounce without dismay."

Neen, kunnen er vele en gegronde tegenwerpingen gemaakt worden tegen een natuurbeschouwing in den trant van HUSEN, die van VOGT c. s. vindt niet minder heftige bestrijders.

Om zich hiervan te overtuigen, ga Rec. maar eens op zijn gemak de studiën van den parijschen hoogleeraar de QUATREFAGES na, en hij zal misschien berouw gevoelen over zijn positieve wijze van uitdrukking.

Het vraagstuk, aan welks twijfelachtigheid Rec. met een paar woorden doodeenvoudig een einde maakt, is een van die, zoo als de wetenschap er zoo velen kent, die welligt altijd met den sluijer der verborgenheid zullen bedekt blijven.

Alles wat men tot nog toe aangaande het voor en tegen heeft kunnen aanvoeren, kan hoogstens slechts tot hypothese leiden; terwijl ik voor mij meen meer gronden gevonden te hebben tot aanneming van de afstamming van één enkel paar, dan van meer dan één.

Uiteenzetting dier gronden ligt niet in het doel van mijn schrijven.

Bovendien zou het slechts eene opsomming zijn van de uitkomsten der nasporingen van beide partijen, voor zoo ver mij bekend; terwijl mijn subjectieve gevolgtrekkingen daaruit nog niet algemeen geldend behoeven te zijn.

Hiermede meen ik genoeg gezegd te hebben. Mijn doel was slechts, opmerkzaam er op te maken, dat Recensent's orakelspraak evenmin als HUSEN's wartaal (volgens Rec.) voetstoots behoeft aangenomen te worden.

Velen laten zich te veel beheerschen door een geest van navolging, vooral bij het vernemen van nieuwigheden (voor hen althans), die beloven, het peil van hun geleerden schijn te zullen doen stijgen.

Men onderzoeke en oordeele vervolgens met bescheiden heid, en spreke nimmer te apodictisch daar, waar geleer den, ver boven ons verheven, verre van die zekerheid ve wijderd zijn.

Men mogt eens den schijn van pedanterie op zich laden

Weg dan met alle slaafsche zucht tot navolging, we met autoriteitsgeloof; maar laat onze oordeelen steeds g grond zijn op eene onbevooroordeelde toepassing van h „audi et alteram partem," en zij onze leus: „*Amicus Socr tes, amicus Plato, sed magis amica veritas!*

Zoo de Redactie goedgunstig genoeg is deze regelen te plaatsen, zal zich zeer verpligt rekenen

Haar dienstwillige Dienaar,
J. J. LE ROIJ.

Voorburg, 6 Maart 1869.

Ofschoon nog niet zoo dadelijk genegen onze opinie op het punt in kwestie op te geven, hooren wij gaarne het gevoelen van anderen. De Heer LE ROIJ zal ons toestemmen, wanneer wij de meening uiten, dat dit tijdschrift niet de geschikte plaats is om over het onderwerp van gevoelen te wisselen.

REF.

SCHOOLNIEUWS.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 168.)

Bij Kon. besluit van den 10 Maart 1869, n°. 18, is pensioen verleend:

aan JEAN BAPTISTE COOPMANS of JOANNES BAPTIST KOOPMANS, gewezen hoofdonderwijzer te *Hoeven* en *St. Martenspolder*, ten bedrage van *f* 333;

aan F. JANSEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Tzum*, gemeente *Franekeradeel*, *f* 438;

aan FOKKO BONNO'S WILDEMAN, gewezen hoofdonderwijzer te *Loppersum*, *f* 353;

aan J. KUIPERS, gewezen hoofdonderwijzer te *Zeerijp*, gemeente *'t Zandt*, *f* 266.

NOORDHOLLAND.

Eerste schooldistrict.

Drieenveertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. BOOT, *te* Nieuwer-Amstel.

Nieuwer-Amstel. Den 24 Februarij j. l. bevond de waardige en geachte eervol ontslagen hoofdonderwijzer H. BOOT

ch voor het laatst in het midden zijner leerlingen. Bur-
:meester en Wethouders benevens de Secretaris der ge-
eente, vergezeld van eene commissie uit de Plaatselijke
:hoolcommissie, terwijl de Schoolopziener, wegens het
'erlijden van eene zijner aanverwanten, verhinderd was
: bijeenkomst bij te wonen, begaven zich in den voor-
iddag van dien dag naar het schoollocaal, om afscheid te
men van den onderwijzer, die gedurende 43 jaren, waar-
n 41 in deze gemeente, tot heil der jeugd werkzaam was
weest. Op eene gepaste en welsprekende wijze bedankte
Burgemeester den Heer Boot voor de zorg, aan de op-
iding der kinderen besteed, en bood hem, namens den
emeenteraad, een keurig bewerkten leuningstoel aan.

De schoolkinderen, daartoe uitmuntend voorbereid door
:n kweekeling T. A. Bien, zongen ter eere van hunnen
nderwijzer verscheidene allerliefste liederen en droegen
:nige afscheidsgroeten en zegenwenschen voor; terwijl een
aar kinderen hem, namens allen, eene keurig bewerkte
lveren snuifdoos met toepasselijke inscriptie ten geschenke
aven.

Vele belangstellende ouders, en onder deze een oud-leer-
ng, die de eerste was die zijne school betrad, waren bij
eze plegtigheid tegenwoordig, alsmede de Heer Augemeer,
oofdonderwijzer te *Duivendrecht*, vroeger kweekeling van
en Heer Boot, die den onderwijzer insgelijks hartelijk
oesprak.

Door den Heer Boot, daartoe door het Bestuur in staat
:esteld, werd aan elk kind een boek ter gedachtenis uit-
'ereikt, en werden alle leerlingen rijkelijk onthaald.

F R I E S L A N D.

Negende schooldistrict.

Algemeen verslag van de gehouden schoolfeesten, *gemeente* Franekeradeel *op 's Konings verjaardag*, 19 *Februarij* 1869.

M. H.!

Nadat in twee onzer vorige vergaderingen, zoo me hoofdonderwijzers onzer gemeente, als van de leden Plaatselijke Schoolcommissie onderling, het wensch van schoolfeesten tot bevordering van geregeld schoo was aangetoond, werd in onze vergadering van 15 Sep ber 1868 een besluit genomen, om het gemeentebestuu verzoeken de hoofdonderwijzers uit te noodigen om 's Konings verjaardag, den 19 Februarij 1869, met h leerlingen een schoolfeest te houden, volgens een door Plaatselijke Schoolcommissie vastgesteld programma, volgt.

Het feest moet bestaan in:

a. Het geven van eene openbare les van één uur in teg woordigheid van belangstellenden in het onderwijs.

b. Het zingen van vaderlandsche liederen.

c. Het doen van eene wandeling binnen den omtrek v het dorp.

d. Het tracteren van de schoolkinderen op chocolade koek en krentebrood in de dorpsherberg of school.

e. Aanvang 's namiddags één uur.

In verband hiermede zou er 's winters bij goed ijs e weder, eene hardrijderij van de schoolkinderen kunnen ge houden worden. Den 1 October 1868 behooren de kinderen met de plannen en voorwaarden bekend gemaakt te worden

Het Gemeentebestuur steeds bereid, om de Plaatselijke Schoolcommissie de behulpzame hand te bieden, waar het de belangen van het onderwijs geldt, heeft geen oogenblik geaarzeld, om aan het verlangen der commissie te voldoen, en heeft dientengevolge de onderwijzers bij missive tot het houden van schoolfeesten op voornoemden dag en volgens bijgevoegd programma uitgenoodigd.

Hieraan werd door zes onderwijzers voldaan, zijnde de HH. A. BERGHAUZER, te *Ried;* K. A. WETTERAUW, te *Peins;* H. SCHAAP, te *Zweins:* M. v. B. DE BOER, te *Herbaijum;* J. KOESTRA, te *Dongjum* en K. R. KLAZES BIJLSMA, te *Midlum.*

Uit de rapporten van genoemde onderwijzers over de gehouden feesten, bij mij ingekomen, blijkt onder anderen het volgende:

Nadat elk dezer onderwijzers, een ieder in zijn dorp, zoo aan de leerlingen, als aan hunne ouders het verzoek der Plaatselijke Schoolcommissie had te kennen gegeven, werd van alle zijden door de ingezetenen zonder onderscheid van stand of godsdienst, de algemeene goedkeuring aan dit plan geschonken en werden de onderwijzers, met degenen, die hun behulpzaam waren, door ruime bijdragen van de ingezetenen in staat gesteld, om op een onbekrompene wijze het feest te regelen. Op twee plaatsen, te *Ried* en *Dongjum*, hadden zelfs de leerlingen sedert October 1868 eene betrekkelijk belangrijke som van hunne snoepcenten weten bijeen te zamelen en aan hunne leermeesters in bewaring gegeven; hetgeen reeds dit voordeel aanbragt, dat het verderfelijke snoepen werd nagelaten en spaarzaamheid werd bevorderd.

De kosten van het feest te *Ried* hebben voor 73 leerlingen (twee waren door ziekte afwezig) ongeveer bedragen de som van *f* 25.

Die voor *Peins*, waarvan het getal leerlingen niet is op-

gegeven, konden nog niet met zekerheid worden bepaald, echter worden de vrijwillige bijdragen wel toereikende geacht, om dezelve te bestrijden.

Te *Zweins* beliepen de kosten voor 53 leerlingen, die aan het feest deelnamen, de som van *f* 23. Te *Herbaijum* voor 62 feestvierende kinderen *f* 25. Van *Dongjum* is het getal feestvierenden niet opgegeven, maar wel kunnen wij verzekeren dat de school vol was. Aldaar was de vrij belangrijke som van *f* 53.40 ingezameld, als van de spaarcenten der leerlingen *f* 10.40, en door vrijwillige bijdragen der ingezetenen *f* 43.00. Daar werd reeds op 26 Januarij j.l., volgens het programma der Schoolcommissie, eene kinderharddraverij gehouden, langs eene met vlaggen versierde ijsbaan, die de jeugd zeer vermaakte en bij de ingezetenen algemeen bijval vond en aan prijzen, vertering, enz. eene uitgaaf noodzakelijk maakte van *f* 26.17$_5$. Het feest op 's Konings verjaardag vorderde eene uitgaaf van *f* 24.28, zoodat aldaar voor een volgend feest een batig slot ten grondslag ligt van *f* 2.95^5.

Te *Midlum* maakte een getal van 140 feestvierende kinderen het schoolgebouw bijkans te klein, om allen met de belangstellende ouders en vrienden van het onderwijs te bevatten. Aldaar was bij inschrijving onder de ingezetenen eene som bijeenverzameld van p. m. *f* 45, welke som voldoende werd geacht om de kosten van het feest te bestrijden.

Op alle plaatsen hebben de onderwijzers zich zooveel mogelijk aan het programma van de Schoolcommissie gehouden; op enkele heeft men zelfs meer gedaan. Zoo werd te *Zweins* des avonds nadat de kleinste leerlingen naar huis waren vertrokken, door de hoogste klasse een kinder-concertje gegeven, dat door vele belangstellende inwoners met hunne vrouwen werd bijgewoond en tot ruim 11 uur duurde. Te *Dongjum* werden onder de jongens der eerste en tweede klasse

hardlooperijen gehouden, die door die der hoogste klasse werden bestuurd. Onderwijl deden de meisjes al zingende wandelingen door het dorp. Te *Midlum* werd bij afwisseling de kerk bezocht, waar men het volkslied van TOLLENS benevens een paar andere verzen, onder de begeleiding van het orgel door een der oudste leerlingen bespeeld, heeft gezongen, en des avonds werden er door de oudste leerlingen, als blijk van hunne dankbaarheid voor de vreugde hun bereid, voor het huis des onderwijzers eenige kleine vuurwerkjes afgestoken. Op alle plaatsen waren de leerlingen netjes in hun zondagspak gestoken, en op twee plaatsen, te *Herbaijum* en *Dongjum*, zelfs met oranjekleuren versierd. Zoo ook was aan de scholen en andere plaatsen der feestelijkheden een feestelijk aanzien gegeven door groen en vlaggen. Op alle plaatsen, uitgezonderd te *Ried*, waar men het om de volheid van het schoolgebouw niet raadzaam achtte, werd het feest aangevangen door het houden eener openbare les, in tegenwoordigheid van belangstellenden in het onderwijs. Er werden vragen gedaan over de Nederlandsche taal, over aardrijkskunde en geschiedenis, vooral ook ten opzigte van ons vaderland en van ons Koninklijk stamhuis, het huis van Oranje, en vond men daaruit aanleiding om ook over onzen geëerbiedigden Koning te spreken, wiens verjaardag men zamen mogt vieren. Overal werden de leerlingen onthaald op chocolade, koek, krentebrood en andere versnaperingen, afgewisseld door aangename wandelingen, in en buiten het dorp, begunstigd door het heerlijkste weder.

Op alle plaatsen werden vele feestliederen aangeheven, tederen vooral ook betrekking hebbende op ons vaderland en onzen geëerbiedigden Koning. Groot was de belangstelling der ingezetenen in de onderscheidene dorpen, zoowel van den armen daglooner als van den meergegoeden burger; op

eene enkele plaats zelfs, te *Herbaijum*, woonden arme moeders met hunne zuigelingen op den arm het feest bij. Ieder vierde met de kleinen feest in den waren zin des woords; het was op elks gelaat te lezen, men was zeer voldaan over de vreugde den kinderen bereid.

Het behoeft geene vermelding dat, in de dorpen waar leden van de Schoolcommissie wonen, deze de feesten van het begin tot het einde met hunne tegenwoordigheid vereerden.

Hartelijk waren dan ook de woorden door dezen, door de onderwijzers vooral, en door andere ingezetenen den kinderen en belangstellenden toegesproken, hartelijk vooral ook waar men de jeugd aanspoorde tot liefde voor Vorst en Vaderland.

Eenparig is dan ook het verlangen van de ouders der leerlingen, zoowel als van de onderwijzers dat meer zulke feesten in het belang van het onderwijs mogen plaats hebben; te meer daar de onderwijzers eenparig getuigen dat gedurende dezen winter het vooruitzigt op het feest een allergunstigsten invloed op het meer geregeld schoolgaan heeft uitgeoefend zoowel voor de avond- als dagschool.

De belangstellenden in het onderwijs bleven dan ook niet in gebreke de onderwijzers hunne tevredenheid te betuigen voor het gegeven onderwijs; eenige onderwijzers zelfs mogten daarvan treffende blijken ontvangen.

Ten laatste keerden op alle plaatsen alle leerlingen met eene fraaije prent, tot aandenken aan dit feest huiswaarts. Te *Zweins* werd nog aan de leerlingen, die de school het getrouwst hadden bezocht, een prentenboek bovendien gegeven.

Te *Dongjum* werd aan eenige leerlingen, die op het punt stonden de school te verlaten, een getuigschrift van wel volbragten leertijd uitgereikt, tot aanmoediging ook der andere leerlingen.

Zoo ook werd te *Midlum* aan 56 leerlingen der beide hoogste klassen, een getuigschrift van geregeld schoolgaan

goed gedrag en betoonde vlijt in het leeren uitgereikt, en werden de andere leerlingen aangespoord en aangemoedigd, om zich ook zulke getuigschriften waardig te maken.

Mijne Heeren, hiermede eindig ik mijne algemeene beschouwingen getrokken uit de rapporten der onderwijzers over de feestvieringen bij mij ingekomen.

Ik kom hiermede tot het resultaat, dat de Plaatselijke Schoolcommissie een juisten blik in het schoolleven heeft geslagen door schoolfeesten ter bevordering van het onderwijs aan te bevelen: 1°. omdat zij het geregeld schoolgaan der kinderen bevorderen, en lust tot leeren bij hen opwekken; 2°. omdat zij ook middelen zijn om bij de ouders meer opgewektheid, meer belangstelling voor het onderwijs aan te kweeken, en 3°. omdat zij voor de onderwijzers zelve heilzaam zijn, daar de meerdere belangstelling der ouders en leerlingen hen bewaart voor moedeloosheid, want zij gevoelen daardoor dat de gewigtige taak, die zij hebben te vervullen, meer en meer op prijs wordt gesteld, en *dat* doet juist *veel* van het moeijelijke hunner betrekking verdwijnen.

Dit alles, M. H., kan niet anders dan heilzaam werken voor den bloei van het onderwijs. Hetzij ook ons eene aansporing om in een volgend jaar tot het houden van dergelijke feesten mede te werken; ook op die twee plaatsen in onze gemeente waar men niet aan het verlangen der Schoolcommissie heeft voldaan; waar men geen feest heeft gevierd. Na het uitbrengen van dit verslag is bij den ondergeteekende een schrijven ontvangen van den onderwijzer van *Schalsum*, behelzende een berigt dat men aldaar eene kinderhardrijderij op schaatsen had gehouden; dat de onderwijzer zeer ingenomen was met het plan, om op 's Konings verjaardag een schoolfeest te vieren, doch dat zijne pogingen daartoe, bij de ingezetenen aangewend, om verschillende redenen schipbreuk hadden geleden. Dit tot regtvaardiging van den geachten

onderwijzer voornoemd. Trachten wij ook daar, even als op de twee andere plaatsen, waar de betrekkingen van hoofdonderwijzer vacant waren, doch waarvan eene reeds is vervuld en wij de andere spoedig hopen vervuld te zien; trachten wij ook daar met al den invloed, die ons ten dienste staat, de onderwijzers en ingezetenen te bewegen, om schoolfeesten in het belang van het onderwijs te organiseren.

Ik heb hier ten slotte nog een voorstel bij te voegen, om n. l. die onderwijzers, die aan het verlangen der Commissie zoo bereidwillig hebben voldaan, onzen dank schriftelijk te doen toekomen voor de moeiten, die zij zich hebben getroost om de feesten ieder in zijnen kring zoo uitmuntend te regelen. En hiermede, Mijne Heeren, acht ik de op mij genomen taak te hebben volbragt.

Bovenstaand verslag is uitgebragt in de vergadering van de Plaatselijke Schoolcommissie, van den 2 Maart 1869, door het lid C. D. v. d. Weg.

OVERIJSSEL.

Vierde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige dienst van W. J. C. van Wijngaarden *als hoofdonderwijzer der Openbare school te* Rijssen.

Op den 18 Januarij 1869 mogt de hoofdonderwijzer der Openbare school te *Rijssen*, W. J. C. Wijngaarden, zijne 25jarige dienst als zoodanig herdenken. Reeds vroeg in den morgen waren school en woonhuis met groen en eerebogen versierd, terwijl uit vele huizen de vlaggen wapperden. De onderwijzer, door eene commissie van vroegere

leerlingen geleid, vond in de school de leerlingen en vele belangstellenden, die hem met gezang verwelkomden, waarna de Heer J. VAN BARNEVELD namens de oud-leerlingen, en de Districts-Schoolopziener hem op de hartelijkste wijze toespraken. Diep getroffen antwoordde de onderwijzer daarop in gepaste taal. Vele gelukwenschen en aanzienlijke geschenken werden dien dag van verschillende kanten den jubilaris aangeboden.

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

ZUIDHOLLAND.

Tweede schooldistrict.

Verslag van de wintervergadering van de onderwijzersvereeniging in het tweede schooldistrict van Zuidholland, *gehouden te* Delft, *den* 23 *Januarij* 1869.

Gelijk al de vergaderingen, sedert 1857, zoo werd ook deze door den Districts-Schoolopziener Dr. G. VAN WIERINGHEN BORSKI als voorzitter geopend en geleid.

Na de resumtie der notulen van de vorige bijeenkomst bepaalden zich de werkzaamheden hoofdzakelijk:

a. tot mededeeling der commissie omtrent het verrigte tot het ontwerpen van een leesboek in den geest van WACKERNAGEL;

b. tot de behandeling der vraag: Is het schoolverzuim op het platte land, voor zoover het veroorzaakt wordt door veldarbeid, te regelen? Zoo ja, is zulk een regeling wenschelijk? Wat heeft men te denken van de meening om in den tijd, waarop alle kinderen, zoo als men zegt, meer ter school gaan, het onderwijs te bepalen tot het lezen, schrijven en rékenen?

c. bespreking van den omvang van het onderwijs in de beginselen der geschiedenis;

d. bepaling van den te houden wedstrijd in 1869;

e. bekrooning van de overwinnaars in den wedstrijd in 1868. Overeenkomstig de uitspraak van de Commissie voor de eindbeoordeeling ontvingen nu de navolgende hulponderwijzers de daarvoor ingerigte eereblijken, t. w. J. VAN DER ELSEN en A. VAN DER BURGH een getuigschrift met eervolle vermelding over de vraag betrekkelijk de vormleer; S. C. VERHAAR een gelijkluidend voor de logische analyse; J. VAN DER ELSEN de meest eervolle en H. A. N. SAR de eervolle vermelding voor de beantwoording van eenige wiskundige vragen. Die uitreiking geschiedde door den Voorzitter met een hartelijken gelukwensch over den uitslag van hun pogen, waarbij er vooral op gewezen werd, dat de onderscheiding niet bestaat in de waarde der belooning, maar meest in de aanmoediging om met gelijken ijver voort te gaan op den weg, die tot degelijke vorming en ontwikkeling leidt;

f. hierna werden door de secretarissen van de verschillende afdeelingen de verslagen uitgebragt over den toestand en de werkzaamheden in 1868, en eindelijk de vergadering door den Voorzitter gesloten.

Gewoonlijk belastte zich de geachte Voorzitter met de inzending van een eenvoudig verslag van die bijeenkomsten in de *Bijdragen;* ook thans zou dit geschied zijn, maar — onverwacht ontviel de waardige man, reeds weinig dagen daarna, aan gade en kroost, maatschappelijke betrekking, onderwijs en onderwijzers. Beweenen de eersten in hem een liefhebbend echtgenoot en vader, mist de wetenschap en het gymnasium te *Delft* in hem een sieraad, derft de lagere school in hem een krachtigen steun, den onderwijzers van

zer, worden uitgenoodigd zich, vóór den 15 Mei e. k., met de vereischte stukken aan te melden bij den Burgemeester van *Stellendam*, met vrachtvrije brieven. De dag van het vergelijkend examen zal later aan de sollicitanten worden bekend gemaakt.

XI Distr. Mr. *A. M. de Cock*, te *Rotterdam.*

BERKEL en RODENRIJS. De sollicitanten naar de met 1 Junij e. k. te vaceren betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor lager onderwijs kunnen tot deelneming aan het vergelijkend examen hunne stukken bij Burgemeester en Wethouders inleveren tot 14 April a. s. De jaarwedde is *f* 1000 met vrije woning en tuin; acten voor levende talen of andere vakken zijn aanbeveling.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Burgemeester en Wethouders brengen ter kennis van de belanghebbenden, dat aan de Openbare armenscholen vacaturen van eerste hulponderwijzers bestaan.

Sollicitanten voor die betrekking worden uitgenoodigd zich, met overlegging der bij de wet op het lager onderwijs vereischte stukken, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Gemeente-secretarie, afd. Onderwijs, vóór of op Zaturdag, 10 April e. k.

Aan de betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 700.

AMSTERDAM. Eene Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs der eerste klasse voor meisjes vacant. *Dec.* 1868.

AMSTERDAM. Door den Gemeenteraad zijn, in zijne zitting van den 11 Maart 1869, benoemd tot hoofdonderwijzers der Openbare armenscholen aldaar MICHIEL NICOLAAS

TEN SELDAM en JOHAN MEERGARD, beiden eerste hulponderwijzers aan die scholen. Nevens den eerstbenoemde werden op de voordragt geplaatst J. H. EGGELTE, eerste hulponderwijzer aan de Openbare armenscholen en D. B. ADRIAN, hoofdonderwijzer aan de Diaconie-scholen te *Amsterdam*, en nevens den laatstbenoemde D. H. VAN ZUIJLEN, eerste hulponderwijzer aan de Openbare tusschenscholen en J. H. C. REESE, eerste hulponderwijzer aan de Openbare armenscholen te *Amsterdam*.

VII Distr. P. J. Heijning, te *Helder*.

HELDER. Eene der Openbare scholen vacant. *Jan.* 1869.

HELDER. Aan de Openbare lagere scholen hulponderwijzersplaatsen vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn*.

OOSTWOUD, gemeente *Midwoud*. De betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school is opengevallen door het overlijden van J. MIJZEN. In de tijdelijke waarneming der school wordt voorzien. Sollicitanten worden uitgenoodigd, om de bij de wet gevorderde stukken, vóór den 10 April e. k., in te zenden aan den Burgemeester van *Midwoud*. Aan die betrekking is verbonden eene bezoldiging van *f* 500 met vrije woning en tuin en een veranderlijk inkomen, waarvan het minimum is vastgesteld op *f* 150, doch hetwelk in den regel meer bedraagt. De dag van het vergelijkend examen zal nader worden bekend gemaakt.

ZEELAND.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg*.

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. J. W. A. Schneiders van Greijffensweerth, te *Hulst*.

WESTDORPE. De betrekking van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

UTRECHT.

V Distr. Jhr. Mr. J. G. Bosch van Drakestein, te *Utrecht*.

HARMELEN. Na gehouden vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school, den 3 Maart j. l., zijn op de voordragt geplaatst: J. P. BRUINING, D. VAN DEN BERG, D. SNUIJF Cz. en J. R. ARNOLD. Bij besluit van den 8 Maart daaraanvolgende is door den Gemeenteraad benoemd J. R. ARNOLD.

FRIESLAND.

II Distr. J Noijon, te *Harlingen*.

FERWOUDE, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

FIRDGUM, gemeente *Barradeel*. Den 25 Februarij j. l. werd het vergelijkend examen gehouden ter vervulling van de hoofdonderwijzers-betrekking te *Firdgum*. Er waren 4 adspiranten opgekomen, die, naar gelang der verkregene punten, in deze volgorde op de voordragt zijn geplaatst: HERMANUS HERVINGA, hulponderwijzer te *Bergum*; RIENDER ZIJLSTRA, hulponderwijzer te *Oudega*; LUITZEN BOERSMA, hulponderwijzer te *Harlingen*, en FRANS REIDING, hulponderwijzer te *Tzummarum*. Tusschen n°. 2 en 3, die even veel punten bekwamen, heeft het lot beslist.

WONS, gemeente *Wonseradeel*. De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Mr. *L. W. van Kleffens*, te *Oenkerk.*

WANSWERD, gemeente *Ferwerderadeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

V Distr. Mr. *Ph. van Blom*, te *Heerenveen.*

DRAGTEN, Noorderdwarsvaart, gemeente *Smallingerland.* Bij Raadsbesluit van den 9 Maart j. l. is uit het voorgedragen viertal tot hoofdonderwijzer der Openbare school benoemd JAN POSTHUMA, hulponderwijzer te *Lippenhuizen.*

VII Distr. *M. L. van de Woestijne Voerman*, te *Joure.*

JOURE, gemeente *Haskerland.* De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. *J. J. Bolman*, te *Sneek.*

OFFINGAWIER, gemeente *Wijmbritseradeel.* Door den Gemeenteraad is, na vergelijkend examen, benoemd tot hoofdonderwijzer der Openbare school EVERHARDUS DIJKSTRA, thans hoofdonderwijzer in het *Heidenschap*, onder *Workum.*

TIRNS, gemeente *Wijmbritseradeel.* Door het overlijden van den hoofdonderwijzer W. WINKLER is de Openbare school vacant. Het vergelijkend examen zal worden gehouden op den 3 April e. k., 's voormiddags ten 9 uur, ten gemeentehuize van *Wijmbritseradeel.* Jaarwedde *f* 475 benevens vrije woning en tuin.

HEIDENSCHAP, gemeente *Workum.* Door de benoeming van E. DIJKSTRA tot hoofdonderwijzer te *Offingawier* is de Openbare school vacant.

WORKUM. Door het overlijden van K. J. ANDRIESSE is de Armenschool vacant. Het vergelijkend examen ter vervulling van beide vacatures zou worden gehouden den 27 Maart 1869, 's voormiddags ten 9 uur, ten gemeentehuize te *Workum*. Jaarwedde in 't *Heidenschap* *f* 400, benevens vrije woning en tuin; idem in de Armenschool *f* 500.

IX Distr. Mr. K. Banga, te *Harlingen*.

OOSTERWIERUM, gemeente *Baarderadeel*. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 20 Februarij j. l. is tot hoofdonderwijzer der Openbare school te *Oosterwierum* benoemd WIEGER KUIPER, hulponderwijzer te *Hindeloopen*.

TZUM, gemeente *Franekeradeel*. Bij besluit van den Gemeenteraad van den 23 December 1868 was aan den Heer F. JANSEN, hoofdonderwijzer der Openbare lagere school te *Tzum*, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, met ingang van 1 Januarij 1869.

Den 16 Februarij daaraanvolgende heeft het vergelijkend examen ter vervulling der daardoor ontstane vacature plaats gehad. 35 van de 46 aangegeven sollicitanten namen daaraan deel en is aan den Gemeenteraad daarna ingediend het volgende zestal: J. TIMMER, hulponderwijzer te *Grijpskerk*; C. KOSTER, hoofdonderwijzer te *Idaard*; P. VRIJBURG, hoofdonderwijzer te *Oostermeer*; G. KUIPER, hulponderwijzer te *Harlingen*; R. VAN ASSEN, hulponderwijzer te *Dockum* en S. TILLEMA, hoofdonderwijzer te *Echten*. Uit deze voordragt is bij Raadsbesluit van den 10 Maart j. l. benoemd P. VRIJBURG.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff, te *Zwolle*.

HESSUM, gemeente *Dalfsen*. De hoofdonderwijzer R. JAL-

VINGH, benoemd tot hoofdonderwijzer aan eene Openbare school te *Zwartsluis*, heeft zijn eervol ontslag verkregen, met ingang van 15 Maart j. l. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, onder overlegging der noodige bewijsstukken en verdere certificaten, bij vrachtvrije brieven, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente en zulks vóór den 10 April e. k. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: jaarwedde van *f* 400, vergoeding voor gemis van vrije woning *f* 100; de toelage van *f* 25 voor een kweekeling zal, wanneer er geen kweekeling werkzaam is, ten voordeele van den hoofdonderwijzer komen. Ingeval de te benoemen hoofdonderwijzer dit verlangt, zal in den loop van het volgend jaar eene onderwijzerswoning worden gebouwd. Het vergelijkend examen, waarvan de dag later zal worden bepaald, zal plaats hebben in de Openbare school te *Dalfsen* tegelijkertijd met dat naar de school te *Ruitenveen*.

RUITENVEEN, gemeente *Nieuwleusen*. Door het overlijden van den hoofdonderwijzer HERMANNUS ZWIJZE is de Openbare school vacant. Sollicitanten worden verzocht zich bij vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester der gemeente *Nieuwleusen*, vóór den 10 April e. k. Aan deze betrekking is verbonden een tractement van *f* 400, met vrije woning (nieuw gebouwd) en tuin. De toelage van *f* 25 voor een kweekeling komt, wanneer er geen kweekeling werkzaam is, ten voordeele van den hoofdonderwijzer. (Voor het vergelijkend examen zie hierboven.)

In de waarneming is voorzien door de aanstelling van een hulponderwijzer.

V Distr. Mr. B. G. ten Pol, te *Rijssen*.

OOTMARSSUM. Door het overlijden van Mejufvrouw J. M. VAN KONINGSVELD is hare Bijzondere school voor meisjes opgeheven.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te *Almelo*.

ELZEN en HERIKE, gemeente *Markelo*. De tijdelijke waarneming der vacante Openbare school is opgedragen aan den hulponderwijzer W. STEIJN.

GRONINGEN.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand*.

ADUARD. Tot tijdelijken waarnemer der Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs is aangewezen de Heer J. J. DONK, bezitter eener acte als hulponderwijzer met toelating voor de levende talen en de wiskunde.

DOEZUM, gemeente *Grootegast*. De Heer EPPO BRONGERS heeft alhier geopend eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs, na voldaan te hebben aan litt. *c* van art. 37 der wet.

DEN HAM, gemeente *Aduard*. Ter vervulling der vacature, ontstaan door de benoeming van den Heer J. G. HEIMEL tot hoofdonderwijzer te *Ezinge*, is den 22 Februarij j. l. een vergelijkend examen gehouden, waaraan 13 van de 19 sollicitanten, die zich hadden aangemeld, hebben deelgenomen. Naar aanleiding hiervan heeft de Raad op den 3 Maart j. l. tot hoofdonderwijzer der Openbare lagere school benoemd den Heer JAN DE GROOT, zijnde n°. 1 van het opgemaakte zestal.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te *Groningen*.

MEEDEN. De Openbare school vacant. *Febr*. 1869.

MIDWOLDE. De Openbare school vacant. *Febr*. 1869.

VII Distr. Dr. M. Salverda, te *Groningen*.

STADSKANAAL, gemeente *Onstwedde*. Door den Ge-

meenteraad is tot hulponderwijzer aan de Openbare school benoemd B. Reijer, hulponderwijzer te *Stootshorn*, gemeente *Noordbroek*.

STADSKANAAL, gemeente *Wildervank*. In de vacature, ontstaan door het overlijden van den hoofdonderwijzer der Westerschool H. H. Brouwer, is door den Gemeenteraad voorzien door de overplaatsing van den hoofdonderwijzer J. Kemper, van de school te *Wildervankscherdallen*, welke laatste alzoo vacant geworden is.

WILDERVANK. Door den Gemeenteraad is tot hulponderwijzer aan de Zuiderschool benoemd F. Krijf, hulponderwijzer te *Nieuw-Buinen*.

DRENTHE.

II Distr. *J. van Druten*, te *Assen*.

EEN, gemeente *Norg*. Na gehouden vergelijkend examen is den 19 Februarij j. l. tot onderwijzer der Openbare school, naar art. 20, benoemd de hulponderwijzer Jan Jeuring.

IV Distr. *J. van der Veen, Az.*, te *Hoogeveen*.

ZWEELO. Door den dood van den hoofdonderwijzer Rudolphus Lubbers, die sedert 1828 aan het hoofd der Openbare school met lof werkzaam is geweest, is de betrekking open. De wedde is *f* 400, vrije woning en tuin. Aangifte tot 10 Mei, vrachtvrij, aan den Burgemeester van *Zweelo*.

---

het tweede district ontviel met zijn verscheiden een trouwe raadsman, een warme vriend.

Gedurende een tijdvak van bijna dertig jaren was de toenemende bloei van het lager onderwijs als zijn levenstaak, was de zorg voor de belangen der onderwijzers als zijn dagwerk. Bezig zijn voor de school was zijn ruste, het verleenen van hulp en raad, dat was zijn ontspanning; wie klopte ooit vruchteloos bij hem aan, wie herinnert zich niet tal van proeven zijner onvermoeide werkzaamheid en hulpvaardigheid.

Op Zaturdag den 6 Februarij j. l. werd zijn stoffelijk overschot ter laatste rustplaats geleid. Het was meer dan nieuwsgierigheid, die *Delfts* anders stille straten bij die gelegenheid met een talrijke schare vulde; het was meer dan gewone belangstelling, die op den rustigen doodsakker een bijna ontelbare menigte bijeenbragt; het was geen pligtpleging, die den eerwaardigen Ds. WOERMAN, als curator van het gymnasium, tot zoo ernstig en roerend spreken drong bij de geopende groeve, geen lippentaal, die, namens al de onderwijzers, door een hunner werd geuit, geen kunstdrift die uit de toonen van het onderwijzers-zangkoor sprak; neen, de menigte, daar bijeengekomen, de toespraken, daar gehoord, het treurlied, daar aangeheven, de traan, daar aan het oog ontvallen, 't was alles te zamen een welverdiende hulde aan de nagedachtenis van den dierbaren doode, die als echtgenoot en vader, als mensch en christen, als raadsman en vriend voor velen onvergetelijk zal blijven.

A. DE VLETTER,

Secretaris der districts-vereeniging.

SCHOOLBERIGTEN.

Maart 1869.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. *C. R. Hermans*, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* Den 15 Januarij j. l. heeft, in tegenwoordigheid van eenige leden van den Raad en der Plaatselijke Schoolcommissie, het vergelijkend examen plaats gehad voor de Openbare school in het gehucht *Orthen*, waaraan 4 sollicitanten hebben deelgenomen, met name: P. J. SCHEIJNEMAKERS, hulponderwijzer te *Leur*, H. F. IKINK, hoofdonderwijzer te *Ootmarssum*, J. C. TUMMERS, hoofdonderwijzer te *Sijtaart*, gemeente *Veghel*, en J. BUIJTENDORP, hoofdonderwijzer te *Clinge*, in *Zeeuwsch-Vlaanderen.* Het schriftelijk examen had plaats van 9 tot 12 en het mondelinge van 1 tot 4 ure. De uitslag van het examen was, dat de eerste en tweede genoemde bijna evenveel punten behaalden, daarop volgde TUMMERS en eindelijk BUIJTENDORP. Allen hebben een voldoend examen afgelegd. De Schoolopziener werd bijgestaan door den hoofdonderwijzer H. N. BALSEM.

De Gemeenteraad heeft, in zijne vergadering van 27 Februarij, daaruit tot hoofdonderwijzer der Openbare school te *Orthen* benoemd den Heer H. F. IKINK.

II Distr. *J. H. A. Diepen*, te *Tilburg.*

OISTERWIJK. Aan de Openbare school is tot hulponderwijzer benoemd H. W. CROONEN.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. *J. Ringeling*, te *'s Hertogenbosch.*

DE WERKEN c. a. Door den Gemeenteraad is, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, besloten tot het oprigten eener tweede Openbare school. Het nieuw gebouwde en in vele opzigten doelmatig ingerigte schoollocaal benevens de onderwijzerswoning zullen weldra voltooid zijn. Sollicitanten voor de betrekking van hoofdonderwijzer worden uitgenoodigd zich, vóór of op 20 April e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. De voordeelen zijn: *a.* eene jaarwedde van *f* 600 en *b.* eene vrije woning met tuin.

IV Distr. *J. Dijkhoff*, te *Lithoijen.*

OIJEN. De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*, te *Eindhoven.*

MORTEL, gemeente *Gemert.* De onderwijzersbetrekking aan de Openbare school, waarop tot 1 Januarij 1874 art.

20 der wet op het lager onderwijs mag worden toegepast, is door het overlijden van den hoofdonderwijzer VAN HEMWIJK vacant. Eene vaste jaarwedde van *f* 400, een veranderlijk inkomen van 20 cent per maand van elken leerling, die de avondschool bezoekt, benevens vrije woning met tuin, zijn de voordeelen daaraan verbonden. Bevoegden, die genegen zijn naar deze betrekking te dingen, zullen zich, vóór den 15 April e. k., bij den Burgemeester hebben aan te melden, met overlegging der vereischte stukken.

STRIJP, gemeente *Leende.* Den 24 Februarij j. l. had het vergelijkend examen plaats ter vervulling der onderwijzersbetrekking aan de hier nieuw opgerigte Openbare school. De Heer BORSTEN, hoofdonderwijzer te *Leende*, stond den Schoolopziener daarbij ter zijde. Vijf sollicitanten onderwierpen zich aan het examen; de meeste punten werden behaald door den Heer P. BEIJERS, hulponderwijzer te *Mierlo*, die dan ook, na als eerste candidaat op de voordragt te zijn geplaatst, bij Raadsbesluit van den 26 Februarij j. l. tot onderwijzer werd benoemd.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *Junij* 1867.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*, te *Eindhoven*.

BOXTEL. Door de benoeming van den Heer F. B. NUNNINK tot onderwijzer in *Nederlandsch-Indië* en het diensvolgens hem verleend eervol ontslag als hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager

onderwijs, is deze betrekking den 1 Maart j. l. opengevallen. De voordeelen, daaraan verbonden, zijn, behalve vrije woning, eene jaarwedde van *f* 600 en een veranderlijk inkomen van omtrent *f* 200. Hoofdonderwijzers, tevens bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, die naar deze betrekking willen dingen, worden uitgenoodigd, zich met de daartoe vereischte stukken aan te melden bij den Burgemeester der gemeente, vóór den 15 Junij e. k.

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

LAGEMIERDE. Bij gebrek aan sollicitanten naar de plaats van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs is de jaarwedde op nieuw verhoogd met *f* 25 en alzoo vastgesteld op *f* 450. De termijn tot aangifte is verlengd tot en met den 20 April e. k.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg.*

BREDA. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere niet gesubsidieerde school van het Departement *Breda* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, vacant. *Febr.* 1869.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te *Breda.*

DONGEN. Voor ieder der twee Openbare scholen binnen deze gemeente wordt een hulponderwijzer gevraagd; voor die in het dorp op eene jaarwedde van *f* 325; voor die aan de Vaartkant van *f* 300. Belanghebbenden gelieven zich zoodra mogelijk, onder overlegging der noodige bescheiden, bij den Burgemeester aan te melden.

'S GREVELDUIN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom.*

BERGEN OP ZOOM. In den loop des zomers zal alhier,

in de Buitenpoorterij, eene Openbare school voor gewoon lager onderwijs geopend worden; zij is gemeenschappelijk met *Woensdrecht.*

HEERLE, gemeente *Wouw.* Aan de Openbare school wordt eerlang een hulponderwijzer gevraagd.

ROOSENDAAL. Tegen 1°. November e. k. zal eene Openbare school voor kosteloos onderwijs vacant komen.

ROOSENDAAL. Sollicitanten naar de Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs (Fransch, Hoogduitsch en wiskunde) worden opgeroepen zich, vóór 10 April e. k., aan te geven bij het Gemeentebestuur; het vergelijkend examen zal den 20 en 21 daaraanvolgende plaats hebben. Voordeelen: *f* 1200 vaste jaarwedde; 15 cent 's maands per schoolgaand kind en vrije woning met tuin.

ROOSENDAAL. De Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

ROOSENDAAL. Eene hulponderwijzersplaats vacant.

GELDERLAND.

V Distr. Dr. L. Lasonder, te *Groenlo.*

NEEDE. Zij die genegen zijn te dingen naar de betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, opengevallen door het vertrek van den Heer A. Nijland als leeraar aan de hoogere burgerschool te *Hoorn*, worden, ten gevolge gunstiger vooruitzigten en meer bestendiging van het gemeentesubsidie, op nieuw verzocht, in persoon of met vrachtvrije brieven, zich te vervoegen bij den Heer M. C. Soeters, te *Neede.* Bekwaamheid tot het geven van onderwijs in het teekenen en in de muziek strekt tot aanbeveling.

VII Distr. *A. M. van Voorthuijsen*, te *Nijmegen*.

ECK en WIEL, gemeente *Maurik*. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

IX Distr. Mr. *W. J. Triebels*, te *Nijmegen*.

MAASBOMMEL, gemeente *Appeltern*. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

VELD-DRIEL, gemeente *Driel*. Door het vertrek van den onderwijzer J. W. THOMPSON is de Bijzondere niet gesubsidieerde school vervallen. Door GERARDUS JACOBUS SCHEULER is evenwel eene dergelijke school weder geopend.

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen*.

NIJMEGEN. Aan de school van het Departement *Nijmegen* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, drie hulponderwijzersplaatsen vacant. *Febr.* 1869.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden*.

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IV Distr. *J. P. W. Schermer*, te *Leiden*.

BOSKOOP. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

HAZERSWOUDE. De plaats van hulponderwijzer vacant. *Junij* 1868.

VI Distr. Dr. *C. J. Vaillant*, te *Schiedam*.

GROOTE LINDT. Op den 3 Maart j. l. werd een aan-

vang gemaakt met het vergelijkend examen ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school. De Schoolopziener werd in de werkzaamheden bijgestaan door de Heeren P. VAN VLAARDINGEN en J. C. SANDER, beiden hoofdonderwijzers te *Schiedam*. Van de 27 sollicitanten, die zich hadden aangeboden, waren er 18 opgekomen. Ten gevolge van de beoordeeling der werkzaamheden, op den eersten dag verrigt, werd het examen den 4 Maart met 8 sollicitanten voortgezet en aan den avond van dien dag uit die door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, een viertal opgemaakt, bestaande uit de Heeren J. P. VAN WOERKOM, J. C. MAARLEVELD, P. v. MEURS, hulponderwijzers te *Schiedam*, en P. VAN BOCHOVE, hulponderwijzer te *Zwijndrecht*. Den 8 daaraanvolgende is door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd de Heer J. P. VAN WOERKOM. Verscheidene leden van den Raad, behalve Burgemeester en Wethouders, woonden dit examen bij en toonden veel belangstelling. De ontvangst der onderwijzers was hupsch, voor allen was voor logies, enz. gedurende de dagen van het examen, op onbekrompen wijze gezorgd.

VIII Distr. Dr. *J. C. van Deventer*, te *Dordrecht*.

STRIJENSAS, gemeente *Strijen*. De Openbare school vacant. *April* 1868.

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis*.

STELLENDAM. De Openbare school dezer gemeente zal met 1 April openvallen ten gevolge van het eervol ontslag, op zijn verzoek, verleend aan den openbaren onderwijzer W. OLIEMANS. De vaste jaarwedde bedraagt *f* 400; de helft der schoolgelden *f* 200 als minimum en *f* 300 als maximum. Sollicitanten, bezittende acte als hoofdonderwij-

PROGRAMMA
VOOR EEN WEDSTRIJD:

I. IN HET REKENEN OP HET BORD,
onder hulponderwijzers, en
II. IN HET SCHOONSCHRIJVEN:
a. onder hulponderwijzers,
b. „ kweekelingen
in de provincie *Gelderland*,
uitgeschreven door het Bestuur der Gewestelijke Vereeniging
Gelderland van het N. O. G.

Het Bestuur acht het van het hoogste belang, dat ieder onderwijzer met zekere vlugheid op het bord rekenkunstige voorstellen kan uitwerken. Het meent deze aangelegenheid door een wedstrijd onder hulponderwijzers te kunnen bevorderen, en verzoekt daartoe dringend, dat het Bestuur van iedere afdeeling de hulponderwijzers in den omtrek uitnoodige in de maand April a. s. deel te nemen aan een wedstrijd in het rekenen op het bord.

In eene afdeeling moeten minstens drie mededingers zijn.

Er moeten drie beoordeelaars uit de hoofdonderwijzers gekozen worden, die ieder twee voorstellen uit de 3de Verzameling van Boeser kiezen. Uit deze zes voorstellen worden er, staande de vergadering, drie getrokken, die ter bewerking op het bord worden opgegeven.

Iedere mededinger stelle zich vóór een bord, zóó, dat de bewerking van den éénen niet door een ander kan gezien worden. Na een half uur heeft de beoordeeling plaats. Het rapport, waarbij tevens opmerkingen verlangd worden, moet vóór 10 Mei e. k. aan den ondergeteekende franco worden ingezonden. Aan elk der bekroonden zal een boekwerk met inscriptie vereerd worden.

Wijders noodigt het Bestuur alle hulponderwijzers en

kweekelingen in *Gelderland* uit, mede vóór 10 Mei e. k. aan den ondergeteekende in te zenden een schrift van den volgenden inhoud:

„De voornaamste watervallen der aarde zijn:

1. Die van den *Staubbach* in *Zwitserland*, 287 ellen hoog.
2. Die van den *Vöring* in *Noorwegen*, 275 ellen hoog.
3. Die van den *Nant d'Arpenas* in het dal van *Chamouny*, 251 ellen hoog.
4. Die van den *Voigun* in *Noorwegen*, 236 ellen hoog.
5. Die van de *Tosa* in *Zwitserland*, 189 ellen hoog.
6. Die van de *Tequendama* in *Nieuw-Granada*, 173 ellen hoog."

Het moet geschreven zijn op een gewoon vel papier, waarop geene potloodlijnen zichtbaar zijn, en wel twee regels *groot*, twee regels *middelsoort*, twee regels *staand klein* en minstens twee regels *loopend klein.*

Het schrift moet aan de keerzijde met eene spreuk geteekend, en deze tevens geplaatst zijn op een bijgevoegd verzegeld briefje, inhoudende den naam en woonplaats van den schrijver, terwijl bovendien het schrift en het briefje van een hulponderwijzer met eene H, en van een kweekeling met eene K moeten geteekend zijn.

De naambriefjes van de niet bekroonde inzenders worden in de vergadering van de Gew. Vereeniging ongeopend vernietigd.

Aan ieder bekroonde zal mede een boekwerk met toepasselijke inschrijving door het Bestuur worden uitgereikt.

Dodewaard,
4 Febr. 1869.

Namens het Bestuur voornoemd,
De Secretaris,
J. Schoondermark.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

Dr. S. Sr. Coronel, *Leven en gezond zijn* . . Bl. 195

1. L. Leopold, *Stofgoud.* — 2. Dezelfde, *Mosroosjes.* — 3. Dezelfde, *Bonte steenen.* — 4. K. Hofkamp, *Vertellingen van een' torenwachter.* — 5. R. R. Rijkens, *De reiziger* . . . . — 202

Meditatiën van een drentschen schoolmeester. I. . — 206

MENGELWERK.

Eenige bladzijden uit mijn 48jarige onderwijzers-loopbaan, door E. Molema . . . . — 212

Kijkjes in de onderwijzerswereld. XI. . . . . . . — 243

Aan de Redactie der N. Bijdragen, door J. J. le Roij. — 256

SCHOOLNIEUWS.

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . — 260

NOORDHOLLAND. *Eerste schooldistrict.*

Drieenveertigjarige schooldienst van den onderwijzer H. Boot, *te* Nieuwer-Amstel . . . . — 260

FRIESLAND. *Negende schooldistrict.*

Algemeen verslag van de gehouden schoolfeesten in de geme
Franekeradeel *op 's Konings verjaardag, den* 19 *Febru*
1869 . . . . Bl. 2

OVERIJSSEL. *Vierde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige dienst van W. J. C. VAN WIJNGAARD
als onderwijzer der Openbare school te Rijssen . — 2

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

ZUIDHOLLAND. *Tweede schooldistrict.*

Hulde aan de nagedachtenis van Dr. G. VAN WIERINGE
BORSKI, *in leven Schoolopziener van gemeld district.* — 2

SCHOOLBERIGTEN *van Maart* 1869. . . — 2

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

Atlas (Nieuwe geographische) der geheele aarde, ten gebruike bij „Rietstap, de Wereldbol," en geschikt voor alle inrigtingen van onderwijs. Naar de nieuwste bronnen bewerkt, onder toezicht van Dr. W. J. A. Huberts. 1ste en 2de afl. Groningen en Arnhem, P. Noordhoff, J. Voltelen. Roy. 8⁰. per afl. . . . . . . *f* 0.20

Compleet in 15 afl. elk van 2 kaarten.

Böhner (Dr. A. N.), Kosmos, het boek der natuur. Naar het Hoogd. door A. Winkler Prins. Nieuwe (titel-) uitgave. 1ste afl. Amsterdam, Wed. J. C. van Kesteren en Zoon. Roy. 8⁰. . . *f* 0.50

Bruin (Servaas de), De duitsche taal alleen door zelfonderricht. 4de brief. (Les 7 en 8.) Zutphen, P. Bs. Plantenga. 8⁰. . . . *f* 0.60

Encyclopaedie (Geïllustreerde), Woordenboek voor wetenschap en kunst, beschaving en nijverheid. Onder hoofdredactie van A. Winkler Prins, met medewerking van vele vaderlandsche geleerden. 2de afl. Amsterdam, C. L. Brinkman. Roy. 8⁰. . . . . *f* 0.30

Geschiedenis (De) van ons vaderland van de vroegste tijden tot op heden. Met een voorwoord van W. J. Hofdijk. Afl. 105—108. Amsterdam, F. C. Bührmann. 8⁰. Per afl. . . . . *f* 0.10

Grinwis (C. H. C.), Wiskundige theorie der wrijvings-electriciteit. 1ste stuk. Utrecht, J. L. Beijers. Roy. 8⁰. Pro 2 stukk. Compl. *f* 3.50

Haan (Dr. D. Bierens de), Overzicht der goniometrie en der vlakke driehoeksmeting. Leiden, Gebr. van der Hoek. 8⁰. In half linnen band. . . . . *f* 1.40

Historie (Natuurlijke) van Nederland. 30ste en 31ste afl. De Flora van Nederland. Nieuwe (titel-) uitgave. Amsterdam, G. L. Funke. 8⁰. Per aflev. . . . . *f* 0.90

Kesler Jr. (J. C.) en J. C. Sander, Grepen uit de land- en volkenkunde van Noordelijk Europa. Leesboek voor de scholen. Rotterdam, W. N. C. Roldanus. Kl. 8⁰. . . . . *f* 0.30

Kreling (W.), Beginselen der meetkunde. 2de vermeerderde druk. Groningen, J. B. Wolters. Postf. . . . . *f* 1.50

Lamping (Dr. J. A.), De Staat en het volksonderwijs in Nederland. Studiën. Leiden, S. C. van Doesburgh. . . . . *f* 1.25

Land (Dr. J. P. N.), Hebreeuwsche grammatica ten dienste van het hooger onderwijs, 1ste stuk. De leer van de klanken en die van de woorden. Amsterdam, P. N. van Kampen. Postf. . . *f* 2.50

Met nog een stuk compleet.

Leer om u zien! Een leesboekje voor de lagere klassen der volksschool. 2de stukje. 2de druk. Venlo, Wed. H. H. Uyttenbroeck. Kl. 8⁰. . . . . *f* 0.10

Lobatto's leerboek der rechtlijnige en bolvormige driehoeksmeting. 3de druk, bewerkt en vermeerderd door Dr. P. van Geer. Met uitslaande platen. 3de stuk. Schoonhoven, S. en W. N. van Nooten. 8º. *f* 0.45

Het werk compleet . . . . „ 2.25

Meijier (W. de), Schoolwetsherziening niet wenschelijk. Een woord ter verdediging van het openbaar lager onderwijs. Krommenie, I. de Haan . . . . *f* 0.20

Moll (J. D. R.), Oefeningen in het practisch en theoretisch rekenen, voor jeugdige onderwijzers. Deventer, A. J. van den Sigtenhorst. Kl. 8º. *f* 0.35

Polvliet (C. G.), Beknopt leerboek der meetkunst, ten dienste van het onderwijs. 1ste stukje. Schoonhoven, S. en W. N. van Nooten. Kl. 8º. . . . . *f* 0.40

Regeln (Die unentbehrlichsten) der Deutschen Sprache. 2te vermehrte und verbesserte Auflage. Groningen, P. van Zweeden. 12º. *f* 0.30

Schlosser (F. C.), Geschiedenis der achttiende en negentiende eeuw (Tot op den ondergang van 't Fransche keizerrijk). 2de druk. Geheel herzien door P. van Os. Nieuwe (titel-) uitgave. Afl. 17—20. Amsterdam, K. H. Schadd. Roy. 8º. Per afl. . . . . . *f* 0.18

Schmal (J.), De kleine ambachtsman. Leesboekje. Utrecht, S. Folkers. Kl. 8º. . . . . *f* 0.10

Schmidt (W.), Opgaven voor het rekenen uit 't hoofd; vrij bewerkt naar het Hoogd. door P. van Vlaardingen. 1ste stukje. Utrecht, S. Folkers. Kl. 8º. . . . . *f* 0.10

Velderman (G.), Takken en bladeren. Bloemlezing uit de werken van Nederl. prozaschrijvers en dichters. Leesboek voor burger dag- en avondscholen, normaalscholen en de hoogste klasse der lagere scholen. 1ste stukje. Deventer, A. J. van den Sigtenhorst. Kl. 8º. *f* 0.40

Vondel's Lucifer. Met aanteekeningen door G. Velderman. Uitgegeven hoofdzakelijk voor burgerscholen, hulponderwijzers en hulponderwijzeressen. Als boven. Kl. 8º. . . . . *f* 0.40

Wijnne (Dr. J. A.), Overzigt der algemeene geschiedenis. 6de herziene druk. Groningen, J. B. Wolters. 8º. . . . . . *f* 1.60

Witte (H.), Schetsen uit het planteurijk. Met een menigte afbeeldingen (2de afdeeling der „Natuurhistorische bibliotheek"). 1ste aflev. Haarlem, A. C. Kruseman. Roy. 8º. . . . . . *f* 0.55

Compleet in 10 afleveringen.

Woerd (H. K. van der), Leiddraad bij de beoefening der Fransche taal. 1ste cursus. Groningen, P. van Zweeden. Kl. 8º. . . *f* 0.60

Zalsman's prenten, door J. P. Schaberg. Nº. 1—8, met het opschrift: Onderzoekt de Schriften. *a.* O. Testament 1—4; *b.* N. Testament 1—4. Kampen, G. Ph. Zalsman. Per riem. . . . . . *f* 5.00

Voor lager en middelbaar onderwijs

is bij DE ERVEN F. BOHN, te Haarlem, uitgegeven:

Allereerste beginselen der aardrijkskunde voor de scholen, 11de druk, verbeterd en vermeerderd door P. H. Witkamp. ƒ 0.10

N. ANSLIJN, Nzn., **Nieuw Spel- of Leesboekje,** 6 stukjes en Bijvoegsel op het 1ste stukje.

Alle stukjes kosten $7^1/_2$ cent, behalve het in tweeën gesplitste 1ste stukje, dat 10 cent compleet kost, terwijl het 1ste gedeelte *afzond.* à 5 en het 2de ged. *afzond.* à $7^1/_2$ cent geleverd wordt.

BARBIEUX, Prof. H., **Le Livre des Demoiselles.** Fransch Leesboek voor Meisjesscholen, aanbevolen door Mej. H. J. Schubertz, *Directrice der Meisjesschool voor Middelbaar onderwijs te Haarlem*, 1ste cursus . . . . ƒ 0.60

BECKER, K. F., **Algemeene geschiedenis,** verkort door A. Doijer Tzn., 4 deelen, 5 stukken . . . . . ƒ 6.90

COSIJN, Dr. P. J., **Cacographie.** Ten gebruike bij het Middelbaar onderwijs . . . . ƒ 0.60

——— **Vergelijkende spraakleer** der Nederlandsche, Hoogduitsche en Engelsche talen. . . . . ƒ 1.10

——— **Nederlandsche Spraakkunst** met oefeningen. 2 stukken, elk à . . . . ƒ 0.70

Het 3de (*Syntaxis*) is ter perse.

Deutsch-Holländisches Wörter- und Gesprächbuch, zum Gebrauch für Anfänger. Empfohlen von L. Oberműller, 140 blz. . . . . ƒ 0.40

DINGEMANS, B., **Geschiedenis** der Engelsche Letterkunde . . . . ƒ 2.00

GEERLIGS, G. H., **Rekenkundige voorstellen** voor de Lagere scholen. 2 stukjes. 3de verbeterde druk . . . ƒ 0.30

——— **Oefeningen** met getallen. 3 stukjes. Ieder. „ 0.06

——— **Taalkundige oefeningen** voor de Lagere scholen. 2de druk . . . . ƒ 0.12

GUNN, C. H., **Manual** of modern English Prose and Poetical Literature (with biographical notices) 2 stukken, elk . . ƒ 0.70

HARTMANN, J. J. F., **Inleiding** *tot de beoefening der Hoogduitsche taal*, bevattende beginselen der taal, met opstellen over elken regel in het Hoogd. en Nederd., benevens eene verzameling van anecdoten, met oefeningen in het spreken en eene volledige woordenlijst. . . . . ƒ 0.70

Handboekje bij het aanschouwelijk onderwijs omtrent voorwerpen van Natuur en Kunst in de Bewaarscholen. . . *f* 0.40

Handelscorrespondenz (Deutsche). Mit Erläuterungen von S. SUSAN . . . . *f* 0.80

HEUSDEN, Dr. A. A. VAN, **Handboek** der aardrijkskunde, staatsinrigting, staatshuishouding en statistiek van het Koningrijk der Nederlanden, 2 deelen . . . . *f* 6.10
Het Iste deel *afzonderlijk* *f* 2.50; het IIde *afzond.* *f* 3.60.

JANSEN, J. F., **Boekje** tot oefening in het lezen, 7 stukjes, 2de druk. Prijs van het 1ste en 2de boekje 5 cent, en van het 3de tot 7de boekje 10 cent ieder.

JORISSEN, Theod., **Schets** der Algemeene geschiedenis. *f* 1.50

KUIJPER, Ez. T., **Natuurlijke historie** der Zoogdieren voor de scholen, 3de druk, herzien door Dr. D. LUBACH . . *f* 0.35

——— **Natuurlijke historie** der Vogels, Visschen, Kruipende dieren, enz. voor de scholen, 3de druk, herzien en veel vermeerderd door Dr. D. LUBACH. . . . . *f* 0.35

LION, Iz. J., **De Wet** op het Lager onderwijs, volledig verklaard en toegelicht . . . . *f* 1.95

LOGEMAN, W. M., **Natuurkundige stellingen**, 3 stukken. Het Iste en IIde elk à *f* 0.60, het IIIde *f* 0.90

OBERMÜLLER, L., **Leitfaden** beim Unterricht in der Literatur-geschichte; zugleich Repetitionsbuch . . . . *f* 0.90

PRINSEN, P. J., **Leesboek** voor minder gevorderde kinderen, 10de druk . . . . *f* 0.12

——— **Leesboek** voor jonge kinderen, 15de druk . „ 0.15

——— **Gemakkelijk leesboek** voor kinderen van de laagste klasse, 20ste druk . . . . *f* 0.20

——— **Leesboek** voor gevorderde kinderen. 10de dr. „ 0.20

Programmata voor de Examens, volgens de wet op het Lager onderwijs van den 13 Aug. 1857. *Met de wijzigingen in Oct.* 1865. *f* 0.06

SUSAN, S., **Handbuch** der modernen Deutschen Prosaisten, mit biographisch Literarischen Erläuterungen. . . . . *f* 0.70

VEEGENS, D., **Bloemlezing** uit Nederlandsche Prozaschrijvers. 5 stukk. (van SPIEGHEL tot ALBERDINGK THIJM). *f* 2.15
Het vijfde stukje onder den titel van: **Bloemlezing** uit Nederlandsche Prozaschrijvers van den jongsten tijd . . *f* 0.45

VEN, Dr. E. v. d., **De beginselen der Kosmographie.** . . . . *f* 1.90

VINK, K. H., **Oefeningen** ter toepassing van de Regels der Engelsche taal . . . . *f* 0.75

WINKLER, T. C., Korte natuurl. historie der **Planten**. „ 0.30

——— Korte natuurl. historie der **Delfstoffen** . . „ 0.30

[323]

C. **SCHMID, Nieuw honderdtal** kleine vertellingen voor kinderen. Laatste verzameling. Nuttig en aangenaam leesboekje voor de scholen, bewerkt door H. HEMKES, Kz. 3de druk. *f* 0.30.

N. **ANSLIJN Nz. De arme Jakob.** Een leësboek voor de scholen. 6de druk. *f* 0.30.

L. E. C. MANTHER, Grondbeginselen der Aardrijkskunde. 2de geheel omgewerkte druk. 126 pag. druks. *f* 0.75.

Dr. **G. VAN WIERINGHEN BORSKI, Tijdrekenkundige tafel** der Geschiedenis, voor het gewoon lager onderwijs Los *f* 1.50. Opgepl. op kat. met roll. *f* 2.90.

L. DIEFENBACH, Handleiding voor het onderwijs in het Teekenen, voorzien van eene reeks geleidelijk opklimmende Teekenvoorbeelden. Ten dienste van lagere scholen, inrichtingen voor volksonderwijs en huisgezinnen, door G. G. MULDER. Met aanbevelingen van de Heeren P. v. D. BURG, J. EDUARD TÉTAR VAN ELVEN, C. KRAM, Dr. J. J. KREENEN, H. HEMKES Kz. en C. C. HUYSMANS. Inhoudende: I. Regtlijnige figuren. II. Figuren met gebogen lijnen. III. Vazen en soortgel. figuren IV. Plantstudiën. V. Ornementen. VI. Vervolg der ornementen. Te zamen 72 keurige steendrukplaten en 40 pag. theorie, in roy. 4⁰. form. *f* 4.—.

Prof. Dr. **H O. LENZ, Beginselen der Delfstofkunde,** voor hoogere burgerscholen, door CORSTIAAN DE JONG, met houtsneden, 90 pag. dr. *f* 0.60.

——**Beginselen der Plantenkunde,** voor hoogere burgerscholen, door CORSTIAAN DE JONG, met houtsneden, 176 pag. dr. *f* 1.10.

—— **Beginselen der Dierkunde,** voor hoogere burgerscholen, door CORSTIAAN DE JONG, met houtsneden, 225 pag. dr. *f* 1.50.

Nieuwe Atlas der geheele Aarde, bewerkt naar de meest in gebruik zijnde leerboeken voor de Aardrijkskunde in ons Vaderland, in 24 gekleurde kaarten. Hoogte der kaarten $27^1/_2$, breedte $21^1/_2$ Ned. duim binnenrands. 8ste druk. Ingen. *f* 1.50, geb. *f* 2.—.

VOOR ONDERWIJZERS EN GEMEENTEBESTUREN:

SCHOOL- of WANDKAARTEN,

bewerkt door H. HEMKES Kz.

	NEDERL. DUIM HOOG	NEDERL. DUIM BREED	LOS.
N⁰. 1. Wandkaart van de Nederlanden . .	$167^1/_2$	$141^1/_2$	*f* 4.50
„ 2. „ „ Europa	162	184	4.50
„ 3. „ „ Azië	140	148	4.50
„ 4. „ „ Afrika	112	123	4.—
„ 5. „ „ Noord-Amerika. . .	$108^1/_2$	99	3.50
„ 6. „ „ Zuid-Amerika . . .	103	75	3.—
„ 7. „ „ Australië	$101^1/_2$	130	3.50
„ 8. Wereldkaart	136	162	4.50
„ 9. Kaart van Zuidholland	76	$110^1/_2$	4.—

H. TEN BRINK, te Meppel, geeft uit:

I. **LEERBOEKJE n°. 1—7.**

Door H. KOSTER, *hoofdonderwijzer te Harlingen.* Prijs I, 5 cts. — II, 7½ cts. — III en IV, 10 cts. — V en VI, 11½ en VII, 12½ cts.
De leergang van deze boekjes is geleidelijk en zeer onderhoudend, terwijl n°. 7 aansluit bij de bekende werkjes van VAN H. BOSCH.

I. **SCHETS DER GESCHIEDENIS**

van ons Vaderland. Een leesboek voor de hoogste klasse, door P. J. EITES, *hoofdonderwijzer te Deventer.* Prijs 35 cts.

I. **NIEUW PRACTISCH REKENBOEK**

voor de lagere scholen. I. (Geheele getallen, 10 ct.). II. (Tiendeelige breuken, 12½ ct.). III. (Gewone breuken, 10 ct.). IV. (Evenredigheden toegepast op den Regel van drieën, 10 ct.). V. (Intrest-rekening enz., 10 ct.). VI. (Winst- en Verlies-, Gezelschaps- en Rabat-rekening, Korting voor kontante betaling, Provisie- en Effecten-rekening, 15 ct.). VII. (Menging- en Ruilingrekening, Kettingregel, Zamengestelde evenredigheden en gemengde voorstellen, 15 ct.).

V. **Korte beschrijving van de talstelsels.** 30 cts.

V. **Theoretische gronden der Rekenkunde,** dienende ter inleiding tot de studie der Wiskunde, door C. L. VAN WOELDEREN. Derde druk. Prijs 65 cts.

NB. **HH. onderwijzers gebruik wenschende te maken voor hunne school van deze werkjes, kunnen vooraf tot nadere kennismaking van n°. I—III op franco aanvrage een present-ex. bekomen.**

[326]

De ERVEN F. BOHN, te Haarlem, geven uit:

LEESBOEK VOOR MEISJESSCHOLEN;

bevattende stukken in Proza en Poëzy uit de werken van AGATHA, ANDRIESSEN, BEETS, BENNINK JANSSONIUS, HASEBROEK, HEBEL, VAN KOETSVELD en and. 120 blz. Prijs *f* 0.50.

LEVEN en GEZOND ZIJN.

EEN LEESBOEK VOOR DE HOOGSTE KLASSE DER LAGERE SCHOOL, DOOR

Dr. S. Sr. CORONEL.

72 blz. Prijs *f* 0.20. [327]

BOEKBEOORDEELINGEN.

De anti-paedagogische rigting der acte-examens bij het lager onderwijs, een woord aan Heeren Schoolopzieners, bij gelegenheid van het aanstaande voorjaars-examen. Bergen-op-Zoom, J. Steenmeijer. 1869. Prijs ƒ 0.25.

Ofschoon onze aankondiging van bovengenoemd vlugschrift onmogelijk onder de oogen onzer lezers kan komen vóór den aanvang der voorjaars-acte-examens van dit jaar, en wij voorzien, dat de uitslag daarvan in statistische tabellen in *Wekker* en *Weekblad* medegedeeld en in allerlei couranten, met min of meer heusche aan- en opmerkingen of gevolgtrekkingen gekruid, zal zijn overgenomen, wanneer dit nommer der *N. Bijdr.* het licht zal zien; toch mag ons dit niet weêrhouden eenige oogenblikken met den schrijver der brochure te keuvelen. Zijn geschrift toch behandelt een zaak, niet slechts der overweging dubbel waardig op dit oogenblik, maar ook in het aanstaande najaar, in het volgende jaar en later en altijd, zoolang er acten- en vergelijkende examens zullen zijn, zoolang ons vaderlandsch schoolwezen zijn laatste woord nog niet zal hebben gesproken, zoolang het nog de volmaaktheid niet zal hebben bereikt. Het onderwerp zal dus wel altijd aan de orde kunnen blijven; want het is inderdaad zoo gewigtig, dat het zich niet laat afhandelen in een brochure van 16 bladzijden. Ref. vleit zich dan

ook geenszins, het van zijn kant grondig te zullen bespreken. Heeft de schrijver slechts enkele opmerkingen ten beste gegeven, wij van onze zijde maken op niets meer aanspraak.

De schrijver begint met er op te wijzen, hoe, door de menigvuldige afwijzingen der adspiranten voor eenige acte, het eergevoel, „dat vroeger bij de meesten op dit punt zoo teêr was" bijna geheel is „verstompt, verhard" en noemt dat „een treurig gevolg der examens."

Indien S. niet door een „zegt misschien menigeen" zich had gedekt, dan zouden we *hem* op een kleine inconsequentie betrappen; want na de apodictische bewering, dat die verstomping van het eergevoel, met nog „andere niet minder ernstige schadelijke invloeden" die niet genoemd worden, het „treurig gevolg" zijn „der examens," moest de vraag: „Maar aan wie de schuld? Aan *de adspiranten*, aan de wet en het programma of aan de examinatoren?" anders gesteld zijn. Is het uitgemaakt, dat de examens en dezen alleen de schuld moeten dragen, dan komt een onderzoek naar de schuld der adspiranten niet te pas. Die kleine inconsequentie komt nu echter voor rekening van „menigeen."

Zoo er iemand is, die met leede oogen sinds lang het heeft aangezien, dat het treurige verschijnsel waarlijk bestaat; dat in waarheid bij onze aankomende collega's druipen geen schande meer is, dan is het Ref. Wanneer hij de tegenwoordige meening der jongelieden omtrent het niet slagen vergelijkt met die, welke gangbaar was in zijn examen-tijd, welk een hemelsbreed verschil! Ik erken gaarne, wij overdreven op onze manier toen ook. Wie gedropen was, stond bij ons met een zwarte kool geteekend, en wij lieten te weinig gelden de ongelukkige kansen, die bij ieder examen toch wel nooit geheel zullen zijn weg te redeneeren, als daar zijn: minder opgewektheid en présence d'esprit, bedeesdheid tegenover minder tact van de zijde eens enkelen

examinators om den examinandus op zijn gemak te zetten, enz. enz. Maar ofschoon wij zondigden door te weinig humaniteit op dat punt, nooit hebben wij ons schuldig gemaakt aan dat ligtzinnig probeeren, of wij haar (de acte) misschien grijpen mogten; nooit hebben wij het als eene onverschillige zaak beschouwd ongetroost te moeten henengaan. En dat *wij* is hier geene oratorische figuur. Ref. heeft bij zijn tijdgenooten nooit eene andere zienswijze hooren verkondigen, dan misschien bij een enkelen druipeling, die het *bonne mine à mauvais jeu* meende te moeten toepassen.

De S. heeft daarom onze volle sympathie, waar hij den vinger op de wond legt. Met belangstelling hebben wij dan ook zijn brochure gelezen, en waar hij hier en daar onze volle instemming heeft, is er ook wel wat in, waarover wij gaarne met hem van gedachte willen wisselen. Meent hij met onze beschouwingen zich niet te kunnen vereenigen, niets zal ons aangenamer zijn, dan op het door ons gekozen terrein hem te ontmoeten. Van de bereidwilligheid der redactie van dit tijdschrift om zijn tegen-opmerkingen op te nemen, mogen wij hem bij voorraad de verzekering geven.

De S. beweert, dat het voldoende is de examens bij te wonen, om van de onpaedagogische strekking overtuigd te worden. Zal men aan dien raad gehoor geven en billijk zijn, dan zal men zich de moeite moeten geven niet een enkel examen in éénе provincie van het begin tot het einde te volgen, men zou, als het kan, overal moeten rondzien. Wij spreken hier natuurlijk alleen over acte-examens. De vergelijkende zijn toch slechts voor enkele bevoorregten toegankelijk. De schrijver heeft zeker een en andermaal, waarschijnlijk in de provincie waar hij woont (of het die is, waarin zijn brochure het licht zag, weten wij niet), een acte-examen gevolgd, en hij moet daar den indruk hebben verkregen, dat het onderzoek te wetenschappelijk was, met

uitzondering van dat der paedagogiek, die alleen „zeer onwetenschappelijk behandeld" werd.

Ons past het niet zijn bewering te weêrspreken, alleen omdat onze ondervinding, in eene andere provincie waarschijnlijk dan de zijne, eene andere is. Ref. werd het gegeven in het vorige najaar de acte-examens, in de provincie waar hij woonde, van het begin tot het einde bij te wonen, en hij durft volmondig verklaren, dat hij van die examens den gunstigsten indruk heeft mede genomen. Of zij volmaakt waren? Het zou dwaasheid zijn dit te beweren en laffe vleijerij verraden jegens den bekwamen, echt degelijken en humanen inspecteur, die voor de leiding verantwoordelijk was. Maar dit durft hij gerustelijk beweren, dat bij die examens het niet te doen was om de wetenschap als zoodanig, maar overal het streven zigtbaar was te onderzoeken, niet of de adspiranten veel hadden opgezameld in hun hoofd, maar wel of zij gewoon waren te denken, of zij de stof hadden verwerkt, geassimileerd, of zij er over hadden nagedacht, hoe zij ze best zouden dienstbaar maken aan de school. Van de enkele vergelijkende examens, die Ref. de eer had in een gemeente dierzelfde provincie mede af te nemen, kan hij onbewimpeld hetzelfde getuigen.

Nu weten wij zeer goed, dat men met het *pars pro toto* zeer voorzigtig moet zijn. Nu kan Ref. zoo gelukkig zijn geweest, van alleen met de „enkele gunstige uitzonderingen" kennis te maken; wij voeren het alleen aan om te constateeren, dat de schrijver dezelfde reden tot voorzigtigheid in zijn bewering had als wij. Het is zoo natuurlijk, dat zij die niet slagen, alle schuld van zich afwerpen en haar geheel laten drukken op hen, die met het afnemen van het examen waren belast. Dat is nu eenmaal zoo eigen aan de menschelijke natuur en wij vallen er den armen afgewezenen niet al te hard over. Maar wij, die daar buiten staan, moeten onpar-

tijdiger oordeelen. Voeg nu bij die klagenden hunne onderwijzers, voor wie het ook al geen aangenaam gevoel is, indien hun kweekelingen van een mislukte reis komen. Is het zoo vreemd, dat zij, alleen door die kweekelingen — zeer eenzijdig dus — ingelicht, gevaar loopen een scheef oordeel te vellen? Dat alles is, dunkt ons, zeer menschelijk — dus natuurlijk.

Men versta ons echter wel. Verre van ons te willen beweren, dat iedere klagt ongemotiveerd, onredelijk is. Daarvoor was onze blik niet ruim genoeg en wij zullen ons wel wachten, uit een enkel deel tot het geheel te besluiten. Maar daar wij dezelfde klagten vernamen ook daar, waar wij ze in vollen gemoede voor ongegrond moeten verklaren, is de vooronderstelling toch zeker niet al te gewaagd, dat ook elders wel eens wat op de klagten zal zijn af te dingen.

Intusschen zijn de beschouwingen van den schrijver, waar hij zegt hoe hij de examens wenscht ingerigt te zien, waar hij er op aandringt de vragen zoo paedagogisch mogelijk in te rigten, volkomen waar en wij danken hem er voor. Een paedagoog kan daarover niet anders spreken dan hij gedaan heeft, en wij twijfelen er niet aan, of zijn wenken zullen hier en daar worden begrepen en opgevolgd. Waar het noodig is, hopen wij het althans van harte. In al wat hij daarover aanvoert heeft hij onze volle sympathie en drukken wij hem in gedachte de hand. Het kan zeker den onderwijzers, den jeugdigen vooral, niet genoeg op het hart worden gedrukt, dat paedagogiek en didactiek hun wetenschappen zijn bij uitnemendheid. Met leedwezen merkten wij vaak, ook onder de ouderen onzer collega's, de kleinachting op voor die wetenschappen, die zij althans hadden als hoofdzaak moeten leeren beschouwen. Ervaring heeft zeker hooge waarde, maar ervaring getoetst aan die van anderen, ge-

louterd door diepe menschen- en kinderkennis, zich reden gevende van het *hoe* en *waarom*, zie: dat is noodig, hoognoodig, onmisbaar. De examinator moet onderzoeken of die wetenschap het eigendom is geworden, in zekere mate reeds van den hulp- in hooge mate van den hoofdonderwijzer. Buiten die wetenschap is al het overige kennen, op een ander gebied zeer bruikbaar zeker, onbruikbaar, onvruchtbaar ten eenenmale voor de school.

In zoo verre — in de hoofdzaak dus zeker — gelooven wij alzoo met den schrijver volkomen homogeen te zijn. In bijzaken is er wel verschil.

Hij zegt: „Het is waar, men vordert veel, zeer veel, ja TE veel van den aankomenden onderwijzer. Maar het ligt, niet zoo zeer in het *te veel*, als wel in het *te veelsoortige.*" Tegen die stelling meenen wij te moeten opkomen.

Zoo dikwijls wij de klagt vernemen over de moeilijkheid der examens, over dat vele dat thans van den onderwijzer gevorderd wordt, dan grijpen wij steeds op nieuw naar het officiëele program en zoeken daarin, wat wij zouden geschrapt willen zien; maar wij moeten het mét de hand op het hart betuigen: wij kunnen het maar niet vinden. Wat vraagt men van den hulponderwijzer? *Naauwkeurig*, *natuurlijk lezen*, *gepaard aan verstaan van het gelezene.* Hierop heeft S. zeker niets aan te merken. *Vervaardigen van een schoonschrift;* zeker ook geen bedenking. *Voldoende kennis van de rededeelen*, *enz.; taal- en redekundig ontleden*, *bekendheid met de regels voor het plaatsen van de leesteekens en met die van de gebruikelijke spelling; vaardigheid om zich*, *mondeling en schriftelijk*, *juist en gemakkelijk uit te drukken.* S. zegt, dat het voor den hulponderwijzer genoeg is, als hij *grondig* (wij onderstrepen) ervaren is in: „lezen, schrijven, rekenen en de moedertaal." Zal de kennis in de moedertaal grondig kunnen heeten, dan zal men toch wel niet beweren, dat

hier te veel is gevraagd. Wij zouden voor de grondigheid er nog iets bij moeten eischen, namelijk: bekendheid met de voornaamste regels der woordvoeging en met *de beteekenis en kracht der woorden;* wat nu echter eerst van den hoofdonderwijzer wordt gevorderd. Wij hebben echter vrede met het program op dit punt. Evenmin kan S., volgens de door hem zelf gestelde eischen iets hebben tegen n°. 6, *grondige bedrevenheid in de vier hoofdregelen der rekenkunst* en wat daar verder genoemd wordt. Over de betrekkelijke waarde van de leer der evenredigheden zou hij misschien een woordje willen in het midden brengen, en in dat opzigt zou hij met ons niet veel moeite hebben. Het is evenwel de moeite niet waard er veel papier om vuil te maken. Bij een goed inzigt in methodologie komt die zaak van zelf teregt. Ook n°. 11 van het programma heeft gewis des schrijvers sympathie, dat handelt over *klassikaal onderwijs*, *orde en tucht*, *en inrigting van ons lager schoolwezen.* Deze onze gevolgtrekking uit de geheele redeneering des schrijvers zal door dezen zeker wel niet worden gewraakt. Er blijven dus over: de kennis der eenvoudige meetkundige ligchamen en der regtlijnige figuren (vormleer) *gepaard met de bedrevenheid in het mededeelen van deze kennis aan kinderen*, benevens hetgeen het programma eischt van aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkennis en zang. Maar nu vragen wij vrijmoedig aan ieder onbevooroordeelde: wat eischt gij in den tegenwoordigen tijd van ieder beschaafd, wel ontwikkeld jong mensch van ruim achttien jaar? Verwacht ge niet van ieder wel onderwezen jongeling, dat hij althans „algemeene kennis" bezitte „van de oppervlakte der aarde en van de staatkundige aardrijksbeschrijving van Europa, eene bekendheid met Nederland en zijne bezittingen, die meer in bijzonderheden afdaalt?" Zoekt ge bij hem niet „bekendheid met de hoofdpunten der geschiedenis in het algemeen en met die des

vaderlands in het bijzonder, vooral gedurende de laatste eeuwen?" Verlangt ge niet in hem zooveel van de kennis der natuur, dat hij iets wete van „dieren, planten en delfstoffen" en van „de algemeene natuurkundige eigenschappen der ligchamen?" Vindt ge het voor zijne aesthetische ontwikkeling te veel gevergd, zoo ge wilt, dat hij geen vreemdeling zij in de „kennis van het notenschrift en de toonschalen?" Wel nu, mag men dit alles en te regt van een beschaafd jong mensch van dien leeftijd vorderen, en vordert men soms nog zoo heel veel meer — vraag het maar eens aan hen, die op achttien- of negentienjarigen ouderdom het eind-examen aan de hoogere burgerschool hebben doorgestaan — waarom moet dan de jongeling, die aan het onderwijs zich wijdt, zooveel lager staan? Waarom moet hij altijd versterkt worden in de meening, dat men hem onbillijke eischen stelt en onregtvaardig blootstelt aan mislukking, omdat men het onbereikbare van hem vergt? Wij voor ons houden ons er van overtuigd, dat men te goeder trouw daarmede ontzettend veel kwaad sticht; omdat men eigenwaan en wrevel voedt, den prikkel dooft, de onverschilligheid tegenover mislukking in de hand werkt.

Wij verwachten hier een tegenwerping. S. zal ons zeggen: „Toegestemd; maar Ref. vergeet, dat wij zelven schreven: „Is er wel zoo magtig veel onderscheid, wat de wijze van ondervragen betreft, tusschen het examen van onderwijzers en dat van andere ambtenaren" en heeft ons heele betoog niet moeten strekken, om op het noodzakelijke verschil te wijzen?" Ook wij zeggen: toegestemd. Maar wij geven ons daarmede volstrekt niet verwonnen. Wie een hoogere burgerschool bezoekt met het doel, den cursus geheel mede te maken en het eind-examen af te leggen, denkt zeker geheel aan dat einddoel; eerst later zal hij de opgezamelde kennis dienstbaar maken aan zijn bijzonder levensdoel; de

betrekking die hij zich kiezen zal, zal tevens het plan aanwijzen van het gebouw, dat hij zal optrekken op de gelegde grondslagen. Hem laten we dus geheel buiten onze beschouwing, en wij kunnen het gerustelijk doen; want ironisch slechts kan men het examen voor eene acte van hulponderwijzer met het eind-examen der hoogere burgerschool in omvang en gehalte vergelijken. Wij houden het er voor, dat een knaap, die een driejarigen cursus der middelbare school met vrucht heeft gevolgd, wetenschappelijk hoog genoeg staat voor de eischen van ons program en van enkele vakken, die bij dit laatste niet worden gevorderd, ook nog wel iets weet. Op zestienjarigen leeftijd kan men dien cursus hebben ten einde gebragt en nu stel ik mij een zoodanige voor, die na afloop van den cursus zich gaat wijden aan den handel, aan de industrie, aan de ambtenaars-loopbaan, aan het notariaat of wat dies meer zij. Mogt hij aan het lager onderwijs zich gaan wijden, o, hoe welkom zou hij mij wezen, als er ten minste mogt blijken een schoolmeestersaard (in den goeden zin van het woord) in te zitten. Maar welk levensdoel hij zich ook kiezen mag, op achttienjarigen leeftijd zal hij in staat zijn geweest van het professioneele van zijn vak al aardig wat zich eigen te maken. Hoe velen zijn er, die op dien ouderdom reeds met vrij groote verantwoordelijkheid worden belast. En zou nu voor den hulponderwijzer, boven hetgeen van ieder beschaafd en wel ontwikkeld jongeling wordt verlangd, niet geëischt mogen worden, dat hij althans eenig inzigt heeft gekregen in het meer professioneele van zijn vak, waaronder wij bedoelen niet alleen de praktijk van onderwijzen, maar tevens het reden geven van het *hoe* en *waarom* bij zijn onderwijs?

Wij hebben enkele malen, met veel emphase zelfs eenmaal, aan onderwijzers hooren toeroepen: „Och! tobt u toch niet af op de wetenschap; het is voor u niet meer dan een

knagen aan de schors, en o! gij blijft bij al uw wroeten en wurmen toch op oneindigen afstand van de geleerde heeren van professie.

„Staakt uw nutteloozen arbeid; want er is beters voor u te doen. Gij hebt uwe wetenschap, voor u *de* wetenschap, het is de paedagogiek; daar kunt gij lauweren plukken, daarin ligt uw roeping enz. enz. enz." Hoe men toch zoo eenzijdig wezen kan, en ééne waarheid willende verkondigen, andere waarheden maar niet wil zien. Men wil zeggen: wordt specialiteit in uw vak, en nu voegt men er bij, bemoeit u met iets anders niet.

Maar roept men den specialiteit in de historie toe: „kijk toch nooit in een boek over natuurkunde, gij zoudt u maar aftobben met daar ook iets van te willen weten, en wat gij er van zoudt opzamelen, zou o! zoo'n onmerkbaar atoompje zijn!" Of zegt men tot de specialiteit in de wiskunde: „bemoei u alleen met uwe abstractiën; voor geschiedenis, voor de wetten der zamenleving behoeft gij uw hersenen niet te vermoeijen, de schoone letteren gaan u niet aan; blijft op dat terrein gerust een volslagen vreemdeling?" Wel verre van daar. Men wil, dat al die specialiteiten ook een blik op ander gebied hebben geslagen; zij mogen, ja moeten ook wel wat algemeene kennis hebben opgedaan; men meent, dat zij er te bruikbaarder menschen door worden. En men heeft gelijk. Want de verschillende wetenschappen nemen niet, ieder voor zich, een geïsoleerd standpunt in. En al deden zij het, wat wij echter ten stelligste ontkennen, dan nog zou de eenzijdigheid afkeuring verdienen. Maar de onderwijzer dan? Zou die geene algemeene kennis mogen bezitten, ten hoogste zooveel als voor zijn school direct noodig is, en verder zich moeten opsluiten in zijn paedagogiek?

En daarenboven: wie zal de grens aanwijzen van het beetje wetenschap, dat afgepast kan worden als juist voor

de school voldoende? Is het dan niet meer waar, wat wij toch altijd in onze eenvoudigheid hadden gemeend, dat de onderwijzer uit den schat zijner kennis grepen moet doen, en uitkiezen, wat deel van de wetenschap voor de ontwikkeling van de zielsvermogens zijner leerlingen hem dienen kan? Grijp nu eens in een ledig vat, of haal met moeite wat te voorschijn, waar slechts even de bodem bedekt is.

Wij hebben tot nu toe het oog gehad alleen op de acte van hulponderwijzer. Wanneer wij nu het pogramma nog eens inzien en vragen, wat het meer eischt van den drieentwintigjarige, als vrucht van de vijfjarige studie, die hem tot het zich eigen maken van dat meerdere werd gelaten; dan moeten wij alweêr, en nu nog met zooveel te grooter kracht, opkomen tegen de bewering van den schrijver, waar hij zegt, dat men „TE *veel* van den aankomenden onderwijzer" vordert.

Wanneer wij toch de programma's voor de beide acten, die voor hulp- en van hoofdonderwijzers, naast elkander leggen, dan vinden wij er te weinig opklimming in; maar wij voor ons zouden de onevenredigheid niet willen uit den weg geruimd zien door van de eerste wat af te nemen; liever zagen wij de laatste nog wat meer uitgebreid.

Maar zal men zeggen: een programma is elastiek, het geeft slechts algemeene beginselen aan; alles hangt van de toepassing af, en de meeningen kunnen zeer verschillen over hetgeen men onder hoofdpunten, voorname verschijnselen, voldoende of grondige kennis, eenige bekendheid enz. enz. zal hebben te verstaan; en daardoor staat de weg open aan de eene zijde tot geheel onbeteekenende vragen, en aan de andere tot opschroeven: in het algemeen tot groote oneenparigheid. Wij erkennen, dat dit gevaar bestaat; of het ooit geheel zal kunnen vermeden worden, betwijfelen wij. Wij danken daarom nogmaals den schrijver er voor,

dat hij gewezen heeft op de rigting, die de examens moeten hebben en op hetgeen vooral hoofdzaak moet zijn en meer en meer worden. Tegen het hoofddoel van zijn schrijven komen wij dan ook niet op; maar wij mogten de uitdrukking, die wij bestreden, niet ongemerkt laten passeeren. Juist om het goede in zijn brochure vervat achtten wij het onzen pligt, den verkeerden indruk zooveel in ons vermogen was weg te nemen, dien zijn geschrift op vele jonge lieden zou kunnen maken.

De onderwijzers kunnen er veel aan doen, dat de acte-examens eenmaal overal zoo goed mogelijk worden afgenomen. In de eerste plaats kunnen zij er veel aan toe brengen, wier hulp als deskundigen wordt ingeroepen. Maar ook anderen kunnen er wel iets aan medewerken. De examens worden immers in het openbaar gehouden. Wat belet velen met eigen oogen nu en dan te zien en met eigen ooren te hooren? Wel nu! Zijn er gegronde aanmerkingen, is er hier en daar een bepaald anti-paedagogische rigting merkbaar; men schrome niet de publiciteit; mededeeling van opmerking is daar pligtsbetrachting. Maar men rigte zijn oordeel niet alleen naar hetgeen men van hooren zeggen heeft; men preciseere en wijze het onpaedagogische met den vinger aan; dan alleen kan men verbetering verwachten. Van aan de onderwijzerswet vijandige zijde wordt zooveel met onbepaalde klagten geschermd, waarop men zich niet verdedigen kan, omdat geen bepaalde feiten worden genoemd.

Wij, onderwijzers, moeten toonen van een anderen geest te zijn.

En nu wij onze meening hebben gezegd over de brochure die wij aankondigden, kunnen wij van het onderwerp nog niet afstappen, zonder te hebben aangewezen, waar, naar onze bescheiden meening, de oorzaak der kwaal schuilt.

Vooreerst meenen wij, dat onze aankomende onderwijzers

te vroeg als kweekelingen worden gebruikt. In onze groote steden kan men op de vorm- of kweekscholen tal van knapen vinden van twaalf- tot veertienjarigen leeftijd zelfs, die reeds eene aanstelling als kweekeling in den zak hebben, en als zoodanig vóór een klasse staan. Welke diensten zijn het, welke die kinderen kunnen bewijzen in de school? Zou men ze in werkelijkheid onder de leerkrachten daarvan in rekening brengen? Wij weten het wel, dat er van die kleine machinale verrigtingen zijn, die door zulke knapen uit de hand kunnen genomen worden; maar ofschoon wij ze niet bepaald vernederend voor hen achten, vinden wij toch wel, dat die knapen zelven op de schoolbank moesten zitten, dat de tijd, dien zij met rondloopen, schriften uitdeelen, griffels ophalen en wat dies meer zij doorbrengen, ontfutseld wordt aan hunne eigen o nog zoo noodige ontwikkeling en vorming. Maar zij leeren dan zoo spoedig door afzien den slag van onderwijzen krijgen! Meent gij ook eenige *routine?*

Wij behooren zeker niet tot hen die meenen, dat de kunst van schoolhouden, oordeelkundig onderwijzen, iemand zal aanwaaijen, en dat de kennis der theorie de praktijk overbodig maakt; maar het is onze vaste overtuiging, dat als iemand tot zijn zestiende of zeventiende jaar b. v. ijverig werkt, goed wordt onderwezen en alzijdig ontwikkeld, en die ontwikkeling in verband wordt gebragt met zijn toekomstige bestemming; wanneer hij kennis vergadert met het doel voor oogen eenmaal die kennis aan anderen te zullen mededeelen, en hij zoo onderleid, op dien leeftijd gekomen, vóór e klasse wordt geplaatst, waarlijk den nu eerst als kweeling optredende mogen in de eerste dagen de handen een einig verkeerd staan; bij eenige welwillende teregtwijzing l hij zich er in werken. Als de tijd voor zijn hulponderijzersexamen komt, zal hij in de praktijk niet staan beden hem, die eerst een jaar of drie als bijlooper (een tim-

merman zou krullejongen zeggen) is gebruikt, en in d
lijke ontwikkeling zal hij het zeker verre winnen.

Maar de avondlessen dan aan vorm- of kweekscholen
geven? Eilieve, verwacht gij dan flinke opgewekth
wakkere werkzaamheid van die knapen, die den gans
dag reeds in de school voor hun jaren in onnatuurlijke
houding hebben rondgedrenteld; en verwacht gij zoo
heil van uw lessen, indien de tijd tot eigen studie,
verwerken noodzakelijk, tot een minimum wordt herlei

Doch die helpers, die bijloopers zijn noodig voor de sc
Waarlijk? Men hure dan iemand, die voor ander
ongeschikt, voor een kleintje dit werk op zich nemen
maar men make geen knapen wijs, dat dit de weg is
alleen en ongetwijfeld hen tot degelijke onderwijzers
men kan.

Voor een *kleintje*, laat ons het maar erkennen; da
zit de oplossing van het raadsel. Zoo'n jongen kweek
telt men onder het onderwijzend personeel. Bij de klei
kan hij wel diensten presteeren. Bij de kleintjes! Wan
zal men toch inzien, dat bij hen voornamelijk voor den f
sten, den meest geschikten hulponderwijzer de plaats is,
althans de hoofdonderwijzer zelf niet voor hen de zorg
zich nemen kan.

Voor een *kleintje*. Dat ongelukkige denkbeeld beheers
helaas! nog maar al te zeer hen, die over de inrigting d
scholen hebben te beslissen. Het is het oude thema; het
de geldkwestie, wij weten het wel, waaraan wij met d
geschrijf wel niet veel kunnen hopen te veranderen; ma
wat waar is, mag, ja moet gezegd worden; opdat m
althans geene oorzaken ga zoeken, waar zij niet te vinden zi

Maar als wij die knapen niet als kweekelingen aanstelle
dan gaan zij over tot een ander vak en zij zijn voor h
onderwijs verloren. Gij zegt immers „*verloren?*" Onderzo

maar eens in de groote steden, hoeveel percent van de 12 tot 14jarigen teregt komt en vruchten afwerpt, en gij zult u over dat verlies wel henen zetten en u ligtelijk troosten. Waarlijk die groote steden, met haar groote scholen, zijn den onderwijzersstand niet altijd ten zegen. Zou het ontzettend aantal afwijzingen in zekere provincie, waarin een zeer groote stad ligt, misschien met dit verschijnsel in eenig verband staan? Wij vragen slechts; een ander moge het antwoord geven.

Het stelsel van kweekelingen te bezoldigen, met goede bedoeling in de wet geschreven, heeft naar ons inzien niet gunstig gewerkt.

Het heeft tal van knapen gelokt, die nooit moesten zijn aangemoedigd om zich aan het onderwijs te wijden, zoo het heet. Het is bij velen er een wijding naar. Vijfentwintig gulden meer verdienen bij B. dan bij A. doet aan een verplaatsing van den laatste naar den eerste hunkeren, al is de opleiding bij dezen van minder waarde dan bij genen. Mogten eenmaal de hoofdonderwijzersbetrekkingen alom uit een financiëel oogpunt regt aanlokkelijk worden, dan zouden de opleidingsjaren tot het regte standpunt worden teruggebragt. Dan zou men ze meer beschouwen gaan als de trap, die moet worden beklommen om den top van den heuvel te bereiken, en niet als iets anders. Dan zouden jonge lieden zich aan het onderwijs wijden, die niet juist om eenige guldens het noodzakelijke van eigen degelijke vorming voorbijzien; dan zou niet geldverdienen, maar goed voorbereiden voor hun betrekking, de leuze worden — dan zouden afwijzingen bij de acte-examens — wij gelooven het zeker — weêr uitzondering in plaats van regel worden.

1. VONDEL'S *Lucifer*. Met aanteekeningen door G. VELDERMAN, leeraar in de nederduitsche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool te Arnhem. Uitgegeven hoofdzakelijk voor burgerscholen, hulponderwijzers en hulponderwijzeressen. Deventer, A. J. VAN DEN SIGTENHORST. Prijs *f* 0.40.

2. *Bloemlezing* uit nederlandsche prozaschrijvers van den jongsten tijd. Te Haarlem, bij DE ERVEN F. BOHN, 1868. Prijs *f* .... (1).

3. *Takken en bladeren.* Bloemlezing uit de werken van nederlandsche prozaschrijvers en dichters. Leesboek voor burgerdag- en avondscholen, normaalscholen en de hoogste klasse der lagere scholen, door G. VELDERMAN, leeraar in de nederlandsche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool te Arnhem. *Eerste stuk.* Deventer, A. J. VAN DEN SIGTENHORST, 1869. Prijs *f* 0.40.

Deze tijd eischt een goeden voorraad van leesboeken voor onze knapen, waardoor ze in kennis kunnen komen met de lettervruchten onzer litteratoren van vroeger en later tijd. Al te lang rustte op ons volk de smaad, dat de kennis der voortbrengselen van goeden smaak in de republiek der letteren het eigendom was van zekere standen en dan nog wel van enkelen tot die standen behoorende.

Het middelbaar onderwijs omvat de vorming van den

(1) De meeste uitgevers hebben de vreemde gewoonte, op hun boeken wèl te plaatsen de prijzen van andere werken bij hen uitgegeven, maar van het werk dat men in handen heeft, niet. Wat kan daarvan de reden zijn? — Daar in den boekhandel alles *prix fixe* is, kan er geene enkele reden zijn tegen het vermelden van den prijs van een boek op den titel.

beschaafden middelstand der maatschappij, en als middel tot die vorming is als vak van onderrigt aangewezen: „nederlandsche letterkunde.” Bij het onderrigt voor dat vak is het natuurlijk noodig, de leerlingen in te leiden in den lusthof van bloemen en vruchten onzer poëten en prozaïsten.

Sommige leeraars hebben het noodig geacht uitgaven te bezorgen van de beste werken onzer klassieken, ten einde onder het lezen dezer stukken tevens te wijzen op de veranderingen in het taaleigen. Die heeren maken van de beoefening der nederlandsche letterkunde dusdoende een taalstudie, berekend voor de krachten der jongelieden welke zij voor zich hebben. Aan dat inzigt hebben wij te danken de bezorging van een herdruk van VONDEL's *Lucifer*, door den Heer G. VELDERMAN te Arnhem. Deze uitgave onderscheidt zich van andere dergelijken door billijken prijs (*f* 0.40 voor 6 vel druks) en door de kortheid der aanteekeningen aan den voet der bladzijden. Gelijk de Heer VELDERMAN doet, zouden wij meenen, dat in den regel die aanteekeningen moesten gegeven worden: kort en goed, — niet verwaterd tot eene omslagtigheid die verwarring aanbrengt, — niet het uit zichzelf reeds duidelijke nog eens in vele woorden omschreven. De zucht tot het verklaren moet nooit zoo verre gaan, dat zij beleedigend wordt voor het gezond verstand der lezers.

Wij achten den arbeid van den auteur een goed werk, niet alleen voor het middelbaar onderwijs, maar ook voor de studie van aankomende onderwijzers en onderwijzeressen.

Wij hopen, dat de Heer VELDERMAN, nu hij A heeft gezegd, ook B zal zeggen; met andere woorden: dat hij nu ook van andere dichters, in den vorm van het hier geleverde, een of ander hoofdwerk zal bezorgen. Wij vertrou-

wen, dat het debiet hem de aangename vrucht der zelfvoldoening op zijn werk zal leveren.

Een anderen weg tot het aanleeren van onze letterkunde slaan zij in, die een soort chrestomathie of bloemlezing leveren uit de werken onzer voornaamste schrijvers, waardoor de leerling spoediger een overzigt krijgt van het gansche veld der letterkunde. Deze manier heeft daarenboven het voordeel, dat zij regtstreeks den goeden smaak bevordert, al lijdt er de eigenlijke taalstudie misschien wat bij.

De Erven F. BOHN te Haarlem gaven in 1847 een serie van boekjes uit, getiteld: *Bloemlezing uit nederlandsche prozaschrijvers*, van N. G. VAN KAMPEN, verkort door D. VEEGENS, in welke onze voornaamste pennehelden naar volgorde geciteerd werden. Deze werkjes zijn uitstekend geschikt voor het onderwijs aan de hoogere burgerscholen, om te dienen als leiddraad bij de behandeling der letterkunde. Zij bevatten keur van leesstof, waaruit de leerlingen den trant van schrijven onzer auteurs kunnen leeren kennen.

Geheel daarvan afgescheiden, maar toch kunnende dienen als vervolg op genoemde werkjes, is het in 1868 uitgekomen boek: *Bloemlezing uit nederlandsche prozaschrijvers van den jongsten tijd*, bij dezelfde firma verschenen. De schrijvers, welke den verzamelaar stof leverden voor zijn werk, zijn: J. VAN LENNEP, N. BEETS, E. J. POTGIETER, J. KNEPPELHOUT, J. P. HAZEBROEK, H. J. SCHIMMEL, R. FRUIN, J. J. CREMER, CD. BUSKEN HUET, M. P. LINDO, A. L. G. BOSBOOM-TOUSSAINT, J. BOSSCHA en J. A. ALBERDINGK THIJM.

Men ziet: de bloemlezer is bij geaccrediteerde mannen ter markt geweest, en ook de keuze zijner stukken is onzes inziens uitnemend geslaagd. De studentenkamer van GERLOF

BOL, Mevrouw van DOERTOGHE, uit *Klaasje Zevenster;* KEESJEN, het armhuismannetje, de schippersknecht en BAREND de bloemist (familie KEGGE), uit de *Camera Obscura;* JAN SALI; de huisklok; KOENRAAD VAN BEUNINGEN; de verovering van Groningen; twee Betuwsche boeren op reis naar Amsterdam; BETJE en AAGJE; een gelukkig dorpje; de verrassing van HOEIJ; de krijgsman; Koning WILLEM I en WILLEM, en op een koppje thee bij den Heer BRAAMCAMP, — ziedaar, zoovele oude goede bekenden, kinderen van bovengenoemde schrijvers, met welke de jongelieden misschien voor het eerst bekend worden, al zijn ze bij ons — althans de meesten hunner — sedert jaar en dag te goeder faam bekend.

De groote verdienste van dit werkje is, dat de jongelieden alles met graagte lezen en dus onder den gunstigsten indruk met de pennevruchten onzer eerste auteurs vertrouwd worden.

Ook tot oefening in het los en vlug lezen zal dit boek uitstekende diensten bewijzen, en daartoe is het bijzonder aan te bevelen voor de hoogste klasse onzer lagere scholen, te meer, daar de bedoeling van den verzamelaar was, geheele stukken en geen brokstukken te leveren, hoedanigen in chrestomathiën te dikwijls worden ontmoet. Daar de hier geleverde stukken op zichzelf volledig zijn, wordt de belangstelling van den jeugdigen lezer bevredigd, wat de waarde van het boek in zijn schatting verhoogt.

Takken en bladeren, alweder van den Heer VELDERMAN, is eene eerste bloemlezing, in den trant van het zoo even genoemde boek. Wij zeggen eene *eerste:* want de titel noemt dit werkje *Eerste stuk* en belooft dus meer. De bijeengaarder der stukken van dit leesboek heeft goedgevonden, proza en poëzij dooreengemengd te geven, en ook

hij was over het algemeen gelukkig in zijn keuze. Onder de geciteerde auteurs vinden wij niet alleen Noord-Nederlanders, maar ook Vlamingen, gelijk H. Conscience en Frans de Cort. Het streven van den Heer Velderman bij het uitkiezen der stukken voor dezen bundel was niet een overzigt te geven van onze letterkunde in verschillende tijdvakken, maar geschikte lectuur te leveren van verschillenden stijl; en treffen wij fragmenten aan uit A. Fokke Simonsz., O. Z. van Haren en Wolff en Deken, de meeste onderwerpen zijn ontleend aan schrijvers uit deze eeuw, en zelfs de allernieuwste (de Feestrede van Dr. Jonckbloet op Heiligerlee) leverde een bijdrage.

Een bloemlezing uit onze dichters moet in Nederland wel mager uitvallen: de keuze is niet vrij, en vandaar, dat men, in stede van de schoonste verzen van Tollens en ter Haar, nog altoos *de Starrenhemel* van van Alphen en de *Meische morgenstond* van D. R. Camphuijzen opneemt. Ongetwijfeld en ontegenzeggelijk zijn die beide gedichten waardig in de rij onzer beste verzen geplaatst te worden; maar dit kan geen reden zijn om ze in *alle* bloemlezingen op te nemen. Wij zoeken de reden hiervan dan ook meer in de omstandigheid, dat het onzen bloemlezers gaat als den bezoekers van de parijsche tentoonstelling in 1867, die overal de woorden lazen: „Ne touchez pas!"

De Heer Vethake, die vóór dezen bundel een woord ter inleiding schreef, zegt: „Wanneer men bedenkt, dat vele uitgevers weigeren vergunning te verleenen tot het opnemen van fragmenten uit werken, waarvan zij het kopieregt bezitten, en de verzamelaar in zijn keuze van stukken zeer belemmerd wordt, dan zal men m. i. gereedelijk erkennen, dat de taak van den Heer Velderman niet zeer licht is geweest."

Zeer waar. Tollens bijv. heet volksdichter en men heeft

hem te Rotterdam gestandbeeld. Intusschen kan het volk niet in kennis komen met de werken van den beminnelijken poëet, of het moet zich opzettelijk de werken des dichters aanschaffen. Wee hem, die het waagt de woorden van TOLLENS in het leven des volks over te brengen! Hij begaat *crime!* TOLLENS, de dichter, behoort niet aan het volk, maar aan den uitgever zijner verzen. In kringen van litterarisch gezinde typographen of onderofficieren moge men hooren voordragen: „Niet steeds is de liefde bestendig van duur," en hetgeen daar meer volgt, en uit achterstraten moge, onder het hemelwaarts stijgen van jeneverdampen een „Volkslied" uitgestooten worden,

„Met *eene* onbeklemde borst,"

dat is alles, wat het volk van den volksdichter TOLLENS kent. De schoolknapen weten, dat er te Rotterdam een standbeeld uit wit marmer in het Park staat, en te Rijswijk boven des dichters graf een gebazuinde faam is opgerigt — maar TOLLENS kent hij niet!

Een goedkoope uitgave van vaderlandsche zangen des dichters geeft wel iets, maar het is luttel en het is niet het beste van den rijswijkschen bard. Wel is vóór korten tijd een bloemlezing uit de werken van TOLLENS verschenen (natuurlijk bij den eigenaar van TOLLENS!); maar deze is weêr veel te duur om een algemeen, een volksdebiet te mogen verwachten. Zoo kan die uitgave ook al weder niet strekken om de jeugd in de scholen, den ambachtsknaap na zijn werk, den huisvader uit den werkenden stand, in kennis te brengen met den *quasi*-volksdichter, die nooit volksdichter zal worden, zoolang zijn verzen ontoegankelijk zullen zijn voor de massa.

„TER HAAR.... wie is TER HAAR ook?" zoo mag het volk vragen, daar het nooit en nergens een versje van hem onder de oogen kreeg. Om TER HAAR te leeren kennen,

moet men boeken kunnen koopen van *f* 3.60, en dat kan het volk niet. En toch is TER HAAR óók dichter en ook genietbaar voor het volk; ja, sommigen van zijn schoone verzen zouden wij in aller handen wenschen, en.... Doch daaraan *is* nu niets te veranderen, en welke poging er ook door heeren beminnaars onzer letterkunde wordt aangewend om een *goede* bloemlezing te doen, de schoonste bloemen worden achter slot en grendel bewaard en zijn ongenaakbaar, — ze mogen niet geplukt worden.

MENGELWERK.

De buitenplaats.

Een jongeling, in een groote stad opgegroeid, deed een uitstapje en kwam in de gelegenheid, een fraaije buitenplaats te bezien. Hij verlustigde zich daar met het doorwandelen en beschouwen der tuinen, trek- en broeikasten, wandelbosschen, vijvers, kommen, hermitages, fonteinen en al wat zich daar aan zijn oog vertoonde. De vele soorten van boomen, heesters, bloemen, gewassen, vogelen en dieren, die hij er zag, bragten hem zóó in verwondering en verrukking, dat hij zijne oogen er niet van kon verzadigen, en hij vele malen denzelfden weg op nieuw insloeg, om het een of ander nog beter en naauwkeuriger te beschouwen.

Het speet hem eindelijk, dat hij niemand kon vragen naar datgene, wat het meest zijne aandacht trok. Na nog eenigen tijd te hebben rondgewandeld, ontmoette hij den tuinman dezer buitenplaats. De man was zeer vriendelijk en voorkomend jegens hem. De jongeling verheugde zich zeer, dat hij nu gelegenheid zou hebben ophelderingen te vragen omtrent al, wat hij hier zag. Hij nam daarom de vrijheid, den tuinman te verzoeken met hem rond te wandelen, en hem iets te vertellen van hetgeen hem onbekend was. Deze toonde zich daartoe bereid, te meer omdat het zondag was, en hij dus niets had te verzuimen.

„Ik zal u dan eerst maar in dezen tuin de aardappelen, wortels, rapen en andere bekende gewassen leeren kennen, omdat gij daarbij het meeste belang hebt," zei de tuinman.

„Dat *behoeft*, niet, — die *ken* ik wel, — want ik heb ze meermalen gegeten," sprak de jongeling.

„Des te beter," hernam de tuinman. „*Wijs* ze mij hier dan eens *aan*, als ik het u mag verzoeken."

Na lang in den tuin te hebben rondgekeken, zei de jongeling eindelijk: „ik *kan* ze u niet aanwijzen. Ik zie ze nergens. *Zijn* ze hier wel?"

„Gewis *zijn* ze hier," was het antwoord. „Maar ziet gij nu wel, dat gij deze gewassen *niet* kent? Gij kent alleen de *vruchten* daarvan. Waart gij niet in de stad, maar op het land opgegroeid, dan zoudt gij ze mij hier hoogstwaarschijnlijk wel weten aan te wijzen. Zij zijn evenwel zóó nuttig en belangrijk, dat gij ze nader moet leeren kennen. Ik zal ze u aanwijzen en er u iets van vertellen."

Hij wees den jongeling nu eerst de aardappelplanten, toonde hem, dat de aardappelen aan de wortels in den grond zitten; deelde hem mede, dat de zaadbolletjes boven aan het loof hangen; dat dit zaad vergiftige eigenschappen bezit, en de plant tot hetzelfde geslacht behoort als de veel vergiftiger nachtschade, welke hij hem onder een daar aanwezige heg aanwees. Hij verhaalde hem, dat aardappelen hier in vroeger eeuwen onbekend waren, en men ze uit Amerika hier had overgebragt, — dat deze vruchten wel een smakelijk, maar toch niet zeer voedzaam geregt opleveren, — dat men ze niet op een pas bemesten grond aankweekt, opdat ze des te smakelijker worden, enz.

Terwijl de jongeling dit alles aandachtig aanhoorde, en hij de gewassen opmerkzaam beschouwde, zag hij in een anderen hoek van den tuin ook zulke gewassen, en hij vroeg of dit ook aardappelplanten waren. De tuinman bevestigde

it, en toonde hem, dat het slechts eene andere soort was, erwijl hij hem onder het oog bragt, dat er nog vele anere soorten waren.

Het verheugde den jongeling, dat hij deze gewassen nu zooeel beter kende en er zooveel van wist. Hij zei, dat hij dit immer zou vergeten en hij ze gewis later wel weder zou ennen. Hij verzocht nu, hem ook de wortelen en rapen aan e wijzen en er iets van te vertellen. De tuinman deed dit, rok een paar uit den grond, en toonde hem de vruchten deer gewassen. Hij verhaalde hem tevens, dat dezen voorheen, oen men hier nog geene aardappelen kende, het gewone, neest algemeene voedsel zijn geweest, omdat ze hier inieemsch waren, dat ze ook zeer gezond en meer voedzaam waren dan de aardappelen, dat de oogst daarvan zelden mislukte, op welke wijze men er zaad van verkreeg, enz.

De jongeling beschouwde opmerkzaam het loof dezer gewassen, en zei, toen hij dat der rapen bekeek: „dit loof heb ik in de stad meermalen gezien, maar het was mij onbekend, dat er rapen aan gegroeid waren." Daarna vroeg hij, of er nog meer gewassen in dezen tuin te zien waren, die dagelijks tot voedsel gebruikt worden.

De tuinman zei, dat er nog velen waren, en noemde onder anderen de erwten en boontjes van verschillende soort.

„Op den disch zou ik u dezen zeer goed weten aan te wijzen," hervatte de jongeling, „doch hier in den tuin zie ik ze niet."

„Dit komt al weder, omdat gij alleen de vruchten daarvan kent," vervolgde de tuinman, „maar ik zal u ook die gewassen leeren kennen."

Hij wees hem nu deze planten aan, toonde hem hoe die vruchten verwonderlijk schoon en goed in de peulen besloten lagen, en men ook daaruit des Scheppers wijsheid en goedheid kon zien. Hij leerde hem de verschillende soorten onderscheiden, wees hem aan, hoe deze gewassen zich aan er bij ge-

geplaatste steunsels op onderscheiden wijzen vasthechten, dewijl ze anders op den grond zouden blijven liggen, en de vruchten ligtelijk konden verrotten in plaats van te rijpen en te drogen, vertelde hem op welke wijze ze gekweekt en geoogst worden, enz.

De jongeling zag een plant, die hij meende te kennen, en vroeg of dit geen kropsalade was. „De tuinman gaf er een bevestigend antwoord op, en zei: „het verwondert mij niet, dat gij die kent, want het loof dezer plant zaagt gij gewis meermalen op den disch, om er u, als van een smakelijk geregt, op te vergasten." Hij wees hem nu ook een zoogenoemde doorgeschoten krop, die hij kruiselings doorgesneden had, en waarvan hij nu dagelijks het prachtig gepluimde zaad inzamelde, opdat het niet door den wind zou verstuiven. Hij verklaarde hem, waarom hij deze schoone krop zoo tot zaadschieten gedwongen had, en waarom hij het niet van andere kroppen nam, die reeds vroeger als van zelf doorgeschoten waren zonder goede kroppen te vormen. Ook liet hij hem zien, hoe fraai de zaadjes in de knopjes nevens elkander stonden, en hoe zij door vederachtige pluimpjes in het rond verwaaiden, juist op den tijd wanneer ze volkomen rijp zijn; hoe God op deze en op nog andere wijzen, als het ware, zelf medewerkte om de vermenigvuldiging van nuttige gewassen te bevorderen, ook zonder dat de mensch ze zaaide.

De jongeling hoorde dit alles met verrukking en toonde zijn blijdschap over dit onderrigt, zeggende: „als ik eenmaal in het bezit van een tuin mogt komen, zal ik gewis mijn voordeel doen met hetgeen gij mij hebt geleerd."

„Dit zal mij regt aangenaam zijn," hervatte de tuinman, „en daarom geef ik u ook gaarne dit onderrigt."

Omdat de tuinman zoo sprak, verwachtte de jongeling, dat hij hem ook van de overige gewassen het een en ander

zou aanwijzen en verklaren. Tot zijn verwondering zweeg de tuinman, en leidde hem slechts rond om de gewassen te beschouwen.

„Wat zijn hier vele soorten van planten, waarvan ik zelfs de namen niet weet!" zei de jongeling, in de hoop, dat hij alzoo den tuinman weder aan het vertellen zou brengen.

„Ja, hier zijn vele, zeer vele onderscheiden soorten van gewassen, allen grootendeels bestemd tot voedsel, en daarom noemt men dit wel den *moestuin*," vervolgde de tuinman. Meer zei hij er niet van.

De jongeling begaf zich nu naar het *bloemperk*, en bewonderde de prachtige kleuren en heerlijke geuren van vele gewassen, die hij daar aantrof, alsmede den zonderlingen vorm van eenigen dezer planten. Hij vroeg of dezen ook tot voedsel dienden. Hij ontving tot antwoord, dat ze slechts tot versiering en veraangenaming strekken, om ons te streelen door schoonheid en geur. „Dit is ook het geval met de meeste gewassen, die gij hier in de trekkast ziet," vervolgde de tuinman, terwijl hij hem daarin liet zien. Met de hoogste bewondering beschouwde de jongeling ook deze gewassen, en zei, dat hij ze nooit eerder had gezien.

„Het zijn allen planten, die in ons land niet op den kouden grond kunnen gekweekt worden," zei de tuinman. „Ze zijn uit warmer gewesten afkomstig, en daarom moet ik zorgen, dat ze hier *juist zóóveel warmte* genieten als noodig is, zoowel des winters als in de overige jaargetijden."

De jongeling vroeg naar de namen van een paar der zeldzaamste gewassen. „*Hoe lang kunt gij hier nog bij mij blijven?*" vroeg de tuinman. Nadat de jongeling op zijn horologie had gezien, antwoordde hij: „niet langer dan nog drie uren." — „Nu, dan noem ik u die *namen niet*," vervolgde de tuinman. „Wat zouden u alleen die namen baten, en dan nog wel van gewassen, welke minder belangrijk voor

u zijn? Het zou dan beter geweest zijn, u nog meer in den moestuin te hebben aangewezen van planten, die dagelijks nuttig voor u zijn."

„O, doe dit dan nu nog, en laat ons daarheen terug keeren," sprak de jongeling.

„Neen," was het antwoord. „De *namen alleen* zouden u toch weinig baten, en zoo ik er u meer van vertelde, zoudt gij het toch in zoo korten tijd niet *kunnen onthouden*. Ik zou dan uw geheugen zoo *overladen*, dat gij er in *verwarren* zoudt, en ook, hetgeen ik u reeds heb geleerd, zoudt gij daardoor des te spoediger vergeten."

Hij bragt den jongeling nu bij de vruchtboomen, die rijk beladen waren met allerlei soorten van heerlijke vruchten. „Dit noemen wij den *boomgaard*," zei hij. „Gij ziet wat deze boomen ons opleveren. Bijzonderheden mag ik u hiervan *nu nog niet* mededeelen, omdat de tijd het niet toelaat en gij er thans nog geen volstrekte behoefte aan hebt."

Zij gingen daarna in het wandelbosch, waar zij allerlei soorten van boomen en heesters zagen. De jongeling beschouwde ze allen met verwondering, en toonde zich *regt begeerig*, er iets van te weten; maar de tuinman herinnerde hem aan hetgeen hij in de trekkast had gezegd, en beloofde hem *later*, zoo hij nog eens op een anderen tijd mogt terugkomen, er meer van te vertellen. Terwijl zij voortwandelden, vroeg hij den jongeling: „weet gij wel wat het beste en duurzaamste hout is dat hier groeit?"

„De schrijnwerker heeft mij onlangs gezegd, dat dit het eikenhout is," was het antwoord.

„Wel nu, dit verkrijgen wij van deze soort van boomen," vervolgde de tuinman, terwijl hij hem de trotsche, hooge eiken aanwees, en hem daarbij nog vertelde, hoe nuttig de schors daarvan was. Hij liet hem ook de galnoten zien, die er op sommige bladeren groeiden; vertelde hem hoe dezen

daar ontstonden door den steek van de galwesp, maakte hem bekend, dat deze galnoten ook veelal gebezigd werden tot het maken van zwarten inkt; hij wees hem de eikels, die een geschikt voedsel voor de zwijnen zijn, en in fraaije dopjes aan den boom hingen, enz., terwijl hij er nuttige aanmerkingen bijvoegde en hem tevens verklaarde, hoe oud deze boomen gewoonlijk worden en welke verschillende soorten er hier en elders van gevonden werden, die in vele opzigten voor ons tot groot nut verstrekken.

„Om uwe weetgierigheid eenigszins te bevredigen, heb ik u van dezen boom iets verteld," hernam hij eindelijk. „Van de andere soorten zou ik u gaarne ook iets mededeelen, dewijl ze voor ons van groot belang zijn; maar gij kunt *alles niet in eens en te gelijk* leeren en onthouden. Wij moeten met den *tijd* en de *krachten* te rade gaan. In mijn dagelijksch werk leert de ondervinding mij ook de noodzakelijkheid daarvan. Wat eerst in den zomer of in den herfst aan de gewassen moet gedaan worden, dit mag ik niet in de lente verrigten; want het zou geheel verkeerde gevolgen hebben. Hetgeen ik b. v. in den zomer verzuimd heb, kan in den herfst niet hersteld worden. *Alles op den regten tijd* en in de *juiste hoeveelheid*, is een regel, dien ik moet volgen, zoo ik goede vruchten wil zien van mijn werk."

„Gelukkig dat gij dit alles zoo goed weet. Daardoor groeijen de gewassen hier gewis zoo welig," hervatte de jongeling.

„*Ik* dat weten? *Alles* zoo welig?" vroeg de tuinman. „Gij zijt *niet wijs genoeg* om het te zien; doch anders zoudt gij ontdekken, dat ik nog veel *verzuimd* heb, nog veel *beter* had kunnen doen. Ik weet er *veel* van, maar leer dagelijks door ondervinding nog *meer*; en al word ik ook honderd jaar oud, toch zal ik *alles* nog niet volkomen goed weten. Maar het *weinige*, dat ik weet, geeft mij reeds *groot* voordeel en genoegen. Het is daarom regt goed, dat gij zoo leer-

Wij gelooven zelfs, dat gij niet ongenegen zult zijn, die toepassingen met ons te maken, terwijl wij tevens den blik slaan op onze volksschool. In dit vertrouwen zullen we dan nu de zaak verder afhandelen.

De jongeling was regt begeerig, iemand bij zich te zien, die hem kon onderrigten. Teregt wenschte hij dit, en evenzeer is het voor de schooljeugd behoefte, een gids te hebben op de buitenplaats, d. i. in de school. Het is daar, wanneer wij al de leervakken, die er zijn te behandelen, om zoo te spreken ook een tuin, een trekkast, een boomgaard en een wandelbosch noemen, waarin *zooveel* valt te bekijken, dat het moeijelijk voor de jeugd is, een goede keuze te doen. Liet men dit aan haar over, zij zou gewis verkeerd kiezen. Zij zou het meest schitterende, het meest zeldzame, dat het meest de nieuwsgierigheid prikkelt, dit zou zij verre den voorrang geven boven het reeds eenigszins bekende doch meer nuttige en noodzakelijke. Met namen alleen zou zij zich reeds tevreden stellen, zonder verder door te dringen tot de kern der zaak. Zij zou eerder vragen naar een beschrijving van vreemde en zonderlinge gewassen, dan naar datgene waarbij zij dagelijks groot belang heeft, en waarvan zij reeds iets weet. In één woord, zij zou kiezen gelijk de jongeling op de buitenplaats deed.

Gij, onderwijzer! zijt als het ware de tuinman, die moet kiezen wat er *kan* en *mag* geleerd worden. De tuinman koos alleen het allernoodigste, en liet het overige wachten tot geschikter tijd. Doet gij ook zoo? Bepaalt gij u eerst alleen bij datgene, waarbij het kind het meest en regtstreeks belang heeft? Wij twijfelen er aan; want wij zagen meermalen het tegendeel daarvan. Jonge kinderen, die zelfs nog niet goed kunnen lezen, weten somtijds veel meer van leeuwen, tijgers en olifanten te vertellen, dan van koeijen, paarden en schapen. Misschien meent men, dat zij deze laatsten reeds als van zelf

kennen; doch het is daarmede even als het den jongeling ging met de kennis van aardappelen, wortelen en rapen, welke hij *meende* reeds genoeg te kennen. Al weten de kinderen *iets* van deze inlandsche dieren, al kunnen zij ze op het eerste gezigt zeer goed onderscheiden, er is nog zeer veel van dezen te onderrigten, dat zij nog niet weten en dat toch zeer nuttig en noodig voor hen is te leeren, omdat zij er reeds nu veel dienst van kunnen hebben, en in later jaren nog onberekenbaar meer. Indien de onderwijzer zelf maar volkomen bekend is met de natuurlijke historie der inlandsche dieren en met hetgeen de technologie ten opzigte daarvan leert, dan zal hij veel meer belangrijks er van weten te verhalen dan van evengenoemde en andere uitlandsche dieren. De kinderen zullen niet minder, maar nog meer belang er in stellen, dan in de vertellingen over de dieren, waarvan zij slechts de afbeeldingen kennen. Zij zullen inzien en gevoelen, dat zij meer nut en genoegen kunnen hebben van de juiste, naauwkeurige en volledige kennis der dieren, die zij hier dagelijks zien en ontmoeten. Gelijk de jongeling den tuinman hartelijk dankte voor het onderrigt in inlandsche gewassen, zoo ook zal het kind den onderwijzer niet minder danken voor de keuze van het voor hem inderdaad meest belangrijke.

Maar, zegt gij misschien, het is meestal de hulponderwijzer of de kweekeling, die de aanvangklasse onderwijst en de leerlingen bekend maakt met al, wat hun onbekend is. Hij is het, die hun zoo het een en ander ook van de uitlandsche dieren vertelt. Het is waar; maar zou de onderwijzer dit *niet* doen, als hij voor een enkelen keer de eerstbeginnenden onderwijst? Wij gelooven, dat hij meestal op dezelfde wijze zou handelen; want over het algemeen volgt men den regel, de kinderen elk woord en elke zaak zonder uitstel te verklaren. Hoe goed, ja voortreffelijk dit overigens ook moge zijn, toch is het verkeerd, wanneer men daarin niet zóó handelt als de tuinman deed.

Toen de jongeling hem vroeg naar de namen der uitlandsche gewassen, deelde hij hem slechts mede, dat deze planten meer warmte behoefden en daarom in de trekkast gekweekt werden; doch hij trad niet in bijzonderheden omtrent eenigen en noemde zelfs hunne namen niet. Hij leerde wel aan den jongeling, dat al de overige voedingsgewassen in den moestuin groeiden; hij gaf hem wel een algemeen denkbeeld van den boomgaard; maar verdere verklaring gaf hij niet, omdat de tijd daartoe ontbrak en zulks moest uitgesteld worden. Had hij den jongeling terstond in de trekkast gebragt en alles beantwoord, wat deze daar zou gevraagd hebben, zou hij dan wel tijd en gelegenheid behouden hebben om hem de bewuste inlandsche, hoogstbelangrijke gewassen zóó te leeren kennen als hij nu kon doen? Neen, het minder noodige zou dan het volstrekt noodige verdrongen hebben.

Dit zal ook ter school meermalen het geval zijn, zoo men geen verstandiger keuze doet en niet behoorlijk bepaalt, wat het kind *wél*, en wat het nog *niet* behoort te weten. Men volge daarin het voorbeeld van den tuinman.

Vraagt het jonge kind wat een leeuw is, men zegge slechts dat dit een wild, verscheurend dier is, dat alleen in de warmste gewesten gevonden wordt. Meer behoeft het er vooreerst niet van te weten. Betreft zijn vraag den hond of eenig ander inlandsch dier, waarbij het dagelijks belang heeft, dan vertelle men daarvan alles wat nuttig en noodig is, zonder het uit te stellen; want dit is volstrekte behoefte voor het kind, al is het nog zeër jong. De tijd, hieraan besteed, is wél besteed, en al het andere mag en moet daarvoor wijken.

Alles, wat gij van den hond weet, behoeft gij nog niet aan den eerstbeginnende te verhalen. Wat nog niet noodig is, stelle men uit tot later tijd. De belofte, dat men naderhand nog meer er van zal leeren, is juist een geschikte

prikkel om den leerlust gaande te houden. Zoo deed de tuinman ook. Hij beloofde den jongeling, zoo hij kon terugkomen, hem nog veel te vertellen van hetgeen hij gezien had. Hij weigerde geenszins aan zijn leergierigheid te voldoen; doch hij stelde dit slechts uit, om hem eerst het meest noodzakelijke te leeren. Hij verzweeg geenszins hoe verbazend veel er was te leeren, maar deed den jongeling tevens inzien, dat men leert zoo lang men leeft.

Dat vooruitzigt, ook daarmede bekend te zullen worden, maakte den jongeling zoo begeerig en belangstellend, dat hij uren lang bij den tuinman bleef, en niet eerder van hem kon scheiden, dan toen de tijd het volstrekt gebood.

Zoo zal de onderwijzer ook den leerlust zijner leerlingen kunnen opwekken en aanmerkelijk vergrooten, wanneer hij dit voorbeeld van den tuinman volgt. Vraagt het kind naar iets, waaraan het nog geen behoefte heeft of dat boven zijn bevatting gaat, dan weigere men de verklaring daarvan niet onbepaald en voor altijd, maar men geve beleefdelijk redenen, waarom men dit uitstelt, en voege er de belofte bij, zijn leergierigheid later gaarne te zullen bevredigen.

De tuinman gaf den jongeling al rondwandelende een algemeen denkbeeld van al wat zich op de buitenplaats bevond, opdat hij kon zien, hoe ontzettend veel er nog overbleef te leeren kennen. Zoo ook mag en moet men het kind een algemeen denkbeeld geven van den grooten rijkdom der natuur, van de uitgebreidheid der leervakken, waarin het ter school moet onderwezen worden. Dit zal den leerlust met de leergierigheid vergrooten, en krachtig tot leerzaamheid en vlijt aansporen.

Slechts van eenige gewassen in den moestuin vertelde hij den jongeling de hoofdzaken. Hij kon er nog veel bijgevoegd hebben. Hij kon over nog vele andere tuingewassen tot hem gesproken hebbeu. Dit deed hij evenwel niet; want hij wilde

het geheugen des jongelings niet overladen; hij vreesde, dat deze zich zou overspannen, in de zaken verwarren en ze des te spoediger zou vergeten. Hij raadpleegde derhalve niet alleen de behoeften, maar ook de krachten van den jongeling. Toen deze gaarne nog meer wilde weten en dus toonde, dat hij zijn krachten zelf niet goed kende, voldeed de tuinman niet aan zijn weetgierigheid, maar bragt hem onder het oog, dat men alles niet in ééns en tegelijk kan leeren, dewijl het geheugen toch te zwak daartoe zou zijn.

Doet gij ter school ook zoo als de tuinman in dezen handelde? Zijt gij zeker, dat gij het geheugen der kinderen nooit overlaadt, dat gij van het oordeel der leerlingen niet te veel vergt, dat gij in geen opzigt hun zielsvermogens overspant? De hand in den boezem, onderwijzers! eer gij deze vragen beantwoordt; want wij gelooven, dat gij zelden vooraf berekent, hoeveel zij in ééns kunnen en mogen doen. Laat gij u niet meestal onvoorbereid leiden door de omstandigheden, door hun leerlust en door den tijd die er kan besteed worden?

Dit is zeer verkeerd. Is de leerlust goed opgewekt, dan is zij eenigszins gelijk aan een jong paard, dat ligt op hol gaat zoo men het niet in toom houdt. Gelijk dit dier, zoo men het den vrijen teugel liet vieren, zichzelf geheel zou overspannen en afmatten, zoo zouden ook de waarlijk leergierige leerlingen boven hun krachten kunnen werken en geheel afgemat en verstompt worden. Gij zoudt ons hier kunnen wijzen op de onmogelijkheid van vooraf eenigszins te bepalen, hoeveel gij van de kinderen moogt vergen; want gij hebt te doen met vluggen en vlijtigen, doch ook met minder vluggen en tragen. Hierop weten wij u geen beter raad te geven, dan den gemiddelden maatstaf te nemen, opdat men zich daarnaar zoo goed mogelijk rigte. Wel is waar zullen dan de vlugsten somtijds nog tijd en krachten

overhouden, terwijl de anderen daarin te kort schieten; doch wanneer de eersten dan voor een oogenblik werkeloos zouden zijn, hebt gij eene schoone gelegenheid om over het pas geleerde repetitie te houden. Op die wijze hebben de minder vluggen gelijktijdig gelegenheid om het op nieuw te hooren en de anderen daardoor des te gemakkelijker en spoediger in te halen. Nog een ander voordeel kunt gij hierbij opdoen, n. l. dit: dat bij dit onderzoek of zij de zaken goed weten en begrijpen, tevens kan blijken of gij den maatstaf ook te groot of te klein hebt genomen.

Op deze wijze zult gij er van tijd tot tijd meer ervaren in worden en van uw werk schooner vruchten zien. Gij ziet hieruit, dat bij alle onderrigt niet alleen het *doel* en de *wijze* moeten bepaald en goed gekozen worden, doch ook de *mate* daarvan. Als de tuinman b. v. op een tuinbed, waarop niet meer den één lood zaad kan ontkiemen en welig groeijen, vier lood zaait, wat zal hij dan oogsten? Gewis weinig of niets, want al ontkiemt het zaad, en al schieten de jonge plantjes eerst voordeelig op, bij verderen groei en meerder ontwikkeling zullen zij te weinig ruimte hebben, elkander verstikken en kwijnend rijpen, of reeds vroeger sterven zonder vruchten te hebben kunnen opleveren.

Zóó zal het u ook gaan, wanneer gij gelijktijdig te veel zaait in het verstand en hart uwer leerlingen. Gij moogt niet meer er in zaaijen, dan zij kunnen bevatten en er in kan ontkiemen, ontwikkelen en rijpen tot goede vruchten.

Valt den tuinmam op het ééne deel van den grond de hand te zwaar, en schiet er te veel op, dan zou hij er nog iets tusschen kunnen wegnemen; doch daarbij zou hij groot gevaar loopen de overige teedere plantjes gedeeltelijk te ontwortelen of, zelfs tegen zijn wil, mede uit te trekken. Zoo iets kunt gij in het geheel niet doen. Wat gij

gezaaid hebt, is en blijft gezaaid; het laat zich door uw hand niet uitroeijen.

Volgt hieruit niet, dat het voor uw werk nog veel noodzakelijker is dan voor het zijne, de *mate* zoo juist mogelijk bij alle onderrigt vooraf te bepalen?

Nadat de tuinman den jongeling al wandelende eenige rust had laten genieten voor zijn verstandsvermogen, en hij rekende, dat hij daardoor nieuwe kracht had verzameld om nog iets te leeren, wees hij hem in het bosch den eik aan, en deelde hem daarvan eenige der voornaamste bijzonderheden mede; ofschoon hij in den moestuin had bepaald, hem niet meer te durven leeren, uit vrees dat het buiten zijn magt was, het dan goed te onthouden. Hij deed dit later vooral ook, omdat de jongeling voortdurend weetgierigheid toonde. Doet gij, onderwijzer, ter school ook zoo? Gunt gij ook na ernstige inspanning telkens eenige rust, opdat de leerlingen nieuwe kracht en lust verzamelen voor volgend onderrigt? Men zou toch niet hopen, dat gij hen van de eene inspanning terstond tot de andere laat overgaan? Het kan immers niet uw doel zijn, hen af te matten en te verstompen? Zoo zoudt ge u zelven de glazen inslaan, gelijk het spreekwoord zegt; want al uw onderrigt, hoe voortreffelijk anders ook, zou dan geheel nutteloos en vruchteloos worden.

Mogelijk beweert gij hier, dat gij dit voorbeeld van den tuinman niet *kunt* volgen, omdat de schooltijd twee uur achtereen moet duren, en de tabel van werkzaamheden reeds zoo bezet is, dat er geen tijd tot rust en verademing overschiet; zoodat gij, om uw pligt te doen, onmiddellijk van het eene tot het andere *moet* overgaan.

Het schijnt, alsof hierop niet veel valt af te dingen. En toch *schijnt* het slechts zoo. Toen de tuinman in den moestuin bepaalde, hoeveel hij den jongeling gelijktijdig of in

ééns na elkander mogt leeren, ging hij toen niet te rade met de vermoedelijke *zielskracht* van zijn leerling? Toen deze daarna nog lust en begeerte toonde om meer te leeren, vroeg de tuinman toen niet: „*hoe lang kunt gij hier bij mij blijven?*" Ofschoon er honderden gewassen op de buitenplaats waren, allen zeer nuttig en belangrijk voor elk en dus ook voor den jongeling, de tuinman begreep, dat het aan *tijd* en *kracht* zou ontbreken, om van al die voorwerpen iets te onderrigten. Hij moest dus wel een verstandige keuze uit dien grooten voorraad doen. Hij koos uit die honderden slechts een zestal; maar daarom ook de allerbelangrijksten en volstrekt noodigen.

Zijt gij bij het opmaken der tabel van werkzaamheden ook zóó te rade gegaan met den *tijd* en de *krachten* uwer leerlingen? Zoo gij de krachten er bij in berekening hebt genomen, dan mogen er geen twee of drie vakken onmiddellijk op elkander volgen, die even sterke inspanning vorderen. Er behoort telkens iets tusschen, dat tot ontspanning en verademing kan strekken, al is het dan slechts voor korten tijd; opdat er nieuwe kracht en veerkracht kome voor volgende ernstige inspanning. Gij kunt wel niet telkens tusschenbeide een wandeling nemen gelijk de tuinman met den jongeling deed; doch gij kunt door een vroolijk en vervroolijkend gezang, door een teekening te laten maken, door een vertelling te doen, door een reisje op de kaart te maken, door de leerlingen eenige oogenblikken naar de speelplaats te zenden, door gymnastiek en bij schoon weder door een kleine wandeling of op eenige andere wijze aan de leerlingen die afwisseling van in- en uitspanning bezorgen, welke volstrekt noodig is om hen niet af te matten en te verstompen, maar om den leerlust gaande te houden en de teedere krachten te steunen. Zoo gij uwe tabel niet op deze wijze hebt ingerigt (met alle

respect voor uw vlijt en belangstelling, wij moeten het u regtuit verklaren), dan deugt zij in het geheel niet, en uw werk kan geen goede vruchten opleveren, ondanks uwen ijver en dien uwer leerlingen. Het is schermen tegen een windmolen. Stemt gij dit, na overweging van dit alles, niet toe? Wie zou daaraan twijfelen? Mogt gij dit nog doen, gaat dan met uw leerlingen eens aan het repeteeren. Gij zult bevinden, dat er zeer weinig ontkiemd is, zeer weinig wortel gevat heeft van het op die wijze uitgestrooide zaad. Wat zal dit voor de toekomst beloven? Op zijn hoogst schijnvruchten of ziekelijke, onvoldragen, geenszins degelijke en weldadige vruchten. Dit zal het onvermijdelijk gevolg zijn, zoo gij niet beter te rade gaat met de *krachten* der leerlingen.

Wij verbeelden ons hier de tegenwerping te hooren, dat het onmogelijk is zóó te doen in een tijd, waarin de *leervakken* ter school zoozeer *vermeerderd* zijn, en als *verpligt* door de wet worden voorgeschreven. En dan daarbij ook nog te letten op den *tijd?* Zoo vraagt men misschien hoogst verwonderd.

Ons antwoord hierop is, dat het volstrekt *moet* en ook zeer goed *kan*, als men de zaak slechts goed overweegt.

De wet bepaalt wèl de leervakken, maar zij laat het aan den onderwijzer over, in hoeverre hij elk vak kan onderwijzen en wat hij daaruit voor zijn school wil kiezen als meest noodig en nuttig voor zijn leerlingen. Hebt gij het dan niet ruim genoeg, om in dezen te raadplegen met den *tijd*, gedurende welken uw leerlingen ter school zullen blijven? Immers, ja! Het hangt van *uw vrije keuze* af, of gij het vak van onderrigt zeer beknopt of meer uitgebreid wilt behandelen, of gij het zeer compleet wilt afdoen, dan of gij er slechts het noodigste en nuttigste uit wilt kiezen overeenkomstig de behoefte uwer leerlingen en het getal

uren, dat zij er aan kunnen besteden. De wet is voldaan, zoo gij slechts *iets* van elk vak onderwijst. Zij vordert geen volledigheid; zij schrijft geen volkomen cursus voor; zij vordert geen eindexamen van de leerlingen der lagere school. Vroeg zij dit al, dan zouden het al onverstandige examinatoren moeten zijn, zoo ze vroegen naar het minder noodige met voorbijgang van het volstrekt noodzakelijke. Onderwijst gij b. v. de natuurlijke historie, neem dan eerst de tamme huisdieren en het nuttige vee, maar laat u vooreerst nog niet in met ratelslangen, hyena's, buffels en andere uitlandsche dieren. Bij het onderwijs in de aardrijkskunde moogt gij niet met uw leerlingen doelloos rondzwerven in de woestijnen en wildernissen van Afrika en op de hooge bergen van Zwitserland of Amerika, om hun *nieuwsgierigheid* te prikkelen in plaats van *leergierigheid* te kweeken omtrent de kennis der vruchtbare kleigronden, nuttige veenen, prachtige bosschen, heerlijke weiden, akkers en vischrijke wateren van het land, waarin zij wonen, en des te gelukkiger kunnen zijn, naarmate zij het beter kennen.

Houdt gij zoo verstandig schifting tusschen het volstrekt noodzakelijke, het minder noodige en het overtollige uit elk vak, dan kunt gij met gemak en voordeel uw onderwijs zóó inrigten, als de krachten en de tijd vorderen. Voor uw leerlingen zal dit niet alleen nuttig en aangenaam zijn, ook voor het toekomstige leven en voor hun zedelijke en godsdienstige vorming, die anders bij gebrek aan lust en tijd ligtelijk op den achtergrond geraakt; maar tevens voor u zelven. Al kunt gij, wegens geoefendheid en meerder krachtsontwikkeling, veel meer dan uw leerlingen; indien gij zoo zonder eenige verpoozing en rust het eene vak na het andere onderwijst, gevoelt gij dan ook eindelijk geene afmatting, en zijt gij bij het einde van den schooltijd even

lustig en onvermoeid als bij den aanvang daarvan? „Neen, dat lijkt er niet naar," is hierop gewis uw antwoord. Wel nu, dan lijkt het er geheel naar, dat gij u zelven te veel oplegt, en als *gij* dien last niet anders dan *zwaar* kunt noemen, wat moeten dan de leerlingen daarbij gevoelen?

Verander dus vrij uw tabel van werkzaamheden naar deze inrigting, en leg u zelven en uw leerlingen geen noodelooze lasten op, die de wet u ook niet oplegt, en die noch verstandige ouders en medeburgers, noch overheden van u zullen eischen. *Weinig en goed* en *het eenvoudige is het kenmerk van het ware*, dit mogen de leuzen zijn, waarnaar gij uw werk inrigt, en wij verzekeren u, dat gij des te meer tot zegen voor velen zult zijn.

Wij hooren daar een tegenwerping van een concurrent. Hij zegt: „Als de leerlingen van andere scholen veel geleerder schijnen; als zij weten te spreken over zaken, die de ouders zelf niet kennen, wat zal men dan van mijn leerlingen zeggen, zoo zij alleen bekend zijn met het alledaagsche dat hen omringt en dat zij ook buiten de school wel zouden leeren kennen?"

Maak u hierover niet ongerust. Uwe ambtsbroeders, die onder de schoolwet van 1806 werkten, en grootendeels van de schoolgelden moesten bestaan, hadden meer redenen om zoo te spreken en daarnaar te handelen; maar gij hebt een meer vast en onafhankelijk bestaan. Bovendien, zijt gij onderwijzers alleen om den broode, zonder andere, meer edele en veel gewigtiger oogmerken, dan zijt gij zelfs het onzeker en veranderlijk inkomen der schoolgelden niet waard. Wijd u dan aan den koophandel of eenig anderen tak van bestaan, waarbij gij vrij alzoo kunt en moogt speculeeren. De school is geen winkel of verkoophuis. Verlaagt deze of gene onwaardige zich om met zoodanige schoolwaar (dien naam verdient ze immers?) te pronken en te pralen, om

onkundigen zand in de oogen te strooijen, dit bedrog kan slechts zeer kort duren: want als de evengenoemde schijngeleerden onkundig zijn omtrent hetgeen hen van nabij omringt, dan zullen de oogen der misleiden spoedig open gaan en het valsche van het ware leeren onderscheiden.

Maar nu de bijzondere onderwijzers? vraagt ge misschien. Het is waar, dezen zijn minder onafhankelijk. Daarom zijn er dan ook wel eenigen, die het voorbeeld van den tuinman niet zouden durven volgen, en ongaarne het zouden wagen de tabel van werkzaamheden zoo te veranderen, als wij boven hebben aangeraden. Zij ontzien zich niet hun leerlingen te dresseeren of af te rigten, in plaats van hen degelijk te vormen en te onderwijzen in dat, wat eigenlijk het meest noodig is. Hiermede behalen zij dan ook bij onkundigen niet zelden veel lof; want dezen zien, om zoo te spreken, het klatergoud voor echt aan. Op zulke lauweren kunnen zoodanige onderwijzers niet lang rusten. Het bedrog komt spoedig uit, en het vertrouwen op hun scholen daalt nog sneller dan het gerezen was. Van daar ook, dat deze scholen zelden lang bestaan. De leerlingen voldoen op den duur geenszins aan de in het eerst van hen opgevatte verwachting, en de oogen der ouders gaan open om in te zien, dat zij zich door praalvertoon hebben laten misleiden.

Gelukkig zijn er dan ook vele bijzondere onderwijzers, die een afkeer hebben van zulk dresseerwerk; die begrijpen dat het in hun belang is, degelijke waar te leveren, opdat zij de gunst niet slechts verwerven, maar ook langdurig behouden; die buitendien te eerlijk zijn om alzoo het welzijn der leerlingen aan het hunne op te offeren, en, doordrongen van het gewigt hunner roeping, alle gunstbejag verfoeijen, terwijl zij met opregte liefde het heil zoeken der aan hun zorg toevertrouwde panden van edele en

hooge bestemming. Zulke onderwijzers verdienen nog meer toejuiching en vertrouwen dan die van openbare staatsscholen, en wij durven er op rekenen, dat zij zullen willen en durven doen, wat de tuinman deed en wij hun hier, ook in hun belang, ernstig aanraden. Al vraagt men bij examens der leerlingen somtijds naar evengenoemd klatergoud, meestal stelt men echte vorming en geschiktheid verre daarboven, en de waarheid komt ras boven, al wordt zij voor korten tijd ondergedompeld. Al komen afgerigte en door veel weten opgesmukte leerlingen somtijds gelukkig door eenig examen, dewijl ook de examinatoren er door misleid worden, later en bij volgende studie blijkt al spoedig, dat de zielsvermogens dezer jongelieden slecht ontwikkeld en schandelijk verzuimd of bedorven zijn.

De tuinman zeî in de trekkast tot den jongeling, dat hij de daar aanwezige gewassen *juist zóóveel warmte* moest bezorgen, als zij uit haren aard noodig hadden. Het was dus niet genoeg te planten, te zaaijen en op te kweeken, er moest aanhoudend gezorgd worden ook voor licht en warmte, zoowel des winters als in den zomer. Zonder dit voortdurend te doen, zou de tuinman niet op wel gedijen, op fraaije bloesems, op goede zaden en vruchten kunnen en mogen hopen. Verzuimde hij dit slechts eenen enkelen dag, dan zouden de gewassen terstond kwijnen of sterven.

In dit voorbeeld van den tuinman ligt veel opgesloten voor u, onderwijzers. Moogt gij u vergenoegen met alleen te zaaijen, d. i. te onderwijzen en te onderrigten? Behoeft gij niet te zorgen voor de verdere kweeking van het door u gezaaide? Als gij, hetgeen gij heden zaait, maar aan zijn lot overlaat, u daarover verder niet bekommert, het niet door herinnering tracht te bewaren tegen vervloeijing, het niet in toepassing en in verband brengt met volgende lessen, doet gij dan uw pligt gelijk de tuinman deed?

Neen, dat zij verre. De tuinman weet wel, dat de grond, waarin hij zaait, er niet geheel voor kan zorgen, dat het goed ga. Het verstand en hart uwer leerlingen zijn te zamen de grond, waarin gij, onderwijzers! zaait. Moogt gij de zorg voor den toekomstigen groei dan alleen daaraan overlaten? Neen, voortdurend moet gij zelf mede zorgen; wat deze grond niet vermag, moet gij aanvullen; geen enkelen dag moogt gij dit verzuimen, want dit zou kwijning en dood van het uitgezaaide, ontkiemende en opgeschotene ten gevolg kunnen hebben, en al uw moeite zou vruchteloos zijn, al uwe hoop zou ijdel wezen, en het schoone plan, de heerlijke aanleg, door den Schepper in het zaad gelegd, zou als het ware vernietigd worden.

Stelt u hierbij een fabriek voor, waar men raderen, rondsels, spillen, enz. vervaardigt, onverbeterlijk schoon en naauwkeurig afgewerkt naar het gegeven model, opdat ze later ineen passen tot een kunstig, bewonderenswaardig en zeer nuttig werktuig. De werklieden smijten die afgewerkte deelen achteloos in het rond, zoodat ze verroesten, vertreden en bedorven worden. Nu komt de meester der fabriek om die deelen ineen te zetten; maar, ondanks zijn naauwkeurig bestek zijn zij ongeschikt en totaal bedorven. Zal hij geen regt hebben tot groote ontevredenheid, en moet hij deze werklieden niet wegzenden?

Wat moet en zal dan uw lot zijn, onderwijzers, wanneer gij eveneens doet? O! Gevoelt hier toch het hooge gewigt uwer roeping. Gij hebt u inderdaad aan een hoogst zware taak gewijd: een taak, te zwaar voor velen; maar nu gij het toch eenmaal hebt gewild, strijdt om in te gaan, strijdt om niet afgewezen te worden, en doet gij dit, zooveel gij vermoogt, uw loon zal zwaarder wegen, dan de last, dien gij op uw schouderen naamt.

De tuinman zorgde ook voor *warmte. Licht alleen*, dit wist hij, was niet genoeg voor de gewassen, welke hij had aangekweekt. Zoo is het ook met de lessen, die gij, onderwijzers! uw leerlingen aan het verstand brengt; zullen dezen vrucht geven, dan moet het hart er de noodige warmte aan geven. Zorgt gij niet daarvoor, dan neemt gij slechts halve maatregelen voor het welzijn uwer leerlingen, en gij weet immers, dat dezen geen gewenscht gevolg kunnen hebben. Stelt derhalve het levendige gevoel des harten hier gelijk met die warmte, en gij zult inzien, dat gij hierin den tuinman moet navolgen, dat gij voortdurend daarvoor moet zorgen, en het geen enkelen dag verzuimen moogt, omdat hierdoor al het vroeger gekweekte zou kunnen verloren gaan.

Ging de tuinman, gelijk hij den jongeling onder het oog bragt, steeds te rade met de jaargetijden, kon hij in den herfst niet verhelpen, wat hij in de lente en in den zomer verwaarloosd had; moest hij in den tuin zorgen, dat alles juist op den regten tijd werd gedaan, zoudt gij ter school dan ook niet alzoo moeten handelen? Gewis: wat de eerstbeginnenden moeten leeren, mag niet uitgesteld worden tot later tijd. Moeten zij b. v. het werktuigelijke der leeskunst leeren, dan behoort dit goed te geschieden; want zoo zij daarin slechts half bedreven zijn, zullen zij bij hooger klasse steeds daardoor belemmerd worden en geen goede lezers worden. Is het geheugen bij jonge kinderen vroeg werkzaam, dan behoort men de oefening daarvan niet uit te stellen. Ontwikkelt het oordeel zich eerst later meer krachtig, dan moet men den juisten tijd tot oefening en versterking daarvan afwachten, en is deze verschenen, hem ook niet ongebruikt laten voorbijgaan. Zoo ook moet men letten op den geschikten tijd om het hart in onderscheiden opzigten te vormen. Liefde, dank en vertrouwen kweekt men bij zeer jonge kinderen gemakkelijker aan, dan wanneer zij

ouder zijn. Men stelle dit dus ook nimmer uit; want zoo men er te laat mede aanvangt, zal het kind minder geschiktheid in dezen toonen, en het zal moeijelijk vallen het verzuim te herstellen en de ongevoeligheid uit te roeijen. Let de onderwijzer niet aldus op den juisten tijd, waarop het een en ander moet verrigt worden, dan zal hij evenzeer mislukking ondervinden als de tuinman, die te vroeg of te laat zaait en niet op den regten tijd weet te oogsten.

Wat dit laatste betreft: herinnert gij u, wat hij den jongeling aanwees ten opzigte van het oogsten van saladezaad? Deed hij dit te vroeg, dan zou het zaad onrijp zijn. Zoo hij het te laat deed, zou het door den wind verstuiven of ligtelijk door den regen bederven. Zoo moet de onderwijzer ook met omzigtigheid den oogsttijd afwachten, en dien tevens niet ongebruikt laten voorbijgaan. Gelijk de tuinman zich in dit opzigt aan de natuurwetten moet onderwerpen, zoo moet ook de onderwijzer dit doen; want de natuur laat zich niet dwingen. Hij kan b. v. den zesjarige wel veel oefenen in het rekenen; maar het zal hem niet gelukken, dezen een zoo goed oordeel te geven als de twaalfjarige bezit.

De tuinman wilde den jongeling niet de bloote namen der gewassen leeren, dewijl dit voor hem niet nuttig kon zijn, hem slechts tot een trotschen veelweter zou vormen. Hij handelde dus veel wijzer dan de onderwijzer, die het hoofd zijner leerlingen te zeer opvult met namen en getallen, zonder er nuttige zaken aan te verbinden. Wat toch kan het baten, zoo de leerling al de graven en stadhouders, al de rivieren van Europa, al de steden van Nederland enz. kan opnoemen, zoo hij er overigens weinig of niets van weet? Het zal hem slechts verwaand maken. Nut heeft zulke veelweterij niet. Het brengt slechts nadeel aan, zoowel voor verstand als hart. Het rooft de nederigheid, de bestendige gezelin

van ware deugd en werkt zeer tot schade van den leerling en van anderen.

Toen de jongeling zich zoo weetgierig en volgzaam toonde, en verzocht nog meer te mogen leeren, deed de tuinman dit niet alleen, maar hij voegde er bij, dat hij het gaarne deed omdat hij hem *lief* gekregen had. Dit wekte wederliefde bij den jongeling, en deze toonde dit niet alleen door blijvende belangstelling in het onderrigt, doch ook door gehechtheid aan den tuinman. De tuinman schroomde niet dit zoo spoedig te betuigen, zoodra hij gelegenheid en reden daartoe vond. Zijt gij, onderwijzers! ook zoo vroeg gereed, uw leerling te betuigen, dat gij hem lief hebt gekregen? Of verzuimt gij zulks en laat gij langen tijd koelheid heerschen tusschen u en den leerling? Zoo gij deze koelheid laat wortelen, zal zij het kind allengs onverschilliger en ongevoeliger maken. Moogt gij zoo den tijd ter verwekking van wederliefde verzuimen? Weet gij niet, dat dit, als het ware, de sleutel tot het kinderhart is? Zonder dien te bezitten, zullen velen uwer welgemeende liefdepogingen afstuiten op de koelheid en geen ingang in het hart vinden. Nooit te vroeg kunt gij deze schoone harmonie tusschen u en uw leerlingen aankweeken, nooit te zorgvuldig deze in stand houden en versterken. Zoo ooit, dan geldt hier: „waar liefde woont, gebiedt de Heer den zegen." Waar zij niet woont, zal men dien zegen missen en veel vruchteloos werk doen.

Toen de jongeling van den tuinman de verzekering had ontvangen dat deze hem lief had, toonde hij niet alleen wederliefde; maar hij was gereed die ook opregt en ongeveinsd te betuigen. Zóó zullen uw leerlingen ook doen, onderwijzers! Indien gij maar het eerst lief hebt en hun dit verzekert, zullen zij terstond gereed zijn zulks met wederliefde te beantwoorden. Zoodra die band tusschen

u bestaat, zal de belangstelling in uw lessen steeds toenemen en de gehechtheid meer en meer winnen.

Dit zien wij bevestigd in het volgende gedrag des jongelings. Ongaarne verliet hij den tuinman eerder dan volstrekt noodig was. Zelfs toen de leertijd moest eindigen, ging hij liever met den tuinman naar diens nederige woning, dan zich naar het logement te begeven. Is het ook zoo met uw leerlingen, onderwijzers? Wij twijfelen er aan. Wij vreezen, dat velen te sterk verlangen naar het uur, waarop zij de school voor goed zullen verlaten. Kan dit ook veroorzaakt zijn door verzwakking van den liefdeband, die steeds moest blijven bestaan en in kracht behoorde te winnen? Zoo behoort het niet. Is de betrekking tusschen u en den leerling, wat zij moet zijn, dan zal het hem spijten, dat hij de school eindelijk moet verlaten.

De jongeling verzekerde, dat hij gaarne zou terugkomen. Dit deed hij niet alleen uit leergierigheid, maar ook uit gehechtheid en genegenheid jegens den tuinman. Zoo moet het ook zijn met de leerlingen, die de school verlaten. Zoowel uit weetgierigheid als uit gehechtheid aan den onderwijzer moeten zij gaarne tot hem terugkeeren, zoo dikwijls en zooveel de omstandigheden dit toelaten, hetzij om hem als hun besten vriend te raadplegen over gewigtige zaken, hetzij om onderrigt te vragen of in herinnering te houden, hetgeen zij vroeger geleerd hebben.

Zeer hoog zag de jongeling op tegen des tuinmans kennis en bekwaamheid, zoowel als tegen zijn werk, en hij roemde hem er over, dat alles in den tuin, ja overal op de buitenplaats, zoo welig groeide. De tuinman was opregt genoeg hem onder het oog te brengen, dat hij nog op verre na niet alles wist, ofschoon hij reeds veel geleerd had. Ook verzekerde hij hem, dat niet alles zoo welig groeide als hij wenschte; dat er nog veel was, dat beter behoorde te zijn,

en de jongeling uit onkunde deze gebreken over het hoofd zag. Gelijk het den jongeling ging, zoo gaat het gewoonlijk ook met de leerlingen. Omdat zij nog zoo weinig weten en de onderwijzer zooveel, juist daarom meenen zij al ligtelijk, dat hij alles weet. In dit overdreven denkbeeld moet de onderwijzer hen niet laten blijven; want zij zullen later gewis gelegenheden vinden om op te merken, dat het niet zoo is, en er ook wel zaken zijn, die hij niet weet. Deze ontdekking zal hun hoogachting meer doen dalen dan rijzen. Het is daarom beter, hun vooraf nederig te betuigen, dat er nog zeer veel is, dat hij niet weet. Dit voorbeeld van nederigheid zal hem in hun schatting doen rijzen. Zij zullen het volgen, en zich niet trotsch verheffen op het weinige dat zij reeds geleerd hebben. De bewustheid, dat er zoo verbazend veel valt te leeren, zal hun ijver en hun leergierigheid vergrooten.

Of de leerlingen ook over het werk des onderwijzers, n. l. de school en al, wat zij hem daar zien doen, zullen oordeelen en hun hoog denkbeeld daarover zullen uitspreken, is onzeker. Anderen, zoowel hunne ouders als zij die met het toezigt daarover belast zijn, zullen het misschien wel doen, en naar wij wenschen er een hoogst gunstig idee van te kennen geven. Weest dan evenwel ook nederig genoeg te betuigen, dat er nog veel is, dat beter kon en moest zijn. Dit zal u in hun schatting doen rijzen en hun vertrouwen op u vergrooten. Zij zullen gelooven, dat gij u niet door eigenliefde laat verblinden en zult doen, wat in uw vermogen is om het gebrekkige, het welk zij voorbijzagen, meer en meer te verbeteren. Al spreken zij hun oordeel zelfs niet uit, voor u zelven zult gij dan toch wel, even als de tuinman, inzien, dat uw werk nog zoo onvolkomen is, en gij zult derhalve steeds meer de volkomenheid daarin trachten te naderen. De tuinman zal gewis wel getrouw

gebruik gemaakt hebben van tuinboeken en andere geschriften, die hem in zijn uitgestrekt vak konden teregt wijzen, opdat hij levenslang mogt aanleeren in iets, waarvan zelfs bij den hoogsten ouderdom geen einde zou kunnen bereikt worden. Zoo moet gij ook met onvermoeiden lust de werken bestudeeren, door anderen over uw vak geschreven, om met hunne ondervinding winst te doen en van jaar tot jaar bekwamer te worden voor de moeilijke en gewigtige taak, waaraan gij u hebt gewijd.

Toen de jongeling eindelijk moest vertrekken, liet de tuinman hem niet *alleen* heengaan, maar bragt hem op half weg; want het viel ook hem moeilijk van hem te scheiden, en hij had hem gewis nog wel iets nuttigs te zeggen, ook omdat hij niet zeker was of hij den jongeling zou zien terugkeeren. Zóó zwaar moet het den onderwijzer ook vallen, van zijn leerling afscheid te nemen, als deze de school verlaat. Kan hij hem buiten de school verzellen of terugvinden op den levensweg, dan moet hij dit gaarne doen, hem nuttige wenken geven, hem niet eensklaps aan zijn lot overlaten, maar blijvend belang in hem toonen te stellen. Dan zal de schoone band tusschen hen niet afbreken, maar levenslang blijven bestaan, tot onberekenbaar nut en genoegen voor beiden ook buiten de school, in de zamenleving en elders.

Zoo als de jongeling den tuinman eindelijk bij het afscheid hartelijk dankte voor het onderrigt en de ontvangen lessen, zoo moeten ook de leerlingen redenen hebben, den onderwijzer dank te betuigen voor al wat zij ter school mogten leeren en ondervinden. Zorgt er ook dan voor, onderwijzers! dat zij daartoe redenen hebben, en het zal bij die enkele betuiging niet blijven; maar zij zullen het levenslang, van jaar tot jaar meer en meer toonen, en wanneer gij u als grijsaard in de zamenleving omringd ziet van zulke dankbare gewezen leerlingen, dan uw medebürgers, gewis zal uw levensavond dan een paradijs voor u worden.

Zal de leerling zoo afscheid nemen bij het verlaten der school, even hartelijk als de jongeling het deed toen hij van den tuinman moest scheiden, dan moet er ook zulk een reine liefde, zulk eene innige gehechtheid tusschen beiden bestaan. De tuinman wist in eenige *uren* die liefde bij den jongeling aan te kweeken. Zou de onderwijzer het dan in eenige *jaren* niet kunnen doen? Zeer zeker. Nog veel meer. Begint hij er zoo vroeg mogelijk mede, werkt hij zoo steeds voort, dan zal de liefdeband tusschen hem en zijn leerling veel sterker zijn en worden, dan die tusschen den tuinman en den jongeling; maar dan moet men wederzijds ook steeds dien liefdeweg bewandelen en er nimmer van afwijken, opdat die band nooit geschokt of verbroken worde, maar in hechtheid en reinheid moge winnen tot op het uur der scheiding. Dan kan de onderwijzer zeker zijn, dat hij bij en na het verlaten der school die heerlijke vruchten zal oogsten, welke wij hem zoo even voorspiegelden.

De tuinman was reeds vele jaren op de buitenplaats werkzaam geweest, gelijk hij den jongeling verhaalde. Het was een bewijs, dat zijn heer over zijn werk tevreden was, niet waar? Anders zou hij hem weggezonden, en een anderen genomen hebben. De tuinman had dus rekenschap aan zijn heer te geven van al wat hij deed. Hoe uitgebreid zijn werk ook ware, hij mogt geen enkel deel verzuimen. Op alles had hij te letten in de onderscheiden afdeelingen van den moestuin, het bloemperk, de broeijerij, de trekkast, den boomgaard, het wandelbosch, enz. Geen oogenblik tijds schoot er over, maar meestal kwam hij nog tijd te kort. Hij mogt wel hulp nemen van de arbeiders, doch hij moest zelf op alles toezien; want voor alles bleef hij zelf verantwoordelijk zelfs tot in de kleinste bijzonderheden toe.

Niet minder uitgestrekt is uw werkkring, onderwijzers. Gij hebt ook te zorgen voor al de klassen en afdeelingen

uwer school in het algemeen, voor elken leerling in het bijzonder, voor elk leervak en ieder onderdeel daarvan, voor de verstandelijke en zedelijke vorming van alle leerlingen. Zult gij dit alles regt goed behartigen, dan is er ook voor u geen enkel oogenblik van volstrekte rust, en meermalen hebt gij meer dan ééne zaak te gelijk in orde te stellen. Gij kunt ook de hulp inroepen van uw medehelpers; doch ook voor hun werk blijft gij verantwoordelijk. Bovendien hebt gij te letten op invloeden buiten de school. Het verband tusschen huis en school, of de verstandhouding met de ouders uwer leerlingen, kan en mag voor u geene onverschillige zaak zijn, evenmin als de betrekking, waarin gij tot de zamenleving staat. Beide dezen hebben te grooten invloed op uw school, dan dat gij u hieraan niet zoudt laten gelegen liggen. Even als de tuinman, zult gij dus voortdurend al deze belangen moeten behartigen zooveel in uw vermogen is, zonder eene enkele daarvan te vergeten. Dan zult gij niet alleen verantwoording kunnen geven aan menschen, die toezigt hebben op uw werk, maar ook aan dien Heer, wiens edelste telgen gij moet opleiden om geschikt te worden voor hun verhevene bestemming. Dan zal deze u niet alleen jaren lang dit verheven werk blijven toevertrouwen, maar Hij schenkt u dan voor uw edel streven gewis eenmaal het hoogste loon.

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

XII.

PLUIMSTRIJKERIJ.

> Hoe dankbaar is mijn kleine hond,
> Voor beentjes en wat brood;
> Hij kwispelstaart en loopt in 't rond,
> En springt op mijnen schoot.
>
> H. VAN ALPHEN.

De heer SENSUS zat heel rustig en kalm op zijn studeerkamer, in den morgen van een der Julijdagen, zich te verlustigen in de lezing van een der belangrijkste artikelen in een door hem zeer geliefd tijdschrift. Het onderwerp bevatte eene interessante levensbeschouwing van een der staatsmannen, die, tijdens het bewind van RICHELIEU, in Frankrijk eene allerzonderlingste rol gespeeld had. De schrijver had echter de vrijheid genomen zijn held in de lijst van zijn tijd te beschouwen en den lezer alzoo ook in de gelegenheid gesteld met diens vrienden en vijanden bekend te woren. Meesterlijk geeselde de schrijver de karakterloosheid en pluimstrijkerij der groote en kleine flatteurs, die op eigen grootheid bedacht, niets te laag of te verachtelijk vonden om aanzien en magt te verwerven. De heer SENSUS volgde soms met verbeten woede den talentvollen schrijver, als deze in krachtige trekken, nu eens die karakterloozen schetste, zoodra dezen al kruipende de zedelooze wangedrochten, die boven hen geplaatst waren, naderden, of, als ze den verachtelijken moed bezaten de edelsten in verdenking te brengen.

Eindelijk kon de heer SENSUS niet langer rustig blijven zitten. Hij wierp het tijdschrift op tafel, liep de kamer op en neêr en ontboezemde zijn gedachten en gewaarwordin-

gen: „Groote God! Zijn dit nu mannen, in wier midden kracht, gevoel van eer en ernstige waarheidszin moesten wonen? Moet de man niet het levend beeld zijn van *sterkte*, van *onversaagdheid* en van *edele standvastigheid?* Moet hij niet door vlijt, kunde, doorzigt en onverschrokkenheid achting, eerbied en vertrouwen inboezemen? Bestaat dan zijn roem in anderen te behagen? Misdaden van deze soort worden te stouter gedreven, omdat de overheid die ellendigen niet voor haar regtbank roepen kan. Wat wordt er van den man, wanneer hij zijn geest ter prooi geeft aan die verachtelijke ondeugden! Hoe diep zinkt hij beneden zijne oorspronkelijke en verheven waarde!....."

De heer SENSUS had zeker nog langer luide getuigenis afgelegd tegen de flatteurs, die zijn schrijver zoo meesterlijk wist te schetsen, als hij niet zijn dienstmaagd aan den ingang der kamer gemerkt had, die, half verschrikt door de hartstogtelijke ontboezeming van haar heer, min of meer van haar stuk was gebragt.

„Wat is het BETJE?" vroeg de heer SENSUS.

„Mr. FLADRA verlangt u te spreken," antwoordde de aangesprokene.

„Ik zal komen!" hernam de heer SENSUS.

„FLADRA, FLADRA, Mr. FLADRA," repeteerde hij al denkende. Toen hij zich den persoon volstrekt niet kon herinneren, bleef hij nog een oogenblik bij den naam verwijlen. „FLADRA, FLADRA!" herhaalde hij alweêr en onwillekeurig dacht hij aan zijn gehate flatteurs. Met een scherpzinnig glimlachje greep hij een der woordenboeken, sloeg voornoemd artikel op en las *fladra:* ijsl. *kwispelstaarten.* Onder een voortdurend lagchen sloot hij het boek en liep haastig den trap af en de kamer in, om met Mr. FLADRA, die onder zulke ongunstige indrukken zich liet aandienen, kennis te maken.

Mr. FLADRA stond in het midden van de kamer inderdaad al zoo wat te kwispelstaarten: „Ik neem de vrijheid, mijnheer! u in uw nieuwe betrekking een verpligt bezoek te brengen," begon Mr. FLADRA.

„In mijn nieuwe betrekking, mijnheer?" vroeg de heer SENSUS. „Ik weet van een nieuwe betrekking niets af!"

„Ik kan u met de betrekking van schoolopziener feliciteeren, volgens het *Staatsblad* van heden," hernam Mr. FLADRA met blijkbare zelfvoldoening, dat hij door zijn waakzaamheid van de benoeming nog eerder kennis droeg dan de heer SENSUS. Even haastig trok hij het belangrijk *Staatsblad* uit zijn zwarten rokzak.

De heer SENSUS begon na een geringe inzage te proesten van lagchen. „Wel erkentelijk voor uw belangstelling in mijn persoon, mijnheer FADRA—FADRA immers niet waar? — nu, wel erkentelijk voor uw belangstelling in mijn persoon, moet ik u op een belangrijke vergissing van uw zijde opmerkzaam maken. De benoemde schoolopziener heet niet zoo als ik C. H. SENSUS, maar H. C. SENSUS, en is mijn broeder, die aan de overzijde der gracht woont."

Mr. FLADRA maakte onder allerlei buigingen en pligtplegingen zijn verpligte excusen, en eindigde met de betuiging van verknochtheid aan den heer C. H. en de verzekering, dat hij onmiddellijk den heer H. C. een visite zou gaan brengen.

„Gij schijnt met uw felicitatie nog al haast te maken?" vroeg de heer SENSUS, nog altijd levende onder den indruk van het straks gelezene.

„Niet te verwonderen," antwoordde Mr. FLADRA en stak het hem toegestoken *Staatsblad* weêr in den rokzak.

„Haast u echter voor ditmaal niet te spoedig," merkte de heer SENSUS aan. „Mijn broêr is voor twee maanden

op reis en zal dus binnen acht weken althans in de stad niet te spreken zijn."

„Dat spijt mij!" antwoordde Mr. FLADRA.

„Mij niet," hernam de heer SENSUS. „De man geniet in zuidelijk Italië zooveel natuur- en kunstschoon, dat we zonder eigenbaat hem met dat genot gelukkig mogen achten. Mij dunkt," ging de heer SENSUS zijn hoorder scherp aanziende voort, „indien gij mijn broeder bij zijn thuiskomst misschien wel in commissie en uit naam van het gansche district met een visite vereerdet? Dit is toch beter *voor u*" — op dat *voor u* werd bijzonder gedrukt. — „Zulks zal, dit kan ik u verzekeren, in elk geval tijdig genoeg en beleefd te over zijn!"

Mr. FLADRA wilde nog met een kleine, beleefde vraag den heer SENSUS lastig vallen, toen deze hem verzekerde, dat er op zijn studeerkamer enkele lastige pluimstrijkers op hem wachtten, met wie hij generale afrekening wenschte te houden.

Mr. FLADRA verliet onder afwisselende aandoeningen van teleurstelling en verlegenheid het huis en de heer SENSUS zat even spoedig in het reeds besproken artikel zich weêr te verlustigen, alhoewel hij nu en dan zijn bloed naar het hoofd voelde stijgen, zoodra de meesterlijke pen van den schrijver, in klimmende verontwaardiging, de pluimstrijkers, kruipers en draaijers uit het bewuste tijdvak schilderde.

„Hm! hm! hm!"

Mr. FLADRA, haastig voortgaande, keek achter zich, om te zien of ook hem dat gehm! gelden mogt, en ja wel, daar is collega CHAMPION juist achter hem.

„Wat beweegt u, waarde FLADRA, zoo vroeg in den morgen aan de andere zijde onzer groote stad u op te houden?" begon CHAMPION met FLADRA gelijken tred houdende.

„Voor de gezondheid welligt? Nu, beweging vóór schooltijd is naar luid van geneeskundige voorschriften: *probatum est* .... A propos, weet je nog niets van een nieuwen schoolopziener?"

Mr. FLADRA gaf nog geen antwoord. Hij wachtte tot collega CHAMPION met een derde vraag gereed zou zijn. Misschien dat hij deze zou beantwoorden.

Mr. CHAMPION liet er echter geen derde vraag op volgen: maar herhaalde nu de laatste vraag, uit vrees dat FLADRA hem niet mogt verstaan hebben.

Terwijl Mr. FLADRA in den rokzak tastte om overtuigd te wezen, dat het *Staatsblad* voor elken nieuwsgierige onzigtbaar bleef, gaf hij te kennen, dat voor zoo ver hem bekend, er tot nog toe van geen benoeming sprake was. Het scheen, dat hij zich meer met dergelijke ontwijkingen had bezig gehouden; want er was niet het minste teeken van schaamrood op het gelaat van Mr. FLADRA te lezen. „Interesseert de nieuwe benoeming u zoo bijzonder?" vroeg hij.

„Wel wis en zeker," hernam CHAMPION driftig. „U dan niet? Is het u onverschillig, welken schoolopziener het Ministerie ons present doet? Zijn sommigen onzer collega's niet met enkele nieuwe benoemingen bitter teleurgesteld? Wat hebben *wij* aan jonge lieden als schoolopzieners, indien ze, zoo even van de akademie komende, in onze school als vreemdelingen staan en niet weten, hoe spoedig ze dergelijke lastpostjes weêr van hun schouders zullen werpen? *Of* wat aanmoediging is er voor ons in gelegen, als we een man als onzen schoolopziener moeten achten, die door jufvrouw gemakzucht aangegrepen, noch koud, noch warm wordt bij de belangrijkste schoolkwestiën van den dag? Wat steun en troost hebben we van zoo iemand te wachten, indien wij in onze betrekking tegenwerking en verdachtmaking ondervinden? Sedert de nieuwe wet goede en vele vruchten

afwerpt, flinke, wetenschappelijke en degelijke onderwijzers zich schier overal geacht maken, mag de hooge regeering wel toezien, dat ze ons een man bezorgt, die inderdaad wetenschappelijk gevormd is. Ik weet wel: voor dergelijke lastige betrekkingen laat ieder zich maar niet vinden en waarlijk wetenschappelijke mannen hebben reeds hun krachten en talenten aan andere werkzaamheden gewijd; maar daarom mag ik, Mr. CHAMPION, tegen over u, op dezen heerlijken Julijmorgen immers wel met mijn vrome schoolmeesters-wenschen voor den dag komen?......

„Kom, ik stap met u nog een straat of wat verder; want de les bij den heer SENSUS is niet noodig. De familie is voor eenige weken van huis."

„De les bij den heer SENSUS?" herhaalde Mr. FLADRA vragend en wel eenigermate van zijn stuk gebragt. „Bij C. H. of bij H. C.?" vroeg hij hopend.

„Nu ja, wat wilt ge dan?" hernam Mr. CHAMPION, zijn collega bewonderend aanziende. „Ik geef les bij HENDRIK COENRAAD SENSUS, broeder van COENRAAD HENDRIK SENSUS, wiens huis gij zoo even verliet."

„Gij kent SENSUS dan ook zekerlijk bijzonder?" vroeg Mr. FLADRA.

„Ik ken hem bijzonder, collega!" antwoordde Mr. CHAMPION. „Als jongen speelde ik dagelijks met hem, toen hij op vaders kostschool voorbereid werd voor de akademische lessen. Later heb ik menig guitenstuk met hem uitgehaald."

Nu werd het Mr. FLADRA te benaauwd. Hij wist niet wat hij zou doen, om van collega CHAMPION ontslagen te raken. Die kerel zat hem altijd in den weg. Zoo blijmoedig was hij op weg gegaan; ten einde zijn persoon zoo beleefd mogelijk aan te bevelen bij den nieuwen schoolopziener. „Mr. CHAMPION geeft les bij schoolopziener SENSUS. Zij zijn school- en speelkameraden; ze weten elkanders

guitenstukken. Hoe intiem! Het is waarachtig onverdraaglijk!" Zoo stapt Mr. FLADRA misnoegd zijn woning in.

Mr. CHAMPION schaterde ondeugend genoeg van den lach. „Die pluimstrijker was waarachtig al weêr op weg om van den nieuwen schoolopziener voor zichzelven bezit te nemen. Hij schijnt inderdaad onverbeterlijk. Twaalf jaren lang heeft hij den ouden PRANGA geflikt, om door dezen als n°. 1 op de handen gedragen te worden. Naauwelijks heeft de grijsaard zijn ontslag, of FLADRA loopt reeds op den eersten morgen langs de gracht, waar de nieuwe schoolopziener woont, te kwispelstaarten. Denk echter niet, beste collega, dat de gebroeders SENSUS zich door pluimstrijkerij laten verschalken! Zoodra gij uw hovelingsstreken, ten koste van regtschapenheid en zelfstandigheid, aan den man brengt, zult ge onvergetelijke lessen ter waarschuwing ontvangen!"

Het is negen weken later. De heer H. C. SENSUS is van zijn buitenlandsche reis terug gekomen. Eenige weken later zou de plegtige installatie des schoolopzieners in de onderwijzers-vergadering plaats hebben. De heer FLADRA had die bijzondere vergadering geregeld en de collega's uit het district hielden wel van zoo iets aardigs en deftigs. Wat men echter niet verwacht had: de binnenkomst van den heer SENSUS was niet alleen vereerd met de commissie, tot dat einde opzettelijk benoemd, maar ook door den ouden eerwaardigen PRANGA.

Niemand had dit verwacht, het allerminst Mr. FLADRA, die kennis droeg van de verschillende politieke zienswijze der twee heeren. Toen hij het waagde den heer SENSUS te naderen en tot dezen op te zien, trof hem diens doordringende blik. Duizenden gedachten doorkruisten den ontstelden geest van FLADRA. „Wie had ook ooit kunnen ver-

moeden, dat de regeering een man in de plaats van den ouden PRANGA benoemen zou, die op elk gebied diens tegenvoeter was. Wat een dwaasheid ook mij uit te laten!"

Mr. FLADRA ging van den valschen, karakterloozen stelregel uit: *Men moet de opkomende zon aanbidden*, zonder na te denken, dat zulke aanbidders niet zelden, ondanks zich zelven, verpligt worden te gelijk de ondergaande zon te vervloeken. Hiervan huiverde hij op dit oogenblik nog terug; toch kon hij de tegenwoordigheid des ouden schoolopzieners moeilijk dragen. Er kwamen hem allerlei verwijten verontrusten. Wat had die goede en edele grijsaard hem gesteund tegen allerlei aanvallen. Hoe gunstig had de niets kwaads vermoedende schoolopziener de vele en bijzondere bewijzen van genegenheid van FLADRA als goede munt aangenomen, en die blijken van gehechtheid met hartelijke vriendschap beloond. Nooit had hij hem gedwongen overtuiging prijs te geven aan de vriendschap; maar de band van onderlinge gehechtheid werd er te steviger door, nu FLADRA dacht zoo als PRANGA dacht. Zoo althans meende de laatstgenoemde. Wel merkte de oude schoolopziener somtijds op, dat enkele handelingen van FLADRA veel overeenkomst hadden met het kwispelstaarten van zijn dankbaren houd; dan de goede man drong elke booze gedachte over het karakter van een ander als de grootste heiligschennis uit zijn ziel terug. Nu hij den kring der onderwijzers overzag, werd zijn gemoed met blijde gewaarwordingen vervuld. Gedurende zijn schoolopzienersloopbaan had hij de mannen, die geroepen waren om met engelengeduld de wetenschap in populairen vorm onder het volk te brengen, in ernst lief gehad, gesteund, en door tallooze bewijzen blijk gegeven van zijne opregte toewijding aan zijn ambt. Met vrijen blik kon de grijsaard

de schaar overzien. De zwakken had hij gesteund; den tragen moed en vernieuwde lust als ingeblazen; niemands gebreken publiek gemaakt, allen opgewekt om het goede te bevorderen. Ja sommigen, zoo als FLADRA, had hij met zijn bijzondere genegenheid vereerd. Hij had er echter niemand meê meenen te beleedigen. FLADRA sloot zich zoo *dringend* bij hem aan, dat de niets kwaads denkende man dien aandrang onmogelijk kon weêrstaan.

FLADRA had de vereerende taak op zich genomen den nieuwen schoolopziener welkom te heeten; eigenlijk had hij die taak weten magtig te worden. Al zijn denkkracht had hij er aan ten koste gelegd om door sierlijke beelden en prachtige vergelijkingen de aandacht te boeijen. Naar luid zijner redevoering had de hooge regeering nog nooit zulk een gelukkige keuze gedaan. Wel herinnerde hij zich iets dergelijks vroeger ook bij de installatie van den heer PRANGA gezegd te hebben; maar de onderwijzers zouden zich dit kwalijk herinneren; en al herinnerden zij zich deze strophe, wat zou Mr. FLADRA zich daarom bekommeren? Het was hem alleen te doen om bij den heer SENSUS indruk te maken.

De tegenwoordigheid van den ouden schoolopziener gaf een niet te verwachte streep door zijn berekening. Een oogenblik nog had hij den moed er aan te denken ook diens tegenwoordigheid te trotseeren, gelijk hij, om zijn pluimstrijkerij door te voeren, bij andere gelegenheid ten opzigte zijner collega's zoo menigmaal gedaan had. De gedachte echter, dat hij in zijn redevoering geen enkel bloempje voor den ouden PRANGA ten beste had en diens stelsel tegenover de rigting van den heer SENSUS stond, kon hij onmogelijk doorstaan zonder de aanmerking te moeten hooren, dat hij al kwispelstaartende zich vergrepen had aan

het nuchtere verstand der toehoorders. Hij stond inderdaad te beven bij deze en dergelijke overdenking, toen collega CHAMPION hem te gemoet kwam.

„Je ziet er niet heel vroolijk en vrij uit, collega!" begon deze. „Niet op uw gemak? Zit de redevoering u in den weg? Of is de tegenwoordigheid van onzen PRANGA voor u al te onverwacht?"

„Ja, ziet ge, de man hindert mij niet; maar om je gul de waarheid te zeggen, hoort hij hier niet. Hij heeft zijn ontslag gevraagd en gekregen en daarmede moest het afgeloopen wezen," merkte Mr. FLADRA aan. „Ik wenschte, dat ik zoo als gij den moed bezat vrij uit de borst te spreken, dan zou de tegenwoordigheid van PRANGA mij volstrekt niet hinderen."

„Wil ik u dat kunstje leeren, FLADRA?" vroeg CHAMPION.

„Laat eens hooren!" verzocht de aangesprokene een weinigje glimlagchend en toch wantrouwend.

„Nu dan," antwoordde CHAMPION. „Wees zoo natuurlijk, zoo opregt en welmeenend mogelijk. Spreek in aller naam, zoo als wij allen dit wenschen en niet in aller naam om het eigen *ik* te verheffen. Strooi geen bloesem uit, om er zoodra mogelijk voor u zelven vruchten van te verzamelen. Gij maakt u bij elk regtschapen mensch verdacht en uw gansche leven is een zwoegen en slaven om eer, die u ten laatste ontzegd wordt, daar ge u niet mannelijk en zelfstandig gedragen hebt. Ik zeg u dit, omdat bij uw laatste bezoek bij den nieuwen schoolopziener uw betuigingen van sympathie geheel in strijd waren met uw vroegere betrekkingen tot den ouden PRANGA. Wees voorzigtig, draai en kwispelstaart niet! Wat gij zijt, wees dat uit overtuiging en verdedig dat tegenover ieder, ook tegen den heer SENSUS. Zoo ge dit van nu aan niet doet, zult ge spoedig den naam van *houw en trouw* verbeuren!"

De ondeugende CHAMPION verliet na dit sermoen Mr. FLADRA en zocht eenige vrienden op, die zich met eene allerbelangrijkste kwestie bezig hielden. De heer SENSUS nam er ook een warm aandeel in.

FLADRA stond woedend te knarsetanden over zooveel brutaliteit van collega CHAMPION. Wel merkte hij, dat er ernstige waarheid in dat sermoen lag; maar wat had hij met ernstige waarheden van collega's te maken? Hij zag hoe CHAMPION haastig hem ontliep.... Merkt hij niet hoe dat brutaaltje, ginds bij dat groepje, met den nieuwen schoolopziener in dispuut is?

Mr. FLADRA spoedde er zich ook heen en na enkele oogenblikken geluisterd te hebben naar de argumentatie van CHAMPION, die als een kampioen voor zijne overtuiging streed, viel Mr. FLADRA wel bij een lange rust, maar toch zeer ontijdig, in met de betuiging:

„Ik ben het met den schoolopziener eens!"

Deze ontijdige verklaring van FLADRA riekte nu zoo merkbaar naar pluimstrijkerij, dat CHAMPION zweeg, vele toehoorders getroffen elkander lagchend aanzagen en zij den heer SENSUS spreken deed: „Mijn goede FLADRA, mag ik ook weten waarin gij het met mij eens zijt?"

Die vraag had FLADRA niet verwacht. Hij wilde zoo wat er om heen praten onder betuigingen van hoogachting, enz., enz.; maar de heer SENSUS was nu eigenlijk de goede oude PRANGA niet: hij hield Mr. FLADRA ter nader kennismaking aan zijn woord. Deze maakte allerlei kromme sprongen en buitelingen om uit dit moeilijk en lastig dilemma te geraken. Dan SENSUS hield stevig vast, eischte billijkerwijze antwoord op zijn vraag en scheen, onweêrstaanbaar in den lust, het FLADRA zoo lastig mogelijk te maken, tot dat de schoolopziener, ruim voldaan, den ongelukkigen pluimstrijker lagchend aan zijn erbarmelijk lot overliet.

Het was er voor Mr. FLADRA nu niet smakelijker op geworden om met zijn redevoering voor den dag te komen, toen de presidentshamer gehoord en de vergadering geopend werd.

Naauwelijks waren de verdeelde groepjes schoolmeesters tot een deftig geheel stilzwijgend gezeten, of Mr. FLADRA stond op en zonder iets aan zijn redevoering te veranderen, begon hij zijn gewone toespraak, *per ambages*, en voegde toch aan het slot zijn bijzondere betuigingen van persoonlijke ingenomenheid met den persoon des nieuwen schoolopzieners er aan toe.

Nu stond de heer SENSUS op en heette zich gelukkig en vereerd tot schoolopziener benoemd te zijn. Na den grijzen PRANGA in de eerste plaats bedankt te hebben voor diens inlichtingen en teregtwijzingen, sprak hij de onderwijzers zoo wat op de volgende wijze toe:

„Mijne Heeren,

„Ik weet niet hoe de lust bij mij ontwikkelde om, ook op aandrang van vele vrienden, mij aan te bevelen voor de schoolopzienersbetrekking. Het volksonderwijs is mij altijd als van het hoogste gewigt voor ontwikkeling en vorming voorgekomen om niet sedert mijn vestiging in deze stad dat, zoo krachtig als ik dit kon, te helpen bevorderen.

„Nu ik mij eindelijk de betrekking van schoolopziener zie opgedragen en mij in het midden der onderwijzers bevind, gevoel ik meer dan iemand mijn tekortkomingen. Ik besef, dat mijn akademische graad mij in geenen deele het regt geeft de inbeelding te koesteren, dat ik een meester der schoolmeesters ben. De kunst van de wetenschap tot een volkseigendom te maken, gesteld dat ik een wetenschappelijk man ware, is mij geheel vreemd. Ik heb altijd het geduld en de bijzondere talenten bewonderd van flinke schoolmannen,

die lust en tact bezitten om hun gansche leven te wijden aan de ontwikkeling van geheel onontwikkelden.

„Zoodra iemand, van welke groote letterkundige verdiensten ook, geroepen is als schoolopziener werkzaam te zijn, is hij juist nog niet door die benoeming tot een professor onder de schoolmeesters gepromoveerd. Hij dient heel wat af te zien, af te luisteren, raad te winnen en bij uitmuntende schoolmannen ter school gaan, om eenigermate het regt te hebben voor schoolopziener te spelen. Schrijft om Gods wil deze gulle bekentenis niet aan mijn nederigheid toe; want inderdaad ik ben zoo nederig niet. Schrijft het veel liever aan mijne onmagt toe, zoodat ik mij verzekeren kan, dat ik van de knapsten onder u ingelicht en onderwezen zal worden.

„Nam ik immers een houding aan, alsof ik alles beter wist als schoolopziener dan onderwijzers, dan liep ik gevaar nooit wijzer te worden en bleef voor mijn betrekking ongeschikt.

„Er zou echter uit een dergelijke dwaze schoolopzienershouding nog meer kwaad geboren worden. Tot mannen spreek ik, voor wie de wereldgeschiedenis geen gesloten boek is. Hebben we ons niet menigmaal geërgerd, als we mannen, die door zelfstandigheid en vastheid van karakter ten zegen van velen hadden kunnen zijn, zien buigen, vleijen en pluimstrijken, God alleen weet waarom! Om een straal van vreemden glans te ontleenen en in dezen weêrschijn bij anderen te schitteren, werden ze de slaven van vreemde luimen en beschouwden deze laagheid als eene eer. Laten wij vooral ons toeleggen om als mannen van karakter niemand door laagheden of vleijerij aanstoot te geven. Om u in waarheid iets ernstigs te zeggen: ik kan geen man, vooral als hij een onderwijzer is, die anderen moet vormen, uitstaan, zoo hij het *altijd* met zijn schoolopziener eens is. Een man van karakter is in de schoolwereld vooral een sieraad! Hij staat

als een rots in de zee: het geklots der baren beweegt hem niet.

„Hij alleen is in staat tegen de moeilijkheden des levens te worstelen; hij alleen mag verwachten, dat hij telkens uit den strijd, met de zegeteekenen der overwinning in de hand, terugkeert.

„„Men heeft" zegt de waardige directeur van het koninklijk schoolonderwijzers-seminarium, te Erfurt, H. F. F. SICKEL, in zijn handboek tot *levenswijsheid voor onderwijzers*: „Men heeft wel eens geklaagd, dat hier en daar een schoolopziener den onderwijzer op een harde wijze zijn *meerderheid* heeft doen gevoelen, en hem door eigendunkelijke bepalingen zijn werk heeft bemoeilijkt. Juist voor den onderwijzersstand is, God dank! in later tijden *zooveel* gedaan; deze stand wordt door de *hoogste staatsmagten* met opmerkzaamheid gade geslagen en gewaardeerd. De onderwijzers zijn *ondergeschikt* aan den schoolopziener, maar *geen doode werktuigen*," en ik voeg er bij: ze mogen vooral geen vleijers en pluimstrijkers wezen; „zij moeten zich aan de wetten en verordeningen, even als elk staatsdienaar, onderwerpen; maar zij hebben ook het regt hun bezwaren bij de bevoegde overheid in te dienen, wanneer zij meenen, met willekeur behandeld of in hun regten te kort gedaan te worden!"

„De wet op het lager onderwijs heeft onze onderlinge houding bepaald. Ons hart en onze broederlijke gezindheid zullen wel aanvullen, wat een wetgever onmogelijk in artikelen eischen of gebieden kan. Daar waar de wetgever mij voorschrijft: „*de schoolopziener zorgt voor de belangen der onderwijzers*," zal dit door mij ernstig overdacht en zoo getrouw mogelijk nagekomen worden, overtuigd als ik ben, dat gij dan zeker op mij die hartelijke genegenheid zult overdragen, die gij den waardigen PRANGA sedert jaren betoond hebt! Op deze wijze zal ik zeker SICKELS woorden eenmaal ook

op mij kunnen toepassen, wanneer hij zegt: „Belangrijk is het, dat de onderwijzer in zijn schoolopziener een deelnemend schoolvriend vinde. De ondervinding heeft het geleerd, hoeveel een *bekwaam* schoolopziener doen kan, om den onderwijzer voor teruggang en onverschilligheid in zijn beroep te bewaren. *Waar de schoolopziener in de school een levendig belang stelt, daar ziet men vaak zelfs minder rijkbegaafde onderwijzers wel slagen*, wijl het hun niet aan aanmoediging faalt, en hun zin voor het schoolwezen levendig gehouden wordt."”

De vergadering werd gesloten. De onderwijzers namen onder verschillende aandoeningen van elkander afscheid. „Nu," riep Mr. FLADRA, dezen en genen luid toe: „De pluimstrijkers hebben raak gehad!"

Mr. CHAMPION werd met velen over zulk een karakter verontwaardigd.

„Hij, wien de toespraak het meest pijnigen en verbeteren moest, blijkt onverbeterlijk, ongeneeslijk te zijn," zeide hij. „Zou FLADRA inderdaad in den waan verkeeren, dat des schoolopzieners woorden anderen en niet hem gelden moesten? Of zou hij bij zijn pluimstrijkerij listig genoeg zijn en een proef wagen, in hoeverre hij ons om den tuin leiden kan en met eene enkele phrase eigen gemoedsaandoeningen verborgen kan houden? De tijd zal het leeren."

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer J. P. W. SCHERMER *als Schoolopziener in het vierde schooldistrict van* Zuidholland *en tijdelijke waarneming van gemeld district.*

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 26 Maart 1869, n°. 16, den Heer J. P. W. SCHERMER, op zijn verzoek, met het einde dier maand eervol ontslagen als Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Zuidholland*, en is door genoemden Minister, bij beschikking van dien dag, n°. 66, litt. E, 5de afd., de tijdelijke waarneming van gemeld district opgedragen aan den Heer Dr. M. J. DE GOEJE, Schoolopziener in het derde district, te *Leiden.*

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 260.)

Bij Kon. besluit van den 9 April 1869, n°. 6, is pensioen verleend:

aan FOLKERT JACOB JANS, zich noemende en schrijvende

FOLKERT JAKOB HOUWEN, gewezen hoofdonderwijzer te *Midwolde*, *Oldambt*, ten bedrage van *f* 563;
aan JAN BEUKEMA, gewezen hoofdonderwijzer te *Maasdam*, *f* 457;
aan HENRICUS SEBASTIANUS BOOT, zich ook wel noemende en schrijvende HENDRIK BASTIAAN BOOT, gewezen hoofdonderwijzer te *Nieuwer-Amstel*, *f* 476;
aan ROBARTUS BEL of ROBERTUS BELL, gewezen hoofdonderwijzer te *Amsterdam*, *f* 1066.

Benoeming van den Heer P. S. HAMEL, *te* Groede, *tot hulponderwijzer voor de dienst der Nederlandsche bezittingen ter kuste van* Guinea.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën, heeft Zijne Majesteit, bij besluit van den 4 April 1869, n°. 15, tot hulponderwijzer voor de dienst der Nederlandsche bezittingen ter kuste van *Guinea* benoemd den Heer P. S. HAMEL, hebbende acte als hulponderwijzer, dusverre hulponderwijzer te *Groede*.

NORMAALLESSEN.

OVERIJSSEL.

Tot begeving eener vacant komende toelage van *f* 250 's jaars bij de normaallessen te *Zwolle* is op den 13 Maart j. l. een vergelijkend examen gehouden.

Overeenkomstig den uitslag van dat examen is de toelage, met ingang van den 1 April 1869, door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking

van den 25 Maart j. l., nº. 203, 5de afd, toegewezen aan J. J. WINTERS, van *Ambt Vollenhove.*

DRENTHE.

Bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 6 Maart 1869, nº. 209, 5de afd., is, ter vervanging van G. L. KIERS, op zijn verzoek eervol ontslagen, tijdelijk voor het geven van onderwijs in het handteekenen bij de normaallessen te *Assen* aangewezen J. L. RIJNBOUT, leeraar in het teekenen aan de Rijks hoogere burgerschool aldaar, met ingang van den 1 Mei 1869.

Hulde aan de nagedachtenis van Dr. G. LEIGNES BAKHOVEN, *Conrector aan 't gymnasium te* Utrecht *en Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie* Utrecht.

Op den 5den April 1869 stierf deze verdienstelijke schoolman, na een vrij langdurig lijden, in den ouderdom van 66 jaren. Sedert den 1sten Julij 1854 Schoolopziener in het vierde district der provincie *Utrecht*, en meermalen belast met het waarnemen van de betrekking van Inspecteur, mag het berigt van zijn overlijden niet aan de *Nieuwe Bijdragen* ontbreken. Zijn naam zal aldus voor 't laatst, doch helaas niet meer in 't officieel gedeelte, in deze verzameling worden opgenomen, maar hij zal daar ook blijven staan, om, even als weleer die van den eersten grenadier van 't Fransche leger, op 't appel te worden uitgesproken, als het nageslacht de gelederen zal oproepen van hen, die hun leven hebben gewijd aan de opvoeding en aan de beschaving van 't Nederlandsche volk. Is het echter onbescheiden, dat wij aan

dit doodsberigt nog enkele regels toevoegen om eenige trekken op te teekenen, welke ons, nu BAKHOVEN overleden is, voor den geest komen, en waardoor zijn beeld als 't ware met onveranderlijke trekken in ons geheugen is gegrift? Wie BAKHOVEN gekend heeft, is gewis getroffen geweest door de kalmte, welke er in hem heerschte; eene kalmte zoo groot, dat zij zich ongemerkt aan hen, die hem bezochten, mededeelde. Kwam men hem toch raadplegen, en had men in de vastheid van eigen overtuiging met eenig vuur zijn betoog aangevangen, dan was 't onmogelijk, dat die kalmte zich ook niet van ons meester maakte, en dat men met de bezadigdheid, welke zij te weeg bragt de beraadslaging voortzette. Deze behoefde echter niet lang te zijn, want, nadat de zaak aan BAKHOVEN was medegedeeld, wist hij terstond den knoop aan te wijzen, maar toonde ook, bij 't ontwikkelen van zijn gevoelen, dat hem de gronden en de opeenvolging daarvan niet ontgaan waren. Was de redenering wat lang, dan wees hij dit gebrek aan; was ze juist, dan zag hij u aan met een korten blik, dien de Franschen *intelligent* zouden noemen, en gaf met een paar woorden zijne goedkeuring te kennen. Had men zijn huis verlaten, dan was men op nieuw in de overtuiging bevestigd, dat men een bezadigd, een scherpzinnig, een geleerd, en bovenal een goed en braaf man ontmoet had. Was die kalme gemoedsstemming hem van zijne jeugd af eigen, of was zij de vrucht van de ondervinding en van de christelijke onderwerping, waarover hij nooit sprak, maar waaraan hij ons herinnerde, als hij zich gelukkig achtte, dat hij zijne beginselen getrouw bleef? . . . . Dit alleen weten wij, dat hij tot aan zijn einde toe dezelfde is gebleven, en dat zijn hoofd evenmin als zijn hart door 't ligchaamslijden werd aangetast.

De betrekking van Schoolopziener werd hem opgedragen,

toen hij reeds gedurende veel jaren onderwijs in de latijnsche scholen gegeven had. Hij trad dus de Provinciale Commissie van onderwijs in volle wapenrusting binnen; hij was gewapend met wetenschap, maar vooral met menschenkennis en met nog meer kennis van opvoeding en onderwijs. Wij beleefden toen de laatste dagen van de wet van 1806, toen een streven naar beter ons wel eens buiten de vrij enge grenzen der wet bragt, maar daarentegen de meer vrije werkkring van den Schoolopziener vooral hem deed uitblinken, die zoo wars was van de willekeur, waarover men toen wel eens hoorde klagen. Was BAKHOVEN echter een lofredenaar van de wet van 1857? In zekeren zin was hij er mede ingenomen, doch hij betreurde het, dat men daarin veel meer dan de volksschool had geregeld. Hij scheen niet ingenomen met zooveel leervakken, en hij zoude welligt met meer anderen de kennis van de natuur en de vormleer met het geschenk van den Heer BOSSCHA over boord hebben willen werpen. Hij zag toch te goed in, dat den onderwijzers over 't algemeen eene voorbereidende opvoeding, eene voorbereidende kennis ontbreekt, waardoor zij in staat zijn om 't geleerde in zich op te nemen en te verwerken. Meent echter niet, dat hij geen belang stelde in alle vakken van onderwijs; neen, zoowel in de wiskunde, als in de Hoogduitsche analyse, waarvan hij de vernuftige verdeelingen opmerkte, in 't Fransch, als de *Fabels* van LA FONTAINE zijn geestigheid opwekten, met één woord, in alle vakken smaakte hij evenveel genoegen, als behoorden ze alle tot de volksschool. Doch wie BAKHOVEN wilde leeren kennen, moest zijn ondervragen over de geschiedenis bijwonen. Hoe dikwijls zat deze of gene ambtgenoot met welgevallen naar hem te luisteren, hoe dikwijls moest men bekennen, dat men nooit zoo had hooren ondervragen. Juiste en grootsche opvatting, geen regtsbeschouwingen, maar ook niets, dat den regtsgeleerde konde

ergeren; korte, heldere voordragt, soms met een geslachtlijst, soms met eene korte schildering van een merkwaardig voorval besloten. En wat zouden zij gezegd hebben, die meenen, dat de onderwijzer in de openbare school zekere wijze van voorstellen van de geschiedenis moet kennen om.... zoo gevaarlijk te worden, als zij hem zich voorstellen? Ook hij zoude Bakhoven geprezen, neen, volprezen hebben! Is er ooit een woord van haat of nijd aan zijne lippen ontvallen, waardoor hij partijzucht konde opwekken; was niet alles bezadigd, helder en goed? Niet alleen echter bezat hij eene diepe kennis van de geschiedenis en van de aardrijkskunde, maar bij dit examen kon men zijne kunst leeren kennen om de antwoorden uit te lokken, eene kunst, welke behoorde tot die, waardoor hij zijne leerlingen wist te leiden, nadat hij hunne liefde voor altijd gewonnen had.

Hoe dacht hij over de bijzondere school? Was hij haar vijandig? Verre van daar, want hij sprak menigmaal met genoegen over hen, die zich beijverden om deze of gene bijzondere school te doen bloeijen. Neen, hij wilde geen onderdrukking van de bijzondere school door de openbare, maar hij wilde de handhaving van de openbare, opdat èn volksopvoeding èn volksbeschaving niet zouden verloren gaan. Mits deze bevorderd wierden, al geschiedde het door de bijzondere school, ook daarmede had hij vrede gehad. Wilde men te dien opzigte de getuigenissen inwinnen van hen, die in zijn schooldistrict woonden, dan zoude tevens gebleken zijn, met welk beleid hij de schoolzaken bestuurde. Men zoude hem hebben leeren kennen, zoo als hij bij een vergelijkend examen was, zoo als hij met een burgemeester handelde, zoo als hij met dezen of genen bestuurder van eene bijzondere school omging, en wat beter was, zoo als hij den onderwijzer van zulk een school met raad en daad bijstond!

En nu, wil men ten slotte vernemen, hoe zijne ambt-

genooten over hem dachten; schrijf dan voor hen uit zijn geliefden HORATIUS neder, zoo als deze voor VIRGILIUS deed:

> Multis ille bonis flebilis occidit,
> Nulli flebilior, quam tibi, VIRGILI.

Utrecht, den 15 April 1869.

P. VAN RIJCKEVORSEL VAN RIJSENBURG.

ZEELAND.

Zesde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige ambtsbediening van A. WAEIJHAERT *als hoofdonderwijzer der Openbare school te* Hoek.

Als bij toeval vernam men een paar dagen te voren in de gemeente *Hoek*, dat de 22 Januarij de dag was, waarop vóór vijfentwintig jaren de hoofdonderwijzer zijne taak als zoodanig had aanvaard.

Die dag mogt niet onopgemerkt voorbijgaan; zooveel men nog kon, moest worden voorbereid, om den algemeen geachten man blijken van deelneming en belangstelling te doen ondervinden.

De uitgestoken vlaggen gaven reeds vroeg te kennen, dat men feest vierde; den jubilaris werd verzocht des avonds de school toegankelijk te stellen voor degenen, die hem wilden gelukwenschen.

Van zijne woning afgehaald, ontving hij daar de heilwenschen van den predikant, den kerkeraad, de kerkvoogden, het zanggezelschap, de jongelingsvereeniging en vele belangstellende ingezetenen; bij hartelijke toespraken werden hem daar geschenken aangeboden en toegezegd, terwijl het

zanggezelschap door het uitvoeren van toepasselijke stukken aan het feest luister bijzette.

Na den afloop van een en ander ondervonden degenen, die hem deelneming betoond hadden, 's mans gulle gastvrijheid.

Ook voor de leerlingen was het een feestdag geweest; zij waren des namiddags door hunnen onderwijzer onthaald.

En bij dit feest was geen enkel lid van den Gemeenteraad, was slechts één van zijne ambtsbroeders tegenwoordig.

Dat dit zijne reden alleen in onbekendheid met de zaak had, getuigde de 20 Maart j. l.

Van den Provincialen Inspecteur mogt hij een schrijven ontvangen, waarbij hem wegens zijne veeljarige diensten en ijverige en getrouwe pligtsbetrachting hulde werd gebragt.

Tegen één uur na den middag traden de Burgemeester met den Gemeenteraad en de Schoolopziener aan het hoofd eener commissie uit het onderwijzersgezelschap *Axel*, het schoollocaal binnen. In treffende bewoordingen werd Waeijhaert zoo door den Burgemeester, als door den Schoolopziener geluk gewenscht; door het Gemeentebestuur werd hem een sierlijk zilveren inktstel aangeboden, terwijl eene zilveren tabaksdoos getuigde van de belangstelling van zijnen Schoolopziener en zijne medeleden van genoemd gezelschap.

Diep geroerd betuigde Waeijhaert zijnen dank.

Het zanggezelschap verhoogde alweder deze plegtigheid.

Het Gemeentebestuur bood den feestvierenden onderwijzer, den Heer Schoolopziener en den ambtgenooten van den jubilaris iets tot verversching aan, waarna men zich in de woning van Waeijhaert nog eenigen tijd feestelijk vereenigde.

Zoo wordt, ook in het zesde schooldistrict van *Zeeland*, belangstelling betoond in het onderwijs en den verdienstelijken onderwijzer.

SCHOOLGEBOUWEN.

NOORDHOLLAND.

Eerste schooldistrict.

Nieuwer-Amstel. Den 5 April j. l. werd in deze gemeente het nieuwe schoolgebouw en de onderwijzerswoning, den 11 April 1868 voor de som van *f* 12045 aanbesteed, in gebruik genomen. En schoollocaal en onderwijzerswoning, beiden munten uit door netheid en doelmatige inrigting. Op voortreffelijke wijze heeft het Bestuur het oude, ongezellige en bekrompen schoolhuis doen vervangen, zoodat de inwoners te regt dank verschuldigd zijn aan allen, die tot het welslagen van dezen bouw hebben bijgedragen.

Gelijktijdig met het openen van dit nieuwe schoollocaal viel ook in het voor het eerst optreden van den onlangs benoemden hoofdonderwijzer A. A. DE BRUIN. Burgemeester en Wethouders, de Schoolopziener, de Voorzitter der Plaatselijke Schoolcommissie en verdere genoodigden, belangstellende in de welvaart van deze gemeente, vereenigden zich te 10 ure in het gebouw, nadat vooraf de kinderen, sommige vergezeld van hunne ouders, op de banken plaats genomen hadden. De Burgemeester, de Wethouders, de Schoolopziener en de Voorzitter der Plaatselijke Schoolcommissie voerden het woord. Het gesprokene strekte voornamenlijk om de kinderen op te wekken getrouw ter school te komen, en om de ouders er op te wijzen, dat zij verpligt waren het getrouw ter school komen der kinderen te bevorderen. De hoofdonderwijzer, tot wien door verschillende sprekers ook het woord gerigt was geworden, sprak het Bestuur en de kinderen op zeer gepaste wijze toe. De schooljeugd gaf op dit feest blijken van ervaring in den zang en werd op chocolade en krentebrood onthaald.

SCHOOLBERIGTEN.

April 1869.

NOORDBRABANT.

II Distr. ***J. H. A. Diepen,*** te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. ***J. Ringeling,*** te *'s Hertogenbosch.*

DE WERKEN c. a. De tweede Openbare school vacant. *Maart* 1869.

IV Distr. ***J. Dijkhoff,*** te *Lithoijen.*

OIJEN. De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

VI Distr. Dr. ***F. B. Trosée,*** te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

VII Distr. Mr. ***P. van den Heuvel,*** te *Eindhoven.*

LIESHOUT. Aan de Openbare school wordt een hulp-

onderwijzer gevraagd op eene vaste jaarwedde van *f* 225, met een veranderlijk inkomen van *f* 0.25 voor ieder schoolgeld betalend kind, berekend naar het gemiddeld getal leerlingen over het jaar. Dit veranderlijk inkomen wordt door het Gemeentebestuur geraamd op p. m. *f* 100 's jaars. Sollicitanten gelieven zich zoodra mogelijk bij den Burgemeester aan te melden.

MORTEL, gemeente *Gemert*. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. Nogmaals worden opgeroepen sollicitanten voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, waaraan zijn verbonden: *a.* vrije woning met tuin; *b.* eene jaarwedde van *f* 500, en *c.* een veranderlijk inkomen, bedragende 10 cent per maand van elk kind, dat boven het getal van 20 leerlingen gedurende de maanden April—September en van 30 gedurende de overige maanden des jaars de school bezoekt, en de helft van het schoolgeld van iederen leerling, die de avondschool bijwoont.

Men wende zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging van stukken, tot den Burgemeester der gemeente vóór 20 Mei e. k.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*,
te *Eindhoven.*

BOXTEL. Door de benoeming van den Heer F. B. Nunnink tot onderwijzer in *Nederlandsch-Indië* en het diensvolgens hem verleend eervol ontslag als hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager

onderwijs, is deze betrekking den 1 Maart j. l. opengevallen. De voordeelen, daaraan verbonden, zijn, behalve vrije woning, eene jaarwedde van *f* 600 en een veranderlijk inkomen van omtrent *f* 200. Hoofdonderwijzers, tevens bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, die naar deze betrekking willen dingen, worden uitgenoodigd, zich met de daartoe vereischte stukken aan te melden bij den Burgemeester der gemeente, vóór den 15 Junij e. k.

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

LAGEMIERDE. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg*.

BREDA. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de Bijzondere niet gesubsidieerde school van het Departement *Breda* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, is aangevuld door de benoeming van den Heer H. A. VETHAKE, thans kostschoolhouder te *Weesp*.

HEUSDENHOUT, gemeente *Ginneken* en *Bavel*. Door het overlijden van THEODORUS INGENHOVEN, in leven bezitter van den derden onderwijzersrang en krachtens art. 20 der wet hoofdonderwijzer der Openbare school in het gehucht *Heusdenhout*, is deze betrekking vacant. Hieraan is verbonden: *a.* een vast inkomen van *f* 400 's jaars; *b.* een nader vast te stellen veranderlijk inkomen naar gelang van het aantal leerlingen, en *c.* vrije woning. Hoofd- en hulponderwijzers, die naar dezen post willen dingen, vervoegen zich, zoo spoedig mogelijk, in persoon of met vrachtvrije brieven, tot den Burgemeester van *Ginneken* en *Bavel;* de dag van het vergelijkend examen zal hun nader worden medegedeeld.

XI Distr. Dr. J. Pennink, te *Zevenbergen*.

ZEVENBERGEN. Den 23 Maart j. l. had alhier het

vergelijkend examen plaats van de candidaten voor de hoofdonderwijzersbetrekking, door het vertrek van den hoofdonderwijzer P. N. KOOLEN opengevallen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de Heeren MEIJERS en DEKKER, hoofdonderwijzers te *Gastel* en *Klundert.*

Van de tien personen, die zich hadden aangegeven, kwamen zeven op. Zij werden op de voordragt geplaatst als volgt: D. VAN OOSTVEEN, van *Middelburg;* H. A. SITSEN, van *Bergen op Zoom;* H. T. EGELIE, van *Rotterdam;* J. P. SCHETS, van *Oosterhout;* A. J. H. SIMONS, van *Grave*, en J. KUIJPERS, van *Huijbergen.* Uit dezen werd den 6 April door den Raad met algemeene stemmen benoemd JOHANNES PETRUS SCHETS.

XII Distr. Mr. *J. J. Loke*, te *Breda.*

DONGEN. Twee hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1869.

'S GREVELDUIN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

XIII Distr. *A. J. L. de Roock*, te *Bergen op Zoom.*

BERGEN OP ZOOM. Eene Openbare school in de Buitenpoorterij, gemeenschappelijk met *Woensdrecht*, vacant. *Maart* 1869.

HEERLE, gemeente *Wouw.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1869.

ROOSENDAAL. Tegen 1°. November e. k. zal eene Openbare school voor kosteloos onderwijs vacant komen.

ROOSENDAAL. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

ROOSENDAAL. De Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

ROOSENDAAL. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1869.

GELDERLAND.

V Distr. Dr. *L. Lasonder*, te *Groenlo.*

BORCULO. Ten gevolge het eervol ontslag, op zijn verzoek verleend aan den Heer HENDRIK PUNT, ruim 45 jaren hoofdonderwijzer der Openbare lagere school alhier, in te gaan den 1 Augustus e. k., zal die betrekking met dat tijdstip openvallen en worden sollicitanten uitgenoodigd de bij de wet gevorderde stukken vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester, vóór den 20 Mei e. k.

Aan de betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* 700, het genot van een flink ruim woonhuis en een grooten tuin, waarin onderscheidene fijne vruchtboomen.

NEEDE. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

WINTERSWIJK. Door LODEWIJK PLETTE, houder der stukken, bedoeld bij art. 37 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), is alhier eene Bijzondere school voor gewoon lager onderwijs opgerigt en geopend.

VII Distr. *A. M. van Voorthuijsen*, te *Nijmegen.*

ECK en WIEL, gemeente *Maurik.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Sept.* 1868.

IX Distr. Mr. *W. J. Triebels*, te *Nijmegen.*

MAASBOMMEL, gemeente *Appeltern.* Vermits een op 2 April j. l. gehouden vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school zonder gevolg

is gebleven, zoo worden sollicitanten andermaal opgeroepen, zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging of inzending der vereischte stukken, te wenden tot den Burgemeester, wonende te *Appeltern*, uiterlijk vóór 15 Mei e. k. De voordeelen zijn: vaste jaarwedde van *f* 500, vrije woning en *f* 25 voor gemis van tuin.

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen.*

NIJMEGEN. Aan de school van het Departement *Nijmegen* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, drie hulponderwijzersplaatsen vacant. *Febr.* 1869.

ZUIDHOLLAND.

I Distr. Jhr. Mr. *J. J. de la Bassecour Caan*, te *'s Gravenhage.*

'S GRAVENHAGE. Den 4 en 18 Maart j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan eene der Gemeente-armenscholen te *Scheveningen.* Van de zes en zestig candidaten, die zich hadden aangemeld, hebben zeven en veertig aan het examen deelgenomen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de hoofdonderwijzers H. VAN DEN HEUVEL, J. STRAUB en C. A. HOFMAN, ten overstaan van Burgemeester en Wethouders, terwijl de Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie *Zuidholland* alsmede enkele leden van den Raad en van de Plaatselijke Schoolcommissie tegenwoordig waren. Van de tien sollicitanten, met welke het examen den tweeden dag werd voortgezet, werd door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, de volgende voordragt van zes personen opgemaakt: 1°. J. SCHIPPERS, hoofdonderwijzer te *Nieuwerkerk a/d IJssel*;

2°. G. NUGTEREN, hoofdonderwijzer te *Delfshaven;* 3°. W. A. DE JONGH, hulponderwijzer te *'s Gravenhage;* 3°. C. MATTHIJS, hulponderwijzer te *Nieuwlekkerland;* 5°. J. C. EMEIS, hulponderwijzer te *Rotterdam*, en 6°. W. B. KOOL, hoofdonderwijzer te *Reeuwijk.*

Den 31 Maart daaraanvolgende is door den Gemeenteraad uit deze voordragt benoemd de Heer JACOB SCHIPPERS, hoofdonderwijzer te *Nieuwerkerk a/d IJssel.*

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden.*

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk.* De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Aan de Openbare tusschenschool voor jongens en meisjes wordt zoo spoedig mogelijk een hulponderwijzer verlangd, die geëxamineerd is in de Fransche taal; jaarwedde *f* 500. Ingeval de te benoemen sollicitant de acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer bezit, bestaat voor hem, bij voldoende geschiktheid, het uitzigt, tevens ter vervulling van eene der twee Rijksbetrekkingen van onderwijzer der kweekelingen in deze gemeente te worden aanbevolen, waarvoor eene jaarlijksche toelage van p. m. *f* 100 pleegt te worden verleend. Brieven vrachtvrij aan het Gemeentebestuur.

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis.*

STELLENDAM. De Openbare school dezer gemeente zal met 1 April openvallen ten gevolge van het eervol ontslag, op zijn verzoek, verleend aan den openbaren onderwijzer W. OLIEMANS. De vaste jaarwedde bedraagt *f* 400; de helft der schoolgelden *f* 200 als minimum en *f* 300 als maximum. Sollicitanten, bezittende acte als hoofdonderwij-

zer, worden uitgenoodigd zich, vóór den 15 Mei e. k., met de vereischte stukken aan te melden bij den Burgemeester van *Stellendam*, met vrachtvrije brieven. De dag van het vergelijkend examen zal later aan de sollicitanten worden bekend gemaakt.

XI Distr. Mr. *A. M. de Cock*, te *Rotterdam.*

BERKEL en RODENRIJS. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

ROTTERDAM. Zij die wenschen in aanmerking te komen voor de vacerende betrekking van hoofdonderwijzer aan eene der Openbare jongensscholen voor meer uitgebreid lager onderwijs der 1ste klasse, worden opgeroepen, om zich, onder overlegging der bij de wet gevorderde bescheiden, in persoon of met vrachtvrije brieven aan te melden bij Burgemeester en Wethouders vóór of uiterlijk op den 15 Mei e. k.

De aan deze betrekking verbonden voordeelen zijn: eene jaarwedde van *f* 2100 en 5 pct. van het schoolgeld, onverminderd de voordeelen en voorregten bij de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* no. 103) toegekend. De dag en plaats van het vergelijkend examen zullen later worden bekend gemaakt aan de sollicitanten, wier stukken in orde zijn bevonden.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armenscholen eerste hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1869.

AMSTERDAM. Het vergelijkend examen voor hoofdonderwijzeres aan de Openbare burgerschool voor meisjes 1ste klasse, den 2 en 19 Maart j. l. gehouden, heeft als

uitslag opgeleverd, dat op de voordragt geplaatst zijn de hoofdonderwijzeressen W. C. Holst, J. M. Breunissen Troost, H. F. Venlet en J. A. Kosters, en dat door den Gemeenteraad den 25 Maart j. l. Mejufvrouw W. C. Holst is benoemd.

III Distr. *A. J. H. van der Toorn*, te *Amsterdam*.

WAVER, gemeente *Ouder-Amstel.* Daar er vooreerst geen vooruitzigt bestaat om in vereeniging met de gemeentebesturen van *Abcoude Proosdij* en *Vinkeveen* en *Waverveen* een onderwijzer aan te stellen aan de school in de *Waver*, heeft de Gemeenteraad besloten zulks weder geheel voor eigen rekening te doen. Sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school te *Waver* worden mitsdien uitgenoodigd om, zoo spoedig mogelijk, zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der vereischte stukken, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente *Ouder-Amstel.* De voordeelen zijn 1°. een subsidie van *f* 300 en 2°. het genot van vrije woning met tuin.

VI Distr. *M. Leuijmes*, te *Alkmaar*.

OUDORP. De zeer verdienstelijke hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs in deze gemeente, de Heer A. Schuitemaker, is, op diens aanvrage, tegen 1 Junij e. k., eervol ontslagen. De voordeelen, aan de openvallende betrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 600 met het genot van vrije woning en tuin. Sollicitanten, die voor het te houden vergelijkend examen wenschen opgeroepen te worden, zenden de bij art. 21 der wet gevorderde stukken vrachtvrij in aan den Burgemeester dier gemeente, vóór of op den 12 Mei e. k.

VII Distr. *P. J. Heijning*, te *Helder*.

HELDER. Het vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school n°. 5, binnen deze gemeente, werd gehouden den 30 en 31 Maart j. l. Er waren 15 adspiranten opgekomen, waarvan één wegens ziekte gedurende het examen zich verwijderen moest. De Schoolopziener werd bijgestaan door den hoofdonderwijzer P. Uurbanus. Op de voordragt zijn geplaatst G. E. Kloosterhuis, hulponderwijzer te *Helder*; H. Heijman, hulponderwijzer te *Zaandam*; A. Daarnhouwer, hulponderwijzer te *Helder*, en J. van der Woude, hoofdonderwijzer te *Petten*, die de meeste punten in deze volgorde bekwamen.

Uit dit viertal heeft de Raad, in zijne zitting van den 6 April, na herhaalde staking der stemmen tusschen n°. 1 en 3, bij het lot benoemd tot hoofdonderwijzer de Heer Albert Daarnhouwer, die den 1 Mei zijne betrekking zal aanvaarden.

HELDER. Aan de Openbare lagere scholen hulponderwijzersplaatsen vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. *J. Gerdenier*, te *Hoorn*.

OOSTWOUD, gemeente *Midwoud.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

WERVERSHOOF. Bij Raadsbesluit van 9 April j. l. is aan den hoofdonderwijzer der Openbare school C. Korting, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, met ingang van 15 Mei e. k. Sollicitanten worden uitgenoodigd, om de bij de wet gevorderde stukken, vóór den 15 Mei e. k., in te zenden aan den Burgemeester. Aan die betrekking is verbonden eene bezoldiging van *f* 780 met vrije woning en

tuin. De dag van het vergelijkend examen zal nader bekend worden gemaakt.

WESTWOUD. Aan de Openbare school wordt een hulponderwijzer verlangd. Bezoldiging *f* 350. De bij de wet gevorderde stukken vóór den 7 Mei e. k. in te zenden aan den Burgemeester.

ZEELAND.

III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Middelburg.*

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

VI Distr. Mr. *J. W. A. Schneiders van Greijffenswerth*, te *Hulst.*

WESTDORPE. Tot hulponderwijzer aan de Openbare school is, met ingang van den 1 Mei e. k., benoemd W. C. IMANDT, thans in dezelfde betrekking werkzaam in de kostschool van den Heer G. BLOKHUIS, te *Leerdam.*

UTRECHT.

II Distr. Mr. *P. A. M. V. O.* Baron *van Rijckevorsel van Rijsenburg*, te *Utrecht.*

LOENEN. Burgemeester en Wethouders dezer gemeente hebben aan Mejufvrouw E. J. C. VAN HALL het bewijs gegeven, in art. 37 der wet omschreven, waarna door haar eene Bijzondere school voor meisjes is opgerigt, waarin, behalve het gewoon lager onderwijs, ook de levende talen worden beoefend.

IV Distr. (*vacant*)

ODIJK. Door verleend eervol ontslag aan den hoofd-

onderwijzer J. F. LAM zal de Openbare school met 1°. Julij aanstaande vacant worden. Ter vervulling der vacature worden hoofdonderwijzers uitgenoodigd, zich met vrachtvrije brieven en onder overlegging der vereischte stukken aan te melden bij den Burgemeester van *Odijk*, vóór of op den 15 Mei aanstaande. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, bestaan in eene jaarwedde van *f* 400 en *f* 25 als vergoeding voor het gemis van woning en tuin. De dag van het vergelijkend examen zal later worden bekend gemaakt.

FRIESLAND.

II Distr. *J. Noijon*, te *Harlingen.*

FERWOUDE, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

FIRDGUM, gemeente *Barradeel.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Mr. *L. W. van Kleffens*, te *Oenkerk.*

WANSWERD, gemeente *Ferwerderadeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

VII Distr. *M. L. van de Woestijne Voerman*, te *Joure.*

JOURE, gemeente *Haskerland.* De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. Mr. *J. J. Bolman*, te *Sneek.*

HEIDENSCHAP, gemeente *Workum.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

TIRNS, gemeente *Wijmbritseradeel.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

WORKUM. De Armenschool vacant. *Maart* 1869.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*, te *Zwolle.*

HESSUM, gemeente *Dalfsen.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

RUITENVEEN, gemeente *Nieuwleusen.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

IV Distr. *T. de Voogt*, te *Oldenzaal.*

ESCHMARKE, gemeente *Lonneker.* Aan H. J. ELHORST, hoofdonderwijzer der eerste Openbare school, is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. Sollicitanten worden uitgenoodigd om de vereischte bescheiden vóór 15 Mei e. k. vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester van *Lonneker.* De voordeelen zijn: eene jaarwedde van *f* 400, vergoeding voor huishuur *f* 50 en het gebruik van een stuk grond, bij de school gelegen. Indien er avondschool wordt gehouden, komt het schoolgeld ten voordeele van den onderwijzer. De dag van het vergelijkend examen zal nader worden bekend gemaakt.

HENGELO. Door H. TER HEEGE, hoofdonderwijzer te *Oele*, is den 31 Maart j. l. in de Kon. nederl. katoenspin-

nerij eene niet gesubsidieerde Bijzondere school geopend voor kinderen, in die fabriek werkzaam.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te *Almelo.*

ELZEN en HERIKE, gemeente *Markelo.* Het vergelijkend examen voor de Openbare school zal plaats hebben op 7 Junij e. k.

RIJSSEN. Aan de hulponderwijzers K. VAN DEN BLONK en J. TER HORST is op hun verzoek eervol ontslag verleend.

GRONINGEN.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand.*

ADUARD. De Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te *Groningen.*

MEEDEN. De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

MIDWOLDE. De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

VII Distr. Dr. M. Salverda, te *Groningen.*

WILDERVANKSCHERDALLEN, gemeente *Wildervank.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

DRENTHE.

IV Distr. J. van der Veen, Az., te *Hoogeveen.*

ZWEELO. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

LIMBURG.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo, te *Venlo.*

REUVER, gemeente *Beesel.* Door het eervol ontslag aan

P. Stroecken, op zijn verzoek verleend, is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school den 15 Maart j. l. vacant geworden. Aan deze betrekking is verbonden behalve vrije woning en tuin eene vaste jaarwedde van *f* 450. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, vóór den 15 Mei aanstaande, met overlegging der vereischte stukken, bij den Burgemeester aan te melden. De dag van het vergelijkend examen zal nader worden bekend gemaakt.

BERIGT.

Algemeene vergadering der leden van het Fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in *Gelderland* op Zaturdag, den 29 Mei 1869, des namiddags ten één uur, in het Stationsgebouw, te *Arnhem*.

B. Blokhuis,
Secretaris.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

De anti-paedagogische rigting der acte-examens bij het lager onderwijs . . . . Bl. 291

1. G. VELDERMAN, VONDEL'S *Lucifer.* — 2. *Bloemlezing.* — 3. G. VELDERMAN, *Takken en bladeren* . . . — 306

MENGELWERK.

De buitenplaats. . . . . — 313

Kijkjes in de onderwijzerswereld. XII . . . . . . — 344

SCHOOLNIEUWS.

Ontslag van den Heer J. P. W. SCHERMER *als Schoolopziener in het vierde schooldistrict van* Zuidholland *en tijdelijke waarneming van gemeld district* . . . . . — 359

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . — 359

Benoeming van den Heer P. S. HAMEL, *te* Groede, *tot hulponderwijzer voor de dienst der Nederlandsche bezittingen ter kust van* Guinea. . . . . — 360

NORMAALLESSEN. Overijssel . . . . — 360

„ Drenthe. . . . . — 361

Hulde aan de nagedachtenis van Dr. G. LEIGNES BAKHOVEN, *Conrector aan 't gymnasium te* Utrecht *en Schoolopziener in het vierde schooldistrict der prov.* Utrecht. Bl. 361

ZEELAND. *Zesde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige ambtsbediening van A. WAEIJHAERT *als hoofdonderwijzer der Openbare school te* Hoek. — 365

SCHOOLGEBOUWEN.

NOORDHOLLAND. *Eerste schooldistrict.* . . — 367

SCHOOLBERIGTEN *van April* 1869 . . . — 368

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

Atlas (Nieuwe geographische) der geheele aarde, ten gebruike bij „Rietstap, de Wereldbol," en geschikt voor alle inrigtingen van onderwijs. Naar de nieuwste bronnen bewerkt, onder toezicht van Dr. W. J. A. Huberts. 3de en 4de afl. Kaart 3, 4, 6 en 10. Groningen, Arnhem, P. Noordhoff, J. Voltelen. per afl. . *f* 0.20

Atlas ten gebruike bij het onderwijs in de geographie van Nederland en Oost-Indië aan hoogere burgerscholen. (Door H. C. Rogge). 2de vermeerderde druk. Leiden, T. Hooiberg en Zoon. 4°. oblong. *f* 0.50

Baarschers (H.), Taal- en stijloefeningen voor de lagere scholen en burger-avondscholen. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 12°. . *f* 0.25

—— De kinderen van den buitenman; een schoolboekje, bevattende korte lessen over landhuishouding. Met eene aanbeveling van Dr. L. Mulder, en afbeeldingen van landbouw-werktuigen. 4de stukje. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. Kl. 8°. . . . . *f* 0.20

Bakhuizen van den Brink (R. C.), Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren. Verzameld en uitgegeven door E. J. Potgieter. 1ste afl. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff. 8°. . . . *f* 0.90

Boer (R. W.), Natuur- en landhuishoudkundig leerboek, bestemd tot gebruik bij het onderwijs en tot zelfonderricht. 1ste deel. Arnhem, D. A. Thieme. 8°. . . . . *f* 2.75

Boes Gz. (J.), De eerste twee oefeningen in 't werktuigelijk lezen. Purmerende, L. G. Post. Kl. 8°. . . . . *f* 0.08

—— Derde en vierde oefening in 't werktuigelijk lezen. Als boven. *f* 0.10

—— Vijfde en zesde oefening in 't werktuigelijk lezen. Als boven. *f* 0.10

Bosman (J. M. H.), Nederland en zijn bewoners; zijn klimaat, bodem, bevolking, geschiedenis, regeeringsvorm en koloniën. Lees- en leerboek voor hoogere burger- en normaalscholen. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Postf. . . . . *f* 1.25

Bouman (H.), Eerste leesboekje. Oefeningen naar aanleiding van dertien platen voor 't eerste aanschouwelijk leesonderwijs in de school en het huisgezin. 2de druk. Groningen, J. B. Wolters, Kl. 8°. *f* 0.20

—— Derde leesboekje. Als boven . . . . *f* 0.20

Brugsma (B.), Kort overzigt van de opvoeding door het onderwijs in de lagere scholen. 8ste op nieuw herziene druk. 1ste gedeelte. Groningen, A. L. Scholtens. 8°. Pro 2 gedeelten compleet. *f* 2.40

Coursier (E.), Der deutsche Echo. Eene verzameling van Hoogduitsche spreekwijzen, zoo als zij in de samenleving in Duitschland dagelijks gehoord worden. Naar de 18de uitgave voor Nederlanders bewerkt en van eene volledige woordenlijst ter vertaling voorzien. Amsterdam, C. L. Brinkman. Kl. 8°. . . . . *f* 0.75

Dewald (P. H.), Vraag- en repetitieboek over de geschiedenis des vaderlands. Een wegwijzer, voornamelijk ten dienste van adspirant hulp- en hoofdonderwijzers, bij het zelfonderzoek in genoemd leervak. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Postf. . . . . . *f* 0.60

Dingemans (B.), Readings in English poetry. A new edition. Sneek, van Druten en Bleeker. Postf. . . . . *f* 1.00

Duinen (J. H. van), Het teekenen overeenkomstig de wet op het lager onderwijs, zoo als het op de openbare scholen te Amsterdam wordt gegeven. Amsterdam, C. L. Brinkman. 8°. . . . *f* 0.50

Elberts (W. A.), Hoofdgebeurtenissen der algemeene geschiedenis. Een leesboekje voor instituten en lagere scholen. 3de druk. Schiedam, H. A. M. Roelants. 12°. . . . . *f* 0.90

Frerichs (W. D.), Verzameling van opstellen, ter vertaling in het Engelsch, met de noodige spraakkunstige aanwijzingen en ophelderingen. Herzien en uitgegeven door L. Dekker Kz. en W. Viersen. 1ste ged. 4de herz. druk. Sneek, van Druten en Bleeker. 12°. *f* 0.60

—— Hetzelfde werk. 2de ged. 3de herziene druk. Als boven. „ 0.90

—— Idem. 3de „ 2de „ „ „ 1.00

Funke (C. P.), Vertellingen voor de jeugd, tot een leesboek in de scholen; naar het Hoogduitsch, uit het 1ste deel van het leesboek voor burgerscholen. 36ste verb. druk. Zutphen, W. C. Wansleven. Kl. 8°. *f* 0.20

Groen van Prinsterer (Mr.), Ons schoolwet-program. Aan de hulpvereenigingen voor christelijk-nationaal onderwijs. Amsterdam, H. Höveker. Roy. 8°. . . . . *f* 0.35

Hoe men volgens eene nieuwe methode in zes lessen zonder onderwijzer eene fraaije hand kan leeren schrijven. Eene practische handleiding tot eigen oefening in het schoonschrijven. Met zes ophelderende voorbeelden. 1ste en 2de duizend. Amsterdam, Jan Leendertz. 8°. In gesloten omslag . . . . *f* 0.60

Kiehl (Mr. E. J.), Korte stellingen van staathuishoudkunde. Overgenomen uit de eerste beginselen van staathuishoudkunde van denzelfden schrijver, ten gebruike ook bij andere werken of afzonderlijk, vooral voor hoogere burgerscholen. Middelburg, Gebroeders Abrahams. 8°. . . . . *f* 0.25

Klassieken (Nederlandsche) uitgegeven en met aanteekeningen voorzien door Dr. Eelco Verwijs. V. Dr. Jan ten Brink, Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. 3de afl. Leeuwarden, Hugo Suringar. Postf. . . . . *f* 0.85

Kolb (G. Friedr.), Geschiedenis van de beschaving der menschheid. Eene algemeene wereldgeschiedenis naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd. Naar het Hoogduitsch, door S. H. ten Cate, met een voorbericht van Dr. W. J. A. Huberts. Deel I. 1ste stuk. Zwolle, van Hoogstraten en Gorter. Roy. 8°. . . . . . *f* 2.00

Meurs Rz. (J.), Rekenkunde. Voornaamste bepalingen en eigenschappen, met vragen en opgaven tot oefening bij iedere les, voor de hoogste klasse eener lagere school en mingeoefende kweekelingen. Deventer, A. ter Gunne. Kl. 8°. . . . . f 0.20

Nösselt (Fr.), Algemeene geschiedenis. Uit het Hoogduitsch vertaald, naar de 14de verm. en verb. uitgaaf, onder toezicht van H. C. Rogge. 1ste en 2de afl. Amsterdam, IJ. Rogge. Postf. Compleet in 4 dln. of 20 à 25 afl. à . . . . f 0.50

Ontwerp van wet tot regeling van het hooger onderwijs met toelichtende memorie. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. 8°. . . f 0.50

Rigting (De anti-paedagogische) der acte-examens bij het lager onderwijs. Een woord aan heeren schoolopzieners bij gelegenheid van het aanstaande voorjaars-examen. Bergen op Zoom, J. Steenmeijer. 8°. f 0.25

Scheltema (H.), Kleine fransche spraakkunst. Amsterdam, J. D. Sybrandi. Kl. 8°. f 0.15

Spreekoefeningen (Fransche) met woordenlijsten, naar die oefeningen gerangschikt. Een werkje, dienende ter vervanging der zoogenaamde „Méthodes familières." Naar het Hoogduitsch door J. van Geluk. Bergen op Zoom, J. Steenmeijer. 12°. . . . . f 0.50

Vendenberg Cz. (H.), Eerste vraagboekje, ten gebruike bij het onderwijs in den christelijken godsdienst. Amsterdam, T. Kouwenaar. Kl. 8°. . . . . f 0.15

Vergers (P.), Steloefeningen voor de middelste klasse eener lagere school. Amsterdam, G. L. Funke. Kl. 8°. . . . . . . f 0.12⁵

—— Steloefeningen voor de hoogste klasse eener lagere school. Als boven . . . . f 0.12⁵

Verzameling van werkstukken, ten gebruike bij het eerste onderwijs in het rechtlijnig teekenen. Naar het Hoogduitsch. Groningen, J. B. Wolters. Postf. . . . . f 0.90

Westbroek (G. H.), Handbuch für Lehrer und Selbstüber beim Gebrauch der Sammlung von Aufgaben zur Uebersetzung in's Deutsch. Zweite Auflage. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Kl. 8°. . . . . f 0.50

Wuijster (J.), De vier hoofdregelen. Oefeningen voor eerstbeginnenden. Als boven . . . . f 0.10

Antwoorden op vorenstaande. . . . . „ 0.05

Wijck (Prof. van der), Het lager onderwijs en Dr. A. Pierson. Groningen, J. B. Wolters. Postf. . . . . f 0.40

Zimmermann (W.), Korte Engelsche lees- en vertaaloefeningen. Voor de Nederlandsche scholen en inrigtingen van onderwijs, bewerkt door B. Dingemans. 2de herz. druk. Sneek, van Druten en Bleeker. 12°. f 0.50

Handboekje bij het aanschouwelijk onderwijs omtrent voorwerpen van Natuur en Kunst in de Bewaarscholen. . . *f* 0.40

Handelscorrespondenz (Deutsche). Mit Erläuterungen von S. SUSAN . . . . *f* 0.80

HEUSDEN, Dr. A. A. VAN, **Handboek** der aardrijkskunde, staatsinrigting, staatshuishouding en statistiek van het Koningrijk der Nederlanden, 2 deelen . . . . *f* 6.10

Het Iste deel *afzonderlijk* *f* 2.50; het IIde *afzond.* *f* 3.60.

JANSEN, J. F., **Boekje** tot oefening in het lezen, 7 stukjes, 2de druk. Prijs van het 1ste en 2de boekje 5 cent, en van het 3de tot 7de boekje 10 cent ieder.

JORISSEN, Theod., **Schets** der Algemeene geschiedenis. *f* 1.50

KUIJPER, Ez. T., **Natuurlijke historie** der Zoogdieren voor de scholen, 3de druk, herzien door Dr. D. LUBACH . . *f* 0.35

——— **Natuurlijke historie** der Vogels, Visschen, Kruipende dieren, enz. voor de scholen, 3de druk, herzien en veel vermeerderd door Dr. D. LUBACH. . . . . *f* 0.35

LION, Iz. J., **De Wet** op het Lager onderwijs, volledig verklaard en toegelicht . . . . *f* 1.95

LOGEMAN, W. M., **Natuurkundige stellingen**, 3 stukken. Het Iste en IIde elk à *f* 0.60, het IIIde *f* 0.90

OBERMÜLLER, L., **Leitfaden** beim Unterricht in der Literatur-geschichte; zugleich Repetitionsbuch . . . . *f* 0.90

PRINSEN, P. J., **Leesboek** voor minder gevorderde kinderen, 10de druk. . . . . *f* 0.12

——— **Leesboek** voor jonge kinderen, 15de druk . „ 0.15

——— **Gemakkelijk leesboek** voor kinderen van de laagste klasse, 20ste druk . . . . *f* 0.20

——— **Leesboek** voor gevorderde kinderen. 10de dr. „ 0.20

Programmata voor de Examens, volgens de wet op het Lager onderwijs van den 13 Aug. 1857. *Met de wijzigingen in Oct.* 1865. *f* 0.06

SUSAN, S., **Handbuch** der modernen Deutschen Prosaisten, mit biographisch Literarischen Erläuterungen. . . . . . . *f* 0.70

VEEGENS, D., **Bloemlezing** uit Nederlandsche Prozaschrijvers. 5 stukk. (van SPIEGHEL tot ALBERDINGK THIJM). *f* 2.15

Het vijfde stukje onder den titel van: **Bloemlezing** uit Nederlandsche Prozaschrijvers van den jongsten tijd . . *f* 0.45

VEN, Dr. E. v. d., **De beginselen der Kosmographie.** . . . . *f* 1.90

VINK, K. H., **Oefeningen** ter toepassing van de Regels der Engelsche taal . . . . *f* 0.75

WINKLER, T. C., Korte natuurl. historie der **Planten**. „ 0.30

——— Korte natuurl. historie der **Delfstoffen** . . „ 0.30

[336]

Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs,

van 29 Sept. 1866, n°. 39, leest men: « Waar de kennis van de natuurkundige aardrijkskunde steunt op langdurig eigen onderzoek, en op de grootste en beste geschriften en kaarten, daar is iets goeds te verwachten; maar wanneer een man als MAURY schrijft, en schrijft voor de jeugd, met de hem geheel eigenaardige gemakkelijkheid en duidelijkheid, dan is er geen twijfel of er volgt een werk dat meer dan goed is. Het is ondoenlijk in eene aankondiging het eigenaardige van dit werkje voldoende te doen uitkomen; men moet het lezen . . . .
De lezing van enkele bladzijden is voldoende om de overtuiging te vestigen, dat de beschouwingen zoo zijn voorgesteld, dat ze èn gemakkelijk zijn te bevatten, èn zeer licht het eigendom der leerlingen worden.» enz.

van het Onderwijs en de [illegible]

van Aug. 1866, leest men: « Een werkje over de natuurkundige aardrijksbeschrijving van de hand van MAURY zelven moest natuurlijk de aandacht trekken, en het verwondert zeker niemand, dat spoedig na de verschijning eene uitgave in nederlandsch gewaad daarvan het licht ziet. Wij voor ons verwonderen ons er niet alleen niet over, maar verblijden ons, daar onze litteratuur met een uitstekend werkje is verrijkt.

Wij achten het boekje van MAURY eene aanwinst, waarvan de middelbare school zeker partij zal weten te trekken. Wij durven het haar gerusteljk aanbevelen. Maar ook de lagere onderwijzer moet er kennis mede maken. Veel wat hem nog schemerde, zal er hem in worden opgeklaard.» enz.

Dr. L. A. J. BURGERSDIJK zegt in de voorrede: „Wanneer een man als MAURY zich nederzette om een werk voor het algemeen te schrijven, kon men verwachten, dat het een blik zou doen slaan op het leven der natuur, en kennis zou mededeelen, onmisbaar voor iedereen, die op algemeene beschaving aanspraak maken wil. Ik vlei mij, instemming van velen te zullen ondervinden, wanneer ik mijn overtuiging uitspreek, dat hij uitmuntend geslaagd is, en dat men door het bestudeeren van dit kleine werkje beter inzigt kan krijgen in de samenstelling der aarde en de werking van haar verschillende deelen, dan uit menig lijvig boekdeel."

SCHOOLNIEUWS.

Benoeming van den Heer Mr. G. H. VAN BOLHUIS *tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie* Utrecht.

Op de voordragt van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zijne Majesteit, bij besluit, van den 16 Mei 1869, n°. 8, met ingang van dien dag, tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict der provincie *Utrecht* benoemd den Heer Mr. G. H. VAN BOLHUIS, te *Utrecht*, zulks in de plaats van den Heer Dr. G. LEIGNES BAKHOVEN, overleden.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 359.)

Bij Kon. besluit van den 4 Mei 1869, n°. 3, is pensioen verleend:

aan F. TH. SMITH, gewezen hoofdonderwijzer te *Zaandijk*, ten bedrage van *f* 447;

aan D. B. VAN SNOEKEVELD, gewezen hoofdonderwijzer te *Rheden*, *f* 500.

Rijks-kweekscholen ter opleiding van onderwijzers te 's Hertogenbosch, Haarlem *en* Groningen.

Aan elke der Rijks-kweekscholen te *'s Hertogenbosch*, *Haarlem* en *Groningen* zal met het begin van den cursus 1869/70, aanvang nemende den 1 September 1869, gelegenheid zijn tot plaatsing van tien kweekelingen in het eerste studiejaar, ten einde daar op kosten van het Rijk opleiding tot hulponderwijzer te ontvangen.

De leermiddelen worden kosteloos aan de kweekelingen verstrekt. Aan ieder hunner, met uitzondering van hen, wier ouders in de gemeente wonen waar de kweekschool gevestigd is, wordt te *Haarlem* eene Rijkstoelage van *f* 280 en te *'s Hertogenbosch* en *Groningen* eene Rijkstoelage van *f* 250 's jaars toegekend, ten einde zich, onder goedkeuring van den directeur der kweekschool, voeding, inwoning en bewassching binnen de gemeente te verschaffen.

Tot het examen ter plaatsing aan de kweekschool worden toegelaten zij, die, blijkens over te leggen geboorteacte, tusschen 1 Januarij 1853 en 15 Maart 1855 geboren zijn.

Voorts moet worden overgelegd:

eene verklaring van een geneesheer, waaruit blijke, dat de adspirant een goed gehoor en gezigt, eene goede gezondheid en geene ligchaamsgebreken heeft, die hem voor het

onderwijzersvak of het deel nemen aan gymnastische oefeningen minder geschikt maken; en

een getuigschrift van goed gedrag, afgegeven door het dagelijksch bestuur der gemeente zijner inwoning, en, indien hij reeds aan eene school is werkzaam geweest, een getuigschrift van den districts-schoolopziener of hoofdonderwijzer dier school.

De stukken moeten vóór den 10 Junij 1869 vrachtvrij worden toegezonden aan den directeur der kweekschool, bij welke men geplaatst wenscht te worden.

Aan hen, die zich zullen hebben aangemeld, zal later worden bekend gemaakt, wanneer het examen, hetwelk voor de kweekschool te *'s Hertogenbosch* te ARNHEM, voor die te *Haarlem* te HAARLEM, voor die te *Groningen* te GRONINGEN zal worden afgenomen, plaats zal hebben.

Het examen zal loopen over al de vakken, vermeld onder *a—i* in art. 1 der wet tot regeling van het lager onderwijs.

De toelagen worden verleend onder voorwaarde, dat de geheele cursus, die vier jaren duurt, tot het einde worde bijgewoond.

Blijven zij hieromtrent in gebreke, of worden zij wegens slecht gedrag, gebrek aan vlijt of andere dergelijke gewigtige redenen niet langer tot de lessen toegelaten, dan zijn zij verpligt de reeds ontvangen gelden aan den Staat terug te betalen.

's Gravenhage, den 1 Mei 1869.

Voor den Minister van Binnenlandsche Zaken,

De Secretaris-Generaal,

A. C. VAN HEUSDE, *l. S.-G.*

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

UTRECHT.

Tweede schooldistrict.

Breukelen. Den 8 Mei 1869 had alhier de vergadering plaats der twee onderwijzers-gezelschappen van het tweede district. Behalve de Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie *Utrecht* en de Schoolopziener waren er dertig gewone leden, deels hoofd- deels hulponderwijzers tegenwoordig. Uit de notulen der voorgaande vergadering, welke door den hoofdonderwijzer L. Freem waren opgemaakt, vloeide het behandelen voort van de opgaaf van het schoolverzuim, waarvan de hoofdonderwijzers tegen het einde van het voorgaande jaar mededeeling aan de Plaatselijke Schoolcommissie zouden doen. De Schoolopziener berigtte, dat slechts de Plaatselijke Schoolcommissie van *Loosdrecht* hem deze opgaaf bij haar verslag heeft doen toekomen. De hoofdonderwijzers in de overige gemeenten, voor zoo verre zij tegenwoordig waren, namen aan om alsnog de Plaatselijke Schoolcommissiën te verzoeken, dat zij de verlangde mededeeling aan den Schoolopziener zouden doen, en dat daarbij gevoegd zoude worden de aanwijzing van de tijdstippen, waarop de geestelijken onderwijs in de godsdienst aan de schoolkinderen geven. De Inspecteur toch zeide zijne medewerking toe, om de aanleiding tot het ongeregeld bezoeken van de school, welke dientengevolge dikwijls plaats heeft, zoo mogelijk, weg te nemen, bijaldien dit onderwijs door alle geestelijken in dezelfde gemeente op denzelfden dag mogt bepaald worden, en alsdan die dag buiten de gewone schooldagen mogt gesteld worden, in plaats van den Zaturdag of den Woensdag, welke daarvoor van oudsher, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, is aangewezen.

Het verslag van het gezelschap *Vinkeveen* werd door den hoofdonderwijzer LEGROM voorgedragen. Men heeft de werkzaamheden op den gebruikelijken voet voortgezet met het doel om ze zoo veel mogelijk ten nutte van de hulponderwijzers te doen strekken. De voorzitter KLUIVER, hoofdonderwijzer aan *de Hoef*, hield in den loop van het jaar eene voorlezing over de *onderwijzers-gezelschappen*, ten einde te betoogen, dat zij behoorden te strekken om de goede verstandhouding tusschen de hulponderwijzers en de hoofdonderwijzers aan te kweeken, en aldus het doel te bereiken, hetwelk de wetgever zich in het jaar 1806 reeds had voorgesteld, hoewel thans na 1857 daartoe andere middelen moeten aangewend worden.

In het gezelschap *Breukelen*, waarvan het verslag door den hoofdonderwijzer L. FREEM werd medegedeeld, werden, even als vroeger, de vakken van het lager onderwijs vooral met het oog op de hulponderwijzers geregeld behandeld.

Vervolgens hield de hoofdonderwijzer J. VAN DEN NIEUWENHUIZEN eene voorlezing over *het straffen.* Hij gaf een kort overzigt van deze belangrijke stof, deelde zijne beschouwing daarover mede, en bewees in krachtige en gemoedelijke taal, dat hij geheel en al doordrongen was van den pligt van den onderwijzer, om, bij het straffen vooral, het opvoeden van het kind voor oogen te houden, en dus daartoe zoo weinig mogelijk, en steeds met kalmte en gematigdheid, te werk te gaan.

De hulponderwijzer WESTERING droeg daarna den Voorzang tot *de Geuzen* van ONNO ZWIER VAN HAREN voor, en mogt aanspraak maken op lof wegens de oefening van zijn geheugen, goede uitspraak, duidelijkheid en stembuiging, zoodat hij ééntoonigheid en stijfheid wist te vermijden.

Hierop volgde een opstel van den hulponderwijzer LEGROM, over de stelling: *vertel, opdat ik zie, welk een onderwijzer*

gij zijt. Het bevatte eenige tafereelen, waarin het vertellen werd beschreven, als het geschiktste middel om de aandacht te boeijen en den leerlust op te wekken. Op eene onderhoudende wijze werd ook het moeijelijke van de kunst van vertellen aangewezen, en eindelijk het voorbeeld van OVERBERG aangehaald, die eens de ongeveinsde verklaring van een oud dorpsschoolmeester mogt vernemen, dat hij den waren volkstoon bij het vertellen wist aan te slaan.

De hulponderwijzer VAN BRINK teekende vervolgens eene koe op het bord, en gaf daarvan eene korte verklaring, als stond hij voor de schoolkinderen. Deze teekening was zeer wel gelukt, en droeg de blijken van veel aanleg en van niet minder oefening.

Eindelijk droeg de hulponderwijzer VERHOOG een opstel over *den wind* voor, gaf daarbij de voornaamste punten op, welke bij het onderwijs in de aardrijkskunde te pas komen, en wees ten slotte op het nut van den wind en op de aanwending, welke daarvan door den mensch, bijv. bij de zeevaart, enz. gemaakt wordt.

Nadat door den Schoolopziener een kort woord aan de nagedachtenis was gewijd van den onlangs overleden verdienstelijken hoofdonderwijzer D. VERPOORTEN, werd *Brenkelen* op nieuw als de plaats voor de aanstaande vergadering aangewezen, welke wederom op een Zaturdag in de maand Mei van het volgende jaar, des voormiddags te tien ure, zal geopend worden.

Na het gebruiken van eenige ververssching werd de bijeenkomst door een driestemmig gezang onder de leiding van den hoofdonderwijzer KLOKKE en door eene hartelijke toespraak van den Inspecteur gesloten.

L IJ S T

der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar van 1869 *examen afgelegd en acten van bekwaamheid verkregen hebben.*

I.

HOOFDONDERWIJZERS.

Noordbrabant.

Bakx, *Adrianus*, geb. 24 Sept. 1845, hulponderwijzer te Best, had acte als hulponderwijzer.

Barkhuis, *Freerk Zwier*, geb. 30 Sept. 1845, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Bogaerts, *Adrianus Martinus*, geb. 13 Febr. 1846, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Boskamp, *Gerardus Theodorus*, geb. 25 Febr. 1846, hulponderwijzer te Tilburg, had acte als hulponderwijzer.

Derks, *Arnoldus*, geb. 8 Maart 1846, hulponderwijzer te Helmond, had acte als hulponderwijzer.

Eenhorst, *Franciscus Jacobus*, geb. 30 Oct. 1844, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Helvert, *Henricus Johannes van*, geb. 26 Nov. 1843, hulponderwijzer te Oosterhout, had acte als hulponderwijzer.

Heijde, *Johannes Martinus van der*, geb. 1 Oct. 1845, hulponderwijzer te Willemstad, had acte als hulponderwijzer.

Kemps, *Josephus*, geb. 18 Mei 1843, hulponderwijzer te Schijndel, had acte als hulponderwijzer.

Koning, *Jacobus de*, geb. 3 Mei 1845, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Montagne, *Diderik Helenus*, geb. 26 Sept. 1845, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Poel, *Johannes Hendrikus van de*, geb. 6 Febr. 1844, hulponderwijzer te Oss, had acte als hulponderwijzer.

Ridderhof, *Nicolaas*, geb. 8 Sept. 1845, hulponderwijzer te Werkendam, had acte als hulponderwijzer.

Verhagen, *Adrianus Jacobus Antonius*, geb. 28 Nov. 1841, hulponderwijzer te Breda, had acte als hulponderwijzer.

Verschuuren, *Ludovicus Hubertus*, geb. 3 Febr. 1846, hulponderwijzer te Tilburg, had acte als hulponderwijzer.

Vesters, *Johannes Antonius*, geb. 19 Sept. 1844, hulponderwijzer te Geertruidenberg, had acte als hulponderwijzer.

Volwerk, *Roeland*, geb. 22 Oct. 1840, hulponderwijzer te Almkerk, had acte als hulponderwijzer.

Wieringa, *Jacob*, geb. 5 Dec. 1845, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Winteroij, *Alphonsus Maria Alouisius*, geb. 19 Jan. 1845, hulponderwijzer te Gemert, had acte als hulponderwijzer.

Wijnen, *Kornelis Gijsbert van*, geb. 6 Aug. 1844, hulponderwijzer te Fijnaart, had acte als hulponderwijzer..

Zeven, *Jacob*, geb. 28 Aug. 1843, te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer.

Gelderland.

Besseling, *Johannes*, geb. 16 Dec. 1843, hulponderwijzer te Zoelmond, had acte als hulponderwijzer.

Endhoven, *Gerard Jan*, geb. 25 Dec. 1837, hulponderwijzer te 's Heerenberg, had den derden rang.

Ezerman, *Hendrik Jan*, geb. 17 Jan. 1845, hulponderwijzer te Gorssel, had acte als hulponderwijzer.

Groothuis, *Johannes Cornelis*, geb. 8 Junij 1845, te Valburg, had acte als hulponderwijzer.

Louis, *Wessel*, geb. 8 Junij 1845, hulponderwijzer te Apeldoorn, had acte als hulponderwijzer.

Ludwig, *Antonius Wilhelmus Hypolite*, geb. 1 Dec. 1844, huisonderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer.

Nuesink, *David*, geb. 5 Jan. 1843, hulponderwijzer te Geesteren, had acte als hulponderwijzer.

Rooij, *Coenraad de*, geb. 8 Maart 1846, hulponderwijzer te Beusichem, had acte als hulponderwijzer.

Rooijakker, *Karel Willem*, geb. 28 Dec. 1843, hulponderwijzer te Opheusden, had acte als hulponderwijzer.

Slottje, *IJbe*, geb. 30 Oct. 1845, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer.

Teunissen, *Theodorus*, geb. 22 Sept. 1845, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer.

Witte, *Carel Adolph*, geb. 29 Sept. 1844, hulponderwijzer te Leeuwen, had acte als hulponderwijzer.

Zevenbergen, *Gerrit*, geb. 31 Oct. 1844, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer.

Zuidholland.

Bos, *Hendrik*, geb. 22 Febr. 1845, hulponderwijzer te Charlois, had acte als hulponderwijzer.

Bruist, *Gerhard Leonard*, geb. 22 Maart 1843, hulponderwijzer te Oud-Beijerland, had acte als hulponderwijzer.

Ginkel, *Alexander Antonie Theodorus van*, geb. 3 Aug. 1841, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Groeneveld, *Benjamin Jan*, geb. 7 Mei 1845, hulponderwijzer te Sliedrecht, had acte als hulponderwijzer.

Hamminga, *Johannes*, geb. 4 Nov. 1845, hulponderwijzer te Hellevoetsluis, had acte als hulponderwijzer.

Heeris, *Floris Johannes*, geb. 17 Febr. 1846, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Hemert, *Gijsbertus Johannes van*, geb. 20 Oct. 1845, hulponderwijzer te Schiedam, had acte als hulponderwijzer.

Horsker, *Hermanus Bernardus*, geb. 14 Sept. 1844, hulponderwijzer te Ouderkerk a/d IJssel, had acte als hulponderwijzer.

Jong, *Simon de*, geb. 3 Febr. 1846, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Oord, *Martinus Eduard van den*, geb. 8 Oct. 1845, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Paardekooper, *Abraham Jacob Gerardus*, geb. 3 Mei 1845, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer.

Rosse, *Catharinus van*, geb. 21 Oct. 1844, hulponderwijzer te Schiedam, had acte als hulponderwijzer.

Rothfusz, *Johannes Frederik*, geb. 4 Febr. 1844, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer.

Teijgeler, *Johan*, geb. 13 Maart 1846, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Valk, *Jacobus*, geb. 4 Jan. 1846, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Waal, Jan de, geb. 15 Aug. 1845, hulponderwijzer te Hellevoetsluis, had acte als hulponderwijzer.

Wende, Cornelis van der, geb. 5 Aug. 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Zeverboom, Johannes, geb. 12 Junij 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer.

Noordholland.

Boer, Harmen de, geb. 4 Maart 1846, hulponderwijzer te Benningbroek, had acte als hulponderwijzer.

Daalwijk Jz., Jan, geb. 26 Junij 1845, hulponderwijzer te Oudendijk, had acte als hulponderwijzer.

Dekker, Gerrit, geb. 26 Febr. 1846, hulponderwijzer te Edam, had acte als hulponderwijzer.

Griffijn, Hermanus Hendrikus, geb. 3 Dec. 1845, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer.

Hoek, Jacobus, geb. 3 April 1846, hulponderwijzer te Helder, had acte als hulponderwijzer.

Honigh, Cornelis, geb. 29 Oct. 1845, hulponderwijzer te Zaandam, had acte als hulponderwijzer.

Huisman, Gerrit, geb. 8 Mei 1844, hulponderwijzer te Weesp, had acte als hulponderwijzer.

Kroonder, Henricus, geb. 19 Jan. 1846, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Luitingh, Gerrit Johannes, geb. 23 Aug. 1843, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Pinxter, Pieter, geb. 30 Oct. 1845, hulponderwijzer te Helder, had acte als hulponderwijzer.

Roos, Jan Pieter, geb. 19 Aug. 1844, hulponderwijzer te Purmerend, had acte als hulponderwijzer.

Skene, George William, geb. 8 Nov. 1845, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Snijders, Dirk Johan Herman, geb. 28 Dec. 1845, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Spek, Jacob van der, geb. 27 April 1845, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer.

Tinkelenberg, George Christiaan, geb. 26 Aug. 1845, hulponderwijzer te Hoorn, had acte als hulponderwijzer.

Vet, *Gerrit*, geb. 24 Nov. 1844, hulponderwijzer te Zaandam, had acte als hulponderwijzer.

Vis, *Jan Jakob*, geb. 9 Jan. 1839, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer.

Zeeland.

Broekema, *Jacobus*, geb. 23 Maart 1846, hulponderwijzer te Zierikzee, had acte als hulponderwijzer.

Clement, *Johannes Marinus*, geb. 6 Jan. 1841, hulponderwijzer te Scherpenisse, had acte als hulponderwijzer.

Priester, *Adriaan de*, geb. 26 Febr. 1844, hulponderwijzer te Arnemuiden, had acte als hulponderwijzer.

Utrecht.

Goverts, *Sijtze*, geb. 30 Maart 1844, hulponderwijzer te Veenendaal, had acte als hulponderwijzer.

Hoevens, *Boudewijn*, geb. 12 Julij 1845, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

Ode, *Willem Jan*, geb. 15 Febr. 1842, hulponderwijzer te Maartensdijk, had acte als hulponderwijzer.

Schipper, *Hendrik*, geb. 25 Jan. 1846, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer.

Wijk, *Jacobus Johannes van*, geb. 2 Dec. 1845, hulponderwijzer te Loenen, had acte als hulponderwijzer.

Friesland.

Aitema, *Pieter*, geb. 20 Julij 1844, hulponderwijzer te Tjerkwerd, had acte als hulponderwijzer.

Bos, *Leenard Jan*, geb. 21 Julij 1837, hulponderwijzer te Midlum, had acte als hulponderwijzer.

Flieringa, *Hans Willem*, geb. 17 Maart 1846, hulponderwijzer te Huizum, had acte als hulponderwijzer.

Sannes, *Thomas*, geb. 14 Nov. 1845, hulponderwijzer te Franeker, had acte als hulponderwijzer.

Terpstra, *Sijbren*, geb. 10 Jan. 1846, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer.

Vermeulen, *Roelof*, geb. 12 Nov. 1845, hulponderwijzer te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzer.

Wendel, *Dirk*, geb. 7 Sept. 1839, hulponderwijzer te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzer.

Overijssel.

Dassen, *Jannes*, geb. 29 Aug. 1844, onderwijzer te Muggenbeet, had acte als hulponderwijzer.

Grooters, *Jan*, geb. 9 Jan. 1846, hulponderwijzer te Hengelo, had acte als hulponderwijzer.

Kruiper, *Hermannus*, geb. 17 Maart 1846, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer.

Krijnen, *Willem*, geb. 15 April 1845, hulponderwijzer te Nijverdal, had acte als hulponderwijzer.

Meijer Drees, *Ebertus*, geb. 20 Mei 1845, hulponderwijzer te Oldemarkt, had acte als hulponderwijzer.

Mentinkberg, *Johan Dirk Herman*, geb. 4 Oct. 1844, hulponderwijzer te Hengelo, had acte als hulponderwijzer.

Postel, *Frans Leonard*, geb. 9 Junij 1842, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer.

Scheepers, *Johannes Hendrikus*, geb. 17 Jan. 1846, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer.

Steijn, *Willem*, geb. 19 April 1840, hulponderwijzer te Markelo, had acte als hulponderwijzer.

Groningen.

Berghuis, *Johannes*, geb. 8 Mei 1845, hulponderwijzer te Appingedam, had acte als hulponderwijzer.

Broekstra, *Geert*, geb. 3 Dec. 1845, hulponderwijzer te Uithuizermeeden, had acte als hulponderwijzer.

Donk, *Johannes Jacobus*, geb. 3 Jan. 1844, tijdelijk onderwijzer te Aduard, had acte als hulponderwijzer.

Feringa, *Evert*, geb. 28 Dec. 1845, hulponderwijzer te Kolham, had acte als hulponderwijzer.

Jennes, *Johan Hendrik*, geb. 16 Dec. 1845, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Martens, *Udo*, geb. 19 Febr. 1846, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Meijer, *Frans*, geb. 4 Jan. 1846, hulponderwijzer te Oostwold, had acte als hulponderwijzer.

Oosting, *Jan*, geb. 12 Febr. 1846, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Ullman, *Jacob*, geb. 7 Sept. 1844, hulponderwijzer te Veendam, had acte als hulponderwijzer.

Velt, *Tjeert*, geb. 5 Julij 1845, hulponderwijzer te Warffum, had acte als hulponderwijzer.

Visser, *Klaas Brinkman*, geb. 4 Dec. 1845, hulponderwijzer te Nuis, had acte als hulponderwijzer.

Woltman, *Dietert*, geb. 10 April 1846, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer.

Drenthe.

Bartelds, *Hendrik*, geb. 2 Julij 1845, hulponderwijzer te Borger, had acte als hulponderwijzer.

Oostergetel, *Geert*, geb. 11 Febr. 1846, hulponderwijzer te Assen, had acte als hulponderwijzer.

Richmond, *Willem*, geb. 8 Febr. 1839, hulponderwijzer te Emmen, had acte als hulponderwijzer.

Staal, *Roelof*, geb. 15 Febr. 1846, onderwijzer te Annen, had acte als hulponderwijzer.

Limburg.

Berg, *Cornelis van den*, geb. 18 Maart 1842, onderwijzer te Leunen, had acte als hulponderwijzer.

Doppel, *Mathijs Hubert van*, geb. 12 Maart 1845, hulponderwijzer te Kerkrade, had acte als hulponderwijzer.

Frenken, *Gerard Mathijs*, geb. 19 April 1833, te Maastricht, had acte als hulponderwijzer.

Kleuters, *Jan Andries*, geb. 13 Aug. 1842, hulponderwijzer te Nuth, had acte als hulponderwijzer.

Schetters, *Hubertus Balthazar*, geb. 7 Junij 1844, onderwijzer te Wahlwiller, had acte als hulponderwijzer.

Schoffelen, *Jan Theodoor*, geb. 10 Febr. 1845, hulponderwijzer te Munstergeleen, had acte als hulponderwijzer.

Sieben, *Jan Mathijs*, geb. 4 April 1845, hulponderwijzer te Meerssen, had acte als hulponderwijzer.

Uhemann, *Gerrit Hendrik*, geb. 5 Julij 1845, te Maastricht, had acte als hulponderwijzer.

II.

HOOFDONDERWIJZERESSEN.

Gelderland.

Berntrop, *Anna Catharina*, geb. 7 Aug. 1845, hulponderwijzeres te Doetinchem, had acte als hulponderwijzeres.

Kapteijn, *Machtelina Elizabeth*, geb. 21 Aug. 1844, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres.

Kirberger, *Carolina Frederika Louisa*, geb. 25 Dec. 1843, te Nijmegen, had acte als hulponderwijzeres.

Zuidholland.

Belkum, *Catharina van*, geb. 16 Dec. 1844, hulponderwijzeres te Gouda, had acte als hulponderwijzeres.

Nieuwkuijk, *Maria Helena Antoinette van*, geb. 5 Aug. 1843, hulponderwijzeres te Vlaardingen, had acte als hulponderwijzeres.

Ridder, *Margaritha de*, geb. 17 April 1846, te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres.

Noordholland.

Bijl, *Neeltje Maartje*, geb. 22 Dec. 1840, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Dijk, *Evelina*, geb. 15 Maart 1840, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Prince, *Catharina Johanna*, wed. *W. H. Cox*, geb. 18 Dec. 1830, onderwijzeres te Amsterdam, had acte van algemeene toelating als schoolhounderes.

Tijn, *Brendel van*, geb. 7 Dec. 1843, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Vane, *Frederika Anna*, geb. 19 April 1846, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres.

Utrecht.

Mühring, *Berendina Hermina*, geb. 22 Julij 1842, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres.

Friesland.

Kamerik, *Wilhelmina Johanna van*, geb. 6 Mei 1845, hulponderwijzeres te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres.

Limburg.

Borgh, Johanna Cristina ter, geb. 25 Dec. 1835, te Heijthuijsen, had acte als hulponderwijzeres.

Grinten, Johanna Catharina van der, geb. 2 Junij 1841, te Wittem, had acte als hulponderwijzeres.

III.

HULPONDERWIJZERS.

Noordbrabant.

Cocq, Gijsbertus Johannes Antonius de, geb. 22 Sept. 1847, te Dinther.

Geld, Adrianus van der, geb. 2 Maart 1851, kweekeling te 's Bosch.

Harmse, Hendrik, geb. 21 Oct. 1849, kweekeling te 's Bosch.

Heuven, Cornelis van, geb. 8 Nov. 1849, kweekeling te Mierlo.

Janssen, Willem, geb. 1 Dec. 1850, kweekeling te 's Bosch.

Jonkheer, Frederik Johannes, geb. 10 Febr. 1850, kweekeling te 's Bosch.

Kaaij, Marteenis van der, geb. 15 Maart 1851, kweekeling te Berlicum.

Keizer, Willem Frederik, geb. 13 Julij 1849, kweekeling te 's Bosch.

Kerssemakers, Franciscus Xaverius, geb. 1 Mei 1848, kweekeling te Nuland.

Kooijmans, Cornelis, geb. 1 Jan. 1849, kweekeling te 's Bosch.

Korteweg, Willem, geb. 11 Maart 1851, kweekeling te Klundert.

Lommers, Ludovicus Franciscus, geb. 7 Febr. 1851, kweekeling te Tilburg.

Maas, Gerardus, geb. 28 Oct. 1848, te 's Bosch.

Priems, Johannes Michael, geb. 10 Oct. 1850, kweekeling te Breda.

Ramaer, Johannes Nicolaas, geb. 5 Dec. 1849, kweekeling te 's Bosch.

Vrinten, Martinus, geb. 2 Aug. 1850, kweekeling te Elshout.

Weegen, Christiaan Lambertus van, geb. 18 April 1849, kweekeling te 's Bosch.

Willems, Jacobus, geb. 17 Sept. 1850, te Rucphen.

Gelderland.

Aalbers, Hendrik Theodorus, geb. 5 Dec. 1849, te Vorden.

Ardenne, Dirk Jordaan Johannes van, geb. 10 Dec. 1849, kweekeling te Arnhem.

Bopp, Pieter Christiaan Willem, geb. 25 Aug. 1850, kweekeling te Ned. Mettraij.

Bouwman, *Hendrikus Jacobus*, geb. 28 Jan. 1850, te Wageningen.

Dibbets, *Reginus Bernardus*, geb. 20 Aug. 1850, te Arnhem.

Everts, *Willem Nab Servaas*, geb. 30 Maart 1850, kweekeling te Nijmegen.

Kampschuur, *Johannes Bernardus*, geb. 13 Maart 1851, te Nijmegen.

Klein-Bog, *Jan Hendrik*, geb. 25 Oct. 1849, te Neede.

Knook, *Cornelis Adrianus*, geb. 13 Junij 1849, kweekeling te Wageningen.

Koning, *Christiaan Karel de*, geb. 20 April 1849, kweekeling te Nijmegen.

Mast, *Jakob*, geb. 14 Febr. 1851, kweekeling te Maurik.

Meilink, *Jan Gerrit*, geb. 23 Febr. 1851, kweekeling te Zutphen.

Ommeren, *Fier Hendrik van*, geb. 30 April 1850, te Echteld.

Poel, *Matthijs Johannes van de*, geb. 16 Oct. 1849, te Arnhem.

Poll, *Gerrit Jan van der*, geb. 4 Nov. 1850, kweekeling te Druten.

Sas, *Gerrit*, geb. 10 Dec. 1850, kweekeling te Dreumel.

Teunissen, *Jan Willem*, geb. 2 Nov. 1850, kweekeling te Arnhem.

Tiemesen, *Wilhelmus Jacobus Lambertus*, geb. 1 Maart 1851, kweekeling te Dieren.

Vries, *Wouter de*, geb. 11 Jan. 1851, kweekeling te Zutphen.

Wart, *Theodorus Arnoldus van der*, geb. 2 Febr. 1851, kweekeling te Zutphen.

Wiggers, *Gerrit Jan*, geb. 23 Maart 1851, kweekeling te Zutphen.

Wolsak, *Arend Jan*, geb. 21 April 1851, kweekeling te Zutphen.

Zuidholland.

Akkersdijk, *Leendert*, geb. 20 April 1849, kweekeling te Rotterdam.

Baas, *Pieter*, geb. 19 Dec. 1850, kweekeling te Krimpen a/IJ.

Beck, *Willem*, geb. 7 April 1851, kweekeling te 's Gravenhage.

Biegman, *Pieter Antonie*, geb. 15 Febr. 1850, kweekeling te Leiden.

Biezeveld, *Arij*, geb. 15 Sept. 1848, kweekeling te Papekop.

Bokhorst, *Johannes*, geb. 12 Junij 1850, kweekeling te Schiedam.

Dorsman, *Willem*, geb. 16 Oct. 1850, kweekeling te Vier Polders.

Duijn, *Johannes Cornelis van*, geb. 11 Nov. 1850, kweekeling te Delft.

Francken, *Johannes Willem*, geb. 8 April 1851, kweekeling te 's Gravenhage.

Groot, *Johannes Stephanus de*, geb. 21 Oct. 1850, kweekeling te Hellevoetsluis.

Horst, Martinus Theodorus van der, geb. 1 Julij 1850, kweekeling te 's Gravenhage.

Japikse, Bertrand, geb. 16 Nov. 1849, kweekeling te Leiden.

Jel, Jacob de, geb. 24 Dec. 1849, kweekeling te Delfshaven.

Keizer, Arie de, geb. 27 Febr. 1851, kweekeling te Rotterdam.

Klaver, Hendrik Marius, geb. 18 Maart 1850, kweekeling te Hellevoetsluis.

Koopman, Willem Martinus, geb. 13 Julij 1850, kweekeling te Nootdorp.

Krebbers, Christianus Hendrikus, geb. 11 Nov. 1850, kweekeling te Rotterdam.

Krullaars, Leendert, geb. 26 Julij 1850, kweekeling te Schiedam.

Lans, Arie Jacobus, geb. 19 Jan. 1849, kweekeling te Ouderkerk aan den IJssel.

Magielse, Pieter Karel, geb. 23 Febr. 1851, kweekeling te Schiedam.

Poelgeest, Willem Nicolaas van, geb. 17 Oct. 1850, kweekeling te Leiden.

Reule, Johannes Theodorus Jacobus, geb. 22 Febr. 1851, kweekeling te 's Gravenhage.

Rijkée, Arie Jan, geb. 11 Nov. 1850, kweekeling te Dordrecht.

Spoel, Arie, geb. 30 Julij 1850, kweekeling te Dubbeldam.

Vermeulen, Johannes Cornelis, geb. 5 April 1850, kweekeling te Schiedam.

Visser, Gerrit, geb. 6 Sept. 1850, kweekeling te Geervliet.

Visser, Pieter, geb. 13 Junij 1850, kweekeling te Gouda.

Visser, Jan de, geb. 1 Nov. 1848, kweekeling te Streefkerk.

Vos, Jacobus Philippus, geb. 22 Maart 1850, kweekeling te Hillegersberg.

Weel, Bouwen van der, geb. 27 Sept. 1850, kweekeling te Sliedrecht.

Westbroek, Willem, geb. 19 Jan. 1851, kweekeling te Berkenwoude.

Wulp, Johan Adriaan van der, geb. 9 Jan. 1850, kweekeling te Dordrecht.

Noordholland.

Barneveld, Gerrit Hendrik, geb. 3 Maart 1851, kweekeling te Amsterdam.

Bruin, Jan, geb. 18 Maart 1851, kweekeling te Helder.

Cittert, Benjamin Pieter van, geb. 18 Dec. 1850, kweekeling te Amsterdam.

Doesburg, *Johan Jacob van*, geb. 19 Julij 1850, kweekeling te Amsterdam.

Ee, *Johannes van*, geb. 16 Nov. 1850, kweekeling te Haarlem.

Gast, *Simon de*, geb. 27 Dec. 1849, kweekeling te Haarlem.

Haan, *Abraham de*, geb. 6 Jan. 1851, kweekeling te Amsterdam.

Halberstadt, *Lion*, geb. 17 Aug. 1850, kweekeling te Amsterdam.

Heesterman, *Marinus Willem*, geb. 15 Jan. 1849, kweekeling te Haarlem.

Kuijper, *Thomas*, geb. 24 Febr. 1850, kweekeling te Haarlem.

Lammens, *Jacobus*, geb. 26 Julij 1850, kweekeling te Krommenie.

Lohr, *Jan*, geb. 30 Nov. 1849, kweekeling te Haarlem.

Manders, *Franciscus Godefridus Antonius*, geb. 3 Sept. 1850, kweekeling te Amsterdam.

Matser, *Johannes Wouterus*, geb. 31 Jan. 1851, kweekeling te Haarlem.

Milo, *Hendrik*, geb. 9 Febr. 1851, kweekeling te Haarlem.

Reurts, *Johannes*, geb. 2 Aug. 1850, kweekeling te Amsterdam.

Romeijn, *Hendrik*, geb. 15 Febr. 1851, kweekeling te Amsterdam.

Roos, *Klaas*, geb. 28 Febr. 1849, kweekeling te Haarlem.

Spaan, *Jacobus*, geb. 16 Febr. 1851, kweekeling te Haarlem.

Swart, *Hendrik*, geb. 5 April 1849, kweekeling te Haarlem.

Wilders, *Johannes Franciscus*, geb. 27 Nov. 1850, kweekeling te Amsterdam.

Wolters, *Jan Daniel*, geb. 7 Mei 1850, kweekeling te Amsterdam.

Zeeland.

Albregts, *Willem*, geb. 9 Maart 1851, kweekeling te Koudekerke.

Brouwers, *Pieter Josias*, geb. 21 Dec. 1850, kweekeling te Zierikzee.

Crucq, *Willem Cornelis*, geb. 13 Nov. 1850, kweekeling te Middelburg.

Hubregtse, *Pieter Adriaan*, geb. 24 Febr. 1851, kweekeling te Kapelle.

Louis, *David Wilhelmus*, geb. 18 Maart 1851, kweekeling te Middelburg.

Satter, *Hendrik Cornelis*, geb. 3 Oct. 1850, te Middelburg.

Steijn, *Jacobus*, geb. 30 Nov. 1850, kweekeling te Middelburg.

Stouten, *Pieter*, geb. 26 Maart 1849, te Ouwerkerk.

Wijck, *David van*, geb. 19 Jan. 1849, te Middelburg.

Utrecht.

Batenburg, *Dirk Jacob Cornelis*, geb. 12 Junij 1849, kweekeling te Wijk bij Duurstede.

Berg, *Ferdinand Godefridus van den*, geb. 21 Maart 1851, kweekeling te Utrecht.

Boode, *Joseph Martinus*, geb. 4 April 1851, kweekeling te Amersfoort.

Grondijs, *Hermen*, geb. 2 April 1851, kweekeling te Utrecht.

Kamp, *Lodewijk Carel Frederik van*, geb. 15 Maart 1851, kweekeling te Amersfoort.

Korteweg, *Aart Johannes*, geb. 3 Febr. 1851, kweekeling te Utrecht.

Landré, *Jean Nicolas*, geb. 8 Nov. 1850, kweekeling te Utrecht.

Lingen, *Jacobus van*, geb. 14 Febr. 1851, kweekeling te Cothen.

Nierop, *Jan*, geb. 10 Febr. 1849, kweekeling te Vreeland.

Penning, *Abraham*, geb. 23 Febr. 1851, kweekeling te Utrecht.

Rumbrink, *Thomas*, geb. 19 Oct. 1850, kweekeling te Utrecht.

Schouten, *Franciscus Antonius*, geb. 1 Sept. 1850, kweekeling te Vleuten.

Sneller, *Egbert*, geb. 8 April 1850, kweekeling te Utrecht.

Wirtz, *Petrus Jacobus*, geb. 6 Maart 1851, kweekeling te Soest.

Friesland.

Boer, *Gosse de* geb. 23 Junij 1848, kweekeling te Sneek.

Bootsma, *Klaas*, geb. 21 Dec. 1850, kweekeling te Leeuwarden.

Both, *Johann*, geb. 2 Sept. 1850, kweekeling te Harlingen.

Brouwer, *Remmelt Luningh*, geb. 10 Febr. 1851, kweekeling te Sneek.

Clerk, *Bauke*, geb. 16 Mei 1850, kweekeling te Leeuwarden.

Dijkstra, *Freerk*, geb. 24 Dec. 1850, kweekeling te Sneek.

Gerbranda, *Petrus*, geb. 14 Febr. 1851, kweekeling te Lollum.

Gietema, *Hein*, geb. 17 Maart 1851, kweekeling te Sneek.

Goinga, *Hidde*, geb. 18 Sept. 1850, kweekeling te Weidum.

Gonggrijp, *Sijbrand*, geb. 29 Jan. 1850, kweekeling te Berlicum.

Groot, *Meinte de*, geb. 20 Mei 1849, kweekeling te Sneek.

Loopstra, *Pieter*, geb. 19 April 1848, kweekeling te Lunjeberd.

Metzelaar, *Johannes*, geb. 31 Jan. 1851, kweekeling te Franeker.

Schuitemaker, *Dirk*, geb. 5 Jan. 1851, kweekeling te Leeuwarden.

Terwisga, *Gerrit van*, geb. 24 Oct. 1850, kweekeling te Workum.

Vreeningen, *Hendrik van*, geb. 22 Mei 1847, te Rinsumageest.

Wallinga, *Jouke*, geb. 23 Febr. 1851, kweekeling te Franeker.

Westra, *Pieter*, geb. 16 Maart 1851, kweekeling te Sneek.

Zuidhoff, *Johannes*, geb. 3 Dec. 1848, kweekeling te Ee.

Overijssel.

Baarslag, *Lambert Jan*, geb. 27 Oct. 1850, kweekeling te Zwolle.
Benthem, *Gerrit van*, geb. 11 Julij 1850, kweekeling te Hasselt.
Bolkestein, *Jacob*, geb. 28 Nov. 1850, kweekeling te Wijhe.
Bos, *Paulus Johannes*, geb. 24 Nov. 1850, kweekeling te Kampen.
Bosch, *Gerrit Albertus*, geb. 11 Maart 1851, kweekeling te Deventer.
Bruist, *Cornelis Lambertus*, geb. 18 Febr. 1851, kweekeling te Kampen.
Dragt, *Egbertus*, geb. 10 Febr. 1851, kweekeling te Deventer.
Fels, *Willem Frederik*, geb. 6 Maart 1850, kweekeling te Zwolle.
Jaarsma, *Willem Casper Rijkhold*, geb. 14 Jan. 1850, kweekeling te Kampen.
Loghem, *Willem van*, geb. 24 Nov. 1850, kweekeling te Deventer.
Meegeren, *Hendrikus Johannes van*, geb. 20 Jan. 1851, kweekeling te Zwolle.
Stempel, *Maurits van der*, geb. 17 Jan. 1850, kweekeling te Kampen.
Urk, *Sipke van*, geb. 16 Jan. 1851, kweekeling te Zwolle.

Groningen.

Bussemaker, *Hendrik*, geb. 6 Jan. 1850, kweekeling te Groningen.
Douwes, *Jan*, geb. 13 Jan. 1851, kweekeling te Groningen.
Driesten, *Cornelius van*, geb. 10 Maart 1851, kweekeling te Veendam.
Graaff, *Pieter de*, geb. 18 April 1850, kweekeling te Groningen.
Hamminga, *Luurt*, geb. 17 Febr. 1851, kweekeling te Bedum.
Houtgast, *Tammo*, geb. 2 Maart 1851, kweekeling te Groningen.
Hoven, *Simon*, geb. 11 Dec. 1850, kweekeling te Zuidhorn.
Hoving, *Harmannus*, geb. 4 April 1849, kweekeling te Kantens.
Huisman, *Andries*, geb. 29 Jan. 1851, kweekeling te Holwierde.
Huizing, *Leenardus*, geb. 22 Maart 1851, kweekeling te Wildervank.
Jalvingh, *Herman*, geb. 20 Julij 1849, kweekeling te Vlagtwedde.
Jonge, *Sipko de*, geb. 8 Maart 1851, kweekeling te Blijham.
Julsingha, *IJzebrand van*, geb. 24 Oct. 1850, kweekeling te Groningen.
Kesler, *Jan Wiardus*, geb. 7 April 1849, kweekeling te Groningen.
Nieuwhuis, *Willem Hillebrand*, geb. 8 Julij 1850, kweekeling te Sappemeer.
Olthof, *Harm*, geb. 9 Sept. 1849, kweekeling te Korpswolde.
Pilon, *Tonke*, geb. 5 Nov. 1849, kweekeling te Groningen.
Postema, *Willem*, geb. 4 Sept. 1849, kweekeling te Groningen.

Schijfsma, Johannes Henricus, geb. 31 Dec. 1850, kweekeling te Groningen.

Veldman, Jan, geb. 2 Maart 1849, kweekeling te Groningen.

Vries, Johannes Gerard de, geb. 24 April 1850, kweekeling te Groningen.

Wegener, Jans, geb. 19 April 1849, kweekeling te Groningen.

Witte, Dignus Jacobus, geb. 1 Jan. 1850, kweekeling te Groningen.

Drenthe.

Alving, Roelof, geb. 8 April 1850, kweekeling te Assen.

Boer, Roelof, geb. 25 Junij 1850, kweekeling te Assen.

Ebels, Teunis, geb. 28 Jan. 1850, kweekeling te Ekehaar.

Hakkert, Arie, geb. 21 Mei 1850, kweekeling te Assen.

Jonker, Aart, geb. 18 Mei 1850, kweekeling te Meppel.

Kuiper, Harm, geb. 12 Sept. 1850, kweekeling te Assen.

Streutker, Hendrik, geb. 4 Julij 1850, kweekeling te Meppel.

Veen, Luitje, geb. 29 April 1850, kweekeling te Assen.

Limburg.

Carpentier, Carolus Augustus, geb. 19 Aug. 1838, huisonderwijzer te Roermond, had acte als huisonderwijzer.

Cuijpers, Joannes Jacobus Hubertus, geb. 16 Nov. 1850, kweekeling te Neeritter.

Grond, Kasper Theodoor, geb. 6 Jan. 1849, kweekeling te Heerlen.

Heijnen, Joannes Martinus, geb. 21 Jan. 1849, kweekeling te Schimmert.

Hochstenbach, Dominicus Aloïs, geb. 2 Nov. 1848, te Kerkrade, had acte als huisonderwijzer.

Leeuwen, Frano Xavier van, geb. 19 Dec. 1848, kweekeling te Horst.

Zijdenbos, Gerrit, geb. 26 Junij 1823, te Maastricht.

IV.

HULPONDERWIJZERESSEN.

Noordbrabant.

Bakhuis, Louise Euphorsina Henriette, geb. 8 Febr. 1850, te Breda.

Beerens, Paulina Adelia, geb. 11 Dec. 1845, te Etten, had acte als huisonderwijzeres.

Cornelissen, Helena, geb. 12 Febr. 1850, kweekelinge te Veghel.

Duijm, *Justina Sophia Carolina Henrietta van Ameijden van*, geb. 30 Nov. 1844, te Oosterhout, had acte als huisonderwijzeres.

Koopman, *Johanna Pieternelle*, geb. 15 Mei 1845, kweekelinge te Oudenbosch.

Kruijff, *Maria Johanna Gerardina Antonia de*, geb. 1 Julij 1849, kweekelinge te Veghel.

Krijnen, *Petronella Maria Henrica*, geb. 10 Nov. 1850, kweekelinge te Tilburg.

Miert, *Antonia Louisa Maria Hubertina van*, geb. 4 Mei 1842, kweekelinge te Veghel.

Oorschot, *Henrica Maria Francisca van*, geb. 17 Oct. 1850, te Roosendaal.

Pinxteren, *Catharina Susanna Johanna van*, geb. 31 Maart 1842, te Roosendaal.

Pols, *Arnolda Maria*, geb. 7 Dec. 1850, te Breda.

Verhagen, *Jacoba Petronella*, geb. 13 Aug. 1850, te Bergen op Zoom.

Woerden, *Catharina Jacoba van*, geb. 2 Junij 1847, te Bergen op Zoom, had acte als huisonderwijzeres.

Gelderland.

Bijll, *Elisabeth van der*, geb. 24 Dec. 1848, te Arnhem.

Boekholdt, *Elizabeth Johanna Maria*, geb. 26 Febr. 1851, te Elburg.

Burghgraef, *Hermanna Maria*, geb. 22 Jan. 1849, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Coole, *Jaaike IJda de*, geb. 16 April 1850, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Graeuwen, *Maria Adelaïde 's*, geb. 18 Sept. 1850, te Nijmegen.

Hennkes, *Jacoba Johanna*, geb. 24 Oct. 1849, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Hendriks, *Agatha Cornelia*, geb. 23 Aug 1849, te Arnhem.

Huizinga, *Regina Wilhelmina*, geb. 13 Oct. 1850, te Arnhem.

Kok Ankersmit, *Johanna Frederika*, geb. 31 Aug. 1849, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Landré, *Charlotte Louise*, geb. 12 Nov. 1847, te Arnhem, had acte als huisonderwijzeres.

Mascheck, *Maria Adelaïde Bernardina Constantia Huberta*, geb. 18 Oct. 1849, te Nijmegen.

Prins, *Francina*, geb. 2 Oct. 1848, te Harderwijk, had acte als huisonderwijzeres.

Schless, *Hendrika Johanna*, geb. 14 Dec. 1847, te Arnhem.

Woerden, *Catharina Gertruda Anna van*, geb. 27 Sept. 1848, te Nijmegen.

Zuidholland.

Alers, *Margaretha*, geb. 31 Jan. 1850, te Hillegersberg, had acte als huisonderwijzeres.

Asmussen, *Paulina Amalia*, geb. 9 Maart 1848, kweekelinge te Katwijk, had acte als huisonderwijzeres.

Blum, *Susanna Maria*, geb. 23 Nov. 1850, te 's Gravenhage.

Boon, *Johanna Geertruida*, geb. 17 Maart 1849, kweekelinge te Leiden.

Brandes, *Johanna Wilhelmina*, geb. 17 Febr. 1851, te 's Gravenhage.

Carabain, *Adriana Johanna*, geb. 2 Jan. 1851, te 's Gravenhage.

Deinse, *Louisa Frederika van*, geb. 12 Oct. 1849, te Rotterdam.

Foekens, *Aaltje*, geb. 15 Dec. 1850, te Gouda.

Gaalen, *Maria Adriana Theodora van*, geb. 15 Jan. 1851, kweekelinge te 's Gravenhage.

Goudal, *Christine Anne Marguerite*, geb. 1 Dec. 1850, te 's Gravenhage.

Heiligenberg, *Maria Francina van den*, geb. 22 Dec. 1849, kweekelinge te Rotterdam.

Hölter, *Susanna den*, geb. 5 Jan. 1851, kweekelinge te Gorinchem.

Hooft, *Catharina Maria Sara van 't*, geb. 13 Jan. 1851, kweekelinge te Leiden.

Kok, *Maria Elisabeth*, geb. 24 Jan. 1851, te 's Gravenhage.

Künkeler, *Cebille Everdina Geertruida*, geb. 6 Maart 1851, te Leerdam.

Loeff, *Ellegonda Duranda Rutgers van der*, geb. 30 Oct. 1850, te Leiden.

Mann, *Johanna Wilhelmina*, geb. 9 Aug. 1849, te Leerdam, had acte als huisonderwijzeres.

Meijer, *Petronella Cornelia Maria*, geb. 6 April 1843, huisonderwijzeres te Schiedam, had acte als huisonderwijzeres.

Oort, *Geertruida Anna Elisabeth*, geb. 18 Febr. 1851, te 's Gravenhage.

Peeters, *Francisca Antoinetta Maria*, geb. 1 Dec. 1847, te Gouda.

Rijn, *Alida Antoinette van*, geb. 18 Dec. 1850, kweekelinge te Leiden.

Schmier, *Jacoba Henrietta Maria*, geb. 9 Julij 1850, kweekelinge te Leiden.

Stokhuijzen, *Carolina*, geb. 16 Jan. 1851, kweekelinge te Gorinchem.

Noordholland.

Arnold, *Elisabeth Cornelia*, geb. 17 Sept. 1850, te Amsterdam.

Bakker, *Catharina Elisabeth*, geb. 3 April 1851, kweekelinge te Amsterdam.

Bensdorp, *Anna Geertruida Engelina*, geb. 7 Oct. 1850, kweekelinge te Amsterdam.

Bergman, *Frederica Carolina*, geb. 29 April 1850, kweekelinge te Amsterdam.

Berkhout, *Maria Hendrina*, geb. 27 Febr. 1851, kweekelinge te Amsterdam.

Boulet, *Elisabeth Johanna*, geb. 25 Aug. 1850, kweekelinge te Amsterdam.

Groot, *Catharina*, geb. 1 Febr. 1850, huisonderwijzeres te Helder, had acte als huisonderwijzeres.

Hodenpijl, *Clara Johanna Gerardina Gijsberti*, geb. 2 Junij 1850, te Naarden.

Jong, *Cornelia Margaretha*, geb. 24 Aug. 1850, te Amsterdam.

Keijzer, *Neeltje Johanna*, geb. 15 Dec. 1850, kweekelinge te Amsterdam.

Knutzen, *Henriette*, geb. 18 Maart 1851, kweekelinge te Amsterdam.

Quanjer, *Johanna Diederika*, geb. 8 Mei 1849, te Amsterdam.

Schilt, *Jansje Hermina*, geb. 6 Maart 1851, kweekelinge te Amsterdam.

Schwartze, *Clara Theresia*, geb. 24 Oct. 1849, kweekelinge te Amsterdam.

Steneker, *Anna Margaretha*, geb. 9 Aug. 1850, te Amsterdam.

Swaneveld, *Amelia Helena*, geb. 26 Jan. 1851, te Amsterdam.

Tuijn, *Henriette Françoise*, geb. 10 April 1849, te Amsterdam.

Vanger, *Alida*, geb. 21 Dec. 1847, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres.

Verkuilen, *Francisca Maria*, geb. 22 Nov. 1850, kweekelinge te Amsterdam.

Voorzanger, *Saartje*, geb. 30 Dec. 1850, te Amsterdam.

Vrendenberg, *Adriana*, geb. 12 Aug. 1845, kweekelinge te Texel.

Zeeland.

Schippers, *Maria Sibilla*, geb. 3 Oct. 1847, te Vlissingen, had acte als huisonderwijzeres.

Utrecht.

Beck, *Hendrika Jacoba*, geb. 6 Junij 1850, te Utrecht.

Cremer, *Susanna*, geb. 29 Jan. 1843, te Amersfoort.
Gorcum, *Johanna Maria Cornelia Josephine van*, geb. 16 Sept. 1849, te Driebergen.
Heus, *Maria Christina de*, geb. 29 Nov. 1850, te Maarssen.
Koning, *Johanna Geertruijda*, geb. 12 Maart 1850, te Utrecht.
Krook, *Gijsberta Catharina*, geb. 30 Nov. 1850, te Loenen.
Kuijper, *Louise Johanne Davina Steringa*, geb. 26 April 1850, te Utrecht
Meerveld, *Hendrikje van*, geb. 24 Aug. 1846, te Utrecht.
Pannevis, *Maria Cornelia*, geb. 28 Aug. 1847, te Utrecht.
Rheden, *Sara Johanna van*, geb. 18 Nov. 1850, te Utrecht.
Sinnige, *Alida Josephine*, geb. 18 Jan. 1847, te Amersfoort.
Steijreiff, *Lucia Francisca*, geb. 29 Julij 1846, te Amersfoort.
Struick, *Carolina Arendina*, geb. 2 Nov. 1850, te Utrecht.
Verhoeven, *Margaretha*, geb. 18 Jan. 1851, te Utrecht.
Vlaanderen, *Anthonia Adriana*, geb. 10 April 1851, te Utrecht.

Friesland.

Blom, *Jantje*, geb. 1 Mei 1850, kweekelinge te Berlicum.
Dame, *Neeltje*, geb. 25 Dec. 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Dijkstra, *Sjoukje*, geb. 19 Maart 1851, kweekelinge te Leeuwarden.
Kam, *Hendrikje van der*, geb. 2 Nov. 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Sprongsma, *Jetske*, geb. 11 Nov. 1850, kweekelinge te Leeuwarden.
Vries, *IJtje de*, geb. 10 Maart 1851, kweekelinge te Leeuwarden.

Overijssel.

Engelmann, *Johanna Mathilda*, geb. 6 Dec. 1849, te Zwolle, had acte als huisonderwijzeres.
Lijsen, *Jeannette Jaquette Philippine*, geb. 22 April 1850, te Kampen.
Pruim, *Johanna Hendrika*, geb. 9 Dec. 1849, te Hasselt.
Schenck, *Elizabeth Frederica*, geb. 24 Nov. 1850, te Kampen.
Steinbuch, *Marie Louise*, geb. 3 Mei 1850, te Hasselt.
Warnsink, *Johanna Wilhelmina*, geb. 15 Maart 1851, te Kampen.

Limburg.

Beckers, *Maria Catharina Hubertina*, geb. 27 Febr. 1851, te Maastricht.
Cox, *Johanna Margaretha Emilia*, geb. 13 Dec. 1849, te Beek, had acte als huisonderwijzeres.
Gussenhoven, *Johanna Maria Jacoba*, geb. 29 Aug. 1844, te Venraij.
Kan, *Maria Philomena Barbara van*, geb. 18 Oct. 1842, te Heijthuijsen.

Kroonen, *Jacoba Johanna*, geb. 2 Julij 1847, te Venraij.
Langohr, *Anna Maria Jozefina*, geb. 5 Maart 1851, te Heijthuijsen.
Leijgraaff, *Adelheid*, geb. 7 Jan. 1850, te Heijthuijsen.
Longaijroux, *Maria Bernardina*, geb. 4 Junij 1845, te Venraij.
Meddens, *Agnes Elisabetha Francisca Maria*, geb. 27 Dec. 1850, te Roermond.
Remmers, *Wilhelmina Johanna*, geb. 12 Mei 1848, te Venraij.
Rutten, *Johanna Maria*, geb. 4 Julij 1845, te Roermond.
Sebil, *Elizabeth Josephine*, geb. 25 Sept. 1850, kweekelinge te Maastricht.
Thissen, *Ida Hubertina Margaretha*, geb. 25 Nov. 1850, te Heijthuijsen.

V.

ONDERWIJZERS,

die, reeds in het bezit eener acte van bekwaamheid of daarmede gelijk staande acte van algemeene toelating, met gunstig gevolg examen hebben afgelegd in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs.

Noordbrabant.

Bogaers, *Martinus Josephus*, geb. 27 Febr. 1850, hulponderwijzer te Tilburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.
Brogtrop, *Adrianus Johannes Martinus*, geb. 9 Nov. 1849, hulponderwijzer te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.
Claeren, *Karel Hubertus*, geb. 28 Febr. 1847, hulponderwijzer te Breda, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.
Claeren, *Henricus Wilhelmus Hubertus*, geb. 14 Febr. 1834, hoofdonderwijzer te Huibergen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.
Drossaers, *Franciscus Johannes*, geb. 31 Jan. 1838, hulponderwijzer te Tilburg, had den derden rang. In de beginselen der Engelsche taal.
Eenhorst, (*F. J.*) vermeld onder I. In het teekenen.
Gartmann, *Willem Andries*, geb. 16 Oct. 1843, hulponderwijzer te Tilburg, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Geld, (*A. van der*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Grinten, *Henricus Theodorus van der*, geb. 28 Maart 1844, hoofdonderwijzer te Breda, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Haring, *Laurentus Petrus*, geb. 19 Sept. 1847, hulponderwijzer te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Hulshoff, *Pieter*, geb. 9 Oct. 1845, hulponderwijzer te Oirschot, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Hurck, *Wilhelmus Petrus Antonius van den*, geb. 2 Dec. 1847, hulponderwijzer te Oosterhout, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Janssen, (*W.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde en in het teekenen.

Jonkheer, (*F. J.*) vermeld onder III. In het teekenen.

Koenen, *Mathijs Jacobus*, geb. 11 Oct. 1847, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Kooijmans, (*C.*) vermeld onder III. In het teekenen.

Leus, *Bernardus Egbertus*, geb. 25 Jan. 1841, hulponderwijzer te 's Bosch, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Lierop, *Arnoldus Antonius Josephus van*, geb. 9 Dec. 1847, hulponderwijzer te Eindhoven, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Morra, *Carel Frederik Rechlien*, geb. 28 Jan. 1848, hulponderwijzer te Oirschot, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Niesen, *Jan Peter*, geb. 2 Aug. 1847, hulponderwijzer te Zevenbergen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Otjens, *Goswinus Hubertus*, geb. 31 Julij 1845, hulponderwijzer te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Paantjes, *Gerard*, geb. 7 Aug. 1846, hulponderwijzer te Ossendrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Stadhouders, *Jacobus*, geb. 13 Junij 1850, hulponderwijzer te Oosterhout, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Tabak, *Johannes*, geb. 10 Mei 1843, hoofdonderwijzer te 's Bosch, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Teppers, *Korstianus Johannes*, geb. 27 Dec. 1846, hulponderwijzer te Oudenbosch, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Tromp, *Titus Hilarius*, geb. 7 Jan. 1843, hulponderwijzer te Oudenbosch, had acte als hulponderwijzer In de beginselen der Fransche taal.

Tummers, *Josef Coenraad*, geb. 21 April 1841, hoofdonderwijzer te Zijtaart, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Vermeulen, *Antonius Petrus*, geb. 31 Jan. 1849, hulponderwijzer te Ginneken, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Weegen, (*Ch. L. van*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Wieringa, (*J.*) vermeld onder I. In de gymnastiek.

Gelderland.

Ancona, *Willem d'*, geb. 15 Maart 1841, onderwijzer te Doesborgh, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Beumer, *Christiaan Frederik*, geb. 24 Febr. 1849, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Blom, *Johan*, geb. 17 Oct. 1847, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Ceelen, *Jan Cornelis*, geb. 13 Oct. 1849, te Harderwijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Eskes, *Derk*, geb. 31 Julij 1850, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Feith, *Gerrit Jan*, geb. 17 Febr. 1844, hulponderwijzer te Velp, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Ganswijk, *Aaldert van*, geb. 6 Maart 1845, te Putten, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Hilhorst, *Arend Gerrit*, geb. 2 Aug. 1847, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Keit, *Jacob*, geb. 11 Febr. 1848, hulponderwijzer te Ede, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Kievits, *Herman Hendrik*, geb. 5 Dec. 1846, hulponderwijzer te Winterswijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Kloppers, *Philippus Johannes*, geb. 18 Mei 1848, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Lenderink, *Dirk Karel Antonie*, geb. 16 Oct. 1846, hulponderwijzer te Tiel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Leur, *Pieter Adrianus de*, geb. 14 Julij 1846, hulponderwijzer te Bemmel, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Minkman, *Evert*, geb. 11 Maart 1848, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde en in de gymnastiek.

Muijderman, *Arnoldus*, geb. 3 Jan. 1850, hulponderwijzer te Zutphen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Nanning, *Kornelis*, geb. 30 Sept. 1847, hulponderwijzer te Oosterbeek, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Reuhl, *Hendrik Willem*, geb. 11 Aug. 1842, huisonderwijzer te Duiven, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Roos, *Barend de*, geb. 12 Jan. 1849, hulponderwijzer te Arnhem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Slooten, *Hendrik van*, geb. 19 Julij 1846, hulponderwijzer te Nijkerk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

IJperlaan, *Nicolaas Marinus*, geb. 29 April 1848, hulponderwijzer te Herveld, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Zuidholland.

Berne, *Hendrikus van*, geb. 8 Febr. 1849, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Boers, *IJsbrand*, geb. 22 Nov. 1846, hulponderwijzer te Krimpen a/d Lek, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Brouwer, *Hendrik Coenraad*, geb. 8 Sept. 1847, hulponderwijzer te Ridderkerk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Brugge, *Martinus van der*, geb. 26 Oct. 1848, hulponderwijzer te Barendrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Dietz, *Pieter*, geb. 17 Maart 1845, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Enders, *Johannes Gijsbertus*, geb. 11 Febr. 1846, hulponderwijzer te Gorinchem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Eijken, *Gerrit Willem van*, geb. 15 Jan. 1847, hulponderwijzer te Voorschoten, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Goederen, *Cornelis Hendrik de*, geb. 20 Nov. 1846, hulponderwijzer te Voorschoten, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Goester, *Johannes*, geb. 25 Febr. 1837, hoofdonderwijzer te Nieuw-Waddinxveen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Haanstra, *Wijbrandus*, geb. 2 Dec. 1841, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hoofdonderwijzer. In de gymnastiek.

Jungmann, *Jacob Andreas*, geb. 20 Dec. 1847, huisonderwijzer te 's Gravenhage, had acte als huisonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Leeuwen, *Marcelius van*, geb. 21 Jan. 1849, hulponderwijzer te Delft, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Megelink, *Willem Leenderd*, geb. 18 Aug. 1844, hulponderwijzer te Rijswijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Ooms, *Antonie*, geb. 6 Jan. 1848, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Pelt, *Daniel van*, geb. 9 Aug. 1847, hulponderwijzer te Bleiswijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Post, *David*, geb. 2 Junij 1844, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Regt, *Cornelis de*, geb. 23 Nov. 1848, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Schmal, *Jan*, geb. 30 Sept. 1850, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Seijl, *Willem Christiaan*, geb. 7 April 1848, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Stolp, *Cornelis*, geb. 25 Mei 1847, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Van, *Theodorus de*, geb. 3 Maart 1841, onderwijzer te Zoeterwoude, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Visser, *Rients*, geb. 8 Nov. 1847, hulponderwijzer te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Vlies, *Cornelis van der*, geb. 2 Jan. 1848, hulponderwijzer te Puttershoek, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Verhagen, *Huibrecht*, geb. 5 Aug. 1850, hulponderwijzer te Dirksland, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Werp, *Hendrik van der*, geb. 20 Maart 1846, hulponderwijzer te Rotterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Wijtenburg, *Jacobus Johannes*, geb. 15 Mei 1846, hulponderwijzer te Leiden, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Noordholland.

Bader, *Christiaan Arie*, geb. 21 Dec. 1848, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Bes, *Klaas*, geb. 4 Febr. 1849, hulponderwijzer te Oostzaan, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Borger, *Franke Frederik Elias*, geb. 24 Maart 1848, hulponderwijzer te Haarlem, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Disselhoff, *Ludovicus Theodorus*, geb. 6 Oct. 1849, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Geraets, *Johannes Hendrikus*, geb. 29 Sept. 1838, onderwijzer te Velsen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Gouw, *Johannes Egbertus ter*, geb. 8 Oct. 1845, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Heesterman, (*M. W.*) vermeld onder III. In de gymnastiek en in het teekenen.

Jansen, *Jacobus*, geb. 2 April 1838, onderwijzer te Zaandam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Koek Jr., *Jacobus*, geb. 8 Nov. 1843, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Kraft, *Johannes Everardus*, geb. 5 April 1845, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Kuijper, (*Th.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde en in het teekenen.

Langen, *David*, geb. 24 Nov. 1845, hulponderwijzer te Amsterdam, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Mars, *Gerrit*, geb. 23 Jan. 1849, hulponderwijzer te Venhuizen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Roos, (*K.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde en in de gymnastiek.

Winterberg, *Johannes Frederik Willem*, geb. 8 Julij 1838, 2de onderwijzer te Soerabaija, thans te Amsterdam, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Zeeland.

Baaij, *Cornelis Marinus*, geb. 26 Febr. 1850, hulponderwijzer te Dreischor, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Bendegom, *Reinoud Karel van*, geb. 11 Febr. 1849, hulponderwijzer te Zierikzee, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Marcx, *Jacob Hendrik*, geb. 17 Maart 1850, hulponderwijzer te Middelburg, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Nunnink, *Augustus Adolphus*, geb. 13 Oct. 1849, te Eede, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Swart, *Jacobus*, geb. 19 Nov. 1849, hulponderwijzer te Goes, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Utrecht.

Göbel, *Johan Simon*, geb. 3 Jan. 1847, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Hoenkamp, *Coenraad Wijnand*, geb. 14 Oct. 1850, hulponderwijzer te Maartensdijk, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Raams, *Evert*, geb. 2 Maart 1849, hulponderwijzer te Zeist, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Schut, *Adrianus Hendrikus*, geb. 11 Maart 1845, hulponderwijzer te Utrecht, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Stam, *Jan*, geb. 16 Aug. 1849, hulponderwijzer te Leersum, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Friesland.

Hormel, *Johannes Christiaan*, geb. 22 Febr. 1850, hulponderwijzer te IJlst, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Leopold, *Jan Hendrik*, geb. 9 Jan. 1850, hulponderwijzer te Buitenpost, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Modderman, *Remees Floris*, geb. 13 Jan. 1844, huisonderwijzer te Bergum, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Vogelsang, *Franz Eduard*, geb. 5 Aug. 1849, hulponderwijzer te Sneek, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Waal, *Willem Marinus*, geb. 29 Dec. 1847, hulponderwijzer te Buitenpost, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Overijssel.

Bolkestein, *Gerrit*, geb. 27 Oct. 1837, onderwijzer te Wijhe, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Bos, (*P. J.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Bruins, *Willem Frederik Derk Herm Jan*, geb. 21 Febr. 1849, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Keizer, *Berend*, geb. 29 Oct. 1848, hulponderwijzer te Enschede, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Koopman, *Gerrit Hendrik*, geb. 2 Junij 1848, hulponderwijzer te Tongeren, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Kreiken, *Gerhardus Mouritz*, geb. 10 Aug. 1846, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

...nderink, Hendrik Jacob, geb. 17 Oct. 1846, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

...ghem, (*W. van*) vermeld onder III. In de beginselen der Fransche taal.

...eegeren, (*H. J. van*) vermeld onder III. In de beginselen der Fransche taal.

...ntinkberg, Jan Hendrik Theodoor, geb. 5 Jan. 1850, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

...ll, Reinhart Aalbert van de, geb. 16 Nov. 1848, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

...bbers, Jacob, geb. 23 Sept. 1849, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

...k, (*S. van*) vermeld onder III. In de gymnastiek.

...eneklaas, Gerrit, geb. 25 Jan. 1849, hulponderwijzer te Deventer, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

...ies, Wicker de, geb. 10 Junij 1848, hulponderwijzer te Vriesenveen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

...al, Jacobus Apolonius Gerardus de, geb. 20 Dec. 1846, hulponderwijzer te Zwolle, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Groningen.

...gman, Albert, geb. 27 Jan. 1845, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

...ssema, Harm, geb. 15 Maart 1816, onderwijzer te Marum, had ...en tweeden rang. In de beginselen der landbouwkunde.

..., *Jakob*, geb. 8 Sept. 1844, te Warffum, had acte als huisonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

..., *Roelf*, geb. 21 April 1849, hulponderwijzer te Pieterburen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

...ngers, Bronger, geb. 1 Dec. 1849, hulponderwijzer te Veendam, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

...ins, Frederik, geb. 20 Sept. 1836, onderwijzer te Groningen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Bussemaker, (*H.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in het teekenen en in de gymnastiek.

Douwes, (*J.*) vermeld onder III. In het teekenen en in de gymnastiek.

Faber, *Bartle*, geb. 8 Aug. 1815, onderwijzer te Nuis, had den tweeden rang. In de beginselen der landbouwkunde.

Graaff, (*P. de*) vermeld onder III. In de gymnastiek.

Ham, *Johannes van*, geb. 23 Febr. 1847, hulponderwijzer te Pieterburen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Houtgast, (*T.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Huges, *Timotheus*, geb. 2 April 1844, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Kesler, (*J. W.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde en in de gymnastiek.

Meier, *Tjaart Koenraads*, geb. 15 Maart 1848, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Nennstichl, *Geert Willem*, geb. 26 Oct. 1848, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der wiskunde.

Nieuwhuis, (*W. H.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde.

Pilon, (*T.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in het teekenen en in de gymnastiek.

Postema, (*W.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in het teekenen en in de gymnastiek.

Rutgers, *Jan*, geb. 13 Febr. 1835, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hoofdonderwijzer. In de gymnastiek.

Scholtens, *Hubertus Bernardus*, geb. 15 Febr. 1845, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In de gymnastiek.

Schijfsma, (*J. H.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in het teekenen en in de gymnastiek.

Stadlander, *Hans*, geb. 14 Nov. 1848, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen en in de gymnastiek.

Straat, *Reinder*, geb. 8 Jan. 1841, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hoofdonderwijzer. In de gymnastiek.

Wegener, (*J.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in het teekenen en in de gymnastiek.

Witte, (*D. J.*) vermeld onder III. In de beginselen der wiskunde, in het teekenen en in de gymnastiek.

Woude, *Johannes van der*, geb. 16 Dec. 1846, hulponderwijzer te Groningen, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen en in de gymnastiek.

Drenthe.

Akkerman, *Reinier*, geb. 31 Dec. 1846, hulponderwijzer te Assen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Middel, *Reinder Brons*, geb. 17 April 1846, hulponderwijzer te Meppel, had acte als hulponderwijzer. In het teekenen.

Streutker, (*H.*) vermeld onder III. In het teekenen.

Limburg.

Aretz, *Herman Joseph*, geb. 28 Nov. 1847, hulponderwijzer te Gulpen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Best, *Anthoon de*, geb. 20 Oct. 1822, hulponderwijzer te Roermond, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal.

Evers, *Gerardus Antonius*, geb. 19 April 1846, hulponderwijzer te Roermond, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Eijk, *Hubertus Hendrikus*, geb. 31 Dec. 1838, onderwijzer te Wijnandsrade, had acte als hoofdonderwijzer. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Jaspers, *Petrus Hubertus Mathias*, geb. 20 Dec. 1847, hulponderwijzer te Heerlen, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Fransche taal.

Lambert, *Jan Jacob Joseph*, geb. 11 Oct. 1829, hulponderwijzer te Roermond, had den derden rang. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Leroij, *Francis Hubert*, geb. 19 Julij 1849, te Roermond, had acte als hulponderwijzer. In de beginselen der Engelsche taal en der wiskunde.

VI.

ONDERWIJZERESSEN,

die, reeds in het bezit eener acte van bekwaamheid of daarmede gelijkstaande acte van algemeene toelating, met gunstig gevolg examen hebben afgelegd in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs.

Noordbrabant.

Boerema, *Ida Wilhelmina Francisca*, geb. 28 Mei 1850, hulponderwijzeres te Breda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Brogtrop, *Adriana Isabella Martina Maria*, geb. 29 Maart 1848, hulponderwijzeres te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Coops, *Henrica Jacoba Bertha*, geb. 23 Sept. 1847, hulponderwijzeres te 's Bosch, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Daverveldt, *Johanna Cornelia*, geb. 13 Febr. 1847, huisonderwijzeres te Zundert, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Geertsma, *Tjiske*, geb. 24 Nov. 1843, hulponderwijzeres te Breda, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Grand, *Christina Francisca le*, geb. 20 Sept. 1848, hulponderwijzeres te Breda, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Oomen, *Henriette Johanna Maria*, geb. 7 Maart 1846, te Bergen op Zoom, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Schuil, *Anke Maria*, geb. 13 Maart 1850, hulponderwijzeres te Breda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Gelderland.

Berntrop, (*A. C.*) vermeld onder II. In de beginselen der Engelsche taal.

Elands, *Johanna Hilletje*, geb. 6 Dec. 1849, hulponderwijzeres te Bemmel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

's Graeuwen, *Emma Petronella*, geb. 27 Dec. 1847, te Nijmegen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Hemkes, (*J. J.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Engelsche taal.

Hiddinga, *Anna Hermina*, geb. 9 Nov. 1847, te Beek (Ubbergen), had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Immink, *Lucia Geertruida*, geb. 4 Maart 1849, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en de handwerken voor meisjes.

Immink, *Aleida*, geb. 9 Nov. 1846, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Junius, *Maria Elizabeth*, geb. 11 Oct. 1843, te Tiel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Kolff van Oosterwijk, *Marie Hermine Gertrude Constance*, geb. 17 Febr. 1850, hulponderwijzeres te Tiel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Kosters, *Wilhelmina Maria*, geb. 20 Nov. 1848, hulponderwijzeres te Bennecom, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kouwenberg, *Catharina Anna*, geb. 12 Aug. 1850, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Kropft, *Jeannette*, geb. 25 Maart 1850, hulponderwijzeres te Zetten, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Lange, *Johanna Maria*, geb. 1 Nov. 1848, te Doetinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Lieuwens, *Hendrika Anna Gesina*, geb. 3 Maart 1847, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Oorde, *Henriette Johanna van*, geb. 9 Dec. 1848, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Reesink, *Johanna*, geb. 3 Sept. 1849, hulponderwijzeres te Zutphen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Ritmeester, *Henriette Theodora Wilhelmina*, geb. 19 Junij 1850, te Doetinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Schmidt, *Johanna Charlotta Hendrica*, geb. 30 Julij 1850, te Nijmegen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Schneither, *Antoinette Louise Wubbina*, geb. 23 April 1849, hulponderwijzeres te Bemmel, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Slothouwer, *Cornelia Geertruida*, geb. 24 Jan. 1847, te Doetinchem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Stopendaal, *Josephine Maria*, geb. 4 Nov. 1848, hulponderwijzeres te Zetten, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Timmer, *Cornelia Florentina*, geb. 11 Dec. 1849, hulponderwijzeres te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Toorenenberger, *Elisabeth van*, geb. 30 Jan. 1850, hulponderwijzeres te Zetten, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Veen, *Helena Diderika van der*, geb. 8 Julij 1848, hulponderwijzeres te Doesborgh, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Vos, *Geertruida Martina de*, geb. 22 April 1849, te Arnhem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Zegers, *Johanna Grietje*, geb. 27 Mei 1850, te Oosterbeek, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Zuidholland.

Balen, *Simonda Maria*, geb. 22 Febr. 1849, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Becht, *Anna Maria Catharina*, geb. 2 Maart 1848, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Bekking, *Wiegmana Hendrika*, geb. 16 April 1850, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Bertrand, *Maria Catharina Petronella*, geb. 19 Febr. 1850, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Boshart, *Annetta Maria Henriette*, geb. 7 April 1848, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Bijlevelt, *Christina Wilhelmina van*, geb. 28 Febr. 1849, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Eshuijs, *Elizabeth Cornelia Catharina*, geb. 21 Aug. 1845, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Gerlings, *Betsy Wilhelmine Cornelie*, geb. 16 Mei 1846, te Gouda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Gretser, *Sara Magdalena*, geb. 26 April 1844, hulponderwijzeres te Vlaardingen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Goor den Oosterling, *Stevenette Hendrika Wilhelmina van*, geb. 10 Aug. 1849, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Heer, *Elisabeth de*, geb. 9 Aug. 1848, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Holter, (*S. den*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Horst van Lil, *Maria van der*, geb. 25 April 1849, te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Houtman, *Dirkje*, geb. 31 Jan. 1848, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Koetsveld van Ankeren, *Sara Catharina Frederica Mengel van*, geb. 14 Jan. 1849, te Gouda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Kuijper, *Jeannette Jacqueline*, geb. 21 Sept. 1847, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Lafeber, *Pieternella Gerarda Johanna*, geb. 14 Nov. 1849, te Gouda, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Mahie, *Justina Maria Antonia*, geb. 26 Febr. 1839, te Rotterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Mingelen, *Goverdina Johanna*, geb. 12 Mei 1848, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Montagne, *Anna Maria Catharina*, geb. 30 Aug. 1850, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Oostveen, *Henriette van*, geb. 4 Nov. 1848, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Puij, *Alida Jacoba de*, geb. 1 April 1843, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Robbers, *Johanna Petronella*, geb. 14 Sept. 1848, hulponderwijzeres te Rotterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Ruijter, *Catharina Justina de*, geb. 12 Jan. 1850, hulponderwijzeres te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Stutterheim, *Catharina Hendrina*, geb. 12 Aug. 1846, te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Veen, *Johanna Maria van*, geb. 8 Sept. 1848, te Delft, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Weijde, *Johanna Jacoba van der*, geb. 29 Aug. 1850, hulponderwijzeres te Leiden, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Winkelaar, *Maria Margaretha*, geb. 9 Julij 1848, te 's Gravenhage, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Noordholland.

Allebé, *Anna Maria*, geb. 25 Sept. 1846, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Bensdorp, (*A. G. E.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Berkhout, (*M. H.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Brat, *Guurtje*, geb. 24 Julij 1849, te Zaandam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Briedé, *Elisabeth*, geb. 28 Oct. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Chelius, *Marthe*, geb. 15 Dec. 1845, te Haarlem, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Ebbink, *Geertruida Albertina*, geb. 30 Oct. 1846, hulponderwijzeres te Zaandam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Eijden, *Johanna Theresia Maria van der*, geb. 4 Aug. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Ferrabino, *Marie Catherine Cecile*, geb. 25 Junij 1846, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Goor, *Dorothea Anna Clara van*, geb. 21 Jan. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Groot, (*C.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Gutknecht, *Caroline Elise Louise*, geb. 7 Nov. 1845, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Hauet, *Marie Jeannette*, geb. 27 April 1845, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Hofman, *Maria Josepha*, geb. 31 Dec. 1848, te Naarden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Holst, *Alexandrina Johanna Diederica*, geb. 22 Maart 1850, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Josset, *Augustine*, geb. 30 Mei 1844, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hoofdonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Keijser, *Anna Margaretha Elisabeth*, geb. 27 Nov. 1848, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Klaveren, *Johanna van*, geb. 29 Aug. 1849, hulponderwijzeres te

Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Koning, Anna de, geb. 28 Junij 1849, hulponderwijzeres te Haarlem, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Kroese, Maria Johanna Alida, geb. 11 Maart 1847, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kummer, Alida, geb. 13 Jan. 1847, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Lagers, Jacoba Johanna, geb. 3 Aug. 1848, te Weesp, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Lanson, Anna Maria Louise, geb. 16 Mei 1850, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Luijten, Johanna Paulina, geb. 7 Junij 1841, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Meijer, Cornelia Casparina, geb. 5 Dec. 1848, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Noë, Louisa Adriana, geb. 3 Maart 1848, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Nuboer, Catharina Elisabeth, geb. 4 Maart 1849, te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Pappelendam, Johanna Magdalena, geb. 3 Mei 1847, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Post, Dorothea Maria Hendrieka, geb. 31 Jan. 1847, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Sandberg, Margaretha Johanna, geb. 27 Dec. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Schreuder, Geertruida Agatha, geb. 4 Julij 1839, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Sielof, Johanna Maria, geb. 4 Sept. 1849, hulponderwijzeres te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Spijker, *Johanna Susanna*, geb. 25 Jan. 1848, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Stadelaar, *Anna Geertruida de Vries*, geb. 17 Dec. 1849, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Steinmetz, *Dorothea Johanna*, geb. 8 Nov. 1849, te Amsterdam, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Steneker, (*A. M.*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Voorzanger, (*S.*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Vries, *Margaretha Cornelia de*, geb. 18 Maart 1849, te Weesp, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Woortman, *Johanna Maria Hendrika*, geb. 2 Oct. 1847, huisonderwijzeres te Amsterdam, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Zeeland.

Gersen, *Cathérine Marie Hélène Jacqueline*, geb. 1 Febr. 1849, te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Langenveld, *Anna Geertruide van*, geb. 18 Sept. 1843, hulponderwijzeres te Vlissingen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Will, *Anna Maria*, geb. 16 April 1850, te Middelburg, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Utrecht.

Abs, *Johanna Christina van*, geb. 9 Oct. 1849, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Beck, *Elisabeth Hendrika*, geb. 6 Junij 1848, hulponderwijzeres te Utrecht, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Bernhardi, *Ludovico Damina Jeannette*, geb. 8 Julij 1843, te Utrecht, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Bolding, *Geertruida Janna*, geb. 25 Maart 1848, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Bruning, *Alida Anna Aloysia*, geb. 23 Febr. 1850, hulponderwijzeres

te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Kocken, Gertrude Eugenie, geb. 7 Oct. 1848, te Utrecht, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Mühring, Gerarda, geb. 6 Maart 1850, hulponderwijzeres te Amersfoort, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Wit, Hendrica Geertruida de, geb. 5 Febr. 1838, te Utrecht, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Friesland.

Cremer, de la Landa, Titila Clasina, geb. 13 Junij 1831, te Bolsward, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Dijkstra, (*S.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Kam, (*H. van der*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Kool, Hendrikje, geb. 24 Mei 1850, te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Leeuwen, Catharina Maria van, geb. 1 Sept. 1850, te Leeuwarden, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche en Hoogduitsche talen.

Tauber, Maria Hendrika, geb. 14 Jan. 1848, hulponderwijzeres te Dockum, had acte als hulponderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Overijssel.

Inckel, Gerharda Catharina Elizabeth, geb. 5 Sept. 1837, te Haaksbergen, had acte als hoofdonderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Lijsen, (*J. J. Ph.*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Groningen.

Buijs, Hielkje, geb. 9 Jan. 1847, hulponderwijzeres te Groningen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Moll, Anna Sophia Catharina, geb. 18 Dec. 1845, huisonderwijzeres te Marum, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Drenthe.

Bekenkamp, Angelique Henriette Maria, geb. 9 Dec. 1847, hulponderwijzeres te Smilde, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche en Engelsche talen.

Limburg.

Baptist, *Catharina Elisabeth*, geb. 13 Julij 1850, te Meerssen, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Beckers, (*M. C. H.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche taal.

Borel, *Albertine Frederike*, geb. 10 Sept. 1850, te Roermond, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Hilkens, *Maria Elisabeth*, geb. 2 April 1846, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Langohr, (*A. M. J.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Liessen, *Anna Maria Margaretha*, geb. 11 April 1840, te Venraij, had acte als huisonderwijzeres. In de handwerken voor meisjes.

Longaijroux, (*M. B.*) vermeld onder IV. In de handwerken voor meisjes.

Morrogh, *Maria*, geb. 17 Oct. 1846, te Venraij, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Op de Coul, *Maria Mechtilda Elisabeth*, geb. 19 Oct. 1848, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Engelsche taal.

Thissen, (*I. H. M.*) vermeld onder IV. In de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen.

Voss, *Theodora Petronella Angelina*, geb. 18 Jan. 1848, te Roermond, had acte als hulponderwijzeres. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Werdt, *Gertrude van der*, geb. 3 Dec. 1850, te Venraij, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

VII.

HUISONDERWIJZERS.

Noordbrabant.

Bal, *Martinus Adrianus*, geb. 4 Nov. 1841, te 's Bosch. In de gymnastiek.

Gijsler, *Frédéric Louis*, geb. 8 Julij 1849, te Oirschot. In de beginselen der Fransche taal.

Haïnard, *Paul Alfred*, geb. 1 Nov. 1849, te Oudenbosch. In de beginselen der Fransche taal.

Gelderland.

Bourquin, *Arthur*, geb. 31 Maart 1851, te Doesborgh. In de beginselen der Fransche taal.

Croesen, *Frederik Gerrebrand*, geb. 5 Dec. 1831, te Ede. In de gymnastiek.

Waters, *Samuel John*, geb. 24 Febr. 1842, te Arnhem. In de beginselen der Engelsche taal.

Zuidholland.

Doeleman, *Charles Daniel*, geb. 22 Maart 1851, te 's Gravenhage. In de gymnastiek.

Haas, *Cornelis de*, geb. 4 Nov. 1850, te Rotterdam. In de beginselen der wiskunde.

Wijtkamp, *Johan Hendrik*, geb. 12 Junij 1834, te Rotterdam. In het teekenen.

Noordholland.

Clerc, *Albert Joseph*, geb. 28 Junij 1846, te Amsterdam. In de beginselen der Fransche taal.

Wissink, *Jannes Andries Hermanus*, geb. 1 Jan. 1848, te Amsterdam. In de beginselen der wiskunde.

Utrecht.

Aime, *François*, zich schrijvende *François Aijme*, geb. 15 Dec. 1846, te Zeist. In de beginselen der Fransche taal.

Schouten, *Willem*, geb. 2 Febr. 1851, te Wijk bij Duurstede. In de beginselen der wiskunde.

Vincent, *Carel Hendrik Frans Cornelis Herman*, geb. 24 Mei 1841, te Utrecht. In het schrijven.

Friesland.

Lingen, *Martinus van*, geb. 15 Sept. 1849, kweekeling te Franeker. In de beginselen der Fransche taal.

Overijssel.

Lok, *Christoffel*, geb. 3 Oct. 1849, te Kampen. In de beginselen der wiskunde.

Meilink, *Antonij Berend*, geb. 4 Jan. 1844, te Deventer. In de gymnastiek.

Groningen.

Allersma, *Ties*, geb. 1 Maart 1850, te Warffum. In de beginselen der wiskunde.

Balkema, *Filippus Cornelius*, geb. 29 Dec. 1847, te Winschoten. In de beginselen der wiskunde.

Limburg.

Op de Coul, *Theodorus Hubertus*, geb. 9 Dec. 1850, te Roermond. In de beginselen der Fransche taal.

VIII.

HUISONDERWIJZERESSEN.

Noordbrabant.

Boelen, *Cornelia Maria Petronella*, geb. 24 April 1850, te Dongen. In de beginselen der Engelsche taal.

Coops, *Jacoba Cornelia Maria*, geb. 6 Jan. 1851, te Veghel. In de handwerken voor meisjes.

Fagan, *Sarah Elizabeth*, geb. 17 Mei 1850, te Uden. In de beginselen der Engelsche taal.

Haan, *Maria Catharina*, geb. 30 Aug. 1843, te Engelen. In het schrijven.

Hentzen, *Maria Cornelia*, geb. 24 Aug. 1849, te Zundert. In de beginselen der Fransche taal.

Kuijpers, *Adriana*, geb. 10 Maart 1843, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Otten, *Helena Anthonia*, geb. 6 Nov. 1830, te Engelen. In het schrijven.

Porta, *Geertruida Mechtilda Johanna van*, geb. 23 Sept. 1845, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Roij van Zuidewijn, *Ruphine Eugenie Françoise Josephine de*, geb. 20 Junij 1848, te Dongen. In het lezen, schrijven, de beginselen der Nederlandsche taal en in het zingen.

Ruijgrok, *Josina Maria Louisa*, geb. 5 Julij 1848, te Tilburg. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Sarazin, *Anna Hubertine Henrietta*, geb. 20 April 1849, te Tilburg. In de beginselen der Fransche taal.

Schlütow, *Elise Ludia Sophie*, geb. 13 Dec. 1843, te Bergen op Zoom. In het lezen en in de beginselen der Nederlandsche en Engelsche talen.

Son, Cornelia Maria Hendrika van, geb. 25 Oct. 1842, te Breda. In de beginselen der Fransche taal.

Woerden, Maria Wilhelmina Geertruida van, geb. 1 Maart 1846, te Engelen. In de beginselen der Fransche taal.

Gelderland.

Beijerinck, Henrietta Wilhelmina, geb. 17 Julij 1836, te Doetinchem. In de beginselen der Fransche taal.

Bryan, Mary Ellen Hannah, geb. 7 April 1846, huisonderwijzeres te Oosterbeek, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Deinse, Johanna Cornelia van, geb. 8 Dec. 1849, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Diemont, Everdina, geb. 1 Junij 1849, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

Giesen, Francisca Cornelia, geb. 20 Aug. 1850, te Arnhem. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Goedbloed, Alida Margaretha, geb. 16 Aug. 1849, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.

Hooijer, Dina, geb. 9 Mei 1850, te Laren. In de beginselen der Fransche taal.

Hooijer, Albertina Arnoldina, geb. 9 Mei 1850, te Laren. In de beginselen der Fransche taal.

Heunder, Euphemia Johanna Arnolda ten Oute, geb. 12 Dec. 1849, te Arnhem. In de handwerken voor meisjes.

Jackson, Catherine, geb. 1 Jan. 1848, te Apeldoorn, had acte als huisonderwijzeres. In de beginselen der Fransche taal.

Jong, Gezina Anna de, geb. 25 Febr. 1850, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Mehl, Madeleine, geb. 15 April 1848, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

Robert Tissot, Louise, geb. 26 Dec. 1845, te Bemmel. In de beginselen der Fransche taal.

Siehe, Anna Marie Amelie, geb. 14 Junij 1845, te Arnhem. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Sloot, Hendriena Frederika, geb. 14 Dec. 1849, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal en in de handwerken voor meisjes.

Tindal, *Wilhelmina Frederika*, geb. 1 Aug. 1850, te Arnhem. In de beginselen der Fransche en Engelsche talen.

Vegt, *Johanna Gerdina van der*, geb. 28 Febr. 1850, te Arnhem. In de beginselen der Fransche taal.

Woudstra, *Roneska Catharina*, geb. 7 Dec. 1850, te Winterswijk. In de beginselen der Fransche taal.

Zuidholland.

Eldik, *Jacoba Hendrika van*, geb. 21 Junij 1840, te Rijswijk. In de handwerken voor meisjes.

Esch, *Leentje van der*, geb. 27 Febr. 1836, te 's Gravenhage. In de handwerken voor meisjes.

Heekelaar, *Adriana Antonia*, geb. 9 April 1845, te Dordrecht. In de handwerken voor meisjes.

Keizer, *Maria de*, geb. 4 April 1845, te Rotterdam. In de handwerken voor meisjes.

Lindsay, *Magaret Miller*, geb. 17 Febr. 1847, te Rijswijk. In de beginselen der Engelsche taal.

Obreen, *Elisabeth Henriette Hermine*, geb. 12 Maart 1835, hulponderwijzeres te Leiden, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes. In de handwerken voor meisjes.

Rassefosse, *Louise Antoinette Sophie*, geb. 7 Jan. 1842, te Rotterdam. In de beginselen der Fransche taal.

Richardson, *Elizabeth Juliet*, geb. 7 April 1851, te Wassenaar. In de beginselen der Engelsche taal.

Staps, *Claire Ida Marie*, geb. 8 Junij 1851, te Rijswijk. In de beginselen der Fransche taal.

Tuschen, *Auguste Henriette Wilhelmine*, geb. 22 Sept. 1843, te Rijswijk. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Vriese, *Marie Anne de*, geb. 31 Jan. 1835, hulponderwijzeres te Leiden, had acte van algemeene toelating als schoolhouderes. In de beginselen der Engelsche taal en in de handwerken voor meisjes.

Noordholland.

Beijerinck, *Henriette Wilhelmine*, geb. 24 Febr. 1847, te Haarlem. In de beginselen der Fransche taal.

Bekouw, *Johanna Maria*, geb. 9 Sept. 1846, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Besançon, *Henriette*, geb. 16 Maart 1846, te Haarlem. In de handwerken voor meisjes.

Chelius, *Marthe*, geb. 15 Dec. 1845, te Haarlem. In de beginselen der Fransche taal.

Dinter, *Marie Louisa Frederica van*, geb. 10 April 1849, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Eijnden, *Johanna Catharina van den*, geb. 9 Aug. 1839, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Evans, *Eliza*, geb. 19 Sept. 1842, te Amsterdam. In de beginselen der Fransche taal.

Fraaff, *Margaretha de*, geb. 19 Oct. 1849, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Groot, *Jacomina*, geb. 21 Febr. 1831, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

Toffman, *Vrouwtje Grietje*, geb. 26 April 1850, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

'umann, *Catharina Maria Wilhelmina Machtilda*, geb. 29 Sept. 1850, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

ohanns, *Maria Jacoba Cornelia*, geb. 25 Nov. 1845, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

sset, *Monique*, geb. 13 Julij 1848, te Amsterdam. In de beginselen der Fransche taal.

essler, Wed. *Drughorn*, *Frederica Christina*, geb. 23 Febr. 1840, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

agt, *Jansje*, geb. 7 Aug. 1847, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

useman, *Margaretha Willemina*, geb. 6 Jan. 1842, te Haarlem. In de handwerken voor meisjes.

gt, *Johanna Elisabeth van der*, geb. 31 Mei 1845, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

oonenbosch, *Anna Maria*, geb. 29 Julij 1848, te Amsterdam. In de beginselen der Fransche taal.

uit, *Johanna Leonhard*, geb. 27 Sept. 1837, te Amsterdam. In de handwerken voor meisjes.

kerman, *Adriana Aletta*, geb. 25 Nov. 1849, te Amsterdam. In de gymnastiek.

Stemson, *Louise*, geb. 4 April 1850, te Haarlem. In de beginselen der Engelsche taal.

Viebahn, *Emma*, geb. 11 April 1851, te Amsterdam. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Zeeland.

Cramer, *Margaretha*, geb. 3 April 1851, te Middelburg. In de handwerken voor meisjes.

Utrecht.

Enequist, *Emma Caroline*, geb. 2 April 1845, te Zeist. In de beginselen der Fransche taal.

Haan, *Maria Christina Hermina de*, geb. 1 Jan. 1851, te Amersfoort. In de beginselen der Engelsche taal.

Friesland.

Beijer, *Constantina Augusta Wilhelmina*, geb. 12 Nov. 1840, te Leeuwarden. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Botke, *Trijntje*, geb. 13 Nov. 1850, kweekelinge te Leeuwarden. In de handwerken voor meisjes.

Westbonk, *Sijtske*, geb. 20 Aug. 1847, kweekelinge te Leeuwarden. In het lezen, schrijven, rekenen en in de beginselen der Nederlandsche taal.

Overijssel.

Gibson, *Margaret Toije*, geb. 11 Nov. 1836, te Hasselt. In de beginselen der Engelsche taal.

Hens, *Maria Magdalena Theodora*, geb. 25 Jan. 1841, te Raalte. In het schrijven en in de handwerken voor meisjes.

Groningen.

Albertsma, *Janna*, geb. 11 Sept. 1846, te Pieterburen. In de handwerken voor meisjes.

Dopheide, *Diewertje*, geb. 25 Jan. 1849, te Groningen. In de handwerken voor meisjes.

Leendertz, *Hermina*, geb. 18 Oct. 1850, te Groningen. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Nolle, *Louise Christina*, geb. 28 Mei 1847, te Groningen. In het lezen en schrijven.

Rijkens, *Gerritdina*, geb. 29 Jan. 1846, te Garmerwolde. In de handwerken voor meisjes.

Vries, *Foktje de*, geb. 5 Jan. 1845, te Groningen. In de handwerken meisjes.

Limburg.

Köhnen, *Mathilde Auguste Sophia*, geb. 26 Aug. 1850, te Roermond. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Liessen, *Anna Maria Margaretha*, geb. 11 April 1840, te Venraij. In de beginselen der Hoogduitsche taal.

Morrogh, *Marie*, geb. 17 Oct. 1846, te Venraij. In het schrijven.

Werdt, *Gertrude van der*, geb. 3 Dec. 1850, te Venraij. In de beginselen der Engelsche taal.

ZUIDHOLLAND.

Vijfde schooldistrict.

Vijftigjarige ambtsvervulling van den Heer H. SCHOLTEN, *als hoofdonderwijzer aan de Openbare armenschool* n°. 3, *te* Rotterdam.

Rotterdam. Den 1 Mei 1869 werd alhier een indrukwekkend feest gevierd. Het was vijftig jaar geleden, dat de 78jarige SCHOLTEN zijne betrekking als hoofdonderwijzer aan eene der Openbare armenscholen aanvaardde. Van alle kanten waren krachtige pogingen aangewend om den jubilaris dezen dag onvergetelijk te doen worden. In den voormiddag zijne school binnentredende vond hij in dat keurig gedecoreerde locaal behalve zijne leerlingen, die hem met bloemen en zang ontvingen, onderscheidene autoriteiten en belangstellenden vereenigd. De President van het Burgerlijk armbestuur, Mr. H. J. BINGER, bragt hem, onder verwijzing naar de inwendige kracht der Openbare school tegenover de aanvallen waaraan zij blootstaat, eene welverdiende hulde toe, daarbij aanvoerende, dat, waar mannen als SCHOLTEN haar ten dienste staan, zij in staat is aan lasterlijke beschuldigingen het hoofd te bieden, en bood vervolgens namens

het Armbestuur den jubilaris eene prachtige pendule met massief gouden allegorische voorstelling prijkende aan, welk kostbaar en waardig geschenk de grijsaard aanvaardde met de betuiging dat hij ook nu nog niet wenschte te rusten, maar hoopte den weg, die nog voor hem lag, te kunnen afleggen.

De ambtsbroeders van den feestvierende, hoofd- en hulponderwijzers, toonden hem insgelijks hunne achting en deelneming door de aanbieding van eenen sierlijken fauteuil, vergezeld van een album. Toespraken en heilwenschen volgden elkander op. Ook de schoolkinderen hadden niet willen achterblijven en boden insgelijks hunne geschenken aan, even als onderscheidene oud-leerlingen, waaronder velen thans eervolle betrekkingen in de maatschappij bekleeden.

De Regering, bij tijds onderrigt van het feest dat hier gevierd zou worden, had hare maatregelen genomen en liet aan den Heer Scholten, door tusschenkomst van den Inspecteur van het lager onderwijs in *Zuidholland*, Dr. M. P. Lindo, de medailje voor 50jarige getrouwe pligtsbetrachting aanbieden. En het Gemeentebestuur? Weldra verscheen de Burgemeester vergezeld door eene deputatie uit het Dagelijksch bestuur en den Gemeenteraad, om onder gepaste heilwenschen en woorden van dank *Rotterdam's* souvenir aan te bieden, bestaande in eenen met goud bewerkte sigarenkoker, waarin een bankbillet van *f* 1000, waarlijk een geschenk de tweede stad van ons land waardig, die daardoor toonde het onderwijs en ware verdiensten op prijs te stellen.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, bood den Heer Scholten, bij monde van den Voorzitter van het Departement *Rotterdam*, Ds. W. Th. van Griethuijsen, de gouden medailje der Maatschappij aan, terwijl het Israëlitisch-armbestuur door woord en daad toonde op openbaar onderwijs zeer hoogen prijs te stellen.

erkennende „dat de resultaten van het godsdienst-onderwijs op de Israëlitische godsdienst-armenscholen nooit beter waren, dan sedert het maatschappelijk en godsdienst-onderwijs gescheiden werd." Het geschenk door dat Armbestuur aangeboden, dat een voortreffelijk geheel uitmaakte met het cadeau van het Burgerlijk armbestuur, bestond in twee prachtige statuëtten van MILTON en SHAKESPEAR, de vertegenwoordigers van warmen godsdienstzin en van de kennis van het menschelijk hart.

Schoolcommissie, Schoolopzieners, ambtsbroeders, in één woord allen beijverden zich om het feest luister bij te zetten. Ook de schoolkinderen mogten niet vergeten worden. Hun was met milde hand een feestelijk onthaal toebereid, dat zij met dankbaarheid ontvingen. Door houding en gedrag toonden zij daarbij dat hun onderwijzer niet te vergeefs aan hunne vorming gearbeid had.

Een feestelijke avond bekroonde den voor velen onvergetelijken dag. In de groote zaal van het departements-gebouw der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, daartoe met veel zorg keurig gedecoreerd, had eene bijeenkomst plaats van onderscheidene autoriteiten en deputatiën, Rotterdamsche onderwijzers, leden der algemeene onderwijzers-vereeniging en vele andere belangstellenden. Alle aanwezigen werden daar gastvrij ontvangen en met milde hand werd de feestbeker vol geschonken. Ook nu nog bleven toespraken, feestgroeten enz. niet achter. Muziek en zang, en dramatische voorstellingen wisselden elkander af. En zoo bleek het dat van geene zijde, moeite noch kosten gespaard waren, om een zeker vrij zeldzaam voorkomend feest met waardigheid en luister te vieren. Dank zij allen toegebragt die daartoe medewerkten. Voorzeker zal niemand, die iets van de feestelijkheden aanschouwde, heengegaan zijn, zonder diepen indruk ontvangen te hebben. Moge vooral de waardige

Scholten nog lang in vrede op dezen heugelijken dag terugzien.

NOORDHOLLAND.

Eerste schooldistrict.

Vierenzestigjarige schooldienst van den hoofdonderwijzer R. Bell, *te* Amsterdam.

Amsterdam. Den 19 April 1869 had er eene eenvoudige maar niet minder treffende en aandoenlijke plegtigheid plaats in de Openbare armenschool, n°. 5, te dezer stede. De grijze hoofdonderwijzer Robertus Bell, aan wien, op zijn verzoek, eervol ontslag, met toekenning van pensioen, door Z. M. den Koning was verleend, zou dien dag afscheid nemen van zijne leerlingen. Tot zijne niet geringe verrassing en geheel buiten zijn weten, hadden de hulponderwijzers der school deze gelegenheid aangegrepen om, met de kinderen, den geliefden meester de blijken hunner genegenheid en erkentelijkheid, op eenigzins plegtige wijze, aan te bieden. Tot dat einde was de school versierd, en in hartelijke taal werd de hoofdonderwijzer, bij zijn verschijnen in de school, toegesproken door eenige leden der Plaatselijke Schoolcommissie Prof. T. M. C. Asser, Mr. P. R. Feith, Mr. J. F. van Lennep en den Heer J. Backer Jr., benevens Mr. J. de Vries, oud-curator. De hulponderwijzers en meesteressen vereerden den waardigen hoofdonderwijzer een armstoel met inscriptie op een zilveren plaatje; andere onderwijzers der school boden hem een geschenk in kristal aan, een mand met bloemen ontving hij van de kinderen, die herhaalde malen in gezang hunne gevoelens van eerbied, liefde en erkentelijkheid lucht gaven, voor al hetwelk de

getroffen hoofdonderwijzer, innig geroerd, zijn dank betuigde.

De ambtgenooten van den Heer BELL, zoowel fungerende als rustende, vereerden hem ter gelegenheid van dit zijn ontslag, een kostbaren gouden bril in schildpadden foudraal. Zoo werden ook thans de verdiensten van den hooggeschatten onderwijzer, die gedurende vierenzestig jaren leermeester en waardig voorganger der jeugd geweest was, erkend, gelijk vroeger, toen hij ten jare 1855 zijn vijftigjarig jubilé vierde, hem de zilveren medailje van wege Z. M. den Koning werd vereerd, en door het toenmalig collegie van Curatoren der Armenscholen een zilveren inktkoker; alsmede in 1866, bij de vervulling van zijn zestigjarigen diensttijd, een gouden horologie met toepasselijke inscriptie van wege het Gemeentebestuur.

Moge de late avond van zoo wel besteden levensdag voor den edelen grijsaard kalm, liefelijk en genoegelijk zijn!

Twaalfde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer L. BRUINS, *te* Koog a/d Zaan.

Koog a/d Zaan. De tweede dag van dit jaar was een ware feestdag voor deze gemeente.

De algemeen geachte als bekwame onderwijzer, de Heer L. BRUINS, mogt den dag beleven waarop hij vóór 25 jaar zijne betrekking als hoofdonderwijzer aanvaardde.

Verschillende commissiën hadden zich niet te vergeefs gevormd, om den waardigen man hulde en dank te brengen; want aanzienlijke bijdragen stroomden haar uit milde handen tegen, om den tweeden Januarij tot een vreugdedag te maken voor den meester en de kinderen.

Die er getuigen van waren wisten niet wát het eerst te noemen of te roemen: de hooge ingenomenheid van het Bestuur der gemeente met zijn indrukmakende en hartelijke toespraken; de belangstelling van alle ingezetenen te *Koog a/d Zaan*; de zorg en de ijver der commissiën; de bewijzen van achting, liefde en erkentelijkheid der oud-leerlingen en normaal-kweekelingen voor hun vormer en leidsman, of de liefde en hartelijkheid der schoolkinderen, op dien dag getoond.

Terwijl van veler woningen de vlaggen wapperden, werd de jubilaris door de schooljeugd met een toepasselijk gezang uitgenoodigd en van zijne woning, in hun midden, naar de school geleid.

Toen daar de kinderen hun geliefden meester zingend hadden geluk gewenscht, nàm de Burgemeester het woord en dankte den Heer BRUINS uit naam van het Gemeentebestuur voor alles wat hij gedurende 19 jaren had gedaan, voegde er zijne gelukwenschingen bij en bood hem als blijk van erkentelijkheid aan: een metaal barometer, op een uitstekend bewerkten zilveren voet, met toepasselijke inscriptie.

De Heer J. DUIVIS, voorzitter der feestcommissie, betuigde daarop, dat het streelend voor zijn gemoed was, als vertegenwoordiger der burgers, hem te kunnen verzekeren, dat het Bestuur niet alleen, maar dat de geheele gemeente zich verblijdt, nu hun onderwijzer zijn zilveren feest viert, hoe de ouders hem hoog achten en zijn arbeid waarderen; ten bewijze hiervan bood hij den Heer BRUINS eene prachtige tafel, twaalf stoelen en een voltaire aan.

Vervolgens toonde het hulp-personeel, de oud-kweekelingen, de leerlingen der normaalschool en de schooljeugd door woorden als geschenken, te veel om te noemen, hoezeer zij er prijs op stellen in het bezit te zijn van zoo een waardige leidsman en vriend.

Getroffen door zoo vele blijken van belangstelling, dankte

de Heer BRUINS met hartelijke woorden allen, die zijn geluk van dezen dag door hunne deelneming zoozeer verhoogden en noodigde het Bestuur en de commissie uit hem naar zijn huis te volgen.

Door de zorg der commissie begon het eigenlijke kinderfeest ten half vijf ure in de herberg *de Waakzaamheid*, ongeveer 300 kinderen waren er bijeen en vergastten zich ruimschoots op chocolade en koek, met zang, spel en dans, afgewisseld door vertooningen met eene groote tooverlantaarn.

Tot negen ure duurde daar die ongedwongen vrolijkheid der jeugd, in tegenwoordigheid van den jubilaris en zijn gezin, van het Bestuur en de commissie en van vele innig belangstellende vrienden en vriendinnen.

Niet minder genot smaakten de aanwezigen daarna ten huize van den Heer BRUINS, waar hartelijkheid en ongedwongenheid de grondtoon gaven.

Met regt betuigde een zijner ambtsbroeders, dat men te *Koog a/d Zaan* kosten noch moeite ontziet, om er het onderwijs doel te doen treffen, dat men daar den onderwijzer en goed onderwijs weet te waarderen en te beloonen, dat men de gemeente gelukkig mag noemen, waar tusschen het Bestuur en den onderwijzer zooveel sympathie bestaat; en uitte den wensch, dat *Koog a/d Zaan* nog jaren roem mag dragen op zulk een uitmuntend onderwijzer en zulk degelijk onderwijs.

ZEELAND.

Eerste schooldistrict.

Vijfentwintigjarige ambtsvervulling van M. HOOZE *als hoofdonderwijzer der Openbare school te* Wissekerke.

De eerste Mei j. l. was voor *Wissekerke* een ware feestdag; oud en jong, rijk en arm, iedereen voelde zich aange-

naam gestemd op dezen dag. En geen wonder! Immers, wie, die belang stelt in 't waarachtige heil der jeugd, zoude niet juichen op eenen dag als dezen, waarop de verdienstelijke, algemeen beminde hoofdonderwijzer HOOZE zijn 25jarig jubilé mogt vieren. De deelneming in de feestvreugde was dan ook algemeen; hiervan getuigden zoowel de van vele woningen wapperende driekleur als twee sierlijke eerepoorten. Ook in de school werd die deelneming heilwenschend geuit, zoowel door het liefelijk gezang der leerlingen als door de hartelijke toespraken van de beide hulponderwijzers en oud-kweekelingen.

De Heer Burgemeester, die met nog eenige andere leden van den Gemeenteraad bij deze plegtigheid tegenwoordig was, rigtte mede eene hartelijke toespraak tot den jubilaris.

Zeer geroerd door al deze ondubbelzinnige bewijzen van toegenegenheid en achting, betuigde de onderwijzer zijne groote ingenomenheid met en zijn opregten dank voor die algemeene belangstelling, welke hij mogt ondervinden.

Daarna werden de leerlingen door een gul onthaal verrast, na het einde van hetwelk zij de school in vrolijke stemming verlieten.

Gedurende den ganschen namiddag heerschte in de woning van den jubilaris een opgeruimde geest onder al de gasten; menige toast werd er op 't welzijn van den feestvierende, zijne vrienden en betrekkingen ingesteld, en menige dronk aan het heil van onderwijzer en onderwijs gewijd.

Vele geschenken werden den jubilaris als stoffelijke bewijzen van achting en liefde aangeboden, te weten: door zijne leerlingen zes mahonijhouten stoelen met bijbehoorenden fauteuil; door zijne oud-leerlingen en eenige andere ingezetenen eene prachtige mahonijhouten canapé; door het Gemeentebestuur eene zilveren tafelbel; door de beide hulponderwijzers eene zilveren brilledoos met inscriptie; door een oud-kweekeling

een schildpadden sigarenkoker met zilveren beslag, óók voorzien van eene toepasselijke inscriptie; door twee andere oudkweekelingen een boekgeschenk, en door den hoofdonderwijzer van *Kamperland*, met nog enkele ingezetenen een parapluien-staander.

Zoo ging een vreugdedag voorbij, die onvergetelijk zal blijven voor een ieder, die haar mogt medevieren.

Vierde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer W. Swart, *te* Goes.

Den 1 Mei j. l. vierde de Heer W. Swart, hoofdonderwijzer der Openbare school 1ste klasse te *Goes* zijn 25jarig jubilé als onderwijzer aan genoemde school.

Algemeen en hartelijk was de deelneming, hem van verschillende zijden bij die gelegenheid betoond.

's Morgens bij het begin der school zongen zijne leerlingen hem een heilwensch toe, die vergezeld ging van een doelmatige en waarlijk prachtige schrijftafel.

Was alzoo het begin van den dag aangenaam en verrassend, het overige van den dag, tot zelfs vrij laat in den avond, zou gedurig de bewijzen opleveren, hoezeer in onzen tijd naauwgezette pligtsbetrachting en onverflaauwde ijver van den onderwijzer op hoogen prijs geschat worden.

Immers, achtereenvolgens boden eene commissie uit het onderwijzers-gezelschap *Goes*, benevens de overige in dit district bestaande onderwijzers-gezelschappen den jubilaris hunne welgemeende deelneming en belangstelling en daarbij tevens gepaste geschenken aan.

Ook de kweekelingen der hier gevestigde Oefenschool

gaven blijk van hunne deelneming in het jubilé van hunnen waardigen leeraar, aan wiens kunde en ijver zij geen gering deel hunner opleiding te danken hebben. Zij voorzeker stemden in met den wensch dat hem nog jaren lang lust en kracht geschonken worden om ten zegen dezer inrigting werkzaam te blijven.

Ondervond hij veel van den kant zijner leerlingen en ambtsbroeders, niet minder was dit het geval van wege het Gemeentebestuur, van den Inspecteur en Districts-Schoolopziener, van de Plaatselijke Schoolcommissie en de Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen.*

Van allen ontving de jubilaris de ondubbelzinnigste blijken van ingenomenheid met zijn persoon en met hetgeen hij in een tijdvak van 25 jaar voor de jeugd en het onderwijs verrigt heeft.

Van den Inspecteur en den Schoolopziener ontving hij een zeer vereerend schrijven, terwijl bij dat van den laatstgenoemde tot aandenken een sierlijke fauteuil was gevoegd.

De avond van dezen waarlijk schoonen dag werd door den jubilaris in den kring zijner familie in vereeniging met den Schoolopziener en eenige zijner ambtgenooten aangenaam en vriendschappelijk gesleten, terwijl zij besloten werd met eene serenade bij fakkellicht door het Harmonie-gezelschap te dezer stede.

De wensch bij het einde van den avond uitgesproken, dat de Heer Swart eenmaal het geluk smaken zal zijn 50jarig jubilé te vieren, is gewis die van allen, welke van hunne belangstelling hebben doen blijken en niet het minst van den steller dezes.

Den kinderen werd den daarop volgenden Maandag door hun onderwijzer een regt aangename feestvreugde bereid, waar gulle kinderlijke vrolijkheid den toon aangaf.

ZUIDHOLLAND.

Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen, om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in eens ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven.

Op den 3 April had alhier de gewone jaarlijksche vergadering der leden van bovengenoemd Contract plaats. Een twintigtal afgevaardigden en leden namen aan haar deel en gaven daardoor het bewijs van hunne ingenomenheid met eene zaak, die steeds meer de aandacht en belangstelling der Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen trekt, en naar onze vaste overtuiging ook volkomen waardig is.

Het is onze bedoeling niet, hier een proces-verbaal der handelingen van die vergadering te geven; alleen het voornaamste daar medegedeeld of besloten en inzonderheid van belang voor het groot aantal leden over de gansche provincie verspreid, vinde hier eene plaats en wekke ook anderen tot kennismaking met en deelneming aan ons Contract op.

Op de agenda bekleedde vooral een voorname plaats punt 4: „Verslag van den staat en de werking van het Contract over 1868."

De hoofdinhoud daarvan is het die wij hier voornamelijk mededeelen.

De directie begon met den leden te herinneren, dat het Contract op 1 Januarij 1868 telde: 113 leden in de 1ste kl., 3 leden in de 2de kl., 52 leden in de 3de kl., 20 leden in de 4de kl., 27 leden in de 5de kl. en 31 leden in de 6de kl., benevens 5 donateurs en 2 donatrices, waarvan 3 donateurs en 1 donatrice in de 4de kl. en 1 donatrice in de 6de kl., en alzoo op dien datum de som der uitkeeringen voor de opeenvolgende klassen bedroeg *f* 529.50; *f* 473.00; *f* 415.00; *f* 331.00; *f* 235.00 en *f* 125.50.

Uit het verslag bleek nu:

1°. dat het Contract in den loop van het jaar 1868 verloor:

a. door overlijden:

Op 25 Dec. 1867 de Heer C. v. SLEE, onderwijzer te *Amsterdam*, vroeger te *Hillegom*, lid der 1ste kl.;
op 18 Jan. 1868 de Heer H. PELITIER, rustend hoofdonderwijzer van *Strijen*, lid der 1ste kl.;
op 25 Maart 1868 de Heer A. v. D. SNOEK, hoofdonderwijzer te *Stad aan 't Haringvliet*, lid der 1ste kl.;
op 5 Aug. 1868 de Heer J. DE PECKER, huisonderwijzer te *Leiden*, lid der 3de kl.;
op 12 Aug. 1868 de Heer C. SCHREUDERS, hulponderwijzer te *Nieuwenhoven*, lid der 6de kl.;
op 21 Aug. 1868 de Heer J. LIETZ, rustend hoofdonderwijzer te *Hof van Delft*, lid der 1ste kl., en
op 25 Aug. 1868 de Heer P. G. FORTANIER, rustend hoofdonderwijzer te *Leiden*, lid der 1ste kl.

b. door bedanken:

De Heer J. E. A. BARENDS, hulponderwijzer te *Dordrecht*, lid der 6de kl.

2°. dat aan de respective erven was uitbetaald:

aan die des eersten	*f* 529.50,
„ „ „ tweeden	„ 529.50,
„ „ „ derden	„ 530.00,
„ „ „ vierden	„ 417.00,
„ „ „ vijfden	„ 126.50,
„ „ „ zesden	„ 527.50 en
„ „ „ zevenden	„ 524.50.
Totaal der uitkeeringen in 1868.	*f* 3184.50.

Het aantal sterfgevallen was alzoo geklommen tot 108 en het bedrag der uitkeeringen tot *f* 35269.85.

3°. dat gedurende het jaar 1868 tot het contract waren toegetreden:

a. als donateur der 4de klasse:

Dr. C. Leemans, Commissaris van toezigt en Directeur van het Museum van oudheden te *Leiden;*

b. als leden der 1ste klasse:

de Heeren M. J. IJzerman en G. Japikse, hoofdonderwijzers te *Numansdorp* en *Leiden;*

c. als leden der 3de klasse:

de Heeren J. Maassen en G. Hermans, hoofdonderwijzers te *Kralingen* en *Dordrecht* en D. van Belsen, hulponderwijzer te *Sommelsdijk:*

d. als leden der 4de klasse:

de Heeren A. van den Bosch en H. P. J. Cuntz, hoofdonderwijzers te *Moercapelle* en te *Dordrecht*, en

e. als leden der 5de klasse:

de Heeren L. E. Hinrichs en W. G. Treffers, hulponderwijzers te *Gorinchem* en P. van der Dussen, hoofdonderwijzer te *Mookhoek.* Totaal 1 donateur en 10 leden.

Er had dus, wat de getalsterkte aangaat, eene vermeerdering plaats van 1 donateur en 2 leden en telde het Contract op 1 Januarij 1869:

6 donateurs, 2 donatrices en 248 leden, verdeeld als volgt:

4 donateurs en 1 donatrice in de 4de klasse; 1 donatrice in de 6de klasse;

110 leden in de 1ste klasse; 3 leden in de 2de klasse; 54 leden in de 3de klasse; 22 leden in de 4de klasse; 30 leden in de 5de klasse, en 29 leden in de 6de klasse. Het bedrag der uitkeeringen bedroeg daardoor op dien datum:

voor de erven van een lid der eerste klasse *f* 531.00;
„ „ „ „ „ „ „ tweede „ „ 476.00;
„ „ „ „ „ „ „ derde „ „ 419.50;
„ „ „ „ „ „ „ vierde „ „ 336.00;

voor de erven van een lid der vijfde klasse *f* 239.00, en
„ „ „ „ „ „ „ zesde „ „ 127.00. (1)

4°. dat gedurende het jaar 1868 in het personeel van HH. Agenten een paar mutatiën hadden plaats gehad. Een paar ouden van dagen, de Heer H. STEENBEEK te *Strijensas* en N. P. VAN ES te *Vlaardingen*, wenschten uit hunne betrekking ontslagen te worden en zagen die gaarne in jeugdiger handen overgaan. De eerste vestigde zich ook buitendien met der woon te *Kralingen*. De leden der respectieve agentschappen daartoe opgeroepen, hebben aan dien wensch voldaan en in de plaats des eersten tot Agent benoemd de Heer G. SCHOUTEN, dusverre plaatsvervangend Agent te *Strijen*, terwijl in zijne plaats tot plaatsvervangend Agent werd aangewezen de Heer P. VAN DER DUSSEN, hoofdonderwijzer te *lookhoek*. In plaats van den Heer N. P. VAN ES, te *Vlaardingen*, werd door het Agentschap tot Agent benoemd de Heer JOH. WIJMA, te *Schiedam*, dusverre plaatsvervangend Agent; de Heer N. P. VAN ES verklaarde zich bereid voor het vervolg als plaatsvervanger op te treden. Beide afgetreden mannen hadden zich aanspraak verworven op den dank der Directie voor de flinke wijze waarop zij zich voortdurend van hunne, vaak moeijelijke taak hadden gekweten, en het was der Directie aangenaam hun die openlijk te be-

(1) Na 1 Januarij verloor het Contract door overlijden: 1°. Dr. G. VAN WIERINGEN BORSKI, Commissaris van toezigt en donateur der 4de klasse; 2°. H. WESTENDORP, rustend hoofdonderwijzer te *Bren-vliet*, lid der 4de klasse.

Tot het Contract trad na dien datum toe als lid der 1ste klasse de Heer J. D. VAN WIJK, hoofdonderwijzer te *Leiden*, terwijl door de Algemeene vergadering, in de plaats van Dr. G. VAN WIERINGHEN BORSKI, tot Commissaris van toezigt werd benoemd Dr. M. P. L[illegible]DO, Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie *Zuidho[illegible]land*, welke deze benoeming welwillend heeft aangenomen.

tuigen. Van hunne opvolgers had de Directie reeds de bewijzen, dat het hun niet aan activiteit ontbrak en hartelijk wenschte de Directie dat zij al het hunne zouden toebrengen, wat aan den bloei van het Contract kon bevorderlijk zijn. Het getal Agentschappen was dus dit jaar wederom hetzelfde gebleven. De overtuiging der Directie, dat vermeerdering van het getal Agentschappen, ook door splitsing van te uitgestrekte verkrijgbaar, eene hoogst wenschelijke zaak is, was echter nog niet verzwakt, en bij vernieuwing werd dan ook de wensch daartoe uitgesproken, zoowel in het belang der Agenten als van het Contract.

5°. dat in het personeel van HH. Commissarissen van toezigt geen verandering was gekomen en de leden der Directie dezelfde waren gebleven.

6°. dat de staat der kassen gunstig kon genoemd worden. De vaste gelden waren met *f* 61.50 vermeerderd en bedroegen nu *f* 510.50. Van die *f* 61.50 waren *f* 51.00 verkregen door overschrijving uit de administratie-kas, ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 1868; *f* 10.00 als gift van de erven P. G. Fortanier Sr. als bewijs hunner ingenomenheid met het Contract, waarvan wijlen hun vader mede-oprigter was geweest, en *f* 0.50 door het bedanken van den Heer J. E. A. Barends, lid der 6de klasse.

De administratie-kas wees een batig saldo aan van *f* 10.79 benevens nog een te ontvangen som van *f* 2.10. Dit was waarlijk niet te verwachten geweest, vooral met het oog op de herhaalde uitgaven door zeven sterfgevallen veroorzaakt. Met het oog hierop aarzelde de Directie dan ook niet, aan de vergadering voor te stellen op nieuw *f* 9.50 bij de vaste gelden te voegen en die alzoo op *f* 520.00 te brengen, en voor het jaar 1870 geene hoogere administratie-kosten dan *f* 0.50 voor ieder lid aan te vragen. In den loop der vergadering werden beide voorstellen goedgekeurd. Wat de

Contracts-kas zelve betreft, ook deze was zeer gunstig en volkomen toegerust voor het geval dat van haar nieuwe offers werden geëischt.

Aan het eind van het verslag werd een woord van dank gesproken tot Agenten en leden voor de flinke, humane wijze, waarop zij de Directie waren behulpzaam geweest, om bij het ongewoon groot aantal sterfgevallen dadelijk aan hare verpligting te kunnen voldoen. Zware offers waren gevraagd, maar met bereidvaardigheid waren zij gebragt. Zoo hadden de leden werkelijk getoond, dat het hun ernst was, het Contract aan zijne oorspronkelijke bestemming *dadelijke hulp*, te doen beantwoorden en hadden zij niet alleen de moeijelijke taak der Directie veel verligt, maar bovendien in waarheid bewezen bereid te zijn ter hulpe van weduwen en weezen.

Zoo, ambtgenooten! blijve het; de Directie zal uwe bereidwilligheid steeds dankbaar erkennen, en onze vermoedelijke weduwen en weezen zullen er de zegenrijke gevolgen van ondervinden.

Namens de Directie, enz.

Leiden, April 1869.

J. P. LANCEL.
Secretaris.

SCHOOLBERIGTEN.

Mei 1869.

NOORDBRABANT.

II Distr. ***J. H. A. Diepen*****,** te *Tilburg*.

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. ***J. Ringeling*****,** te *'s Hertogenbosch*.

ENGELEN. Zij die wenschen in aanmerking te komen voor de vacerende betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school voor gewoon lager onderwijs, worden uitgenoodigd zich, vóór of op 20 Junij e. k., in persoon of met vrachtvrije brieven, onder overlegging der bij de wet gevorderde bescheiden, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: eene vaste jaarwedde van *f* 500 en eene vrije woning.

DE WERKEN c. a. De tweede Openbare school vacant. *Maart* 1869.

IV Distr. ***J. Dijkhoff*****,** te *Lithoijen*.

ALEM, gemeente *Alem*, *Maren* en *Kessel*. Aan den ijverigen hoofdonderwijzer LAURENTIUS VAN WAARDENBURG

werd, uithoofde van ligchaamsgebreken, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend. Hierdoor is de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school, waarop art. 20 der wet tot 1874 is toegepast, vacant.

Hoofd- en hulponderwijzers worden uitgenoodigd zich, vóór den 15 Junij e. k., onder overlegging van stukken, in persoon of met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester. De voordeelen zijn: *a.* eene vaste jaarwedde van *f* 400; *b.* een veranderlijk inkomen van *f* 10, en *c.* vrije woning met tuin.

OIJEN. De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

VI Distr. Dr. *F. B. Trosée*, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. De Openbare school vacant. *Nov.* 1868.

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*,
te *Eindhoven.*

LIESHOUT. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1869.

MORTEL, gemeente *Gemert.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven.*

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZES GEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *April* 1869.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*,
te *Eindhoven.*

BOXTEL. Door de benoeming van den Heer F. B. NUN-

NINK tot onderwijzer in *Nederlandsch-Indië* en het dienvolgens hem verleend eervol ontslag als hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, is deze betrekking den 1 Maart j. l. opengevallen. De voordeelen, daaraan verbonden, zijn, behalve vrije woning, eene jaarwedde van *f* 600 en een veranderlijk inkomen van omtrent *f* 200. Hoofdonderwijzers, tevens bevoegd tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, die naar deze betrekking willen dingen, worden uitgenoodigd, zich met de daartoe vereischte stukken aan te melden bij den Burgemeester der gemeente, vóór den 15 Junij e. k.

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

LAGEMIERDE. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

X Distr. Mr. F. J. A. Fles, te *Tilburg*.

HEUSDENHOUT, gemeente *Ginneken* en *Bavel.* De Openbare school vacant. *April* 1869.

XII Distr. Mr. J. J. Loke, te *Breda.*

DONGEN. Twee hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1869.

'S GREVELDUIN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

XIII Distr. A. J. L. de Roock, te *Bergen op Zoom*;

HEERLE, gemeente *Wouw.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1869.

OSSENDRECHT. De hulponderwijzersplaats aan de Openbare school vacant.

ROOSENDAAL. Tegen 1 November e. k. zal eene Openbare school voor kosteloos onderwijs vacant komen. *April* 1869.

ROOSENDAAL. Den 20 en 21 April j. l. werd alhier het

vergelijkend examen gehouden ter vervulling van de vacante Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Van de negen sollicitanten, die zich hadden aangemeld, kwamen er zes op, als: G. TH. BOSKAMP, van *Tilburg;* W. B. H. VAN DEVENTER, van *Wateringen;* F. J. GOEMANS, van *Vlissingen;* B. J. GROENEVELD, van *Sliedrecht;* J. VAN DER HOEVEN, van *Schiedam*, en A. W. H. LUDWIG, van *Arnhem.* Het examen is in het openbaar afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Heer VAN DE WIJNPERSSE, hoofdonderwijzer te *Bergen op Zoom.* Al de sollicitanten werden, naar volgorde der punten, op de voordragt geplaatst; uit welke door den Gemeenteraad, met algemeene stemmen, is benoemd n°. 1, zijnde de Heer LUDWIG, van *Arnhem.*

ROOSENDAAL. De Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

ROOSENDAAL. Eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1869.

GELDERLAND.

IV Distr. *L. A. F. H.* Baron *van Heeckeren*, te *Zutphen.*

RIJSEL, gemeente *Gorssel.* Op den 9 Januarij 1869 overleed op twee en dertigjarigen leeftijd, aan eene uitterende ziekte, de brave en hoogstverdienstelijke hoofdonderwijzer aan de Bijzondere school op *Nederlandsch Mettraij*, GERRIT NIJSINK. Tot zijn opvolger, om den 1 Mei in betrekking te treden, is benoemd de Heer JAN HENDRIK VAN KOTEN, van *Amsterdam*, bezitter van den tweeden onderwijzersrang.

V Distr. Dr. *L. Lasonder*, te *Groenlo.*

BORCULO. De Openbare school vacant. *April* 1869.

NEEDE. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

VII Distr. *A. M. van Voorthuijsen*, te *Nijmegen.*

ECK en WIEL, gemeente *Maurik*. Aan de Openbare school werd tot hulponderwijzer aangesteld B. BREERS.

IX Distr. Mr. *W. J. Triebels*, te *Nijmegen.*

MAASBOMMEL, gemeente *Appeltern*. De Openbare school vacant. *April* 1869.

X Distr. *F. H. W. Kuijpers*, te *Nijmegen.*

NIJMEGEN. Aan de school van het Departement *Nijmegen* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, werden tot hulponderwijzers aangesteld: H. J. N. DE LA HAEIJ KOCH, G. WESSELDIJK, H. BREMER en J. G. KLOMP.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. *M. J. de Goeje*, te *Leiden.*

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

IX Distr. Mr. *J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Aan de Openbare tusschenschool voor jongens en meisjes eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1869.

GORINCHEM. Aan de Openbare burgerschool voor jongens, die tevens kostschool is, wordt tegen 1 September dezes jaars een tweede hulponderwijzer verlangd met acte van toelating tot het geven van onderwijs in de Fransche taal, terwijl de toelating voor de wiskunde tot aanbeveling

zal strekken. De jaarwedde is *f* 250, boven kost, inwoning en gewone verpleging ten huize van den hoofdonderwijzer. Brieven en stukken vrachtvrij aan het Gemeentebestuur.

X Distr. B. Boers, te *Middelharnis.*

STELLENDAM. De Openbare school vacant. *April* 1869.

XI Distr. Mr. A. M. de Cock, te *Rotterdam.*

BERKEL en RODENRIJS. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

ROTTERDAM. De betrekking van hoofdonderwijzer aan eene der Openbare jongensscholen voor meer uitgebreid lager onderwijs der 1ste klasse vacant. *April* 1869.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Burgemeester en Wethouders brengen ter kennis van belanghebbenden dat aan eene op te rigten Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs 2de klasse voor jongens moet worden benoemd een hoofdonderwijzer. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: eene jaarwedde van *f* 1800 benevens 5 % der schoolgelden, teruggave van de eerste drie grondslagen der personele belasting en vrije woning of eene vergoeding voor huishuur. Sollicitanten, in het bezit eener acte als hoofdonderwijzer of daarmede gelijkstaande acte en bevoegd tot het geven van onderwijs in de wiskunde en in eene of meerdere levende talen, worden uitgenoodigd zich, met overlegging der vereischte stukken, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Gemeente-secretarie, afdeeling onderwijs, vóór of op Zaturdag 3 Julij e. k.

AMSTERDAM. Burgemeester en Wethouders brengen ter kennis van belanghebbenden, dat aan eene op te rigten Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs 2de klasse voor meisjes moet worden benoemd eene hoofdonderwijzeres. De voordeelen, aan deze betrekking verbonden, zijn: eene jaarwedde van *f* 1800 benevens 5 % der schoolgelden, teruggave van de eerste drie grondslagen der personele belasting en vrije woning of eene vergoeding voor huishuur. Sollicitanten, in het bezit eener acte als hoofdonderwijzeres en bevoegd tot het geven van onderwijs in eene of meerdere levende talen, worden uitgenoodigd zich, met overlegging der vereischte stukken, schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Gemeente-secretarie, afdeeling onderwijs, vóór of op Zaturdag 3 Julij e. k.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armenscholen eerste hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1869.

III Distr. *A. J. H. van der Toorn*, te *Amsterdam.*

WAVER, gemeente *Ouder-Amstel.* De betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school vacant. *April* 1869.

IV Distr. Dr. *N. J. B. Kappeijne van de Coppello*, te *Amsterdam.*

'S GRAVELAND. Door het vertrek van Mejufvrouw C. M. J. Schröter staat de gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes met 1 Julij vacant te komen. Hoofdonderwijzeressen, die genegen mogten zijn hare plaats in te nemen, gelieven zich aan te melden bij Burgemeester en Wethouders der gemeente. Het gemeente-subsidie bedraagt *f* 400 's jaars.

VI Distr. M. Luijmes, te *Alkmaar.*

OUDORP. De Openbare school vacant. *April* 1869.

VII Distr. P. J. Heijning, te *Helder.*

DIRKSHORN, gemeente *Haringcarspel.* Op den 27 April j. l. overleed alhier de verdienstelijke hoofdonderwijzer A. DE HEER, na eene kortstondige ziekte, waardoor de Openbare lagere school vacant is gekomen. In de tijdelijke waarneming wordt voorzien.

VIII Distr. Mr. J. Gerdenier, te *Hoorn.*

OOSTWOUD, gemeente *Midwoud.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

WERVERSHOOF. De Openbare school vacant. *April* 1869.

WESTWOUD. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1869.

ZEELAND.

II Distr. Dr. P. J. Andreae, te *Zierikzee.*

ZIERIKZEE. Aan de Stads-armenschool is de betrekking van vierden hulponderwijzer, en aan de eerste Burgerschool dezer gemeente die van tweeden hulponderwijzer, aan ieder van welke eene jaarwedde van *f* 250 verbonden is, vacant. Sollicitanten naar die betrekkingen worden verzocht zich, vóór 15 Junij e. k., met vrachtvrije toezending van stukken bij den Burgemeester der gemeente aan te melden.

III Distr. Mr. C. J. Pické, te *Middelburg.*

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

IV Distr. Mr. *J. H. de Laat de Kanter*, te *Goes.*

HEINKENSZAND. Voor de op te rigten Bijzondere school van lager onderwijs wordt verlangd eene hoofdonderwijzeres, P. G., tevens bevoegd tot het geven van onderrigt voor het minst in de Fransche taal en de handwerken voor meisjes en liefst ook in meerdere talen en in de muziek. Er wordt verstrekt vrije woning en toegestaan om een tweetal kostleerlingen aan te nemen. Zij die de betrekking begeeren vervoegen zich met vrachtvrije brieven bij den Burgemeester der gemeente, met eene opgave der acten van bekwaamheid en van de jaarwedde, die wordt bedongen.

UTRECHT.

II Distr. Mr. *P. A. M. V. O.* Baron *van Rijckevorsel van Rijsenburg*, te *Utrecht.*

WILNIS. Ten gevolge het overlijden van den verdienstelijken hoofdonderwijzer der Openbare school, DIRK VERPOORTEN, is de betrekking, welke hij bijna tien jaren met lof waarnam, opengevallen. Ter vervulling daarvan worden sollicitanten bij dezen opgeroepen, om, vóór den 10 Junij 1869, vrachtvrij aan den Burgemeester der gemeente te doen toekomen: 1°. hunne acte van bekwaamheid tot het geven van schoolonderwijs als hoofdonderwijzer, en 2°. één of meer getuigschriften van goed en zedelijk gedrag gedurende de twee laatste jaren, eindigende den 1 Mei 1869, afgegeven door het Dagelijksch bestuur der gemeente, waar de sollicitant gewoond heeft. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn het genot van vrije woning met eene tuin, eene jaarwedde van *f* 600 en eene toelaag van vijftig cent voor iederen leerling. Het getal der schoolgaande kinderen bedraagt gemiddeld 124. De hoofdonderwijzer is

verpligt avondschool te houden. De dag van het vergelijkend examen zal worden bekend gemaakt aan hen, wier stukken in orde zullen bevonden worden.

IV Distr. Mr. *G. H. van Bolhuis*,
te *Utrecht.*

ODIJK. De Openbare school vacant. *April* 1869.

FRIESLAND.

I Distr. Jhr. Mr. *J. Æ. A. van Panhuijs*,
te *Bergum.*

STIENS, gemeente *Leeuwarderadeel.* Bij besluit van den Gemeenteraad van *Leeuwarderadeel*, dd. 17 April j. l., is J. Glastra van Loon, wegens ergerlijk levensgedrag en pligtverzuim, ontslagen als hoofdonderwijzer. Dien ten gevolge is de Openbare school vacant.

II Distr. *J. Noijon*, te *Harlingen.*

FERWOUDE, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

FIRDGUM, gemeente *Barradeel.* De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

GAAST, gemeente *Wonseradeel.* Door het aftreden van H. v. d. Meulen als hoofdonderwijzer der Openbare lagere school is deze vacant geworden.

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Mr. *L. W. van Kleffens*,
te *Oenkerk.*

WANSWERD, gemeente *Ferwerderadeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1869.

IV Distr. Dr. Th. Sprée, te *Veenwouden.*

OOSTERMEER en RIJPERKERK, gemeente *Tietjerksteradeel.* Nadat de hoofdonderwijzersbetrekkingen bij de Openbare lagere scholen in deze dorpen waren opengevallen, zijn aldaar, ten gevolge van het voorafgegaan vergelijkend examen, bij Raadsbesluit van 12 Mei j. l. tot hoofdonderwijzers benoemd INNE VISSER en ADRIAAN WILLEM JAARSMA.

VII Distr. M. L. van de Woestijne Voerman, te *Joure.*

JOURE, gemeente *Haskerland.* De gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Jan.* 1869.

VIII Distr. J. H. Behrns, Inspecteur, te *Franeker.* (tijdelijk)

HEIDENSCHAP, gemeente *Workum.* De hoofdonderwijzersbetrekking bij de Openbare lagere school is vervuld door de benoeming van RIENDER ZIJLSTRA, hulponderwijzer te *Oudega.*

TIRNS, gemeente *Wijmbritseradeel.* Aan de Openbare lagere school heeft de Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd HAIJE VISSER, hulponderwijzer te *Zwolle.*

WORKUM. Tot hoofdonderwijzer der Openbare armenschool is benoemd ROELOF VERMEULEN, hulponderwijzer te *Leeuwarden.*

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. H. E. C. van Kerckhoff, te *Zwolle.*

DALFSEN en NIEUWLEUSEN. Het vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare

school te *Hessum*, gemeente *Dalfsen*, alsmede dat voor de Openbare school te *Ruitenveen*, gemeente *Nieuwleusen*, werd gelijktijdig in de dorpsschool te *Dalfsen* den 8 Mei j. l. gehouden. Van de 12 sollicitanten voor de beide scholen waren 8 opgekomen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den hoofdonderwijzer A. C. A. KRUIJDER, van *Zwolle*, ten overstaan van Burgemeesters en Wethouders der gemeenten *Dalfsen* en *Nieuwleusen*, terwijl verscheidene leden van de Gemeenteraden der beide gemeenten tegenwoordig waren; het examen had gedeeltelijk schriftelijk, gedeeltelijk mondeling plaats, terwijl de sollicitanten bovendien in de gelegenheid werden gesteld om aan een 20tal kinderen onderwijs te geven in het rekenen en in de geschiedenis des vaderlands.

ZWOLLE. Door de benoeming van den hulponderwijzer INNE VISSER tot hoofdonderwijzer te *Oostermeer*, in *Friesland*, is de betrekking van eersten hulponderwijzer aan eene der twee Openbare tusschenscholen vacant. Het tractement bedraagt *f* 500; er bestaat gelegenheid om bij den hoofdonderwijzer, tevens eerste onderwijzer bij de Rijksnormaallessen alhier, tegen billijke vergoeding in te wonen. Wanneer de te benoemen hulponderwijzer tevens geschiktheid toont te bezitten om de praktische oefeningen der normaalkweekelingen in de school te leiden, bestaat de gelegenheid tot toekenning van een Rijkssubsidie ad *f* 50. Alleen zij, die reeds sedert eenige jaren als hulponderwijzer werkzaam zijn geweest en goede getuigschriften kunnen overleggen, zullen voor de vacante betrekking in aanmerking komen.

Sollicitanten gelieven zich, onder overlegging der noodige stukken en attesten, met vrachtvrije brieven aan te melden bij den Burgemeester, vóór den 16 Junij e. k.

IV Distr. T. de Voogt, te *Oldenzaal.*

ESCHMARKE, gemeente *Lonneker.* De eerste Openbare school vacant. *April* 1869.

VIII Distr. Mr. J. Kalff, te *Almelo.*

ELZEN en HERIKE, gemeente *Markelo.* De Openbare school vacant. *April* 1869.

GRONINGEN.

II Distr. C. Römelingh, te *Westerzand.*

ADUARD. De Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

VI Distr. Dr. W. Gleuns, Jr., te *Groningen.*

BEERTA-westeinde, gemeente *Beerta.* Door de benoeming van den Heer H. W. DIJKEN tot hoofdonderwijzer te *Midwolde* werd de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school vacant. Ten einde zoo spoedig mogelijk in die vacature te voorzien heeft er eene oproeping plaats gehad van sollicitanten in couranten en het *Weekblad voor lager, middelbaar en gymnasiaal onderwijs*, en hebben zich 27 sollicitanten aangemeld. Bij het examen, dat den 5 Mei j. l. heeft plaats gehad, zijn 21 opgekomen. De uitslag van het examen was, dat de volgende onderwijzers, alphabetisch gesteld, het meest hebben uitgemunt: S. DE BOER, hulponderwijzer te *Beerta;* B. G. BORGESIUS, hulponderwijzer te *Oude Pekela;* H. HAAK, hoofdonderwijzer te *Solwerd;* F. MEIJER, hulponderwijzer te *Oostwold;* J. NIEMEIJER, hoofdonderwijzer te *Meerland*, en J. WIERINGA, hulponderwijzer te *'s Hertogenbosch.*

Uit dit zestal is den 16 dezer door den Raad benoemd de Heer J. NIEMEIJER, hoofdonderwijzer te *Meerland*, gemeente *Midwolde.*

DE MEEDEN. Het vergelijkend examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school werd gehouden den 10 en 11 Maart j. l. Er hadden zich 45 sollicitanten aangegeven, van welke 41 bij het examen tegenwoordig zijn geweest. De onderwijzers, die het meest hebben uitgemunt en alphabetisch op de voordragt werden geplaatst, zijn: J. AUWEN, te *Baflo;* E. DRENTH, te *'t Waar;* H. W. DIJKEN, te *Beerta;* H. DE RAAF, te *Veendam;* J. ZIJLSTRA, mede te *Veendam*, en T. STOLLINGA, te *Smallinge*, met het lot tegen A. ZUUR, te *Borgsweer*. Allen zijn gevestigde hoofdonderwijzers.

Uit dit zestal is door den Raad verkozen de Heer H. DE RAAF, hoofdonderwijzer te *Veendam*, die den 1 Mei zijne betrekking heeft aanvaard.

MIDWOLDE. Alhier had den 17 en 18 Maart j. l. het vergelijkend examen plaats, waaraan 33 sollicitanten deel namen van 46, die zich hadden aangegeven. De uitslag van het examen was dat de volgende zes onderwijzers, die zich het gunstigst hadden onderscheiden, in eene alphabetische orde op de voordragt werden geplaatst: J. AUWEN, te *Baflo;* H. W. DIJKEN, te *Beerta;* J. HAIJKENS, te *Vlagtwedde;* D. POORT, te *Kantens;* A. ZUUR, te *Borgsweer*, en J. ZIJLSTRA, te *Veendam*. Behalve D. POORT, die als hulponderwijzer werkzaam is, zijn allen gevestigde hoofdonderwijzers.

De Raad heeft uit dit zestal verkozen de Heer H. WIARDI DIJKEN, hoofdonderwijzer te *Beerta*, die met Mei zijne betrekking te *Midwolde* heeft aanvaard.

VII Distr. Dr. *M. Salverda*, te *Groningen*.

ONSTWEDDE. Door den Gemeenteraad is tot hulponderwijzer in de school te *Stadskanaal* benoemd de Heer G. N. LACOSTE, hulponderwijzer te *Gasselternijveen*.

VEENDAM. Den 14 Mei j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school aan de Kleine Laan, vacant geworden door het vertrek van den hoofdonderwijzer H. DE RAAF. Bij het afnemen van het examen werd de Schoolopziener bijgestaan door de Heeren A. WINKLER PRINS, voorzitter der Plaatselijke Schoolcommissie, J. DE GRIENT DREUX, secretaris, en C. P. DE GROOT, lid van diezelfde commissie; Dr. G. DE JAGER MEESENBROEK, directeur van- en den Heer D. J. HELDERMAN, leeraar aan de Hoogere burgerschool, allen te *Veendam.*

Er hadden zich tot het examen aangemeld vijftig sollicitanten, van welke tien niet opgekomen zijn.

Na afloop van het examen zijn door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, de volgende zes sollicitanten op de voordragt geplaatst: J. ULLMANN, van *Veendam;* J. WIERINGA, van *'s Hertogenbosch;* D. POORT, van *Wildervanksterdallen;* A. ZUUR, van *Borgsweer;* F. MEIJER, van *Oostwold*, en F. Z. BARKHUIS, van *'s Hertogenbosch.*

Eene benoeming is nog niet gedaan.

VEENDAM. Door den Gemeenteraad is benoemd tot hulponderwijzer in de school te *Borgercompagnie* de Heer G. SUK, van *Veendam.*

WILDERVANK. Benoemd tot hulponderwijzer in de school te *Stadskanaal* de Heer A. BRAAM, hulponderwijzer te *Wester-Emden.*

WILDERVANKSTERDALLEN, gemeente *Wildervank.* Den 17 April j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats van sollicitanten naar de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare school te *Wildervanksterdallen*, vacant geworden door de overplaatsing van den hoofdonderwijzer KEMPER naar de Westerschool te *Stadskanaal.* Bij de beoor-

deeling van de ingeleverde stukken over Nederlandsche taal werd de Schoolopziener bijgestaan door den Heer D. DE GROOT, leeraar aan 's Rijks kweekschool voor onderwijzers.

Er hadden zich zeventien sollicitanten aangegeven, van welke vier niet opgekomen zijn.

Op de voordragt werden geplaatst: 1°. D. POORT, van *Kantens;* 2°. J. DIJKSTRA, van *Assen;* 3°. S. DE BOER, van *Beerta;* 4°. W. RÖTEL, van *Hoogezand;* 5°. G. JAXOU DEELMAN, van *Nieuwveenster Mond.*

Uit dit vijftal heeft de Raad der gemeente, in zijne vergadering van 30 April, tot hoofdonderwijzer aan de Openbare school te *Wildervanksterdallen* benoemd den Heer D. POORT.

DRENTHE.

I Distr. H. Boom, te *Assen.*

ASSEN. Met 1 Julij e. k. wordt aan den hoofdonderwijzer J. KARSTEN, als zoodanig sedert 1834 hier in betrekking, een eervol ontslag verleend, en hierdoor komt eene der Openbare lagere scholen in deze gemeente vacant. Wedde *f* 850, of *f* 650 met vrije woning en tuin. Aangifte vrachtvrij vóór 15 Junij aan het Gemeentebestuur. De dag van het examen wordt tijdig bekend gemaakt in de *Haarlemmer* en *Provinciale Drentsche en Asser Courant.*

IV Distr. J. van der Veen, Az., te *Hoogeveen.*

ZWEELO. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

LIMBURG.

VII Distr. Dr. J. P. H. van de Loo, te *Venlo.*

REUVER, gemeente *Beesel.* De Openbare school vacant. *April* 1869.

INHOUD.

SCHOOLNIEUWS.

Benoeming van den Heer Mr. G. H. VAN BOLHUIS *tot Schoolopziener in het vierde schooldistrict der prov.* Utrecht. Bl. 385

Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen* . . . . . . — 385

Rijks-kweekscholen ter opleiding van onderwijzers te 's Hertogenbosch, Haarlem *en* Groningen. . . . . — 386

SCHOOLONDERWIJZERS-GEZELSCHAPPEN.

UTRECHT. *Tweede schooldistrict* . . . . — 388

Lijst der school- en huisonderwijzers en onderwijzeressen, die in het voorjaar van 1869 *examen afgelegd en acten van bekwaamheid verkregen hebben* . . . . — 391

ZUIDHOLLAND. *Vijfde schooldistrict.*

Vijftigjarige ambtsvervulling van den Heer H. SCHOLTEN *als hoofdonderwijzer aan de Openbare armenschool* n°. 3, te Rotterdam . . . . — 437

NOORDHOLLAND. *Eerste schooldistrict.*

Vierenzestigjarige schooldienst van den hoofdonderwijzer R. BELL, *te* Amsterdam . . . . — 440

NOORDHOLLAND. *Twaalfde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer L. BRUINS, *te* Koog a/d Zaan . . . . Bl. 441

ZEELAND. *Eerste schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige ambtsvervulling van M. HOOZE *als hoofdonderwijzer der Openbare school te* Wissekerke. — 443

ZEELAND. *Vierde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer W. SWART, *te* Goes . . . . — 445

ZUIDHOLLAND.

Contract tusschen Zuidhollandsche onderwijzers en onderwijzeressen, om den deelhebbers bij hun overlijden te verzekeren eene toelage in eens ten behoeve van hunne weduwen, kinderen of andere wettige erven. . . . . — 447

SCHOOLBERIGTEN *van Mei* 1869 . . . . — 453

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

Aarsen (A.), Asters. Wetenswaardigheden, fabelen, vertellingen en versjes. Een leesboek voor de volksschool. (Oude spelling). Gorinchem, G. C. v. d. Mast. Kl. 8o. . . . . *f* 0.30

—— Hetzelfde werkje. (Nieuwe spelling.) Als boven . . . „ 0.30

—— Reken-, stel- en meetkundige opgaven. Ten dienste van aankomende onderwijzers en leerlingen van hoogere burgerscholen en andere inrichtingen van middelbaar en meer uitgebreid lager onderwijs. Als boven. 12o. . . . . *f* 0.25

Albada (B. L. van), Het maatschappelijk leven. Een leesboek voor de volksschool. Met een woord ter inleiding van J. F. Jansen. Leeuwarden, A. Akkeringa. Kl. 8o. . . . . *f* 0.30

Arend (Dr. J. P.), Algemeene geschiedenis des vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden. Voortgezet door Mr. O. van Rees en Dr. W. G. Brill. Met platen enz. 3de deel, 5de stuk, 2de afl. Amsterdam, C. L. Schleijer en Zoon. Roy. 8o. . . . . *f* 0.50

Beauties of English poetry with glossary and explanatory notes. Rotterdam, Hendrik Altmann. Kl. 8o. In linnen band . . . . . . *f* 1.10

Boeser (A. L.), Eerste verzameling van rekenkundige voorstellen voor de hoogste klasse der lagere scholen. 9de druk. Amsterdam, A. Hoogenboom. Kl. 8o. . . . . *f* 0.12½

—— Tweede rekenboekje. Verzameling van voorstellen ter toepassing van de leer der tiendeelige breuken en van ons maat-, gewicht- en muntstelsel. 16de druk. Als boven . . . . *f* 0.12½

—— Vierde rekenboekje. Regel van drieën met tiendeelige en gewone breuken. 8ste druk. Als boven. . . . . *f* 0.12½

Bosscha (J.), Neêrlands heldendaden te land van de vroegste tijden af tot in onze dagen. Herziene en verbeterde uitgaaf. 5de en 6de afl. Leeuwarden, G. T. N. Suringar. Roy. 8o. Per afl. . . . . *f* 0.40

Bruck (M. R.), Deutsches Lesebuch. Prosa und Poesie (Mit einem Deutsch-holländischen Wörterbuche). 2te verbesserte Auflage. Deventer, A. ter Gunne. Kl. 8o. . . . . *f* 1.10

Bruin (Servaas de), De duitsche taal alleen door zelfonderricht. 6de brief. (Les 11 en 12) Zutphen, P. Bz. Plantenga. 8o. . . . *f* 0.60

Busé (F. F. A.), The child's manual of English poetry adopted for use in Dutch schools. Arnhem, J. Voltelen. Kl. 8o. . . . . *f* 0.40

Dinger (W. N.), Handleiding tot de beoefening van het boekhouden naar de dubbele methode (Italiaansch boekhouden). Met een uitgebreid memoriaal ter bewerking. 3de herziene druk. Amsterdam. M. Schooneveld en Zoon. Kl. 4o. . . . . *f* 3.00

Donck (J. J. C.), Theorie der cijferkunst. 2de deel. Haarlem, Erven Loosjes. Postf. . . . . *f* 1.50

Groot (D. de), Overzicht der algemeene geschiedenis. Eerste gedeelte. Oude geschiedenis en geschiedenis der middeleeuwen. 2de vermeerderde druk. Groningen, A. L. Scholtens. Postf. . . . . . *f* 0.80

Hartsen (F. A.), Dr. A. Pierson en de schoolwet. Leiden, de Breuk en Smits. 8°. *f* 0.25

Heine's sämmtliche Gedichte. 11de en 12de afl. Amsterdam, K. H. Schadd. 12°. Per afl. *f* 0.30. Compl. *f* 3.60. Gebonden . . . *f* 4.10

Hoeven (A. van der), Handleiding tot de oefening in de vervoeging der fransche werkwoorden. Haarlem, Erven F. Bohn. Kl. 8°. . . *f* 0.70

Jansen (J. F.), Handleiding en rekenboek bij de voorstelling der Nederlandsche maten en gewigten. Geteekend door A. F. Aarts. Leeuwarden, Hugo Suringar. Kl. 8°. . . . . *f* 0.35

Jurrius (J.), Eerste beginselen der vergelijkende aardrijkskunde, als inleiding tot de werken over vergelijkende aardrijkskunde van W. Pütz. Een beknopt leerboek voor de burgerscholen en de hoogste klasse der lagere scholen. Met 18 schetskaarten. 2de herziene en vermeerderde druk. Sneek, van Druten en Bleeker. 12°. . . . . *f* 0.50

Kinderschat. Een leesboekje voor jonge kinderen. Bijeenverzameld door J. J. A. Goeverneur. Groningen, P. Noordhoff en M. Smit. Kl. 8°. *f* 0.25

Klassieken (Nederlandsche), uitgegeven en met aanteekeningen voorzien door Dr. Eelco Verwijs. VII. Bredero's Spaansche Brabander. Leeuwarden, Hugo Suringar. Postf. . . . . *f* 1.60

Lessing (G. E.), Nathan der Weise. Ein dramatisches Gedicht. Mit Einleitung und Anmerkingen herausgegeben van P. H. von Moerkerken. Nieuwe (titel-) uitgave. Sneek, van Druten en Bleeker. 12°. *f* 0.75

Lobatto's leerboek der rechtlijnige en bolvormige driehoeksmeting. 3de druk, bewerkt en verm. door Dr. P. van Geer. Met uitslaande platen. Schoonhoven, S. en W. N. van Nooten. 8°. . . . . *f* 2.25

Lijst van de voornaamste vorsten en regenten uit de oude-, middel- en nieuwe geschiedenis. Met opgave van de regeeringsjaren en eenige genealogische bijzonderheden (door H. C. Rogge). 2de vermeerderde druk. Amsterdam, Y. Rogge. 12°. . . . . *f* 0.60

Maatjes (A. B.), Fransche woorden en korte samenspraken voor eerstbeginnenden. Amsterdam, J. H. Gebhard en Comp. Kl. 8°. . *f* 0.30

Macaulay, Geschiedenis van Engeland, met aanteekeningen enz. 2de druk. Bewerkt door Dr. J. C. van Deventer. 14de en 15de afl. Amsterdam, Wed. J. C. van Kesteren en Zoon. Postf. Per afl. . . . *f* 0.45

Motley (J. L.), De opkomst van de Nederl. Republiek. 2de afd. Geschiedenis van de Vereenigde Nederlanden, van den dood van Willem I tot het twaalfjarig bestand. 5de deel, 3de afl. 's Gravenhage, W. P. van Stockum. Roy. 8°. . . . . *f* 1.10

Nösselt (Fr.), Algemeene geschiedenis. Uit het Hoogduitsch vertaald, naar de 14de verm. en verb. uitgaaf, onder toezicht van H. C. Rogge. 3de afl. Amsterdam, Y. Rogge. Postf. . . . . *f* 0.50

Ontwerp van wet tot regeling van het hooger onderwijs met memorie van toelichting, ingekomen bij de 2de Kamer der Staten-Generaal den 17 Maart 1869; benevens aanwijzing der punten van overeenkomst en verschil met het ontwerp en de memorie van toelichting van 25 Febr. 1868. Met eenige aanteekeningen. Bewerkt door Dr. T. T. Kroon. Arnhem, Is. An. Nijhoff en Zoon. 8°. . . . . *f* 0.90

Ploetz, Voyage à Paris. Le Français comme il se parle. Arrangé à l'usage des Hollandais par J. M. Reinders. Leide, van den Heuvell en van Santen. 12⁰. . . . . ƒ 0.50
Polvliet (C. G.), Beknopt leerboek der meetkunst, ten dienste van het onderwijs. 2de stukje. Schoonhoven, S. en W. N. van Nooten. Kl. 8⁰. ƒ 0.35
Pütz (W.), Leiddraad bij het onderwijs in de vergelijkende aardrijkskunde. Onder medewerking van Dr. J. J. Kreenen uit het Hoogduitsch vertaald en bewerkt door J. Jurrius. 3de herziene en vermeerderde druk. Sneek, van Druten en Bleeker . . . . ƒ 1.10
Rogge (H. C.), Hydrographische kaarten van Europa. Ten gebruike bij het onderwijs in de geographie aan hoogere burgerscholen. Leiden, T. Hooiberg en Zoon. . . . . ƒ 0.35
Sack (Dr.), Beschrijving van alle landen, staten en rijken der aarde. Aardrijkskundig handboek volgens de jongste toestanden. Vrij bewerkt naar de tweede Hoogduitsche uitgave. Met een voorbericht van Dr. J. J. Kreenen. 4de deel. 3de afl. Zwolle, van Hoogstraten en Gorter. Roy. 8⁰. . . . . ƒ 0.40
Schets van de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. 1ste afl. Inleiding en de Middeleeuwen. Delft, J. Waltman Jr. 12⁰. ƒ 0.40
Schlosser (F. C.), Geschiedenis der achttiende en negentiende eeuw. 2de druk. Geheel herzien door P. van Os. Nieuwe (titel-) uitgave. Afl. 31—36. Amsterdam, K. H. Schadd. Roy. 8⁰. Per afl. . . . ƒ 0.18
Selection (A) of English synonyms. With practical exercises. Designed for Dutch schools. Leeuwarden, A. Akkeringa. Kl. 8⁰. . . ƒ 0.60
Simon (M. C. F.), Beginselen der bolvormige driehoeksmeting. Breda, Broese en Comp. 12⁰. . . . . ƒ 0.40
Versluijs (J.), Leerboek der vlakke meetkunde. Groningen, J. B. Wolters. Postf. . . . . ƒ 1.25
Verzameling van voorbeelden, formulen en vraagstukken uit de letterrekening en stelkunst. Gedeeltelijk naar het Hoogduitsch van Meier Hirsch. 2de vermeerderde druk. Utrecht, J. G. Broese. 8⁰. . ƒ 2.00
Whately (E. Jane), A selection of English synonyms edited by archbishop Whately. 6th edition, revised. Arnhem, J. Voltelen. Kl. 8⁰. ƒ 0.90
Wijnne (Dr. J. A.), Handboek der algemeene geschiedenis. Groningen, J. B. Wolters. Roy. 8⁰. . . . . ƒ 3.00
Winkler (Dr. T. C.), De schatten van den aardbodem met eene menigte afbeeldingen. 1ste afl. Haarlem, A. C. Kruseman. Roy. 8⁰. . ƒ 0.55
Compleet in 8 afl. (3de afd. der „Natuurhistorische bibliotheek.")
Witkamp (P. H.), Beknopte Nederlandsche spraakkunst voor de lagere scholen. 2de druk. Amsterdam, A. Hoogenboom. Kl. 8⁰. ƒ 0.07½
——— Landen en volken. Eene beschrijving van alle landen en volken der aarde. Schoonheden van natuur en kunst; zeden, gewoonten, godsdiensten en kleederdragten der bewoners. Met platen en kaarten. 8ste afl. Amsterdam, Kröber en Comp. Roy. 8⁰. . . . . ƒ 0.40
Wolters (J. F. H.), Etudes littéraires sur Athalie. 1re partie. Bois-le-duc, J. J. Arkesteijn et fils. Roy. 8⁰. . . . . ƒ 1.00

TEEKENKUNST.

Bij P. N. VAN KAMPEN, te Amsterdam, wordt uitgegeven:

GRONDBEGINSELEN DER TEEKENKUNST.

Eene theoretische en practische Handleiding om het teekenen grondig te leeren.

DOOR **C. C. HUYSMANS**,

Leeraar aan de Kon. Milit. Academie en Directeur van de Teekenschool te Breda.

72 platen in plano, met 16 bladen tekst in portefeuille *f* 16.25.

De auteur van dit werk ontving van den Raad van Bestuur der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten de volgende missive:

„Met U gelooft de Raad dat door de uitgave van dit werk in een wezentlijke behoefte is voorzien, welke bestond aan een werk, dat tot leiddraad konde dienen bij een *grondig* onderwijs in de Teekenkunst.

„De uitvoering heeft genoegzaam bewezen hoe volkomen hij, die zulk eene taak op zich had genomen, daarvoor berekend was.

„Het beste bewijs van de ingenomenheid van het bestuur der Academie, meent het daardoor te geven, dat het zich dadelijk heeft aangeschaft 3 exemplaren van uw Handboek, om die te doen dienen ten gebruike bij de lessen van de leerlingen dier Inrigting.

„Aan U wordt volkomen vrijheid gegeven om dit gunstig gevoelen omtrent Uw werk bekend te maken, daar en wanneer Gij zult goedvinden.

„Wenschende en vertrouwende het Bestuur dat dit Handboek zal bijdragen tot bevordering van den bloei der beeldende kunsten in ons Vaderland."

De Raad van Bestuur der
Koninkl. Academie van Beeldende Kunsten,
D. D. Büchler, *Voorzitter.*
C. P. van Eeghen, *Loco-Secretaris.*

[348]

Uitgave van DE GEBROEDERS VAN CLEEF, te 's Gravenhage.

MAURY'S Natuurkundige aardrijkskunde, vertaald door M. J. VAN NIEUWKUIJK, onder toezicht en met eene voorrede van Dr. L. J. BURGERSDIJK. Post 8o. met 2 platen.

Prijs *f* 1.25.

BOEKBEOORDEELINGEN.

Zielkunde, door Prof. VAN DER WIJCK. Eerste aflevering. Groningen, 1869, J. B. WOLTERS. Compleet in 7 afl. Prijs der eerste afl. *ƒ* 0.60.

Vóór weinig tijds hebben wij het hooren betwijfelen, of wel „de theorie der opvoeding een wetenschap, het onderwijzen een kunst" is. Die twijfel werd van verschillende zijden met een vraagteeken begroet, waarop een rectificatie of justificatie volgde, die ons op het terrein van het misverstand overbragt. Wij willen die regtvaardiging aannemen. Wij vermoeden, dat de strijd, zoo die werd aangebonden, in een strijd over woorden zou ontaarden, terwijl men het in de hoofdzaak wel eens zou zijn. De schrijver die dien twijfel had geopperd, of liever de bewering wel wat stout had ontkend, wenscht op de zaak niet terug te komen; maar wij achten de zaak belangrijk genoeg om rekenschap te geven van onze overtuiging, dat „de theorie der opvoeding wèl een wetenschap, onderwijzen wèl een kunst is." Het gaat, wat het laatste aangaat, niet aan te zeggen: „Ware ze dat, dan zou ieder die kunst kunnen leeren." Wij meenden tot hiertoe juist, dat niet ieder een kunst leeren kan, dat er een bijzondere aanleg toe wordt vereischt, die, ja ontwikkeld kan en ook wel degelijk moet worden, zal de bezitter van dien aanleg

eenmaal die kunst magtig zijn: een kunstenaar kunnen heeten. Men kan, ja, in iedere kunst eenige vaardigheid opdoen; het werktuigelijke van een kunst kan men zich tot op zekere hoogte eigen maken, tot een zekere mate van dilettantisme zich verheffen; maar zonder natuurlijken aanleg kunstenaar worden — dat nooit. Men zal toch wel niet beweren, dat ieder die naar geteekende of gedrukte modellen of zelfs naar de natuur teekent, daarom reeds een kunstenaar is, al heet hij ook de teekenkunst te beoefenen. Niet ieder die verzen maakt, is een dichter; niet ieder die voordragten houdt, een redenaar. Niet ieder die piano of viool speelt, daarop fantaseert zelfs, mag immers den gewijden kunstenaarsnaam dragen. Om dien te verwerven, moet men kunstenaar geboren zijn (1). En is het nu met het onderwijzen anders? Wij gelooven het niet. Niet ieder die onderwijs geeft, is een onderwijzer of kan het ooit worden. Ook daartoe behoort een aanleg, die, waar hij ontbreekt, nimmer kan worden vergoed of aangebragt. Wie eenmaal een flink, waarachtig onderwijzer wil worden, moet onderwijzer geboren zijn. Ieder die gezonde leden en een gezond hoofd heeft, kan wel leeren timmeren en metselen; doch kan ook ieder, ik zeg niet een bouwkundige, maar een bouwkunstenaar worden? Zoo kan ook wel ieder misschien eenige routine van zoogenaamd onderwijs geven krijgen; maar onderwijzen, in den waren en vollen zin des woords, kunnen afdalen tot den kinderlijken geest, zóó, dat men afdalende, tevens tot zich optrekt, boeijend ver-

(1) Men werpe ons het voorbeeld van DEMOSTHENES niet tegen. DEMOSTHENES moge door volhardenden ijver en stalen vlijt een natuurlijk gebrek zooveel mogelijk verholpen, zijne organen versterkt, wat de vrije ontwikkeling van zijn aanleg belemmerde, uit den weg geruimd hebben: het goddelijk kunstenaarsvuur, dat den griekschen redenaar moet hebben bezield, *moet* hem aangeboren zijn geweest.

halen en mededeelen, tegenwoordigheid van geest bezitten om geen gelegenheid tot ontwikkeling te laten voorbijgaan en geen aangrijpingspunt onopgemerkt en ongebruikt te laten, goed socratiseeren: er zijn er die het nooit leeren. En juist omdat het, bij gebrek aan den noodigen aanleg, niet aan te leeren is, daarom hebben wij, dunkt ons, regt te beweren, dat onderwijzen wel degelijk „een kunst" is.

Maar nu de theorie der opvoeding; is zij een wetenschap? Wij gelooven met evenveel regt die vraag bevestigend te kunnen beantwoorden. Iedere wetenschap steunt op feiten, op verschijnselen die worden gegroupeerd, gecombineerd. Men zoekt naar de oorzaak dier verschijnselen en vormt zich hypothesen, waaraan men diezelfde en de later waargenomen verschijnselen toetst. Laten dezen zich uit de hypothese allen verklaren, dan houdt men haar vast en beschouwt haar als natuurwet; zijn ze met haar in tegenspraak, dan verwerpt men haar en zoekt eene andere, of men gelukkiger mogt zijn in het opsporen der regelen, die de natuur in haar werken volgt. Maar is de natuurkunde bijv. nu geen wetenschap, omdat zij nog voor raadselen staat, die zij niet op te lossen weet, omdat zij òf nog geen genoegzaam aantal feiten heeft kunnen waarnemen, òf omdat zij nog niet alle wetten heeft weten op te sporen? Is de geneeskunde geen wetenschap, omdat het haar nog niet gegeven is *alle* ziekteverschijnselen te verklaren, en *alle* oorzaken van storing in de geregelde werking der organen nog niet weet aan te wijzen en weg te nemen? Moet een wetenschap reeds haar laatste woord hebben gesproken, zal zij den naam van wetenschap verdienen? Mag er in haar niets hypothetisch, niets onzekers meer wezen? Och! schrap dan vrij alle tot dusver wetenschap genoemden van de lijst, op de zuivere wiskunde na; zij alleen verdient dan den naam van wetenschap te dragen. Gaarne erkennen wij, dat die

naam bij uitnemendheid haar toekomt; het monopolie van dien naam haar te geven, daartegen zouden tal van wetenschappelijke mannen opkomen, en zij zouden er regt toe hebben.

Maar is er nu eene *opvoedings*wetenschap? Wel zeker is zij er. Want wat is opvoeden? Het is immers den jeugdigen mensch ligchamelijk en geestelijk ontwikkelen, wat in hem sluimert opwekken, hem het vrije gebruik en de volle beschikking over zijn ligchaams- en zielskrachten doen verkrijgen, hem in staat stellen verder zijn eigen opvoeder te wezen, de aangevangen ontwikkeling voort te zetten en zoo na mogelijk te voltooijen. Maar daartoe is immers kennis, juiste en diepe kennis noodig van het voorwerp dat men zal ontwikkelen en opvoeden, kennis van den mensch: anthropologie in den ruimen zin des woords. Physiologie en psychologie zijn de wetenschappen, waarop die der opvoeding rust of liever nog: zij zijn de opvoedingswetenschap zelve (1); want immers de natuur moet alleen geleid, zij kan en mag niet gedwongen worden. Een naauwkeurig bespieden van de natuur zelve kan alleen den weg aanwijzen die moet worden ingeslagen; wie in strijd wil handelen met de natuur, kan niet anders dan bedrogen uitkomen. Aan die wetenschap nu kan de opvoeder, de onderwijzer uitstekende diensten bewijzen; die wetenschap kan hij mede helpen opbouwen, namelijk door het waarnemen van verschijnselen, het opzamelen van feiten. Wie is daartoe beter in staat dan hij, die dagelijks zich beweegt onder jeugdige menschen, bij wie de natuur nog niet onkenbaar is geworden, zoo als vaak door aangewende vermomming op later leeftijd? Van dat waarnemen van verschijnselen, dat opzamelen van feiten wordt veel te weinig

(1) Haar toepassing is *opvoedingskunst*, die weder hare eigenaardige regelen heeft, op de wetenschap gegrond.

werk gemaakt. Vorm en uitdrukking van het gelaat, zigtbare schedelvorm (zonder daarom nog naar de knobbeltjes der phrenologen te zoeken) in verband met deze en die geestvermogens, neigingen ten goede of ten kwade — zie, welk een ruim veld ligt daar nog braak, dat hoofdzakelijk door opvoeders en onderwijzers alleen ontgonnen kan worden. In de opvoedingswetenschap is, wij willen het gaarne erkennen, veel te veel geïdealiseerd. Mannen op de studeerkamer hebben zich met haar bezig gehouden en zij hebben, ideologen als zij veelal waren, de opvoedingswetenschap bij velen in discrediet gebragt. Mannen van de praktijk hebben over haar geschreven, en hun geschriften hebben veel goeds gesticht, omdat zij van zelfwaargenomen verschijnselen uitgingen en hun zuiver menschkundig en opvoedkundig oog stelde hen in staat wenken te geven van onschatbare waarde soms. Maar hun werken bevatten grondregelen, lessen, waarschuwingen, die te beschouwen zijn als de resultaten van de gevolgtrekkingen uit het door hen waargenomene; de verschijnselen en feiten zelven die hen er toe leidden, worden schaars medegedeeld. En toch is dat noodig, zullen wij over de juistheid of onjuistheid der gevolgtrekkingen een zelfbewust oordeel uitspreken. Wat al waarnemingen zijn er te doen aangaande de gevolgen en ook oorzaken van verkeerde opvoeding in de huisgezinnen in de allereerste levensjaren, en hoeveel wordt niet aan slechten aanleg toegeschreven, wat eenvoudig een gevolg van tegennatuurlijke behandeling blijken zou. Ja waarlijk: de opvoedingswetenschap is nog naauwelijks in haar kindsheid; maar zou zij daarom geen wetenschap zijn?

„Maar," heeft men gezegd, „de toepassing moet immers geheel *individueel* zijn. Hoe kan men den naam van wetenschap toekennen, waar men wetten dient aan te nemen, als het individu ook de wet zou veranderen?" Wij zien in deze

tegenwerping niet anders dan een verwarring van opvoedingswetenschap met opvoedingskunst. Neen, het individu verandert de wet niet; aan uw gebrekkige waarneming kan het liggen, indien gij een verkeerde wet toepast. Of zoudt gij aan ieder die de geneeskunde heeft beoefend uw ligchaam in minder gezonden toestand toevertrouwen? Van iemand, die vroeger practiseerend geneesheer, later met zeer veel roem een professoralen leerstoel heeft bekleed, heb ik door meer dan eenen bevoegde hooren zeggen: „ik zou hem als dokter zelfs mijn kat niet hebben aanvertrouwd." Zag ik daarom minder op tegen de wetenschappelijke hoogte waarop die geleerde stond? In geenen deele; ik vatte het alleen op in dien zin, dat het den Hooggeleerde mangelde aan dat ziektekundig oog, dat den aard der verschijnselen bij het individu dadelijk wist tehuis te brengen en te taxeeren, en hem op den weg te helpen om zijn wetenschap op de regte wijs op het individu toe te passen.

Zouden wij in dien zin ook niet over een opvoed- en onderwijskundig oog kunnen en moeten spreken? Ons dunkt, ongetwijfeld. Wie dat bezit, heeft één der voornaamste vereischten in zich om de *kunst* van opvoeden en onderwijzen te leeren, nadat hij de algemeene wetten van menschelijke ontwikkeling heeft bestudeerd: nadat hij zich de opvoed- en onderwijs-wetenschap heeft eigen gemaakt.

Paedagogiek en didactiek dus zijn de wetenschappen bij uitnemendheid voor den onderwijzer. Wij willen daarmede niet zeggen, dat andere wetenschap voor hem van geen waarde is; wij hebben bij een vorige gelegenheid (1) daarover onze meening duidelijk genoeg uitgesproken; maar *die* twee maken zijn specialiteit uit.

---

(1) In het Aprilnommer van dit jaar, in de beoordeeling der brochure: *De anti-paedagogische rigting der acte-examens.*

Anthropologie maakt de grondslag uit dier wetenschappen; physiologie en psychologie moeten dus vooral door den opvoeder en onderwijzer worden bestudeerd. De hulpmiddelen voor de eerste zijn tamelijk ruim genoeg voorhanden. Ook voor de laatste? Wij durven het niet beweren. Maar toch — er komt leven. Moesten wij ons bij onze opleiding met de zielkunde van CAMPE en die van PRINSEN behelpen, later kwam die van BENEKE. WITKOP gaf ons „'s Menschen ontwikkeling," in der tijd met lof in de *N. Bijdr.* door ons aangekondigd. KOLLEWIJN's bewerking ligt nog versch in het geheugen en thans hebben wij vóór ons de eerste aflevering van den oorspronkelijken arbeid van Prof. VAN DER WIJCK. Er komt dus leven op dit gebied en het verheugt ons zeer. Daarom haasten wij ons op deze laatste uitgaaf de aandacht te vestigen.

Ofschoon pas eene eerste aflevering daarvan het licht ziet, en wij ons dus voorstellen later op dit werk terug te komen, willen wij een kort overzigt van het voor ons liggende geven, opdat men over den geest en de strekking er van eenigszins kunne oordeelen. Het zal natuurlijk niet meer dan een dor geraamte kunnen wezen.

Deze eerste aflevering beschrijft als eerste hoofdstuk: de methode.

S. begint, en teregt, met een definitie van de wetenschap die hij wil ontvouwen en zegt: „Om de beteekenis van dien naam (zielkunde) te vatten, verneme men eerst, wat ik onder de woorden: *psyche*, *geest* of *ziel* versta.

„Ieder, mensch of dier, heet bij mij *geest* of *ziel*, in zoo verre het zich ergens van bewust is, in zoo verre het denken, gevoelen en willen kan. Het woord: *geest*, *ziel* strekt bij mij om die zijde van iemands bestaan aan te duiden, welke men niet met de oogen zien of met de handen tasten kan; die zijde, welke men, in tegenstelling tot de zinnelijke, de innerlijke noemt.

„De psychologie, zoo als ik haar bedoel, tracht dus niet door te dringen tot den geheimzinnigen achtergrond der geestelijke verschijnselen, zij wil ons niet het karakter van zekere verborgen entiteit, geest of ziel genaamd, ontsluijeren; maar zij wil wetenschap van *verschijnselen* zijn, wetenschap van eene zekere klasse van *feiten*, welke men met den algemeenen naam van *bewustzijn* aanduidt."

De zielkunde, aldus bepaald, is eene ervarings-wetenschap, die aan de wereld der verschijnselen alleen de beginselen ontleent, waaruit zij diezelfde verschijnselen verklaart. Zij is dus een natuur-wetenschap, al onderscheidt zij zich ook van de natuurkennis daardoor, dat zij niet van de *data* der zinnen uitgaat, maar bouwt op grondslagen die zij, ten deele althans, aan *innerlijke* waarneming verschuldigd is.

De mogelijkheid dier innerlijke waarneming is bestreden. Heinrich Heine, Auguste Comte worden door den S. geciteerd. Helder wederlegt hij de beweringen, van den laatste vooral, die o. a. gezegd heeft, „dat iedere psychologie ijdele kwakzalverij is" en op vaster bodem meent te staan, wanneer hij daarvoor de phrenologie in de plaats stelt. Wel mogt John Stuart Mill zich schamen, te bekennen, dat dit de slotsom van Comte's denken over 's menschen geest was. Op des schrijvers klaren, ook van elders welbekenden betoogtrant (men denke aan zijn onlangs verschenen brochure tegen Dr. A. Pierson) wordt het systeem der phrenologen uiteengezet en onhoudbaar bevonden. Het verwonderde ons echter, niet met een enkel woord melding te zien gemaakt van de kraniologie, zoo als zij in den laatsten tijd wordt opgevat, en van de pogingen aangewend om uit vergelijking der verschillende hersen-onderdeelen in afmeting of gewigt tot een besluit te geraken aangaande hunne beteekenis.

Ofschoon het streven der phrenologen bestrijdende, ziet

de schrijver niet voorbij de „zegenrijke revolutie op het gebied der psychologie" door mannen als GALL, BROUSSAIS, CABANIS en SPURZHEIM bewerkt, waar zij braken met de oudere, nog niet geheel opgegeven zienswijze van CARTESIUS, die meende dat „physiologie en psychologie, levensverschijnselen en geestelijke verschijnselen, streng van elkander moeten gescheiden worden." Volgens het nieuwe beginsel maken „de psychische gebeurtenissen geen onafhankelijk domein" uit, kan „de psychologie niet op eigen voeten staan," kan zij „de hulp der physiologie niet ontberen," is zij „gelijk deze een tak van de groote wetenschap des levens: de biologie."

Maar kan men dat nieuwe beginsel aankleven, zonder materialist te zijn? De schrijver bewijst, dat men het kan en tevens idealist wezen. Wij willen hier geen dor schema geven van het klemmende betoog, waarin de Heer v. D. W. het goed regt der zielkunde om als zelfstandige wetenschap te bestaan, volhoudt en er niet aan behoeft te denken zich door de physiologie te laten onttronen, zoo lang deze „niet bij magte is *alle* groepen van geestelijke verschijnselen beter te verklaren, dan door innerlijke waarneming geschieden kan." Gaarne erkent hij hèt onvolledige van het instrument (de innerlijke waarneming), als het op de verklaring van psychische verschijnselen aankomt; dat zij niet alles ontcijferen kan, en de physiologie vaak te hulp moet roepen; maar is deze dan geen wetenschap, omdat zij de hulp der chemie niet kan missen?

Na verder de oorzaken te hebben aangestipt, waarom de psychologie zoo weinig schreden heeft vooruitgedaan, en welke de betere weg is dien men thans daartoe heeft ingeslagen, vat de schrijver het doel, dat hij zich met zijnen arbeid heeft voorgesteld, dus te zamen: „Ofschoon wij niet vergeten zullen, dat, al staat de mensch, gelijk wij hem kennen, hoog boven ieder ander schepsel, hij toch naar ziel

en ligchaam aan de dieren verwant is, zal het thema van dit werk meer bepaald het geestelijk leven des menschen zijn. Het zal ons doel wezen te toonen, in hoeverre men er reeds in geslaagd is, dat leven in zijne rudimenten op te bouwen. Eerst zullen wij den mensch beschouwen als zinnelijk, dan als verstandelijk wezen, in de derde plaats zullen wij spreken over het gemoedsleven des menschen, ten slotte over den mensch als willend wezen."

Aan het einde dezer inleiding toont eindelijk de schrijver nog in enkele opzigten aan, wat zijn psychologie niet zal zijn. „Menschenkennis, logica, moraal, aesthetica, regtsgeleerdheid, godsdienstwetenschap liggen buiten de landpalen der psychologie. Zij zijn geen psychologie." In welke verhouding zij echter tot haar staan wordt kortelijk gezegd, en de grenzen worden naauwkeurig afgebakend.

Ziedaar een kort overzigt van den rijken inhoud, in deze eerste aflevering als inleiding neêrgelegd. Wij voor ons zien met verlangen naar de volgenden uit en wij twijfelen er niet aan, of het zal met velen het geval zijn. Als het werk compleet zal zijn, hopen wij er op terug te komen. Wij vonden ons gedrongen nu reeds de aandacht er op te vestigen.

Het orgel. Naar het hoogduitsch van F. L. SCHUBERT. Met eén voorrede van JOH. BASTIAANS, organist aan het groote orgel te Haarlem. Te Haarlem bij DE ERVEN F. BOHN. 1868.

Voor alle aankomende organisten een nuttig werkje, bevattende vooreerst in korte trekken de geschiedenis van het orgel en de opgave van eenigen der meest beroemde, zoowel vreemde als nederlandsche orgelmakers uit den vroegeren en tegenwoordigen tijd.

Het tweede gedeelte bevat: de beschrijving van 1. de pijpen, 2. de registers, 3. het manuaal of klàviatuur, 4. het pedaal, 5. de blaasbalgen, 6. de windkanalen, 7. de ventielen, 8. de pijpenstokken, 9. de slepen of parallelen.

Bij de beschrijving der registers of trekkers is gevoegd eene alphabetische naamlijst der registers, met betrekking tot hunne zamenstelling, toongrootte en toonkleur, benevens eenige daarbij gebruikelijke kunsttermen. Deze naamlijst en beschrijving is zeer volledig, en komt ons voor het meest belangrijke gedeelte van het boekje te zijn.

Het laatste gedeelte handelt over het stemmen van het orgel, het orgelspel, het registreeren, en eindelijk, over de oorzaken van voorkomende gebreken en middelen tot verbetering daarvan. Alles is zeer populair en daarom doelmatig voor beginnende orgelspelers en dilettanten. Jammer, dat niet hier en daar eenige verklarende afbeeldingen voorkomen, zoo als in vele van die werkjes over het orgel die bij onze duitsche naburen uitkomen, om maar eene te noemen, „Katechismus der Orgel von E. F. Richter," in 1868 te Leipzig bij J. J. Weber verschenen.

MENGELWERK.

De vorming en ontwikkeling van het schrift.

De verzameling van kleine, schijnbaar zoo willekeurig gevormde teekens, waarvan wij ons als letters bij het schrijven bedienen, mag zich met regt op een overouden oorsprong en een zeer zonderling verleden beroemen. Wij willen hier niet wijzen op de hooge beteekenis dier letterteekens, als voorloopers en dragers van de beschaving der volken, noch op hunne niet door ruimte of tijd beperkte nuttigheid voor een oneindig aantal doeleinden; met één woord: wij willen niet de geschiedkundige beteekenis dier teekenverzameling onderzoeken, maar zoover dit binnen de grenzen onzer tegenwoordige kennis mogelijk is, haar ontstaan en hare ontwikkeling nagaan, zoo als die in den loop der eeuwen langzamerhand hebben plaats gehad, uitgaande van de ruwste beginselen en trapsgewijze tot die meer volkomen vormen overgaande, die wij thans met den naam van letters aanduiden.

Men zou zich zeer vergissen, indien men aannam, dat die ons zoo bekende reeks van teekens op éénmaal voor den dag gekomen was, zoowat op dezelfde wijze, als volgens de fabel de godin der wijsheid, Athene, uit het hoofd van Zeus te voorschijn gekomen is. Integendeel was de geboorte dier teekens het eindpunt eener reeks van veranderingen, waarvan de verschillende phasen met de ontwikkelingsperiode der

op geestelijk gebied steeds voortgaande menschheid in niet te loochenen zamenhang staan. Onze letters zijn het korte eindresultaat van lange berekeningen, waarvan de factoren voor ons verloren schijnen te zijn. De wet van de opeenvolging harer ontwikkelingen is in den loop der tijden aan het geheugen der menschheid ontsnapt, geen spoor harer oudste vertegenwoordigers en voorloopers is in de verschillende tijdperken van het schriftgebruik bij een en hetzelfde volk behouden gebleven. En toch willen wij het wagen, met behulp der analogie, haar donkeren oorsprong na te vorschen. Bij dit onderzoek, dat ons in de oudste tijden van het geestelijk leven verplaatst, zullen wij pogen het bewijs te leveren, dat de letters van ons schrift te voorschijn gekomen zijn, als de laatste, eenvoudigste, natuurlijkste vertegenwoordigers uit een bijna onbegrensd aantal zinrijke beelden en teekens, welke vergeten werden, toen de eersten, in beperkt aantal en van alle bijbeteekenis ontdaan, niets anders dan *klanken* werden, en nu, als door eene onzigtbare magt bewogen, haar zegevierenden, maar vreedzamen veroveringstogt hielden van land tot land, van volk tot volk, van geslacht tot geslacht.

In de schitterende zalen der algemeene wereldtentoonstelling, in 1867 te Parijs gehouden, bevond zich eene afdeeling van voorwerpen der menschelijke kunstvlijt, welke, naar de verschillende trappen van ontwikkeling in de opeenvolgende tijdperken der geschiedenis scherpzinnig gerangschikt, een leerrijk overzigt van den vooruitgang op het gebied des maatschappelijken levens in chronologische volgorde gaven. Als een soort van inleiding daartoe diende een verzameling van fossiele beenderen, welke verzameling voor ons doel bijzondere beteekenis heeft.

Gevonden in diepe aardlagen, daar waar het vaderland onzer oudste voorouders was, leveren deze versteende over-

blijfsels van dierlijke ligchamen, bij nadere beschouwing en onderzoeking, het bewijs, dat wij ons in den geest moeten verplaatsen in die, wat den tijd betreft, onberekenbare periode, welke de wetenschap thans met den naam van *steentijdvak* aanduidt. Daar, waar tegenwoordig bloeijende maatschappijen, geordende staten, een naar beschaving en veredeling strevend menschengeslacht, in geduriger, maar zegevierenden strijd van den geest met de stof, de oppervlakte der aarde bedekken, daar was het beeld der eeuwig worstelende menschheid vóór onheugelijke tijden een geheel ander. In ondoordringbare wouden, in moerassen en meren woelden de dieren der voorwereld in woesten strijd door elkander, en de zwakke mensch, in holen of paalwoningen beschutting en toevlugt zoekende, werd door zijn gevaarlijke naburen, de redelooze dieren, meer vervolgd en gejaagd, dan hij zelf jager was. Zoo enkele in de nabijheid van overoude grafspelonken gevonden beenderen van dieren aanleiding geven tot het eerste vermoeden, dat de levende mensch van die geheimzinnige voorwereld aan den gestorven broeder dierlijke offers, misschien vergezeld van een begrafenismaaltijd, gebragt heeft, — dit vermoeden wordt bijna tot zekerheid, wanneer men let op de omstandigheid, dat op sommige dier beenderen duidelijk te erkennen beelden met een scherpen steen gebeiteld zijn. Hier is een op een hert gelijkend rendier afgebeeld, daar de strijd tusschen twee beren; hier erkent men duidelijk den vorm eener bloem, daar een ander voorwerp, hetwelk de hand van den mensch uit het steentijdvak in ruwe omtrekken heeft trachten af te beelden.

Tot ernstig nadenken vermanen ons deze schijnbaar nietige overblijfselen van een menschengeslacht uit den voortijd. Oneindig nader dan geschiedenis en overlevering plaatsen zij ons bij de wieg van het menschelijke geslacht.

Door zulke sporen geleid, heeft de scherpzinnigheid der hedendaagsche denkers reeds een gedeelte van den geheimzinnigen sluijer van ons verleden opgeligt, en de duistere vermoedens en gissingen over het leven en de vormen der voortijden zijn door wetenschappelijke gevolgtrekkingen tot heldere en bepaalde feiten geworden. Met behulp der fossiele overblijfselen wordt de dieren- en plantenwereld weder te voorschijn gebragt; die spitse, die hamervormige steenen, schijnbaar zoo kunstelooze voorwerpen, die palen en verkoolde puinhoopen van beschermende woningen uit den voortijd, zij dienen tegenwoordig tot wegwijzers naar de verstverwijderde tijden, waarin menschen bestonden.

Wijzen wij er vooreerst op, dat die kinderlijke afbeeldingen der dieren- en plantenwereld op fossiele beenderen in zekeren zin moeten aangezien worden als *de eerste beginselen van het schrift* in dat tijdperk, toen de mensch meer onmiddellijk zamenleefde met de oudste vertegenwoordigers van het tegenwoordige dierengeslacht. De mensch zag het dier, de bloem; hij kraste de omtrekken van het aanschouwde met scherpe, spitse steenen in de zachtere beenderen. Deze eenvoudige beelden dienen ons als een geschreven taal, duidelijker en verstaanbaarder dan menig onbegrepen schrift uit de historische tijden, met welks ontcijfering de moderne navorscher zich bezig houdt.

Navolgen en inkrassen van het aanschouwde, het zigtbaar voorstellen van het beeld in zijne omtrekken, dat zijn de elementen van alle schrift. Het schrijven is schilderen, het schilderen is schrijven; want de grondgedachte van beiden is dezelfde: het bewaren van de herinnering aan het aanschouwde door zigtbare teekens.

Zelfs in de talen der onderscheiden volken is deze opvatting dikwijls duidelijk behouden gebleven, daar *schilderen* en *schrijven* vaak door hetzelfde woord worden aangeduid.

Als leenspreuk is het *schilderen* ook in de nieuwere talen tot het aanduiden eener getrouwe voorstelling behouden gebleven. Meest echter is de aanduiding van *schrijven* en *schrift* ontleend aan de oude voorstelling van het *inkrassen*, zoo als b. v. in het Duitsch *schreiben*, verwant met *schraben*, *schrapen*, *schraffiren*, in het Hollandsch *schrijven*, in het Zweedsch *skrifen*, in het Deensch *skrive*, in het IJslandsch *skrifa*, in het Latijns *scribere*, in het Grieksch *graph-ein*, in het Hebreeuwsch *saphar*, in het Oud-Egyptisch *chet*, enz., bij al welke woorden de oorspronkelijke beteekenis van *in-krassen met een puntig voorwerp* ten grondslag ligt.

Met het inkrassen van het beeld had de mensch de eerste schrede tot de schrijfkunst gedaan. Willen wij den daarop-volgenden trap van ontwikkeling leeren kennen, dan moeten wij ons begeven tot de inboorlingen van Amerika, die, op den laagsten trap van beschaving staande, het naast verwant met de menschen van den vóór-historischen tijd, met den naam van *wilden* worden aangeduid.

Ook het schrijven van den roodhuid is schilderen, maar in twee opzigten reeds eenigszins volkomener: zoowel door het toevoegen van de kleur, die geschikt is om het beeld in veel gevallen gemakkelijker te doen erkennen. Wij herinneren slechts aan de voorstelling van den rooden en den blanken man met behulp der roode en witte kleur, en aan de zamenstelling van verscheidene beelden, die in hun verbinding tot uitdrukking eener bepaalde gedachte dienen. Dit schrift is het ware *wereldschrift*; het is voor alle menschen verstaanbaar, indien namelijk de beschouwer in staat is de beelden te erkennen en de eenvoudige voorstellingen te volgen. Een verhuizing van zijn stam naar eene andere streek drukt de wilde b.v. uit door de afbeelding van verscheidene tenten; daartegenover bevindt zich een meer, doorsneden met golvende lijnen; de tenten en het meer zijn

door een reeks van menschelijke voetsporen verbonden. De gedachte der verandering van woonplaats is kinderlijk eenvoudig teruggegeven door een zamenstel van teekens, over welker betrekkelijke beteekenis niet zeer ligt misverstand zal ontstaan.

Eigenlijk is dit niets anders dan het schrift onzer kinderen, die kleine omstandigheden en gebeurtenissen van hun leven op muren en heiningen zoeken te vereeuwigen. Ook in halfbeschaafde streken, waar de schrijf- en leeskunst nog niet het eigendom van iedereen is, was en is deze algemeen verstaanbare wijze van uitdrukking met behulp van beelden niets ongewoons. In de 17de eeuw, onder de regeering van LODEWIJK XIII, bestond er in Parijs een welbekend logement, waarvan het uithangbord de volgende voorstelling vertoonde: een huis, daarnaast in zittende houding een dikke turk met een langen, rooden baard, daarboven een zon, en op den voorgrond op eenigen afstand een reiziger te voet en een ander te paard. Het geheel moest het publiek bekend maken: „Dit is het logement „in den geverwden baard," gehouden door den Heer ZON, waar zoowel reizigers als hun lastdieren worden opgenomen."

Zeer dikwijls ontmoet men dergelijke voorstellingen nog in onze dagen aan sommige huizen in oostersche steden. Daar ziet men boven de deur op den wit bepleisterden wand verscheidene hutten met een moskee in het midden, een kameel met een tapijt op den rug, een tweeden kameel, die een ruiter draagt; vervolgens een spoortrein, water, een schip, verder verscheidene kameelen met ruiters en bagage, een leeuw, eindelijk een moskee met palmboomen omgeven. Aan allen die het huis voorbijgaan, wordt hierdoor bekend gemaakt: „ik, de bezitter van dit huis, ben uit mijn stad met een karavaan van bedevaartgangers naar Mekka, naar de havenstad Suez opgebroken, heb mij met

andere pelgrims vereenigd, ben met hen de door wilde dieren bewoonde woestijn ongedeerd doorgetrokken en heb gelukkig Mekka bereikt."

Deze soort van schrift is zoowel voor den inboorling verstaanbaar, als voor den Europeaan die de zeden en den kring van denkbeelden, waarin de Oosterling zich beweegt, kent. Maar dit schrift, ofschoon overeenkomstig den lagen trap van beschaving der schrijvers, kan zich slechts in zeer beperkten kring bewegen. Voor een grooteren kring van voorstellingen of denkbeelden, voor een voortgaande beschaving, zou het niet meer voldoende zijn. Dan eerst treedt de belangrijke, derde trap in de ontwikkeling van het schrift te voorschijn, n.l. de schepping van conventioneele teekens en beelden.

Bij al het kinderlijke van het zoo even beschouwde eenvoudige schrift is het toch tot op zekere hoogte voor volmaking vatbaar, zoowel in de keuze der beelden, als in hun zamenstelling. Met het verruimen van den gedachtenkring eens volks en de verrijking der zelfgeschapen buitenwereld, verheft de geest zich meer en meer tot denken en de wereld der begrippen komt tot uitdrukking. Terwijl hierdoor een groote menigte nieuwe woorden ontstaan, wordt van zelf de behoefte geboren aan een meer volkomen schrift, een schrift, dat zoowel aan de uitdrukking van woorden als van gedachten kan dienstbaar gemaakt worden. De oude beelden zijn niet meer toereikend; een menigte nieuwe teekens worden gevormd, die geschikt zijn zinnelijke en bovenzinnelijke zaken volgens overeenkomst uit te drukken. De kring van ingewijden is nog klein; het is niet meer voldoende de bekende beelden te erkennen, ook de nog onbekende moeten *geleerd* worden. Het schrift begint reeds studie te eischen. Ieder beeld heeft zijn bijzondere uitspraak, de beelden volgen elkander op als de woorden in een zin.

Het schrift der Chineezen en der Mexicaansche Azteken, in oudere, door geen schriftelijke gedenkteekens vertegenwoordigde tijdperken, ook het schrift der Egyptenaren en Assyriërs behooren daartoe. Zulk een schrift laat zich dus thans niet meer raden; want het meerendeel der beelden heeft een conventioneele waarde ontvangen. Tot de ontcijfering daarvan is de kennis der beteekenis van elk teeken noodig, minstens nog zonder kennis der uitspraak van het woord in de betrokken taal. Voor dit schrift is dus een sleutel noodig, die de deur tot het verstaan er van opent. Zonder dien sleutel, (zoo als b.v. bij het schrift der Azteken het geval is) is en blijft zulk schrift steeds een niet te ontraadselen geheim. Maar dit schrift, hoe scherpzinnig ook gebruikt, wat keuze en bepaling van teekens betreft, zou niet geschikt zijn om een gegeven woord, bijv. een eigennaam uit een vreemde taal, naar den klank terug te geven. En toch vond de menschelijke scherpzinnigheid een uitweg of liever een omweg om zoo na mogelijk tot het doel te geraken, en deze omweg was het, die de eerste wegwijzer tot het *klank*schrift werd.

Blijven wij eenige oogenblikken bij de Mexicaansche Azteken stilstaan.

Toen de vrome Franciscaners tot de inboorlingen van Anahuac kwamen om dezen in de eerste beginselen der christelijke godsdienst te onderrigten, werd aan de schrijfmeesters de taak opgegeven het latijnsche Onze Vader, het *Pater Noster*, niet alleen te vertalen, maar ook met de klanken, die het in het latijn heeft, te *schrijven*.

Een zeer zware taak voor een schrift, dat slechts beelden voor teekens heeft en alleen voor de eigen taal berekend is. En toch voldeden de mexicaansche schrijf- en taalmeesters aan dezen moeijelijken eisch, en wel op een wijze, waarvan wij ons onder den naam van RÉBUS-schrift nog heden bedienen.

Zij lieten de *beteekenis* hunner beelden varen, sloegen alleen acht op den *klank* van het uitgesproken woord en kozen tot zamenstelling van het *Rébus* die woordteekens, welke het meest in klank overeenkwamen met de lettergrepen van het latijnsche *Pater Noster*. Zoo teekenden zij een vaantje, het welk in hun taal *pan* heette, een steen = *tete*, een cactusvijg = *nosch*, een weder een steen = *tete*, enz. Zij lieten zoodoende de eigenlijke, door de beelden in het schrift en door het woord in de taal gegeven beteekenis dier teekens varen, en hadden een middel gevonden, om, ten minste bij benadering, door de uitdrukking *pan tete nosch tete*, de uitspraak van het latijnsche *Pater Noster* aan te duiden.

Veel gemakkelijker viel het hun evenwel in hun eigen schrift de vertaling der christelijke gebeden uit te drukken. Zoo verhaalt pater ACOSTA, dat zij de geloofsbelijdenis op de volgende wijze met behulp van hun beeldschrift hadden uitgedrukt. „Voor: *ik geloof in*, teekenen zij een Indiaan, die knielend aan de voeten van een geestelijke zijn geloofsbelijdenis opzegt; in plaats van de woorden: *God*, *den Almagtige*, drie hoofden met drie kronen, om de Drieëenheid aan te duiden; voor: *aan de glorierijke maagd Maria*, teekenen zij het portret en het bovenligchaam van Onze lieve Vrouw met het kind, enz."

Het schrift der Mexicanen bleef op dezen trap van ontwikkeling staan. De boeken der Azteken, in zoo verre zij niet om hun heidenschen inhoud door of van wege de kerk vernietigd werden, zijn allen in zoodanig beeldschrift geschreven. Een toenadering tot een zuiver *klank*schrift is nergens te bespeuren.

De brug daartoe werd gevormd door de reeds genoemde Rebus-methode, allereerst gebruikt tot het schrijven van vreemde woorden, en hiermede komen wij op een aanzienlijk hoogeren trap van ontwikkeling: het *klank*schrift.

Egyptenaren. A[illegible]eezen hebben, zoo schijnt het, onafhankelijk van elkander dezen eersten grooten stap gedaan. Deze volken, schrijflustig als zij waren, werden, vooral ook door behoefte aan schrift, er toe aangedreven te bedenken, hoe door hunne beelden niet alleen de gedachte aan de daardoor aangeduide voorwerpen of voorstellingen opgewekt, maar ook hoe de uitspraak van het daarvoor gebezigde woord dadelijk, zonder aanleiding tot vergissing te geven, vastgesteld kon worden.

De zwarigheden, aan het uitvoeren van dit streven verbonden, werden vooral veel verminderd in die talen, welke met zeer weinig uitzonderingen uit éénlettergrepige wortels gevormd zijn.

Stellen wij ons voor een oogenblik het ongelukkige geval voor, dat wij geen letterschrift, maar, gelijk de Azteken, een zuiver beeldschrift bezaten. Nemen wij aan, dat wij den zin wilden schrijven: „de soldaat drinkt een glas wijn", zoo zouden wij door de beelden van een soldaat, een drinkende, een glas en een wijnflesch, behoorlijk zamengesteld, deze gedachte tamelijk duidelijk kunnen uitdrukken. Een ander zou, zonder den algemeenen zin te schaden, onze hieroglyphen ook op de volgende wijze kunnen lezen: „de krijgsman gebruikt een beker druivensap". Zulk een ontcijfering zou in proza weinig nadeel doen; maar in het werk van een dichter, wien het ook om rijm en maat te doen is, zou zij een groote verwoesting aanrigten, ja, zij zou de poëzie geheel onmogelijk maken. Zou niet iemand het volgende rijmtje:

„Ik heet Meester Brand,
En hang het zwaard aan den wand".

ook aldus kunnen lezen:

„Ik heet Meester Brand,
En hang het zwaard aan den muur"?

De beteekenis is dezelue, —— het rijm is verdwenen. Hoe dit te verhelpen? Een vernuftig man komt nu op de volgende zinrijke gedachte.

Hij kiest zich een beperkt aantal beelden uit, waaraan hij onveranderlijk eene en dezelfde klankwaarde geeft, die van het woord, dat aan het door het beeld aangeduide voorwerp in de gesproken taal toekomt. Alzoo zal een wijnflesch steeds moeten uitgesproken worden, *wijn*; het beeld van een been, *been*; dat van een oog, *oog*; dat van een hand, *hand*: enz. — Op deze in vertegenwoordigers der overeenkomstige klankwaarden veranderde beelden laat hij andere volgen, die, op zich zelven stom, slechts dienen om aan te wijzen in welke bijzondere beteekenis de klankbeelden te nemen zijn. Om bv. den stam *hand* in het woord *handig* uit te drukken, zou men het klankbeeld van een hand teekenen. en daarnaast het beeld van een goochelaar, om aan den klank *hand* in zijn bijzondere beteekenis de bepaalde rigting der voorstelling te geven.

Zulk een schrift schijnt ons uiterst moeijelijk en geheel ontoereikend toe; het is dit echter slechts bij toepassing op onze moderne talen met haar veellettergrepige woorden en haar overvloed van wortels. In eenlettergrepige talen, zoo als bv. in de chineesche taal, heeft deze soort van schrift eigenaardige voordeelen. Zeker bepaald teeken heeft in het chineesch de waarde der lettergreep *pa*. Zonder een bijgevoegd bepalingsteeken of, zoo als men het met betrekking tot het chineesche schrift noemt, classificatieteeken, zou de Chinees twijfelen, wat het beeld *pa* te beduiden heeft. Ziet hij evenwel naast dat beeld het classificatieteeken der plant of dat van het ijzer, dan weet hij, dat in het eerste geval met het woord *pa* de banaan, in het laatste geval de oorlogswagen bedoeld is.

Wat bij de Chineezen nog tegenwoordig de algemeenste

regel van hun schriftstelsel is, was reeds meer dan 5000 jaren vóór onzen tijd bij de oude Egyptenaren een algemeen geldend voorschrift. De reeds vermelde beelden met bepaalde klankwaarde noemt de moderne wetenschap syllabeteekens, de stomme classificatieteekens daarentegen bepalende teekens.

Zoo heette de *luit* bij de oude bewoners van het Nijldal *nefer* of *nefel* (een woord, ook daarom belangrijk, wijl het in de hebreeuwsche taal als *nebäl*, en in het grieksch als *nabla*, *naula*, als ook in het latijnsche *nablium* behouden is gebleven).

Het beeld van dit overoude muziekinstrument kreeg de waarde van een syllabeteeken *nefel*, en alle zoo klinkende woorden werden met behulp daarvan geschreven. Welke bijzondere beteekenis moet gekozen worden, toont het daar naast staande stomme bepalingsteeken. *Nefel* beteekent *veulen*, wanneer het bepalingsteeken van een paard daarmeê verbonden is, *jongeling*, wanneer een man, *jonkvrouw*, wanneer een vrouw er naast afgeteekend is, *rekruut*, wanneer het beeld van een krijgsman volgt, *vuur*, wanneer het beeld van een vlam, *deur*, wanneer dat van een poort, *strik*, wanneer dat van een opgerold touw daarnaast staat. En zoo in duizend andere voorbeelden.

De Egyptenaren, die wij, om dit nu reeds te zeggen, met regt voor de schrijfmeesters der oudste beschaafde wereld houden mogen, bleven hierbij niet staan.

Zij waren het, die den laatsten grooten stap deden, die tot onze wijze van schrijven leidde, doordat zij aan een klein getal syllabeteekens een zuivere letterwaarde toekenden, en op deze wijze, in overeenstemming met de klanken hunner taal, een alphabet van vijfentwintig letters vormden. Met deze ontdekking stonden zij reeds in de oudste tijden, die de geschiedenis ons doet kennen, met hun schrift op dezelfde hoogte, waar wij ons thans bevinden, ofschoon zij de consequente doorvoering van het zoo eenvoudige letterschrift ver-

smaadden, alleen op dezen grond, dat hun schrift — het schrift der Goden — op eenmaal dat decoratieve karakter zou verloren hebben, waardoor al hun publieke en bijzondere gedenkteekens zich zoo eigenaardig kenmerken.

De verschillende handelwijzen, die zij van het eenvoudige beeldschrift af tot aan het gebruik der letterteekens toe in een langdurige tijdruimte hadden gevolgd, verdwenen niet met het bereiken van een hoogeren trap van volkomenheid in het schrift, maar zij werden, naast en met elkander verbonden, naar goedvinden van den schrijver gebruikt. Hetzelfde woord kon door hen op de meest verschillende wijzen geschreven worden, en de onderscheidene afschriften van sommige werken toonen overtuigend aan, hoezeer, vaak in zinrijke combinaties, de wijze van voorstelling afwisselde. De maan heet in hun taal *ab*. De verschillende handschriften leeren ons, dat deze voorstelling kon uitgedrukt worden: 1°. alleen door het beeld der halve maan; 2°. door een syllabeteeken *ab*, waarop de maan als classificatie- of bepalend teeken volgde; 3°. door hetzelfde syllabeteeken *ab*, gevolgd door de letters *a* en *b* en de daarop volgende maan als bepalend teeken; 4°. door de letters *a* en *b*, met het beeld der maan daarachter; en 5°. door de letters *a* en *b* zonder eenig ander teeken.

Dat zulk een schrift, in aanmerking genomen de rijkdom der voorhanden afschriften, in plaats van onduidelijk en duister te zijn, zeer gewenschte hulpmiddelen bij het ontcijferen aan de hand geeft, laat zich gemakkelijk denken en is ook door de groote vorderingen, die het ontcijferen van hieroglyphen in onze eeuw gemaakt heeft, genoegzaam bewezen. Maar dat zulk een weelderig schrift in de oogen van een practisch volk, dat het schrijven niet als doel, maar als middel beschouwde, op den duur geen genade kon vinden, is even ligt te begrijpen.

En zulk een volk waren de Engelschen der oudheid, de handeldrijvende Phoeniciërs. Als (stamverwante?) naburen der Egyptenaren in het naauwste verkeer staande met het volk der Pharao's, stond hun de weg tot de kennis van het egyptische schrift open. De groote, bijna onbewust tot stand gebragte verovering van den menschelijken geest, die in het verre Nijldal na langen arbeid tot de erkenning der eenvoudige letterwaarde gekomen was, maar door een stijfhoofdig vasthouden aan het oude niet tot een zuiver gebruik van het gevonden schrift kon komen, — die groote verovering maakten de Phoeniciërs zich ten nutte.

Zij ontleenden aan het oud-egyptische schriftstelsel de letterteekens, namen de eenvoudige trekken daarvan aan, zoo als het zich als boekenschrift, een soort van verkorting der monumentale schrijfteekens, in de egyptische papyrusrollen vertoont, en maakten er een practisch gebruik van tot schriftelijke voorstelling hunner eigen taal.

Het gevolg daarvan was een wereldgebeurtenis. De *phoenicische teekens* werden een gemeenzame band, die vele volkeren omstrengelde en eene ongedachte beweging in het maatschappelijke leven der oude wereld te voorschijn riep. De volken van de kustlanden der Middellandsche zee, vooral de hellenische stam, maakten zich de nieuwe wonderteekens eigen, en van toen af begonnen die teekens een togt door ruimte en tijd, die tot nu toe onophoudelijk wordt voortgezet. Als voorloopers van alle beschaving dringen zij tot in de verste uithoeken der aarde door, en verspreiden er een helder licht. Als dragers des geestes veredelen zij de zeden, heerschen overal en zijn allerwege aan menschelijke bedoelingen dienstbaar. Dit letterschrift werd, volgens de schoone woorden van A. von Humboldt, de drager van het edelste, wat het volk der Hellenen, op het gebied des verstands en des gevoels, door scherpzinnige navorsching en

scheppende verbeeldingskracht heeft tot stand gebragt en als eene onvergankelijke weldaad aan de verste nakomelingschap nagelaten.

In het geschrift, waarnaar dit opstel bewerkt is, komt een gesteendrukte tabel voor, bevattende zes kolommen. De eerste en tweede kolom bevatten de egyptische schrijfteekens; de eerste kolom bevat de monumentale, de tweede de cursieve teekens, welke in Egypte gebruikelijk waren. De derde kolom bevat het phoenicische schrift, de vierde en vijfde het oude en jongere grieksche schrift en de laatste het latijnsche letterschrift.

In deze kolommen is duidelijk te zien, dat al de genoemde soorten van schrift ontstaan zijn uit het egyptische. Een zeer oppervlakkige beschouwing der tabel is reeds genoegzaam om dit in te zien.

Het kan onze taak niet zijn, al de togten na te sporen, die het kleine troepje merkwaardige teekens in den loop der eeuwen al ten uitvoer heeft gebragt. De geschiedenis in het algemeen is ook hun geschiedenis. Wij willen liever op de bron van hun ontstaan wijzen, die in verwijderde tijden moet gezocht worden, in tijden, die aan de herinnering der menschen voor altijd ontvloden schenen te zijn. Die overoude opschriften, langs welken gedurende duizenden jaren legerbenden en karavanen henen trokken, hebben tegenwoordig opgehouden onverstaanbare raadsels te zijn. Het licht der moderne navorsching heeft ook die raadsels opgehelderd, en wat zij aan licht ontvangen hebben, kaatsen zij in duizendvoudigen glans terug. Zij leeren ons, dat vóór den aanvang onzer geschiedenis, onzer beschaving, de menschheid eene oudere school doorliep, waarin zij het tot een aanzienlijken trap van beschaving bragt. Zij bewijzen ons, dat onze zoogenaamde oude geschiedenis slechts het aanvangspunt van de moderne geschiedenis der menschheid is; en zij zeggen

ons eindelijk, dat, hoe ook volkeren en toestanden onder den invloed der wereldgebeurtenissen gewijzigd worden, de menschelijke geest toch de hem voorgeschreven baan naar de eeuwig onveranderlijke wetten van loutering en ontwikkeling aflegt.

Toen de Phoeniciërs aan de Ioniërs het schrift bragten, was daarmede een wereldgebeurtenis tot vervulling gekomen. Het Oosten maakte aan het Westen zijn nalatenschap over, het Oosten gaf zijn rol aan het Westen af; eene ontwikkelingsperiode was op den bodem van het oude vaderland des menschengeslachts ten einde geloopen, en het morgenrood van een anderen dag der menschelijke ontwikkeling werd zigtbaar aan den horizon der geschiedenis. Een nieuwe tijd ontstond uit de puinhoopen van den ouden, gelijk de jonge feniks zich verheft uit de asch van den ouden. En de nalatenschap, bestaande in die geheimvolle teekens, was de keten, die het nieuwe met het oude zou blijven verbinden.

Wat in een eeuwenlangen strijd de volken van het oosten op het gebied der ervaring, der kennis en der veredeling van den menschelijken geest veroverd hadden, dat was onbewust op de nieuwe helden van het wereldtooneel overgegaan. Maar de jonge, van een frisch geestelijk leven vervulde wereld zag op de grootheid der stammoeder in het oosten, slechts als op een zwak beeld der herinnering in het licht van sprook en sage, een beeld, dat des te flaauwer werd en des te meer in den achtergrond terugtrad, hoe sneller de epigonen der menschheid, aangedreven door den onzigtbaren wereldgeest, op de nieuwe baan der wereldgeschiedenis naar nieuwe eindpalen streefde.

De erfenis, die de jonge wereld in het westen van het oosten had overgenomen, is tot een kapitaal aangegroeid, dat onberekenbare renten opgebragt heeft en niet ophouden zal te geven. Zoo de kleine nalatenschap in den beginne niet

genoegzaam was om de eerste erfgenamen den weg te openen tot de geheimvolle stammoeder, thans is de tijd gekomen om het verzuimde in te halen, al zijn ook de afstanden van het doel grooter geworden.

Wij zien in het oosten een tijd, dien men reeds lang in de vergetelheid verzonken waande, op nieuw uit het graf verrijzen. Wij nemen bezit van de geheele erfenis. Er begint leven te komen in de gedenkteekenen met hun duizenden opschriften en, als door een tooverstaf aangeroerd, verhalen ons de koninklijke paleizen aan de oevers van Euphraat en Tigris, zoowel als de tempels en grafsteden in het smalle Nijldal, van de werken en daden der toenmaals levende geslachten. Verplaatsen wij ons ten slotte in die verblijven der aloude beschaafde wereld, en vorschen wij die sporen na, welke met de letters en het schrift in naauwen zamenhang staan.

De vraag naar den ouderdom van het menschelijke geslacht ziet nog altijd haar beantwoording te gemoet. Op de vraag evenwel naar de oudste getuigenissen van het bestaan van den mensch is bereids een antwoord gegeven. Zoo ver de kennis der gedenkteekenen tegenwoordig reikt, zoover de bodem der oude beschaafde wereld doorwoeld en doorzocht is, schijnt Egypte het middelpunt der oudste beschaving te zijn. Geen volk, geen land der aarde heeft gelijktijdige gedenkteekenen achtergelaten, die de egyptische in ouderdom overtreffen. En deze gedenkteekens, die, van meer dan vijfduizend jaren vóór onze tijdrekening dateeren, verraden nergens slechts de beginselen eener zich pas ontwikkelende beschaving, maar geheel geacheveerd treden zij ons te gemoet, ja zij vertoonen soms — ik heb als voorbeeld slechts op de beeldhouwwerken van dit oudste tijdperk der menschelijke geschiedenis te wijzen — een volkomenheid, die de latere tijd in zijn glansrijkste tijdpunten nooit bereikt heeft.

Als een wezenlijk element dezer gedenkteekens moet aangemerkt worden het schrift, niet in zijn beginselen, maar als een volkomen afgerond stelsel, in cursieven, tot schrijven op papyrus geschikten vorm, en in uitgebeitelde, bont beschilderde karakters op de monumenten. Steen, hout, dierenhuiden en papyrus dienden tot schrijfmateriaal; de zwarte en roode kleur, de laatste gewoonlijk tot scherper afscheiding van zins- of tekstdeelen, werd reeds als vloeibare schrijfstof aangewend, en de rieten of houten stift diende den schrijvende tot pen. Wij zien in de graven een geheel volk van schrijvers, uit hooger en lager stand, allen bezig de vierhoekige tafeltjes met schrifttrekken te bedekken, achter het oor een of twee schrijfstiften, als moesten zij bij het schrijven dikwijls de houten pennen verwisselen. Zij schrijven niet slechts, zij rekenen ook en bedienen zich bij hunne arithmetische bewerkingen van het tientallig stelsel. En wat zij, die reeds vóór zes duizend jaren aan den schoot der aarde werden toevertrouwd, schreven, had niet alleen ten doel het maken van aanteekeningen, voor het dagelijksch leven noodig, neen, ook tot edeler doel, het opteekenen van wijsgeerige gedachten werd het schrijven gebezigd. Lang vóórdat koning SALOMO zijn spreuken tot nut en stichting der nakomelingen nederschreef, had, ten tijde van koning ASSA, het tijdperk van den bouw der pyramiden, de egyptische prins PTAHHOTEP leeringen der wijsheid gepredikt, die bij die van SALOMO volstrekt niet behoeven achter te staan. Bij dien schrijver is het weten: het leven, de onwetendheid: de dood. Op de 17de bladz. van den door hem geschreven papyrus, die tegenwoordig als een der merkwaardigste overblijfselen uit de grijze oudheid aan de keizerlijke bibliotheek te Parijs bewaard wordt, zegt de egyptische SALOMO: „de dwaas is ongehoorzaam, hij verrigt niets, hij beschouwt het weten als onwetendheid, de deugd

als ondeugd, — daarom is zijn leven als de dood." Op dergelijke wijs behandelt de egyptische koningszoon in echt wijsgeerigen geest en met een rustige, bezonnen wereldbeschouwing alle mogelijke levensbetrekkingen.

Ten tijde van de bewerking dezer papyrusrol, welke ons tot aan de uiterste grenzen van alle schriftelijke overlevering voert, was alles, wat met schrijven en schrift in nadere betrekking staat, niet alleen tot een volledig stelsel ontwikkeld; maar ook het begrip van het boek en de beteekenis van schriftelijke nalatenschap komen aan den dag op een wijze, die ons met hooge achting voor de beschouwingen en leeringen van de oudste schrijfmeesters der wereld vervullen moet. Op de slotbladzijde eener slechts in fragmenten voorhanden verhandeling van den egyptischen landvoogd KAKEMNI, welke als inleiding diende tot de leeringen der wijsheid van PTAHHOTEP en van dergelijken inhoud was, vindt men aan het einde des werks de volgende merkwaardige plaats: „Alles wat in dit boek geschreven staat, volg het op, zoo als ik het gezegd heb; want het zal tot nut en voordeel strekken. Men drage het bij zich en leze het, gelijk het geschreven staat. Beter is het voor de ziel eens menschen, dan al het andere, wat in het gansche land is."

In deze woorden is alles vereenigd, wat aangaande het gebruik van het schrift en het begrip van lezen in die langverloopen tijden opheldering kan geven. Men schreef, men droeg het geschrevene bij zich, om daarin te lezen en daaruit leering en geestesvoedsel te trekken. De schriftelijke overlevering was reeds in vollen gang. Buitendien toont de wijze van schrijven niet slechts hooge grammatische ontwikkeling en volkomenheid, maar ook reeds eigenaardige verscheidenheden van stijl, die somtijds op het gebied van geestigheid en ironie komen. „Jaag niemand vrees aan, want

God wil zulks niet;" zegt PTAHHOTEP in zijn leeringen der wijsheid, — „spreekt iemand van spijs voor het leven, zoo heeft hij geen brood voor den mond; spreekt iemand van rijkdom en zegt: ik vervaardig tigchelsteenen, zoo is hij bekend; verhaalt iemand, dat hij een ander geslagen heeft, zoo moge hij zijn doel bereiken bij dengene, die hem niet kent. Dat boezemt den menschen geen vrees in." Op dergelijke wijze, als reeds gezegd is, worden levensregels voor alle mogelijke betrekkingen en toestanden in het menschelijke leven gegeven, regels, die heden ten dage even zoo goed gelden, als ten tijde, toen men de steenen bijeen verzamelde voor den bouw der pyramiden. Welk een heerlijke, gulden regel voor de opvoeding van kinderen ligt niet in de volgende spreuk van PTAHHOTEP! „Wanneer gij een verstandig man zijt, voed uw zoon op in de liefde tot God. Wanneer hij verstandig is, zijn best doet voor u, en uw bezittingen vermeerdert, geef hem dan het beste loon. Is echter de zoon, dien gij verwekt hebt, een slecht mensch, keer dan uw hart niet van hem af, want gij zijt zijn vader; vermaan hem. Wanneer hij echter voortgaat in zijn boosheid, uw gebod overtreedt, alle vermaning in den wind slaat en zijn mond vol is van booze woorden, zoo sla hem op den mond, gelijk hij het verdient." Welk een zedelijke verhevenheid toonen niet de volgende woorden van den koningszoon: „Wanneer gij voornaam geworden zijt, nadat gij arm geweest zijt, en wanneer gij schatten hebt verzameld, nadat gij gebrek hebt geleden, en wanneer gij als de eerste in de stad bekend wordt wegens uw welvaart, zoo word niet overmoedig door uw rijkdom, want van God komt de zegen. Veracht den naaste niet, die is, gelijk gij waart. Hij blijft uw naaste." En hoezeer herinnert de volgende uitspraak aan dergelijke in de Heilige Schrift:

„Beter is gehoorzaamheid, dan alles wat lief en goed is.

Heerlijk is de zoon, die hoort naar de redenen des vaders. Hij zal daarom oud worden; want God heeft den gehoorzame lief, maar den ongehoorzame haat hij."

Het is een wonderbare beschikking des lots, dat het voor onze dagen bewaard was, door de ontcijfering van het schrift dier oudste gedenkteekens, blikken in de oudste geschiedenis der menschheid te slaan, die geene andere navorsching ons zou hebben verleend. Zelfs het rijke aantal van monumenten, die eeuwen lang in stof en puin begraven aan de oevers van Euphraat en Tigris, wederom aan het licht gekomen zijn, en wier doode mond op nieuw begint te spreken van de magt en heerlijkheid van Babylon en Nineveh en van de wijsheid der Assyriërs, zelfs die monumenten behooren tot een latere periode der wereldgeschiedenis, waarin de eeuwig werkzame menschelijke geest aan de oevers dier stroomen een ander, nieuw centrum van beschaving vestigde, dat, onafhankelijk van het reeds wegstervende egyptische geestesleven, zijn gedachten en ontdekkingen op muren en monumenten beitelde in vijf en misschien nog meer verschillende dialekten, terwijl het zoogenaamde wigschrift, daartoe gebezigd, een zeer gecompliceerd schrift is, waarvan het element het syllabeteeken is. Geen enkele vooruitgang in de schriftelijke uitdrukking der gedachten is daarin zigtbaar.

Maar ook deze schriftelijke gedenkteekens, die tegenwoordig geheele bibliotheken op gebakken steen omvatten, hebben hooge waarde voor de geschiedenis der menschheid. De ster der beschaving, in den grijzen voortijd aan de oevers van den Nijl ter verlichting der menschheid opgegaan, werd in de tweede beschavingsperiode door een nieuwe ster in het oosten gevolgd, die, in vereeniging met de eerste, een nieuw leven op het schouwtooneel der wereld te voorschijn riep.

Ongeveer duizend jaren vóór onze tijdrekening werd die nieuwe wereldgeest levendig aan de kustlanden en op de eilanden der Middellandsche zee, en het beste wat Egypte en daarna Assyrië op het gebied des geestes veroverd hadden, ontving de nieuwe wereld met frisschen zin en open oordeel; zij ontdeed het van de boeijen des tijds en baande zich den weg tot die hoogte, vanwaar de grieksche genius een nieuw strijdperk der menschheid met zijn fakkel verlichtte.

Toen het geroep weêrklonk: Cadmus is gekomen; toen de letters hunnen togt uit het oosten over land en zee begonnen, toen eerst was de slagboom opgeheven, die het eene volk van het andere scheidde en de kennis tot een afgesloten eigendom maakte. En de letters werden tot woorden en daarin was het leven, en het leven was het licht der menschen.

Naar het Hoogduitsch, van
Prof. Brugsch.

J. Geluk.

Schoolverzuim.

Onlangs werd ons door den secretaris van het Departement Rotterdam der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, het hieronder volgend verslag toegezonden, met verzoek daarvan voor ons tijdschift zoodanig gebruik te maken, als ons blijken zou nuttig en noodig te zijn.

Wij meenen niet beter aan de bedoeling des bestuurs van dat departement te kunnen voldoen, dan door dat rapport in zijn geheel over te nemen. Vooraf echter zullen wij, welwillend daartoe in staat gesteld, onze lezers op de hoogte brengen van hetgeen aan dit rapport is voorafgegaan.

Toen het geschrift van Mr. P. Romeijn over het schoolverzuim door het hoofdbestuur der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* in het licht was gegeven, werden de leden van het departement *Rotterdam*, in een Departements-vergadering, op die brochure opmerkzaam gemaakt en werd er een commissie benoemd, die te onderzoeken had, welke wenken, in dat geschrift vervat, te Rotterdam ter harte konden worden genomen, en zoodanige voorstellen te doen, als zij doeltreffend zou achten.

In een uitvoerig rapport legde die commissie haar zienswijze bloot en uitte de vrees, dat er te Rotterdam alligt een drie-duizendtal kinderen zou worden gevonden, die ten eenenmale van onderwijs zouden verstoken zijn. Zij grondde die vrees ten eerste op het door Mr. Romeijn genoemde cijfer van honderdduizend niet ter school gaande kinderen over het geheele vaderland; maar ook op de ervaring, vóór omstreeks dertig jaren te Rotterdam opgedaan, toen bij naauwkeurig huisbezoek was gebleken, dat aldaar omstreeks twee duizend kinderen, in de schooljaren vallende, geen school bezochten. De sterk toegenomen bevolking maakte het berekende cijfer niet onwaarschijnlijk.

Die commissie was van meening, dat een naauwkeurig onderzoek naar de hoegrootheid der kwaal noodzakelijk vooraf moest gaan aan het beramen van middelen tot herstel. Dat onderzoek zou echter geen gemakkelijke taak zijn. Alleen door persoonlijk bezoek in de huisgezinnen, waar schoolverzuim kon worden vermoed, zou tot juiste kennis kunnen leiden. Men meende echter een poging te moeten wagen om tot het gewenschte resultaat te komen. Er werd een centrale commissie benoemd, bestaande uit twee bestuurders van het Departement, een gelijk aantal uit de leden der afdeeling, uit die van den gemeenteraad, uit de plaatselijke schoolcommissie, de beide schoolopzieners, twee godsdienst-

leeraars, twee geneeskundigen, twee leden uit armbesturen, twee werkbazen en twee onderwijzers, in het geheel dus uit twintig personen bestaande. Dezen trachten ieder een zeker aantal ijverige en welgezinde mannen te bewegen zich tot het doen van het verlangde onderzoek te leenen, en zij slaagden er in, de medewerking van ruim een honderdtal zich te verzekeren. Dezen werden bij onderlinge schikking over de 15 wijken der stad verdeeld, in verhouding tot de behoefte. Voor iedere wijk werd een lid der centrale commissie als voorzitter aangewezen, ten einde het onderzoek te regelen. Aan ieder lid der commissie van onderzoek werd, in het belang der eenparigheid, een cahier uitgereikt van gedrukte tabellen, waarboven eenige vragen waren gesteld die in de tabellen moesten worden ingevuld.

Met ijver en naauwgezetheid hebben die leden zonder uitzondering zich van hun taak gekweten. Nadat bij de centrale commissie al de tabellen ingevuld waren ingekomen, werd daarvan een generale staat opgemaakt, en het is deze, welke hieronder met het uitgebragte rapport volgens den wensch van het ijverige rotterdamsche departement hier wordt medegedeeld.

Wij doen dit te liever, omdat wij zoo gaarne het voorbeeld, door Rotterdam hier gegeven, zouden wenschen nagevolgd te zien. Het schoolverzuim is eene ontzettende kwaal, die helaas! niet kan geloochend worden. De officiëele opgaven laten daaromtrent geen twijfel. Aan de kennis van het cijfer heeft men echter niet genoeg. Men moet weten, welke kinderen het zijn die in het wild opgroeijen, om daarna te kunnen bepalen, welke middelen daartegen zullen kunnen worden aangewend. Persoonlijk onderzoek is wel het eenige middel om tot die kennis te geraken. Welnu, Rotterdam heeft het voorbeeld gegeven. Wat in zulk een bevolkte stad mogelijk was, zal elders toch wel geen zwarigheden

kunnen opleveren. Ieder lid roemde de heusche wijze, waarop hij in de schamele woningen werd ontvangen en de gevraagde inlichtingen hem werden verstrekt.

Zoo in alle plaatsen van ons vaderland dergelijke commissiën aan het werk gingen, dan voorzeker zouden wij een stap nader aan de oplossing van het groote sociale vraagstuk van onzen tijd kunnen komen. De kennis van de gemeenten, waar de toestand betrekkelijk het gunstigst of het ongunstigst is, zou misschien tot hoogstbelangrijke opmerkingen en wenken aanleiding kunnen geven.

Mogen er velen in ons vaderland worden gevonden, waarin het resultaat even gunstig uitvalle, als in de tweede koopstad des Rijks!

DE RED.

Aan de Commissie in zake „het schoolverzuim", *benoemd ingevolge het besluit der Departements-vergadering van de Maatschappij:* „tot Nut van 't Algemeen", *dd.* 25 *September* 1867, *te Rotterdam.*

MIJNHEEREN.

Toen wij den 24 April jl. de eer hadden met u aan deze plaats een vergadering te houden en gij bereidwillig de werkzaamheden op U naamt, die van u werden gevraagd, meenden wij, en naar wij ons voorstelden niet zonder grond, dat de uitslag van uw onderzoek niet zeer verblijdend zou zijn.

De ondervinding, vóór een dertigtal jaren opgedaan, toen een dergelijke commissie in deze gemeente een gelijksoortig onderzoek had ingesteld, de klagten allerwege geuit over het menigvuldig verwaarloozen der gelegenheden, die tot het verkrijgen van onderwijs worden gegeven, gaven

gereede aanleiding tot het vermoeden, dat alligt een drieduizendtal kinderen, in de schooljaren vallende, geheel van onderwijs verstoken zou zijn.

Met eenen ijver en een naauwgezetheid, boven onzen lof verheven, hebt gij MM. HH. u van den vrijwillig op u genomen last gekweten, en terwijl wij U van harte onzen dank betuigen voor de vele moeite, die gij u hebt getroost, hebben wij de eer u het resultaat van het gehouden onderzoek mede te deelen.

Dat resultaat, wij zeggen het met blijdschap, heeft onze en zeker ook uw verwachting, voor zoo verre ieders ervaring hem leerde, zeer gunstig overtroffen. De generale staat over al de 15 wijken toont een totaal van 782 kinderen. Wanneer wij daar aftrekken 92, die volleerd de school heeten verlaten te hebben, 102 die door ziekelijkheid verhinderd worden een school te bezoeken, en 33 die, pas in deze gemeente metter woon gevestigd, nog geen plaatsing hebben kunnen zoeken, dan wordt dat aantal reeds tot 555 gereduceerd. Onder die 555 zijn nog 150, die werkelijk hebben ter school gegaan, maar te vroeg haar hebben verlaten om reeds iets te kunnen verdienen. Ofschoon wij dit te vroeg verlaten zeer betreuren, wordt het getal dergenen, die geheel in het wild opgroeijen zonder eenig onderwijs te genieten, toch van eene andere zijde al weder met zooveel verminderd, en bedraagt het slechts 405. Als redenen worden opgegeven: armoede en daardoor gebrek aan voegzame kleeding 73; gemoedsbezwaar tegen de vaccine 35; onmisbaarheid in het huishouden 64; wachten op plaatsing 36; ontslag wegens wangedrag op de school 26; onwil van de zijde der kinderen 20, en moeijelijkheden wegens het domicilie van onderstand 3. Bij 88 kinderen werd volslagen onverschilligheid der ouders als oorzaak opgegeven; bij 37 waren geen redenen op te sporen, terwijl van 23, die nog

niet ter school gingen, de ouders niet ongezind bleken en medewerking tot plaatsing verzochten.

Inderdaad, die uitkomst is verblijdend in een gemeente van p. m. 115000 zielen, en wij meenen er de vruchten in te mogen begroeten van den grooten ijver, in de laatste jaren door gemeentebestuur, kerkelijke instellingen en particulieren betoond, om inrigtingen van onderwijs in het leven te roepen, en dat onderwijs voor het algemeen toegankelijk te maken. Hadden wij, bij het in het leven roepen der commissie, ons voorgesteld, dat van uwe en onze zijde krachtige maatregelen moesten worden aanbevolen, ten einde plaatsing te vinden voor hen, die nog geen onderwijs genoten, wij meenen van zoodanige voorstellen ons gerustelijk te kunnen onthouden, overtuigd als wij thans zijn geworden, dat, wie zijn kinderen wil laten onderwijzen, zich niet op gemis aan het noodige aantal scholen, als dekmantel voor zijn laakbare onverschilligheid, beroepen kan. Wij wenschen Rotterdam met deze uitkomst geluk; het heeft zich daardoor eene eerzuil gesticht, en zich gunstig zeker boven vele gemeenten in ons vaderland onderscheiden. De goede gevolgen zullen zeker niet achterblijven en wij mogen hopen, dat het thans aankomende geslacht, tot den rijpen leeftijd opgegroeid, in ontwikkeling en beschaving boven het tegenwoordige, wat de mindere standen aangaat, een trapje althans hooger zal staan.

Zijn er dan volstrekt geen leemten aan te vullen, geen wenschen te verwezenlijken?

O, voorzeker. Die 405, die nog zonder onderwijs opgroeijen, wie zou ze niet gaarne de zegeningen van een doeltreffend onderwijs doen deelachtig worden? Wij bevelen ze aan ieder uwer aan. Gij, die de woningen dier onverschillige ouders hebt bezocht en dezen kent, gebruikt, bidden wij u, uw zedelijken invloed, opdat de kinderen de slagt-

offers niet worden van der ouderen pligtvergeten. Waar armoede of gemoedsbezwaren de struikelblokken zijn, gebruikt daar uw invloed of uw helder oordeel; waar men plaatsing zoekt, helpt daar den weg aanwijzen; uw loon voor uw moeite, de edele zelfvoldoening, die zij u verschaffen zal, zal zeker niet uitblijven.

Ofschoon het onderzoek zich bepaalde tot den leeftijd van 6 tot 13 jaren, zoo is echter bovendien gebleken, dat aan meer bewaarscholen in deze gemeente dringend behoefte bestaat. Door de bezoekers eener wijk werd bepaald gewezen op de wenschelijkheid eener dergelijke instelling in het Zwaanshals of in den omtrek daarvan. Het zal een punt uwer beraadslaging kunnen uitmaken, of aan het Departement der Maatschappij b. v. het gewigt der zaak in overweging zal worden gegeven. Een poging, van die zijde aangewend, zou misschien tot een gunstig resultaat kunnen leiden.

En hiermede MM. HH. hebben wij u een kort verslag gegeven, van wat de door u ingevulde boekjes ons hebben geleerd. Aan u, die meer dan wij nog op de hoogte der zaak zijt gekomen, thans de beurt, om ons uwe opmerkingen mede te deelen, en ons in te lichten omtrent hetgene uit het gedane onderzoek zal kunnen of moeten voortvloeijen. Uw voorstellen zien wij met belangstelling te gemoet en wij noodigen u dringend uit ze ons niet te onthouden.

Met den wensch, dat Rotterdam op het gebied van beschaving en ontwikkeling even als op het materiëele een schitterende toekomst moge tegengaan, hebben wij de eer te zijn

De Centrale Commissie, enz.

(*get.*) F. Dekker, *Voorzitter.*

Namens G. van Milligen, *Secretaris.*

(*get.*) F. C. Delfos, *Plaatsverv. Secretaris.*

Rotterdam, 28 December 1868.

STAAT der NIET SCHOOLGAANDE KINDEREN van 6—13 jaren in de gemeente *Rotterdam*.
Opgemaakt door de commissie in zake „het schoolverzuim” *in het jaar* 1868.

Wijk.	Getal inwoners 1867.	REDENEN DOOR OUDERS OF VOOGDEN VOOR HET SCHOOLVERZUIM OPGEGEVEN.														TOTAAL.
		Volleerdheid.	Armoede.	Bezwaar tegen de vaccine.	Ziekelijkheid.	Onmisbaarheid in het huishouden.	Wachten op toegezegde plaatsing.	Onverschilligheid.	Onbekende redenen.	Te vroeg verlaten der school.	Ontslag wegens wangedrag.	Onwil van den knaap of het meisje.	Wensch naar plaatsing zonder er gevolg aan te geven.	Domicilie elders.	Pas in deze gemeente woonachtig.	
1	3780	1	0	0	4	2	1	2	0	1	0	0	0	0	0	11
2	3686	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
3	9606	2	5	2	5	8	2	1	0	0	3	1	2	3	0	34
4	3766	0	0	1	3	4	0	4	3	6	1	0	1	0	0	23
5	9294	15	8	6	12	3	4	7	3	8	3	1	6	0	5	81
6	6249	1	7	3	6	2	0	4	0	2	1	0	1	0	3	30
7	3677	1	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	5
8	5003	0	3	3	7	3	3	7	0	8	1	0	0	0	1	36
9	6918	5	4	1	6	8	2	8	3	4	3	3	1	0	3	51
10	8491	0	3	2	8	1	3	5	21	49	6	1	6	0	2	107
11	7877	9	12	4	11	6	0	8	0	5	6	3	0	0	1	65
12	3024	0	6	2	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	4	15
13	16932	35	11	5	13	9	8	9	3	27	0	9	4	0	9	142
14	11215	3	6	3	9	8	4	22	2	22	1	0	0	0	5	85
15	16048	20	8	2	16	10	6	10	1	18	1	2	2	0	0	96
TOTAAL.	115566	92	73	35	102	64	36	88	37	150	26	20	23	3	33	782

Kijkjes in de onderwijzerswereld.

XIII.

OP DE GRENZEN.

> **Dies wil! wat ge wilt, wil het krachtig!**
> **Maar uw wil raadpleeg' steeds uw verstand,**
> **Of uw willen wordt ijdel en krachtloos**
> **En brengt u geen voordeel aan, maar schand.**

Het was een heerlijke zomer-zaturdag in Julij van 1830. De heldere, blaauwe hemel was versierd met de prachtige zon, die de door den zoelen westewind bewogen boomen, alsmede de bloemen, die haar volle geopende kelken omhoog hieven, helder en met verwarmende stralen bescheen.

Mr. VENERABEL wandelde naar Ostrog en beschouwde met opmerkzaamheid het schoone panorama, dat zich om hem heen uitstrekte en niet slechts aan God en de natuur, maar ook aan den smaak en den meerderen of minderen kunstzin der menschen zijn ontstaan te danken had. Hij kon, nu hij alleen was, ongestoord aanschouwen en bewonderen en haalde vrijer en ligter adem, gelijk iemand, die zijn borst van een zwaren en drukkenden last bevrijd gevoelt en zich uit het dal der zorgen en moeiten verheft tot de bergen, waar de lucht zuiverder en frisscher is.

Mr. VENERABEL scheen gelukkig en vroolijk; maar toch kon men aan hem zien, dat de vele levensjaren niet spoorloos over zijn hoofd waren heengegaan. De ruim zestigjarige schoolmeester was wel nog altijd de edele, achtenswaardige grijsaard; maar de jeugd, de vastheid van zijn mannelijk gelaat had plaats moeten maken voor de rimpels, die de zorgen langzamerhand daarin geploegd hadden. Nu de zonneschijn van zijn aangezigt geweken was en zijn oog, dat eertijds

de bliksemschichten van Jupiter kon werpen, kalm en zacht, soms mat en moe, langzaam in de ruimte de gewrochten des hemels en der aarde bewonderde, werd het hem droevig en duizenden gedachten doorkruisten zijn bewogen ziel. Zijn rijke levenservaring had hem geleerd, dat de schoonheid van een heerlijken zomerdag slechts kort duurt en soms met weemoed en smarte gadegeslagen wordt, omdat hij wist, dat de dag, die komen zou, vaak niet geleek op het schoon verleden, en jammer en smart meêbragt, die ontelbare zorgen en tranen kosten.

Er lag iets eerbiedwekkends in de schoolmeesterlijke houding van Mr. VENERABEL. Meenden sommigen, dat dit ernstige wel wat al te statig uitkwam, de waardige man wilde zich nog zoo gaarne krachtvol en flink voordoen. Zoodra toch de klimmende ouderdom hem wilde doen gevoelen, dat zijn leden elke dienst tot een regtopgaande gestalte weigerden, dwong hij zich om nog zoo lang mogelijk de zwakheden des ouderdoms stoutmoedig te trotseeren en hief hij het hoofd statig opwaarts, als het dreigde neêr te buigen.

Mr. VENERABEL was sedert meer dan veertig jaren onderwijzer aan de dorpsschool te Luister. De oude man werd door zijn dorpelingen zeer geacht en de leerlingen hadden voor den grijzen leermeester diep ontzag Wat hem aan wetenschap ontbrak, wist hij door zijn diepe menschenkennis, door zijn levenservaring en vooral door zijn beminnelijken omgang met de collega's weder goed te maken; vandaar, dat de schoolmeesters uit den omtrek van Luister, hoe sommigen ook door jaloerschheid geplaagd werden, Mr. VENERABEL de eerste plaats in hun bijeenkomsten afstonden. De grijsaard was ook een gunstig verschijnsel aan den schoolmeesterlijken hemel aldaar. Weinige collega's hadden of kenden de regte wijze, hoe de toegenegenheid en de hoogachting der dorpelingen en vrienden te winnen. De meesten waren

kunstmatig afgerigt, waren geplaatst en dachten nu SALOMO te wijs te zijn. Hierop echter — dit moeten we onmiddellijk er bijvoegen — maakte Mr. PANCRATIE te Ostrog een gunstige uitzondering.

Zoo zijn we ongezocht te Ostrog genaderd en we stappen met Mr. VENERABEL het schoolhuis in. In de huishoudkamer was de ronde eikenhouten tafel voor een plegtige bijeenkomst in het midden des vertreks geplaatst en bezet met vier glazen en even zooveel liters bier. Nu Mr. VENERABEL binnentrad, was het viertal in zijn geheel. De gasten zaten om de tafel regt schoolmeesterlijk te dampen en bragten hun tijd door, deels met wolken rooks op te trekken en uit te blazen, deels door de glazen en de liters te ledigen, om ze daarna weêr te vullen, deels met afwisselende gesprekken over onderwijs en ...... politiek.

Men diene te weten, dat dit viertal de dorpsschoolmeestersvergadering te Ostrog vertegenwoordigde, goedgekeurd door de respectieve magten en ondersteund door de hooge regeering met een jaarlijksche bijdrage van ƒ15.40. Of er daarom alleen bijeenkomst gehouden werd, moeten we betwijfelen. Dat de vier leden zoo trouw om de veertien dagen alhier bijeenkwamen, had nog ergens anders zijn grond in, zoo als we straks zullen zien.

Men sprak ook druk over politiek. Niet te verwonderen! Ostrog en de andere gemeenten, waar onze vrienden resideerden, lagen op de grenzen. Het jaar 1830 bragt groote politieke zorgen meê. Er heerschte schier overal in de zuidelijke Nederlanden ontevredenheid over het landsvaderlijk bestuur van Koning WILLEM I. De loop der gebeurtenissen dreigde met eene uitbarsting van hoogstbedenkelijken aard. Was het dus wonder, dat de vrienden, met een dosis politiek gewapend, nu bij elkander van de dingen die gebeurden en waarschijnlijk gebeuren zouden, spraken?

Ja, maar daar stortte de hooge regeering toch de som van *f* 15.40 niet voor.

Wel mogelijk. Wilt ge echter zulke barre aanmerkingen maken, dan kunt ge misschien nog in onze dagen hier of daar teregt, om te weten te komen, hoe er zoo wat omgesprongen wordt met de honderden, die voor de gezelschappen worden beschikbaar gesteld.

Laten we echter tot onze vrienden terugkeeren. Dat ze juist altijd in Ostrog vergaderden, had eene eigenaardige reden. In Ostrog's gemeentehuis en herberg is zulk een flinke kolfbaan. Onze vrienden hielden, evenals vele dorps-collega's van dien tijd, magtig veel van kolfpartijtjes en men besloot dus, telkens na afloop der vergadering, de kolfbaan te Ostrog een visite te brengen. Om dus elkander niet door heen- en weêrloopen te vermoeijen en den kostbaren tijd niet te verspillen, was er met algemeene stemmen besloten te Ostrog vergadering te houden.

Nu we met Mr. VENERABEL hebben kennis gemaakt, zullen we deze voortzetten met de overige leden der bijeenkomst. We zullen ons een oogenblik in dat gezelschap verplaatsen. Naast den president VENERABEL is Mr. PANCRATIE gezeten. Hij is een levenslustig en krachtvol man, geboren met de eeuw waarin hij leefde, paart hij bij liefde voor zijn ambt een hartstogtelijke onverzettelijkheid voor begrippen en zaken, die hij als goed en waar heeft leeren kennen. Zijn zwarte baard, zijn stevige ligchaamsbouw, zijn sterk sprekende oogen en zijn sierlijk golvend hoofdhaar doen hem van zijn collega's, die met hem om de tafel gezeten zijn, merkbaar onderscheiden. Een tiental jaren is hij te Ostrog werkzaam. Een jongelingsluim had hem uit het sticht, waar hij geboren en opgevoed was, naar Brabant gelokt en een ongekende lust, elk vergelijkend examen bij te wonen, had hem de gemeenteschool te Ostrog bezorgd.

zijn talenten werden in den aanvang bewonderd en zijn ijver geprezen; maar ongelukkig kwam langzamerhand de politiek van het zuiden die erkenning en waardeering ontrooven. Het werd althans in Ostrog inderdaad eene onvergeeflijke misdaad, geboren te zijn in een der noordelijke provinciën. Mr. PANCRATIE is daarenboven een man, die zich zoo spoedig niet uit het veld laat slaan en de aanvallen van boosaardige menschen al te stoutmoedig durft trotseeren.

Aan de linkerzijde van hem zit Mr. PROTEUS, dorpsschoolmeester van Lonne. Deze is een klein, bleek, baardeloos mannetje, dat door zijne ineengedrongen gestalte en zijn gedurig kugchen en hoesten bewijzen geeft, dat gymnastische oefeningen in zijn jeugd *of* een ketterij *of* eene onbekende liefhebberij waren. Onrustig zit hij te rooken, te drinken en te luisteren; soms neemt hij allerlei bogten aan, nu eens voorover tegen of over de tafel leunende, dan weder achterover of in een meer schuine rigting. Zoo ernstig kan het gesprek niet zijn en zoo warm kan Mr. PANCRATIE zijn gevoelen niet verdedigen of hij blijft kalm en bedaard, als ten minste zijn hoestbui hem geen gevaarlijke parten speelt. Het scheen, dat zijn kwaal hem tot levensregel gemaakt had, dat, al draaide de wereld geheel om, koele bedaardheid bij al wat er plaats grijpt, het beste is voor de zoete rust van een naar rust zoekenden mensch. Daarbij heeft hij de gewoonte aangenomen, naar alle argumenten, betoogen en pleidooijen, hoe gewigtig en uiteenloopend ook, met het grootste geduld van de wereld te luisteren. Mogt deze of gene er toe komen zijn gedachten en gevoelens te willen weten, dan voorkwam Mr. PROTEUS, zooveel mogelijk, elke vraag door een *wel zeker*, *zeer natuurlijk*, *dat zou ik denken*, *ik zie dat ook zoo in*, enz. Wel merkte hij, vooral wanneer er belangrijke kwestiën aan de orde waren en verschillende gevoelens werden verdedigd, dat hij in de noodzakelijheid gebragt zou

worden zich voor dit of dat gevoelen te verklaren, —— even spoedig begreep hij dan ook, dat hij dan tegen wil en dank uit zijn rustig leven midden in den strijd geworpen zou worden, iets dat hij als den dood vreesde, waarom hij onmiddellijk en gemakshalve alle partijen om beurten gelijk gaf en al kugchende en met beide armen zwaaijende zich redde door een: „*ik laat aan ieder regt wedervaren!*"

Tegenover Mr. Pancratie zit Mr. Lepidus, het jongste lid der vergadering, naauwelijks twintig zomers tellende. Trouwens, gij kunt het ook wel in zijn gelaat lezen, dat Mr. Lepidus zich nog niet beroemen mag op een langdurige, trouwe dienstvervulling. Zijn dikke, roode wangen, zijn uiterst glad gelaat, waarop slechts hier of daar een iets aanwezig is, dat ons aan vlas herinnert, een stemgeluid van een rekruut, dit en nog veel meer teekent den jongen mensch, die misschien al te vroeg aan het hoofd staat der dorpsschool van Brake. Zijn gang en gebaren hebben iets grilligs en aardigs. Meestentijds legt hij er zich op toe, tusschen de gesprekken door iets snedigs van pas te brengen en somtijds mogt zijn geest hem hierin zoo gepast ter hulp komen, dat om zijne opmerkingen en kwinkslagen de vergadering, tusschen een ernstig thema in, eensklaps schaterde van den lach, waaraan Mr. Proteus, zelfs onder de hevigste hoestbui, ondanks zijn lust tot kalmte verpligt werd deel te nemen. Dan fonkelde het oog van Mr. Lepidus, dan betrok zijn bolrond gelaat en dan was het, alsof de jonge mensch zich man en krachtig gevoelde. Jammer, dat de ijdelheid hem verlokte, tusschen enkele gekheden, personaliteiten te voegen, die vooral voor Mr. Proteus hinderlijk waren. Welligt ware om deze reden de vergadering al lang uit elkander gespat; maar Mr. Venerabel wist meermalen tijdig genoeg tusschen beide te komen en dan . . . . . de heerlijke, gladde, schoone kolfbaan te Ostrog!

Het zou voor de lezers van ons tijdschrift al zeer vervelend wezen, indien ik de werkzaamheden ging beschrijven van een schoolmeesters-vergadering uit den jare anno 1830. Ieder weet wat er besproken *kon* en *moest* worden. Ook deze bijeenkomst, die door nieuwe leden nu en dan vermeerderd en door het vertrek of bedanken van oude leden verminderd werd, hield zich niet zelden onledig met het ontwerpen van nieuwe plannen, van nieuwe reglementen en van nieuwe roosters van werkzaamheden, om er misschien nimmer een begin van uitvoering aan te geven of er zich althans zoo spoedig mogelijk aan te onttrekken. Mr. LEPIDUS zei althans van de vergaderingen in zijn district: „dat, als de schoolmeesterswereld van zijn tijd zich slechts verbond een honderdste deel te volbrengen van wat nuttigs en goeds men in die statige bijeenkomsten elkander opdrong, Nederland zou hijgen onder het wigt van schoolmeestersgeleerdheid en braafheid! Daarom," zeide hij, „heb ik wijselijk, als een kleine versnapering na ons schoolmeesterlijk zamenzijn, er nog tot besluit een smakeijk dessert aan toegevoegd. Met klokslag vier uren stappen we het schoolhuis uit en de dorpsherberg in en maken een regt prettig kolfpartijtje!"

Daarom wandelden de vrienden met klokslag vier uren onder verschillende aandoeningen naar de dorpsherberg. Mr. PROTEUS vreesde voor hinderlijke hoestbuijen, waardoor hij niet zelden geducht missloeg. Mr. LEPIDUS bedacht zich, door welke middelen collega PROTEUS op de kolfbaan het spoor bijster te kunnen maken; terwijl Mr. VENERABEL aan collega PANCRATIE nog enkele raadgevingen ten beste gaf, ten einde in deze zorgvolle dagen niet te stout den publieken geest der opgewonden dorpsgenooten op de proef te stellen en eigen politieke overtuiging zegevierend te handhaven tegenover de teleurgestelde verwachtingen van anderen.

„Denk er aan, waarde PANCRATIE," zeide Mr. VENERABEL, „dat we in een tijd van groot, staatkundig belang voor ons vaderland leven. Zoodra gij voortgaat ongeroepen uw welgemeende overtuiging tegen die uwer dorpsgenooten te openbaren en te verdedigen, kan uw dorpsbetrekking, hoe nuttig ook, in hun oog voor hun kinderen zeer gevaarlijk worden. Stel, dat uw gronden onwederlegbaar en uw verdediging onomstootelijk zijn, juist *dat* baart haat, wekt de driften op en brengt uw partij in woede, die eindelijk, zoodra daartoe een geschikte gelegenheid zich aanbiedt, in dadelijkheden losbarst. Dan houdt de rede op te spreken, men laat zich door de hartstogten regeeren, gevaarlijke roervinken willen aan u verhalen wat kwaads een door u verdedigd bestuur hun zou berokkend hebben, en zoo doende wordt gij het gedurig mikpunt hunner pijlen."

Wat ons viertal niet had opgemerkt en ook niet had kunnen opmerken, had de kastelein van de dorpsherberg reeds drie dagen te voren hooren bespreken. De Ostroggers waren in een te zuidelijke rigting van het vaderland woonachtig, om niet door den geest van staatkundige ontevredenheid aangegrepen te zijn. De redenen van verzet tegen de hooge regeering des lands werden dan ook hier met vreugde toegejuicht en als geldig en afdoende verklaard, de verongelijkingen breed uitgemeten en de willekeur en heerschappij van het 's Gravenhaagsche hof gelaakt.

Had Mr. PANCRATIE zich die verdeeldheid dan zoo erg aangetrokken? Ja, dat had hij. Hij had partij gekozen, en wel de partij van het noorden tegen het zuiden. Was het, omdat er nog stichtsch bloed door zijne aderen vloeide? Wij weten hierop geen voldoend antwoord te geven; maar dit kunnen we mededeelen, dat de man met zijn politieke overtuiging in Ostrog tegenover zijn gemeente geheel alleen stond. Hij had meermalen in het vuur zijner overtuiging

tegenover pastoor en dokter, in tegenwoordigheid van vele dorpsgenooten, veel redenen van ontevredenheid trachten krachteloos te maken en de mannen in België, die de agitatie verwekten, veroordeeld. Als zijn meening had hij te kennen gegeven, dat de Zuidelijke Nederlanden bij een voortdurend protest meer vrijheden erlangen, dan dat zij bij een willekeurig verzet winnen zouden, en zoo men langzamerhand de vereeniging met Noord-Nederland moede werd, een dragelijke scheiding als eisch kon stellen, voor men door dadelijkheden het vaderland in een binnenlandschen krijg wikkelde.

Mr. PANCRATIE wist of berekende niet, dat hij bij de openbaring zijner gevoelens in dezen tijd van heftige partijschap geheel alleen stond en geen der twee tegenover elkander staande partijen bevredigen zou. Mr. VENERABEL, met hart en ziel Belg, was toch te edel en opregt om PANCRATIE's overtuiging niet te eerbiedigen, te meer, daar de krachtvolle, werkzame onderwijzer van Ostrog altijd blijken gegeven had van het goede in zijn gemeente te willen bevorderen en anderen vooral door eigen voorbeeld er toe trachtte op te wekken. Het was, alsof Mr. VENERABEL een voorgevoel had, dat zijn vriend op een zeer zware proef zou worden gesteld en deze in Groningen of Friesland beter t'huis hoorde, waar de bezitter van zulk een politieke overtuiging, bij een dergelijk warm kloppend hart, in plaats van smaad lauweren zou inoogsten.

Mr. LEPIDUS vond de kwestiën hoogst interessant, inderdaad al te interessant op weg naar een kolfbaan; ze leidden de aandacht maar van het zeer vermakelijke spel af. Hij zou, als de stormen, die Mr. VENERABEL in zijn verbeelding zag opdagen, waren voorbijgetrokken, als een echte dorpsschoolmeester-filosoof zoo oordeelkundig mogelijk onderzoeken, door welke middelen men het best die stormen

had kunnen bezweren, om bij een volgende keer kant en klaar te zijn.

Mr. PROTEUS zei tegen Mr. PANCRATIE: „*wel zeker, wel natuurlijk*;” tegen Mr. LEPIDUS: „*dat zou ik denken*;” tegen Mr. VENERABEL: „*ik ben het volkomen met u eens*,” en tegen al de vrienden: „*ik laat aan ieder regt wedervaren.*”

Daar ons viertal tot hiertoe des zaturdagnamiddags de kolfbaan ongestoord in gebruik had genomen en niemand der dorpelingen zich dan daar zien liet, trok het hunne aandacht, dat langzamerhand enkele boeren al sluipende en fluisterende de herberg inkwamen en alleen tot zoo lang op een eerbiedigen afstand bleven, totdat zij een bende van dertig man uitmaakten. Eenige liters bier hadden hen van alle beschroomdheid verlost en hen als van een pantser voorzien, om aan hun brutaal voornemen gevolg te geven. Langzamerhand kwamen de stoutmoedigsten naderbij, sloegen dreigende blikken op Mr. PANCRATIE, meesmuilden over een „oranjevlag” en over een „’s Gravenhaagschen misslag.” Zij repeteerden, zoo goed en zoo kwaad ze dit konden, de hun hinderlijke uitdrukkingen, door Mr. PANCRATIE bij vorige gelegenheden gebezigd, en spraken van „verzet” en „protest” en „binnenlandsche verdeeldheid.” Met schaterend gelach scholden ze elkander uit voor „oproermakers,” die „een toegevende regeering” het „landsbestuur” onmogelijk maakten.

De tegenwoordigheid van Mr. VENERABEL boezemde nog een tijd lang ontzag in; maar eindelijk na over en weêr praten snelden verdeelde groepjes op de spelers in de kolfbaan toe. Mr. VENERABEL’s regt statige houding boezemde nog zooveel eerbied in, dat ze den grijsaard wel uit de kolfbaan drongen, maar hem verder geen leed berokkenden. Mr. LEPIDUS stond eensklaps tusschen een tiental dreigende

boeren in. Hij, zeer wel inziende, dat deze minder aangename ontmoeting ernstige gevolgen hebben kon, beproefde door een franschen slag en met een kwinkslag er tusschen door, een eind aan dezen voor hem minder behagelijken toestand te maken. „Mijn beste Ostroggers!" begon hij regt schoolmeesterachtig, „gij verrast mij door uw onverwacht bezoek! Ik ben zeer vereerd door uw vragen! Ik zal over deze politieke geloofsbelijdenis, die gij onder allerlei bedreigingen mij wilt afpersen, ernstig nadenken en bij de eerste gelegenheid alhier in de kolfbaan breedvoerig beantwoorden, als wanneer ik volkomen voldoening zal geven." De wonderlijke en koddige houding van Mr. Lepidus bragt de aanvallers van de wijs. „Leve de Ostroggers!" werd hem als juichtoon bevolen. „Beste menschen," hernam hij, terwijl hij een der vuisten van zijn gelaat weerde, „denkt gij, dat ik uw dood wil? Leeft zoo lang en zoo gelukkig mogelijk. Nu, tot ziens!" Deze beste gelegenheid greep Mr. Lepidus aan om zich uit het gedrang te redden en naar Brake te gaan, ten einde zijn vrienden en dorpsgenooten kennis te geven van den opstand. Sedert dien tijd werd hij niet meer in Ostrog gezien. Hij zeide: „In Ostrog had men wel een flinke kolfbaan, maar ze werd door een algemeen gebruik te glibberig en glad; men liep gevaar bij bijzondere drukten aldaar door zooveel gladheid en glibberigheid hals en beenen te breken."

Een tweede groepje had Mr. Proteus omsingeld en verlustigde zich in de potsierlijke bogten, waarin deze zich, door den angst aangegrepen, wrong. Dezen hoogst onverwachten aanval in de kolfbaan had hij inderdaad niet kunnen denken en droomen. Ja, had hij slechts eenigermate kunnen berekenen, dat er in de verste verte te Ostrog een plan bestond om den geest van revolutie op de schoolmeesters te komen botvieren, hij had zijn rust waarlijk niet aan de

vergadering, ook niet aan het genoegen in de kolfbaan opgeofferd. Hij bedankte voortaan voor elke vriendschappelijke bijeenkomst, hoe nuttig en heilrijk deze ook voor de nederlandsche jeugd of hoe aangenaam ze ook voor de vrienden mogt zijn. Zijn geheele mensch eischt kalmte, vrede en rust en nu is hij, als door een sterken muur van woedende boeren en wel van alle kanten, omgeven. Niet één open plekje is er om te ontsnappen en de aanvallers door eene overhaaste vlugt voor een gruwelstuk te bewaren.

„Mannen van Ostrog! wat beweegt u mij, dorpsschoolmeester van Lonne, zoo aan te vallen?" schreeuwde Mr. PROTEUS al kugchende en met de armen zwaaijende uit.

„Ja, al was jij prefester en burgemeester er bij," antwoordde er een uit den hoop, „we willen van je weten, of DE POTTER geen opregt vaderlander is?"

„*Wel zeker*, *wel natuurlijk*," antwoordde Mr. PROTEUS haastig.

„Zijn TIELEMAN en de Bisschop niet schandelijk beleedigd?" vroeg een andere boer al dreigende.

„*Dat zou ik denken*," stotterde Mr. PROTEUS, dat onheilspellend gedreig ontwijkende.

„Is een zekere koppige WILLEM van 's Gravenhage voor de Belgen niet een beul?" vroeg een derde.

„*Ik ben het volkomen met u eens*," antwoordde Mr. PROTEUS, die, eene opening in den kring bemerkende, onder een herhaald: „*Wel zekerlijk*, *wel natuurlijk*, *Dat zou ik denken*, *Ik ben het volkomen met u eens*," door de oproerige boeren een goed heenkomen zocht, al kugchende collega LEPIDUS inhaalde en al zwaaijende met beide armen op diens vraag: hoe hij zich uit het onheilspellende gedrang gered had, antwoordde: „*Ik laat aan ieder regt wedervaren!*"

De boerenoploop had echter alleen plaats om Mr. PANCRATIE voor de ruiterlijke openbaring zijner Noord-Neder-

landsche gevoelens te tuchtigen. Eerst had deze zich voorzigtig verweerd, was eindelijk in een hoek gedrongen en werd nu door oud en jong met allerlei beleedigingen vernederd. Mr. Venerabel had nu en dan den moed tusschenbeide te komen, ten einde collega Pancratie uit het gevaarlijke gedrang te redden.

Mr. Pancratie, tegen zulk een magt niet opgewassen, verdroeg met verbeten woede elke beleediging. Naauwelijks echter zag hij, dat een der boeren Mr. Venerabel een glas bier in het aangezigt wierp, of hij begon zoo geducht en vreeselijk regts en links om zich heen te sláan, dat de boeren verschrikt terug gingen en enkelen met builen en bebloede neuzen over elkander rolden, waardoor Mr. Pancratie ruim baan kreeg, op den beleediger van Mr. Venerabel toesnelde, dezen bij den kraag vatte en op den grond smakte. Nu duwde hij zijn collega buiten de baan, noodigde de „oproermakers" één voor één buiten te komen en, als om op deze stoute daad de kroon der overwinning te zetten, zwoer hij trouw aan het vorstelijk huis van Oranje en verklaarde elken Nederlander, die geen rekenschap kon geven van zijn schandelijk verzet, voor een rebel.

De Ostroggers stonden juist zoolang sprakeloos en verbluft, dat Mr. Pancratie en Venerabel ongehinderd de herberg konden verlaten.

Naauwelijks waren de boeren van den eersten schrik bekomen en stonden de mannen op, die op den grond over elkander gerold en er op gesmakt waren, of ze riepen woedend uit: „De duivel is ontsnapt; dat zullen we hem betaald zetten!"

Wij keeren met Mr. Pancratie in zijn woning terug. Het gerucht van de boerenbeweging was in nog sterker kleuren hem voorgegaan. Zijn Maria en negenjarige doch-

ter ANNA verkeerden in doodsangst en waren radeloos.

Het ernstige gelaat van zijn vrouw deed Mr. PANCRATIE zwijgen. Hoe menigmaal had zij hem gebeden niet ter ieder uur gereed te zijn, zijne overtuiging tot zelfs aan ellendige, bekrompen en beginsellooze boeren te openbaren. Niet zelden had zij op enkele voorvallen gewezen, waarin men, om Mr. PANCRATIE te betrappen, hem tot de openbaring zijner overtuiging uitlokte. Dan immers kon men van die gulle en welgemeende bekentenis een wapen tegen hem smeden.

Naauwelijks werden de klagten der zuidelijke Nederlanders meer algemeen en werden de gemoederen door verdachte middelen ook in Ostrog in gisting gebragt, of Mr. PANCRATIE nam zich voor op bedaarde en overtuigende wijze zijn dorpsgenooten in kalme gemoedsstemming te houden. In den aanvang lukte dit bijzonder; maar het scheen eindelijk, alsof de besmetting der al te luidruchtige ontevredenheid gelijk aan eene epidemie van dorp tot dorp trok, om ook, trots de uitstekendste voorbehoedmiddelen van Mr. PANCRATIE, de Ostroggers te bezoeken. Hij had echter historiekennis en levenservaring genoeg om eenigermate te kunnen berekenen, dat, als hij zich ongeroepen midden in den strijd wierp, deze een strijd op leven en dood zijn zou.

Wij, na hem levende en in staat bedaard en onpartijdig de belgische omwenteling en haar belangrijke gevolgen in haar geheel en tot in de geringste bijzonderheden te kunnen overzien; wij, die al de oorzaken dier omwenteling, welke de opstand deed geboren worden, kunnen opsporen, vermogen nu met een weinig oordeel vrijwel te bepalen, wat er gedaan had kunnen worden en wat men niet had moeten laten, ten einde de scheuring van Noord en Zuid, zoo mogelijk, te voorkomen. Mr. PANCRATIE echter leefde te midden van den strijd, deelde in de sympathiën

en antipathiën, vermogt geen blik te slaan in de toekomst, zoo als wij in het verleden en had van elk openbaar verzet, indien het niet geheiligd en geregtvaardigd werd door den doop van onderdrukking en martelaarschap, een onverzoenlijken afkeer. Hij meende het inderdaad zoo kwaad niet. Hij beminde zijn dorpsgenooten te zeer, om ze niet zoo lang mogelijk van den weg des opstands terug te houden. Iets vergat hij welligt bij zijn ijver. Hij liet nu en dan misschien al te merkbaar zijn liefde voor het Noorden blijken, terwijl de Ostroggers alleen luisterden naar de stemmen, die de bijzondere belangen van het Zuiden verdedigden.

Mr. Pancratie koesterde daarbij een zelden bereikbaren wensch. Hij had zich voor Ostrog verdienstelijk gemaakt, door het onderwijs uit den staat der ellende op te heffen en door moed en ijver en geestkracht ten toon te spreiden, die nieuw en verhoogd leven beloofden; thans droomde hij van den zegen der eendragt en vaderlandsliefde, dien hij door zijn tusschenkomst te Ostrog te midden van staatkundige beroeringen bewaren of bevorderen wilde. Hij dacht niet aan een bondgenootschap der geestelijkheid met haar doodvijanden, de vrijheidsmannen. Deze vereeniging bragten onherstelbare slagen aan het vereenigd en jeugdig koningrijk.

Het was vier weken later. Alleen van het schoolhuis wapperde de nationale driekleur. Nergens in Ostrog zag men eenig teeken van feestelijke gemeenschap. Mr. Pancratie wilde echter, trots elke veroordeeling, al doen wat hij kon om het nationale gevoel te verlevendigen en op te wekken. Nu de 24ste Augustus was aangebroken, zou hij althans zijn leerlingen met de geschiedenis bezig houden, en door het zingen van volksliederen hun kinderlijk gemoed trachten te ontvonken voor de edelste en vaderlandsgezinde gevoelens.

Het was alsof Mr. Pancratie door woord en lied geïn-

spireerd werd. In school en tegenover zijn leerlingen gevoelde hij zich regt thuis. Hij sprak over de zegeningen van de eendragt en over de ellenden en den jammer, die tweespalt een volk berokkenen kon. Om nu de feestelijke toespraak regt feestelijk te eindigen, noodigde hij jongens en meisjes tot een wandeling uit en weldra wandelde de onderwijzer van Ostrog met zijn leerlingen, onder het zingen van volksliederen, door het dorp en langs de hofsteden.

Blij weêrgalmden de beemden van het gezang der kinderen, van het getjilp der vogels en van het geloei der kudden, die zich al huppelend en dartelend verlustigden in de pracht van dezen schoonen Augustusdag. Het dier en het kind smolten hunne tonen ineen en Mr. PANCRATIE had zich in lang zoo rustig en blijde niet gevoeld.

De man kon niet berekenen, dat dit de laatste genoegelijke dag zijn zou, dien hij in Ostrog zou doorbrengen.

De ingezetenen van Ostrog noemden dit nationale kinderfeest een brutale en politieke uittarting des onderwijzers. Zoodra Mr. VENERABEL de feestelijke wandeling van zijn collega vernam, achtte hij de daad van Mr. PANCRATIE wel goed gemeend, maar ontijdig en hoogst onvoorzigtig.

Des avonds van den volgenden dag brak in Brussel de opstand uit. Twee dagen later was geheel België in oproer tegen het wettige gezag van den Koning.

Ook in Ostrog werd naar een vast plan een volksbeweging bewerkt.

Nu zou Mr. PANCRATIE te boeten hebben voor zijne oranjegezindheid. Wel stond hij verbaasd, dat de omwenteling schier door alle standen in België gesteund werd. Hij begon zich te verwonderen over de stilte in Ostrog; wel was het een stilte, maar zulk een, die een geweldigen storm voorafgaat.

Twee dagen later had ook in Ostrog de opstand plaats.

De kermis gaf er eene ongezochte gelegenheid toe. De belgische kleuren wapperden op staken en werden in feestelijken optogt rondgedragen. Weldra werd het schoolhuis bestormd. MARIA had vruchteloos al haren invloed aangewend om Mr. PANCRATIE te bewegen, ten einde hij zich voor het oproerige boerenvolk zou verbergen. De man dacht nog altijd, dat men overtuigd bleef van zijn goede bedoelingen, en het lag volstrekt niet in zijn karakter weg te kruipen. Hij had zich daarentegen gevleid met de gedachte, dat een hartelijk flink woord veel gevaar kon keeren en was daarom bij de eerste beweging onverschrokken midden onder het oproerige volk getreden. Even spoedig echter werd hij gegrepen, rond gedragen, beleedigd, tot dat enkele opgewondenen het voorstel deden, Mr. PANCRATIE over de brug in de vaart te werpen.

In vliegenden galop renden echter eensklaps eenige honderden paarden met hollandsche kurassiers bevracht door Ostrog, en zochten in en om het dorp kwartier. De opgewonden menigte stoof in stomme verbazing uiteen. Weldra werden de belgische kleuren aan flarden gescheurd en wapperde de oranjevlag van den kerktoren.

Mr. PROTEUS had in zijn gemeente zeer stil en kalm den loop der snel opeenvolgende gebeurtenissen afgekeken. Wat bekommerde hij zich om volksoproer, om de regten van een regeerend stamhuis, om een driekleur zus en om een driekleur zóó. Toen zijn burgemeester verpligt werd te vlugten, was niemand gereeder om zich naar den volkswil te schikken. „Wij worden onderdrukt," schreeuwden de boeren. „*Wel zeker, wel natuurlijk*!" antwoordde Mr. PROTEUS. „We moeten te zware lasten opbrengen, men luistert niet naar onze grieven," riep het volk Mr. PROTEUS toe. „*Ik*

ben het volkomen met u eens!" hernam hij al hoestende en kugchende. En toen men hem het bagchelijke lot van Mr. PANCRATIE meêdeelde, deinsde hij vreesachtig en verschrikt terug, keurde die politieke waaghalzerij van zijn collega als de grootste dwaasheid af, en nam, om het toenemende gedrang te ontkomen, al zwaaijende met zijne armen en pruttelende: „*ik laat aan ieder regt wedervaren*," zijn toevlugt tot zijn woning.

Mr. LEPIDUS was die malle dorpsbeweging spoedig moede. Door dat oproer hielden zijn leerlingen ongevraagd en voor onbepaalden tijd vacantie. Het begon hem tevens te hinderen, dat hij nu en dan, als er over Mr. PANCRATIE gesproken werd, het verwijt hooren moest: „gij zijt ook een der zijnen! Zagen wij u niet dikwijls vriendschappelijk in de kolfbaan bij hem!"

Toen dus eenige dagen later zijn school tot een hoofdwacht werd ingerigt, en hij bijzonder lust kreeg in het militaire leven, nam hij een ongevraagd ontslag, werd vrijwilliger en wenschte liever in het koninklijke leger door dappere daden lauweren in te oogsten, dan in zijn gemeente van honger om te komen. Mr. VENERABEL schreef in deze dagen aan zijn vriend PANCRATIE een brief van den volgenden inhoud:

Luister, 9 October 1830.

AMICE.

Zoo even vernam ik de mishandeling en het groote gevaar, waaraan gij eenige dagen geleden hebt bloot gestaan. Gelukkig, dat de gewapende magt tijdig genoeg tusschen beide kwam om het booze opzet te keeren. Beschermd door de soldaten des Konings, zal er toch bij u geen lust bestaan de persoonlijke handelingen uwer dorpsgenooten aan te klagen. Thans hebt ge een schoone gelegenheid u op uwe aanvallers te wreken. Gij kunt de harten der Ostroggers

door vergevensgezindheid weêr tot u trekken, die gij door uw politiek van u vervreemd hebt. En dit kunt ge zonder uwe overtuiging op te offeren.

Menigmaal heb ik de vastheid van karakter in u bewonderd; maar thans zou ik daarenboven gevaar loopen u de gelegenheid te benijden, waarin gij thans zijt geplaatst. Spring voor de verdachte Ostroggers bij de gewapende magt in de bres, en breng de les des Evangelies in toepassing, door al het ondervonden kwaad met goed te vergelden.

t. t.

VENERABEL.

Mr. PANCRATIE handelde overeenkomstig deze vriendschappelijke teregtwijzing.

Terwijl de oproerige boeren zich gedwee en kruipend jegens hem gedroegen, wist hij in overleg met de geestelijkheid, die hem in de ure des gevaars aan zijn lot had overgelaten, elk geweld te keeren.

Sedert weken had er in de onderwijzerswoning te Ostrog onrust en vrees geheerscht; maar thans werden MARIA en ANNA weêr blijde gestemd. De school werd geopend en een ieder zond er zijn kinderen heen. Mr. PANCRATIE kreeg dagelijks bezoeken van boerinnen met zigtbare bewijzen van erkentelijkheid.

Deze gunstige toestand duurde echter zoolang, totdat de kurassiers dieper België introkken. De stemming in Ostrog werd weldra door eenige roervinken in vernieuwd verzet veranderd. De haat scheen onverzoenlijk. De grieven bleken onmogelijk uit den weg geruimd te kunnen worden. En om die grieven te laten gelden en aan den haat uitdrukking te geven, moest er *iemand* of *iets* zijn, waaraan men zijn lusten kon bot vieren. Dat *iets* waren de oranjewimpels en de aanplakbiljetten; die *iemand* was Mr. PANCRATIE. De rust in Ostrog was gedwongen geweest; de vriendelijkheid

en verzoening waren slechts voorgewend. De bedaardheid van Mr. PANCRATIE was een doorn in het oog der Ostroggers. Zijn vergevensgezindheid werd niet vertrouwd; zijn politiek bleef in elk geval verdacht.

Op den middag na het vertrek der ruiters werd het schoolhuis op nieuw bestormd. Bijtijds zochten de bewoners, zulk een leven in Ostrog moede, te ontsnappen en togen naar Mr. VENERABEL, die de verjaagden in huis nam.

Wel is het opmerkenswaard, dat in deze dagen van geduchte spanning, terwijl het noorden het zuiden van oproer beschuldigde en de zuidelijken den noordelijken den naam van onderdrukkers naar het hoofd wierpen, Mr. VENERABEL, die elk verzet der Belgen billijkte, toch zijn vriend, met het grootste gevaar van in verdenking te zullen komen, herbergde, totdat er een geschikte gelegenheid zich voordeed om de grenzen te verlaten en in het sticht den loop der gebeurtenissen af te wachten.

Het doet een schoolmeestersgemoed warm kloppen, als hij het liefelijke beeld van VENERABEL voor den geest terug roept, die te midden van politiek geknoei, van willekeurig verzet, van partijstrijd en volksbeweging, zich door hartstogtelijke opgewondenheid niet laat verlokken, om de goede bedoelingen in een vriend te miskennen, diens talenten te waardeeren en gereed is om, met opoffering van eigen veiligheid, de beschermende hand uit te strekken naar den man, met wien hij in staatkundige gevoelens merkbaar verschilde en die door ieder verlaten scheen.

Mr. PANCRATIE trok met de zijnen naar zijn vroegere woonplaats terug. Hij had heel wat te worstelen, eer hij in staat was eenigermate in de behoeften van zijn huisgezin te voorzien. Door huisonderwijs kwam hij er weêr langzamerhand bovenop. Naar Ostrog terug te keeren, hieraan viel niet meer te denken; trouwens, hij verlangde

dat ook niet. De dood van Mr. VENERABEL, die vier jaren later voorviel, kostte hem menige traan, die hij aan de nagedachtenis wijdde van een trouwen vriend.

Mr. PROTEUS wrong zich in deze veel bewogen tijden voortdurend in allerlei bogten, bleef het met iedereen voor *zeer natuurlijk* houden; dacht er met alle menschen juist *zoo* over en wist op die wijze aan ieder regt te laten wedervaren. Of hij met zulk een karakterloosheid waardig was de vorming der jeugd aan zich toevertrouwd te zien, en of hij door zijn voorbeeld flinke staatsburgers vormde, vroeg hij zich nooit af; hij dacht aan deze en dergelijke vragen volstrekt niet en was alleen maar bezorgd, dat men te eeniger tijd zijn rustige rust zou komen storen.

Toen hij overleden was en begraven werd, zeiden enkele dorpelingen: Mr. PROTEUS was een rustig en vredelievend man.

De hemel beware ons lieve vaderland voor *zulke* rustige en vredelievende schoolmeesters.

Groningen, 5 Junij 1869.

Aan de Gemeentebesturen, Plaatselijke Schoolcommissiën en onderwijzers in het vijfde schooldistrict van de provincie Groningen.

Zoo als u bekend kan zijn, is de wet op het stuk der maten en gewigten aangenomen en zal zij op den 1 Januarij 1870 worden ingevoerd. Bij die wet is vastgesteld, dat men de systematische of nederlandsche namen naar willekeur kan gebruiken; maar dat vrij zeker het gebruik der systematische namen met 10 jaren verpligtend zal worden gemaakt.

Ik geef u dus in overweging, of het niet wenschelijk moet worden geacht alle rekenboeken, waarin van oude maten,

gewigten en munten en van reductiën tot nieuwe maten, gewigten en munten sprake is, geheel af te schaffen en ze te doen vervangen door rekenboeken, waarin alleen voorstellen voorkomen, die tot de tegenwoordige maten, gewigten en munten betrekking hebben.

Overigens vind ik het noodig, dat kinderen met de herleidingen van de munt van den Noord-Duitschen Bond, van Frankrijk en Engeland tot de onze en omgekeerd worden bekend gemaakt, wat door het oplossen van daartoe betrekkelijke voorstellen zeer kan worden bevorderd. Met het oog op onze Oost-Indische bezittingen is het zeer wenschelijk, dat het kind op de school, als het in de hoogste klasse is opgenomen, leert, wat door *paal*, *bouw*, *pikol* enz., wordt verstaan. Een werkje, waarin in dit opzigt veel goeds voorkomt en dat tot titel heeft: *Handleiding en Rekenboek ten gebruike bij de Nederlandsche maten en gewigten*, door J. F. Jansen, kan ik u uit volle overtuiging aanbevelen.

Ook geloof ik, dat het noodig zal zijn den kinderen de systematische namen goed en vast in het geheugen te prenten; door dit te doen worden de oude maten en gewigten des te eerder vergeten. In Engeland en in de Staten van den Noord-Duitschen Bond heeft men bij de wet insgelijks het metrieke stelsel van maten en gewigten, zijne veelvouden en onderdeelen aangenomen, en in al die landen en in Frankrijk, België, Italië en Zwitserland zullen ze door dezelfde systematische namen als hier onderscheiden worden.

De kinderen, die thans in de school rekenonderwijs in de hoogste klasse ontvangen, betreden met 10 jaren, iets vroeger of later, als zelfstandige mannen het gebied van het maatschappelijke leven. Zij zijn dan, wanneer zoo wordt gehandeld, volledig met het nieuwe maten- en gewigten-stelsel en met de systematische namen bekend, wat noodig is om geen vreemdeling te zijn in het bedrijvige leven der maatschappij.

Ik voeg hierbij een verkorte schrijfwijze van de namen er maten en gewigten, waarvan bij het rekenen als anders-ins een zeer goed gebruik kan worden gemaakt. Het voor-tel daartoe is uitgegaan van den Heer A. J. H. VAN DER TOORN, Schoolopziener te Amsterdam. Door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en door de Administratie en Directie van de Staatsspoorwegen wordt deze verkorte schrijfwijze reeds gevolgd en men mag voor zeker aannemen, dat zij in ons land algemeen zal worden aangenomen.

LENGTEMAAT.		VLAKTEMAAT.	
M M	= Myria Meter.	M M^2	= 100 vierkante Mijl.
K M	= Kilo Meter.	K M^2	= vierkante Mijl.
H M	= Hekto Meter.	H A	= Hekt Are.
D M	= Deka Meter.	A	= Are.
M	= Meter.	M^2	= vierkante Meter.
d M	= deci Meter.	d M^2	= vierkante deci Meter.
c M	= centi Meter.	c M^2	= vierkante centi Meter.
m M	= milli Meter.	m M^2	= vierkante milli Meter.

INHOUDSMAAT.		GEWIGT.	
M^3 of S	= kub. Meter of Stère.	K G	= Kilo Gramme.
d M^3	= kub. deci Meter.	H G	= Hekto Gramme.
c M^3	= kub. centi Meter.	D G	= Deka Gramme.
m M^3	= kub. milli Meter.	G	= Gramme.
H L	= Hekto Liter.	d G	= deci Gramme.
D L	= Deka Liter.	c G	= centi Gramme.
L	= Liter.	m G	= milli Gramme.
d L	= deci Liter.		
c L	= centi Liter.		

Tevens vestig ik de aandacht op de groote wandplaat van de nederlandsche maten, gewigten en munten, opgemaakt onder toezigt van den Heer A. J. H. VAN DER TOORN, Schoolopziener en Arrondissements-ijker te Amsterdam, wiens

belangstelling en ijver voor het bevorderen van het onderwijs en voor de invoering van het metrieke stelsel van maten en gewigten van algemeene bekendheid zijn, door den Arrondissements-ijker A. F. Aarts en uitgegeven bij den Heer Hugo Suringar, te Leeuwarden. Op deze plaat zijn zeer sierlijk en juist meest al de maten en gewigten in natuurlijke grootte, en gekleurd als de modellen, afgeteekend. De plaat heeft eene afmeting van 2 el bij 1½ el, zij kost op geplakt op doek en van nette stokken voorzien *f* 16.50.

In scholen, waarin geen maten en gewigten worden gevonden, kan men ze zeer goed vervangen door deze plaat, die ik zelfs bij het onderwijs veel gemakkelijker noem dan de voorwerpen zelven, die in de behandeling lastig zijn en te veel omvang en gewigt hebben. Maar in scholen, in meer vertrekken afgedeeld, diende in allen gevalle bij de middelste klasse het onderwijs in het metrieke stelsel van maten, gewigten en munten reeds een aanvang te nemen, en dewijl deze plaat ook minder kost dan de voorwerpen, die daarop voorkomen, zou ik het zeer wenschelijk vinden, dat haar een plaats in ieder der schoolvertrekken werd aangewezen. Ik heb dikwijls de niet altijd ongegronde klagt vernomen, dat het onderwijs niet genoeg de kinderen voor het maatschappelijke leven vormt en dat ze niet eens met de munten, maten en gewigten, als ze de school hebben verlaten, zoo bekend zijn, dat zij ze op het oog van elkander kunnen onderscheiden en aanduiden; maar het is zeker, dat hierin kan worden voorzien, door deze plaat in de school een plaats te geven en de kinderen door aanschouwing met den vorm der gewigten, maten en munten bekend te maken.

Ik heb het in het belang van de opleiding der kinderen op de school tot het maatschappelijke leven noodig geoordeeld, de aandacht van de Gemeentebesturen, Schoolcommissiën en onderwijzers op deze plaat en op het hiervoor genoemde

rekenboekje te vestigen, en hoop zeer, dat dit tot gevolg moge hebben, dat het reken-onderwijs meer dan thans aan de eischen van de maatschappij beantwoorde en dat vooral de kinderen grondig in kennis worden gesteld met onze maten, gewigten en munten, waarvan ieder later, onverschillig in welke betrekking hij worde geplaatst, dagelijks gebruik moet maken.

De Schoolopziener in het vijfde district van de provincie Groningen,

G. A. VENEMA.

De *Handleiding* van den Heer JANSEN, uitgegeven te Leeuwarden bij HUGO SURINGAR (Prijs *f* 0.35), was ons ter aankondiging toegezonden, en het was ons voornemen zeer spoedig de aandacht der onderwijzers op haar te vestigen, toen ons bovenstaande circulaire welwillend werd afgestaan met vrijheid, er voor ons Tijdschrift gebruik van te maken.

Wij meenen door de opname in haar geheel best aan de bedoeling van den geachten Schoolopziener VENEMA en van sshrijver en uitgever beiden te voldoen.

De Red.

SCHOOLNIEUWS.

(*Staatsblad* n°. 77.) WET *van den* 8 *Mei* 1869 *tot wijziging der wettelijke verordeningen op het regt van patent, betrekkelijk het geven van onderwijs.*

WIJ WILLEM III, *bij de Gratie Gods*, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is het geven van onderwijs algemeen vrij te stellen van het regt van patent;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

In art. 3, lit. *b*, eerste zinsnede, der wet van 21 Mei 1819 (*Staatsblad* n°. 34) worden de woorden: „aan de hoogere en lagere scholen," vervangen door deze: „aan de hooge, middelbare en lagere scholen."

Artikel 2.

In lit. *k* van gemeld artikel vallen de woorden weg: „of lessen geven, waarvoor zij door hunne leerlingen worden betaald."

Lit. *q* wordt gelezen als volgt:

„Alle leeraren, onderwijzers en onderwijzeressen, kweekelingen, beambten en bedienden bij inrigtingen van onderwijs, niet begrepen onder die, bedoeld in art. 3, lit. *b*, ook die aan bewaarscholen."

Artikel 3.

De bepalingen, vervat onder n°. 103, voor zooveel betreft de instituteurs en collegiehouders, onder n°. 104 en onder n°. 105 van tabel 14 der bovengenoemde wet, vervallen.

Artikel 4.

Aan de patentpligtigen, die ingevolge de bepalingen dezer wet zijn vrijgesteld, wordt, op hun daartoe strekkend verzoek, voor het dienstjaar 1869—1870 afschrijving van belasting door Gedeputeerde Staten verleend.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriëele Departementen, Autoriteiten, Collegiën en Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven op het Loo, den 8 Mei 1869.

WILLEM.

De Minister van Financiën,

VAN BOSSE.

Uitgegeven den *twaalfden* Mei 1869.

De Minister van Justitie,

VAN LILAAR.

PENSIOENEN

door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.*

(*Vervolg der opgave op bladz.* 385.)

Bij Kon. besluit van den 11 Junij 1869, n°. 24, is pensioen verleend:

aan G. H. MAASSEN, gewezen hulponderwijzer te *Amsterdam*, ten bedrage van *f* 533;

aan H. P. STEENHUIS, gewezen hoofdonderwijzer te *Appingadam*, *f* 523;

aan JAN MUURKER, zich noemende en schrijvende JAN GEERTS MUURKER, gewezen hoofdonderwijzer te *Meeden*, *f* 433.

NORMAALLESSEN.

GELDERLAND.

Bij het vergelijkend examen van de zeven sollicitanten voor de Rijkstoelagen van *f* 250 's jaars bij de normaallessen te *Zutphen*, opengevallen ten gevolge der verkregen hulponderwijzersacte door J. G. MEILINK en G. J. WIGGERS, behaalden M. H. BURGER, van *Warnsveld*, en H. HEERIKHUIZEN, van *Rozendaal*, de meeste punten. Dien ten gevolge zijn zij, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 11 Junij 1869, n°. 223, 5de afd., met ingang van den 1 Julij daaraanvolgende in het genot dier toelagen gesteld.

FRIESLAND.

De kweekelingen bij de normaallessen te *Leeuwarden* en te *Franeker* K. Bootsma, J. Metzelaar en J. Wallinga, verkregen bij het laatste examen de acte als hulponderwijzer; de eerste genoot eene Rijkstoelage van *f* 250, de beide laatsten van *f* 200 's jaars.

Ter begeving dier toelagen is een vergelijkend examen gehouden, waaraan 17 jongelieden deel namen.

Naar aanleiding daarvan zijn, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 10 Junij 1869, n°. 258, 5de afd., met ingang van den 16 Junij daaraanvolgende, de toelage van *f* 250 bij de normaallessen te *Leeuwarden* toegewezen aan S. Raadersma, van *Rauwerd*, en die van *f* 200 te *Franeker* aan W. Eppinga, van *Friens*, en S. Sijtstra, van *Baard*.

OVERIJSSEL.

Ten gevolge van het verkrijgen der hulponderwijzersacte door E. Dragt, kweekeling bij de normaallessen te *Deventer*, is eene toelage van *f* 250 's jaars opengevallen.

Bij het tot begeving dier toelage gehouden vergelijkend examen zijn de meeste punten behaald door D. de Koe, die dien ten gevolge, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 10 Junij 1869, n°. 261, 5de afd., met ingang van den 1 Julij daaraanvolgende, in het genot der toelage is gesteld.

KWEEKSCHOOL VOOR ONDERWIJZERESSEN te *Arnhem*.

Charlotte Louise Landré, kweekelinge aan genoemde kweekschool, verkreeg bij het laatste examen de acte als

hulponderwijzeres. Daardoor was eene Rijksbeurs van *f* 300 vacant gekomen, tot begeving van welke een vergelijkend examen is gehouden tusschen de twaalf candidaten, die zich daarvoor hadden aangemeld.

Overeenkomstig den uitslag van dat examen is de vacante beurs, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 11 Junij 1869, n°. 222, 5de afd., met ingang van den 1 Julij daaraanvolgende, toegewezen aan Alida Johanna Adriana van den Berg, van *Tiel.*

NORMAALLESSEN VOOR ONDERWIJZERESSEN te *Leeuwarden.*

Door het met gunstig gevolg afleggen van het examen als hulponderwijzeres door Neeltje Damen, is er bij gemelde normaallessen eene Rijksbeurs van *f* 300 vacant gekomen.

Tot begeving dier beurs is een vergelijkend examen gehouden, waaraan door zes meisjes werd deelgenomen. Het best is voldaan door Janke Botke, van *Franeker*, welke dan ook, bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 10 Junij 1869, n°. 259, 5de afd., met ingang van den 16 dier maand, met de vacante beurs is begiftigd.

Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van onderwijzer in Nederlandsch Indië.

MINISTERIE VAN KOLONIEN.

Voor de dienst in *Nederlandsch Indië* zijn benoodigd *acht* onderwijzers, beneden den leeftijd van *dertig* jaren, die in

het bezit zijn eener acte van bekwaamheid als *hoofd*-onderwijzer.

Zij die genegen zijn zich, op den voet, onder genot der voordeelen en onder de verpligtingen omschreven in het Koninklijk besluit van 22 Februarij 1865, n°. 128 (opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van den 24 dier maand, n°. 47, en in het tijdschrift *Nieuwe Bijdragen*, *ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding*, enz. over de maand Maart 1865), en in de hieronder volgende *Bepalingen ter regeling van de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in Nederlandsch Indië*, als onderwijzer der *tweede* klasse aan 's lands dienst in *Nederlandsch Indië* te verbinden, kunnen zich tot en met den 15den Julij 1869, bij een op *zegel* geschreven rekest tot het Departement van Koloniën wenden, onder overlegging van:

a. een bewijs van zedelijk gedrag, afgegeven, nà dagteekening dezer bekendmaking, door burgemeester en wethouders der gemeente van inwoning van den verzoeker;

b. een certificaat van voldoening aan de wet op de Nationale militie;

c. eene, door eenen bevoegden geneesheer afgegeven verklaring op *zegel*, houdende dat de verzoeker is van een gezond ligchaamsgestel, en vrij van voor de dienst in *Nederlandsch Indië* hinderlijke gebreken; en

d. hunne geboorte- en hoofdonderwijzers-acten, alsmede eene verklaring, afgegeven, nà dagteekening dezer bekendmaking, door den betrokken provincialen inspecteur, of districts-schoolopziener, ten bewijze dat de verzoeker zich onderscheidt door geschiktheid voor het vak van onderwijs, mitsgaders door beschaafden omgang in het maatschappelijk leven.

De verzoekers behooren zich op nader aan hen op te geven tijd en plaats te onderwerpen aan een vergelijkend onderzoek

ten overstaan eener door den Minister van Koloniën te benoemen commissie.

Bij gelijke bekwaamheid en geschiktheid wordt de voorkeur gegeven aan ongehuwde onderwijzers, terwijl speciaal zal worden gelet op ervarenheid in een of meer der vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs, en in het bijzonder in de kennis der Fransche taal.

De voordeelen verbonden aan de uitzending van hier, als gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië*, om te worden benoemd tot onderwijzer der *tweede* klasse dáár te lande, bestaan in:

a. eene voorloopige bezoldiging van *f* 50 's maands, ingaande met den dag van inscheping voor de reis naar *Batavia*, waarop, vóór het vertrek uit *Nederland*, een voorschot van *vier* maanden wordt uitgekeerd;

b. eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van *f* 600; en

c. overtogt naar *Batavia* als Gouvernements-passagier der *eerste* klasse, casu quo ook voor het hen vergezellend wettig gezin.

Daarentegen moet door belanghebbenden, vóór het vertrek, schriftelijk de verbindtenis worden aangegaan, tot de onverwijlde teruggave aan 's lands kas in *Nederlandsch Indië* van alle gelden, welke aan hen en te hunnen behoeve zullen zijn voldaan, zoo wegens gratificatie voor uitrusting, als wegens overtogt naar *Indië*, bijaldien zij binnen den tijd van *vijf* jaren nà hunne aankomst op *Java*, anders dan ten gevolge van wèl bewezen ziels- of ligchaamsgebreken, buiten eigen toedoen ontstaan, uit 's Gouvernements dienst worden ontslagen.

De onderwijzers in *Nederlandsch Indië* worden in alle opzigten beschouwd als burgerlijke ambtenaren, weshalve op hen van toepassing zijn de dáár te lande bestaande of nader

vast te stellen reglementen op de burgerlijke pensioenen en het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in *Nederlandsch Indië*, waardoor het uitzigt bestaat op pensioen voor henzelven, nà volbragten diensttijd, en voor hunne weduwen en kinderen ingeval zij deze bij hun overlijden mogten nalaten, een en ander overeenkomstig de nu of later van kracht zijnde bepalingen.

's Gravenhage, den 27 Mei 1869.

De Minister van Koloniën,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
FEITH.

Bepalingen ter regeling van de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in Nederlandsch Indië.

Art. 1. De onderwijzers der openbare lagere scholen in *Nederlandsch Indië* worden verdeeld in drie klassen.

Art. 2. Tot de *eerste* klasse behooren de onderwijzers, bezittende eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, die uithoofde hunner dienstjaren en geschiktheid geplaatst zijn aan het hoofd der belangrijkste scholen voor het openbaar lager onderwijs in *Nederlandsch Indië*.

Hun getal wordt bepaald op 12.

Zij genieten eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 300.

Art. 3. Tot de *tweede* klasse behooren de onderwijzers, bezittende eene acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer, welke aan het hoofd der overige scholen geplaatst of als eerste hulponderwijzers op de scholen, in art. 2 bedoeld, werkzaam zijn.

Zij genieten eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 200.

Art. 4. Tot de *derde* klasse behooren de overige onder-

wijzers, bezittende ten minste eene acte van bekwaamheid als hulponderwijzer.

Zij genieten eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 100.

Wanneer twee of meer hulponderwijzers op eene school werkzaam zijn, geniet de eerste, niet vallende in de termen van art. 3, eene vaste maandelijksche bezoldiging van *f* 125.

Een hulponderwijzer, die bij ontstentenis van eenen hoofdonderwijzer aan het hoofd eener school wordt geplaats, zonder van eene acte van toelating als hoofdonderwijzer te zijn voorzien, geniet eene bezoldiging van *f* 200 's maands, zoo lang hij aan het hoofd der school blijft.

Art. 5. De onderwijzers genieten vrije woning of eene schadeloosstelling deswege van *f* 100 's maands te *Batavia*, *f* 80 's maands te *Samarang* en *Soerabaija*, en *f* 60 's maands op de overige standplaatsen.

Art. 6. De onderwijzers van de *eerste* en *tweede* klassen genieten vier tractements-verhoogingen, ieder van *f* 75 's maands.

Deze tractements-verhoogingen worden telkens na ommekomst van een *vijftal* dienstjaren, alzoo na *vijf*, *tien*, *vijftien* en *twintig* jaren dienst in die klassen, verleend.

Art. 7. De onderwijzers der *derde* klasse genieten *twee* tractements-verhoogingen, ieder van *f* 50 's maands, zonder meer.

Deze tractements-verhoogingen worden almede telkens na ommekomst van een *vijftal* dienstjaren, alzoo na *vijf* en *tien* jaren dienst in die klasse, verleend.

Art. 8. Bij overgang tot eene hoogere klasse blijft men in het genot der tractements-verhoogingen, reeds ingevolge artt. 6 en 7 verkregen, met dien verstande, dat nimmer meer dan *vier* tractements-verhoogingen genoten worden.

Art. 9. Een onderwijzer der *eerste* of *tweede* klasse, teruggesteld wordende in de *tweede* of *derde* klasse, geniet

van dat oogenblik af aan alléén het tractement voor die klasse vastgesteld.

In het genot der reeds toegekende verhoogingen blijft hij gehandhaafd.

Art. 10. Een onderwijzer moet om de bepaalde tractementsverhoogingen te bekomen werkelijk *vijf*, *tien*, *vijftien* of *twintig* jaren hebben gediend.

Onder de dienstjaren, voor de erlanging van de tractementsverhoogingen gevorderd, wordt niet berekend:

a. de tijd met verlof buiten *Nederlandsch Indië* doorgebragt;

b. de tijd van verlof voor langer dan *zes* maanden binnen *Nederlandsch Indië* doorgebragt;

c. de tijd uit hoofde van berispelijk gedrag onder suspensie doorgebragt;

d. de tijd op wachtgeld, non-activiteit of anderzins buiten betrekking doorgebragt.

Art. 11. De onderwijzers, aan het hoofd eener school staande, genieten een tiende aandeel in de schoolgelden.

Art. 12. De kweekelingen genieten eene bezoldiging niet minder dan *f* 25 en niet meer dan *f* 75 's maands bedragende, te bepalen door den directeur, belast met de zaken van het onderwijs.

N O O R D H O L L A N D.

Vijfde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. Spaan, *te* Haarlem.

Haarlem. Den 14 Junij 1869, vierde de Heer J. Spaan, hoofdonderwijzer aan de Stads armenschool 1. D., in deze betrekking zijn zilveren feest.

Zoowel het dagelijksch bestuur der gemeente als het School-toezigt betuigden den jubilaris hunne belangstelling, terwijl door het hulppersoneel der school en door eenige ambtgenooten smaakvolle geschenken hem werden aangeboden.

ZEELAND.

Vijfde schooldistrict.

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. J. van Braambeek, *te* Oostburg.

Op Zaturdag, den 1 Mei j. l. vierde de Heer H. J. van Braambeek het feest zijner vijfentwintigjarige ambtsvervulling als hoofdonderwijzer der Openbare school te *Oostburg.* Reeds in den vroegen morgen bragt de post hem een aantal brieven en andere blijken van belangstelling, meest afkomstig van voormalige leerlingen, thans in verschillende oorden van het Rijk gevestigd. Ook van den Provincialen Inspecteur ontving hij een vereerend schrijven, waarbij aan zijne veeljarige diensten, ook met betrekking tot de opleiding van kweekelingen, door hem bewezen, hulde werd gedaan. Tegen den middag begaven zich de Burgemeester en de Predikant met den Kerkeraad der Hervormde gemeente — de Heer Pastoor had hem reeds schriftelijk zijne deelneming betuigd — benevens eene commissie uit de ingezetenen en nog andere belangstellende vrienden naar de woning van den jubilaris, om hem daar met dezen voor hem zoo gewigtigen dag geluk te wenschen, waarbij hem door de genoemde commissie, namens de ingezetenen en vele oud-leerlingen, eene prachtige étagère ten geschenke werd aangeboden. Iets later, toen ook de Districts-Schoolopziener met bijna al de onderwijzers in het district waren aange-

komen, vereenigden zich allen in het voor deze gelegenheid smaakvol versierde schoollocaal, alwaar de Schoolopziener den feestvierende, ook namens zijne ambtsbroeders, in hartelijke bewoordingen van zijne en hunne opregte belangstelling in het voorregt, dat hem mogt te beurt vallen, verzekerde, en hem daarbij ook, uit aller naam, eene sierlijke voltaire ten geschenke aanbood. Vervolgens werd hij, nadat door de aanwezigen een toepasselijk feestlied was aangeheven, nog toegesproken door den oudste der onderwijzers in het district, de Heer S. DE RIDDER van *St. Kruis*, die gewaagde van den ijver gedurende vele jaren door den jubilaris, ook als lid van het eerste onderwijzers-gezelschap aan den dag gelegd, alsmede van de echt vriendschappelijke wijze, waarop hij steeds met zijne ambtgenooten had verkeerd, en wijders den wensch uitsprak, dat hij nog lang voor het onderwijs en voor zijne betrekkingen en vele vrienden in het leven mogt gespaard worden.

Zigtbaar aangedaan over al deze ondervondene bewijzen van deelneming betuigde de Heer VAN BRAAMBEEK daarvoor aan allen zijnen innigen dank.

Hierna werd door den jubilaris aan een groot aantal genoodigden, onder wie ook de Schoolopziener en al de opgekomene onderwijzers behoorden, een keurig collation aangeboden, waaraan men tot laat in den avond genoegelijk bijeenbleef en gedurende hetwelk hem ook nog eene serenade werd gebragt door het te *Oostburg* gevestigde harmoniegezelschap. Zoo eindigde dit feest, dat nog lang bij allen, die er aan deelnamen, de aangenaamste herinneringen zal achterlaten.

Den daarop volgenden Maandag werden de schoolleerlingen, ten getale van 300, door den Heer VAN BRAAMBEEK op onbekrompene wijze onthaald en bleven ook de ontboezemingen van deelneming, en van gehechtheid aan

hun' geliefden leermeester niet achterwege, die tevens ook met geschenken van hunnentwege, bestaande in eene fraaije pendule en een' gouden bril in een met zilver gemonteerd étui, gepaard gingen.

Verslag van het behandelde in de algemeene vergadering der leden van het fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in Gelderland, *gehouden den* 29 *Mei* 1869.

Na het teekenen der presentielijst werd de vergadering geopend door den Heer J. C. VETHAKE, Schoolopziener in het eerste schooldistrict van *Gelderland*, als voorzitter der commissie van bestuur. Vervolgens werden de notulen der jaarlijksche algemeene vergadering van 23 Mei 1868 en die der buitengewone algemeene vergadering van 29 Augustus 1868 gelezen, goedgekeurd en geteekend. Verder werd mededeeling gedaan van ingekomen stukken; t. w. van den Heer Inspecteur van het lager onderwijs in *Gelderland*:

a. waarbij de Heer GEURTSEN, hoofdonderwijzer te *Westervoort*, is benoemd tot lid der commissie van bestuur;

b. waarbij het voorstel van het bestuur, om het aandeel voor de weduwen over het fondsjaar 1868/69 onveranderd te laten en alzoo te bepalen op *f* 40 per aandeel, werd goedgekeurd;

c. ter begeleiding van het goedgekeurd verslag met twee bijlagen, van den staat van het fonds over het jaar 1867/68; welk verslag door den penningmeester werd voorgelezen, en waaruit bleek: dat het Fonds bij het einde van het fondsjaar 1867/68 telde 154 leden; dat het aantal des vorigen jaars werd vermeerderd met 5 leden, namelijk: 1 in de 2de klasse; 2 in de 4de klasse; 1 in de 5de klasse en 1 in de 6de klasse; daarentegen verminderd met 3 leden, en

wel 1 in de 2de klasse, op welk lid art. 40 moest worden toegepast; 1 in de 6de klasse, door overlijden, en 1 lid in de 6de klasse, dat bedankt had, door overlijden der echtgenoote. Overgang tot hoogere klasse had plaats door 2 leden, en wel van de 5de tot de 6de klasse.

Het aantal deelnemers bedroeg bij het einde van dit fondsjaar:
in de 6de klasse 54;
in de 5de klasse 10, waaronder 1 met verhoogde contributie;
in de 4de klasse 55, waaronder 3 met verhoogde contributie;
in de 3de klasse 3;
in de 2de klasse 3;
in de 1ste klasse 29, waaronder 1 met verhoogde contributie.

De jaarlijksche contributie dezer leden bedroeg *f* 2002.50.

De uitkeering aan 1 weduwe in de 1ste klasse hield met het einde van het 2de kwartaal op, wegens overlijden, zonder regthebbende kinderen.

De uitkeering aan de weezen van 1 lid in de 1ste klasse werd volgens art. 49 met het begin van het 2de kwartaal verminderd met $^1/_8$, en aan de weezen van 1 lid in de 6de klasse, met het begin van het 4de kwartaal, met $^1/_4$.

Het aantal trekkende weduwen was in de verschillende klassen bij het einde van dit fondsjaar:
in de 6de klasse 13; in de 5de klasse 1; in de 4de klasse 10; in de 3de klasse 2; in de 2de klasse 3 en in de 1ste klasse 6.

De gezamenlijke uitkeeringen beliepen in dit fondsjaar *f* 3371.59.

De geheele ontvangst aan contributiën, entréegelden, reglementen en acten van lidmaatschap, verhoogde examinagelden, bijbetalingen volgens art. 32, 41 en 42, boeten, bedroeg *f* 4359.19.

Aan het vaste fonds werd overgedragen *f* 974.59, waardoor dit bij het einde van 1867/68 vertegenwoordigde een kapitaal van *f* 42835.68$^1/_2$.

De Heeren D. C. L. Neelmeijer, hoofdonderwijzer aan de Koninklijke school te *Apeldoorn*, en A. de Vries, hoofdonderwijzer te *Middagtersteeg*, door den voorzitter benoemd tot het nazien der rekening en verantwoording met de daarbij behoorende bescheiden, rapporteerden alles in behoorlijke orde te hebben bevonden en bragten daarvoor den dank toe aan den Heer H. J. van der Meer, als penningmeester van het Fonds.

Aan de vergadering werd medegedeeld, dat de commissie van beheer en bestuur had besloten de rente van alle hypothecaire vestigingen van het fonds te bepalen op 5 pct. 'sjaars. Ook werd het bestuur gemagtigd, om in onvoorziene gevallen, de leden tot eene buitengewone vergadering op te roepen. Eindelijk werden aan de vergadering, naar aanleiding van art. 52 van het reglement, door den voorzitter drie dubbeltallen voorgesteld, om daaruit drie leden te benoemen, die met de commissie van beheer en bestuur eventuëel in te komen voorstellen tot wetsherziening zullen onderzoeken, om daarvan in de jaarvergadering van 1870 verslag te doen en met de leden in overweging te nemen.

Het 1ste tweetal bestond uit de Heeren H. A. Kievits, hoofdonderwijzer te *Beesd* en W. van Drongelen, hoofdonderwijzer te *Buren*.

Het 2de tweetal uit de Heeren B. de Vos en J. Waterman, hoofdonderwijzers te *Arnhem*.

Het 3de tweetal uit de Heeren D. C. L. Neelmeijer, hoofdonderwijzer te *Apeldoorn* en J. van der Veen, hoofdonderwijzer te *Borculo*.

Uit die dubbeltallen werden bij meerderheid van stemmen gekozen de Heeren H. A. Kievits, B. de Vos en D. C. L. Neelmeijer, welke zich die benoeming hebben laten welgevallen.

Tevens werd besloten, Heeren correspondenten te ver-

zoeken, den leden van hun ressort bekend te maken, dat voorstellen, door minstens 10 leden ondersteund, vóór 1 November, vrachtvrij moeten worden ingezonden aan het adres van *den secretaris der commissie van beheer*, *te Velp.*

Verder niets meer aan de orde zijnde, werd de vergadering door den voorzitter gesloten.

B. Blokhuis,
Secretaris.

Velp, Junij 1869.

SCHOOLBERIGTEN.

Junij 1869.

NOORDBRABANT.

I Distr. Dr. C. R. Hermans, te *'s Hertogenbosch.*

ORTHEN, gemeente *'s Hertogenbosch.* Door den Gemeenteraad is den 15 April j. l. aan H. F. IKINK, op diens verzoek, eervol ontslag verleend uit de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, en dit wel vóór hij deze had aanvaard en, in diens plaats, gebruik makende van dezelfde voordragt, benoemd P. J. SCHRIJNEMAKERS, hulponderwijzer te *Leur*, in te gaan den 1 Mei daaraanvolgende.

II Distr. J. H. A. Diepen, te *Tilburg.*

TILBURG. De gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes vacant. *Nov.* 1866.

III Distr. J. Ringeling, te *'s Hertogenbosch.*

ENGELEN. De Openbare school vacant. *Mei* 1869.

DE WERKEN *c. a.* Den 21 en 22 Mei j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan de tweede Openbare school. Er hadden zich 28 sollicitanten aangemeld, van welke 16 zijn op-

gekomen. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de Heeren E. K. VERMEULEN, openbaar onderwijzer te *Sleeuwijk* en J. DEN BOER, bijzonder onderwijzer te *Emmikhoven*, ten overstaan van Burgemeester, Wethouders en leden van den Gemeenteraad en vele belangstellenden. In overleg met den Schoolopziener zijn door Burgemeester en Wethouders, naar volgorde der punten, op de voordragt geplaatst: J. H. R. VAN DER PUTTEN, van *'s Gravenhage*, F. Z. BARKHUIS, van *'s Hertogenbosch* en P. VAN BOCHOVE, van *Zwijndrecht*. In zijne vergadering van 10 Junij daaraanvolgende is door den Gemeenteraad met algemeene stemmen benoemd P. VAN BOCHOVE.

IV Distr. J. Dijkhoff, te *Lithoijen.*

ALEM, gemeente *Alem*, *Maren* en *Kessel.* De Openbare school vacant. *Mei* 1869.

OIJEN. Op den 28 Mei 1869 had alhier het vergelijkend examen plaats ter vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer. Slechts twee sollicitanten waren opgekomen, met name JOHANNES HENDRIKUS VAN DE POEL, hulponderwijzer te *Oss*, en CAREL ADOLPH WITTE, hulponderwijzer te *Leeuwen*. Uit de door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, opgemaakte voordragt werd den 31 Mei 1869 door den Raad eerstgenoemde tot hoofdonderwijzer benoemd.

VI Distr. Dr. F. B. Trosée, te *'s Hertogenbosch.*

EERDE, gemeente *Veghel.* In de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1868.

HEESWIJK. Na gehouden examen is door den Gemeenteraad tot hoofdonderwijzer benoemd H. L. FESTEN, hoofdonderwijzer aan de Openbare school te *Westerhoven.*

VII Distr. Mr. *P. van den Heuvel*,
te *Eindhoven*.

LIESHOUT. Bij Raadsbesluit van den 28 Mei j. l. is de Heer J. H. POULUSSEN benoemd tot hulponderwijzer in de Openbare school, met bepaling, dat hij den 16 Augustus e. k. in functie zal treden.

MORTEL, gemeente *Gemert*. Den 13 Mei j. l. had het vergelijkend examen plaats ter vervulling der onderwijzersbetrekking aan de Openbare school van dit gehucht, waarop, krachtens beschikking van HH. Gedeputeerde Staten, art. 20 der wet op het lager onderwijs is toegepast tot 1 Januarij 1874. De Heer REIJNEN, openbaar onderwijzer in de kom der gemeente, stond den Schoolopziener daarbij ter zijde. Van de zeven sollicitanten, allen hulponderwijzers, die zich aanvankelijk hadden aangemeld, deinsden er vijf terug voor de wisselvalligheid van den toestand, waarin zij, benoemd wordende, zich tegen voormeld tijdstip zouden bevinden, zoodat slechts twee hunner aan het examen deel namen.

Beiden gaven gelijke bewijzen van bekwaamheid, en werden dan ook beiden aan den Raad voorgedragen. De keus viel op den Heer J. B. DERKS, die den 24 Mei j. l. zijne betrekking heeft aanvaard.

VIII Distr. Mr. *P. J. A. Smits*, te *Eindhoven*.

EINDHOVEN. De betrekking van directeur der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs, tevens kostschool, vacant. *Maart* 1867.

ZESGEHUCHTEN. De Openbare school vacant. *April* 1869.

IX Distr. Mr. *J. P. van Blarkom*,
te *Eindhoven*.

BOXTEL. De Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Mei* 1869.

HOOGELOON. De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

LAGEMIERDE. De Openbare school vacant. *Maart* 1869.

X Distr. Mr. *F. J. A. Fles*, te *Tilburg.*

HEUSDENHOUT, gemeente *Ginneken* en *Bavel.* Op 10 Mei 1869 heeft de Schoolopziener, bijgestaan door den Heer BEEKMAN, openbaar hoofdonderwijzer te *Ginneken*, een vergelijkend examen gehouden tot vervulling van de hoofdonderwijzersplaats te *Heusdenhout* (art. 20 der wet). Drie adspiranten hebben daaraan deel genomen, als: GERHARDUS ALOYSIUS TIMMER, hulponderwijzer op *den Horst*, gemeente *Oosterhout;* PAULUS ANTONIUS PHILIPPUS CASPANNI, hulponderwijzer te *Prinsenhage*, en PETRUS JOSEPHUS VAN DER HEIJDEN, bezitter van den derden rang en hulponderwijzer te *Alphen.*

De uitslag was, dat zij van de 69 verkrijgbare punten respectievelijk behaalden 42½, 37½ en 32½; Burgemeester en Wethouders hebben, in overleg met den Schoolopziener, eene voordragt van drie candidaten, in overeenstemming met het aantal behaalde punten, opgemaakt, terwijl de Gemeenteraad, bij besluit van 12 Junij 1869, den eerstvoorgedragenen, GERHARDUS ALOYSIUS TIMMER, heeft benoemd.

XII Distr. Mr. *J. J. Loke*, te *Breda.*

DONGEN. Twee hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1869.

'S GREVELDUIN CAPELLE. De Openbare school vacant. *Dec.* 1868.

XIII Distr. *A. J. L. de Roock*, te *Bergen op Zoom:*

HEERLE, gemeente *Wouw.* Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Maart* 1869.

ROOSENDAAL. Tegen 1 November e. k. zal eene Openbare school voor kosteloos onderwijs vacant komen. *April* 1869.

ROOSENDAAL. De Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. *Nov.* 1868.

GELDERLAND.

IV Distr. *L. A. F. H.* Baron *van Heeckeren*, te *Zutphen.*

ZELHEM. Op den 1 Junij j. l. is alhier eene niet gesubsidieerde Bijzondere school geopend, nadat aan den hoofdonderwijzer, Jean Samuel Crousaz het bewijs, bedoeld bij art. 37 der wet op het lager onderwijs, was ter hand gesteld.

V Distr. Dr. *L. Lasonder*, te *Groenlo.*

BORCULO. De Openbare school vacant. *April* 1869.

NEEDE. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

IX Distr. Mr. *W. J. Triebels*, te *Nijmegen.*

MAASBOMMEL, gemeente *Appeltern.* Den 3 Junij j. l. had het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, opengevallen door de benoeming van A. W. Snellwagen tot leeraar aan de Hoogere Burgerschool te *Zierikzee.* Van de sollicitanten waren alleen opgekomen Th. Teunissen en K. A. Witte, beiden de betrekking van hulponderwijzer bekleedende, de eerste in de gesubsidieerde Bijzondere school van den Heer N. Janssen, te *Arnhem*, de tweede in de Openbare school te *Leeuwen*, gemeente *Wamel.* De eerste verkreeg 37, de laatste 33 punten. Dadelijk na afloop van het examen zijn beiden voorgedragen en is Th. Teunissen benoemd.

ZUIDHOLLAND.

III Distr. Dr. M. J. de Goeje, te *Leiden.*

NOORDWIJKERHOUT, aan *de Zilk*. De Openbare school vacant. *Aug.* 1868.

VI Distr. Dr. C. J. Vaillant, te *Schiedam.*

DE LIER. Ten gevolge het overlijden van J. VAN TERTOOLEN is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs vacant. Om in die vacature te voorzien had op 14 en 15 Junij j. l. het vergelijkend examen plaats, waarvoor zich twee en dertig candidaten hadden aangemeld. Twintig van hen waren ter besteinden tijd aanwezig. Het examen werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de hoofdonderwijzers P. VAN VLAARDINGEN en J. C. SANDER, beiden van *Schiedam* en werd onafgebroken bijgewoond door Burgemeester en Wethouders en den ganschen Gemeenteraad, waaruit de belangstelling is op te maken. Uit de twaalf sollicitanten, met wie den tweeden dag het examen is voortgezet, werd door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den Schoolopziener, aan den avond van dien dag het navolgende zestal opgemaakt, in volgorde van het aantal punten dat behaald is: W. A. DE JONG, hulponderwijzer te *'s Gravenhage;* J. ROVERS, J. GOUDA, J. O. MAARLEVELD, hulponderwijzers te *Schiedam;* H. BOS, hulponderwijzer te *Charlois;* F. J. HEERIS, hulponderwijzer te *'s Gravenhage.*

VII Distr. J. Broedelet, te *Gouda.*

NIEUWERKERK a/d IJSSEL. Op den 3 en 4 Mei j. l. had het vergelijkend examen plaats ter vervulling van de vacature van hoofdonderwijzer aan de Openbare lagere school. Er waren 28 sollicitanten opgekomen. De School-

opziener werd bijgestaan door de Heeren KLUITMAN en VERBOON, hoofdonderwijzers te *Gouda* en *Krimpen a/d IJssel.* Uit het opgemaakte zestal: J. P. BRUIJNING, J. ROVERS, W. A. DE JONGH, J. GONDA, J. R. HAZEMEIJER en F. H. LANDSMAN, is door den Raad benoemd de Heer J. P. BRUIJNING, hulponderwijzer te *Rotterdam.*

IX Distr. *Mr. J. R. Hoolboom*, te *Leerdam.*

GORINCHEM. Aan de Openbare tusschenschool voor jongens en meisjes eene hulponderwijzersplaats vacant. *April* 1869.

GORINCHEM. Aan de Openbare burgerschool voor jongens, die tevens kostschool is, eene tweede hulponderwijzersplaats vacant. *Mei* 1869.

X Distr. *B. Boers*, te *Middelharnis.*

STELLENDAM. De Openbare school vacant. *April* 1869.

XI Distr. *Mr. A. M. de Cock*, te *Rotterdam.*

BERKEL en RODENRIJS. Op 26 en 27 April j. l. had te *Berkel* en *Rodenrijs* het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer. Aan het examen namen deel 39 sollicitanten. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Schoolopziener in het vijfde district, en door de Heeren MOLENBROEK, directeur der vormschool tot opleiding van onderwijzers, HEIJBLOM, leeraar aan genoemde school, en DEN BROEDER, directeur der vormschool tot opleiding voor onderwijzeressen, allen te *Rotterdam.* De voordragt, naar aanleiding van dit examen opgemaakt, bestond uit de Heeren TH. VAN RIJN, J. A. KAMBERG en J. R. HAZEMEIJER. De Heer TH. VAN RIJN is daarna door den Raad benoemd.

ROTTERDAM. Om te doen voorzien in de vacature aan eene der jongensscholen voor meer uitgebreid lager onder-

wijs der eerste klasse, ontstaan door het vertrek van den algemeen geachten en verdienstelijken hoofdonderwijzer, den Heer L. B. FIKKERT naar *Tilburg*, aldaar benoemd tot leeraar aan de Hoogere Burgerschool, had het vergelijkend examen plaats op 27, 28 en 29 Mei j. l. Aan dit examen namen 11 sollicitanten deel. Het werd afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door den Schoolopziener in het vijfde district en den Heer L. B. FIKKERT, alsmede door de Heeren LUDOLPEN en MULS, hoofdonderwijzers, en HEIJBLOM, leeraar aan de vormschool tot opleiding van onderwijzers, te *Rotterdam*. Naar aanleiding van dit examen zijn op de voordragt geplaatst de Heeren J. H. VOS, Mz., G. GROENEVELD en H. V. LEOPOLD.

NOORDHOLLAND.

Distr. I—IV.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armenscholen zijn hoofdonderwijzers te benoemen. De voordeelen, aan de betrekking verbonden, zijn: *a.* eene jaarwedde van *f* 1400; *b.* vrije woning, of bij gemis daarvan vergoeding van huishuur; *c.* teruggave der eerste drie grondslagen der personele belasting.

Sollicitanten worden uitgenoodigd zich, met overlegging der bij de wet vereischte stukken schriftelijk en vrachtvrij aan te melden ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Onderwijs, vóór of op den 17 Julij e. k.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft, in zijne zitting van den 20 Mei 1869, benoemd tot eerste hulponderwijzers aan de Openbare armenscholen H. MEEWIS, J. DE KONING (van *'s Hertogenbosch*), W. F. DE MOOR, AZN. en T. VREUGDENHIL, en tot eersten hulponderwijzer aan de Openbare scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs

F. GEDIKING (van *Zaandam*); en, in zijne zitting van den 2 Junij 1869, tot tweede hulponderwijzeres aan de Openbare scholen van gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs tweede klasse voor meisjes, Mejufvrouw C. M. A. HOLST, en tot tweede en derde hulponderwijzeres aan dezelfde scholen eerste klasse, Mejufvrouw A. SEPP (van *Leiden*) en Mejufvrouw A. J. D. HOLST.

AMSTERDAM. Eene Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs 2de klasse voor jongens vacant. *Mei* 1869.

AMSTERDAM. Eene Openbare school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs 2de klasse voor meisjes vacant. *April* 1869.

AMSTERDAM. Aan de Openbare armenscholen eerste hulponderwijzersplaatsen vacant. *Maart* 1869.

III Distr. *A. J. H. van der Toorn*,
te *Amsterdam*.

WAVER, gemeente *Ouder-Amstel*. De betrekking van hoofdonderwijzer aan de gesubsidieerde Bijzondere school vacant. *April* 1869.

IV Distr. Dr. *N. J. B. Kappeijne van de Coppello*, te *Amsterdam*.

'S GRAVELAND. De gesubsidieerde Bijzondere dag- en kostschool voor meisjes vacant. *Mei* 1869.

VI Distr. *H. Luijmes*, te *Alkmaar*.

OUDORP. Den 9 Junij j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats tot vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school voor gewoon lager onderwijs. Van de 26 sollicitanten, die zich hadden aangegeven, namen

15 aan het onderzoek deel. Op het zestal ter voordragt aan den Gemeenteraad, acht dagen later opgemaakt, werden geplaatst de Heeren: J. Hoek, te *Helder*; G. Dekker, te *Edam*; H. de Boer, te *Benningbroek*; K. H. Heeroma, te *Schagen*; H. Kroes, te *Blokzijl*, en P. Schagen, te *Alkmaar*. De Schoolopziener werd bijgestaan door de Heeren Wuijster, leeraar aan 's Rijks Hoogere Burgerschool te *Alkmaar*, en A. van den Eelaart, hoofdonderwijzer der Openbare school te *Noord-Scharwoude*.

VII Distr. *P. J. Heijning*, te *Helder*.

DIRKSHORN, gemeente *Haringcarspel*. De Openbare school vacant. Jaarwedde *f* 600. *Mei* 1869.

HELDER. Aan eene der Openbare lagere scholen eene hulponderwijzersplaats vacant. Bezoldiging *f* 400 's jaars.

ZIJPE. Aan de Openbare lagere school aan de *Kleine sluis*, in den *Anna Paulowna Polder*, zal tegen 1 Julij e. k. de hulponderwijzersplaats vacant zijn. Bezoldiging *f* 350 's jaars.

VIII Distr. Mr. *J. Gerdenier*, te *Hoorn*.

OOSTWOUD, gemeente *Midwoud*. Op den 13 Mei j. l. had te *Midwoud* het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school te *Oostwoud*. Van de 21 candidaten, die zich hadden aangemeld, namen 17 deel aan het examen, dat door den Schoolopziener, bijgestaan door de Heeren Knuivers en van den Oord, hoofdonderwijzers te *Enkhuizen* en *Wognum*, werd afgenomen. Naar volgorde der behaalde punten werden op de voordragt geplaatst: 1°. W. Briel, hulponderwijzer te *Hoorn*; 2°. H. L. Braunius, hulponderwijzer te *Helder*; 3°. J. A. Haarman, hoofdonderwijzer te *Zwaagdijk*; 4°. J. Hoek, hulponderwijzer te *Helder*; 5°. H. de Boer,

hulponderwijzer te *Benningbroek;* de drie laatsten, die gelijke punten hadden behaald, met het lot. Bij Raadsbesluit werd benoemd H. L. BRAUNIUS, hulponderwijzer te *Helder.*

WERVERSHOOF. De Openbare school vacant. *April* 1869.

WESTWOUD. Bij Raadsbesluit werd tot hulponderwijzer benoemd L. A. BUTSELAAR, hulponderwijzer te *Amersfoort.*

ZEELAND.

II Distr. Dr. *P. J. Andreae*, te *Zierikzee.*

ZIERIKZEE. Aan de Stads-armenschool de betrekking van vierden hulponderwijzer en aan de eerste Burgerschool dezer gemeente die van tweeden hulponderwijzer vacant. *Mei* 1869.

III Distr. Mr. *C. J. Pické*, te *Middelburg.*

ST. ANNALAND. Aan de Openbare school eene hulponderwijzersplaats vacant. *Jan.* 1868.

IV Distr. Mr. *J. H. de Laat de Kanter*, te *Goes.*

HEINKENSZAND. Eene Bijzondere school vacant. *Mei* 1869.

UTRECHT.

II Distr. Mr. *P. A. M. V. O. Baron van Rijckevorsel van Rijsenburg*, te *Utrecht.*

WILNIS. De Openbare school vacant. *Mei* 1869.

IV Distr. Mr. *G. H. van Bolhuis*, te *Utrecht.*

ODIJK. Daar de vroeger gedane oproeping van sollici-

tanten en het daarop gevolgd examen voor de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, die eerlang vacant wordt, niet tot eene benoeming hebben geleid, heeft de Gemeenteraad besloten eene vernieuwde oproeping te doen. Het tractement is nu gebragt op *f* 500, met vergoeding voor gemis van vrije woning.

Hoofdonderwijzers worden uitgenoodigd zich, met overlegging der vereischte stukken, schriftelijk en vrachtvrij vóór of op den 5 Julij e. k. aan te melden bij den Burgemeester. De dag van het vergelijkend examen zal nader worden bekend gemaakt.

RENSWOUDE. Aan de Openbare school is tegen 15 Augustus e. k. een hulponderwijzersplaats vacant; tractement *f* 300.

V Distr. Jhr. Mr. *J. G. Bosch van Drakestein*,
te *Utrecht.*

POLSBROEKERDAM, gemeente *Benschop*. Door het met 1 Augustus e. k. verleend eervol ontslag, bij besluit van den Gemeenteraad, van den 16 Junij j. l., aan C. F. Klokke, hoofdonderwijzer der Openbare school (waarop art. 20 der wet is toegepast), zal deze betrekking openvallen, waaraan eene jaarwedde van *f* 400 is verbonden. Sollicitanten naar voormelde betrekking worden uitgenoodigd tot den 20 Julij aanstaande, met overlegging der bij de wet gevorderde stukken, zich, in persoon of met vrachtvrije brieven, aan te melden bij den Burgemeester der gemeente.

FRIESLAND.

I Distr. Jhr. Mr. *J. Æ. A. van Panhuijs*,
te *Bergum.*

STIENS, gemeente *Leeuwarderadeel*. De Openbare school vacant. *Mei* 1869.

II Distr. *J. Nuij[illegible]*, te *Harlingen.*

FERWOUDE, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Jan.* 1869.

FIRDGUM, gemeente *Barradeel.* De hoofdonderwijzers-betrekking aan de Openbare lagere school is vervuld door de benoeming van HERMANUS STERRINGA, hulponderwijzer te *Bergum.*

GAAST, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Mei* 1869.

WONS, gemeente *Wonseradeel.* De Openbare school vacant. *Febr.* 1867.

III Distr. Mr. *L. W. van Kleffens*, te *Oenkerk.*

AALSUM, gemeente *Oostdongeradeel.* Door het vertrek van C. BARTSTRA naar *Appingadam* is de betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare lagere school vacant geworden.

WANSWERD, gemeente *Ferwerderadeel.* Uit de 11 sollicitanten naar den hoofdonderwijzerspost, die den 31 Mei j. l. hebben deelgenomen aan het vergelijkend examen, is de voordragt opgemaakt, bestaande uit TIMMER, VAN ASSEN en TERPSTRA, hulponderwijzers te *Grijpskerk*, *Dockum* en *Sneek.*

VII Distr. *M. L. van de Woestijne Voerman*, te *Joure.*

JOURE, gemeente *Haskerland.* Nadat aan het voorschrift van art. 37 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) was voldaan, is als hoofdonderwijzer der gesubsidieerde Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs opgetreden de Heer JACOB JAPIKSE, hulponderwijzer aan de school ter voorbereiding van middelbaar en hooger onderwijs van den Heer VAN GORKOM te *Groningen.*

LEMMER, gemeente *Lemsterland.* Door het Gemeentebestuur is geopend eene Openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Tot hoofdonderwijzer van die school werd den 29 Mei j. l. door den Gemeenteraad benoemd de Heer GERRIT VAN DIERMEN, hulponderwijzer te *Harlingen*, nadat den 22 April bevorens had plaats gehad het vergelijkend examen van sollicitanten naar die betrekking, waarbij de Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer Inspecteur van het lager onderwijs in de provincie.

OVERIJSSEL.

I Distr. Mr. *H. E. C. van Kerckhoff*, te *Zwolle*.

HESSUM, gemeente *Dalfsen.* Tot hoofdonderwijzer der Openbare school is benoemd K. VAN NIFTERIK, hulponderwijzer te *Deventer*.

RUITENVEEN, gemeente *Nieuwleusen.* Tot hoofdonderwijzer der Openbare school is benoemd G. B. STAAL, hulponderwijzer te *Dalen*.

ZWOLLE. De betrekking van eersten hulponderwijzer aan eene der twee Openbare tusschenscholen vacant. *Mei* 1869.

IV Distr. *T. de Voogt*, te *Oldenzaal.*

ESCHMARKE, gemeente *Lonneker.* De eerste Openbare school vacant. *April* 1869.

VIII Distr. Mr. *J. Kalff*, te *Almelo.*

ELSEN en HERIKE, gemeente *Markelo.* Den 7 Junij j. l. heeft het vergelijkend examen plaats gehad tot vervulling der betrekking van hoofdonderwijzer der Openbare school, waarbij van 16 sollicitanten 6 waren opgekomen. De Schoolopziener werd bijgestaan door den Heer J. BENTHEM, hoofd-

onderwijzer te *Markelo.* Op het drietal werden geplaatst: A. VAN BUREN, hulponderwijzer te *Rijssen*, W. STEIJN, hulponderwijzer te *Elsen* en *Herike*, en K. DE NECKER, hoofdonderwijzer te *Haarlo*, gemeente *Borculo*. De Raad heeft daaruit benoemd W. STEIJN, om met 1 Julij in functie te treden. Daardoor wordt de betrekking van hulponderwijzer vacant.

DEN HAM. Eene plaats als hulponderwijzer aan de Openbare school alhier, en eene aan die te *Vroomshoop* vacant.

HELLENDOORN. Als hoofdonderwijzer aan de niet gesubsidieerde Bijzondere school te *Nijverdal* is, in de plaats van J. KASSIES, naar elders vertrokken, op 19 Mei j. l. opgetreden W. KRIJNEN, die als hulponderwijzer die school had waargenomen. In zijne plaats is hulponderwijzer geworden S. VAN DER VEEN.

RIJSSEN. Aan de Openbare school zijn tot hulponderwijzers benoemd H. C. VAN DER MEIJ, te *Gorssel*, en C. BEUMER, te *den Ham.*

GRONINGEN.

I Distr. Jhr. Mr. *H. J. Trip*, te *Groningen*.

GRONINGEN. Aan de school ter voorbereiding voor middelbaar en hooger onderwijs te *Groningen* worden verlangd drie hulponderwijzers met acten voor het Fransch en Hoogduitsch.

Burgemeester en Wethouders roepen sollicitanten op zich zoo spoedig mogelijk met overlegging der vereischte stukken schriftelijk bij hen aan te melden.

Aan twee dezer betrekkingen is verbonden eene jaarwedde van *f* 450 benevens kost en inwoning bij den hoofd-

onderwijzer en kostschoolhouder, den Heer W. J. van Gorkom; aan de derde eene jaarwedde van *f* 700.

II Distr. *C. Römelingh*, te *Westerzand.*

ADUARD. De Bijzondere school voor meer uitgebreid lager onderwijs vacant. *Maart* 1869.

VII Distr. Dr. *M. Salverda*, te *Groningen.*

VEENDAM. De Openbare school aan de Kleine Laan vacant. *Mei* 1869.

DRENTHE.

I Distr. *H. Boom*, te *Assen.*

ASSEN. Bij besluit van den Gemeenteraad, d. d. 22 Mei j. l., is de hoofdonderwijzer W. Houwing van de school te *Kloosterveen*, bij verplaatsing, benoemd als onderwijzer aan de Zuiderschool, open door 't eervol ontslag van den onderwijzer J. Karsten, en zal hij met Julij zijne nieuwe betrekking aanvaarden.

IV Distr. *J. van der Veen, Az.*, te *Hoogeveen.*

ZWEELO. Het vergelijkend examen is den 29 Mei j. l. gehouden. Elf onderwijzers hadden zich aangegeven; zes zijn opgekomen. Allen zijn op de voordragt geplaatst, overeenkomstig den uitslag van 't onderzoek: H. Bartelds, R. Lubbers, K. Brinkman, G. B. Staal, H. Timmer en H. Kalsma, in betrekking te *Borger*, *Zweelo*, *Nuijs*, *Dalen*, *Valthe* en *Hijke*. De tweede, Roelof Lubbers, als hulponderwijzer tijdelijk aan het hoofd der school, is den 5 Junij tot hoofdonderwijzer benoemd.

LIMBURG.

III Distr. Dr. *J. J. Jaegers*, te *Heerlen.*

KERKRADE. Op den 22 Mei j. l. had alhier het vergelijkend examen plaats voor de betrekking van hoofdonderwijzer aan de Openbare lagere school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. Het is afgenomen door den Schoolopziener, bijgestaan door de hoofdonderwijzers J. M. NOTERMANS, van *Gulpen*, en J. L. M. H. VLIEGEN, van *Schaesberg*. Slechts twee sollicitanten waren opgekomen, te weten: M. H. VAN DOPPEL, de tijdelijke waarnemer der vacante school, en H. H. EIJCK, hoofdonderwijzer aan de Openbare lagere school te *Wijnansrade*; de eerstgenoemde behaalde 75, de tweede 70 punten; beiden werden naar deze getallen in volgorde op de voordragt geplaatst. De Raad heeft op den 28 Mei j. l. den Heer H. H. EIJCK tot hoofdonderwijzer te *Kerkrade* benoemd, om daar met 1 Julij e. k. in functie te treden.

VII Distr. Dr. *J. P. H. van de Loo*, te *Venlo.*

REUVER, gemeente *Beesel.* De Openbare school vacant. *April* 1869.

VIII Distr. Mr. *F. P. J. de Sain*, te *Horst.*

OTTERSUM. De plaats van hulponderwijzer aan de Openbare school vacant.

INHOUD.

BOEKBEOORDEELINGEN.

Prof. VAN DER WIJCK, *Zielkunde* . . . . . Bl. 471
F. L. SCHUBERT, *Het orgel* . . . . — 480

MENGELWERK.

De vorming en ontwikkeling van het schrift, *door* J. GELUK. . . . . — 482
Schoolverzuim . . . . — 503
Kijkjes in de onderwijzerswereld. XIII . . . . . — 511
Circulaire aan de Gemeentebesturen, Plaatselijke Schoolcommissiën en onderwijzers in het vijfde schooldistrict van de provincie Groningen, *door* G. A. VENEMA. . — 531

SCHOOLNIEUWS.

Wet van den 8 *Mei* 1869 *tot wijziging der wettelijke verordeningen op het regt van patent, betrekkelijk het geven van onderwijs* . . . . — 536
Pensioenen door den Koning, krachtens de wet van 13 *Augustus* 1857 (Staatsblad n°. 103), *verleend aan eervol ontslagen onderwijzers en onderwijzeressen.* . . . . — 538
NORMAALLESSEN. Gelderland . . . . — 538
„ Friesland . . . . — 539
„ Overijssel . . . . — 539

Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem. . Bl. 539
Normaallessen voor onderwijzeressen te Leeuwarden. — 540
Oproeping van sollicitanten naar de betrekking van onderwijzer in Nederlandsch Indië. . . . . — 540

NOORDHOLLAND. *Vijfde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer J. SPAAN. *te* Haarlem . . . . — 545

ZEELAND. *Vijfde schooldistrict.*

Vijfentwintigjarige schooldienst van den onderwijzer H. J. VAN BRAAMBEEK, *te* Oostburg . . . . — 546
Verslag van het behandelde in de algemeene vergadering der leden van het fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers in Gelderland, *gehouden den* 29 Mei 1869 . . — 548

SCHOOLBERIGTEN *van Junij* 1869 . . — 552

Nieuwe uitgaven betreffende het onderwijs.

Assmann's (W.), Beknopte algemeene geschiedenis, op aardrijkskundigen grondslag en met gedurige aanwijzing van den gang der beschaving onder het menschdom. 2de veel vermeerderde druk. Op nieuw naar den 7den druk uit het Hoogd. bewerkt, door E. Mehler. 1ste deel. Oude geschiedenis en geschiedenis der middeleeuwen. Sneek, van Druten en Bleeker. Postf. . . . . *f* 1.95

Baarschers (H.), Kinderbrieven. Leesboek voor de lagere scholen ter bevordering van een duidelijken en ongekunstelden briefstijl. 2de vermeerderde druk. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. Kl. 8⁰. *f* 0.20

Beer (T. H. de), De beginselen der Duitsche taal gemakkelijk gemaakt. 1ste stukje 2de afd. Leesboekje. Amsterdam. L. F. J. Hassels. Kl. 8⁰. . . . . *f* 0.75

Berg (F. van den), Uitgelezene voorbeelden en vraagstukken, ter herleiding en oplossing, uit de algebra of stelkunst; voornamelijk ter toepassing van het geleerde in de beginselen der stelkunst van J. Badon Ghyben en H. Strootman. 3de op nieuw herziene druk. Utrecht, Gebr. van der Post. . . . . *f* 1.25

—— Antwoorden op bovenst. werkje. Als boven. . . . *f* 0.75

Bibliotheek van Middelnederlandsche letterkunde, onder redactie van H. E. Moltzer. Met medewerking van W. Bisschop, G. W. Brill, J. T. J. Heremans e. a. 2de afl. Groningen, J. B. Wolters 8⁰. *f* 1.50

Bruijn (Servaas de), Leerboek der Fransche taal voor scholen. Met aanwijzing der uitspraak voor de Nederlandsche scholen bewerkt. (Naar de methode Toussaint-Langenscheidt.) 1ste cursus. 1ste en 2de gedeelte. Zutphen, P. Bz. Plantenga. Postf. Per gedeelte. *f* 0.75

—— De Duitsche taal alleen door zelfonderricht. 7de brief. (Les 13 en 14.) Als boven. . . . . *f* 0.60

Colenso, Beginselen der algebra. Uit het engelsch bewerkt door S. R. J. van Schevichaven. 2de deel. Sneek, van Druten en Bleeker. Postf. . . . . *f* 2.25

Cosijn (P. J.), Nederlandsche spraakkunst (3de stuk.) Syntaxis; Haarlem, Erven F. Bohn. Postf. *f* 1.10. Compleet in 3 stukken. *f* 2.90

Diesterweg (A.), Het heelal in zijne wonderen: bevattelijke voorstelling der sterrekunde en sterrekundige aardrijkskunde. Vrij bewerkt naar het Hoogduitsch door W. Gleuns Jr. Met acht uitslaande kaarten en platen. 3de verbeterde en vermeerderde druk. 1ste deel. Sneek, van Druten en Bleeker. 12⁰. Pro 2 dln. Cplt. *f* 2.80

Dibbits (H. C.), Eerste beginselen der qualitatieve analytische scheikunde, ten dienste van het middelbaar onderwijs. Amsterdam, D. B. Centen. 12⁰. . . . . *f* 0.90

Es (H. van den), Grieksch woordenboek. Onder medewerking van Dr. C. M. Francken. 2de geheel herziene en vermeerderde druk. Groningen. J. B. Wolters. Roy. 8⁰. . . . . *f* 8.75

Grinwis (C. H. C.), Wiskundige theorie der wrijvings-electriciteit. Utrecht, J. L. Beijers. Roy. 8⁰. . . . . *f* 5.90

Hofkamp (H. K.), Klokjes. Nieuwe vertellingen van een torenwachter, voor de middelste klasse der volksschool. Groningen, J. B. Wolters. Kl. 8°. . . . . *f* 0.25

Jongsma (J. A.), De breuken, volgens een oorspronkelijk plan geschetst ten dienste van kweekelingen en hulponderwijzers. Schoonhoven, S. E. van Nooten. 12°. . . . . *f* 0.50

Kämper (J. P. H.), Uebungsbuch für Elementar-Schulen zum Lesenlernen geschriebener deutscher und lateinischen Schrift, auch practische Anweisung für den Burger und Bauernstand zum Briefschreiben, zur Anfertigung schriftlicher Contracte, zu Rechnungen, Quittungen u. s. w. in sehr verschiedenen Handschriften abgedruckt. Verbesserte Auflage. Arnheim, J. Voltelen. 4°. . *f* 1.20

Kepper (G. L.), Vademecum voor beoefenaars der wiskunde. Schoonhoven, S. E. van Nooten. Postf. . . . . *f* 1.25

Knuivers (T.), Hoofdgebeurtenissen uit de algemeene geschiedenis van 1815—1869. Supplement op het 3de deel der Algemeene geschiedenis, van de vroegste tijden tot op de tegenwoordige dagen. Een leer- en leesboek, tot zelfoefening en voor inrigtingen van onderwijs. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. 8°. . . . . . . *f* 2.40

Kruijff (C. A. de), Snippers voor het kleine volkje. Leesboekje voor de laagste klasse der volksschool. Amsterdam, S. Folkers. Kl. 8°. *f* 0.10

Kuiper Ez. (T.), Natuurlijke historie der vogels, visschen, kruipende dieren, enz. Een leer- en leesboek voor de scholen. Herzien en veel vermeerderd door Dr. D. Lubach. Haarlem, Erven F. Bohn. Kl. 8°. *f* 0.35

Kuijper (J.) Gemeente-atlas van Nederland. Naar officiele bronnen ontworpen. 32ste afl. Leeuwarden, Hugo Suringar. . . . *f* 1.60

Lalleman (G. B.), Hoe is de volksschool in Nederland in betrekking tot art. 23 ingerigt? Een woord tot allen, die belang in het volksonderwijs stellen. Amsterdam, A. Hoogenboom. 8°. . . . *f* 0.35

Maaten's (E. van der), Aardrijkskunde voor schoolgebruik. Tot op den tegenwoordigen tijd bijgewerkt door H. Frijlink. 13de verbeterde en vermeerderde druk. Amsterdam, Hendrik Frijlink. Kl. 8°. *f* 0.55

Macaulay, Geschiedenis van Engeland, met aanteekeningen enz. 2de druk. Bewerkt door Dr. J. C. van Deventer. 16de afl. Amsterdam, Wed. J. C. van Kesteren en Zoon. Postf. Per afl. . . . . . *f* 0.45

Motley (J. L.), De opkomst der Nederl. Republiek. 2de afd. Geschiedenis van de Vereenigde Nederlanden, van den dood van Willem I tot het twaalfjarig bestand. 4de afl. 's Gravenhage, W. P. van Stockum. 8°. . . . . *f* 1.10

Oskamp (G. A.), Leer der beweging. Cursus voor werktuigkunde. 1ste stuk. Nieuwediep, J. C. de Buisonjé. 8°. . . . . *f* 1.70

Pické (C. J.), Schets der algemeene geschiedenis: Een leiddraad voornamelijk voor hen, die acten voor 't lager onderwijs wenschen te bekomen. 2de deel. 1ste afl. Nieuwe geschiedenis. Schoonhoven. S. E. van Nooten. Postf. . . . . *f* 1.50

Ploetz (C.), Lectures choisies. Chrestomathie française pourvue de courtes notices biographiques et littéraires et de nombreuses notes explicatives. Arrangée à l'usage des classes inférieures des écoles de l'enseignement secondaire par J. M. Reinders. Leide, van den Heuvell en van Santen. 12º. . . . . *f* 1.00

Roger's (Therold) Handboek der staathuishoudkunde, bewerkt door L. de Hartog. Groningen, J. B. Wolters. Postf. . . . . *f* 1.50

Rondelet (A.), Grondtrekken der staathuishoudkunde. Naar het fransch door G. T. N. Gori. Amsterdam, Gebr. Binger. Postf. . *f* 1.25

Rudorff (Fr.), Schets der scheikunde ten dienste van het middelbaar onderwijs. Met in den tekst gedrukte houtsneden. Uit het Hoogduitsch. 1ste deel. Anorganische scheikunde. Amsterdam, J. H. en G. van Heteren. Postf. . . . . *f* 1.40

Schlomilch (Oskar), Beginselen der meetkunde. Naar het Hoogduitsch. 4de deel. Bolvormige trigonometrie en beschrijvende meetkunde. Bewerkt door H. Onnen en J. C. Eger. Sneek, van Druten en Bleeker. Postf. . . . . *f* 1.40

Schlosser (F. C.), Geschiedenis der achttiende en negentiende eeuw (tot op den ondergang van 't Fransche keizerrijk.) 2de druk. Geheel herzien door P. van Os. Nieuwe (titel-) uitgave. Afl. 39—42. Amsterdam, K. H. Schadd. Roy. 8º. Per afl. . . . . *f* 0.18

Streckfuss (Adolf), Geschiedenis der wereld, aan het volk verhaald. Naar het Hoogduitsch bewerkt door B. ter Haar Bz. 33ste afl. Leiden, van den Heuvell en van Santen. Roy. 8º. . . . *f* 0.25

Swartwolt (R.), De kaartlezer. Leerboekje bij het onderwijs op de kaart van Nederland. Amsterdam, S. Folkers. Kl. 8º. . *f* 0.15

Thiebout (C. H.), Korte leiddraad bij het geven van onderwijs in de allereerste beginselen der scheikunde, voor burger- en burgeravondscholen. 1ste stukje. De niet-metalen. Arnhem, D. A. Thieme. *f* 0.40

Uilkens, De volmaaktheden van den Schepper in zijne schepselen beschouwd tot verheerlijking van God en tot bevordering van nuttige natuurkennis. Herzien en op de tegenwoordige hoogte der wetenschap gebragt door F. Kaiser, E. M. Beijma, C. J. Matthes e. a. 38ste en 39ste afl. Leeuwarden, G. T. N. Suringar. Roy. 8º. Per afl. . . . . *f* 0.30

Ven (E. van der), Het christelijk paedagogisch beginsel in de wet op het lager onderwijs. 's Bosch, G. H. van der Schuijt. 8º. *f* 0.30

Witte (H.) Schetsen uit het plantenrijk. Met een menigte afbeeldingen. 2de—4de afl. Haarlem, A. C. Kruseman. Roy. 8º. Per afl. (zonder platen) . . . . *f* 0.50
(1ste afd. der „Natuurhistorische bibliotheek.")

Woerd (K. van der), Leiddraad bij de beoefening der Fransche taal. 1ste cursus. Woordenlijst. Groningen, P. van Zweeden. Kl. 8º. *f* 0.15

Woordenboek (Historisch en geographisch), Inhoudende: De gewijde en ongewijde geschiedenis. De algemeene biographie. De mythologie. De oude en nieuwe aardrijkskunde. 50ste en 51ste afl. Leiden, D. Noothoven van Goor. Roy. 8º. (Voor de inteekenaren gratis.)

Lager Onderwijs.

Korte en eenvoudige beschrijving van de voornaamste Standen, Beroepen, Bedrijven en Bezigheden in onze Maatschappij. Ten dienste der scholen. *Derde*, geheel omgewerkte druk, door J. SCHMAL, *hoofdonderwijzer te Voorburg* . . . . *f* 0.30

Het verzenboek voor de Nederlandsche scholen. Kindergedichten van verschillende schrijvers, bijeenverzameld door een hoofdonderwijzer. *Derde druk* . . . . *f* 0.30

 De meer dan gewone opgang, dien deze werkjes mogten maken, kan als een sprekend bewijs gelden, dat daarmede in een bepaalde behoefte bij het onderwijs is voorzien.

De uitgever S. E. VAN NOOTEN.

[362]

Bij T. HOOIBERG & ZOON, te Leiden, is verschenen:

ATLAS

van NEDERLAND en OOST-INDIE,

ten gebruike bij het onderwijs in de geographie aan Hoogere burgerscholen,

met een voorberigt van H. C. ROGGE.

TWEEDE VERMEERDERDE DRUK. Prijs *f* 0.50.

HYDROGRAPHISCHE KAARTEN VAN

EUROPA,

ten gebruike bij het onderwijs in de geographie, aan Hoogere burgerscholen,

met een voorberigt van H. C. ROGGE.

Prijs *f* 0.35. [363]

reeds op vele plaatsen bij het onderwijs ingevoerd; dit eerste stukje is op zich zelf compleet.
